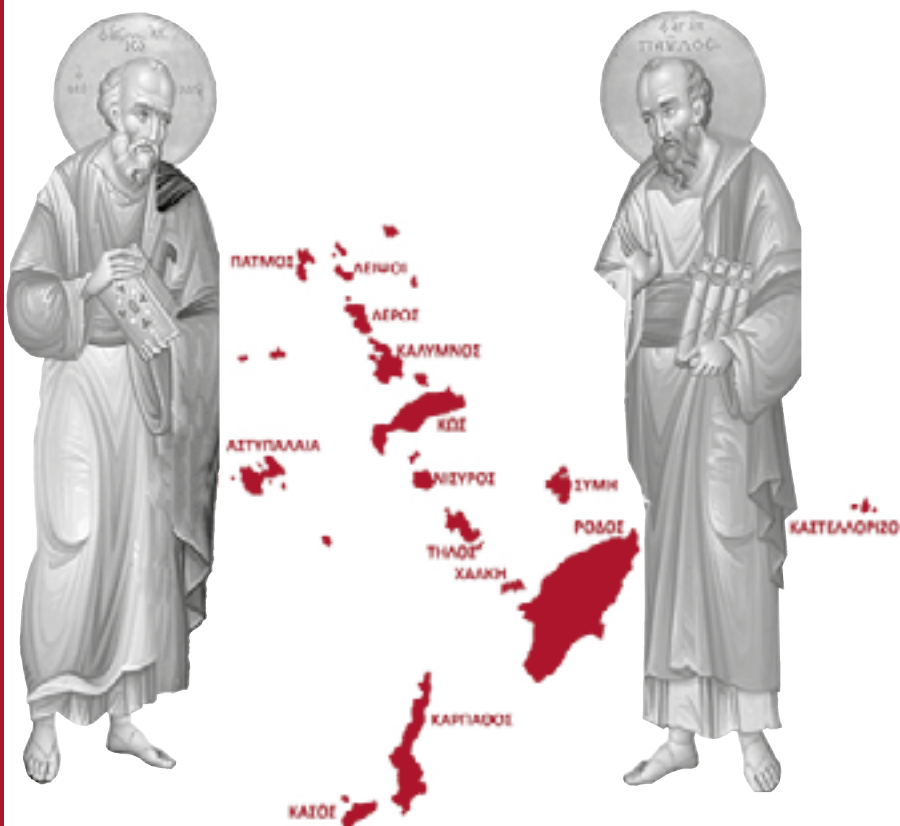

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α',
ΕΤΟΣ ΙΓ',
ΤΕΥΧΟΣ ΚΣΤ',
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-
ΙΟΥΝΙΟΣ
2021

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄, ΕΤΟΣ ΙΓ΄, ΤΕΥΧΟΣ ΚΣΤ΄,
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ 2021

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄, ΕΤΟΣ ΙΓ΄, ΤΕΥΧΟΣ ΚΣΤ΄,
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ 2021
ISSN: 1792-0507

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Διευθυντής Συντάξεως
Μητροπολίτης Ρόδου Κύριλλος

Μέλη:

1. Ἀθανάσιος Μουστάκης
Ἱερά Μητρόπολις Κώου καί Νισύρου
2. Πρωτοπρεσβύτερος Ἀμφιλόχιος Σακαλλέρος
Ἱερά Μητρόπολις Λέρου, Καλύμνου καί Ἀστυπαλαίας
3. Ἀρχιμανδρίτης Καλλίνικος Μαυρολέων
Ἱερά Μητρόπολις Καρπάθου καί Κάσου
4. Γεώργιος Πετρόπουλος
Ἱερά Μητρόπολις Σύμης
5. Ἀρχιμανδρίτης Πολύκαρπος Γρύλλης
Πατριαρχική Ἐξαρχία Πάτμου

ΤΑΧΥΔΡΟΜΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

«ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ»

Ἱερά Μητρόπολις Ρόδου - Πλατεῖα Ἐλευθερίας - Τ.Κ. 85 100 Ρόδος
Τηλ. 22410-44555, Fax 22410-73480
e-mail: imrodou@gmail.com

Ἑκδοτική Περιγραφή

ΕΠΙΤΑΛΟΦΟΣ Α.Β.Ε.Ε.

Ἀδελφὰς 12 Πλ. Πλ. 3η Ὁδὸς

Τηλ. 210.921.7311, 210.921.4520 • Fax 210.921.7033

• www.epitafos.gr • e-mail: info@epitafos.gr

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α΄

Πατριαρχικά Μηνύματα

Λόγος Κατηχητήριος επί τῇ ἐνάρξει τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς	7
Πατριαρχική Ἀπόδειξις ἐπὶ τῷ Ἀγίῳ Πάσχα	13

ΜΕΡΟΣ Β΄

Μελέτες

Νεότερα στοιχεῖα γιά τή Μητρόπολη τῆς Ρόδου «Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου» <i>Γεώργιος Ντέλλας</i>	19
Πρόσφατα ἀνασκαφικά δεδομένα ἀπό τόν Ἱερό Μητροπολιτικό Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στή Ρόδο (2020) <i>Ἄννα-Μαρία Κάσδαγλη</i>	53
Ἐξήντα ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀπό τό Ἀρχεῖον τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου (1837-1846) <i>Δρ Ἰωάννης Ἡλ. Βολανάκης</i>	103
Βιβλική καί ποιμαντική ἀντιμετώπιση τοῦ ναρκισσισμοῦ καί τῶν ἐκδηλώσεων του στήν ψηφιακή-διαδικτυακή καί ἐκκλησιαστική κοινότητα: μελέτη τοῦ φαινομένου τῆς αὐτοφωτογράφισης (selfie) <i>Πρωτοπρεσβύτερος Νεκτάριος Κάνιας</i>	235
Παραγωγή ἀντικειμένων κύρους καί γοήτρου: Ἡ ἐξέλιξη τῆς κεραμικῆς στήν Μινωική Κρήτη μέ ἀποκορύφωμα τήν περίπτωση τῆς Καμαραϊκῆς κεραμικῆς <i>Ἀρχιμανδρίτης Λεόντιος Τσικριτσάκης</i>	401
Χριστιανική διδασκαλία καί στωϊκή σκέψη <i>Πρωτοπρεσβύτερος Γεώργιος Βλαχόπουλος</i>	495
Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σπυρίδων, ἡ ἐκκλησιαστική περιουσία καί ἡ μισθοδοσία τοῦ κλήρου <i>Ἀρχιμανδρίτης Νεκτάριος Δαρδανός</i>	509

An ornate, rectangular decorative border with intricate floral and scrollwork patterns, framing the central text.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ ΜΗΝΥΜΑΤΑ

ΛΟΓΟΣ ΚΑΤΗΧΗΤΗΡΙΟΣ
ΕΠΙ Τῆς ΕΝΑΡΞΕΙ
ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΣ
ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗΣ

† ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ

ΕΛΕΩ_ι ΘΕΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩ_ι ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ, ΧΑΡΙΣ ΕΙΗ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗ
ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ,
ΠΑΡ' ΗΜΩΝ ΔΕ ΕΥΧΗ, ΕΥΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΧΩΡΗΣΙΣ

Τιμιώτατοι ἀδελφοί καί τέκνα ἐν Κυρίῳ εὐλογημένα,

Ἐισερχόμεθα, εὐδοκία καί χάριτι τοῦ ἀγαθοδότη Θεοῦ, εἰς τήν Ἁγίαν καί Μεγάλην Τεσσαρακοστήν, εἰς τόν δόλιχον τῶν ἀσκητικῶν ἀγώνων. Ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία γνωρίζει τούς λαβυρίνθους τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καί τόν μίτον τῆς Ἀριάδνης, τήν ὁδόν τῆς ἐξόδου ἀπό αὐτούς –τήν ταπείνωσιν, τήν μετάνοιαν, τήν δύναμιν τῆς προσευχῆς καί τῶν κατανυκτικῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, τήν παθοκτόνον νηστείαν, τήν ὑπομονήν, τήν ὑπακοήν εἰς τόν κανόνα τῆς εὐσεβείας–, μᾶς καλεῖ καί ἐφέτος εἰς μίαν ἔνθεον πορείαν, μέτρον τῆς ὁποίας εἶναι ὁ Σταυρός καί ὀρίζων ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ προσκύνησις τοῦ Σταυροῦ, μεσοῦσης τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἀποκαλύπτει τό νόημα τῆς ὅλης περιόδου. Ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ἤχῃ καί συγκλονίζει: «εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἔρχεσθαι ... ἀράτω τόν σταυρόν αὐτοῦ καθ' ἡμέραν καί ἀκολουθεῖτω μοι» (Λουκ. θ', 23). Καλούμεθα νά αἵρωμεν τόν ἰδικόν μας σταυρόν, ἀκολουθοῦντες τόν Κύριον καί ἀτενίζοντες τόν ζωηφόρον Σταυρόν Αὐτοῦ, ἐν ἐπιγνώσει ὅτι Κύριός ἐστιν ὁ σώζων καί ὄχι ἡ ἄρσις τοῦ ἡμετέρου σταυροῦ. Ὁ Σταυρός τοῦ Κυρίου εἶναι «ἡ κρίσις τῆς κρί-

σεώς μας», ή «κρίσις τοῦ κόσμου», καί συγχρόνως ἡ υπόσχεσις ὅτι τό κακόν, εἰς ὅλας τάς μορφάς του, δέν ἔχει τόν τελευταῖον λόγον εἰς τήν ἱστορίαν. Προσβλέποντες πρός τόν Χριστόν καί, ὑπό τήν σκέπην Αὐτοῦ ὡς τοῦ ἀγωνοθέτου, τοῦ εὐλογοῦντος καί κρατύνοντος τήν ἡμετέραν προσπάθειαν, ἀγωνιζόμεθα τόν καλόν ἀγῶνα, «ἐν παντὶ θλιβόμενοι ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι, ἀπορούμενοι ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι, διωκόμενοι ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι, καταβαλλόμενοι ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι» (Β' Κορ. δ', 8-9). Αὕτη εἶναι ἡ βιωματική πεμπτοῦσία καί κατά τήν σταυροαναστάσιμον αὐτήν περίοδον. Πορευόμεθα πρός τήν Ἀνάστασιν διὰ τοῦ Σταυροῦ, διὰ τοῦ ὁποίου «ἦλθε χαρὰ ἐν ὄλῳ τῷ κόσμῳ».

Ἴσως τινές ἐξ ὑμῶν διερωτῶνται, διατί ἡ Ἐκκλησία, σοβούσης τῆς πανδημίας, προσθέτει εἰς τούς ἤδη ὑπάρχοντας ὑγειονομικούς περιορισμούς καί μίαν ἀκόμη «καραντίναν», αὐτήν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς. Πράγματι, καί ἡ Μεγάλη Τεσσαρακοστή εἶναι μία «καραντίνα», δηλαδή χρονική περίοδος διαρκείας τεσσαράκοντα ἡμερῶν. Ὡστόσο, ἡ Ἐκκλησία δέν ἔρχεται νά μᾶς ἐξουθενώσῃ ἐτι περαιτέρω μέ νέας ὑποχρεώσεις καί ἀπαγορεύσεις. Ἀντιθέτως, μᾶς προσκαλεῖ νά νοηματοδοτήσωμεν τήν καραντίναν πού βιώνομεν λόγω τοῦ κορωνοϊοῦ, μέσῳ τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ὡς ἀπελευθερώσεως ἀπό τόν ἐγκλωβισμόν εἰς τά τοῦ «κόσμου τούτου».

Τό σημερινόν Εὐαγγελικόν ἀνάγνωσμα θέτει τούς ὅρους δι' αὐτήν τήν ἀπελευθέρωσιν. Πρῶτος ὅρος εἶναι ἡ νηστεία, ὅχι μέ τήν ἔννοιαν τῆς ἀποχῆς μόνον ἀπό συγκεκριμένας τροφάς, ἀλλά καί ἀπό τάς συνηθείας ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι μᾶς κρατοῦν προσκολλημένους εἰς τόν κόσμον. Ἡ ἀποχή αὕτη δέν συνιστᾷ ἔκφρασιν ἀπαξίωσεως τοῦ κόσμου, ἀλλά ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν ἐπαναπροσδιορισμοῦ τῆς σχέσεώς μας μέ αὐτόν καί βιώσεως τῆς μοναδικῆς εὐφροσύνης τῆς ἀνακαλύψεώς του ὡς πεδίου χριστιανικῆς μαρτυρίας. Διά τόν λόγον αὐτόν, καί εἰς τό στάδιον τῆς νηστείας, ἡ θέασις καί βίωσις τῆς ζωῆς τῶν πιστῶν ἔχει πασχαλινόν χαρακτήρα, γεῦσιν Ἀναστάσεως. Τό «σαρακοστιανό κλῖμα» δέν εἶναι καταθλιπτικόν, ἀλλά ἀτμόσφαιρα χαρᾶς. Αὐτήν τήν «χαρὰν τήν μεγάλην» εὐηγγελίσατο ὁ ἄγγελος «παντὶ τῷ λαῷ» κατά τήν Γέννησιν τοῦ Σωτῆρος (Λουκ. β', 10), αὕτη εἶναι ἡ ἀναφαίρετος καί «πεπληρωμένη χαρά» (Α' Ἰωάν. α', 4) τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Ὁ Χριστός εἶναι πάντοτε παρών εἰς τήν ζωήν μας, εὐρίσκεται πλησιέστερον εἰς ἡμᾶς ἀπό ὅσον ἡμεῖς εἰς τόν ἑαυτόν

μας, πάσας τὰς ἡμέρας, «ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος» (Ματθ. κη', 20). Ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀκατάλυτος μαρτυρία περὶ τῆς ἐλθούσης Χάριτος καὶ περὶ τῆς ἐλπίδος τῆς Βασιλείας, τῆς πληρότητος τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Οἰκονομίας.

Ἡ πίστις εἶναι ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν φιλόανθρωπον συγκατάβασιν τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς, τὸ «Ναί» μέ ὅλην μας τὴν ὑπαρξιν εἰς τὸν «κλίναντα οὐρανοὺς καὶ καταβάντα», διὰ νὰ λυτρώσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος «ἐκ τῆς δουλείας τοῦ ἀλλοτρίου» καὶ νὰ μᾶς ἀνοίξῃ τὴν ὁδὸν τῆς κατὰ χάριν θεώσεως. Ἐκ τῆς δωρεᾶς τῆς Χάριτος πηγάζει καὶ τρέφεται ἡ θυσιαστικὴ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον καὶ ἡ «φροντίς» διὰ τὴν κτίσιν ὅλην. Ἐάν ἀπουσιάζῃ αὕτη ἡ φιλάδελφος ἀγάπη καὶ ἡ θεοτερπὴς μέριμνα διὰ τὴν δημιουργίαν, τότε ὁ συνάνθρωπος καθίσταται ἡ «κόλασίς μου» καὶ ἡ κτίσις ἐγκαταλείπεται εἰς ἀλόγους δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι τὴν μεταβάλλουν εἰς ἀντικείμενον ἐκμεταλλεύσεως καὶ εἰς περιβάλλον ἐχθρικόν διὰ τὸν ἄνθρωπον.

Ὁ δεύτερος ὅρος διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν, τὴν ὁποίαν ὑπόσχεται ἡ Μεγάλῃ Τεσσαρακοστῇ, εἶναι ἡ συγγνώμη. Λήθην τοῦ θείου ἐλέους καὶ τῆς ἀφάτου εὐεργεσίας, ἀθέτησιν τῆς Κυριακῆς ἐντολῆς, ὅπως καταστῶμεν τὸ «ἄλλας τῆς γῆς» καὶ «τὸ φῶς τοῦ κόσμου» (Ματθ. ε', 13-14), καὶ κακὴν ἀλλοίωσιν τοῦ χριστιανικοῦ βιώματος, ἀποτελεῖ ἡ «κλειστὴ πνευματικότης», ἡ ὁποία ζῇ ἀπὸ τὴν ἄρνησιν καὶ τὴν ἀπόρριψιν τοῦ «ἄλλου» καὶ τοῦ κόσμου, νεκρώνει τὴν ἀγάπην, τὴν συγχώρησιν καὶ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ διαφορετικοῦ. Αὐτὴν τὴν ἄγονον καὶ ὑπεροπτικὴν στάσιν ζωῆς, ἀποδοκιμάζει μέ ἔμφασιν ὁ Εὐαγγελικὸς λόγος κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας Κυριακάς τοῦ Τριωδίου.

Εἶναι γνωστόν ὅτι τοιαῦται ἀκρότητες παρουσιάζουν ἑξαρσιν ἰδιαιτέρως κατὰ τὰς περιόδους, εἰς τὰς ὁποίας ἡ Ἐκκλησία καλεῖ τοὺς πιστοὺς εἰς πνευματικὴν γυμνασίαν καὶ ἐγρήγορσιν. Ὅμως, ἡ γνησία πνευματικὴ ζωὴ εἶναι ὁδὸς ἐσωτερικῆς ἀναγεννήσεως, ἑξοδος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν μας, ἀγαπητικὴ κίνησις πρὸς τὸν πλησίον. Δέν στηρίζεται εἰς σύνδρομα καθαρότητος καὶ ἀποκλεισμούς, ἀλλὰ εἶναι συγγνώμη καὶ διάκρισις, δοξολογία καὶ εὐχαριστία, κατὰ τὴν ἐμπειρικὴν σοφίαν τῆς ἀσκητικῆς παραδόσεως: «Οὐ τὰ βρώματα, ἀλλ' ἡ γαστριμαργία κακὴ..., οὐδὲ τὸ λέγειν, ἀλλ' ἡ ἀργολογία..., οὐδὲ ὁ κόσμος κακός, ἀλλὰ τὰ πάθη».

Μέ αὐτὴν τὴν διάθεσιν καὶ τὰ αἰσθήματα, ἐνοῦντες τὰς προσευχὰς μας μαζί μέ ὅλους ἐσᾶς, ἀγαπητοί, διὰ τὴν ὀριστικὴν ὑπέρβασιν

τῆς φονικῆς πανδημίας καί ταχεῖαν ἀντιμετώπισιν τῶν κοινωνικῶν καί οἰκονομικῶν συνεπειῶν της, καί ἐξαιτούμενοι τάς ἱκετηρίους ὑμῶν δεήσεις, διά τήν, πεντηκονταετίαν ὅλην μετά τήν ἄνωθεν, ὅλως ἀδίκως, ἐπιβληθεῖσαν σιωπὴν, ἐπαναλειτουργίαν τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, ὑποδεχόμεθα ἐν Ἐκκλησίᾳ τήν Ἁγίαν καί Μεγάλην Τεσσαρακοστήν, ἄδοντες καί ψάλλοντες ὁμοθυμαδόν τό «Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός», Ὡ ἡ δόξα καί τό κράτος εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας. Ἀμήν!

Ἁγία καί Μεγάλη Τεσσαρακοστή ,βκα΄

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρὸς Θεόν εὐχέτης πάντων ὑμῶν

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΕΠΙ Τῷ ΑΓΙῳ ΠΑΣΧΑ

† ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ

ΕΛΕΩ₁ ΘΕΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ Τῷ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ,
ΧΑΡΙΝ, ΕΙΡΗΝΗΝ ΚΑΙ ΕΛΕΟΣ
ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΕΝΔΟΞΩΣ ΑΝΑΣΤΑΝΤΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ

Τήν ψυχωφελῇ πληρώσαντες Τεσσαρακοστήν καί προσκυνήσαντες τά Πάθη καί τόν Σταυρόν τοῦ Κυρίου, ἰδοὺ καθιστάμεθα σήμερον κοινωνοί τῆς ἐνδόξου Αὐτοῦ Ἀναστάσεως, λαμπρυνόμενοι τῇ πανηγύρει καί ἀναβοῶντες ἐν χαρᾷ ἀνεκκλαλήτῳ τό κοσμοσωτήριον ἄγγελμα «Χριστός Ἀνέστη»!

Ὅτι πιστεύομεν, ὅτι ἀγαπῶμεν, ὅτι ἐλπίζομεν ἡμεῖς οἱ Ὁρθόδοξοι συνδέεται μέ τό Πάσχα, ἀπό αὐτό ἀντλεῖ τήν ζωτικότητα του, ἀπό αὐτό ἐρμηνεύεται καί νοηματοδοτεῖται. Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ ἀπάντησις τῆς Θείας ἀγάπης εἰς τήν ἀγωνίαν καί τήν προσδοκίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά καί εἰς τήν «ἀποκαταδοκίαν» τῆς συστεναζούσης κτίσεως. Ἐν αὐτῇ ἀπεκαλύφθη τό νόημα τοῦ «ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καί καθ' ὁμοίωσιν»¹ καί τοῦ «καί εἶδεν ὁ Θεός τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησεν, καί ἰδοὺ καλὰ λίαν»².

Ὁ Χριστός εἶναι «τὸ Πάσχα ἡμῶν»³, «ἡ ἀνάστασις πάντων». Ἐάν ἡ πτώσις ὑπῆρξεν ἀναστολή τῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τό «καθ' ὁμοίωσιν», ἐν Χριστῷ ἀναστάντι ἀνοίγεται πάλιν εἰς τόν «ἡγαπημένον τοῦ Θεοῦ» ἡ ὁδός τῆς κατὰ χάριν θεώσεως. Συντελεῖται τό

1. Γεν. α', 26.

2. Γεν. α', 31.

3. Α' Κορ. ε', 7.

«μέγα θαῦμα», τό ὁποῖον ἰᾶται τό «μέγα τραῦμα», τόν ἄνθρωπον. Εἰς τήν ἐμβληματικήν εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως ἐν τῇ Μονῇ τῆς Χώρας, ἀτενίζομεν τόν κατελθόντα «μέχρις Ἰδοῦ ταμείων» Κύριον τῆς δόξης καί καθελόντα θανάτου τό κράτος, νά ἀναδύηται ζωηφόρος ἐκ τοῦ τάφου, συνανιστῶν τούς γενάρχας τῆς ἀνθρωπότητος, καί ἐν αὐτοῖς ἅπαν τό ἀνθρώπινον γένος, ἀπ' ἀρχῆς καί μέχρι τῶν ἐσχάτων, ὡς ἐλευθερωτής ἡμῶν ἐκ τῆς δουλείας τοῦ ἀλλοτρίου.

Ἐν τῇ Ἀναστάσει φανεροῦται ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ ὡς ἀπελευθέρωσις καί ἐλευθερία. «Τῇ ἐλευθερίᾳ ... Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε»⁴. Τό περιεχόμενον, τό «ἦθος» αὐτῆς τῆς ἐλευθερίας, ἡ ὁποία πρέπει νά βιωθῇ ἐνταῦθα χριστοπρεπῶς, πρὶν τελειωθῇ ἐν τῇ ἐπουρανίῳ Βασιλείᾳ, εἶναι ἡ ἀγάπη, ἡ βιωματικὴ πεμπουσία τῆς «καινῆς κτίσεως». «Ὑμεῖς γὰρ ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, ἀδελφοί· μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῇ σαρκί, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις»⁵. Ἡ ἐλευθερία τοῦ πιστοῦ, τεθεμελιωμένη εἰς τόν Σταυρόν καί τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος, εἶναι πορεία πρὸς τὰ ἄνω καί πρὸς τόν ἀδελφόν, εἶναι «πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη»⁶. Εἶναι ἔξοδος ἀπὸ τὴν «Αἴγυπτον τῆς δουλείας» καί τῶν ποικίλων ἀλλοτριώσεων, χριστοδῶρητος ὑπέρβασις τῆς ἐσωστρεφοῦς καί συρρικνωμένης ὑπάρξεως, ἐλπίς αἰωνιότητος, ἡ ὁποία ἐξανθρωπίζει τόν ἄνθρωπον.

Ἑορτάζοντες τό Πάσχα, ὁμολογοῦμεν ἐν Ἐκκλησίᾳ, ὅτι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ «ἔχει ἤδη ἐγκαθιδρυθῇ, ἀλλὰ δέν ἔχει ἀκόμη ὀλοκληρωθῇ»⁷. Ἐν τῷ φωτὶ τῆς Ἀναστάσεως, τὰ ἐγκόσμια πράγματα ἀποκτοῦν νέον νόημα, ἐφ' ὅσον εἶναι ἤδη μεταμορφωμένα καί μεταμορφούμενα. Τίποτε δέν εἶναι ἀπλῶς «δεδομένον». Τὰ πάντα εὐρίσκονται ἐν κινήσει πρὸς τὴν ἐσχατολογικὴν τελειώσιν των. Αὕτη ἡ «ἀκράτητος φορά» πρὸς τὴν Βασιλείαν, ἡ ὁποία βιοῦται κατ' ἐξοχὴν ἐν τῇ εὐχαριστιακῇ συνάξει, προφυλάσσει τόν λαόν τοῦ Θεοῦ ἀφ' ἑνός μὲν ἀπὸ τὴν ἀδιαφορίαν διὰ τὴν ἱστορίαν καί τὴν παρουσίαν τοῦ κακοῦ ἐν αὐτῇ, ἀφ' ἑτέρου δέ ἀπὸ τὴν λήθην τοῦ Κυριακοῦ λόγου «ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου»⁸, τῆς δια-

4. Γαλ. ε', 1.

5. Γαλ. ε', 13.

6. Γαλ. ε', 6.

7. Γεωργίου Φλωρόφσκυ, Ἀγία Γραφή, Ἐκκλησία, Παράδοσις, μτφρ. Δ. Τσάμη, ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 37.

8. Ἰωάν. ιη', 36.

φορᾶς δηλονότι μεταξύ τοῦ «ἤδη» καί τοῦ «ὄχι ἀκόμη» τῆς ἐλεύσεως τῆς Βασιλείας, συμφώνως καί πρὸς τό θεολογικώτατον «Ὁ Βασιλεὺς ἦλθεν, ὁ Κύριος Ἰησοῦς, καί ἡ Βασιλεία του θά ἔλθῃ»⁹.

Κύριον γνώρισμα τῆς θεοσδότου ἐλευθερίας τοῦ πιστοῦ εἶναι ὁ ἀσίγαστος ἀναστάσιμος παλμός, ἡ ἐγρήγορσις καί ὁ δυναμισμός της. Ὁ χαρακτήρ αὐτῆς ὡς δώρου τῆς χάριτος ὄχι μόνον δέν περιορίζει, ἀλλὰ ἀναδεικνύει τὴν ἰδικήν μας συγκατάθεσιν εἰς τὴν δωρεάν, καί ἐνδυναμώνει τὴν πορείαν μας καί τὴν ἀναστροφὴν μας ἐν τῇ νέᾳ ἐλευθερίᾳ, ἡ ὁποία ἐμπερικλείει καί τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀλλοτριωθείσης σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μέ τὴν κτίσιν. Ὁ ἐν Χριστῷ ἐλεύθερος δέν ἐγκλωβίζεται εἰς «γῆϊνα ἀπόλυτα», ὡς «οἱ λοιποί, οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα»¹⁰. Ἡ ἐλπίς ἡμῶν εἶναι ὁ Χριστός, ἡ ἐν Αὐτῷ ὁλοκληρωμένη ὑπαρξις, ἡ λαμπρότης καί ἡ φωτοχυσία τῆς αἰωνιότητος. Τὰ βιολογικά ὅρια τῆς ζωῆς δέν ὀρίζουν τὴν ἀλήθειάν της. Ὁ θάνατος δέν εἶναι τό τέλος τῆς ὑπάρξεώς μας. «Μηδεὶς φοβείσθω θάνατον· ἡλευθέρωσε γὰρ ἡμᾶς ὁ τοῦ Σωτῆρος θάνατος. Ἐσβεσεν αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ κατεχόμενος. Ἐσκύλευσε τὸν Ἄδην ὁ κατελθὼν εἰς τὸν Ἄδην»¹¹. Ἡ ἐν Χριστῷ ἐλευθερία εἶναι ἡ «ἄλλη πλᾶσις»¹² τοῦ ἀνθρώπου, πρόγευσις καί προτύπωσις τῆς πληρώσεως καί τῆς πληρότητος τῆς Θείας Οἰκονομίας ἐν τῷ «νῦν καὶ αἰεὶ» τῆς ἐσχάτης ἡμέρας, ὅτε οἱ «εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς» θά ζοῦν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον μετὰ τοῦ Χριστοῦ, «ὀρῶντες αὐτὸν καὶ ὀρώμενοι καὶ ἄληκτον τὴν ἀπ' αὐτοῦ εὐφροσύνην καρποῦμενοι»¹³.

Τό Ἅγιον Πάσχα δέν εἶναι ἀπλῶς μία θρησκευτικὴ ἐορτή, ἔστω καί ἡ μεγίστη δι' ἡμᾶς τοὺς Ὁρθοδόξους. Κάθε Θεία Λειτουργία, κάθε προσευχή καί δέησις τῶν πιστῶν, κάθε ἐορτή καί μνήμη Ἀγίων καί Μαρτύρων, ἡ τιμὴ τῶν ἱερῶν εἰκόνων, ἡ «περισσειά τῆς χαρᾶς» τῶν Χριστιανῶν (Β' Κορ. ἡ', 2), κάθε πρᾶξις θυσιαστικῆς ἀγάπης καί ἀδελφοσύνης, ἡ ὑπομονὴ ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἡ οὐ κατασχύνουσα

9. Γεωργίου Φλωρόφσκυ, ὁ.π., σ. 99.

10. Α' Θεσσ. δ', 13.

11. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, *Λόγος Κατηχητήριος εἰς τὴν ἀγίαν καὶ λαμπροφόρον ἡμέραν τῆς ἐνδόξου καὶ σωτηριώδους Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἀναστάσεως*.

12. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Ἐπη ἠθικά*, ΒΕΠΕΣ 61, σ. 227.

13. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως*, Δ', 27 (100), Κείμενον, μετάφρασις, σχόλια Ν. Ματσούκα, ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 452.

ἐλπίς τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, εἶναι πανήγυρις ἐλευθερίας, ἐκπέμπουν πασχάλιον φῶς καί ἀναδίδουν τό ἄρωμα τῆς Ἀναστάσεως.

Ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ, δοξάζοντες τόν πατήσαντα θανάτῳ τόν θάνατον Σωτῆρα τοῦ κόσμου, ἀπευθύνομεν πρός πάντας ὑμᾶς, τοὺς ἐν ἀπάσῃ τῇ Δεσποτείᾳ Κυρίου τιμιωτάτους ἀδελφούς καί τά προσφιλέστατα τέκνα τῆς Μητρός Ἐκκλησίας, ἐόρτιον ἀσπασμόν, εὐλογοῦντες μαζί σας γηθοσύνως, ἐν ἐνί στόματι καί μιᾷ καρδίᾳ, Χριστόν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Φανάριον, Ἅγιον Πάσχα ,βκα΄

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρός Χριστόν Ἀναστάντα
εὐχέτης πάντων ὑμῶν

A decorative border with a repeating floral and vine pattern surrounds the central text.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΝΤΕΛΛΑΣ

Ἀρχιτέκτων

ΝΕΟΤΕΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ «ΕΙΣΟΔΙΑ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ»

Ἡ πόλη τῆς Ρόδου παρουσιάζει μιὰ διαχρονικὴ πορεία στὴν ἱστορικὴ τῆς διαδρομῇ. Σταυροδρόμῳ τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου ἀπετέλεσε ἐμπορικὸ λιμάνι μὲ ἰδιαίτερα λαμπρές περιόδους ἀνάπτυξης τὴν ἑλληνιστικὴ καὶ τὴν ἱπποτικὴ (1309-1522). Ἡ πόλη τῆς Ρόδου ἰδρύθηκε τὸ 408 π.Χ. ἀπὸ τὶς τρεῖς πόλεις (Κάμειρο, Ἰαλυσὸ καὶ Λίνδο) στὸ βορειοανατολικὸ ἄκρο τοῦ νησιοῦ. Μετὰ τὴν κατάληψή τῆς ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὸ 1523, οἱ χριστιανοὶ ἐκδιώχθηκαν ἀπὸ τὴν ὀχυρωμένη πόλη καὶ δημιούργησαν τὶς συνοικίες, τὰ «μαράσια», γύρω ἀπ' αὐτή. Ἡ ἀνάπτυξη καὶ ἡ οἰκοδόμηση νέων κτηρίων καὶ κατοικιῶν στίς μετὰ τῶν μαρασιῶν περιοχές κατὰ τὴν ἰταλικὴ περίοδο (1912-1947) καὶ μέχρι σήμερα ἐνοποίησε τὴν πόλη. Τὰ περιμετρικὰ τῆς μεσαιωνικῆς τάφρου νεκροταφεῖα μετατράπηκαν σὲ πάρκα καὶ ἀναδεικνύουν τὴν παλιὰ ὀχυρωμένη πόλη. Ἡ σημερινὴ πόλη παρουσιάζει μιὰ νέα τουριστικὴ ἀνάπτυξη καὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς ἀνέρχεται σὲ 53.709 κατοίκους¹.

Τὸ νότιο «Κάτω Μαράσι» περιλάμβανε ἐκτὸς τῆς Μητρόπολης, τὶς συνοικίες τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Κάτω, ἢ «Καμμένου», τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Πάνω καὶ τοῦ Ἀγίου Νικο-

1. Σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἑλλάδας καὶ τὴν ἀπογραφὴ τῆς 18 Μαρτίου 2001. ΣΕΕ [1956], [1968], [1978] καὶ [1988]. Ἡ πόλη εἶχε 21.694 κατοίκους τὸ 1940, 23.599 τὸ 1951, 27.393 τὸ 1961, 32.092 τὸ 1971 καὶ 40.392 τὸ 1981.

λάου². Ο Άγιος Ίωάννης αποτελούσε τμήμα της ευρύτερης νοτιο-δυτικής συνοικίας «Πάνω μαράσι» κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας (1523-1912), πού περιλάμβανε, εκτός του Αγίου Ίωάννη και την συνοικία τῶν Αγίων Ἀναργύρων³. Τό «χωριό» τῶν Αγίων Ἀναργύρων ὑπῆρχε ἤδη ἀπό τήν ἱπποτική ἐποχή, ἐνῶ ἡ πύλη τοῦ Αγίου Γεωργίου τῆς μεσαιωνικῆς πόλης τῆς Ρόδου, ἀπό τήν ὁποία ἐπικοινωνοῦσε ἄμεσα καταργήθηκε γιά ἀμυντικούς λόγους κατά τό τέλος τῆς ἴδιας περιόδου⁴. Ἡ βόρεια συνοικία τοῦ Νιοχωριοῦ παρά τό ὄνομά της εἶναι ἀπό τά παλιότερα μαράσια, καθότι ἐμφανίζεται σέ χάρτη τοῦ 1621⁵, ἐνῶ ἀναφέρεται σέ ἐγγραφα καί κατά τήν ἱπποτοκρατία. Κατά τήν Τουρκοκρατία (1523-1912) φιλοξενοῦσε ἐκτός ἀπό Ἑλληνες καί 100-120 δυτικούς κατοίκους στό νησί μέ τά προξενεῖα τους καί τήν καθολική τους ἐκκλησία, τή Σάντα Μαρία, ἡ Παναγιά τῆς Νίκης⁶.

Τά Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου εἶναι ὁ μητροπολιτικός ναός τῆς Ρόδου καί βρίσκεται στό «Κάτω Μαράσι» τῆς Μητρόπολης. Εἶναι στή θέση «Παξιμάδα»⁷ πάνω στόν δρόμο πού ξεκινοῦσε ἀπό τήν πύλη τοῦ Αγίου Ίωάννη, ἡ Κόκκινη πόρτα, ἡ πύλη Κοσκινοῦ τῆς παλιάς πόλης πρὸς τίς νότιες συνοικίες καί τά χωριά τοῦ νησιοῦ, ἀλλά διακόπηκε ἀπό τήν κατασκευή τοῦ γηπέδου «Διαγόρας» κατά τήν ἰταλική περίοδο⁸. Ἀποτελοῦσε τό κέντρο τῆς ευρύτερης συνοικίας «Κάτω Μαράσι» κατά τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας (εἰκ. 1).

2. Γκερέν [1989], 184-187.

3. Γκερέν [1989], 184-187.

4. Μανούσου-Ντέλλα [2000], 31, 33.

5. Μαῖλλης [1993], 49. Πρώτη ἀναφορά σέ τοπογραφικό χάρτη τῆς συνοικίας τοῦ Νιοχωριοῦ, «Bourg ou demmeurent les chrestiens», γίνεται σέ χαλκογραφία τοῦ Deshayes Louis, Baron de Courmesnin (1592-1632) στό βιβλίο «Voyage de Levant fait par le commandement du Roy en l' année 1621 par le Sr D.C.A Paris chez Adrian Taupinart. 1624». Ἀντίτυπα ἀπό τήν Γεννάδειο Βιβλιοθήκη.

6. Παπαχριστοδούλου [1994], 421-22.

7. Κάσδαγλη [2020], 202-205 καί Τσιρπανλῆς [2002], 90-91 καί 198. Ὁ ἀγαπητός φίλος καί ἱστορικός τῆς Ρόδου κ. Ζαχαρίας Τσιρπανλῆς τοποθετεῖ τήν περιοχή «Παξιμάδα» στή περιοχή τοῦ Νιοχωριοῦ, ἐκ παραδρομῆς παρερμηνεύοντας τόν χάρτη πού δημοσίευσε ὁ Μαῖλλης [1993], ὁ.π., 49.

8. Martinoli, Perotti [1999], 317. Τό στάδιο «Arena del Sole» ἡ γνωστό σήμερα ὡς «Διαγόρας» κατασκευάστηκε τό 1932 μέ ἀρχιτέκτονα τόν Armando Bernabiti. S. Martinoli, E. Perotti, *Architettura coloniale italiana nel Dodecaneso 1912-1943*, Torino 1999, σ. 374-379.

Είκ. 1. Βόρεια προοπτική άποψη.

Άνασκαφικά δεδομένα και διερεύνηση τών λιθοδομών

Ἡ πρόσφατη ἀνασκαφή⁹ (είκ. 2) καί ἡ ἀφαίρεση τών ἐσωτερικῶν ἐπιχρισμάτων τῆς ἀνωδομῆς, κατὰ τή διάρκεια ἐργασιῶν ἐπισκευῆς τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ ἔφερε νέα στοιχεῖα στό φῶς, τά ὅποια ἀνατρέπουν τά μέχρι σήμερα γνωστά γιά τόν μητροπολιτικό ναό¹⁰ καί γι' αὐτό παρουσιάζεται, στό ἀνά χεῖρας ἄρθρο, διορθωμένη ἡ οἰκοδομική ἐξέλιξη τῆς Μητρόπολης τῆς Ρόδου.

Ὅπως κατέδειξε ἡ ἀνασκαφή στό μέσον τοῦ δαπέδου τῆς τρίκλιτης ἐκκλησίας καί στό μεσαῖο κλίτος τῆς ἐμφανίσθηκαν τά θεμέλια μιᾶς ἀρκετά μικρότερης μονόχωρης βασιλικῆς. Ἡ ἀνασκαφή

9. Κάσδαγλη [2020], 201-230 καί Κάσδαγλη [2022], 19-68. Τίς ἀνασκαφικές ἐργασίες αὐτές ἐπέβλεψε ἡ Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου μέ τήν ἀρχαιολόγο Ἄννα-Μαρία Κάσδαγλη κατὰ τήν περίοδο 2019-2020.

10. Ντέλλας [2012], βλέπε στό παράρτημα ΚΣΕΔ (Κατάλογος Σταυροθολιακῶν Ἐκκλησιῶν Δωδεκανήσου, Ρόδος, 1. Τά Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου στήν συνοικία τῆς Μητρόπολης τῆς Ρόδου).

Εικ. 2. Κάτοψη με 3D Scanner του ισογείου κατά την ανασκαφή (Σ. Αριστείδου).

δέν προχώρησε σέ βάθος¹¹. Ωστόσο είναι έμφανής ή μορφή τής άνεσκαμμένης έκκλησίας. Ό κυρίως ναός τής μονόχωρης βασιλικής καταλάμβανε τόν χώρο μεταξύ τής τέταρτης από άνατολικά σειράς τών κιόνων μέχρι τό τέμπλο του σημερινού ναού. Έχει μιά έλαφρά κλίση ως προς τόν άξονα άνατολή-δύση του τρίκλιτου ναού και δέν ταυτίζεται άπολύτως με τό κεντρικό κλίτος. Τό πάχος του βόρειου και νότιου τοίχου τής μονόχωρης είναι 1,0 μ. περίπου. Παρουσιάζονται και τά θεμέλια μιάς μεταγενέστερης προσθήκης προς τά δυτικά ενός νάρθηκα ή πρόναου, πού έπεκτείνει τόν ναό μέχρι τήν πέμπτη σειρά κιόνων τής τρίκλιτης έκκλησίας. Η τρίπλευρη έξωτερικά και ήμικυκλική έσωτερικά κόγχη του ιερού τής μονόχωρης βασιλικής έφτανε μέχρι τή θέση τής σημερινής Αγίας Τράπεζας, ή όποία έδράζεται μάλιστα πάνω στον τοίχο τής παλιάς άψίδας. Άποκαλύφθηκαν δύο διαφορετικές και μέ μικρή απόκλιση, χαράξεις ήμικυκλικών κογχών στο ιερό. Οί τρεις σειρές κιόνων του κεντρικού κλίτους προς τά άνατολικά είναι θεμελιωμένοι πάνω στην παλιά μονόχωρη βασιλική είτε άπ' ευθείας στο βραχῶδες υπέδαφος του ναού.

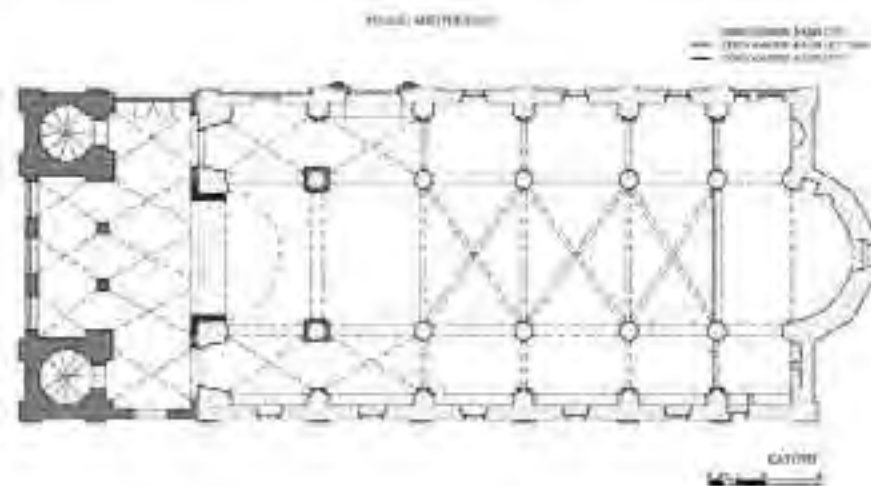
Κάτω από τό δάπεδο τής έκκλησίας άποκαλύφθηκαν άρκετοί τάφοι έντός και έκτός τών όρίων τής μονόχωρης βασιλικής. Τό ενδιαφέρον όμως έντοπίζεται σέ δύο τάφους για τήν οίκοδομική εξέ-

11. Λόγω του περιορισμένου χρόνου για έργασίες καθότι ή έκκλησία δέν μπορούσε νά κλείσει για μεγάλο χρονικό διάστημα μιάς και είναι ό κύριος μητροπολιτικός ναός, για προφανείς λειτουργικούς λόγους.

λιξη του ναού. Βρέθηκε τάφος σέ ἀρκοσόλιο ένταγμένο στό άνατολικό τμήμα του βόρειου τοίχου τής μονόχωρης έκκλησίας μέ ταφή σέ καθιστή στάση του νεκρού, όπως συνηθίζεται σέ ταφή έπισκόπων¹². Ένας άλλος έπισκοπικός τάφος στό μέσον τής τρίκλιτης έκκλησίας έχει παραβιάσει τόν δυτικό τοίχο τής παλιάς μονόχωρης¹³ και ύποδηλώνει ότι άνήκει στην περίοδο μετά τό 1750, όταν καθαιρέθηκε ό παλιός μητροπολιτικός ναός και κατασκευάστηκε ό νεότερος (είκ. 2).

Πραγματοποιήθηκαν παράλληλα και διερευνητικές έργασίες και άφαίρεση τών έσωτερικών έπιχρισμάτων στον μητροπολιτικό ναό που έδειξαν ότι:

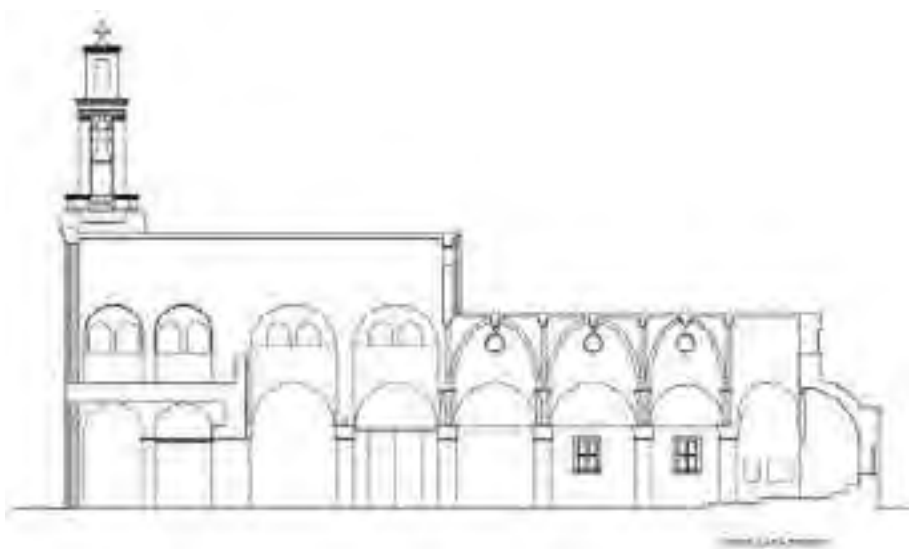
– Στίς δύο σειρές κιόνων στό δυτικό τμήμα τής έκκλησίας, όπου παρουσιάζεται μία μεγάλη ύπερύψωση και τών τριών κλιτών (είκ. 3 & 4), σύμφωνα μέ τίς οίκοδομικές παρατηρήσεις, είναι έμφανές ότι έγινε μεταγενέστερη προσθήκη από λιθοδομή, αφού άφαιρέθηκαν οί θόλοι και τά σταυροθόλια τής στέγης, ύπερυψώνοντας τούς τοίχους πάνω από τά τόξα τών τοξοστοιχιών του μεσαίου κλίτους (είκ. 5) και τούς έξωτερικούς, νότιο και βόρειο τοίχο, και κατασκευάστηκαν πατάρια για γυναικωνίτη, στεγασμένα από ήμικυλινδρικούς θόλους

Είκ. 3. Κάτοψη τών αρχιτεκτονικών φάσεων (ήλεκτρονική σχεδίαση Κ. Μάγος).

12. Κάσδαγλη [2022], 40-46, ό τάφος 2.

13. Κάσδαγλη [2022], ό τάφος 3.

Είκ. 4. Τομή πριν τις διερευνητικές εργασίες.

Είκ. 5. Υπερύψωση στο δυτικό τμήμα του ναού (κατά τη διάρκεια εργασιών).

καί στά τρία κλίτη. Τά πατάρια ἐδράζονται στό βόρειο καί νότιο κλίτος τοῦ ἱσογείου πάνω σέ δύο κτιστά σταυροθόλια βυζαντινοῦ τύπου (εἰκ. 6).

– Στό τμήμα τῆς ὑπερύψωσης τῶν πλαγίων κλιτῶν εἶναι ἐμφανής ἡ μορφή τοῦ ἡμικυλινδρικοῦ θόλου μέ τό ἐνισχυτικό σφενδόνιο τῆς

Είκ. 6. Νότιο κλίτος, προσθήκη παταριοῦ μέ γυναικωνίτη (κατά τή διάρκεια ἐργασιῶν).

ἀρχικῆς φάσης, κάτω ἀπό τό ὁποῖο κτίστηκαν τά βυζαντινά σταυροθόλια τοῦ παταριοῦ τοῦ γυναικωνίτη καί κλείστηκαν μέχρι τά σφενδόνια μέ λιθοδομή, ἐνῶ πάνω ἀπό τό σφενδόνιο προστέθηκε τοῖχος πού ἀποτελεῖ τό τύμπανο τοῦ ψηλότερου θόλου τῆς ὑπερύψωσης τοῦ παταριοῦ (εἰκ. 6).

– Παράλληλα ἐγίνε προσθήκη νάρθηκα στό ἰσόγειο (εἰκ. 3 & 4) σέ δύο σειρές πρὸς τά δυτικά τῆς ἐκκλησίας, μέ πατάρι γιά γυναικωνίτη καί δύο γωνιακά καμπαναριά στίς ΒΔ καί ΝΔ γωνίες. Δύο κίονες στό μέσον τοῦ νάρθηκα μέ τρία βυζαντινά σταυροθόλια ἀνάμεσα στά καμπαναριά καί πέντε στήν ἀνατολική πρὸς τόν κυρίως ναό σειρά στό ἰσόγειο (εἰκ. 11). Γιά τήν ἔδραση τῶν πέντε αὐτῶν σταυροθολίων προστέθηκαν παραστάδες ἔξω ἀπό τόν δυτικό τοῖχο τοῦ κυρίως ναοῦ. Ἡ στέγη εἶναι ὅμοια μέ τή δυτική προσθήκη στόν κυρίως ναό.

– Οἱ δύο πεσσοί στά δυτικά τοῦ κυρίως ναοῦ ἦταν ἀρχικά κίονες πού συμπληρώθηκαν καί μετατράπηκαν σέ πεσσούς (εἰκ. 12).

– Στόν κίονα ὅπου στηρίζεται ὁ ξυλόγλυπτος ἄμβωνας καί πάνω ἀπό τό κιονόκρανο διατηροῦνται τρεῖς ἡμικιονίσκοι μέ τά ἐπίκρανά τους, πού ἀντιστοιχοῦσαν στίς διαγώνιες καί τίς κάθετες νευρώσεις τῶν γοθικῶν σταυροθολίων τοῦ μεσαίου κλίτους. Ἡ διαγώνια ΝΔ νευρώση εἶναι κομμένη, πού δείχνει ὅτι τά σταυροθόλια συνεχίζονταν πρὸς τά δυτικά καί ὅταν καθαιρέθηκαν γιά τήν ὑπερύψωση

καί τή δυτική προσθήκη μέ τόν νάρθηκα καί τόν γυναικωνίτη, αποκόπηκε γιά τήν κατασκευή τοῦ ἡμικυλινδρικοῦ θόλου τῆς στέγασης τοῦ μεσαίου κλίτους τῆς προσθήκης (εἰκ. 5).

– Στόν ἀπέναντι ἀντίστοιχο κίονα τοῦ μεσαίου κλίτους ἡ ἀντίστοιχη νεύρωση καί ὁ ἡμικιονίσκος ἔχουν κοπεῖ πάνω ἀκριβῶς ἀπό τό κιονόκρανο γιά τόν ἴδιο λόγο.

– Οἱ ὀρθογώνιες παραστάδες στούς ἐξωτερικούς, βόρειο καί νότιο τοίχους, πού ἀντιστοιχοῦν στά ἐνισχυτικά σφενδόνια, ὀρθογώνιας διατομῆς, τῶν ἡμικυλινδρικῶν θόλων τῶν πλαγίων κλιτῶν, ἦταν ἡμικυκλικῆς διατομῆς μέ ἐπίκρανα (εἰκ. 7).

Εἰκ. 7. Παραστάδα πλαγίων κλιτῶν.

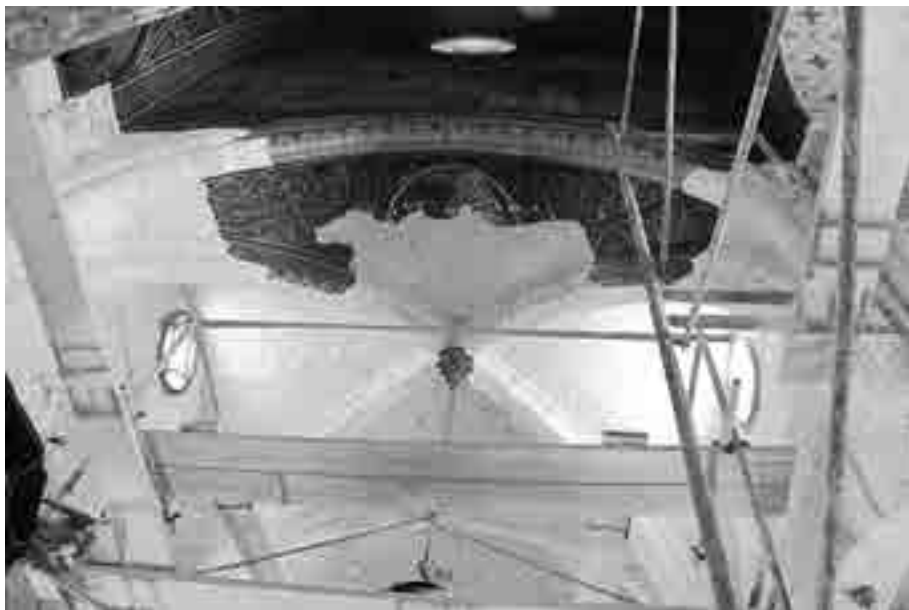

Εἰκ. 8. Παραστάδα δυτικοῦ τοίχου.

– Οἱ παραστάδες τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ κυρίως ναοῦ πού ἀντιστοιχοῦν στίς τοξοστοιχίες τοῦ μεσαίου κλίτους ἦταν ἡμικίονες πού ἀλλοιώθηκαν σέ μεταγενέστερη ἐπέμβαση ὅπως φάνηκαν μετά τήν ἀφαίρεση τῶν ἐπιχρισμάτων (εἰκ. 8).

– Οί κίονες ήταν κτιστοί από δόμους ροδίτικων πωρολίθων επιχρισμένοι με λεπτό επίχρισμα από κουρασάνι.

– Μετά την αφαίρεση τῶν γύψινων επιχρισμάτων τῶν γοθικῶν νευρώσεων ἐμφανίσθηκαν οἱ νευρώσεις με κυκλική διατομή, βεργία, ὅπου φαίνεται τούς ἔδωσαν μορφή διατομῆς πετάλου λουλουδιοῦ με γύψινη διακόσμηση, ὅπως ἦταν καί οἱ περισσότερες νευρώσεις τῶν ροδίτικων ἱπποτικῶν μνημείων (εἰκ. 9).

Εἰκ. 9. Τά σταυροθόλια κατά τήν ἀφαίρεση τῶν γύψινων διακοσμήσεων.

– Τά ἀρχικά κιονόκρανα τῶν κίωνων δέν ἦταν κορινθιακά ἀπό γύψινη διακόσμηση¹⁴ (εἰκ. 31), πού προστέθηκαν κατά τήν προσθήκη νάρθηκα με γυναικωνίτη καί μετατροπή τῆς ἐκκλησίας, ἀλλά διαφορετικοί τύποι, παλιότερα ἀρχιτεκτονικά μέλη, εἴτε μαρμάρινα ἀπλούστερα εἴτε ἀπό πωρόλιθο με ὀρθογώνιο ἐπίκρανο (εἰκ. 10).

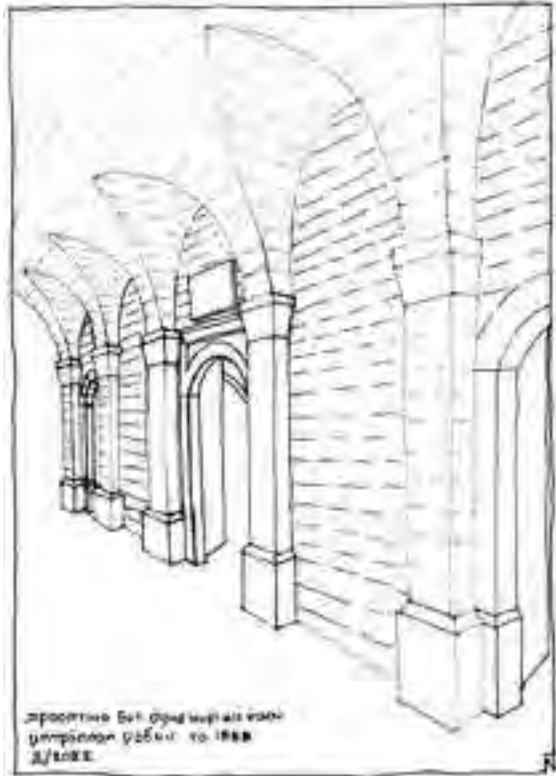
– Γιά τήν ἔδραση τῶν σταυροθολίων τῆς προσθήκης τοῦ νάρθηκα προστέθηκαν ὀρθογώνιες κτιστές παραστάδες, πάνω στήν δυτική ὄψη τῆς ἀρχικῆς τρίκλιτης βασιλικῆς (εἰκ. 11).

– Στό μέσον τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ κυρίως ναοῦ ἔγινε μεταγενέστερη ἐπέμβαση ἀπό ἓνα πλαίσιο ἀπό ὀπλισμένο σκυρόδεμα με-

14. Ντέλλας [2012], 327-332.

Εικ. 10. Κίονας μετά την
ἀφαίρεση τῶν ἐπιχρισμάτων
καί τοῦ γύψινου κιονόκρανου.

Εικ. 11. Γραφικὴ ἀναπαράσταση τῆς προσθή-
κης τοῦ νάρθηκα τοῦ 1877-1888.

ταξύ τῶν δύο ἡμικιόνων, καταργώντας τὴν παλιὰ κεντρικὴ δυτικὴ εἴσοδο γιὰ ἐνοποίηση τοῦ κυρίως ναοῦ μέ τὸν νάρθηκα καί ἀντίστοιχη ἐπέμβαση μέ ὀριζόντιο σενάζ, πάνω ἀπὸ τίς δύο πλευρικές τοξωτές εἰσόδους τοῦ ἴδιου τοίχου τῶν πλαγίων κλιτῶν (εἰκ. 3).

Ἱστορικά στοιχεῖα καί οἰκοδομικὴ ἐξέλιξη

Ἐρμηνεύοντας τὰ πρῶτα οἰκοδομικά κατάλοιπα ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε τὰ ἑξῆς:

Τὰ θεμέλια τῆς παλιάς ἐκκλησίας τῶν Εἰσοδίων (εἰκ. 2) στὸ Κάτω Μαράσι τεκμηριώνουν τὴν ὕπαρξη τοῦ παλιότερου ναοῦ, πού καθαιρέθηκε ἀπὸ τοὺς ντόπιους, κατόπιν συμφωνίας μεταξύ τῶν Ἑλλήνων, τῶν ἱπποτῶν καί τοῦ μ.μ. Pierre d'Aubusson, τό 1481, γιὰ

νά μή αποτελέσει όρμητήριο τών πολιορκητῶν στήν ἐπικείμενη νέα πολιορκία τοῦ Μωάμεθ¹⁵. Τό ἱκανό πάχος τῆς νότιας καί τῆς βόρειας τοιχοποιΐας αἰτιολογεῖ τή μορφή τῆς καμαροσκέπαστης μονόχωρης βασιλικῆς, τύπος πού εὐρύτατα ἐφαρμόστηκε κατά τήν μεσαιωνική περίοδο στή Ρόδο. Τό μικρό μέγεθος ὀφείλεται προφανῶς στό ὅτι κατά τήν ἱπποτοκρατία ἦταν ξωκκλήσι ἢ οἰκογενειακός ναός, ὅπως ὅλες οἱ ἄλλες ἐκκλησίες ἐκτός τῶν τειχῶν. Αὐτές οἱ μικρές ἐκκλησίες ἀπετέλεσαν τούς ἐνοριακοὺς ναοὺς τῶν νέων ἐκτός τειχῶν συνοικιῶν τῶν Ἑλλήνων κατά τούς πρώτους αἰῶνες (16ο & 17ο) τῆς τουρκοκρατίας στή Ρόδο, ἐνῶ αὐτή ἡ ἐκκλησία τόν μητροπολιτικό ναό τῆς Ρόδου. Ἡ ὑπαρξη ἐπισκοπικοῦ τάφου σέ ἀρκοσόλιο ἐνταγμένο στόν βόρειο τοῖχο τοῦ 17ου αἰῶνα τεκμηριώνει τή χρήση τῆς ὡς μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς ἐκκλησίας¹⁶.

Ἡ ὑπαρξη δύο διαφορετικῶν καί μέ μικρή ἀπόκλιση, ἡμικυκλικῶν κογχῶν στό ἱερό, μπορεῖ ἴσως νά ἀποδοθεῖ σέ δύο διαφορετικές φάσεις¹⁷. Ἴσως λοιπόν ἡ σέ χαμηλότερη στάθμη ἡμικυκλική κόγχη νά ἀνήκει στήν ἀρχική μονόχωρη ἐκκλησία καί ἡ σέ λίγο ψηλότερη στάθμη νά ἀνήκει στήν ἐκκλησία πού κτίστηκε, ὅταν ἀνακατασκευάστηκε ὁ γκρεμισμένος κατά τό 1481 ἀπό τούς Ροδίτες ναός στήν τελευταία περίοδο τῆς ἱπποτοκρατίας, εἴτε μετά τήν κατάληψη τῆς Ρόδου ἀπό τούς Ὄθωμανοὺς τό 1523. Σύμφωνα μέ τήν παράδοση οἱ Ροδίτες πῆραν τήν ἄδεια ἀπό τόν τοπικό πασά νά οἰκοδομήσουν σέ 40 μέρες τήν ἐκκλησία τους¹⁸, ὅποτε πιθανά ἀνακατασκευάστηκε τόν 16ο αἰῶνα.

Ὁ σημερινός μητροπολιτικός ναός κτίστηκε στή θέση τῆς παλιότερης Παναγίας «Θολαρίτσας», τό 1750, σύμφωνα μέ τήν κτητορική ἐπιγραφή της¹⁹, τοποθετημένη μέχρι σήμερα πάνω ἀπό τήν εἴσοδο τοῦ ΒΔ καμπαναριοῦ (εἰκ. 14).

15. Κάσδαγλη [2020], 201-230, Κάσδαγλη [2022], 19-68, Bosio [1630], 431-432, Picenardi [1900], 162 καί Εὐαγγελίδης [1929], 160-161. Τήν ἐκκλησία, μαζί μέ πολλές ἄλλες ἐκτός τῶν τειχῶν τῆς μεσαιωνικῆς πόλης τῆς Ρόδου, γκρέμισαν γιά ἀποτροπή χρησιμοποίησής τους ἀπό τούς Τούρκους, λόγω τῆς ἐπικείμενης νέας πολιορκίας ἀπό τόν Μωάμεθ καί μετέφεραν τούς λίθους καί τὰ ξύλα ἐντός τῶν τειχῶν γιά τήν ἐπίσκευή τῶν τειχῶν καί τήν οἰκοδομή τῆς Παναγίας τῆς Νίκης.

16. Κάσδαγλη [2022], 27-30.

17. Κάσδαγλη [2020], 208.

18. Μαστρογιάννης [1988], 3-4.

19. Κουτελάκης [1974], 54.

*Εικ. 12. Οί κίονες πού αποκαλύφθηκαν στη θέση τών πεσσών
(κατά τή διάρκεια έργσιών).*

Εικ. 13. Ἡ διάνοιξη ἀνοίγματος στόν νάρθηκα πρός τόν κυρίως ναό τό 1959.

Εικ. 14. Κτητορική έπιγραφή του 1750.

Ἡ ἐκκλησία ἐπισκευάσθηκε καί κατασκευάστηκε τό βοτσαλωτό τῆς αὐλῆς σύμφωνα μέ ἐπιγραφή τό 1843.

Ἡ πρώτη καμπάνα πού ἔφθασε στή Ρόδο, σύμφωνα μέ τήν παράδοση, εἶναι τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τό 1857, ἐπί μητροπολίτου Ἰγνατίου (1856-1861) καί μετά ἀπό δύο ἢ τρία χρόνια οἱ ἐνορίτες ἀνήγειραν τό πρῶτο καμπαναριό στή Ρόδο στόν περίβολο τῆς ἐκκλησίας, πού δέν διατηρεῖται σήμερα²⁰.

Ἡ προσθήκη νάρθηκα μέ πατάρι γιά γυναικωνίτη στίς δύο δυτικές σειρές ἐντός τοῦ κυρίως ναοῦ καί ἔξω ἀπ' αὐτόν μέ δύο καμπαναριά ὀλοκληρώθηκαν πιθανά ἐπί μητροπολίτου Γερμανοῦ (1877-1888)²¹. Εἶναι ἄγνωστη ἡ αἰτία τῆς καθαίρεσης τῶν δύο αὐτῶν σειρῶν προκειμένου νά γίνει ἡ προσθήκη καί προκαλοῦνται σοβαρά ἐρωτήματα. Ὅμως ἴσως νά ὀφείλεται σέ πιθανή κατάρρευσή τους στούς σεισμούς τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰῶνα τοῦ 1856²² καί ἰδιαίτερα

20. Μαστρογιάννης [1988], 4-8.

21. Μαστρογιάννης [1988],

22. Gehlhoff-Βολανάκη [1982], 52 κ.έ. καί Παπαδόπουλος [2014], 121-129.

του 1863²³ και στην ανακατασκευή τους με προσθήκη πρόναου και γυναικωνίτη στη συνέχεια.

Σύμφωνα με τις πηγές οι μητροπολίτες της Ρόδου και άλλα επίσημα πρόσωπα όπως οι μητροπολίτες Αγάπιος, τό 1832, Κύριλλος, τό 1862 ένταφιάζονταν στη Μητρόπολη, καθώς επίσης και οι έπίσκοποι Λέρνης, τό 1845, και Μυρέων, τό 1869²⁴, έτσι έξηγεΐται ό τάφος πού βρέθηκε στό κέντρο του ναού²⁵ και ίσως οι πολλαπλές ταφές του κυρίως ναού και του ιερού. Εΐδικά όμως ό μητροπολίτης Ίερόθεος Δημητριάδης ένταφιάστηκε στον νάρθηκα της έκκλησίας στις 15 Αυγούστου του 1900²⁶, πού δείχνει ότι εκτός των άλλων χρησίμευε και ως χώρος ταφής μετά την προσθήκη του πρόναου.

Τά ένα από τά δύο τετραώροφα καμπαναριά έπισκευάστηκε τό 1959. Μετά τους σεισμούς του 1956-7, όταν έγινε και γενική έπισκευή του ναού από τον εργολάβο Νικόλαο Τσιμέτα, σύμφωνα με έπιγραφή της έκκλησίας.

Τυπολογικά στοιχεία

Η έκκλησία σήμερα είναι τρίκλιτη με πρόναο, γυναικωνίτη και δύο καμπαναριά μέγιστων διαστάσεων 30.45x11.80 μ. (είκ.1-4) Τρία μόνο γοτθικά σταυροθόλια με βεργωτές νευρώσεις διατηρούνται μεταξύ των τεσσάρων κίωνων στο μεσαίο κλίτος. Τά πλάγια κλίτη είναι στεγασμένα με ήμικυλινδρικές καμάρες (είκ. 2-3).

Η αρχική έκκλησία του 1750, όπως έδειξαν οι πρόσφατες έργασΐες και τά σχέδια γραφικής αποκατάστασης (είκ. 2, 15 & 32) αποτελούνταν από μιά τρίκλιτη βασιλική και όχι μονόχωρη²⁷ και δύο κιονοστοιχίες από 5 κίονες²⁸, πού τό μεσαίο κλίτος, ύπερυψωμένο και

23. Κουτελάκης [1974], 60 και Παπαδόπουλος [2014], 148-129. Ό σεισμός αυτός κατέστρεψε όπως είναι γνωστό και την ένοριακή έκκλησία του χωριού Μάσαρη στη νότια Ρόδο, καθώς και ό πύργος του Naillac στην πόλη της Ρόδου.

24. Μαστρογιάννης [1988], 8.

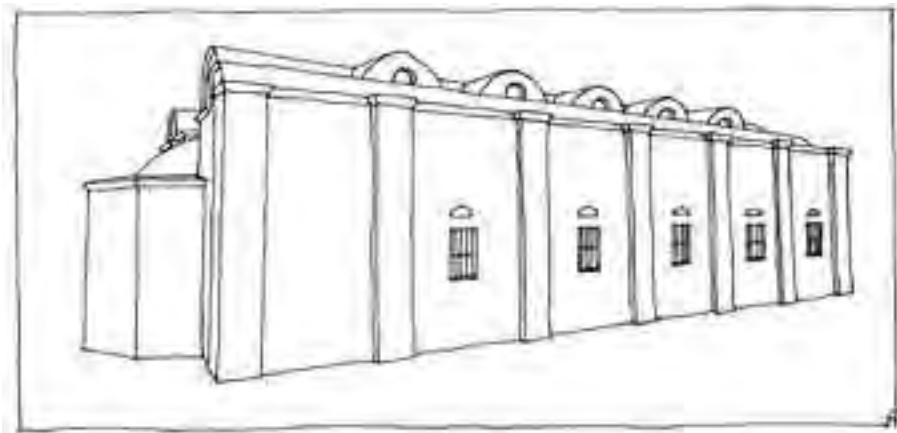
25. Κάσδαγλη [2020], 201-230.

26. Κώδικας μητρόπολης Ρόδου [1833], 17. Στις 16 Αυγούστου του 1900 από σημείωμα του Κώδικα πληροφορούμαστε ότι ό άποθανών μητροπολίτης Ίερόθεος Δημητριάδης θάφτηκε στον πρόναο της Μητρόπολης.

27. Όπως περιγράφεται στον Κατάλογο Ντέλλας [2012], ό.π., ΚΣΕΔ έκκλησία Νο 1.

28. Οι δυτικοί κίονες αποκαλύφθηκαν κατά τή διάρκεια διερευνητικών στούς ύπάρχοντες πεσσούς.

φωτισμένο μέ κυκλικούς φεγγίτες, πάνω από τις στέγες τῶν πλαγίων κλιτῶν, στεγάζονταν ἀπό πέντε γοθικά σταυροθόλια μέ βεργωτές νευρώσεις καί τά πλάγια κλίτη ἀπό ἡμικυλινδρικές καμάρες μέ σφενδόνια (εἰκ. 15 & 32). Οἱ ἐξωτερικοί τοῖχοι τῶν πλαγίων κλιτῶν φέρουν ἀβαθεῖς κόγχες ἐσωτερικά. Τό ἱερό στεγαζόταν, ὅπως καί σήμερα, μέ ὀξυκόρυφη καμάρα, προέκταση τοῦ τελευταίου σταυροθολίου τοῦ μεσαίου κλίτους πρὸς τόν ἀνατολικό τοῖχο τῆς ἐκκλησίας, πού φέρει τήν ἀψίδα, καλυμμένη μέ τεταρτοσφαιρικό θόλο καί πεντάπλευρη ἐξωτερικά κόγχη καί μέ κυλινδρικές καμάρες τά πλάγια κλίτη (εἰκ. 16).

Εἰκ. 15. Προοπτικό γραφικῆς ὑποθετικῆς ἀποκατάστασης τῆς Μητρόπολης τοῦ 1750.

Οἱ δύο σειρές θόλων στό δυτικό τμήμα τοῦ τρίκλιτου ναοῦ εἶναι ὑπερυψωμένες σέ σχέση μέ τόν ἀρχικό καί ἀποτελοῦν μεταγενέστερη προσθήκη (πιθανά τοῦ 1877-1888). Τό μεσαῖο κλίτος καλύπτεται μέ ἡμικυλινδρική καμάρα (εἰκ. 18). Τά πλάγια κλίτη καλύπτονται ἀπό ἡμικυλινδρικές καμάρες καί φέρουν πατάρι γιά γυναικωνίτη, πού στηρίζεται σέ ἀπλά βυζαντινά σταυροθόλια (εἰκ. 17). Τό πατάρι ἐπικοινωνεῖ μέ τό πατάρι τοῦ νάρθηκα. Ὁ πρόναος ἔχει ἀνάλογη μορφή, ὕψος καί ὄγκο μέ τό δυτικό τμήμα τοῦ ναοῦ καί περιλαμβάνει νάρθηκα σέ δύο σειρές καί μέ ἐνδιάμεσους πεσσούς μέ πατάρι καί δύο καμπαναριά. Τό κάτω ἐπίπεδο καλύπτεται μέ βυζαντινά σταυροθόλια, τρία στήν δυτική σειρά καί τά καμπαναριά στίς γωνίες τῆς ὄψης καί πέντε στήν δεύτερη (εἰκ. 11), ἐνῶ τό πάνω στε-

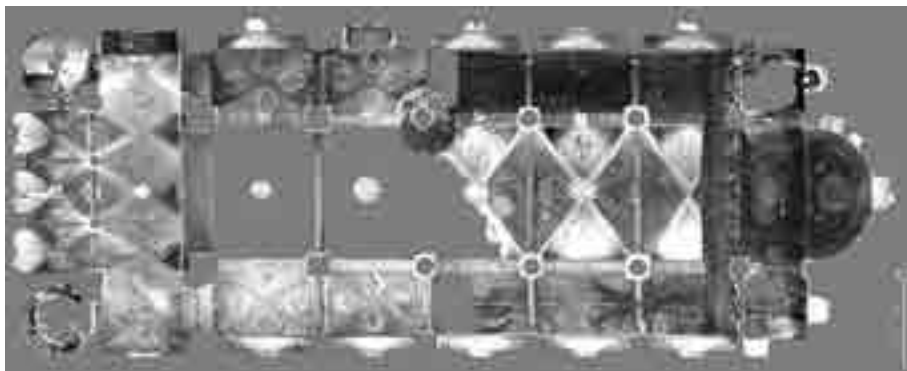
Είκ. 16. Ανατολική άποψη.

γάζεται, μέ θόλους. Μετά τούς σεισμούς τοῦ 1956-7, τό 1959, ἐπισκευάστηκαν τά δύο ὅμοια τετραώροφα καμπαναριά, ἔγινε γενική ἐπισκευή τοῦ ναοῦ.

Ἡ ἀρχική φάση τῆς Μητρόπολης τῆς Ρόδου παρουσιάζει ἐνδιαφέρον τυπολογικά. Εἶναι ἀποτέλεσμα συνδυασμοῦ δύο τύπων, τῆς βυζαντινῆς τρίκλιτης καμαροσκέπαστης ἐκκλησίας καί τῆς χρήσης γοθικῶν σταυροθολίων μέ βεργωτές νευρώσεις, στό κεντρικό κλίτος.

Εἶναι ἡ πρώτη ἐκκλησία σ' αὐτόν τόν τύπο, πού κατασκευάστηκε κατά τήν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας στή Ρόδο. Προφανῶς τήν ἀπόφαση θά ἔλαβε ὁ μητροπολίτης τῆς Ρόδου Ἱερεμίας. Ἀνάλογο ἀποτέλεσμα ἐξάλλου εἶχε προκύψει καί στήν παλιά βυζαντινή Μητρόπολη τῆς Ρόδου τοῦ 11ου αἰώνα, τύπου τρίκλιτου σταυροειδοῦς ἐγγεγραμμένου μετά τρούλου ναοῦ, ὅταν προστέθηκε ἡ στέγη τοῦ μεσαίου κλίτους ἀπό γοθικά σταυροθόλια μέ ὀρθογώνιες νευρώσεις, πιθανά μετά ἀπό κατάρρευσή του στόν σεισμό τοῦ 1303 καί τή μετατροπή σέ καθεδρικό ναό τῶν καθολικῶν ἀπό τούς Ἰωαννίτες Ἱππότες τῆς Ρόδου, τόν 14ο αἰώνα²⁹. Εἶναι προφανές ὅτι χρη-

29. Ντέλλας [2007], 387.

Εικ. 17. Άνοψη της οροφής πριν την αφαίρεση των έπιχρισμάτων με 3D Scanner (Σωτ. Άριστείδου).

Εικ. 18. Άνοψη της οροφής του παταριού πριν την αφαίρεση των έπιχρισμάτων με 3D Scanner (Σωτ. Άριστείδου).

σιμοποιήθηκαν ως πρότυπο οι ίπποτικές εκκλησίες της Ρόδου με γοθικά σταυροθόλια και ιδιαίτερα ή παλιά βυζαντινή μητρόπολη της Παναγιάς του Κάστρου, πού είχε μετατραπεί σε τέμενος, τό Καντουρί τζαμί. Άλλα πληροφορίες άντλησαν και από άλλες εκκλησίες πού ήταν έρειπωμένες και ως έκ τούτου φαινόταν ή δομή τους (ή Παναγιά του Μπούργκου και ή Παναγιά της Νίκης στή Ρόδο και ή Παναγία της Φιλερήμου), ή οι εκκλησίες πού είχαν μετατραπεί σε τζαμιά (ό Άγιος Ίωάννης των Ίπποτών - Μεγάλο τζαμί της Ρόδου, οι Άγιοι Θεόδωροι - Χουταΐ Μεντζίντ, τό μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου - Χουρμαλί μεδρεσέ, ό Αρχάγγελος Μιχαήλ - Ντεμρλί τζαμί στή Ρόδο κ.ά.). Εΐναι βέβαιο δέ ότι αποτέλεσε πρότυπο γιά ένα μεγάλο αριθμό εκκλησιών με γοθικά σταυροθόλια, πού κατασκευάσθηκαν στα Δωδεκάνησα και την Μικρά Άσία τήν περίοδο

από τό 1750 μέχρι τό 1924, πού όνομάσθηκαν «σταυροθολιακές» ή «δωδεκανησιακού τύπου»³⁰.

Αντίστοιχοι τυπολογικά ναοί έχουν προκύψει ως άποτέλεσμα συνδυασμού δύο τύπων, τής τρίκλιτης καμαροσκεπάστης έκκλησίας μέ χρήση ήμικυλινδρικών θόλων καί σταυροθολίων μέ νευρώσεις, όπως ή Γέννηση τής Θεοτόκου στό Έμπορειό τής Κάσου (1842-1856)³¹ καί τής τρίκλιτης σταυροειδοῦς μετά τρούλου καί σταυροθόλια, όπως ή Ύψωση τοῦ Τίμιου Σταυροῦ στήν Αγία Μαρίνα τής Κάσου (1869)³², αρκετά χρόνια μετά τή Μητρόπολη τής Ρόδου.

Υπάρχει σήμερα ή ειδική περίπτωση τρίκλιτου ναοῦ, ή Κοίμηση τής Θεοτόκου στό Άφάντου τής Ρόδου (1839)³³, πού προήλθε όμως από μεταγενέστερη προσθήκη πλαγίων κλιτῶν στεγασμένων από κυλινδρικές καμάρες σέ παλιότερη μονόχωρη δρομική στεγασμένη μέ γοθικά σταυροθόλια. Η αρχική έκκλησία ήταν μονόχωρη, μέ πέντε σταυροθόλια καί πεντάπλευρη έξωτερικά κόγχη τοῦ ιεροῦ. Τά σταυροθόλια μέ τίς βεργωτές νευρώσεις τους καί τά τόξα εἶναι όξυκόρυφα, ενώ ή κόγχη τοῦ ιεροῦ στεγάζεται από άκτινωτούς όξυκόρυφους θολίσκους καί βεργωτές νευρώσεις. Στήν έκκλησία έγιναν προσθήκες δύο φορές. Αρχικά προστέθηκε ένα σταυροθόλιο λίγο μεγαλύτερου πλάτους, πρὸς τά δυτικά γιά πρόναο μέ πατάρι γιά γυναικωνίτη. Η δεύτερη επέκταση, τοῦ 1966, άποτελεῖται από δύο πλάγια κλίτη, πού καλύπτονται μέ ήμικυλινδρικές καμάρες, ἐγκάρσια ἐνισχυτικά τόξα στίς θέσεις τῶν ήμικιόνων τῶν σταυροθολίων καί πεντάπλευρες κόγχες πρὸς τά ανατολικά, πού στεγάζονται από τεταρτοσφαιρικούς θόλους καί έχουν μετατρέψει τήν έκκλησία σέ τρισυπόστατη. Γιά τήν ἐνοποίηση μέ τήν αρχική έκκλησία στή θέση τῶν παλιῶν παραθύρων τῶν μακρῶν πλευρῶν διανοίχτηκαν τοξωτά ανοίγματα.

Μορφολογικά στοιχεία

Η αρχική έκκλησία έχει μορφολογικά χαρακτηριστικά βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς, όπως κυρίως καμάρες καί τόξα ήμικυλινδρικά, σέ

30. Ντέλλας [2012].

31. ΚΣΕΔ 115.

32. ΚΣΕΔ 117.

33. ΚΣΕΔ 30.

συνδυασμό μέ τά χαρακτηριστικά τῶν γοθικῶν σταυροθολίων μέ τά ὀξυκόρυφα τόξα, τίς διαγώνιες βεργωτές νευρώσεις καί τά κλειδιά τῶν νευρώσεων μέ κωνική διακοσμητική ἀπόληξη (εἰκ. 15 & 19) καί ἐλάχιστα ἐπί μέρους μορφολογικά στοιχεῖα μέ ὀθωμανικές ἐπιρροές, ὅπως στίς μικρές κόγχες τοῦ ἱεροῦ μέ τά σύνθετα μουσουλμανικά τόξα. Τά κιονόκρανα ἔχουν δύο ζῶνες, μία πάνω ἀπό τοὺς κίονες χαμηλά, πού φέρουν κιονίσκους, πού ἀντιστοιχοῦν στίς νευρώσεις, μέ γεῖσα γιά ἐπικράνα ψηλότερα στή γένεση τῶν ὑπερυψωμένων σταυροθολίων τοῦ μεσαίου κλίτους. Ἐπικρατοῦν ὅμως τά νεοκλασικά χαρακτηριστικά (εἰκ. 1, 19-22) τῆς τελευταίας οἰκοδομικῆς φάσης (πιθανά τοῦ 1877-1888), μέ ἀποτέλεσμα νά εἶναι δυσδιάκριτες οἱ διαφοροποιήσεις τῶν προσθηκῶν.

Εἰκ. 19. Ἑσωτερική ἄποψη, κεντρικό κλίτος, προοπτικό πρὶν τίς ἐργασίες.

Ἡ σημερινή μορφή διαμορφώνεται μέ ὄψεις ἐπιχρισμένες, προεξέχουσες παραστάδες καί ἐπιστύλιο μέ σύνθετα γεῖσα στίς πλάγιες ὄψεις καί τοξωτές ἐπιστέψεις τῶν μετώπων τῶν κλιτῶν τῆς ἀνατολικῆς ὀψης. Ἡ δυτική καί ἀνατολική ὄψη τῆς προσθήκης εἶναι ἀε-

Είκ. 20. Βορειοδυτική άποψη.

Είκ. 21. Δυτική άποψη.

τωματικές και ή έπίστεψη τών ὄψεων ἀποτελεῖται ἀπό προεξοχή, πού ὑποβαστάζεται μέ γεισίποδες. Ὅμογενοποιήθηκαν τά παράθυρα καί οἱ παλιότεροι φεγγίτες τοῦ ναοῦ μέ νεοκλασικά χαρακτηριστικά. Τά παράθυρα τοῦ παταριοῦ εἶναι δίλοβα τοξωτά στίς πλάγιες ὄψεις καί τρίλοβο στήν δυτική, πού πλαισιώνονται μέ ἐνιαῖο τόξο. Οἱ ἀνατολικοί γύψινοι φεγγίτες τών πλαγίων κλιτῶν τῆς δυτικῆς προσθήκης εἶναι τοξωτοί καί κυκλικός τοῦ μεσαίου κλίτους, ἀντίστοιχος μέ αὐτόν τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, ἀλλά μέ ἐννιά ὀπές. Ἡ δυτική ὄψη ἔχει τοξοστοιχία στό ἰσόγειο ἀπό τρία τοξωτά ἀνοίγματα καί πεσσούς. Ἀντίστοιχα ἀπό ἓνα τοξωτό ἀνοιγμα ἔχουν ἡ βόρεια καί νότια ὄψη τοῦ νάρθηκα.

Τό ὀρθογώνιο θύρωμα μέ τοξωτή κόγχη καί περιθύρωμα ἀπό παραστάδες, ἡμικίονες, μέ βάση καί κορινθιακά κιονόκρανα, ἐπιστύλιο μέ κυμάτια, σύνθετο γεῖσο μέ σταγόνες καί ἐλικοειδή πτερύγια μέ τόν σταυρό, στό μέσον τῆς βόρειας κύριας εἰσόδου, ἀρχιτεκτονικῆς μπαρόκ, εἶναι πιθανά τῆς περιόδου τῆς προσθήκης (εἰκ. 22).

Τά παράθυρα τῆς ἐκκλησίας εἶναι ὀρθογώνια μέ γεῖσο σύνθετης

διατομής πού δηλώνουν ότι έχουν αναμορφωθεί κατά την τελευταία προσθήκη (είκ. 1). Οί φεγγίτες τών μακρών πλευρών του αρχικού ναού καί μεσαίου κλίτους είναι κυκλικοί, καθώς καί του ανατολικού μετώπου (είκ. 16) πού έχει πλαίσιο σέ έξοχή σύνθετης διατομής καί γύψινη διακόσμηση διάτρητη από έπτά όπές. Οί φεγγίτες τής ανατολικής όψης είναι τοξωτοί.

Στίς γωνίες τής δυτικής όψης τής έκκλησίας ύψώνονται συμμετρικά τά δύο τετραώροφα νεότερα καμπαναριά, μέ έκλεκτικά χαρακτηριστικά (είκ. 1, 4 & 20). Τά δύο πρώτα επίπεδα είναι συμπαγή καί ένταγμένα στην αρχιτεκτονική του ναού. Έχουν γωνιακές παραστάδες καί οριζόν-

Είκ. 22. Βόρεια είσοδος.

τια γείσα. Τοξωτές στέψεις στό ισόγειο προδίδουν τήν ύπαρξη πιθανά φραγμένων τοξωτών παραθύρων, ένώ τό δεύτερο επίπεδο διαθέτει από ένα τοξωτό παράθυρο στην κάθε ελεύθερη πλευρά, μέ διάτρητο από όπές πέτασμα καί κυκλικό ρολόι ψηλότερα. Τό γείσο τής στέψης έχει γεισίποδες, όπως καί ο ναός καί φέρει τά κτιστά διάτρητα στηθαία του επόμενου όρόφου. Ίδιαίτερο ένδιαφέρον έχουν οί δύο τελευταίοι όροφοι, πού αποτελούν όκτάπλευρο τρουλίσκο σέ δύο επίπεδα. Οί γωνιακοί κίονες μέ τά κιονόκρανα καί οί αετωματικές επιστέψεις του τρίτου όρόφου είναι ιδιαίτερα διακοσμημένοι, ένώ ό τέταρτος έχει μικρότερη κάτοψη, γωνιακούς πεσσούς καί όρθογώνια ανοίγματα διάτρητα, μέ στέψη από άπλή προεξοχή καί στέγη από ήμισφαιρικό θολίσκο μέ σταυρό.

Ύλικά καί τρόποι δομής

Τόσο ή αρχική έκκλησία, όσο καί ή προσθήκη του 1877-1888 είναι κατασκευασμένη από επιχρισμένη λιθοδομή καί ροδίτικο πωρόλιθο,

ὅπως ἐξάλλου καί ὅλα τὰ μνημεῖα τῆς Ρόδου ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι τὸν 20ό αἰώνα (εἰκ. 5-8, 10 & 12-13). Τὰ κύρια ἀρχιτεκτονικά μέρη τῆς ἀρχικῆς ἐκκλησίας (κίονες, σφενδόνια, τόξα, νευρώσεις, θόλοι καί ἀνοίγματα εἶναι κτισμένα μέ ἰδιαίτερα ἐπιμελημένη λιθοδομή, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα μέρη τῶν τοιχοποιϊῶν μέ λιγότερο ἐπιμελημένη. Ἀντίστοιχα ἡ τοιχοποιΐα τῆς προσθήκης εἶναι ἀκόμη λιγότερο ἐπιμελημένη. Οἱ τοιχοποιῖες αὐτές φάνηκαν κατὰ τίς πρόσφατες ἐργασίες ἀφαίρεσης τῶν ἐσωτερικῶν ἐπιχρισμάτων.

Τό βόρειο καί νότιο κλίτος εἶναι χαμηλότερα ἀπὸ τό κεντρικό καί καλύπτουν ημικυλινδρικοί θόλοι μέ σφενδόνια, πού ἀντιστοιχοῦν στούς κίονες τοῦ μεσαίου κλίτους, στούς ἡμικίονες καί στίς παραστάδες τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων, μέχρι τὴν δυτική ἐπέκταση. Οἱ ἐξωτερικοί τοῖχοι τῶν πλαγίων κλιτῶν διαθέτουν συνεχεῖς ἀβαθεῖς κόγχες ἐσωτερικά, ἀνάμεσα στά σφενδόνια (εἰκ. 3, 7 & 10). Οἱ κόγχες αὐτές εἶναι ἀνακουφιστικές, μειώνοντας τό πάχος τῆς λιθοδομῆς, χωρίς νά ἀδυνατίζουν τὴ φέρουσα ἱκανότητα τῶν τοίχων.

Παράλληλα, μετὰ τοὺς σεισμούς τοῦ 1956-7 καί μέ τὴν χορηγία τῆς βασιλίσσας Φρειδερίκης, τῆς καπνοβιομηχανίας Ρόδου καί ὁμογενῶν ἐξ Ἀμερικῆς³⁴ (εἰκ. 23), ἔγινε καί γενικὴ ἐπισκευὴ τῶν ρωγμῶν ὅλου τοῦ ναοῦ, μέ ἐνίσχυση ἀπὸ ὀριζόντιους μεταλλικούς ὀριζόντιους ἐλκυστήρες καί τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ κυρίως ναοῦ πρὸς τὸν νάρθηκα, ἀπὸ ὀπλισμένο σκυρόδεμα, καθὼς καί ἡ διάνοιξη ἐνός μεγάλου ἀνοίγματος ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ πρόναου καί τοῦ κυρίως ναοῦ, μέ ἓνα πλαίσιο ἀπὸ ὀπλισμένο σκυρόδεμα (εἰκ. 13).

Ἡ στέγη καλύπτεται μέ κοῖλα καί κυρτά κεραμίδια (εἰκ. 1 & 16). Ἡ ἀρχικὴ ἐκκλησία καλύπτονταν, ὅπως συνηθιζόταν μέ κουρασάνι (εἰκ. 15). Τό δάπεδο τῆς ἐκκλησίας ἦταν ἀπὸ μεγάλες μαρμαρόπλακες ἀπόχρωσης μπέζ ἀνοιχτό, ὅπως ἔδειξε ἡ πρόσφατη ἀνασκαφή. Τό δάπεδο ἐπιστρώθηκε μέ λευκόγκριζο μάρμαρο τό 1966 σύμφωνα μέ ἐπιγραφή ἀπὸ τὸν Καλὺμνιο Ἰωάννη Κώτη. Καί τὰ δύο δάπεδα ἀφαιρέθηκαν κατὰ τίς πρόσφατες ἀνασκαφές, ἐνῶ σήμερα ἀποκαθίστανται στὴν ἀρχικὴ τους μορφή.

Τό δάπεδο τῆς αὐλῆς εἶναι βοτσαλωτό ἀπὸ ἀσπρόμαυρα βότσαλα τοῦ 1843, σύμφωνα μέ τὴν χρονολογία στοῦ κατώφλι τῆς βόρειας αὐλόπορτας. Δύο ἐνδιαφέροντα κυκλικά διακοσμητικὰ θέματα κυριαρχοῦν στὴν βόρεια αὐλή. Τό ἀνατολικότερο εἶναι συνδυασμός

34. Βολανάκης [1988], 83-84.

Εικ. 23. Έπιγραφή της έπισκευής του 1959.

Εικ. 24. Βοτσαλωτό αύλης.

περιμετρικῶν σχεδίων μέ συνεχεῖς καμπύλες γραμμές, ἐξάκτινα ἀστέρια στό κέντρο καί πλαίσιο ἀπό καμπυλόγραμμα μοτίβα, «κα-
ραβόλους» (εἰκ. 25), ἐνῶ τό κεντρικό, πιά ἐντυπωσιακό μέ τριαντα-
οκτάκτινο ἀστέρι καί ἐξάκτινο στό κέντρο, καθώς καί περιμετρικό
πλαίσιο ἀπό συνεχή δίκλωνο πλοχμό (εἰκ. 24).

Εικ. 25. Βοτσαλωτό αύλης.

Εικ. 26. Βόρεια άποψη της Μητρόπολης και του αύλότοιχου.

Ἡ περιτοίχιση τῆς αὐλῆς εἶναι ἰδιαίτερα ἐπιμελημένη ἀπὸ ἐπιχρισμένη λιθοδομή, μέ κτιστοὺς πεσσούς καὶ διάτρητα, ἀπὸ διακοσμητικά γύψινα ἔκτυπα, στηθαῖα (εἰκ. 26). Οἱ δύο αὐλόπορτες εἶναι διαμορφωμένες σέ ἑλλειπτικῆς κάτοψης ἐσοχές καὶ ἀποτελοῦνται

από κτιστούς πεσσούς με ήμικίονες, βάση και γείσο και φανούς, ενώ τα θυρόφυλλα από σφυρήλατο χάλυβα με διακοσμητικά στοιχεία «καραβόλους» και σταυρούς.

Τέμπλο

Τό τέμπλο αποτελείται από τρία μέρη πού αντιστοιχοῦν στά αντίστοιχα κλίτη. Εἶναι ἴσως τοῦ 1760, ἐπί μητροπολίτη Καλλίνικου ἐκ Βεροῖας (1758-1792), ἀπό τήν χρονολόγηση τῆς ἐπαργύρωσης τῶν δύο δεσποτικῶν εἰκόνων τῆς Παναγίας καί τοῦ Χριστοῦ μέ ἐπιγραφή «Μνήσθητι Κ(υρι)ε Καλλινίκου ἀρχιερέως, Ἐμμανουήλ Γρήνια, χεῖρ Ἰωάννου»³⁵. Πρόκειται γιά τόν Ἰωάννη Ἀναγνώστου ἀπό τήν Πισιδία, πού ἐπαργύρωσε τίς εἰκόνες μεταξύ 1760-1767³⁶. Καλλιτέχνης τοῦ τέμπλου σύμφωνα μέ τήν παράδοση θεωρεῖται κάποιος Θωμᾶς «μονόφθαλμος» ἀπό τήν Ρόδο³⁷, ὅμως εἶναι πῶς πιθανό νά κατασκεύασε ὁ μαστρο-Δράκος Ταλιαδοῦρος ἀπό τήν Κῶ, σύμφωνα μέ τήν ἀποψη τοῦ Χ. Κουτελάκη³⁸. Ξεχωρίζει τό τέμπλο τοῦ κεντρικοῦ κλίτους. Τό ξύλινο τέμπλο εἶναι τριμερές, πλούσια διακοσμημένο μέ βαθυσκάλιστη καί διάτρητη τεχνική καί ἀνάγλυφες φυτικές κυρίως συνθέσεις, γιρλάντες, πτηνά, ζῶα καί ἀγγέλους, ἀπό τά καλύτερα δείγματα ὀθωμανικοῦ μπαρόκ στήν Δωδεκάνησο³⁹ (εἰκ. 27-28).

Τά ξυλόγλυπτα τέμπλα τῆς Δωδεκανήσου, ὅπως καί τῶν ἄλλων νησιῶν τῶν Κυκλάδων, διαμορφώνονται τήν περίοδο τοῦ 18ου καί 19ου αἰώνα ἀπό τοπικά ἐργαστήρια, πού ξεχωρίζουν ἀπό τήν μορφή τῶν δρακόντων πού στηρίζουν τά λυπηρά καί τά βημόθυρα κυρίως. Αὐτά δημιουργήθηκαν μέ ἐπιδράσεις Κρητικῶν καλλιτεχνῶν, πού ἄσκησαν τήν ξυλογλυπτική στήν Δωδεκάνησο ἀπό τό τέλος τοῦ 17ου μέχρι τά μισά τοῦ 18ου αἰώνα. Γενικά ὅμως, σύμφωνα μέ

35. Μαστρογιάννης [1988], 5-6 καί Βολανάκης [1988], 77.

36. Κουτελάκης [1996]α, 145.

37. Μαστρογιάννης [1988].

38. Κουτελάκης [1996], 256. Τό ἴδιο συνεργεῖο κατασκεύασε τά τέμπλα τοῦ Πανομήτη στή Σύμη (1787), τῆς Παναγίας στή Τριάντα (1756-1783), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Κάτω στόν Ἀρχάγγελο τῆς Ρόδου (1760-1783) καί στήν Πάτμο τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Προφήτη Ἡλία (1765-1783) καί ἴσως τῆς Μεγάλης Παναγίας 1783 περίπου).

39. Θεοδοσίου [1997], 12-13.

Εικ. 27. Κάτω ζώνη του τριμερούς τέμπλου (φωτογραφία Α. Θεοδοσίου).

Εικ. 28. Οι δύο ανώτερες ζώνες του τριμερούς τέμπλου (φωτογραφία Α. Θεοδοσίου).

τόν Χ. Κουτελάκη: «στά τέμπλα από τὰ τέλη τοῦ 17ου μέχρι τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα ἡ ὀργάνωση καθ' ὕψος ἀκολουθεῖ τὰ ρωσικά πρότυπα μέ μπαρόκειο ὕφος, ἀλλεπάλληλες διακοσμητικές ζώνες μέ βαρυφορτωμένους θριγκούς καί πυραμίδες πολύπλοκες». Τό πέρας τῆς νέας μορφῆς τῶν τέμπλων μπαρόκ στό νησιωτικό χῶρο

τοῦ Αἰγαίου ἀκολούθησε τὴν πορεία μὲ πρῶτο σταθμὸ στό Ἅγιο Ὅρος καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ δεύτερο τὴν Χίο (μὲ ἐπέκτα-
ση στὴν Μυτιλήνη καὶ τὴν Ἰκαρία). Ἀπὸ τοὺς Ἀγιορεῖτες καὶ τοὺς
Χιώτες διδάχτηκαν οἱ Ροδίτες καὶ οἱ Κῶοι, ἔργο τῶν ὁποίων εἶναι
καὶ τὸ ἐξεταζόμενο τέμπλο⁴⁰.

Ὁ σταυρὸς καὶ τὰ λυπηρά εἶναι ἐπιχρυσωμένα, περιβάλλονται
ἀπὸ σκαλιστὰ φύλλα καὶ ἄνθη, πάνω στὴν, ξυλόγλυπτη καὶ διακο-
σμημένη μὲ πτηνόμορφους δράκοντες, «γρυπολέοντες», ἀετό, πού
μάχεται μὲ τὸ φίδι καὶ φυτικά θέματα, πυραμίδα τοῦ τέμπλου⁴¹. Δια-
κοσμημένοι μὲ ἀνθοδοχεῖα καὶ ἀνθοδέσμες πεσίσκοι καὶ ξυλόγλυ-
πτα γεῖσα περιβάλλουν τὰ σκαλιστὰ πλαίσια τῶν θωρακίων. Οἱ κι-
ονίσκοι εἶναι στρεπτοὶ μὲ περιελισσόμενους ἀνθοφόρους κλάδους
βάσεις καὶ κορινθιακὰ κιονόκρανα καὶ πλαισιώνουν τὰ ξυλόγλυπτα
πανωθωράκια, τίς ὀρθογώνιες δεσποτικές εἰκόνες καὶ τὴν ὠραία
πύλη, μὲ τὸ τριφυλλόσχημο τόξο. Γεῖσα καὶ φτερωτές γυναικεῖς
μορφές διαχωρίζουν τίς, διακοσμημένες μὲ κλαδιά καὶ ἀσπίδες, το-
ξωτές στέψεις τῶν εἰκόνων. Τὸ δωδεκάορτο ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀρθο-
γώνιες εἰκόνες καὶ ἔχει ἀνάλογη διακόσμηση μὲ τριπλά καὶ στρεπτά
κολωνάκια καὶ τοξωτές στέψεις μὲ φυτικά θέματα. Ὁ φυτικός διά-
κοσμος, μὲ ἐλισσόμενους ὀλάνθιστους κλάδους, φυτικά κοσμήματα,
γυρλάντες, ζῶα, πτηνά, ἀσπίδες καὶ προσωπεῖα ἐπικρατοῦν στίς
πολλαπλές ὀριζόντιες ξυλόγλυπτες ζῶνες. Τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου
Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου ἀσήμωσε ὁ Νικόλαος Ρόδιος στὰ τέλη τοῦ
18ου αἰῶνα⁴².

Ἡ διακόσμηση τοῦ τέμπλου τῶν πλαγίων κλιτῶν ἀκολουθεῖ
ἀρκετὰ πιστὰ τὴν διακόσμηση τοῦ ἀρχικοῦ (εἰκ. 29). Οἱ ἐνδιάμεσοι
κίονες εἶναι ὁρατοὶ μέχρι τῆ στέψη τῶν δεσποτικῶν εἰκόνων καὶ πὶο
ψηλὰ διακόπτονται καὶ καλύπτονται ἀπὸ τὸ ξυλόγλυπτο τέμπλο.
Τὰ σημεῖα σύνδεσης τῶν τέμπλων τῶν τριῶν κλιτῶν εἶναι ἰδιαίτερα
προσεγμένα καὶ δύσκολα διακρίνονται ὅτι εἶναι διαφορετικά. Ἀπὸ
μία ἀσπίδα εἶναι ἐνταγμένη στὸ μέσον τῆς πυραμίδας τῶν τέμπλων
τῶν πλαγίων κλιτῶν, πού εἶναι διακοσμημένη μὲ γυρλάντες καὶ

40. Κουτελάκης [1985], 3-6.

41. Κουτελάκης [1985], 3-4. Ἡ πυραμίδα τοῦ τέμπλου ἀνήκει στὸν τύπο Θ, σύμφωνα μὲ τὴν κατάταξη τοῦ Χ. Κουτελάκη.

42. Κουτελάκης [1996]α, 188. Πρόκειται πιθανὰ γιὰ συγγενή τοῦ Γεωργίου Ἀναγνώστου ἀπὸ τὴν Νίσυρο.

Εικ. 29.
Τέμπλο βόρειου κλίτους
(φωτογραφία Ά. Θεοδοσίου).

φυτά. Οί διαφοροποιήσεις μέ τό τέμπλο τοῦ μεσαίου κλίτους ἀφοροῦν στό ὅτι οἱ κιονίσκοι τῶν δεσποτικῶν εἰκόνων εἶναι στρεπτοί, τά χωρίσματα τῶν τοξωτῶν στέψεων πτηνόμορφα, οἱ θύρες τῆς πρόθεσης καί τοῦ διακονικοῦ εἶναι τοξωτές καί τά πανωθωράκια ἔχουν ἀσπίδες στό μέσον.

Ἄμβωνας

Ὁ πολυγωνικός ἄμβωνας εἶναι τῆς ἴδιας ἐποχῆς καί τέχνης μέ τό τέμπλο (εἰκ. 30). Ἀποτελεῖται ἀπό τό στηθαῖο μέ τίς τοξωτές εἰκόνες ἀπό διπλῆς καμπυλότητας σύνθετα τόξα, τά τριπλά καί στρεπτά κολωνάκια, μέ βάσεις, ἐπίκρανα, τά ἐλικοειδή χωρίσματα ἀπό κάτω καί τά πτηνόμορφα ἀπό πάνω, τίς ὀριζόντιες ξυλόγλυπτες ζῶνες καί τά γεῖσα. Στήν κουπαστή στηρίζεται ἕνα ἐπιχρυσωμένο γλυπτό πουλί μέ τίς ἀνοικτές φτεροῦγες γιά ἀναλόγιο καί πάνω σέ στρεπτό μέ ἐλίσσόμενους κλάδους κιονίσκο μέ ψηλή βάση

Εικ. 30. Ὁ ἄμβωνας.

Εικ. 31. Τό δεσποτικό
(φωτογραφία Ἀ. Θεοδοσίου).

καί ἐπίκρανο διακοσμημένα, ἀπό φύλλα καί ἄνθη, ἡ κωνική καί ἐλικοειδῆς βάση του. Ὅλες οἱ ἐπιφάνειες εἶναι διακοσμημένες μέ φυτική βαθυσκάλιστη τεχνική.

Δεσποτικό

Τό δεσποτικό ἔγινε συγχρόνως μέ τήν ἐκκλησία, σύμφωνα μέ τήν ἐπιγραφή «χείρ Σταματίου Διαμαντή - 1750»⁴³ (εἰκ. 31). Ἀποτελεῖται ἀπό τά πλαϊνά ταμπλαδωτά στηθαῖα, τήν πλάτη μέ τήν ὀρθογώνια εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, τά ὀκταγωνικά κολωνάκια μέ ἐπίκρανα, τά «τριφυλλόσχημα» τόξα, τό γεῖσο τῆς στέψης, μέ τήν τοξωτή ἐπίστεψη καί τόν τετράπλευρο ἐλικοειδή θολίσκο τοῦ οὐρανοῦ μέ τόν σταυρό. Χρησιμοποιήθηκε ἡ τεχνική τῶν ἔνθετων ψηφίδων ἀπό σεδέφια καί φίλντισι (μαργαρόστρεα καί ἐλεφαντόδοντο) γιά τήν

43. Μαστρογιάννης [1988], 5.

*Εικ. 32. Έσωτερική
άποψη βόρειου κλίτους
καί τοιχογραφιών πρίν
τίς έργασίες.*

διακόσμηση όλων τῶν ἐπιφανειῶν μέ κλαδιά, ἄνθη, γεωμετρικά σχέδια καί γιρλάντες. Ἡ τεχνική αὐτή εἶναι ἀνάλογη μέ τοῦ δεσποτικοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου τῶν Τριαντῶν, τοῦ 1789 (χείρ Θεοδωρή Στέργου ΑΨΠΘ=1789) καί τοῦ τέμπλου τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου στή Ρόδο, πού κτίστηκε τό 1759. Ὁ θολίσκος τοῦ οὐρανοῦ εἶναι εἰκονογραφημένος μέ ἀνθοδέσμες καί ἐξαπτέρυγα.

Τοιχογραφίες

Ὁ ναός τοιχογραφήθηκε συστηματικά ἀπό τό συνεργεῖο τοῦ Ἰωάννη Τερζή μέ βοηθοὺς τοὺς Παντελεήμονα Ὁδαμπάση, Ἐμμανουήλ Γρηγορά καί Γεώργιο Λαοῦ⁴⁴ (εἰκ. 32) καί ὁλοκληρώθηκε τό 1955

44. Κουτελάκης [1991], 122.

ἐπί μητροπολίτη Σπυρίδωνος (1951-1989) σύμφωνα μέ ἐπιγραφές⁴⁵. Ὁ διάκοσμος αὐτός ἀφαιρέθηκε στίς πρόσφατες ἐργασίες ἀποκατάστασης καί ἐνίσχυσης τοῦ ναοῦ.

Ἐπιγραφή 1750:

«ΕΜΕ ΤΟΝ ΝΑΟΝ ΤΗΣ ΑΓΝΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ/
ΟΝ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑ ΘΑΥΜΑΖΕΙΣ ΤΕ Κ(ΑΙ) ΒΛΕΠΕΙΣ/
ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ ΑΝΗΓΕΙΡΕ ΠΟΛΛΗ ΔΑΠΙΑΝΗ/
ΧΡΗΜΑΤΩΝ ΠΟΝΩΝ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ Κ(ΑΙ) ΙΔΡΩΤΩΝ/
Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΜΟΥ Ο ΚΥΡ ΙΕΡΕΜΙΑΣ/
ΓΕΝΝΗΜΑ ΠΑΤΜΟΥ ΚΑΙ ΑΡΧΙΘΥΤΗΣ ΡΟΔΟΥ/
ΩΠΕΡ ΚΕΦΑΛΗ Η ΕΜΗ ΧΡΙΣΤΟΣ ΔΩ ΣΟΙ/
ΜΙΣΘΟΝ ΤΩΝ ΠΟΝΩΝ Κ(ΑΙ) ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΤΩΝ ΤΟΥΤΟΥ/
ΕΠΟΥΡΑΝΙΟΝ ΝΑΟΝ ΕΙΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΝ/
ΤΩΝ ΠΡΩΤΟΤΟΚΩΝ ΟΣ ΚΑΛΕΙΤ' ΕΚΚΛΗΣΙΑ/
ΕΝ ΕΤΕΙ ΣΩΤΗΡΙΩ ΑΨΝ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ ΙΔ»

Ἐπιγραφή βοτσαλωτοῦ δαπέδου αὐλῆς 1843

Ἐπιγραφή ἐπισκευῆς 1959:

«ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ/
ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ
ΚΥΡΙΟΥ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ/
ΚΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΟΝΤΩΝ/
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Γ. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ/
ΣΑΒΒΑ Π. ΠΑΥΛΙΔΗ/
ΝΙΚΗΤΑ Ν. ΚΑΤΣΑΡΑ/
ΠΑΝΤΕΛΗ Ν. ΧΡΥΣΟΧΟΟΥ/
Ο ΙΕΡΟΣ ΟΥΤΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΝΑΟΣ/
ΤΩΝ ΕΙΣΟΔΙΩΝ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ/
ΕΠΕΣΚΕΥΑΣΘΗ ΤΩΝ ΕΚ ΤΟΥ ΣΕΙΣΜΟΥ ΖΗΜΙΩΝ ΚΑΙ ΑΝΕ-
ΚΑΙΝΙΣΘΗ/
ΑΡΩΓΗ ΤΗΣ Α.Μ. ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΗΣ/
ΤΗΣ ΚΑΠΝΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΡΟΔΟΥ ΚΑΙ/
ΟΜΟΓΕΝΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ/ ΕΝ ΕΤΕΙ ΣΩΤΗΡΙΩ αχνθ'»

45. Βολανάκης [1988], 77-84.

Ἐπιγραφή μαρμαρόστρωσης 1966:

«ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ ΣΕΒ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ/
ΡΟΔΟΥ Κ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ/
ΔΑΠΑΝΗ ΔΕ ΦΙΛΟΤΙΜΩ ΜΙΧΑΗΛ/
ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΑΚΚΙΑ ΔΙΔ/ΛΟΥ/
ΑΠΑΣ Ο ΝΑΟΣ ΟΥΤΟΣ ΜΑΡΜΑΡΟΙΣ/
ΚΑΤΕΚΟΣΜΗΘΗ ΜΝΗΜΗ ΑΓΗΡΩ/
ΣΥΖΥΓΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ/
ΤΟ ΓΕΝΟΣ ΓΕΩΡ. ΔΑΡΑΒΙΓΚΑ/
ΕΚ ΜΑΚΡΑΣ ΓΕΦΥΡΑΣ ΑΝΑΤ. ΘΡΑΚΗΣ/
ΕΤΕΙ ΣΩΤΗΡΙΩ ΑἰῆςΤ'/
ΕΡΓΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΚΩΤΗ ΚΑΛΥΜΝΙΟΥ»

Ἐπιγραφή τοιχογράφησης 1955:

«ΑΝΙΣΤΟΡΗΘΗ Ο ΘΕΙΟΣ ΚΑΙ ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΟΥΤΟΣ ΝΑΟΣ
ΤΩΝ ΕΙΣΟΔΙΩΝ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ/
ΚΑΙ ΑΚΑΛΛΩΠΙΣΘΗ ΚΑΘΩΣ ΟΡΑΤΑΙ ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΙΕΡΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ/
ΡΟΔΟΥ Κ.Κ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ ΜΙΧ. Ε. ΚΑΙ-
ΚΗ. ΣΩΤΗΡ. ΣΩΤΗΡΑΚΗ, ΑΘΑΝ. ΚΟΥΤΑΛΙΑΝΟΥ. ΑΡΤΕΜ./
ΠΑΝΑ. ΕΜΜ. ΔΙΑΚΟΣΑΒΒΑ. ΠΟΘΟΥ ΔΕ ΤΗΣ ΧΕΙΡΟΣ ΙΩΑΝ.
Δ. ΤΕΡΖΗ ΚΑΙ ΤΩΝ ΒΟΗΘΩΝ ΑΥΤΟΥ ΕΜΜ. ΓΡΗΓΟΡΑ/
ΚΑΙ ΓΕΩΡ. ΛΑΙ(ΟΥ) ΕΝ ΕΤΕΙ ΣΩΤΗΡΙΩ ΑἰῆςΝΕ'»

Βιβλιογραφία-Συντομεύσεις

- Βολανάκης [1988]: Ί. Βολανάκης, «Κατάλογος ιερῶν ναῶν ἀνεγερθέντων, ἀνακαινισθέντων, ἢ ἱστορηθέντων κατὰ τὰ ἔτη 1951-1986 εἰς Ἱερὰν Μητροπολιν Ρόδου, ἀρχιερατεύοντος σεβασμιωτάτου μητροπολίτου Ρόδου κ.κ. Σπυρίδωνος τοῦ Κεφαλληνός», Ἀφιέρωμα Σπυρίδωνα [1988], 65-104.
- Bosio [1630]: J. Bosio, *Historia della sacra Religione e illustrissima militia di San Giovanni Gerosolimitano e dell' ordine militare di San Sepolcro*, τ. Β', Roma 1630
- Γκερέν [1989]: V. Guerin, *Etude sur l'île de Rhodes*, Paris 1856.
- Εὐαγγελίδης [1929]: Τ. Εὐαγγελίδης, Ἐκκλησία Ρόδου, *ΕΕΒΣ* (1929), 151-162.
- Gehlhoff-Βολανάκη [1982]: Μ. Gehlhoff-Βολανάκη, «Ὁ σεισμός καί ἡ ἔκρηξη τῆς πυρίτιδας στή Ρόδο τό ἔτος 1856 κατὰ τόν Hedenborg», *Ὁ Δρόμος* 13-14 (1982), 52 κ.έ.
- Θεοδοσίου [1997]: Ἀ. Θεοδοσίου, *Εὐλόγλυπτα εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου*, Ρόδος 1997.
- Κάσδαγλη [2020]: Α.-Μ. Κάσδαγλη, «Ἀποκάλυψη τάφου στό ἱερό τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στή Ρόδο», *Δωδεκάνησος ΚΒ* (2020), 201-474.
- Κάσδαγλη [2022]: Α.-Μ. Κάσδαγλη, «Πρόσφατα ἀνασκαφικά δεδομένα ἀπό τόν Ἱερό Μητροπολιτικό Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στή Ρόδο (2020)», *Δωδεκάνησος ΚΓ* (2022), (ὑπό δημοσίευση).
- Κουτελάκης [1974]: Χ. Κουτελάκης, «Κτιτορικές ἐπιγραφές ἐκκλησιῶν Ρόδου», *Δωδ. Χρον.*, Γ' (1974), 48-64.
- Κουτελάκης [1985]: Χ. Κουτελάκης, *Ἡ ἀνάπτυξη τῆς ξυλογλυπτικῆς στό Αἰγαῖο καί ἰδιαίτερα στά Δωδεκάνησα*, Ἀθήνα 1985.
- Κουτελάκης [1991]: Χ. Κουτελάκης, «Δωδεκανήσιοι ζωγράφοι καί ζωγραφικά ἔργα στά Δωδεκάνησα», *Δωδ. Χρον.*, ΙΔ' (1991), 115-132.
- Κουτελάκης [1996]: Χ. Κουτελάκης, *Ἑλληνες ἀργυροχρυσόχοι καί ξυλογλύπτες*, Ἀθήνα 1996.
- Κώδικας μητρόπολης Ρόδου [1833]: (ἀδημοσίευτο ἔγγραφο)
- Μανούσου-Ντέλλα [2000]: Κ. Μανούσου-Ντέλλα, «Ρόδος. Στοιχεῖα πολεοδομικῆς ἀνάλυσης μιᾶς μεσαιωνικῆς ὀχυρωμένης πόλης», *ΔΧΑΕ*, πέρ. Δ', 21 (2000), 27-42.
- Μαῖλλης [1993]: Α. Μαῖλλης, «Ρόδος: χαρακτηριστικά ἀπό τόν 15ο ἕως τόν 17ο αἰῶνα», *Ἀρχαιολογία* 47 (1993), 33-58.
- Μαστρογιάννης [1988]: Δ. Μαστρογιάννης, *Τά Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου Ι.Μ.Ν. Ρόδου*, Ρόδος 1988.
- Ντέλλας [2007]: Γ. Ντέλλας, «Οἱ μεγάλες ἱπποτικές ἐκκλησίες τῆς Ρόδου. Παναγία τοῦ Κάστρου, Ἅγιος Ἰωάννης τοῦ Κολλάκιου, Παναγία τοῦ Μπούργκου», *Ρόδος* [2007], 370-395, πιν. 325-354.

- Ντέλλας [2012]: Γ. Η. Ντέλλας, «Οί σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου (1750-1924)», *Δωδεκάνησος Ζ* (2012), 19-474.
- Martinoli, Perotti [1999]: S. Martinoli, E. Perotti, *Architettura coloniale italiana nel Dodecaneso 1912-1943*, Torino 1999.
- Παπαδόπουλος [2014]: Γεράσιμος Α. Παπαδόπουλος, *Ρόδος. Οί σεισμοί και τά τσουνάμι από την Αρχαιότητα μέχρι Σήμερα*, Αθήνα 2014.
- Παπαχριστοδούλου [1994]: Χ. Παπαχριστοδούλου, *Ιστορία της Ρόδου*, Αθήνα 1994.
- Picenardi [1900]: Guy Sommi Picenardi, *Itinéraire d'un chevalier de Saint-Jean de Jérusalem dans l'île de Rhodes*, Lille 1900.
- ΣΕΕ [1956], [1968], [1978] και [1988]: Στατιστική Έπετηρίδα της Ελλάδος 1956, 1968, 1978 και 1988.
- Τσιρπανλής [2002]: Ζ. Τσιρπανλής, *Στή Ρόδο του 16ου -17ου αιώνα, Από τους Ιωαννίτες Ιππότες στους Όθωμανούς Τούρκους*, Ρόδος 2002.

Ήλεκτρονικές διευθύνσεις

Περιήγηση στο έσωτερικό του ναού με 3D Scanner:

<https://my.matterport.com/show/?m=DJVojGD4BAv>

ANNA-MARIA ΚΑΣΔΑΓΛΗ

Αρχαιολόγος

ΠΡΟΣΦΑΤΑ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΙΕΡΟ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟ ΝΑΟ
ΤΩΝ ΕΙΣΟΔΙΩΝ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΣΤΗ ΡΟΔΟ

Εισαγωγή

Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα στὸν ἱερό ναό τό 2020 εἶναι κατ' οὐσίαν ἡ συνέχεια τῆς ἀποκάλυψης καί διερεύνησης τάφου στό ἱερό του τό 2019¹. Τό ἔναυσμα γιά τήν ἀνάμιξη τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων ἔδωσε ἡ πρόθεση τῆς ἀνακαίνισης τοῦ δαπέδου, δεδομένου ὅτι ἡ ἐκκλησία εἶναι κηρυγμένο ἱστορικό διατηρητέο μνημεῖο². Τό πρὸς ἀνακαίνιση δάπεδο εἶχε ἐντοπισθεῖ 10-15 ἐκ. χαμηλότερα ἀπὸ τό ἐν χρήσει τότε πρόσφατο δάπεδο στὸν κυρίως ναό. Οἱ προβλεπόμενες ἐργασίες ἀφοροῦσαν τήν ἀποκάλυψη τοῦ παλαιότερου μαρμάρινου δαπέδου σέ ὅλη του τήν ἔκταση, τήν ἀρίθμηση καί ἀποξήλωση τῶν πλακῶν, τή συντήρηση καί, τέλος, τήν ἐπανατοποθέτησή τους μετὰ ἀπὸ τήν ἐξυγίανση τοῦ ὑποστρώματος μέ σύστημα σωληνώσεων ἀφύγρανσης. Ἡ ἀφαίρεση τοῦ παλαιοῦ δαπέδου καί ἡ στερέωση καί ἐξυγίανση τοῦ ὑποστρώματος ἀπαιτοῦσαν ἀποχωμάτωση βάθους περίπου μισοῦ μέτρου σέ ὅλη τήν ἔκταση

1. Βλ. Ἀ.-Μ. Κάσδαγλη, «Τάφος κοινόν χρέως φύσεως ἀνθρωπίνης». Ἀποκάλυψη τάφου στό ἱερό τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στή Ρόδο» καί L. Nencioni, «Ὁ τάφος στὸν Ἱ. Μητροπολιτικό Ναό στήν πόλη τῆς Ρόδου τῆς Δωδεκανήσου. Ἡ ἀνθρωπολογικὴ ἀνάλυση», Δωδεκάνησος, Τεύχος ΚΒ', ἔτος ΙΑ', Ἰούνιος 2019, σ. 19-48 καί 49-79 ἀντιστοίχως.

2. Ἀπόφαση 23084/737/25-8-1948 (ΦΕΓΔΔ 10/23-9-1948), ἀρ. 267.

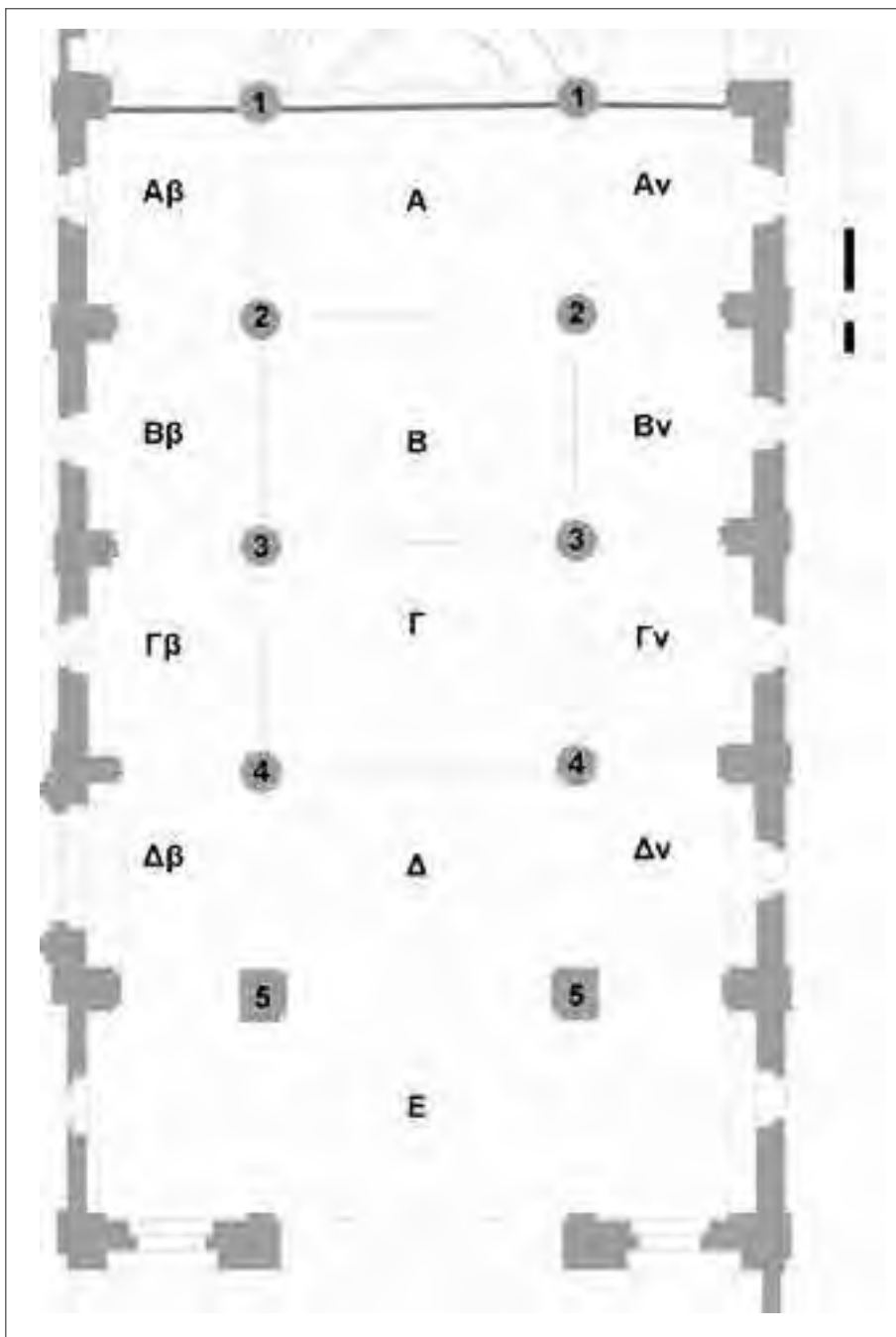
τοῦ κυρίως ναοῦ καί τοῦ νάρθηκα. Ἡ ἐργασία αὐτή ἔπρεπε νά γίνε-
 νει μέ τήν ἐπίβλεψη τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, εἰδικά ἐπειδή
 τόν Ἰανουάριο τοῦ 2019 εἶχε βρεθεῖ στό ὑπέδαφος τοῦ ἱεροῦ τό θε-
 μέλιο τρίπλευρης ἀψίδας μικροῦ, κατά πᾶσαν πιθανότητα μεσαιω-
 νικοῦ ναοῦ³.

Γιά νά διευκολυνθεῖ ὁ προσδιορισμός τῆς θέσης ἐντοπισμοῦ τῶν
 εὐρημάτων, τό ἐσωτερικό τοῦ ναοῦ διαχωρίστηκε νοητά σέ ζῶνες
 παράλληλες μέ τό τέμπλο, ὑποδιαιρούμενες σέ τομεῖς, μέ σταθερά
 ὅρια τό περίγραμμα καί τούς κίονες τοῦ ναοῦ, ξεκινώντας ἀπό τά
 ἀνατολικά (Εἰκ. 1). Ἡ ἐργασία τῆς ἀποχωμάτωσης τοῦ ὑποστρώ-
 ματος ἀπό τό συνεργεῖο τοῦ ἐργολάβου καί ἡ ἀνασκαφική ἐρευνα
 καί τεκμηρίωση ἀπό τούς ὑπαλλήλους τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων
 Δωδεκανήσου ἐξελίχθηκαν ταυτόχρονα ἀπό τίς 22 Ἰανουαρίου ἕως
 τίς 27 Φεβρουαρίου 2020. Ἡ ἐπίχωση πάχους περίπου 0,5 μ. πού
 ἀφαιρέθηκε σέ ὅλη τήν ἔκταση τοῦ ναοῦ ἦταν ἐξαιρετικά διαταραγ-
 μένη ἀπό δραστηριότητες προγενέστερες τῆς ἐπίστρωσης τοῦ πα-
 λαιοῦ μαρμαρίνου δαπέδου: περιεῖχε πολλά διάσπαρτα θραύσματα
 ἀπό βοτσαλωτά δάπεδα, τόν συνήθη τρόπο ἐπίστρωσης τῶν δαπέ-
 δων στούς ναούς τῆς Ρόδου καί ἄλλων νησιῶν τῆς Δωδεκανήσου,
 μεμονωμένα χοχλάκια καί ἀνθρώπινα ὀστά. Τά τελευταῖα προφανῶς
 προέρχονταν ἀπό τή διατάραξη ἐλεύθερων ταφῶν στήν περιοχή
 τοῦ ναοῦ, πιθανότατα κατά τίς οἰκοδομικές ἐργασίες γιά τήν ἀνέ-
 γερσή του ἀπό τόν μητροπολίτη Ἱερεμία (1733-58) τό 1750.⁴

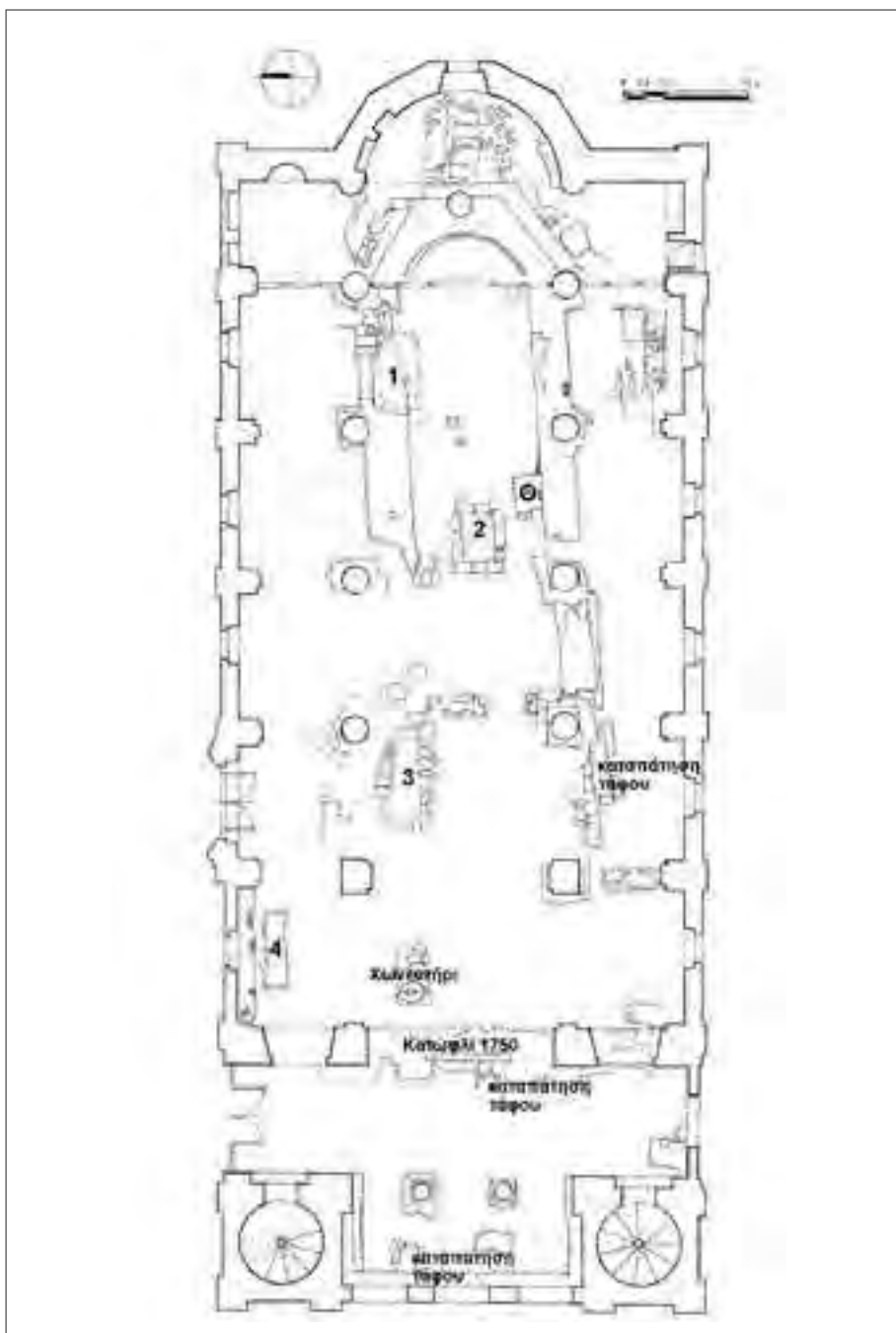
Ἀρκετά ἀπό τά διάσπαρτα εὐρήματα, περιλαμβανομένου καί τοῦ
 ἀνθρωπολογικοῦ ὕλικου, ἐντοπίσθηκαν καί παραδόθηκαν ἀπό τό
 προσωπικό τοῦ ἐργολάβου πού ἐργαζόταν στόν χῶρο παράλληλα
 μέ τούς τεχνίτες ἀνασκαφῆς. Ἀρχαιολόγος καί σχεδιαστής παρακο-
 λουθοῦσαν τήν πρόοδο τῶν ἐργασιῶν, καταγράφοντας καί ἀποτυ-
 πώνοντας στοιχεῖα καί εὐρήματα (Εἰκ. 2).

3. Κάσδαγλη 2019, σ. 26, Εἰκ. 2.

4. Χ. Παπαχριστοδούλου, *Ἱστορία τῆς Ρόδου, ἀπό τούς προϊστορικούς χρό-
 νους ἕως τήν Ἐνσωμάτωση τῆς Δωδεκανήσου (1948)*, Ἀθήνα 1972, σ. 517. Γ. Ντέλ-
 λας, «Οἱ Σταυροθολιακές ἐκκλησίες τῆς Δωδεκανήσου (1750-1924)», ΔΩΔΕΚΑ-
 ΝΗΣΟΣ Ζ' (Ἰανουάριος-Ἰούνιος 2012), *Κατάλογος Σταυροθολιακῶν Ἐκκλησιῶν*
Δωδεκανήσου (ψηφιακός), σ. 1-3.

Εικ. 1: Διαίρεση έσωτερικού του ναού σε 15 τομείς έρευνας (5 ζώνες ξεκινώντας από τό τέμπλο, Α - Ε).

Εικ. 2: Κάτοψη του έσωτερικού του σημερινού ναού μέ τις θέσεις των κατασκευών πού έρευνήθηκαν.

Οι τεχνίτες ανασκαφής της Έφορείας Αρχαιοτήτων άπασχολήθηκαν σέ σημεία πού άπαιτούσαν προσεκτικό καθαρισμό καί διερεύνηση, κυρίως λείψανα κτιστών κατασκευών πού είχαν διατηρηθεί κάτω από τό μαρμάρينو δάπεδο.

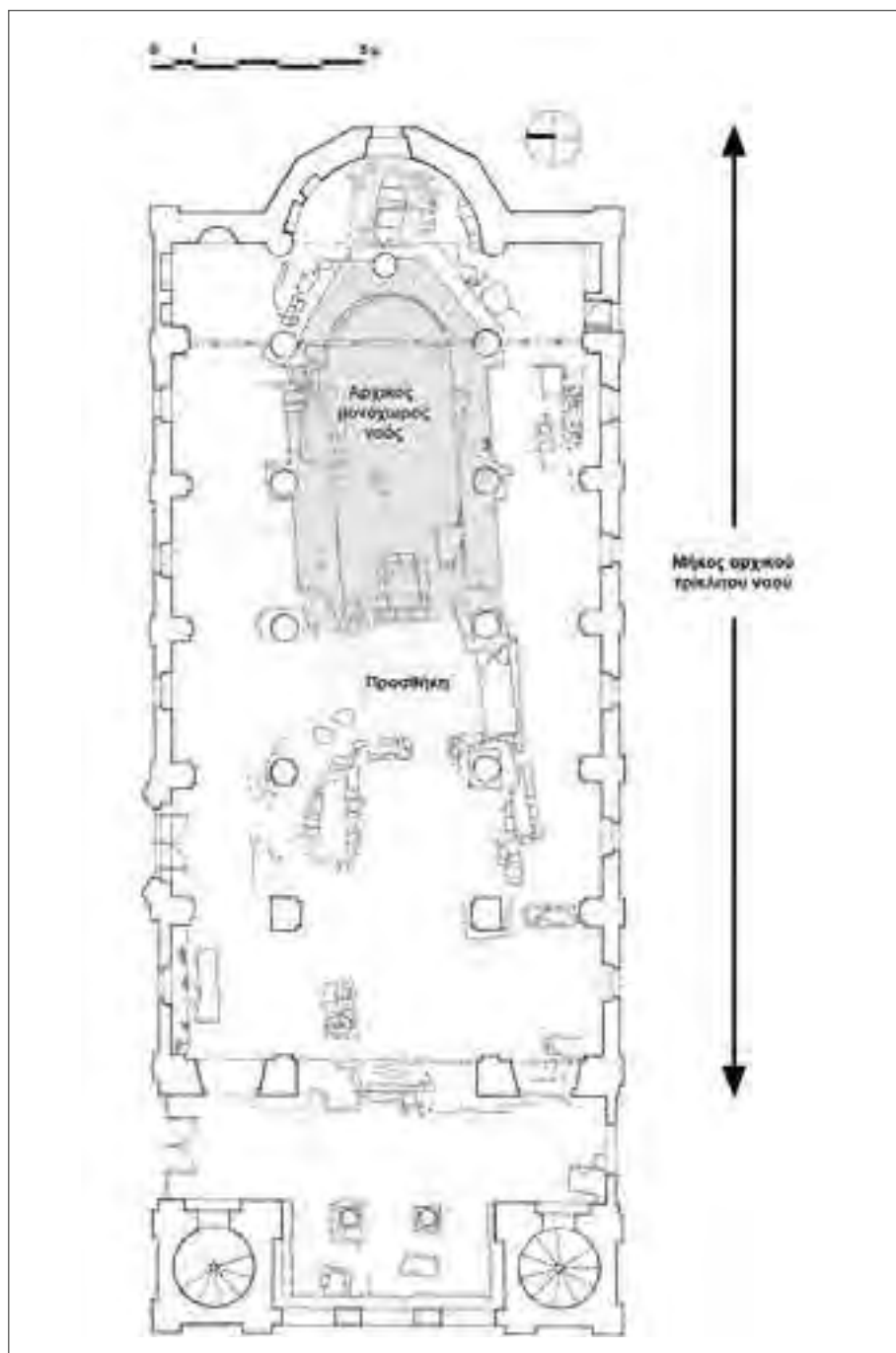
Θά πρέπει νά τονιστεί ότι ή διερεύνηση τοῦ 2020 δέν άποτελεί ολοκληρωμένη ανασκαφική έρευνα, έφόσον περιορίστηκε –μέ έλάχιστες έξαιρέσεις– σέ βάθος 0,5 μ., σέ μιά θέση πού έχει νά δώσει πολύτιμες πληροφορίες γιά τήν ιστορία τής περιοχής καί τής πόλης γενικότερα. Όμως έπειδή ή υπερκείμενη έκκλησία είναι ιστάμενο μνημείο, ή διατήρησή της στήν καλύτερη δυνατή κατάσταση άποτελεί προτεραιότητα καί τής Αρχαιολογικής Έπηρεσίας. Η σταθερότητα των θεμελίων τοῦ ναοῦ δέν ήταν δυνατόν νά τεθεῖ σέ κίνδυνο άπό μη άπαραίτητες άποχωματώσεις. Γι' αυτό πολλά άπό τά αρχαιολογικά καί ιστορικά έρωτήματα πού άνέκυψαν καί θά διατυπωθοῦν παρακάτω παραμένουν πρός τό παρόν χωρίς άπάντηση.

Ό παλαιός μικρός ναός

Μέ τήν πλήρη άποκάλυψη τοῦ παλαιοῦ μαρμάρινου δαπέδου, είχε διαπιστωθεῖ ή παρουσία λωρίδας άπό πωρόλιθο, τόν φυσικό βράχο τής περιοχής, ένταγμένη κανονικά στό δάπεδο. Η λωρίδα αὐτή, πλάτους περίπου ενός μέτρου, βρισκόταν μεταξύ τοῦ δεύτερου καί τοῦ τρίτου κίονα τής νότιας κιονοστοιχίας (2ν-3ν). Μέ τήν άπομάκρυνση των πλακών πού τήν τριγύριζαν, διαπιστώθηκε ότι έπρόκειτο γιά μέρος τής θεμελίωσης τοῦ νότιου τοίχου προγενέστερου μικροῦ ναοῦ, προφανώς καμαροσκέπαστου όπως μαρτυρεῖ τό πάχος των πλευρικών του τοίχων: σ' αὐτόν ανήκε ή τρίπλευρη έξωτερικά άψίδα πού είχε άποκαλυφθεῖ στό ιερό τής σημερινής μεγαλοπρεποῦς Μητρόπολης τό 2019.

Ό ναός αὐτός (Εικ. 3) είχε αρχικά πλάτος 5 μ. καί συνολικό μήκος 9,30 μ., άπό τά όποία τά 2 μ. ανήκαν στήν προβολή τής κόγχης τοῦ ιεροῦ. Άνατολικά τοῦ ιεροῦ καί σέ έπαφή μ' αὐτό υπήρχε όρθογώνια κατασκευή στεγασμένου οίκογενειακοῦ τάφου, ίσως καλυμμένη μέ τροῦλλο, αν ή κατασκευή αὐτή έδωσε τό όνομά της στήν «Παναγία Θελαρίτσα» πού αναφέρουν παλαιότεροι συγγραφείς ότι αντικατέστησε ό σημερινός ναός⁵.

5. Δ. Μαστρογιάννης, «Ιστορικό» *Ιεροῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ Ρόδου Τά Είσόδια τής Θεοτόκου*, Ρόδος 1988. Κάσδαγλη 2019, σ. 22.

Είκ. 3: Κάτοψη του έσωτερικού του σημερινού ναού μέ τή θέση του παλαιότερου μητροπολιτικού ναού.

Ὁ βόρειος τοῖχος –ἢ τουλάχιστον τό λαξευμένο στόν φυσικό βράχο θεμέλιό του– εἶχε πάχος 1,10 μ. Ὁ νότιος τοῖχος καί τά ὑπολείμματα τοῦ δυτικοῦ ἦταν κατά τι λεπτότεροι, πάχους 0,80 μ. Σέ δεύτερη φάση, στό δυτικό ἄκρο τοῦ μικροῦ αὐτοῦ ναοῦ εἶχε προστεθεῖ νάρθηκας μήκους 3,2 μ. Οἱ πλάγιοι τοῖχοι τοῦ νάρθηκα φαίνεται πώς εἶχαν πάχος ἀντίστοιχο μέ αὐτό τοῦ κυρίως ναοῦ, ἀλλά ὁ δυτικός εἶχε πάχος μόνο 0,50 μ. καί ἡ νέα θύρα εἰσόδου, πλάτους 0,85 μ, ἀνοιγόταν στή νότια πλευρά τῆς δυτικῆς ὄψης. Τό συνολικό ὠφέλιμο ἐμβαδόν πού προέκυψε ἔτσι ἦταν μόλις 31 τ.μ., χωρίς νά ὑπολογισθεῖ τό περίπου 1,5 μ. τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ. Ἡ μαρμάρινη βάση πάκτωσης ποδαρικοῦ (ΑΕ 34, Εἰκ. 4) πού περισυνελέγη ἀπό τόν τομέα Α (πρβλ. Εἰκ. 1) μᾶλλον ἀνήκει στόν μικρό παλαιότερο ναό, καί ἴσως εἶναι ἡ βάση τῆς ἀπαραιτήτως μικρῶν διαστάσεων ἀγίας τράπεζας.

Εἰκ. 4: Λιθόπλινθος μέ ὑποδοχή πάκτωσης ποδαρικοῦ.

Σέ ἐπαφή μέ τήν ἐσωτερική παρειά τοῦ βόρειου τοῖχου τοῦ ναοῦ διατηροῦνταν στήν ἀρχική τους θέση ὑπολείμματα δύο ἐπάλληλων βοτσαλωτῶν δαπέδων, ἀπό τά ὁποῖα τουλάχιστον τό κατώτερο πρέπει νά ἀνῆκε στόν παλιό ναό ἐπειδή βρίσκεται πιο χαμηλά ἀπό τήν ἐπιφάνεια τοῦ θεμελίου τοῦ τοῖχου, ἡ ὁποία ὀρίζει τή χαμηλότερη δυνατή στάθμη γιά τά δάπεδα τοῦ μεταγενέστερου τρίκλιτου μητροπολιτικοῦ ναοῦ (Εἰκ. 5).

Είκ. 5: Υπολείμματα επάλληλων βοτσαλωτών δαπέδων στην έσωτερική παρυφή του βόρειου τοίχου του παλαιού ναού.

Φαίνεται ότι, κατά την προσθήκη του νάρθηκα, αφαιρέθηκε τό κεντρικό τμήμα του αρχικού δυτικού τοίχου. Στή φάση της τελικής του διαμόρφωσης, επαναχρησιμοποιήθηκε ως οικόδομικό υλικό όρθογώνιο αποτμήμα μάλλον αρχαίας μαρμάρινης πλάκας, μέ έγχάρακτη ταφική έπιγραφή πού φέρει χρονολογία 1703 (Είκ. 6, Είκ. 23). Τό κείμενο της έπιγραφής έχει ως εξής:

+ ΕΙΘΑΔΕ ΚΑΤΕΤΑΙ
ΘΗ Ι ΔΟΝΛΗ ΤΟΝ ΘΕΟΝ Χ
ΡΟΝΣΑΦΗΙΑ ΕΙΙΕΤΗ
ΣΓΩΤΗΡΗΓΩ ΕΤΟΣ ΧΡΙΣΟΝ
ΑΨΤ' ΑΠΡΙΛΛΗΟ Δ ΗΜΕ
ΡΑ-Α

Εικ. 6: ΑΕ 41, ἐγχάρακτη ταφική ἐπιγραφή τῆς Χρυσθαφίνας († 1703).

Ἀπό τή χρονολογία θανάτου τῆς Χρυσθαφίνας συνάγεται ὅτι ἡ ἐπέκταση τοῦ μικροῦ ναοῦ χρονολογεῖται μᾶλλον στό β' τέταρτο τοῦ 18ου αἰώνα, καί ὅτι τό νεκροταφεῖο πού ἀπλωνόταν γύρω ἀπό τόν παλαιό ναό ἦταν σέ χρήση τουλάχιστον ἀπό τόν 17ο αἰώνα.

Τό σημαντικότερο στοιχεῖο πού ἐντόπισε ἡ ἀνασκαφική ἔρευνα στό ἐσωτερικό τοῦ παλαιοῦ ναοῦ ἦταν ταφική κατασκευή μερικῶς ἐνσωματωμένη στήν ἐσωτερική παρειά τοῦ βόρειου τοίχου, ἐν εἴδει ἀρκοσολίου, στά ἀριστερά τοῦ ἱεροῦ βήματος (Τάφος 1, Εἰκ. 7-8). Καλυπτόταν ἀπό λίθους ποικίλων μεγεθῶν καί συνδετικό κονίαμα. Ἐν μέρει λαξευμένη στόν φυσικό βράχο, στό χτίσιμό της περιλαμβανόταν καί πωρόπλινθος σέ δεύτερη χρήση πού διατηροῦσε κονίαμα μέ γραπτό διάκοσμο, ἴσως ἀπό παλαιότερη φάση τοῦ ναοῦ (Εἰκ. 9)⁶. Τό ἐσωτερικό τοῦ τάφου ἦταν τραπεζιόσχημο, μέ μήκος 1,60 μ., πλάτος 0,60 στό δυτικό ἄκρο καί 0,32 στό ἀνατολικό, καί βάθος περίπου 1 μ. Περιεῖχε ἀρθρωμένο σκελετό σέ καθήμενη στάση στραμμένο πρὸς τό ἱερό, τοῦ ὁποῖου ἡ κεφαλή εἶχε γείρει μπροστά (Εἰκ. 10).

Ἡ πρακτική τῆς ταφῆς ἐπισκόπων σέ καθήμενη στάση κατά τούς βυζαντινούς χρόνους καί τήν Τουρκοκρατία εἶναι γνωστή⁷, καί στή συγκεκριμένη περίπτωση ἐπιβεβαιώνει ὅτι ὁ ταπεινός ναός πού ἀντικαταστάθηκε ἀπό τή σημερινή Μητρόπολη εἶχε καί αὐτός τήν

6. Ἱπποτοκρατίας; Βλ. Κάσδαγλη 2019, σ. 22-23.

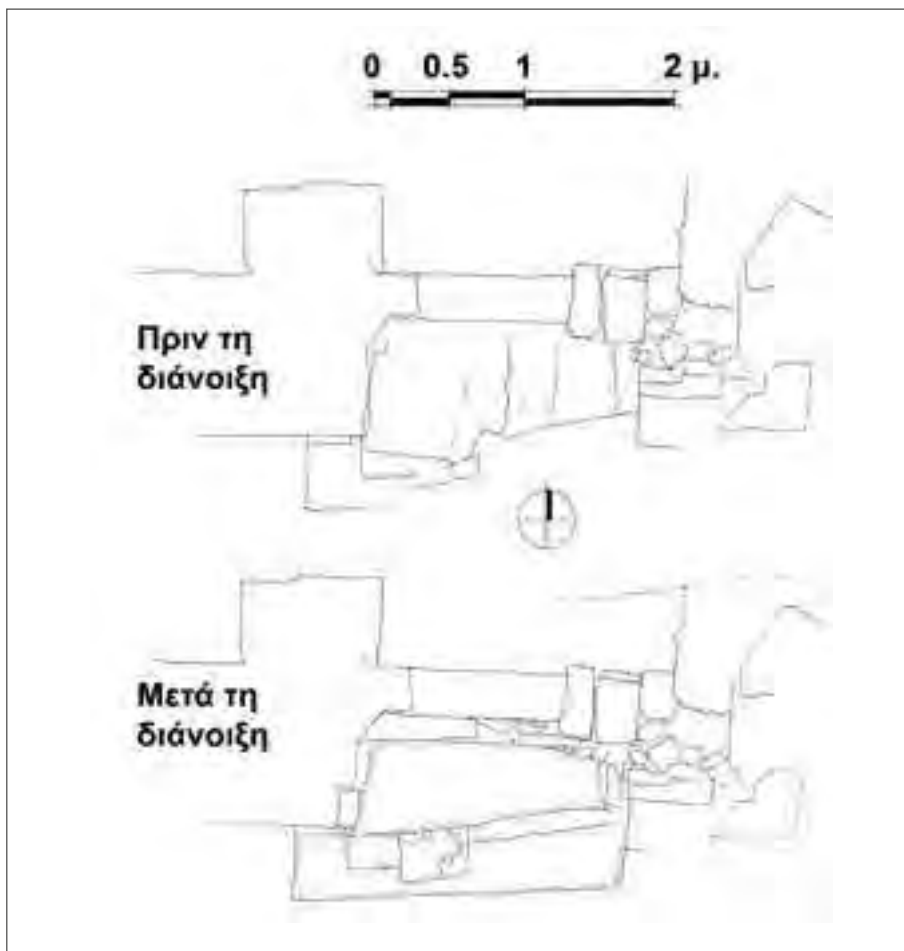
7. Πρβλ. Φ. Κουκουλές, *Βυζαντινῶν βίος καί πολιτισμός*, τ. Δ', Ἀθήνα 1951, σ. 157-8.

Εικ. 7: Τάφος 1 (μητροπολιτικός), πριν τη διάνοιξη.

ίδια ιδιότητα. Μικρή ποσότητα από κάρβουνο μεταξύ τῶν χειρῶν τοῦ σκελετοῦ ἐνδεχομένως μαρτυρεῖ τή θέση ξύλινου θυμιατηρίου πού χρησιμοποιήθηκε κατά τήν τελετουργία τῆς ταφῆς τοῦ μητροπολίτη, ἀνακαλώντας τό γνωστό «Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου...» Στό ἐσωτερικό τοῦ τάφου βρέθηκαν ἐπίσης τρία ἐφθαρμένα μικρά ἀργυρᾶ ὀθωμανικά νομίσματα (N4-N6) καί ἓνα χάλκινο (N7). Τά ἀργυρά νομίσματα (ἀχτσέδες, *akche*) ἔπαψαν νά κόβονται τό 1687⁸, ἄν καί ἡ καθαρότητα τοῦ μετάλλου τοὺς ἐξασφάλισε τήν κυκλοφορία τους καί κάπως ἀργότερα. Ἡ παρουσία τους στό ἐσωτερικό τοῦ τάφου ἐρμηνεύεται ὡς κτέριση πού σχετίζεται μέ τήν κοινωνική θέση τοῦ νεκροῦ. Ἀπό τά ἀργυρά νομίσματα, ἄν καί ἡμιεξίτηλος, ὁ πιό πρόσφατος ἀπό τοὺς ἀχτσέδες φαίνεται νά κόπηκε ἐπὶ τῆς δεύτερης θητείας τοῦ ὀθωμανοῦ σουλτά-

8. Ὁ τελευταῖος σουλτάνος πού ἔκοψε ἀχτσέδες ἦταν ὁ Μεχμέτ Δ' (1648-87). N. Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, İstanbul 1968, σ. 171. Jem Sultan, *Coins of the Ottoman Empire and the Turkish Republic. A Detailed Catalogue of the Jem Sultan Collection*, Banks (USA) 1977, σ. 192-3 καί πίν. 135, ἀρ. 1773-4.

Εικ. 8: Τάφος 1 (μητροπολιτικός), κάλυψη και κάτοψη.

νου Μουσταφά Α' (1622-3). Επί του κρανίου διακρινόταν ίχνος υφάσματος και σε μικρή απόσταση υπόλειμμα αλλοιωμένου αντικειμένου από οργανική ύλη, ίσως βιβλίου.

Ο σκελετός καθαρίστηκε προσεκτικά, φωτογραφήθηκε και σχεδιάστηκε αλλά δεν μετακινήθηκε από τη θέση του. Αφού ολοκληρώθηκε η τεκμηρίωσή του, τοποθετήθηκαν στον πυθμένα 2-3 σημανικά νομίσματα ώστε να είναι διακριτή στο μέλλον η ανασκαφική επέμβαση στον τάφο και για να προστατευθεί σκεπάστηκε προσεκτικά με χώμα που περνούσε από κόσκινο.

*Είκ. 9: Τάφος 1 (μητροπολιτικός), σπάραγμα τοιχογραφικού διακόσμου
έπί έπαναχρησιμοποιημένης πωροπλίνθου.*

Είκ. 10: Τάφος 1 (μητροπολιτικός), καθήμενος σκελετός.

Ἡ επέκταση τοῦ ναοῦ

Εἶναι ἀξιοσημείωτη ἡ ἀπουσία θεμελιώσεων ἐνδιάμεσων φάσεων μεταξύ τῆς μικρῆς ‘παλαιᾶς Μητρόπολης’ καί τοῦ ἤδη τέσσερις φορές μεγαλύτερου τρίκλιτου σταυροθολιακοῦ ναοῦ, μέ πλέον τῆς ἐξαπλάσιας χωρητικότητος, πρὶν ἀκόμη ἐπεκταθεῖ πρὸς δυσμᾶς τό 1877-1878⁹. Ἐκτός ἀπὸ τό μέγεθος τοῦ νέου ναοῦ, πού σύμφωνα μέ τίς ἱστορικές πηγές χτίστηκε τό 1750, ἡ ἀντίθεση εἶναι τεράστια καί ὡς πρὸς τὴν ἐξελιγμένη τεχνική τῆς δόμησής του, πού δέν θά συζητηθεῖ ἐδῶ. Ὁ προσανατολισμός του παρουσιάζει ἀπόκλιση 4° πρὸς τὰ νότια σέ σχέση μέ τόν ἀρχικό ναό.

Τὰ λείψανα τοῦ παλαιοῦ ναοῦ καταλαμβάνουν τό πρόσθιο τμήμα τοῦ κεντρικοῦ κλίτους τοῦ τρίκλιτου ναοῦ, καί δύο ἀπὸ τοὺς ἐλεύθερους κίονες τῆς νότιας κιονοστοιχίας τοῦ τελευταίου πατοῦν στό θεμέλιο τοῦ νότιου τοίχου τοῦ παλαιότερου ναοῦ. Φαίνεται ὅτι καί ἄλλοι κίονες ἐδράζονται στὸν φυσικό βράχο, πού σέ τμήματα τοῦ βόρειου κλίτους βρίσκεται ἀρκετά ψηλά: βραχῶδες ἔξαρμα ἐντοπίσθηκε στὸν τομέα Γβ. Ὁ τρίτος ἐν σειρᾷ κίονας τῆς νότιας κιονοστοιχίας (βλ. Εἰκ. 1, 4ν) καταπάτησε τὴ νοτιοδυτικὴ γωνία τοῦ νάρθηκα τῆς παλαιᾶς Μητρόπολης (Εἰκ. 11) καί τό ἀνατολικό ἄκρο κιβωτιόσχημου τάφου πού βρέθηκε κενός (Εἰκ. 2, Εἰκ. 12). Κενός βρέθηκε καί ἄλλος κιβωτιόσχημος τάφος στὸν τομέα Εβ, τοῦ ὁποῖου ἡ νότια παρεία ἔχει πάρει κλίση πρὸς βορρᾶ (Εἰκ. 2, Εἰκ. 13-14).

Διαπιστώθηκε ὅτι οἱ κιονοστοιχίες πού χώριζαν τό κεντρικό ἀπὸ τὰ δύο πλάγια κλίτη τοῦ ναοῦ ἀπαρτίζονταν ἀρχικά ἀπὸ πέντε κτιστοὺς κίονες ἑκάστη, καί ὅτι ὁ δυτικός κίονας κάθε σειρᾶς μετατράπηκε σέ πεσσό τετράγωνης διατομῆς ἀργότερα.

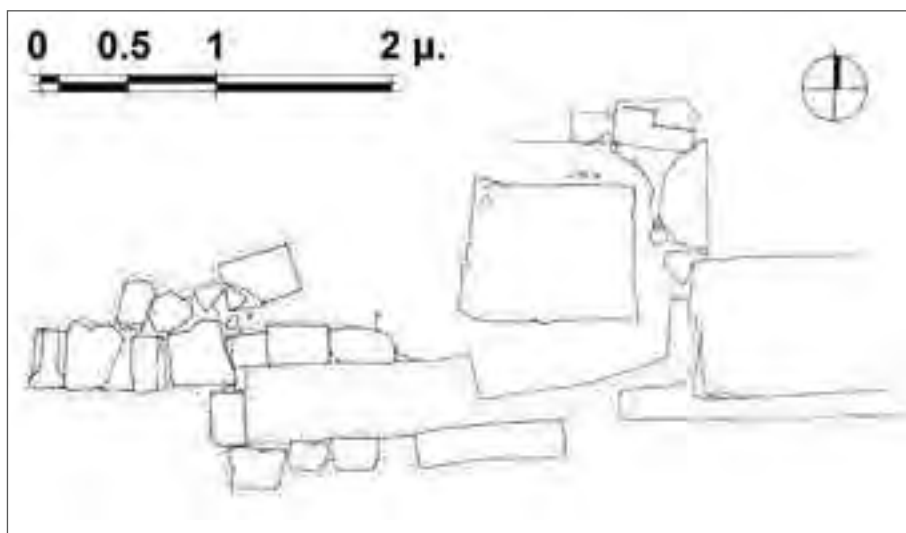
Τό παλαιό κατώφλι τοῦ τρίκλιτου ναοῦ, βρέθηκε 3 μ. δυτικότερα (Εἰκ. 2, Εἰκ. 15) καί καταπατοῦσε ὑπόλειμμα ταφικῆς κατασκευῆς στήν ὁποία ἦταν ἐνταγμένο θραῦσμα ἀπὸ ἄτεχνο μαρμάρينو κοσμήτη (Εἰκ. 16).

Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι τό παλαιό μαρμάρينو δάπεδο τοῦ ναοῦ, ἂν καί ἀρχικά ἀποτυπώθηκε ὡς τοὺς πέμπτους κίονες, συνεχιζόταν δυτικότερα ὡς τό παλαιό κατώφλι (Εἰκ. 1, ζώνη Ε).

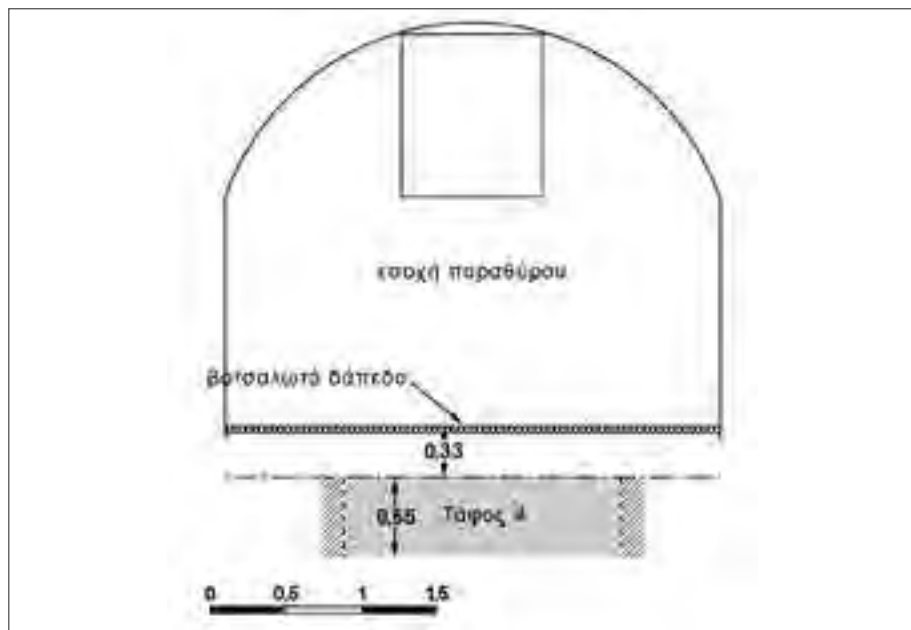
9. Γ. Ντέλλας, *Οἱ σταυροθολιακές ἐκκλησίες τῆς Δωδεκανήσου (1750-1924)*, Διδακτορική Διατριβή (ΕΜΠ, Ἀθήνα 2011), Παράρτημα Α', Κατάλογος Σταυροθολιακῶν Ἐκκλησιῶν Ρόδου, σ. 1.

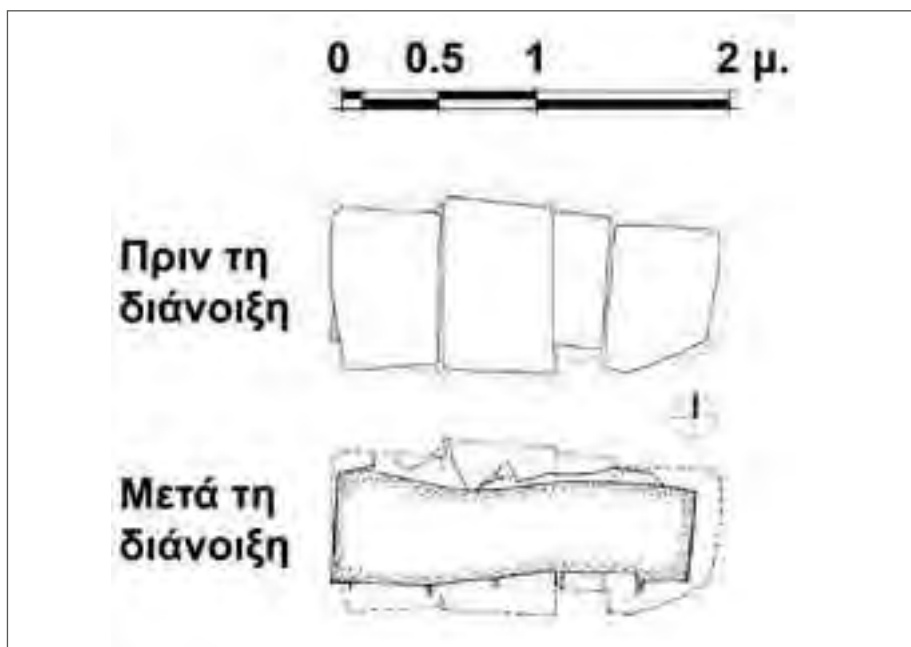
Εικ. 11: Καταπάτηση της ΝΔ γωνίας του νάρθηκα του παλαιού μικρού ναού.

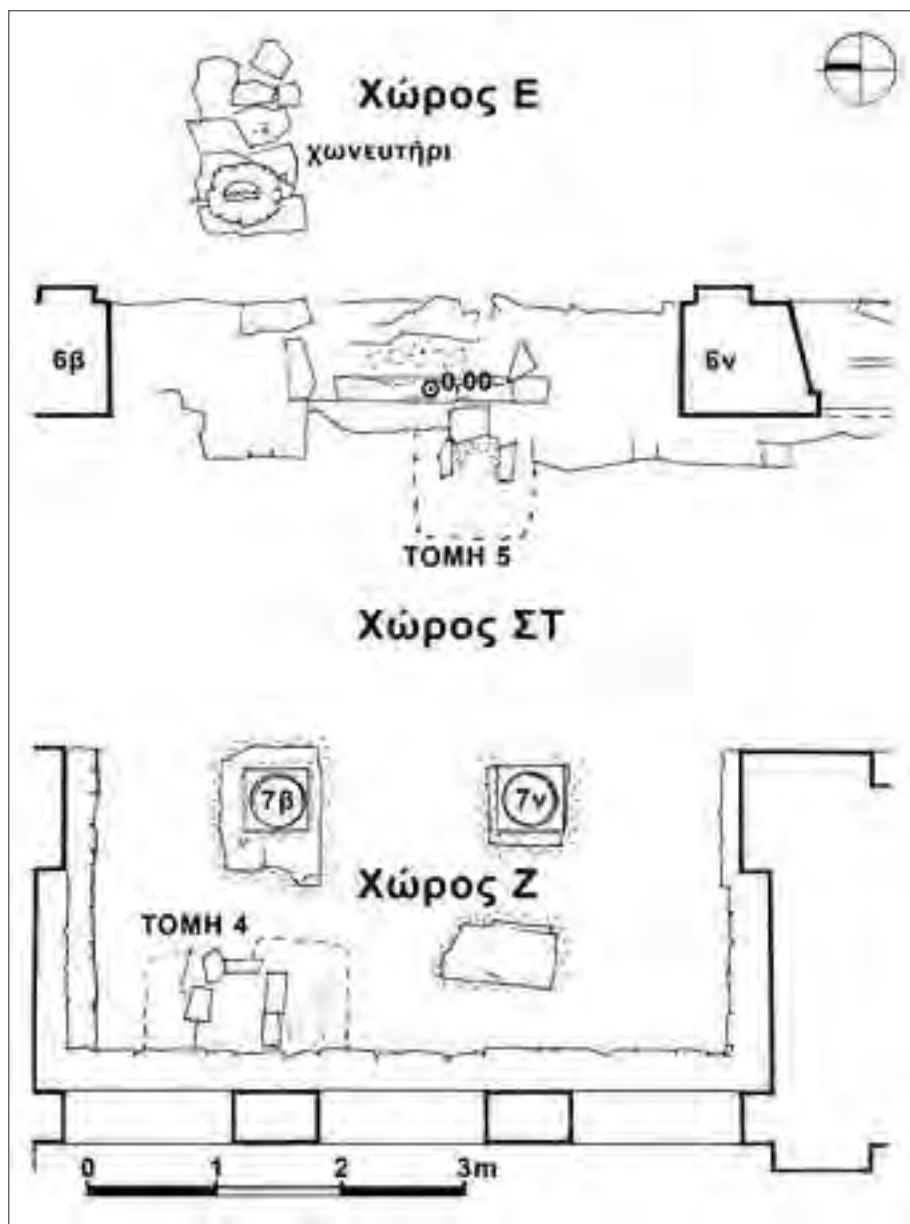
Εικ. 12: Καταπάτηση κενού τάφου έξω από τη ΝΔ γωνία του νάρθηκα του μικρού παλαιού ναού από τό θεμέλιο του κίονα 4ν.

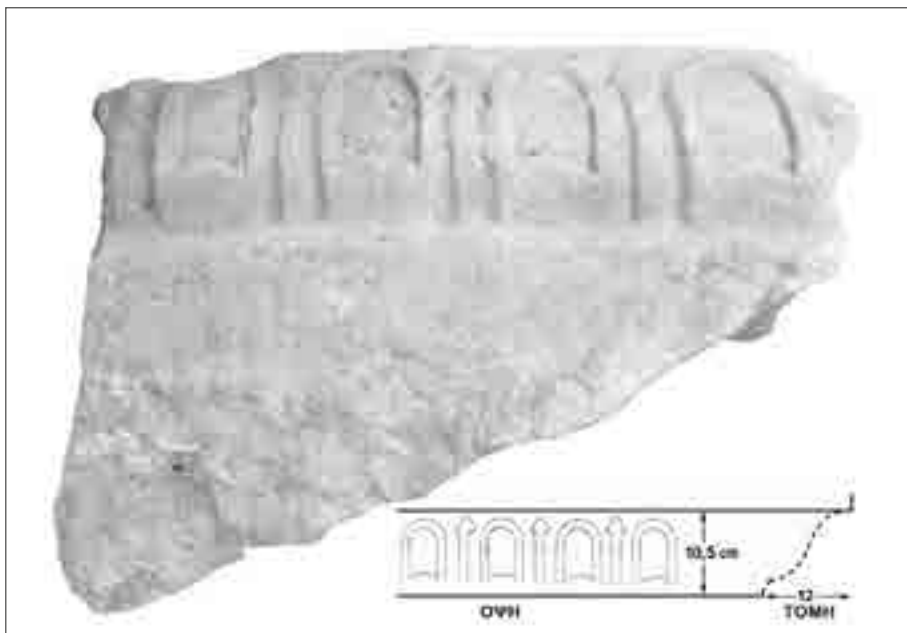
Εικ. 13: Κενός τάφος στόν τομέα Εβ. Όψοτομή από Ν.

Εικ. 14: Κενός τάφος στόν τομέα Εβ. Κάτοψη (καλυπτήριες/περιχέιλωμα).

Εικ.15: Κατώφλι α΄ φάσης τρίκλιτου ναού με καταπάτηση τάφου.

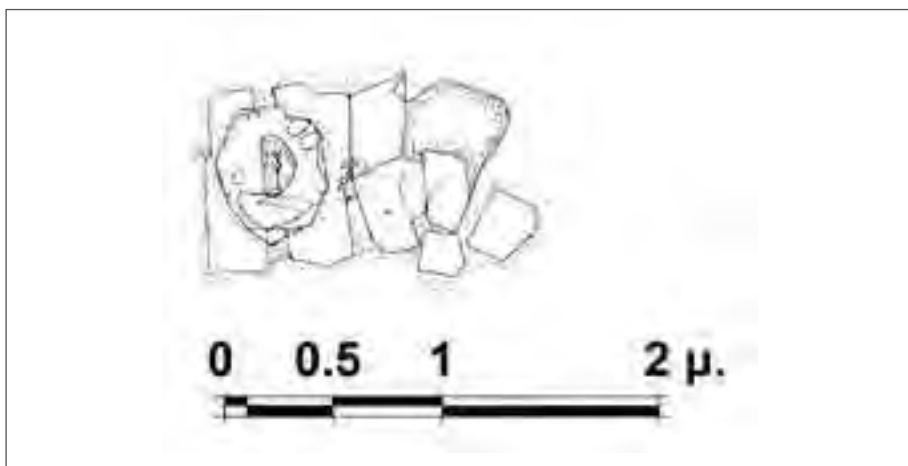

Εικ. 16: Κοσμήτης σε δεύτερη χρήση από τάφο τόν οποίο καταπάτησε τό κατώφλι τοῦ τρίκλιτου ναοῦ.

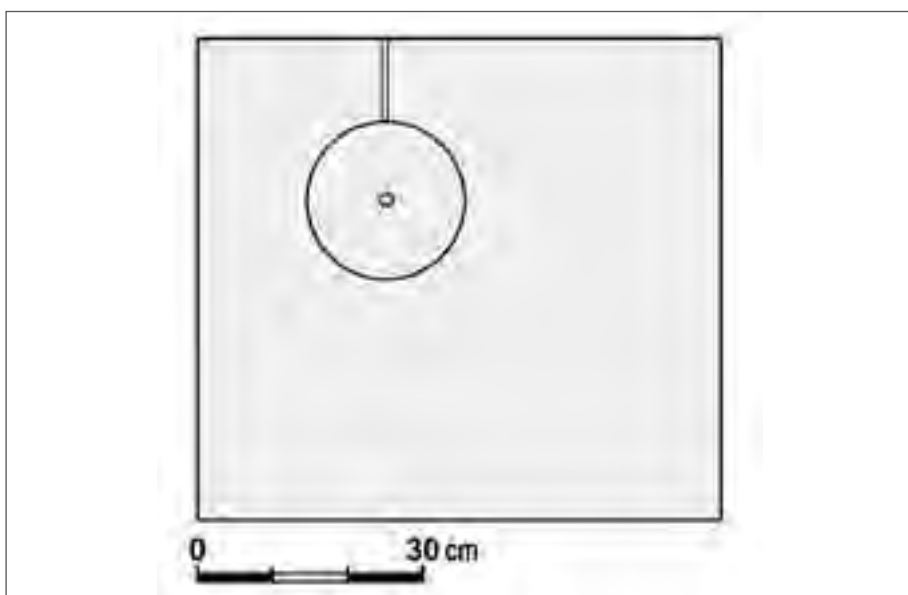
Στόν τομέα Ε, επίμηκες κοίλωμα, μάλλον πυθμένας τάφου, εἶχε ἐνταχθεῖ σε κατασκευή χωνευτηρίου (Εικ. 17) πού καλυπτόταν ἀπό μαρμαρόπλακα μέ κυκλική ὀπή στό κέντρο ρηχοῦ συλλέκτη (Εικ. 18). Κάτω ἀπό τήν πλάκα, κτιστή κυκλική ὑποδοχή μέ λοξή ‘γλύστρα’ διοχέτευε τά ὕγρά στό ὑποκείμενο κοίλωμα, κάτω ἀπό σειρά ἀκανόνιστων καλυπτηρίων πλακῶν ἀπό πωρόλιθο (Εικ. 19).

Σέ βάθος 0,34 μ. ἀπό τή βάση τοῦ σημερινοῦ τέμπλου, στό πλάτος τοῦ κεντρικοῦ κλίτους, ἐντοπίσθηκαν ἀποσαθρωμένα ὑπολείμματα τῆς βάσης παλαιότερου ξύλινου τέμπλου (Εικ. 20).

Στή νοτιοανατολική γωνία τοῦ νότιου κλίτους, κατά μήκος τοῦ τέμπλου σε ἔκταση 1,22 μ. καί, σε ὀρθή γωνία καί σε ἐπαφή μέ τήν ἐσωτερική παρειά τοῦ νότιου τοίχου τοῦ ναοῦ σε μήκος 2,63 μ., ἀποκαλύφθηκε θεμέλιο ἀπό ἀργολιθοδομή πάχους 0,53 ἐκ. (Εικ. 21-22). Ἡ θέση του, ἂν δέν πρόκειται γιά παλαιότερο πρόσκτισμα, ἴσως ὑποδηλώνει ἐσωτερική πεδίλωση γιά τήν ἐνίσχυση τῆς στερεότητος τῶν θεμελίων τοῦ ναοῦ στή συγκεκριμένη περιοχή.

Εικ. 17: Χωνευτήρι, κάτοψη.

Εικ. 18: Χωνευτήρι, καλυπτήρια από τό μαρμάρινο δάπεδο τοῦ τρίκλιτου ναοῦ.

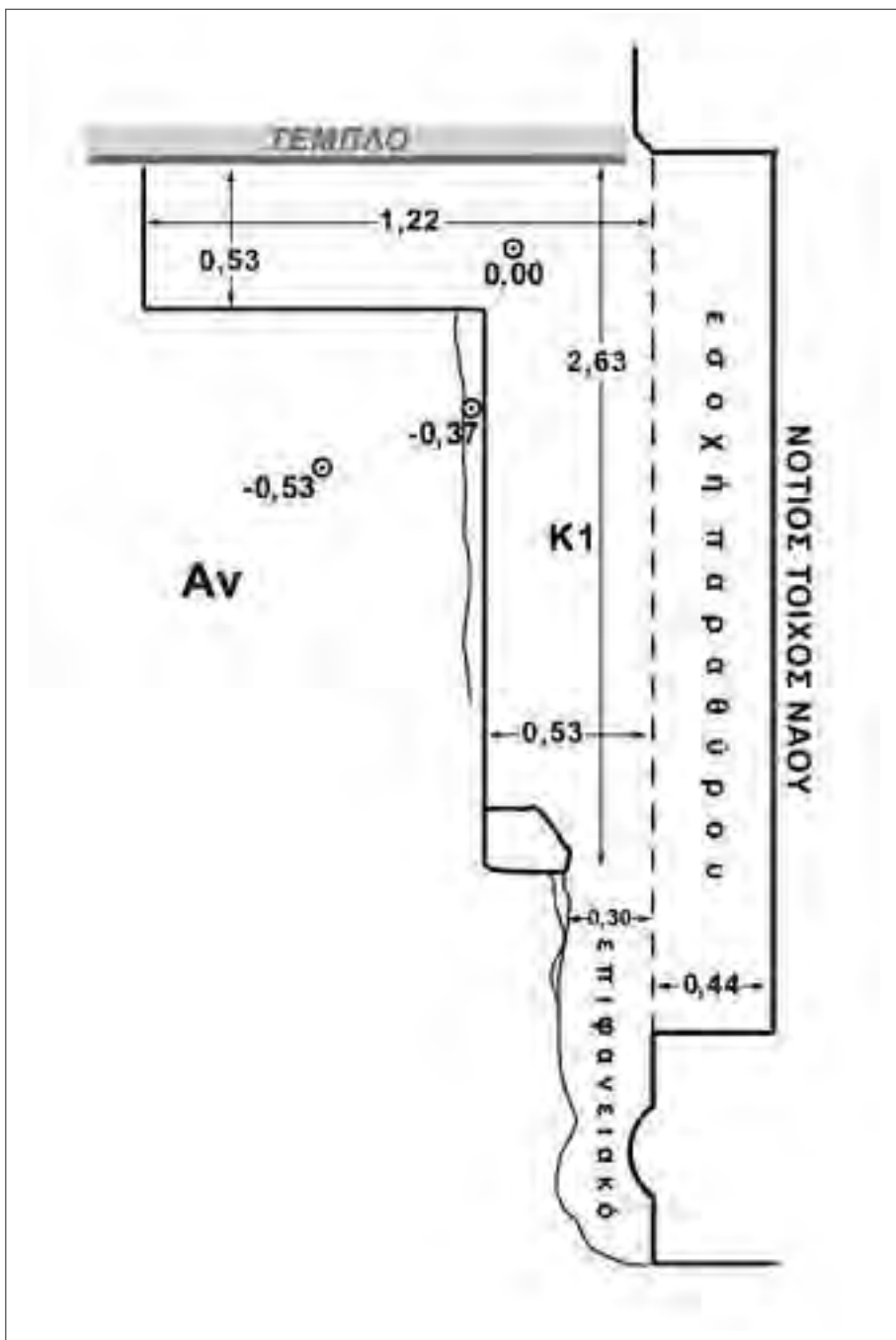
Εικ. 19: Χωνευτήρι

Εικ. 20: Υποδοχή παλαιού ξύλινου τέμπλου (λεπτομέρεια).

Εικ. 21: Θεμέλιο από άργολιθοδομή στο νότιο κλίτος.

Εικ. 22: Θεμέλιο από άργολιθοδομή στο νότιο κλίτος.

Ὁ δεύτερος μητροπολιτικός τάφος πού ἐρευνήθηκε (Τάφος 2, Εἰκ. 23-24) εἶναι σίγουρα μεταγενέστερος τῆς ἐπέκτασης τοῦ παλαιοῦ ναοῦ, ἐφόσον ἡ διάνοιξή του εἶναι μεταγενέστερη τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ παλαιοῦ ναοῦ. Εἶναι πιθανό, ἂν καί ὄχι τεκμηριωμένο, ὅτι ὁ τάφος εἶναι σύγχρονος μέ τόν τρίκλιτο ναό, ἐπεὶ δὲ δὲν περιεῖχε χρονολογήσιμα εὐρήματα.

Ἐντοπίσθηκε στὸν τομέα Β, μόλις 0,50 μ. βορειοδυτικά τοῦ λίθινου ὑποβάθρου τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου (Εἰκ. 2, Θ, Εἰκ. 25), πού στρωματογραφικά συνδέεται μέ βοτσαλωτό δάπεδο. Ἡ δυτική παρυφή του καταλαμβάνει τὴ θέση τοῦ νότιου τοίχου τῆς 'παλαιᾶς Μητρόπολης'. Ἦταν καλυμμένος μέ τέσσερις ἐπιμήκεις πωροπλίνθους ποικίλου μεγέθους, μέ μικρότερους λίθους πρόχειρα σφηνωμένους στὰ διάκενα. Πρόκειται γιὰ ὀρθογώνια λιθόκτιστη κατασκευή ἐσωτερικῶν διαστάσεων 1,21x0,78 μ., μέ μακρύτερο τὸν ἄξονα Α-Δ. Ἡ λιθοδομή στὶς παρειές, χωρὶς συνδετικό κονίαμα, ἀποτελεῖτο κυρίως ἀπὸ κανονικά ἐργασμένες φαιόχρωμες πωροπλίνθους χαμηλῆς ἀντοχῆς μέ μέσο ὄρο δόμου τὰ 25 ἐκ., ἀλλὰ ὑπῆρχαν καί μερικές μεγαλύτερων διαστάσεων καλύτερης ποιότητος σέ δεύτερη χρήση.

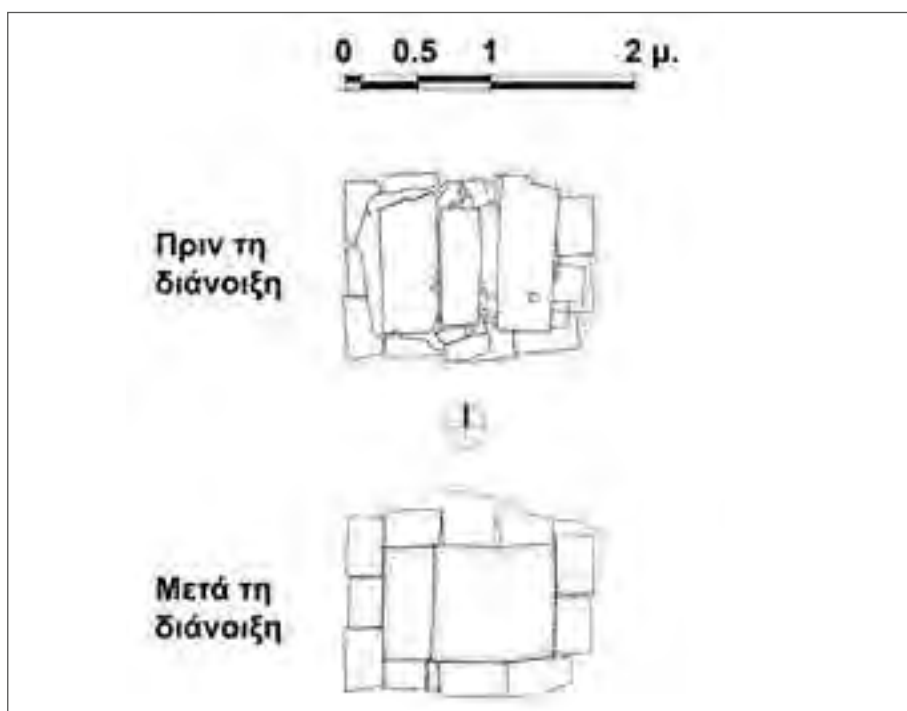
Σέ βάθος 0,90 μ. ἀπὸ τὸ περιχέλωμα, στὴ δυτική πλευρά, εἶχε διαμορφωθεῖ κτιστὸ 'κάθισμα' μέ προβολή 0,35 μ. πρὸς τὸ κέντρο τοῦ τάφου. Ἀπὸ τὸ στοιχεῖο αὐτὸ συνάγεται ὅτι κατασκευάστηκε γιὰ νὰ ὑποδεχθεῖ λείψανο ἐπισκόπου (Εἰκ. 26-27), ἀλλὰ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν ταφή τουλάχιστον τεσσάρων ἀτόμων διαδοχικά: δυστυχῶς ἡ ἀκραία σαθρότητα τῶν ὀστῶν δὲν ἐπέτρεψε ἀκριβέστερη καταμέτρηση.

Τὰ ὀστά τῆς παλαιότερης ταφῆς εἶχαν περισυλλεγεῖ προσεκτικά καί τακτοποιηθεῖ σέ ξύλινη ὀστεοθήκη διαστάσεων 0,57x0,26 μ. πού βρέθηκε τοποθετημένη στὸν πυθμένα, παράλληλα μέ τὸ κάθισμα, σέ βάθος περ. 1,10 μ. ἀπὸ τὸ περιχέλωμα (Εἰκ. 28-29). Τὸ ξύλο τῆς ὀστεοθήκης εἶχε ἀποσυντεθεῖ σέ τέτοιο βαθμὸ πού ἀφαιρέθηκε μέ τὸ πινέλο, καί ἡ κατάσταση τῶν ὀστῶν στό ἐσωτερικὸ της δὲν ἦταν καλύτερη.

Πάνω ἀπὸ τὴν ὀστεοθήκη ὑπῆρχαν ἀνάκατα τὰ ὀστά ἀνακομιδῆς δύο ἀτόμων, τὰ ὅποια συγκρατοῦσε στό ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ τάφου διάφραγμα ἀπὸ δύο σανίδες προερχόμενες μᾶλλον ἀπὸ καφάσι (!), τοποθετημένες κάθετα παράλληλα μέ τὸ κάθισμα (ΑΕ 50-51, Εἰκ. 30).

Εικ. 23: Τάφος 2 (μητροπολιτικός) πρίν τή διάνοιξη, καί ή έπιγραφή ΑΕ 41 κατά χῳραν.

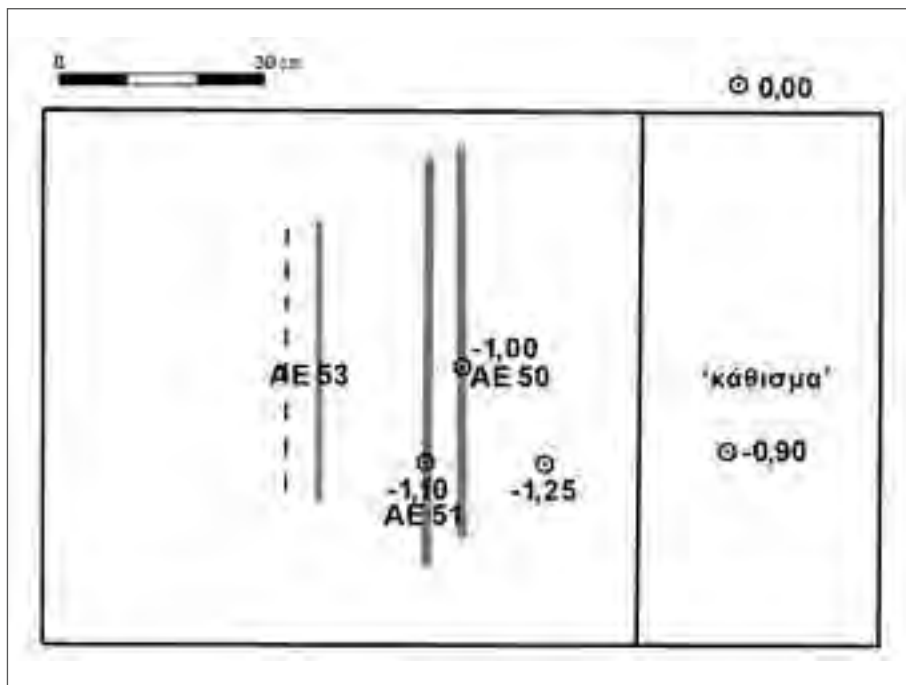
Εικ. 24: Τάφος 2 (μητροπολιτικός), κάλυψη καί περιχέιλωμα.

Είκ. 25: Λίθινη ξδραση ἐπισκοπικοῦ θρόνου.

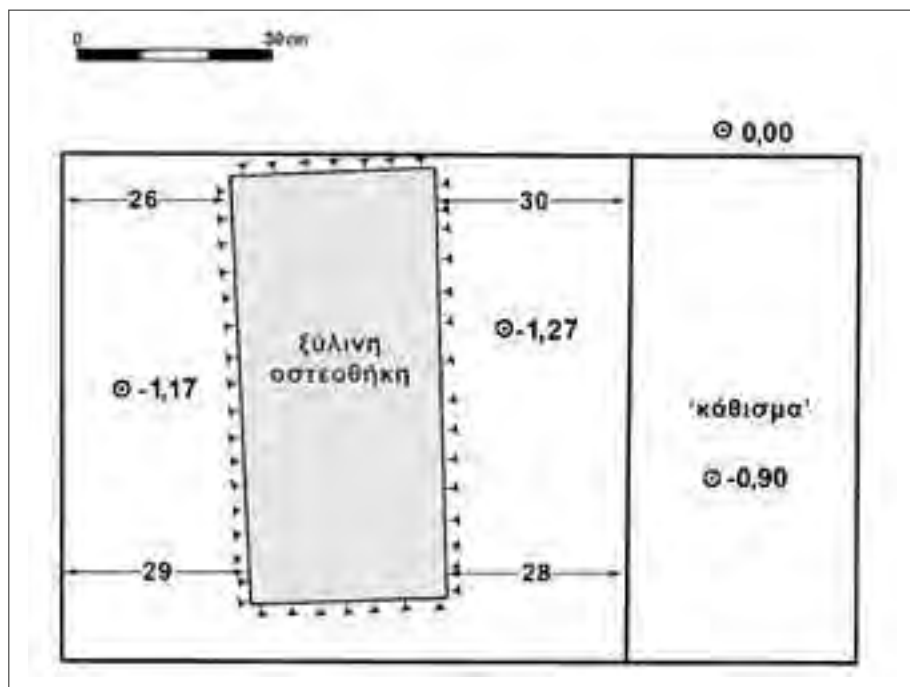
Είκ. 26: Τάφος 2 (μητροπολιτικός), πριν τη διερεύνηση του περιεχομένου.

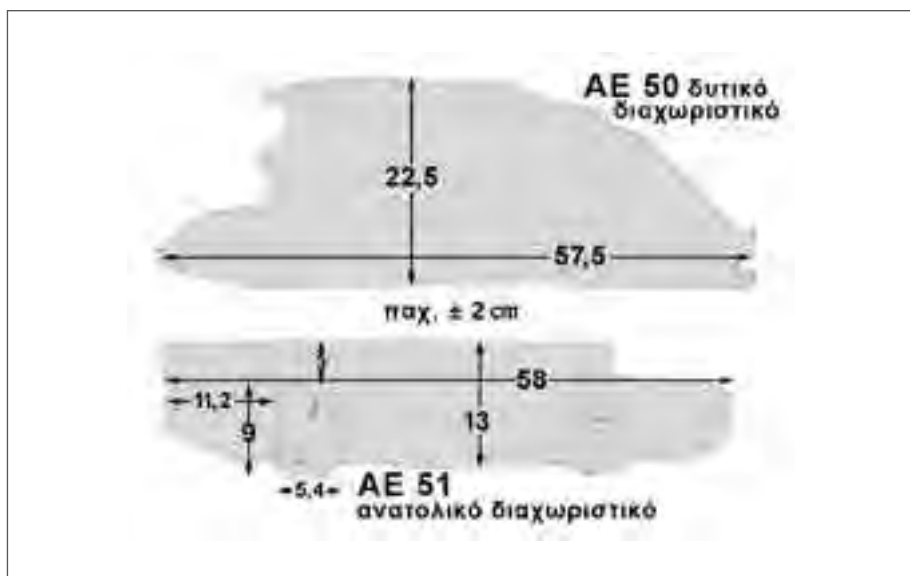
Εικ. 27: Τάφος 2 (μητροπολιτικός), διευθέτηση περιεχομένου.

Εικ. 28: Τάφος 2 (μητροπολιτικός), υπόλειμμα πυθμένα ξύλινης όστεοθήκης.

Εικ. 29: Τάφος 2 (μητροπολιτικός), θέση και διαστάσεις ξύλινης οστεοθήκης.

Εικ. 30: Τάφος 2 (μητροπολιτικός), ΑΕ 50-51, διαχωριστικές σανίδες.

Τά ὀστά τέταρτου ἀτόμου, πιθανότατα προερχόμενα ἀπὸ τὸν τελευταῖο ἐνταφιασμό, εἶχαν καταπέσει ἢ σπρωχθεῖ ἀπὸ τὸ κάθισμα σέ στενὸ χῶρο πλάτους 0,25 μ. δυτικὰ τῶν σανίδων. Πάνω στό κάθισμα βρέθηκε μικρὸς σωρὸς ἀπὸ ἀκαθόριστο ὕλικό, μᾶλλον ὅτι ἀπέμεινε ἀπὸ σπὸγγο καθαρισμοῦ τῶν ὀστῶν πού βρέθηκαν ἀνά-κατα ἀνατολικά τοῦ ‘καθίσματος’.

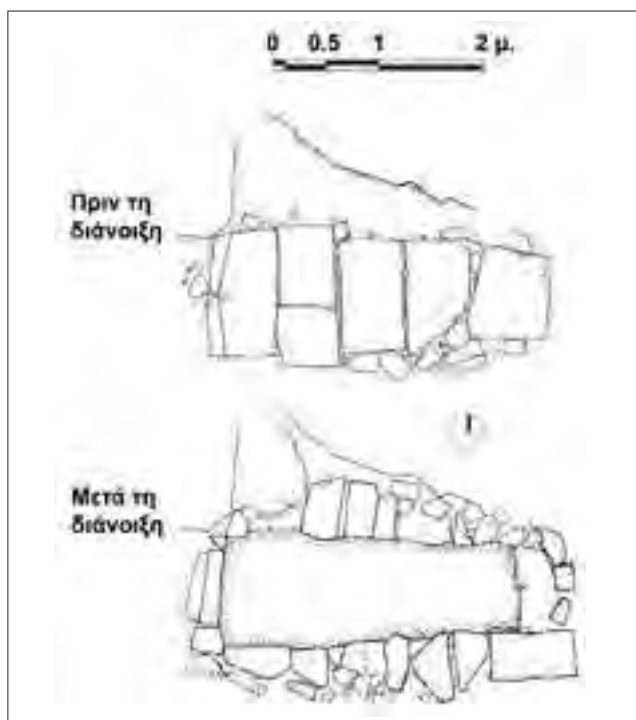
Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα στὸν τάφο ἔφθασε ὡς τὸ βάθος τῶν 1,40 μ. σέ λωρίδα πλάτους 0,3 μ. κατὰ μῆκος τῆς νότιας παρεῖας, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἐδράζεται σέ παλαιότερο, μᾶλλον ἀρχαῖο τοῖχο, μέ ἀπόκλιση 2°-3° πρὸς βορρᾶ ἀπὸ τὴν ἀνωδομὴ τῆς παρεῖας τοῦ τά-φου. Ἐντοπίσθηκε στρώση πλούσια σέ ἀρχαία κεραμικὴ ἀποτελού-μενη κυρίως ἀπὸ ὄστρακα χρηστικῶν ἀγγείων. Ἄλλα εὐρήματα ἀπὸ τὴ στάθμη αὐτὴ ἦσαν ἡ αἰχμὴ ὀστέινης βελόνης, σιδερένιο καρφί καὶ σπαράγματα κονιάματος.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ τάφου βρέθηκαν μία κάτω γνάθος καὶ τμῆμα κρανιακοῦ ὀστοῦ πού δὲν ξέρουμε ἂν συνανήκουν, ἀλλὰ κανένα ὀλόκληρο κρανίον. Ἐκπληξὴ προξένησε ὅμως ὁ ἐντοπισμὸς δύο κρανίων ἐκτὸς τοῦ τάφου, σέ ἀπόσταση 0,50 μ. ἀπὸ τὴ βορειοδυ-τικὴ γωνία του. Βρέθηκαν σέ στάθμη χαμηλότερη ἀπὸ τὸ ὑστερό-τερο βοτσαλωτὸ δάπεδο, ὑπόλειμμα τοῦ ὁποίου σωζόταν πάνω ἀπὸ αὐτά (Εἰκ. 5). Εἶναι πολὺ πιθανόν ὅτι τὰ κρανία προέρχονται ἀπὸ τὸν τάφο πού, ὅπως διαπιστώθηκε, χρησιμοποιήθηκε γιὰ διαδοχι-κὲς ταφές καὶ ἐπομένως, κατὰ περίπτωσιν, ἔγιναν διευθετήσεις τῶν ὀστῶν πού προέρχονταν ἀπὸ προγενέστερους ἐνταφιασμοὺς. Πα-ραμένει ὅμως αἰνιγματικὸς ὁ λόγος πού τὰ κρανία δὲν ἐπανατοπο-θετήθηκαν στὸν τάφο. Στὴν ἴδια περιοχὴ, δηλ. στά δυτικὰ καὶ βο-ρειοδυτικὰ τοῦ τάφου, ἡ ἐπίχωση ἀπέδωσε καὶ δύο μικρὰ χάλκινα ὀθωμανικά νομίσματα (N1-2).

Εἰκ. 31: Τάφος 3 πρὶν τὴ διερεύνησιν.

Στή βόρεια πλευρά τοῦ τομέα Δ, στήν εὐθεία τῆς δυτικῆς ἀπόληξης τοῦ βόρειου τοίχου τῆς Παλαιᾶς Μητρόπολης, βρέθηκε κτιστός τραπεζιόσχημος τάφος διαστάσεων 2x0,58/0,50 μ. καί βάθους 0,80 μ., μερικῶς σκαμμένος στόν φυσικό βράχο (Τάφος 3, Εἰκ. 31-32). Καλυπτόταν ἀπό πέντε πωρόπλακες διαφορετικῶν διαστάσεων καί περιεῖχε τέσσερις ἄρθρωμένους σκελετούς (Εἰκ. 33-34), μερικοί τουλάχιστον ἀπό τούς ὁποίους εἶχαν ταφεῖ σέ φέρετρο, καί πληθώρα ὀστῶν ἀπό ἀνακομιδές. Ἐνδεικτικά μετρήθηκαν ἕξι κρανία, τρεῖς ἐπιπλέον παιδικές γνάθοι καί μία κλείδα νηπίου, ὅποτε ἐνταφιάσθηκαν ἐκεῖ τουλάχιστον δέκα ἄτομα διαφόρων ἡλικιῶν, καί πιθανότατα πολύ περισσότερα. Μᾶλλον πρόκειται γιά οἰκογενειακό τάφο, συγκρίσιμο μέ αὐτόν πού ἀποκαλύφθηκε τό 2019 στό ἱερό τοῦ ναοῦ¹⁰.

Εἰκ. 32: Τάφος 3, κάλυψη καί περιχέλιωμα.

10. Ἡ ἔλευση τῆς πανδημίας τήν ἀνοιξη τοῦ 2020 δέν ἐπέτρεψε τήν ἀνθρωπολογική μελέτη τῶν ὀστῶν, ἡ ὁποία θά καθιστοῦσε δυνατή τή σύγκριση μέ τό ἀνθρωπολογικό ὑλικό τοῦ τάφου τοῦ ἱεροῦ, καί τή διεξαγωγή ἀσφαλέστερων συμπερασμάτων σχετικά μέ τίς συνθήκες διαβίωσης τῶν χριστιανῶν κατοίκων τῆς Ρόδου τῆς ἐποχῆς αὐτῆς.

Εικ. 33: Τάφος 3, σχέση άρθρωμένων σκελετών (λεπτομέρεια, Δ άκρο).

Εικ. 34: Τάφος 3, γραφική αποκατάσταση της σχέσης των άρθρωμένων σκελετών.

**ΤΑΦΟΣ 3
ΑΡΘΡΩΜΕΝΟΙ ΣΚΕΛΕΤΟΙ**

- Σκελετός 1
- Σκελετός 2
- Σκελετός 3
- Αμφίβολη απόδοση
- Σκελετός 4

Ἡ χρήση φερέτρων προκύπτει ἀπὸ τὸν μεγάλο ἀριθμὸ καρφιῶν πού βρέθηκαν στὸν τάφο. Μερικὰ μάλιστα ἀπὸ αὐτά, περιμετρικά στὸν πυθμένα, διατηροῦνταν κατὰ χώρα μὲ τὴν αἰχμή πρὸς τὰ ἐπάνω¹¹.

Στὸν τάφο βρέθηκαν ἐπίσης 6 πέταλα ἀπὸ τακούνια ὑποδημάτων, ἓνα σφαιρικό κομβίον ἐνδύματος μεσαιωνικοῦ τύπου καὶ ἓνα ἐπίρραφο χάλκινο κόσμημα (ΑΕ 79-80, Εἰκ. 35), κρίκοι, κόπιτσες καὶ ἕξι νομίσματα (N8, N10-14).

Τὰ τρία ἦταν ἀργυροὶ ἀχτσέδες, ἐφθαρμένοι καὶ περικεκομμένοι: ὁ μόνος πού διατηρεῖ μέρος ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή τοῦ ἐμπροσθότυπου φαίνεται ὅτι χρονολογεῖται στὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Ἰμπραήμ (1640-8). Τὰ ἄλλα τρία νομίσματα ἦταν ἀρκετὰ παλαιότερα: ἓνα χάλκινο τοῦ βυζαντινοῦ δυνάστη τῆς Ρόδου Λέοντος Γαβαλᾶ (περ. 1220-1240), ἓνα διαβρωμένο χαλκάργυρο ἱπποτικό δηνᾶριο τοῦ 14ου αἰῶνα καὶ ἓνας χάλκινος ἱπποτικός ὀβολὸς τοῦ 15ου αἰῶνα.

Εἶναι πιθανότερο ὅτι τὰ πρῶμα αὐτὰ νομίσματα δέν τοποθετήθηκαν σκόπιμα στὸν τάφο ὡς κτερίσματα: μᾶλλον ἦταν τυχαῖες ἀπώλειες ἀπὸ τὸ χῶμα τοῦ τάφου. Πάντως, τεκμηριώνουν τὴν ἀνθρώπινη δραστηριότητα στὴ λεγόμενη συνοικία τῆς Παξιμάδας, ὅπου οἱ γραπτές πηγές τοποθετοῦν τὴν παλαιὰ μητρόπολη τῆς Τουρκοκρατίας, ἐκτὸς των ὁρίων τῆς μεσαιωνικῆς πόλης, ἀπὸ τὸν 13ο αἰῶνα καὶ ἔξῃς.

Μεταξὺ τῶν ὀστράκων ἀπὸ χρηστικά πῆλινα σκεύη πού βρέθηκαν στὸν τάφο, 5 φέρουν ἐγχάρακτο σταυρὸ μὲ τὰ γράμματα IC-XC / NI - KA στὰ διάχωρα (πρβλ. ΑΕ 105, Εἰκ. 36) καὶ πρέπει νὰ συνόδευαν ὡς ἀποτροπαϊκὰ κάποιους ἀπὸ τοὺς ἐνταφιασμένους¹².

11. Βρέθηκαν συνολικά 136 καρφιά.

12. Ἀντίστοιχα εὐρήματα στὴ Ρόδο ἔχουν ἀνασκαφεῖ σὲ ταφές στὸν περίβολο τοῦ Ἱ. Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὰ Τριάντα τὸ 1994: Ἀ. Κατσιώτη, *Ἀρχαιολογικὸ Δελτίο* 49 (1994), Χρονικά, σ. 819-20. Γιά τὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα βλ. Ν. Poulou-Papadimitriou – E. Tzavella – J. Ott, «Burial practices in Byzantine Greece: archaeological evidence and methodological problems for its interpretation», στό: Μ. Salamon κ.ἄ. (ἐπιμ.), *Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe. Archaeological and Historical Evidence*, *Uzrôdeł Europy Środkowo-Wschodniej/Frühzeit Ostmitteleuropas* 1, vol. I, Kraków/Leipzig/Rzeszów/Warszawa 2012 (377-428), σσ. 407, 413, 415. Ἐπίσης Σ. Σάκκαρη, «Τὸ νεκροταφεῖο τοῦ νάρθηκα τοῦ ναοῦ τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτήρα στοὺς Χριστιανοὺς Μεσσηνίας. Μία προκαταρκτικὴ παρουσίαση», *ΑΕΠΕΛ* 2, Πρακτικὰ τῆς Β' Ἐπιστημονικῆς Συνάντησης. Καλαμάτα 1-4 Νοεμβρίου 2017, τάφος II. Γιά

Εικ. 35: ΑΕ 79-80, μεταλλικά εξαρτήματα ένδυμάτων.

Έλλιπές πήλινο άβαφές μόνωτο κύπελο πού βρέθηκε στό βάθος του τάφου ίσως άποτελεί καί αυτό κτέρισμα, αλλά είναι άμφίβολης χρονολόγησης.

Η επέκταση του τρίκλιτου ναού προς δυσμάς

Η άνασκαφή δυτικά άπό τό παλαιό κατώφλι του τρίκλιτου ναού, δηλ. στις ζώνες ΣΤ' καί Ζ' (Εικ. 2), δέν άπέδωσε ιδιαίτερα στοιχεία, μέ εξαίρεση κτιστό τάφο καί έλεύθερη ταφή πού καταπατήθηκαν άπό τόν σημερινό δυτικό τοίχο του ναού. Τό χρυσό όθωμανικό νόμισμα (N9, *yarım* του σουλτάνου Μουσταφά Γ', 1757-74) πού βρέθηκε στή ζώνη Ζ είναι προφανώς προγενέστερο του ύστερου αυτού τμήματος του ναού¹³. Ένδέχεται όμως νά έφθασε εκεί ως κειμήλιο πού άφιερώθηκε άπό κάποιον πιστό άρκετά άργότερα άπό την εποχή της κοπής του.

Μέ την ολοκλήρωση της άνασκαφής, τά κινητά εύρήματα μεταφέρθηκαν γιά συντήρηση, μελέτη καί φύλαξη στό έργαστήριο της Έφορείας Άρχαιοτήτων Δωδεκανήσου. Τά ανθρώπινα όστά παρέμειναν στον ναό, μέ εξαίρεση τό περιεχόμενο του τάφου 3, πού θά

νεότερες δοξασίες Ά. Μουζάκης, Άθήνα 2018, σσ. 63-4, 67-8 καί Ά. Παπαδιαμάντη, «Βαρδιάνος στά σπόρκα» (1893).

13. Βρέθηκε στήν επίχωση, κάπως ψηλότερα άπό τόν καταπατημένο τάφο του δυτικού τοίχου, άπό τόν Hekuran Hoxha, έργατη του εργολάβου.

Εικ. 36: AE 105, αποτροπαϊκό χάραγμα από τόν τάφο 3.

έπιστραφεῖ καί θά έπανατοποθετηθεῖ στόν τάφο άφοῦ μελετηθεῖ¹⁴. Όπως ἤδη άναφέρθηκε, τά όστά τοῦ μητροπολίτη πού βρέθηκε στό άρκοσόλιο δέν μετακινήθηκαν άπό τή θέση τους. Έκεῖνα τοῦ μητροπολιτικοῦ τάφου 2 τακτοποιήθηκαν σέ τρεῖς μεταλλικές λειψανοθήκες πού τοποθετήθηκαν στόν πυθμένα τοῦ τάφου (Εικ. 37). Τά όστά πού βρέθηκαν διάσπαρτα στήν έπίχωση περισυνελέγησαν καί φυλάχθηκαν όλα μαζί στόν κενό τάφο τοῦ τομέα Εβ (Εικ. 2, Εικ. 13-14, τάφος 4).

14. Ἡ μελέτη τῶν όστῶν άπό τήν άνθρωπολόγο κ. Lisa Nencioni, μέ τή συνδρομή τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτη κ.κ. Κυρίλλου, δέν στάθηκε δυνατή λόγω τῶν μέτρων κατά τῆς διάδοσης τοῦ κορωνοϊοῦ. Έλπίζεται ότι ἡ εξέτασή τους θά καταστεί δυνατή, καί θά προσφέρει ἕνα μέτρο σύγκρισης γιά τά συμπεράσματα πού ἔχουν ἤδη δημοσιευθεῖ μέ βάση τό ὕλικό άπό τόν τάφο στό ἱερό (βλ. σημ. 1).

Εικ. 37: Τάφος 2 (μητροπολιτικός), επανατοποθέτηση των λειψάνων.

Τά εύρηματα

Μέ εξαίρεση τό χρυσό νόμισμα πού ἀναφέρθηκε πιο πάνω, τά περισσότερα κινητά εύρηματα από τή διαταραγμένη επίχωση εκτός των τάφων εἶναι πενιχρά καί δέν παρουσιάζουν ιδιαίτερο ἀρχαιολογικό ενδιαφέρον (βλ. Παράρτημα Εύρημάτων). Παρατίθεται πίνακας των εύρημάτων, όπου εκείνα πού βρέθηκαν σέ τάφους ἀναγράφονται χωριστά. Ἀξίζει πάντως νά σημειωθοῦν τέσσερα πεταλόσχημα σιδερένια ἐξαρτήματα ἀνάρτησης, προφανῶς κανδηλῶν (Εικ. 38), ἡ λίθινη βάση πάκτωσης, ἴσως ἀγίας τράπεζας (Εικ. 4), καί 35 ἐφυαλωμένα κεραμικά πλακίδια μέ πολύχρωμο γραπτό διάκοσμο (βλ. Παράρτημα Πλακιδίων). Τά τελευταῖα περισυνελέγησαν ἀπό τό ἐσωτερικό τῆς Παλαιᾶς Μητρόπολης καί τήν περιοχή στά βόρεια (τομεῖς Α, Αβ, Ββ). Τό σχῆμα τους ἦταν τετράγωνο, πλευρᾶς 9 ἐκ. καί πάχους 2 ἐκ.

Εικ. 38: Στέλεχος ἀνάρτησης κανδήλας.

καί όρισμένα είχαν ξαναχρησιμοποιηθεί. Μάλλον προήλθαν από περισυλλογές, έφόσον σ' αυτά άπαντούν 11 διαφορετικά διακοσμητικά θέματα (βλ. σχετικό παράρτημα). Τά έπτά από τά θέματα ήταν ήδη γνωστά από άλλα δείγματα πού φυλάσσονται στην Κοσμητική Συλλογή Ρόδου, αλλά τά υπόλοιπα τέσσερα καταγράφονται στην Ρόδο γιά πρώτη φορά.

Τρία από τά μοτίβα της Κοσμητικής Συλλογής δέν περιλαμβάνονται στα εύρήματα της Μητρόπολης, όποτε συνολικά έχουμε 14 διαφορετικά θέματα σ' αυτή την κεραμική όμάδα, πού ως σήμερα δέν γνωρίζαμε από πού προέρχεται καί πότε χρονολογείται. Τό γεγονός ότι αντιπροσωπευτικό δείγμα της βρέθηκε κάτω από τό μαρμάρινο δάπεδο του τρίκλιτου Μητροπολιτικού Ναού περιορίζει τή χρονολόγησή τους στον 18ο-19ο αιώνα. Όντως, ένας από τους τύπους άπαντᾶ καί στο μουσουλμανικό τέμενος Ibrahim Terbana της Άλεξάνδρειας, πού χτίστηκε κατά τό τελευταίο τέταρτο του 17ου αιώνα¹⁵, όποτε ή προέλευση της κατηγορίας είναι μάλλον ή Αίγυπτος, μέ την όποία οι έμπορικές σχέσεις της Ρόδου ήσαν διαχρονικά στενές. Η αϊγυπτιακή προέλευση ενισχύεται καί από παράλληλα στην πόλη Rosetta στο δέλτα του Νείλου, αλλά καί από τρία πλακίδια αϊγυπτιακής προέλευσης μέ συγγενή σχέδια πού διατέθηκαν σέ ηλεκτρονικό πλειστηριασμό τό 2006¹⁶. Η διασπορά των πλακιδίων πού βρέθηκαν στην Μητρόπολη συνδέεται μέ διατάραξη του χώρου, πιθανότατα κατά τή διάρκεια οικοδομικών έργων γιά τήν άνέγερση του τρίκλιτου ναού, αλλά πάντως πριν την τοποθέτηση του υπό άποκατάσταση παλαιού μαρμαρίνου δαπέδου του.

Συμπεράσματα

Άναμφισβήτητα ή μεγαλύτερη έκπληξη πού προέκυψε από την έρευνα στον Μητροπολιτικό ναό των Εισοδίων της Θεοτόκου ήταν ή διαφαινόμενη άπουσία ενδιάμεσης φάσης μεταξύ του μικρού ναού, πού μαζί μέ τον νάρθηκα είχε συνολικό έμβαδόν 61 τ.μ., καί του τρι-

15. Ayman Abdel Tawab, "The Assessment of Historic Towns' Outstanding Universal Value Based on the Interchange of Human Values they Exhibit", *Heritage* 2019, 2, 1874-91, σ. 1884, εικ. 1.

16. icollector.com, 06 August 2006, Lots 394 καί 395. Τά πλακίδια παρουσιάζουν παραλλαγές στην ζωγραφική τεχνική καί τά χρώματα είναι πιό έντονα έπειδή προφανώς προέρχονται από άλλο έργοστάσιο.

κλιτου ναού τῶν 290 τ.μ. Ἡ ὑπαρξη δρομικοῦ ναοῦ μεγαλύτερων διαστάσεων ἀπό τόν ἀρχικό πρὶν ἀπὸ τόν τρίκλιτο δέν τεκμηριώνεται. Ἄν καὶ δέν εἶναι πιθανή, δέν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ τελείως ἡ ὑπαρξη κάποιου ὑπολείμματος θεμελίωσης ἐνδιάμεσου ναοῦ κάπως πλατύτερου ἀπὸ τόν ἀρχικό στὴν ἐπιφάνεια τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὁ ὁποῖος κατὰ τὰ φαινόμενα βρίσκεται σέ μικρὸ βάθος τουλάχιστον στὸ βόρειο κλίτος καὶ στὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ κεντρικοῦ τοῦ σημερινοῦ ναοῦ. Δυστυχῶς, ὁ περιορισμὸς τῆς ἀποχωμάτωσης στὸ βάθος τοῦ μισοῦ μέτρου δέν ἦταν ἀρκετὸς γιὰ νὰ ἀποκαλύψει τὸν φυσικὸ βράχο σέ μεγάλη ἔκταση καὶ νὰ ἐπιβεβαιώσει ἢ νὰ ἀποκλείσει αὐτὸ τὸ ἐνδεχόμενο. Ἐπιπλέον, ἡ γνώση τῆς διαμόρφωσης τοῦ ὑπεδάφους θὰ μᾶς ἦταν πολύτιμη καὶ γιὰ τὴν ἐκτίμηση τῆς στατικῆς ἐπάρκειας τοῦ ναοῦ- τώρα πιά μόνον δοκιμαστικὲς τομές στὴν αὐλὴ θὰ μπορέσουν, στὴν ἀνάγκη, νὰ δώσουν κάποιες ἀπαντήσεις.

Φαίνεται ὅτι ὁ φυσικὸς βράχος κάτω ἀπὸ τὸν ναὸ παρουσιάζει ἐλαφρὰ κλίση πρὸς τὰ νότια, ὅποτε προκύπτουν ἐρωτήματα γιὰ τὴν ἀρχικὴ φάση τῆς διαμόρφωσης τοῦ τάφου 2, πού ὅπως εἶδαμε φθάνει τὰ $\pm 1,40$ μ. βάθος. Ὑπῆρχε προγενέστερη κοιλότητα ἢ ὄρυγμα πού χρησιμοποιοῦντο ἀπὸ τοὺς κατασκευαστὲς τοῦ τάφου; Ὅντως ὑπάρχει ἀρχαῖο κτιστὸ θεμέλιο στὸν πυθμένα ἢ πρόκειται γιὰ λάξευση στὸν βράχο;

Ἡ χρονολόγηση τοῦ τάφου 2 δέν εἶναι σαφής, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἱστορίας τοῦ τρίκλιτου ναοῦ, ἐφόσον καταπατᾷ τὸν δυτικὸ τοῖχο τοῦ ἀρχικοῦ μονοχώρου ναοῦ. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἰσχυρισθεῖ ὅτι ὁ 'νάρθηκας' τοῦ παλαιοῦ ναοῦ ἦταν ἀπλῶς ἐπέκταση τοῦ ἀρχικοῦ ναοῦ πρὸς δυσμὰς. Τέτοια ἐπέκταση δέν μπορούσε νὰ ἔχει ὡς στόχο τὴν αὐξηση τῆς χωρητικότητος τοῦ ναοῦ, γιατί ὅπως εἶναι γνωστὸ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἐκκλησιασματος παρέμενε ἐκτὸς τοῦ ναοῦ κατὰ τὴν τέλεση τῆς λειτουργίας καὶ τῶν μυστηρίων. Ἡ ἐπέκταση αὐτὴ ἐπίσης δύσκολα δικαιολογεῖται ὡς λύση γιὰ τὴν ἔνταξη τοῦ τάφου 2 γιατί, ἀπὸ ὅσο μπορούμε νὰ κρίνουμε, ἦταν εὐτελέστερη τοῦ ὑπόλοιπου ναοῦ καὶ τὸ σωζόμενο νότιο θεμέλιό της ἀποκλίνει ἐλαφρὰ ἀπὸ τὸν νότιο τοῖχο τοῦ κυρίως ναοῦ.

Τὰ δύο κρανία πού βρέθηκαν δίπλα στὸν τάφο 2, καὶ μᾶλλον προέρχονται ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ του, ἐντοπίσθηκαν σέ χαμηλότερη

στάθμη από τὰ ὑπολείμματα δύο διαδοχικῶν στρώσεων βοτσαλωτοῦ δαπέδου πού διατηροῦνταν κατὰ χῶραν στήν περιοχή αὐτή. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὸ λίθινο θεμέλιο Θ τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου βρίσκεται στό ἴδιο ἐπίπεδο ὃχι μόνο μέ βοτσαλωτό δάπεδο ἀλλά καί μέ τήν ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ θεμελίου τοῦ νότιου τοίχου τοῦ μονόχωρου ναοῦ (Εἰκ. 25), ἐνισχύοντας τήν ὑπόθεση ὅτι τήν ἐποχή αὐτή ὁ μονόχωρος ναός εἶχε πιά κατεδαφιστεῖ καί ἀντικατασταθεῖ ἀπό τόν τρίκλιτο. Ἄρα, τὸ παλαιό μαρμάρينو δάπεδο τοῦ τρίκλιτου ναοῦ πού ἀποκαλύφθηκε ἀκέραιο¹⁷ χρονολογεῖται ἀρκετά ἀργότερα ἀπὸ τὸ 1750. Πάντως εἶναι προγενέστερο ἀπὸ τήν προσθήκη τοῦ νάρθηκα τοῦ τρίκλιτου ναοῦ ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Γερμανό (1877-88)¹⁸.

Ἐάν ὁ τάφος 2 χρονολογεῖται μετὰ τὸ 1750, πού βρίσκονταν οἱ τάφοι τῶν μητροπολιτῶν τοῦ 16ου καί τοῦ 17ου αἰῶνα; Πρὸς στιγμὴν μᾶς εἶναι γνωστός μόνο ἓνας, αὐτὸς τοῦ ἀρκοσολίου τοῦ παλαιοῦ ναοῦ (Τάφος 1). Ἴσως θὰ πρέπει νὰ ἀναθεωρηθεῖ ἡ ἄποψη πού ἀναπτύχθηκε στό προηγούμενο ἄρθρο τῆς γράφουσας¹⁹, ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι μᾶλλον ὁ παλαιὸς ναός στή θέση αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρχικὴ μητρόπολη τῆς Τουρκοκρατίας. Στὴν πραγματικότητα, ὅμως, δέν ξέρουμε τίποτε γιὰ τὸν ἐνταφιασμό τῶν ἱεραρχῶν τῆς πρώιμης Τουρκοκρατίας, ἢ γιὰ τὰ εἰωθότα μετακομιδῆς τους: οἱ δύο μητροπολιτικοὶ τάφοι τῶν Εἰσοδίων εἶναι οἱ μόνες βέβαιες μαρτυρίες πού ἔχουμε γιὰ τὸ θέμα μέχρι στιγμῆς, ὅποτε τὸ θέμα παραμένει ἀνοιχτό.

Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ εὕρεση ἀργυρῶν καί ἄλλων νομισμάτων στοὺς τάφους 1 καί 3 (βλ. Παράρτημα Νομισμάτων). Γιατί αὐτοὶ ἔχουν νομίσματα, ἐνῶ ὁ τάφος τοῦ ἱεροῦ, ἐξίσου –ἂν ὃχι περισσότερο– σημαντικός, καί ὁ τάφος 2, δέν ἔχουν; Εἶναι θέμα διαφορετικῆς χρονολόγησης καί ἱστορικῶν συγκυριῶν; Πάντως, ἡ θλιβερὴ κατάσταση τῶν ἀχτσέδων τοῦ τάφου 3 φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιώνει τὴ νομισματικὴ κατηφόρα τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικράτειας στό β' ἡμισυ τοῦ 17ου αἰῶνα²⁰.

Ἔχουμε ἐπίσης ἐνδείξεις γιὰ συστηματικὴ ἐκκένωση τάφων σέ

17. Κάσδαγλη 2019, Εἰκ. 1, σ. 25.

18. Ντέλλας 2012, ΚΣΕΔ, σ. 2.

19. Κάσδαγλη 2019, σ. 20-23.

20. Ş. Pamuk, *A monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge 2000, σ. 145 κ.έ.

άγνωστη περίοδο. Άν όμως τό φαινόμενο συνεξετασθεῖ μέ τήν καταπάτηση ταφικῶν κατασκευῶν ἀπό τίς λιθοδομές τοῦ τρίκλιτου ναοῦ καί τῆς πρὸς δυσμὰς προέκτασής του (δηλ. τόν σημερινό νάρθηκα), καθώς καί τά διασκορπισμένα στήν ἐπίχωση ἀνθρώπινα ὀστᾶ, ἡ εἰκόνα πού προκύπτει μᾶλλον προδίδει τήν ἀγωνία γιά τήν ὀλοκλήρωση ἑνός ἔργου μεγάλης κλίμακας, τοῦ τρίκλιτου ναοῦ, στά στενά χρονικά περιθώρια πού ἀπαιτοῦσε ἡ ὀθωμανική διοίκηση²¹. Ἡ βιασύνη αὐτή δέν ἐπέτρεψε τήν τακτική ἀπομάκρυνση τῶν κεκοιμημένων πού εἶχαν ἐνταφιαστεῖ γύρω ἀπό τόν μικρό παλαιό ναό.

Καταλήγοντας, ἡ περιορισμένη κλίμακα καί ἡ ταχύτητα τῆς ἔρευνας παράλληλα μέ τήν ἐξέλιξη τοῦ ἔργου, καθώς καί τά προβλήματα πού προέκυψαν ἀπό τή μελέτη τοῦ ὑλικοῦ σέ καιρούς COVID, ἔχουν ἀφήσει σημαντικά κενά στίς πληροφορίες πού θά θέλαμε νά συλλέξουμε ἀπό τήν ἔρευνα. Όμως, ἂν καί ὑπό δύσκολες συνθῆκες, τά στοιχεῖα πού ἤρθαν στό φῶς εἶναι πολύτιμα γιά τήν ἱστορία τῆς περιοχῆς σέ μία ἱστορική περίοδο γιά τήν ὁποία οἱ γνώσεις μας εἶναι πολύ περιορισμένες.

21. Σαράντα ἡμέρες, σύμφωνα μέ τόν Μαστρογιάννη 1988, σ. 3-4.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

	Ήμερ/νια	Θέση	Περιγραφή
AE 1	[23-27.01.2020]	B	Fe πεταλοειδές εξάρτημα με πεπιεσμένα άκρα
AE 2	[23-27.01.2020]	Bv	Fe πεταλοειδές εξάρτημα με πεπιεσμένα άκρα
AE 3	23-27.01.2020	ζώνη Γ, ν ήμισυ	μάρμαρο, θραύσμα
AE 4	28.01.2020	Δν	κοχύλι
AE 5	28.01.2020	Δν	λίθινο θραύσμα από ιγδίο
AE 6	28.01.2020	Δ	γυάλινη χάνδρα
AE 7	27-28.01.2020	Av	όστρακο εφυαλωμένο Τουρκοκρατίας
AE 8	27-28.01.2020	Av	ένσφράγιστη λαβή άμφορέα
AE 9	27.01.2020	B (βδ)	Fe θραύσμα από πέταλο ύποδήματος
AE 10	27.01.2020	B (βδ)	Fe λυγισμένο καρφί
AE 11	28.01.2020	B (βδ)	χρωστική μάζα (κίτρινη ώχρα)
AE 12	23-27.01.2020	[Bβ]	μάρμαρο, θραύσμα
AE 13	23-27.01.2020	[Bβ]	όστρεο [πορφύρα]
AE 14	27-28.01.2020	B (βδ)	λίθινο θραύσμα
AE 15	27-28.01.20	B (βδ)/ Bβ	γυάλινα θραύσματα
AE 16	29.01.20	Bβ	Fe πεταλοειδές εξάρτημα με πεπιεσμένα άκρα
AE 17	29.01.20	Bβ	Fe πέταλο από ύπόδημα σέ δύο κομμάτια
AE 18	29.01.20	Bβ	Fe 4 καρφιά
AE 19	29.01.20	Bβ	γυάλινα θραύσματα (καί βάση)
AE 20	29.01.20	Bβ	μικρό τεμάχιο [χρωστικής ουσίας] κόκκινο
AE 21	29.01.20	Bβ	μικρό τεμάχιο από σάπιο ξύλο
AE 22	28.01.20	νότιο κλίτος	Fe πεταλοειδές εξάρτημα με πεπιεσμένα άκρα
AE 23	29.01.20	B, τομή 1	όστρακο εφυαλωμένο με έγχάρακτο διάκοσμο
AE 24	29.01.20	B, τομή 1	όστρακο εφυαλωμένο με έγχάρακτο διάκοσμο

	Ημερ/νια	Θέση	Περιγραφή
AE 25	29.01.20	B, τομή 1	Fe 3 καρφιά
AE 26	29.01.20	B, τομή 1	θραύσμα λίθινης πλάκας
AE 27	29.01.20	B, τομή 1	θραύσμα λίθινης πλάκας
AE 28	29.01.20	B, τομή 1	απόστημα βοτσαλωτού δαπέδου
AE 30	29.01.20	B, τομή 1	όστρακο έφυσλωμένο Iznik
AE 31	29.01.20	B, τομή 1	Fe καρφί
AE 32	30.01.20	B, τομή 1	[υπόλειμμα υφάσματος]
AE 33	30.01.20	B, τομή 1	μικρό έφυσλωμένο θραύσμα
AE 34	23.01.20	A	λιθόπλινθος με δακτύλιο και έσοχη πάκτωσης
AE 35	31.01.20	Aβ, τομή 3	όστρακο έφυσλωμένο με έγχάρακτο διάκοσμο
AE 36	31.01.20	υποβ. τέμπλου	Pb έλασμα
AE 37	31.01.20	υποβ. τέμπλου	θραύσμα υαλοπίνακα
AE 38	31.01.20	βάση κίονα 3β	όστρακο χρηστικού άγγείου με έσωτ. ύάλωμα
AE 39	31.01.20	βάση κίονα 3β	γυάλινο θραύσμα
AE 40	31.01.20	βάση κίονα 3β	μεσαιωνικό πλακίδιο
AE 41	3.02.20	B (βδ)	μαρμάρινη ένepίγραφη πλίνθος
AE 42	03.02.20	B, τάφος 1 (μεταξύ λιθοπλίνθων)	πράσινο έφυσλωμένο όστρακο με έγχάρακτο διάκοσμο
AE 43	31.01.20	B, τομή 1	θραύσματα από μπλέ γυαλί
AE 44	03.02.20	περιχειλ. τάφου 3	πυραμιδόσχημη άγνύθα
AE 45	03.02.20	περιχειλ. τάφου 3	Fe 3 καρφιά
AE 46	03.02.20	περιχειλ. τάφου 3	γυάλινα θραύσματα
AE 47	05.02.20	B, τάφος 2	Fe καρφί
AE 48	05.02.20	B, τάφος 2	υπόλειμμα από ύφασμα επί όστού
AE 49	04.02.20	B, τάφος 2, δ χωρ.	υπόλειμμα από ύφασμα επί όστού
AE 50	04.02.20	B, τάφος 2	σανίδα

	Ημερ/νια	Θέση	Περιγραφή
AE 51	04.02.20	B, τάφος 2	σανίδα
AE 52	05.02.20	B, τάφος 2	κάτω γνάθος
AE 53	05.02.20	B, τάφος 2	ξύλο, καπάκι κιβωτιδίου/όστεοθήκης
AE 54	05.02.20	B, τάφος 2	ύπολειμμα από ύφασμα επί οστού
AE 55	05.02.20	B, τάφος 2	ύπολειμμα από ύφασμα επί οστού
AE 56	05.02.20	B, τάφος 2, α χωρ.	ύπολειμμα από ύφασμα επί οστού
AE 57	05.02.20	B, τάφος 2	Fe 13 καρφιά
AE 58	05.02.20	B, τάφος 2	Fe 2 στελέχη που ένδεχομένως συνανήκουν
AE 59	06.02.20	B, τάφος 2	Fe 12 καρφιά
AE 60	06.02.20	B, τάφος 2	AE έλασμα μέ κυλινδρικό άκρο
AE 61	06.02.20	B, τάφος 2	Fe καρφί
AE 62	06.02.20	B, τάφος 2	αίχμη όστένης βελόνης (2 συγκολλ. τεμάχια)
AE 63	06.02.20	B, τάφος 2	2 κονιάματα
AE 64	07.02.20	A, τάφος 1	νομίσματα N4-7
AE 65	07.02.20	A, τάφος 1	γυάλινα θραύσματα
AE 66	07.02.20	A, τάφος 1	κάρβουνα
AE 67	10.02.20	Δ, τάφος 3	AE νόμισμα N8
AE 68	12.02.20	A, τάφος 1	AE καφούλι
AE 69	12.02.20	A, τάφος 1	γυάλινα θραύσματα
AE 70	12.02.20	A, τάφος 1	5 όστρακα
AE 71	12.02.20	E	στόμιο+λαμός γυάλινου φιαλιδίου
AE 72	11-12.02.20	Δ, τάφος 3	Fe 3 καρφιά
AE 73	12.02.20	E	Fe πέταλο υποδήματος
AE 74	12.02.20	E	Fe 2 καρφιά
AE 75	12.02.20	E	όστρακο έφραλαωμένο μέ έγχάρακτο διάκοσμο
AE 76	7.02.20	A, τάφος 1	κομμάτι ύφασματος από κάλυμμα κεφαλής

	Ημερ/νια	Θέση	Περιγραφή
AE 77	7.02.20	A, τάφος 1	κάρβουνα δίπλα στο στήθος του σκελετού
AE 78	11.02.20	?	Fe πέταλο υποδήματος
AE 79	17.02.20	Δ, τάφος 3	Pb σφαιρικό μεσ. κουμπί
AE 80	17.02.20	Δ, τάφος 3	AE επίρραφο κόσμημα
AE 81	17.02.20	Δ, τάφος 3	Fe πέταλο υποδήματος
AE 82	17.02.20	Δ, τάφος 3	2 γυάλινα θραύσματα
AE 83	17.02.20	Δ, τάφος 3	Fe 10 καρφιά
AE 84	17.02.20	ΣΤ, τομή 5	πλάκα με ιωνικό κυμάτιο
AE 86	17.02.20	ΣΤ, τομή 5	Fe καρφί
AE 87	17.02.20	ΣΤ, τομή 5	Fe καμπύλο στέλεχος
AE 88	17.02.20	ΣΤ, τομή 5	Fe χονδρό καρφί
AE 89	18.02.20	Δ, τάφος 3	[3 λεπτοί όστέινοι δακτύλιοι]
AE 90	18.02.20	Δ, τάφος 3	εϋθρυπτη μάζα από πορτοκαλόχρ. ασβεστολιθικό ύλικό
AE 91	18.02.20	Δ, τάφος 3	Fe 8 καρφιά
AE 92	18.02.20	Δ, τάφος 3	πρόσφατο όστρακο με έφυάλωση
AE 93	18.02.20	Δ, τάφος 3	γυάλινο θραύσμα
AE 94	19.02.20	Δ, τάφος 3	συμπληρωμα όστων από άνακομιδή
AE 96	19.02.20	Δ, τάφος 3	Fe 15 καρφιά
AE 97	19.02.20	Δ, τάφος 3	Fe πέταλο υποδήματος
AE 103	19.02.20	Δ, τάφος 3	όστρακο έφυαλωμένο
AE 104	19.02.20	Δ, τάφος 3	πυθμένως έφυαλωμένος με έγχάρακτο διάκοσμο
AE 105	19.02.20	Δ, τάφος 3	άβαφές όστρακο με χάραγμα σταυρού
AE 106	19.02.20	Δ, τάφος 3	άβαφές όστρακο με χάραγμα σταυρού
AE 108	21.02.20	μπάζα	Fe χονδρό καρφί
AE 109	21.02.20	ώραία πύλη	τμήμα άγγείου

	Ημερ/νια	Θέση	Περιγραφή
AE 110	21.02.20	Δ, τάφος 3	Fe 22 καρφιά
AE 112	21.02.20	Δ, τάφος 3	Fe άγκιστροειδές μικροαντικείμενο
AE 113	21.02.20	Δ, τάφος 3	2 γυάλινα θραύσματα
AE 116	19.02.20	Δ, τάφος 3	AE “πινέζα”
AE 118	24.02.20	μπάζα	Fe πέταλο από υπόδημα
AE 119	24.02.20	μπάζα	ποθμένος έφραλωμένου άγγείου ή πινάκιο
AE 124	24.02.20	Δ, τάφος 3	AE επίπεδος κρίκος
AE 125	24.02.20	Δ, τάφος 3	Fe καρφιά K1-K5
AE 126	24.02.20	Δ, τάφος 3	Fe 3 καρφιά
AE 127	25.02.20	Δ, τάφος 3	Fe καρφιά K6-K8
AE 128	25.02.20	Δ, τάφος 3	Fe 20 καρφιά
AE 129	25.02.20	Δ, τάφος 3	Fe πέταλο από υπόδημα, σπασμένο
AE 130	25.02.20	Δ, τάφος 3	ξύλινη λαβή με πυρήνα Fe
AE 131	25.02.20	μπάζα	όθωμανική πίπα
AE 134	26.02.20	Δ, τάφος 3	Fe 43 καρφιά
AE 135	26.02.20	Δ, τάφος 3	Fe πέταλο από υπόδημα, σπασμένο
AE 136	26.02.20	Δ, τάφος 3	AE μικρός κρίκος
AE 141	26.02.20	μπάζα	στόμιο όθωμανικής πίπας
AE 143	27.02.20	Δ, τάφος 3	Fe πέταλο από υπόδημα
AE 144	27.02.20	Δ, τάφος 3	Fe 4 καρφιά
AE 145	27.02.20	Δ, τάφος 3	3 άβαφή όστρακα (α-γ) με έγχάρακτο σταυρό
AE 147	27.02.20	Δ, τάφος 3	AE κόπιτα
AE 148	27.02.20	Δ, τάφος 3	AE μισός επίπεδος κρίκος
AE 149	27.02.20	Δ, τάφος 3	AE μέρος κόπιτας
AE 150	27.02.20	Δ, τάφος 3	Fe καρφί
AE 151	27.02.20	Δ, τάφος 3	κεραμική
AE 152	28.02.20	Δ, τάφος 3	τμήμα από πλήινο άβαφές κύπελο

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

N	Εικόνα	Ημερ/νία	σ. ημερ.	Είδος	Θέση
N 1		29-1-2020	59	ΑΕ Ίσλαμικό	Τομή 1, τομέας Β, δυτ. παρυφή τάφου 2
N 2		29-1-2020	59	ΑΕ [Ίσλαμικό]	Τομή 1, τομέας Β, δυτ. παρυφή τάφου 2
N 3		29-1-2020	59	ΑΕ [νόμισμα:]	Τομή 1, τομέας Β, δυτ. πέρας
N 4		7-2-2020	71	AR akche (ΑΕ 64) [Μουσταφά Α΄ 1622-3]	Τάφος 1, ανάμεσα στα πόδια του σκελετού

N	Εικόνα	Ημερ/νία	σ. ήμερ.	Είδος	Θέση
N 5		7-2-2020	71	AR akche (ΑΕ 64) [Σελίμ Β' 1566-74] κ.έ.	Τάφος 1, ανάμεσα στά πόδια του σκελετού
N 6		7-2-2020	71	AR akche (ΑΕ 64) [Σελίμ Β' 1566-74]	Τάφος 1, ανάμεσα στά πόδια του σκελετού
N 7		7-2-2020	71	ΑΕ όθωμ. (ΑΕ 64)	Τάφος 1, ανάμεσα στά πόδια του σκελετού
N 8		10-2-2020	73	Λέων Γαβαλάς (ΑΕ 67)	Τάφος 3, πόδια άρθρωμένου σκελετού α
N 9		12-2-2020	77, 83	AV yarim 1757-74 (NM129) [Μουσταφά Γ' 1757-1774]	Z, δυτ. κίονα 7β

N	Εικόνα	Ημερ/νία	σ. ήμερ.	Είδος	Θέση
N 10		14-2-2020	79	ΑΕ Ίπποτοκρατίας 15ου αϊ.	Τάφος 3, άναν. τμήμα
N 11		18-2-2020		AR akche [Ίμπραήμ 1640-8]	Τάφος 3
N 12		18-2-2020		AR akche	Τάφος 3
N 13		18-2-2020		AR akche	Τάφος 3
N 14		21-2-2020	97	Βι Ίπποτοκρατίας 14ου αϊ.	Τάφος 3

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3: ΤΥΠΟΙ ΠΛΑΚΙΔΙΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗΣ

Τύπος	Δείγμα	Όνομα	Τοποθέτηση	Ποσότητα	Παράλληλα
1		Άκανθα	Άκτινωτά σέ τετράδες	14	Κοσμητική Συλλογή Ρόδου, ΠΧ 3587, 3589 κ.λπ.
2		Δίκλωνο	Έν σειρά	5	Κοσμητική Συλλογή Ρόδου, ΠΧ 3587, 3589 κ.λπ.
3		Ρόμβος	Χωρίς προσανατολισμό	4	Κοσμητική Συλλογή Ρόδου, ΠΧ 3220 Α-Β

Τύπος	Δείγμα	Όνομα	Τοποθέτηση	Ποσότητα	Παράλληλα
4		Άνθεμωτή απόληξη	Άκτινωτά σέ τετράδες	2	Κοσμητική Συλλογή Ρόδου, ΠΧ 3214, 3591, κ.ά. Πρβλ. icollector.com, 6 VΠΙ 2006, No. 395 αϊγυπτιακά
5		Άνθοφόρος όφθαλμός	Άκτινωτά σέ τετράδες	1	Κοσμητική Συλλογή Ρόδου, ΠΧ 4091
6		Έξάγωνο	Παράλληλα	1	Κοσμητική Συλλογή Ρόδου, ΠΧ 4088, 4089
7		Άραβικό	Άκτινωτά σέ τετράδες	1	Κοσμητική Συλλογή Ρόδου, ΠΧ 3212 Α-Δ, 3345, 3350, 3351 καί Abdel Tawab

Τύπος	Δείγμα	Όνομα	Τοποθέτηση	Ποσότητα	Παράλληλα
8		Στεφανωτό	Άκτινωτά σέ τετράδες	1	OXI
9		Μέ τοξύλλια	Άκτινωτά σέ τετράδες	1	OXI
10		Έξωστρεφείς έλικες	Άκτινωτά σέ τετράδες	1	OXI
11		Έσωστρεφείς έλικες	Άκτινωτά σέ τετράδες	1	OXI

Τύπος	Δείγμα	Όνομα	Τοποθέτηση	Ποσότητα	Παράλληλα
12		Κυψέλες	Άκτινωτά σέ τετράδες	ΟΧΙ	Κοσμητική Συλλογή Ρόδου
13		Όκτάγωνο	Άκτινωτά σέ τετράδες	ΟΧΙ	Κοσμητική Συλλογή Ρόδου
14		Κρινάνθεμο	Άκτινωτά σέ τετράδες	ΟΧΙ	Κοσμητική Συλλογή Ρόδου
15		Άνθος σέ κούλο ρόμβο	Χωρίς προσανατολισμό	ΟΧΙ	icollector.com, 6 VIII 2006, No. 394, αιώπτιακό

Δρ ΙΩΑΝΝΗΣ ΗΛ. ΒΟΛΑΝΑΚΗΣ

Έφορος Αρχαιοτήτων Ε.Τ.

ΕΞΗΝΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟΝ
ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ (1837-1846)

*Άφιερώνεται εις τήν μνήμην
τῶν ἀοιδίμων Μητροπολιτῶν τῆς Ρόδου
Καλλινίκου τοῦ Κρητός (1836-1839) καί
Ίακώβου τοῦ Πατμίου (1839-1856)*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στό Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου φυλάσσεται, ὡς γνωστόν, μεγάλος ἀριθμός παλαιῶν πρωτοτύπων ἐγγράφων ποικίλου περιεχομένου. Ἡ ὑπό τῆς Ἑταιρείας τῶν Νισυριακῶν Μελετῶν φωτογράφιση τῶν ἐγγράφων αὐτῶν καί ἡ ἐκδοσή των σέ δύο τόμους¹, ἔφερε τά κείμενα αὐτά πλησιέστερα πρὸς τοὺς μελετητές καί ἀπετέλεσε σημαντική συμβολή στήν περαιτέρω μελέτη καί ἔρευνα αὐτῶν καί στήν ἀξιοποίηση τῶν πληροφοριῶν, πού περιέχονται σέ αὐτά.

Ὁ γράφων ἐμελέτησε καί ἐξέδωσε ἀρχικά δώδεκα (12) ἐγγραφα², προερχόμενα ἀπό τό Ἀρχεῖον τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς καί ἀκο-

1. Σ. Α., τ. Α' (1999) καί Σ. Α., τ. Β' (1999).

2. Ἰ. Βολανάκης, *Ἑγγραφα Σπηλιανῆς* 2005, σ. 257-288.

λούθως προέβη στην έκδοση πενήντα (50) έγγραφων³ από τό ίδιο Ἀρχεῖον. Ἐπίσης πρόσφατα προέβη στην έκδοση σαράντα καί πέντε ἐγγράφων⁴ από τό ίδιο Ἀρχεῖον.

Ἡ παρούσα ἐργασία παρουσιάζει ἐξήντα (60) ἔγγραφα ἀπό τό Ἀρχεῖον τῆς Σπηλιανῆς (1837-1846)⁵. Τά ἔγγραφα αὐτά περιέχουν πολύτιμες πληροφορίες καί φωτίζουν πολλές πλευρές τῆς Ἱστορίας τῆς Νισύρου, τῆς Δωδεκανήσου καί τῆς Ἑλλάδος γενικότερα τῶν μέσων περίπου τοῦ 19ου αἱ.

3. Ἰ. Βολανάκης, *Ἐγγραφα Σπηλιανῆς* 2007, σ. 90-150.

4. Ἰ. Βολανάκης, *Ἐγγραφα Σπηλιανῆς* 2020, σ. 369-496.

5. Ἐπιθυμῶ νά ἐκφράσω καί ἀπό τή θέση αὐτή τίς θερμές μου εὐχαριστίες πρὸς ὅλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι καθ' οἷονδήποτε τρόπον ἐβοήθησαν τόν γράφοντα καί συνέβαλαν οὐσιαστικά στην ὁλοκλήρωση τῆς παρούσης ἐργασίας. Εἰδικότερα εὐχαριστῶ τούς ἑξῆς: 1) Τόν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Ρόδου κ.κ. Κύριλλον, διά τήν ἠθική συμπαράσταση καί βοήθειά του καί διότι ἐνέκρινε τή δημοσίευση τῆς παρούσης ἐργασίας στό περιοδικό «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ», τό ὁποῖο ἐκδίδεται ὑπό τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Δωδεκανήσου, 2) τόν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Κώου καί Νισύρου κ.κ. Ναθαναήλ, διά τήν ἀμέριστη συμπαράσταση καί βοήθειά του, 3) τόν Δήμαρχο τῆς Νισύρου κ. Χριστοφῆ Κορωναῖο γιά τήν ἠθική στήριξη καί βοήθειά του, 4) τόν Πανοσιώτατον Ἡγούμενον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς, Ἀρχιμανδρίτην κ. Στέφανο Καλλιστῆ, διά τήν παρασχεθεῖσα βοήθεια καί τίς πληροφορίες του, 5) τούς φιλόξενους καί φιλοπρόδους κατοίκους τῆς Νισύρου γιά τή φιλόφρονα ὑποδοχή καί τίς πληροφορίες των, 6) τούς κατά καιροῦς Ἀρχαιοφύλακες τῆς Νισύρου γιά τήν πολύτιμη συμπαράσταση καί βοήθειά των καί 7) τή σύζυγο καί συνεργάτιδα, φιλόμουσο, φιλότεχνο καί φιλόστορα Δρ. Μαρία Gehlhoff-Βολανάκη, Ἱατρό, τὰ παιδιά μας Ἥλία καί Χριστίνα καί τίς ἐγγονές μας Ἀντιγόνη καί Νεφέλη Θ. Ἀρβανίτη, γιά τήν ἠθική συμπαράσταση, ὑπομονή, κατανόηση καί βοήθειά των.

ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ

ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Ι. ΕΝΤΑΛΤΗΡΙΟΝ ΓΡΑΜΜΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ: 19-08-1837⁶

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Καλλίνικος ὁ Κρής⁷, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ὑπήγετο τότε καὶ ἡ Νίσυρος, ἀπέστειλε τὸ Ἐνταλτήριον αὐτὸ Γράμμα πρὸς τοὺς Προεστῶτες, τοὺς Προκρίτους καὶ ὅλους τοὺς Χριστιανούς τῆς Χώρας Μανδρακίου Νισύρου, προκειμένου νὰ βάλει τάξη στὴν τοπικὴ Ἐκκλησία.

Ἐπειδὴ μέχρι τότε ἕκαστος ἱερέας εἶχε τὸν ἰδικόν του ναόν ἢ ἐξωκκλήσιον, ὅπου ἱεουργοῦσε καὶ ἐκαρποῦτο τὰ πάσης φύσεως ἔσοδα, ὁ Καλλίνικος ἀπεφάσισε νὰ οἰκοδομηθεῖ ἢ νὰ ἀνοικοδομηθεῖ ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ποταμίτισσας, ὁ ὁποῖος θὰ ἐξυπηρετοῦσε τὶς θρησκευτικὰς ἀνάγκες ὅλων τῶν κατοίκων τοῦ Μανδρακίου. Σ' αὐτὸν τὸν ναὸ ὀρίζετο, νὰ ἱεουργοῦν ἐκ περιτροπῆς οἱ τότε ὀκτῶ (8) ἱερεῖς τοῦ Μανδρακίου (1836-1837), τὰ πάσης φύσεως ἔσοδα θὰ συνεκεντρώνοντο σὲ κοινὸν ταμεῖον καὶ στό τέλος ἐκάστου μηνὸς θὰ διενέμοντο ἐξ ἴσου στοὺς ἱερεῖς.

Ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς αὐτοὺς τρεῖς δὲν ἐπειθάρχησαν καὶ οἱ ὑπόλοιποι τέσσερεις, μαζί μέ τὸν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο ἐδέχθησαν τὶς ἀποφάσεις τοῦ Ἀγίου Ρόδου. Τότε ὁ Καλ-

6. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 106.

7. Ὁ Καλλίνικος κατήγετο ἀπὸ τὴν Κρήτη καὶ διετέλεσε Μητροπολίτης Μεσημβρίας (σημερινή πόλη Messabia, Βουλγαρία) καὶ ἀπὸ Μεσημβρίας μετετέθη στὴν Ἱερά Μητρόπολη Ρόδου, τὴν ὁποία ἐποίμανε κατὰ τὰ ἔτη 1836-1839. Διεδέχθη τὸν Παῖσιο Καμπάνη (1832-1836) καὶ διάδοχός του ἦταν ὁ Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος (1839-1856). Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ἱστορία Ρόδου* 1972, σ. 483-484. Ὁ Καλλίνικος ὁ Κρής ἦταν κάτοχος εὐρείας παιδείας γιὰ τὴν ἐποχὴ του, ὁργανωτικός, δυναμικός καὶ πολὺ δραστήριος. Ἄν καὶ τὸ χρονικὸ διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖο ὑπηρέτησε ὡς Μητροπολίτης στὴ Ρόδο ἦταν σχετικὰ μικρὸ (1836-1839), ὅμως ἄφησε ἔντονα τὸ ἀποτύπωμα τῆς ἰσχυρῆς καὶ δημιουργικῆς προσωπικότητός του. Ἐμμ. Κωνσταντινίδης, "Ρόδου Μητρόπολις", *ΘΗΕ*, τ. 10 (1962), στ. 817-820.

λίνικος έτιμώρησε τούς άπειθεΐς μέ άργία από κάθε Ίεροπραξία και αύτήν του άκριβώς τήν άπόφαση άνακοινώνει έπισήμως μέ τό Γράμμα του αύτό στους Προεστῶτες, τούς Προκρίτους και σέ ὅλους τούς Χριστιανούς τοῦ Μανδρακίου Νισύρου.

2) Κείμενο

«1/† Τιμώτατοι Προεστῶτες και Πρόκριτοι τῆς Χώρας Μανδράκι κ(αί) λοιποί άπαξάπαντες εύλογημένοι Χριστιανοί, τέκνα έν Κ(υρί)ῳ 2/άγαπητά, χάρις εἴη ὑμῖν κ(αί) εἰρήνη παρά Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δέ εύχή, εύλογία κ(αί) συγχώρησις.

Εἶναι γνωστόν σας, ὅτι παρ' ὑ3/μῖν, έν ταῖς κοιναῖς ἐκκλησίαις εἰς τήν Χώραν σας, ἐκκλησιάζοντο οἱ Χριστιανοί κ(αί) εἰς τά πέριξ ὑπάρχοντα ἐξωκκλήσια, διά νά [παρακο]λουθήσουν 4/τήν Θεῖαν και Ίεράν Μυσταγωγίαν, ἥδη δέ εὐδόκησεν ὁ Θεός κ(αί) οἰκοδομήθῃ ὁ ναός τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν [Θεοτόκου], 5/τῆς ἐπιλεγόμενης Ποταμίτισσας, εύρυχωρότατος, διά νά συναθροίζωνται ὅλοι, μικροί τε κ(αί) μεγάλοι, νά ἀκροάζωνται [τάς Ίεράς] 6/Άκολουθίας κ(αί) Μυστικές Τελετάς, ἡ ὁποία ἔγινε μόνον κ(αί) μόνον πρὸς περισσοτέραν εὐταξίαν κ(αί) εύχαρίστησιν τῶν Χ[ριστιανῶν]. 7/Δι' ὃ κ(αί) ἡμεῖς κατά τό άπαραίτητον χρέος τῆς ἀρχιερωσύνης ἐγκαινιάσαμεν κ(αί) καθιερώσαμεν αὐτόν, διά νά ἐπιτελῇ[ται ἡ Θεία] 8/Λειτουργία εἰς τό ἐξῆς.

Ἐπειδή λοιπόν κ(αί) εὐτάκτως ἔγινεν ἡ παροῦσα Ἐκκλησία διά τήν Κοινότητα, ανάγκη πᾶσα, ἵνα [εὐτάκτως ἔχειν] 9/κ(αί) τούς Ίερεῖς, ὅσοι τήν ἐφημερείαν μετέρχονται. Ὅθεν κ(αί) ἐφωνάσαμεν αὐτούς και ὠμίλησαμεν τά δέοντα, ἵνα ἐξεύρωσι ὅλοι, 10/νά ἐφημερεύωσι κατά τήν τάξιν κ(αί) νέμονται τά εἰσοδήματα ἐξ ἴσου, κύρια κ(αί) τυχερά. Ὅσοι ὁμως ἔφθασαν ἐξ αὐτῶν, νά 11/νέμονται τά παρεκκλήσια και νά οἰκιοποιοῦνται, δέν ἔδωσαν γνώμην εἰς τό γενικόν, ἔχοντες αὐτοί τό μερικόν, στοχα12/ζόμενοι άνοήτως, ὅτι ἂν και τά παρεκκλήσια οἰκιοποιοῦνται, οἰκιοποιοῦνται κ(αί) τόν λαόν.

Ἐπειδή κ(αί) αὐτοί ἐφάνησαν ἀχάριστοι κ(αί) 13/άπειθεῖς, καταδιώκοντες τήν ἐκκλησιαστικήν εὐταξίαν κ(αί) μή θέλοντες τήν κοινήν ὁμόνοιαν και τά πρὸς τό συμφέρον τοῦ Κοινοῦ, 14/σκάνδαλον γινόμενοι τῆς Ἀδελφότητος, διά τοῦτο ἀποχωρίζομεν αὐτούς από τοῦ ἱεροπράττειν, τόν τε Χαζῆ-παπᾶ Ἀποστόλην 15/και παπᾶ Νικόλαον Καμαρινόν, και παπᾶ Ἰωάννην Σακελλίου. Αὐτούς δέν θέλετε τούς γνωρίζῃ ὑπουργούς τῆς Ἐκκλη[σίας], 16/ὥς μή ἔχοντες

τήν παρ' ἡμῶν ἄδειαν, ἡσυχάζοντες εἰς τὰ ἴδια, ἐργαζόμενοι ἕκαστος τὴν αὐτοῦ ἰδιοκτησίαν, ἀλλὰ, νά γνωρίζετε ὡς 17/Ἐφημερίου καὶ ὑπουργοῦς τῆς Ἐκκλησίας τόν Καθηγούμενον τῆς Σπηλιανῆς κύρ Νεόφυτον, τόν αἰδεσιμώτατον παπᾶ Ἀνδρέαν [Χαρτοφύλην] 18/τόν Χ(ατζή) παπᾶ Ἰωάννην Φωτίου κ(αί) παπᾶ Δημήτριον Τραμπούλην κ(αί) παπᾶ Κωνσταντῆν Φασουλαρῆν, αὐτοὺς θέλετε γνωρίζη κ(αί) ἐκτελῆτε εἰς ὅλας τὰς 19/ὑπουργίας, ὡς ἔχοντες τὴν κυριαρχικὴν ἡμῶν ἄδειαν κ(αί) αὐτοὺς θέλετε ἐγχειρίζη καὶ τὰ ἐκκλησιαστικά εἰσοδήματα καὶ [λοιπὰ ἔσοδα], 20/κύριά τε καὶ τυχηρά.

Ἀλλ' ἐπειδὴ, καθὼς ἦτον ἄτακτα ὅλα μέχρι τοῦδε, οὕτως ἔτρεχε κ(αί) ἡ ἀταξία τῶν εἰσοδημάτων. [Οὕτω οἱ] 21/ιερεῖς εἰς κάθε ἱεροπραξίαν, δηλαδή εἰς Βάπτισιν, εἰς Γάμους κ(αί) ταῖς [θαναῖς] ἐκαρποῦντο τὰ δικαιώματα, ὥστε ἄλλοι [ἐλάμβαναν πολὺ καὶ ἄλλοι] 22/ὀλίγον κ(αί) ὅσοι ἐλάμβανον τό πολὺ εὐχαριστοῦντο, ὅσοι δέ τό ὀλίγον ἠδικοῦντο. Διὰ τοῦτο ἀνάγκη πᾶσα νά βάλωμεν κανόνα κ(αί) εἰς τὰ 23/εἰσοδήματα, νά γνωρίζη ὁ καθ' εἷς τό χρέος του κ(αί) τό ἀνῆκον εἰσόδημα πρὸς τοὺς ἱερεῖς.

Ὅθεν ἀποφασίζομεν εἰς τό ἐξῆς, νά δίδωνται τὰ διορισ²⁴/μένα αὐτῶν δικαιώματα εἰς ἕναν κ(αί) μόνον ἱερέα κ(αί) ὅχι εἰς ὅλους κ(αί) αὐτός εἰς κάθε μῆνα νά δ[ιανέμη] εἰς ὅλους κ(αί) οὕτω θέλη διενεργῇται 25/κ(αί) φυλάττεται ἡ εὐταξία, ὡς ἐπιτάττει ἡ συνήθεια τῆς Ἐκκλησίας.

Δι' ὃ διορίζομεν, τὴν Βάπτισιν γρ(όσια) [πέντε]⁸, τόν Γάμον γρ(όσια) πέντε, τό Σαρανταλεῖ²⁶/τουργον πρὸς τοὺς θανόντας μας γρ(όσια) δέκα, τοὺς ἀφορκισμοὺς γρ(όσια) ἕνα, ἡ Λειτουργία εἴκοσι παράδες, εὐχή Γε[ννήσ]εως εἴκοσι παράδες, Σαραντεμός⁹ εἴκοσι 27/

8. Γρόσι, τό: 1 γρόσι = 40 παράδες, 1 παρὰς = 3 ἄσπρα, συνεπῶς 1 γρόσι = 120 ἄσπρα.

9. Σαραντεμός, ὁ: Λέγεται καὶ «Σαράντισμα, τό»: Ἀποτελεῖ πανάρχαια παράδοση, ἡ ὁποία ἀπαντᾷ ἥδη στοὺς ἀρχαίους πολιτισμοὺς τῆς Ἀνατολῆς (Ἀσσυρία, Βαβυλωνία, Αἴγυπτο κ.λπ.), σύμφωνα μέ τὴν ὁποία, ὕστερα ἀπὸ τὴν παρέλευση τεσσαράκοντα (40) ἡμερῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδιοῦ, ἀμφότεροι οἱ γονεῖς ἢ ἡ μητέρα μέ τό νεογέννητο, νά προσέρχονται στό Ἱερό ἢ στόν ναό καὶ νά λαμβάνουν τὴν εὐλογία τοῦ ἱερέως ἢ τῶν ἱερέων. Ὑστερα ἀπὸ αὐτὴ τὴ διαδικασία ἡ μητέρα τοῦ βρέφους ἐθεωρεῖτο ὅτι καθαρίσθηκε καὶ μπορούσε νά ἐπικοινωνεῖ ἐλεύθερα μέ τὰ ἄλλα μέλη τῆς κοινότητος. Μέχρι τό Σαράντισμα ἡ μητέρα ἐθεωρεῖτο ἀκάθαρτη καὶ δέν ἐπετρέπετο σέ ἐκείνη ἡ ἐλεύθερη ἐπικοινωνία μέ τοὺς ἄλλους. Τό ἔθιμο αὐτό τό παρέλαβαν οἱ Ἑβραῖοι (πρβλ. Λευϊτικόν ιβ', 1-8) καὶ τό υιοθέτησαν ἀργότερα ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους οἱ Χριστιανοὶ (πρβλ. τὴν Ὑπαπαντή

παράδες, ὁ Ἁγιασμός εἴκοσι παράδες, ἡ Παράκλησις εἴκοσι παράδες, ἡ Θανὴ γρ(όσια) δύο, τὸ Εὐχέλαιον γρ(όσια) τρία κ(αί) τὸ μνημόσυ-
νον γρ(όσια) ἓνα. Οὕτω τοῖνυν 28/γινώσκοντες, ποιήσατε, ὡς γρά-
φομεν, ἵνα κ(αί) ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις κ(αί) τὸ ἄπειρον ἔλεος, σὺν τῇ
παρ' ἡμῶν εὐχῇ τε καὶ εὐλογίᾳ, εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

29/† Ὁ Ρόδου Καλλίνικος κ(αί) ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης. ,αωλζ',
Αὐγούστου ιθ'».

3) Παρατηρήσεις

Ὁ Ρόδου Καλλίνικος, ὅπως εἶναι γενικά γνωστόν, ἦταν ἄνδρας
λόγιος, μέ ἥθος καὶ ἰσχυρὴ προσωπικότητα καὶ μεταξύ ἄλλων ἠθέ-
λησε νὰ βάλει τάξη στὴν ἀταξία, ἡ ὁποία μέχρι τότε ὑπῆρχε στοὺς
ναοὺς τοῦ Μανδρακίου Νισύρου.

Μέ πρωτοβουλία τοῦ ἀνηγέρθη ἡ ἀνοικοδομήθηκε κατὰ τὸ ἔτος
1836 ὁ ναός τῆς Παναγίας Ποταμίτισσας στοῦ Μανδράκι Νισύρου,
προκειμένου νὰ χρησιμεύει ὡς κοινός ναός. Ὅμως φαίνεται ὅτι ἡ
σχετικὴ τοῦ ἀπόφαση δὲν ἐτηρήθηκε, ἀφ' ἐνός μὲν λόγω τῆς ἀπει-
θαρχίας τριῶν ἐκ τῶν ὀκτῶ ἱερέων τοῦ Μανδρακίου¹⁰, ἀφ' ἐτέρου
δέ, διότι ἡ μακρὰ παράδοση πού ὑπῆρχε τελικὰ ἐπικράτησε καὶ
τοῦλάχιστον ἀπὸ τὸ ἔτος 1839, πού ἀνέλαβε ὡς Μητροπολίτης
Ρόδου ὁ Ἰάκωβος ὁ Πάτριος, ἐπανῆλθε τὸ παλαιὸ καθεστῶς,
δηλαδή, ἕκαστος ἱερέας τοῦ Μανδρακίου ἱεουργοῦσε σὲ ἴδιον ναόν
ἢ ἐξωκκλήσιον καὶ πρὸς ἴδιον ὄφελος. Τὸ καθεστῶς αὐτὸ διετερήθη
μέχρι τίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰώνα.

τοῦ Χριστοῦ, Λουκ. β', 22-38) καὶ αὐτὸ συνεχίζεται μέχρι καὶ σήμερα. Σύμφωνα
μέ μία ἐκδοχή, τὴν ἑβδομὴ ἑβδομάδα ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδιοῦ, παρατη-
ρεῖται μία ἀδιαθεσία στοῦ βρέφους, ἡ ὁποία ἔχει νὰ κάνει μέ τὴν προσαρμογὴ αὐτοῦ
στοῦ νέου τοῦ περιβάλλοντος. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ ἐγινε ἀπὸ πολὺ ἐνωρίς ἀπὸ τοὺς
ἀνθρώπους καὶ ἔτσι ἐφαρμόσθηκε στὴν πράξη ἡ προσαγωγή τοῦ βρέφους στὸν
ναό, προκειμένου οἱ ἱερεῖς, διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ Θεοῦ, νὰ βοηθήσουν στὴν
κρίσιμη αὐτὴ φάση τῆς ἡλικίας τοῦ νεογέννητου.

10. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 89-91.

II. ΚΑΤΑΣΤΙΧΟΝ: 20-08-1837¹¹

1) Περίληψη

Τό ἔγγραφο αὐτό ἀναφέρεται σέ θέματα οἰκονομικῆς φύσεως, σχετιζόμενα πρὸς τόν Μητροπολίτη Ρόδου Καλλίνικο καί σέ ιδιωτική ὑπόθεση ἀρραβῶνος.

2) Κείμενο

«1/1837, Αὐγούστου 20.

2/Ἐπαρρησιάσθησαν εἰς τόν Ἀρχιερέα μας Καλλίνικον κ(αί) τοῦ ἐνεχείρισαν γρ(όσια) 614. 3/Ἀναχωρώντας ὁ Ἀρχιερεὺς κ(αί) ἐπῆγεν στήν Κάλυμνον, μέ ἐπαρεκάλεσεν, διά 4/νά τοῦ ἐξηγήσω.

Ἔτι ἔλαβα ἓνα ραβάσιον, ὅταν ἦλθεν ἀπὸ Ἀστυπαλῖαν, 5/τό ὁποῖον καί αὐτό, ἔβανα εἰς πρᾶξιν, νά δώσει ἡ Χαζήδαινα στά πιάσμα6/τα τοῦ ἀρραβῶνος γρ(όσια) 100. 7/Ἔτι διά διάφορον τῶν γρ(οσίων) 054. 8/Ἔτι ὅπου εἶχεν εἰς τά ροῦχα δοσμένα, εἰς ράψιμον γρόσια 092.

9/Ὁ Καθηγούμενος τῆς Σπηλιανῆς, Σύγκελλος Νεόφυτος καί Ἐπίτροπος τοῦ 10/Αἰγίου Ρόδου».

3) Παρατηρήσεις

Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι τό ἔγγραφο αὐτό ἐμφανίζει πολλές ἐλλείψεις, τόσο ὡς πρὸς τή σύνταξιν, ὅσο καί ὡς πρὸς τήν ὀρθογραφίαν. Συντάκτης καί γραφέας αὐτοῦ φαίνεται νά εἶναι ὁ Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος Ἱερομνήμονος ἢ Ζαμπέτογλου, Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς τῆς Νισύρου.

III. ΕΝΤΑΛΤΗΡΙΟΝ ΓΡΑΜΜΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ: 28-08-1837¹²

1) Περίληψη

Διά τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Καλλίνικος ἀνακοινώνει στοὺς Προκρίτους καί Προεστῶτες, καθὼς καί στοὺς Χριστιανούς τῆς Νισύρου, τήν ἀπόφασή του, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἐπαναδιορίζει τόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο Ἱερομνήμονος ἢ Ζαμπέτογλου ὡς Ἐπίτροπόν του στή Νίσυρο.

11. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 102.

12. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 107.

2) *Κείμενο*

«1/† Εὐλαβέστατοι Ἱερεῖς, τιμώτατοι Πρόκριτοι κ(αί) Προεστῶτες τοῦ χωρίου Μανδράκι, τέ2/κνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά, χάρις εἴη Ὑμῖν κ(αί) εἰρήνη παρὰ Θεοῦ, παρ' ἡμ(ῶν) δέ εὐ3/χή, εὐλογία κ(αί) συγχώρησις.

Γνωστόν ἔστω πᾶσιν Ὑμῖν, ὅτι τὸν Ὁσιώτατον 4/ἐν Ἱερομονάχοις, Καθηγούμενον τῆς Σπηλιανῆς κύρ Νεόφυτον, εὐρόντες ἄξιον κ(αί) 5/φιλότιμον εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις, ἀποκαθιστῶμεν κ(αί) διορίζομεν Ἐπί6/τροπὸν μας, διὰ νὰ θεωρῇ τὰς ἐμπιπτούσας ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις κ(αί) νὰ 7/λαμβάνῃ τὰ κυριαρχικὰ μας κύρια κ(αί) κανονικὰ εἰσοδήματα.

Ὅθεν τοῦτο γνω8/ρίζοντες Ὑμεῖς οἱ Ἱερεῖς κ(αί) Χριστιανοί, νὰ ἀγαπᾶτε κ(αί) νὰ τιμᾶτε [αὐτόν κ(αί) νὰ], 9/ἀποδίδητε εὐγνωμόνως εἰς χεῖράς του τὰ ἐπαρχιακὰ εἰσοδήματα. Ὅφειλε 10/ὁ Ὁσιότης του, νὰ θεωρῇ εὐθυδίκως κ(αί) ἀφιλοπροσώπως τὰς ἐκκλησια[στικὰς] 11/ὑποθέσεις. Οὕτω γινώσκετε κ(αί) ποιῆτε, ἡ δέ τοῦ Θεοῦ χάρις κ(αί) τό ἄπειρον 12/ἔλεος, σὺν τῇ παρ' ἡμ(ῶν) εὐχῇ καὶ εὐλογίᾳ, μεθ' Ὑμῶν.

13/† Ὁ Ρόδου Καλλίνικος κ(αί) ἐν Χ(ριστ)ῷ Ὑμ(έτερος) εὐχέτης, αὐλ', Αὐγούστου [κη].

Ἐν Νισύρῳ».

3) *Παρατηρήσεις*

Ἀπὸ τό περιεχόμενο τοῦ Γράμματος αὐτοῦ συνάγεται, ὅτι ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Καλλίνικος ἀπεφάσισε νὰ διορίσει καὶ πάλι τὸν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς ὡς Ἀρχιερατικό Ἐπίτροπο. Συνεπῶς, εἴτε γιὰ ἓνα διάστημα ὁ Νεόφυτος δέν ἦταν Ἀρχιερατικός Ἐπίτροπος, εἴτε ἀπλῶς ὁ Καλλίνικος ἐπανεβεβαίωσε τὴν εἰς τό ἀξίωμα αὐτό τοποθέτηση τοῦ Νεοφύτου.

**IV. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΜΠΟΡΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΩ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ
ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΝΕΟΦΥΤΟΝ:**

23-12-1837¹³

1) *Περίληψη*

Ἀποστολέας τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς εἶναι ὁ Διακο-Ἰωάννης –δέν ἀναφέρεται τό ἐπώνυμό του– ἔμπορος ἀπὸ τὴν Κῶ. Παραλήπτης

13. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 108.

εἶναι ὁ Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος Ἱερομνήμονος ἡ Ζαμπέτογλου, υἱὸς τοῦ παπᾶ Ἀντωνίου, Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου καὶ Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου.

Τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς ἀναφέρεται κυρίως σέ ἐμπορεύματα, τὰ ὅποια ὁ Νεόφυτος παρήγγειλε στὸν Διακο-Ἰωάννη καὶ ἐκεῖνος τοῦ γνωρίζει, ὅτι θὰ τοῦ τὰ στείλει προσεχῶς, ἀναφέροντας καὶ τὴν ἀξία ἐκάστου ἐμπορεύματος.

2) Κείμενο

«1/1837, [Δε]κε<μ>βρίου – Κῶς, 2/23.

3/† Εἰς τὸν Ἅγιον Καθηγούμενον.

Ταπεινῶς προσκυνῶ κ(αί) εὐλαβῶς 4/ἀσπάζομαι τὴν ἁγίαν σας δεξιάν, πλήν ἐλάβαμεν τὸ γράμμα σας. 5/Τὰ γραφόμενα καλῶς ἐγνώκαμεν, οὐ μὴν κ(αί) τὸ ἀμανέτιον¹⁴ 6/κ(αί) περιευχαριστοῦμεν. Τό λοιπόν θέλεις λάβῃ τὸ σησαμόλαδον 7/κ(αί) τὸ ρακὶν μέ ἐδικόν μου βαρέλι, ἐπειδὴ ἐκεῖνα τὰ βαρέλι8/α δέν εἶναι διὰ ρακὶν, ἐπειδὴ εἶναι καινούργια κ(αί) ἀκολουθᾷ, 9/νά τὸ κιτρινίσῃ κ(αί) νά τὸ ἀλαφρίσῃ, ἂν δέν πλυθοῦν <κ(αί)> νά σταγιάρουν¹⁵ καλά.

10/Τὸ βαρέλι τὸ ρακὶν ὁκάδες 27.

11/Στένει¹⁶ τὸ λάδιν γρ(όσια) 64,16

12/Στένει τὸ ρακὶν γρ(όσια) 47,10

13/Τὸ σησαμόλαδον ὁκ(ά)δες 75 τὸ τουλούμιν

14/ἡ ὁκά γρόσι(α) 4,24 στένει γρόσια, ὁκάδες 17,

15/114

16/Ἐλάβομεν τίς ζάρες¹⁷, γρ(όσια) 49

17/67

18/Διακο-Ἰωάννης προσκυνῶ 19/κ(αί) πρόθυμος εἰς τοὺς 20/ὀρισμούς σας.

[Κάτω ἀριστερὴ γωνία τοῦ ἐγγράφου]:

21/«Πολλὰ κ(αί) προσκυνῶ κ(αί) σᾶς παρακαλῶ, νά λάβετε 22/τὸν κόπον, διὰ τὴν γυναῖκα κ(αί) νά μᾶς συ23/γχωρᾶτε, ἐπειδὴ ἔχο-

14. Ἀμανέτιον τό: Ἀμανάτιον, τό: Τὸ ἀντικείμενο, τὸ ὅποιο δίδεται ὡς ἐγγύηση γιὰ δάνειο, ἐνέχυρο, ὑποθήκη.

15. Σταγιάρω: Στραγγίζω.

16. Στένει: Στοιχίζει.

17. Ζάρες, οἱ: Ἐλιές μαῦρες ἀλατισμένες.

μεν μεγάλ(ην) 24/ἀνάγκην κ(αί) νά μᾶς συγχωρᾶτε 25/πολλά κ(αί) παρακα[λῶ σας----].

[Κάτω δεξιὰ γωνία τοῦ ἐγγράφου]:

26/Ὁ Ἀσλάνης σᾶς χαιρετᾷ κ(αί) ρωτᾷ πάντα τό χάζ[ι σας. Τέλη Νοεμβ]27/ρίου ἐλάβαμε ἀμύγδαλα κ(αί) [μάλι]28/στα τώρα θέλεις λάβη τὰ μαϊδιά 29/μέ τόν Κοζά Ὁγλάνη. Οἱ δύο 30/σοῦ στέλλομεν μισόν κα[ντᾶρι πορτοκάλια:], 31/νά τὰ [παρα]λάβης κ(αί) ἓνα ζ[εμπίλι] 32/ [-----] λεμόν[ια]. 33/Ταῦτα κ(αί) ἀσπάζομαι τήν δεξιάν σας».

3. Παρατηρήσεις

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἐπιστολή αὐτή ἀπό πολλές πλευρές, ἥτοι:

1) Αὐτή εἶναι γραμμένη στήν κοινή καθομιλουμένη γλώσσα τῆς ἐποχῆς καί μάλιστα περιέχει περισσότερους ἰδιωματισμούς.

2) Τό κείμενο ἐμφανίζει πολλά συντακτικά καί γραμματικά σφάλματα.

3) Ποῖος εἶναι ὁ γραφέας τῆς ἐπιστολῆς δέν εἶναι σαφές. Πιθανῶς εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἀποστολέας Διακο-Ἰωάννης, ἔμπορος τῆς Κῶ, ἀλλά μπορεῖ νά εἶναι καί κάποιος ἄλλος (Γραμματέας ἢ συνεργάτης τοῦ ἐμπόρου).

4) Ὁ Γραφέας τῆς ἐπιστολῆς γνωρίζει μέν ἀνάγνωση καί γραφή, ὅμως οἱ γνώσεις του εἶναι λίαν πλημμελεῖς.

5) Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν ἐπίσης τὰ προϊόντα πού ὁ ἔμπορος στέλνει στόν Νεόφυτο, ὕστερα ἀπό σχετική παραγγελία καί τὰ προϊ-όντα πού ὁ Νεόφυτος ἀπέστειλε στόν Διακο-Ἰωάννη.

6) Ἀκόμη ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ ἀναγραφόμενες τιμές ἐκάστου ἐμπορεύματος καί ἡ ἀγοραστική ἀξία τῶν τότε τουρ-κικῶν νομισμάτων (γροσίων, παράδων κ.λπ.), καθώς καί τὰ μέτρα καί τὰ σταθμά, τὰ ὅποια ἦσαν τότε σέ χρήση.

V. ΕΓΚΛΑΒΗ ΚΑΛΗΣ ΙΩ. ΚΑΡΑΝΙΚΗΤΑ: 20-01-1838¹⁸

1) Περίληψη

Ὁ Ἰωάννης Κωνσταντῆς Καρανικήτας δίδει τή θυγατέρα του Καλή (Καλλιόπη)¹⁹ ὡς σύζυγο στόν Παναγιώτη Διακο-Ἰωάννη Μαυρουδῆ καί

18. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 109.

19. Στήν Κρήτη συνηθίζεται ἐπίσης ἡ Καλλιόπη νά ἀποκαλεῖται Καλή καί Καλλίτσα.

τήν προικίζει μέ διάφορα ἀκίνητα καί κινητά, τά ὅποια ἀναφέρονται στήν Ἐγκλαβή αὐτή, ὅπως αὐτοχαρακτηρίζεται τό ἔγγραφο. Πρόκειται γιά εἶδος Προικοσυμφώνου, τό ὁποῖο ἀκολουθεῖ τόν συνήθη, τυποποιημένο τύπο τοῦ εἴδους αὐτοῦ. Ὡς συντάκτης τῆς Ἐγκλαβῆς αὐτῆς ἀναφέρεται ὁ Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος Ἱερομνήμονος ἡ Ζαμπέτογλου, υἱός τοῦ παπᾶ Ἀντωνίου, Ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου, Σύγκελλος καί Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου.

2) *Κείμενο*

«1/[Κυκλική σφραγίδα]. Τῇ 20. Ἰανουαρίου 1838. Ἐγκλαβή.

2/Ὁ μέν Θεός κατ' ἀρχάς πλάσας τόν ἄνθρωπον, «ἄρσεν καί θῆλυ ἐποίησε»²⁰ πρὸς 3/τεκνογονίαν, ὅπως διασωζομένου δοξάζεται τό πανάγιον Αὐτοῦ ὄνομα, «αὐξάνεσθε καί πληθύνεσθε»²¹ ὅσιως αὐτοὺς ἐνετείλατο.

Τούτου ἕνεκα 5/κ(αί) ἐγώ, ὁ Ἰωάννης Κωνσταντῆς Καρανικήτας, ἔχων νόμιμον θυγατέ6/ραν, ὀνόματι Καλήν, ἔγνωκα ἀνδρί νομίμω ἐκδοῦναι αὐτῆς, (τίμιος γάρ, 7/φησίν, ὁ γάμος κ(αί) ἡ κοίτη ἀμιάν-τος)²², τόν Παναγιώτην Διακο-Ἰω(άννη) Μαυρου8/δῆν.

Καί δῆ, πρῶτον δίδωμεν τῶν γεννητόρων ἡμῶν εὐχήν, εἴτα προικο9/κοδοτοῦμεν αὐτούς, εἴ τι ὁ Θεός <ἡμῖν> ἐδωρήσατο, ἀμπέ-λια κ(αί) χωράφια, ὅλα τῆς 10/κόρης μου τῆς Καλῆς. Πλήν κρατίζω παντελῶς εἰς τά Σποριά²³ τίς ταύλες κ(αί) 11/εἰς ταῖς Μέσες τά κομ-μάτια κ(αί) εἰς τά Συ(γ)ελλάτα²⁴ τήν πλα(γ)ούλαν κ(αί) εἰς Ζυγι12/σμένου²⁵ τό ἔξω μέρος, ὅσον εἶναι εἰς τοῦ Κλέα τό μέρος ἀπό πάνω. Αὐτά τά κρα13/τίζω παντελῶς κ(αί) νά μοιράζωμεν τίς ἐλιές εἰς τά Λιόπυρα ἕως νά ζῶ κ(αί) πάλιν 14/τῆς κόρης μου τῆς Καλῆς.

Ἀκόμη τῆς γράφω τά σπίτια εἰς τ' Ἀλώνια, ὡς καθὼς 15/εὐρίσκον-ται, κρεββατοστρώσιν ἓνα, στρῶμα ἓνα, σεντόνια τέσσερα, μαξι16/λάρια τέσσερα, εἴ τι ἀσημικόν μᾶς εὐρίσκεται, σκέπες δύο, πετσέ17/τες πέντε, εἰκονίσματα δύο, σεντούκιν ἓνα, μύλον ζευγάριν ἓνα, σκά-

20. Γέν. Α', 27.

21. Γέν. Α', 28.

22. Ἑβρ. ιγ', 4.

23. Σποριά, τά ἢ Σποργιά ἢ Σποργίες, οἱ: τοπ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 200, 655, 1282.

24. Συελλάτα, τά ἢ Συ(γ)ελλάτα ἢ Συγγελλάτα ἢ Συγκελλάτα: τοπ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 198, 638, 1309.

25. Ζυγισμένου, τοῦ ἢ Ζυασμένου ἢ Ζυγιασμένου: τοπ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 196, 852, 1339.

φην 18/μίαν, τέξεριν ἕνα, ἀξίνην μίαν κ(αί) δύο ἀγγεῖα κ(αί) τόν κῆπον μου εἰς τήν Λίμνη 19/κ(αί) ἕναν πάγκον κ(αί) γρ(όσια) ἑκατόν, Μ(ονέδα): 100.

20/Κ(αί) ἡμεῖς μέν τά προσόντα ἡμῶν ταῦτα, ὁ δέ Θεός πλουσι-
όδωρος ὢν, χαρίσῃτω αὐ21/τοῖς ζωὴν εὐθηνον, υἱεῖαν ἀτάραχον
κ(αί) ἴδοιεν τέκνα τέκνων κύκλῳ τῆς τρα22/πέξης αὐτῶν²⁶, προσε-
πιχορηγῶν αὐτοὺς κ(αί) ζωὴν τήν αἰώνιον.

23/Διακο-Ἀντώνης παπᾶ Νικολάου καί Πρωτόγερος τοῦ Κοινοῦ
παρῶν.

24/Νικόλαος Οἰκονόμος παρῶν.

25/Διακο-Ἀντώνιος Γαλουζῆς παρῶν.

26/Νικόλαος Διακο-Νικήτα παρῶν.

27/Μιχελῆς Μαυρουδῆς παρῶν.

28/Νικόλαος παπᾶ Μανώλης καί Γραμματικός τοῦ Κοινοῦ παρῶν.

29/

30/Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς, Σύγκελλος²⁷ Νεόφυτος καί Ἐπί-
τροπος τοῦ Ἁγίου Ρόδου, 31/ἔγραψα».

3) Παρατηρήσεις

Ὡς συντάκτης καί γραφέας τῆς Ἐγκλαβῆς αὐτῆς ἀναγράφεται ὁ Ἀρχιμανδρίτης καί Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτος. Τό ἔγγραφο αὐτό παρουσιάζει περισσότερα ὀρθογραφικά σφάλματα, τά ὁποῖα διορθώθηκαν σιωπηρά. Ἀπό αὐτά συνάγεται, ὅτι ναί μέν ὁ Νεόφυτος ἦταν γιά τήν ἐποχή του ἐγγράμματος, ὅμως τοῦλάχιστον στήν ὀρθογραφία φαίνεται νά χωλαίνει, πρᾶγμα ὃχι σπάνιο γιά τήν ἐποχή ἐκείνη.

Πρῶτος μεταξύ τῶν παρισταμένων μαρτύρων ὑπογράφεται ὁ Διακο-Ἀντώνης παπᾶ Νικολάου, Πρωτόγερος τοῦ Κοινοῦ. Ἀκολουθοῦν οἱ ὑπογραφές πέντε ἀκόμη μαρτύρων, προκειμένου νά προσ-

26. Εὐχολόγιον τό Μέγα 1980, σ. 246: «Καί ἴδωσιν υἱοὺς αὐτῶν, ὡς νεόφυτα ἐλαίων κύκλῳ τῆς τραπέξης αὐτῶν».

27. Σύγκελλος, ὁ: Ἡ λέξη σύνθετη ἀπό τόν σύνδεσμο σύν καί τό οὐσιαστικό κελλίον, τό. Σύγκελλος κατὰ λέξιν σημαίνει ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος κατοικεῖ μέ κάποιον ἄλλον στό ἴδιο κελλίον ἢ σέ εὐρύτερη ἔννοια ὁ πολύ πλησίον εὐρισκόμενος, ὁ στενός συνεργάτης. Ἐπίσης ὑπάρχει ὁ ὅρος «Πρωτοσύγκελλος, ὁ», ὁ ὁποῖος δηλοῖ τόν ἀντικαταστάτη τοῦ Μητροπολίτου ἢ τοῦ Ἐπισκόπου. Στήν Αὐλή τοῦ Βυζαντινοῦ Αὐτοκράτορα ὑπῆρχε τό ἀξίωμα τοῦ «Παρακοιμώμενου», κάτι ἀνάλογο τοῦ «Συγκελλου».

δώσουν κύρος στο έγγραφο αυτό. Τελευταίος, έκτος κατά σειράν, υπογράφει ο γραφέας του εγγράφου Αρχιμανδρίτης και Ήγούμενος της Σπηλιανής Νεόφυτος, παραθέτοντας τον τίτλο του Συγκέλλου και του Έπιτρόπου του Μητροπολίτου της Ρόδου.

VI. ΕΞΟΦΛΗΤΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ: 20-02-1838²⁸

1) Περίληψη

Ο Ιωάννης Πασκαλάκης και ο Νικόλαος Βεζήρογλου είχαν μέν κατά τό παρελθόν οικονομικές δοσοληψίες μεταξύ των, τίς όποιες από κοινοῦ καί μέ εἰρηνικό τρόπο ἐτακτοποίησαν. Ἔνεκα τούτου ἐπέδιωξαν τή σύνταξη τοῦ εγγράφου αὐτοῦ, προκειμένου νά μήν ὑπάρχουν στό μέλλον ἀπαιτήσεις ἀπό κανέναν ἀπό τούς δύο τους ἢ προστριβές μεταξύ των ἢ τῶν συγγενῶν των.

2) Κείμενο

«1/Διά τοῦ παρόντος ἡμῶν κ(αί) ἐξοφλητικοῦ Γράμματος 2/γίνεται δῆλον, ὅτι ἐγώ, ὁ Ἰω(άννης) Πασκαλάκης κ(αί) ὁ Νικόλαος 3/Βεζήρογλου, ὅτι εἴχαμεν εἰς τό ἀναμεταξύ μας, νά δώσο4/μεν κ(αί) νά πάρωμεν, ἐμείναμεν εὐχαριστημένοι 5/κ(αί) τά δύο μέρη καί δέν ἔχει νά ζητῇ ὁ εἰς ἀπό τοῦ 6/ἄλλου οὐδέν(α) ὀβολόν.

Ὅθεν ἐγινε τό παρόν μας, 7/διά βεβαίωσιν κ(αί) ἀσφάλειαν κ(αί) ἔμπροσθεν τῶν 8/εὐρεθέντων κ(αί) ἀξιοπίστων μαρτύρων: φ: 9/20, Φεβρουαρίου 1838.

10/Ἐάν ἀπό τούς δύο, τούς ἄνωθεν ὑπογεγραμμένους, <κάποιος> σηκωθῇ 11/κ(αί) ἐνοχλήση, νά πληρώνη εἰς τό Κριτήριον, πού 12/θέλουν ἀναφερθῇ, γρ(όσια) πεντακόσια: ἀρ(ιθμός): 500.

13/«

14/Ἐγώ, ὁ Ἰωάννης Πασκαλάκης ὑπόσχομαι εἰς τά 15/ἄνωθεν γεγραμμένα.

16/Νικόλαος Νικήτα [Βεζήρογλου] ὑπόσχομαι εἰς τά ἄνωθεν.

17/Ο Καθηγούμενος τῆς Σπηλιανῆς, Σύγκελλος Νεόφυτος 18/καί Ἐπίτροπος τοῦ Ἀγίου Ρόδου, παρών

19/Νικόλαος ἱερεὺς καί Χαρτοφύλαξ

20/Χ(ατζῆ) Μιχάλης κ(αί) Ἐπίτροπος τοῦ Ἀγίου Ρόδου.

21/Χ(ατζῆ) παπᾶ Ἀποστόλης μετὰ τῆς βουλῆς τος γράφω».

28. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 110.

3) Παρατηρήσεις

Μετά τις υπογραφές των δύο ενδιαφερομένων, οι οποίοι και έζητησαν τη σύνταξη του έγγραφου αυτού, προκειμένου να είναι ήσυχοι στο μέλλον, υπογράφουν τρεις μάρτυρες, μεταξύ των οποίων πρώτος είναι ο Αρχιμανδρίτης και Υγούμενος της Σπηλιανής Νεόφυτος. Ακολουθούν στη συνέχεια οι υπογραφές ακόμη δύο μαρτύρων.

Είναι αξιοσημείωτο, ότι υπογράφει ως μάρτυρας ο Χατζή Μιχάλης και αναφέρει για το πρόσωπό του επίσης τον τίτλο του Επίτροπου του Αγίου Ρόδου, παράλληλα προς τον Υγούμενο της Σπηλιανής Αρχιμανδρίτη Νεόφυτο.

Ός συντάκτης και γραφέας του έγγραφου αυτού αναφέρεται ο Χατζή Παπᾶ Ἀποστόλης, ο οποίος όμως, όπως συνάγεται από το κείμενο, χωλαίνει, ιδιαίτερα ως προς το θέμα της ορθογραφίας.

VII. ΕΝΥΠΟΓΡΑΦΟΝ ΚΑΙ ΕΝΣΦΡΑΓΙΣΤΟΝ ΓΡΑΜΜΑ:

24-02-1838²⁹

1) Περίληψη

Οι δύο κόρες του παπᾶ Ἰωάννη Ταρνᾶ, ἡ Μαρία καὶ ἡ Ἄννα, ἐπειδὴ βαρύνονται μέ κάποιο χρέος, πού ἐκληρονόμησαν ἀπὸ τοὺς γονεῖς των, ἀποφασίζουν νά τό ἐξοφλήσουν ἀπὸ κοινοῦ καὶ παράλληλα νά διευθετήσουν τό θέμα τῆς διανομῆς τῆς κληρονομίας τῶν γονέων των.

2) Κείμενο

«1/[Κυκλική σφραγίδα]. Τῇ 24ῃ Φεβρουαρίου 1838.

2/Διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν Γράμματος γίνεται δηλον, ὅτι τήν σήμερον 3/ἠθελήσαμεν ἡμεῖς, τά παιδιά τοῦ παπᾶ Ἰω(άννου) Ταρνᾶ, ἡ τε Μαρία 4/κ(αί) Ἄννα, ἐπειδὴ μᾶς εὐρίσκεται μερικόν χρέος πατρικόν 5/κ(αί) μητρικόν μας, εἰς τό ὁποῖον χρέος ἐσυμφωνήσαμεν οἱ δύο ἀδελφ/φές Μαρία καὶ Ἄννα, νά τό πληρώσωμεν εἰς ὅσον ἠθέλεν εὐ7/ρεθῇ, τό μισόν ἡ Μαρία κ(αί) τό μισόν ἡ Ἄννα κ(αί) νά ἔχη ἡ Μα8/ρία τά μητρικά της πράγματα, ὁμοίως νά ἔχη κ(αί) ἡ Ἄννα τά πα9/τρικά της κ(αί) ὑπόσχονται κ(αί) οἱ δύο εἰς τήν αὐτήν συμφωνίαν.

29. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 111.

10/Ακόμη υπόσχεται ἡ Μαρία διὰ νά κάθεται ἡ Ἄννα εἰς τό κατώϊ 11/τοῦ σπιτιοῦ τους, ἕως νά ζῇ κ(αί) ἀποθανώντάς της, νά μένη πάλιν 12/τῆς Μαρίας.

Ἐπόσχομαι κ(αί) ἐγώ, ἡ Ἄννα, εἰς τό πρᾶγμα, ὅπου λαμβά13/νω τό πατρικόν μου, εἴ τι μοῦ μείνη ἀπό τό μερίδιόν μου, τό χρέος ὅπου 14/ἤθελεν πέσῃ εἰς τό ἀνάλογόν μου, νά εἶναι εἰς τήν ἐξουσίαν μου 15/ἕως τέλους <τῆς> ζωῆς μου κ(αί) ὅποιόν μου ἀνήψιν ἤθελέν με εἰδῇ ζώντας μου 16/κ(αί) ἀποθανώντας μου, ἔχω νά τοῦ δίνω.

Εἰς ἀσφάλειαν γίνεται17/τό παρόν κατ' ἐμπροσθεν τῶν κληρικῶν κ(αί) μαρτύρων, ἐνυπόγρα18/φον κ(αί) ἐνσφράγιστον, ἵνα ἔχῃ τό κύρος κ(αί) τήν ἰσχύν ἐν 19/παντί τόπῳ κ(αί) Κριτηρίῳ.

20/

21/Χ(ατζῆ) Μιχαήλ Λογοθέτης

22/

23/

24/

25/

26/

27/Ὁ Καθηγούμενος τῆς Σπηλιανῆς, Σύγκελλος Νεόφυτος κ(αί) 28/Ἐπίτροπος τοῦ Ἁγίου Ρόδου, μέ εὐχαρίστησιν τως ἔγραψα».

3) Παρατηρήσεις

Ὡς μάρτυρας στό τέλος τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ υπογράφει ὁ Χατζῆ Μιχαήλ Λογοθέτης. Ἄν καί ἀφήνεται κενός χώρος, προκειμένου νά ὑπάρχει ἡ δυνατότητα υπογραφῆς ἔξι (6) ἀκόμη μαρτύρων, τό κενόν αὐτό παραμένει.

Συντάκτης καί γραφέας τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ εἶναι ὁ Ἀρχιμανδρίτης καί Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτος.

VIII. ΟΜΟΛΟΓΗΤΙΚΟΝ ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΣΥΝΑΦΘΕΝΤΟΣ

ΔΑΝΕΙΟΥ: 1-03-1838³⁰

1) Περίληψη

Ὁ Ἰωάννης Σκούνης ἔλαβε ὡς δάνειο ἀπό τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο τό χρηματικό ποσό τῶν τετρακοσίων (400) γροσίων, μέ τόκο 2% τόν μῆνα, ἥτοι 24% τό ἔτος.

30. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 112.

2) Κείμενο

«1/Ἐλαβα ἐγώ, ὁ κάτωθεν γεγραμμένος Ἰωάν2/νης Σκούνης³¹, ἀπό τόν Ἠγούμενον τῆς Σπηλιανῆς γρό3/σια τετρακόσια, Ν(ούμερο): 400, τὰ ὁποῖα τὰ ἔλαβα 4/σίγουρα τῆς γῆς καί θαλάσσης, πρὸς γρό-
σια 2 τὰ 5/ἐκατόν τόν καθ' ἕκαστον μῆνα.

Ὅθεν ἔγινε τό παρόν 6/Ὁμολογητικόν καί ἐδόθη εἰς χεῖρας τοῦ ἄνωθεν, 7/ἵνα ἔχη τό κύρος καί τήν ἰσχύν ἐν παντί τόπῳ 8/καί Κρι-
τηρίῳ.

9/1838, Μαρτίου α'.

10/Ἰωάννης Σκούνης ἔλαβα τὰ ἄνωθεν καί 11/ὑπόσχομαι.

12/Ἐγώ, ὁ Γεώργιος, υἱός του, ὑπογράφω».

3) Παρατηρήσεις

1) Ἡ Μονή τῆς Σπηλιανῆς ἐλειτούργει καί ὡς Χρηματοπιστωτικό Ἵδρυμα. Δανεῖζει ποσά σέ ἔχοντας ἀνάγκη μέ ἀνάλογο τόκο.

2) Στήν παροῦσα περίπτωση ὁ τόκος εἶναι 2% τόν μῆνα, ἥτοι 24% τόν χρόνο, ἀρκετά ὑψηλός, τοῦλάχιστον κρίνοντας μέ τὰ σημε-
ρινά δεδομένα.

3) Ὁ δανειζόμενος Ἰωάννης Σκούνης φαίνεται ὅτι ἦταν ἀναλφά-
βητος καί ἔνεκα τούτου ἀντί αὐτοῦ ὑπογράφει ὁ υἱός του Γεώργιος.

4) Ὁ συντάκτης τοῦ ἐγγράφου δέν ἀναφέρεται, φαίνεται ὅμως ἀρκετά μορφωμένος, ἐπεὶδή τό ἔγγραφο αὐτό δέν ἐμφανίζει, οὔτε συντακτικά, ἀλλά οὔτε καί ὀρθογραφικά σφάλματα. Πιθανῶς συν-
τάκτης καί γραφέας τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ νά εἶναι ὁ Νικόλαος Σακελλαρίδης ἢ Ξένος, υἱός τοῦ παπᾶ Ἰωάννη Σακελλαρίδη καί ἀδελφός τοῦ Κωνσταντίνου Ξένου.

ΙΧ. ΕΞΟΦΛΗΤΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ: 20-03-1838³²

1) Περίληψη

Ὁ Ἰωάννης Σκευοφύλαξ καί ἡ Χατζήδαινα Μεταξωτοῦ συνεφώνη-
σαν ἀρχικά, ὅπως ὁ Ἰωάννης ἀρραβωνιασθεῖ τήν κόρη τῆς Χατζήδαι-
νας τήν Ἄννα. Ὁ ἀρραβῶνας ἔλαβε χώραν, ὅμως ὕστερα ἀπό σύντομο
χρονικό διάστημα ἡ Χατζήδαινα καί ἡ κόρη της γιά δικούς των λόγους,
πού δέν μνημονεύονται, ἄλλαξαν γνώμη καί ἀκύρωσαν τόν ἀρραβῶνα.

31. Σκούνης: Στήν Κάλυμνο ἀπαντᾶ σήμερα τό ἐπώνυμο «Σκόνης».

32. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 113.

Όμως, επειδή ο Ιωάννης Σκευοφύλαξ κατά την τέλεση του άρραβώνα είχε κάνει όρισμένα έξοδα, έζητησε καί έλαβε πίσω τά έξοδα πού έκανε.

Στή συνέχεια καί πρόσ ασφάλειά των, έζητησαν καί τά δύο μέρη τή σύνταξη του παρόντος Έξοφλητικού Γράμματος, ώστε νά παραμένουν στο μέλλον άνενόχλητοι καί ήσυχοι.

2) Κείμενο

«1/Διά του παρόντος Έξοφλητικού Γράμματος δηλον γίνε2/ται, ότι ο κύριος Ιωάννης Σκευοφύλακος κ(αί) ή Χα3/τζήδαινα Μεταξω- του, ήθέλησαν διά νά άρραβωνιασθῇ 4/ό ειρημένος Ιω(άννης) μέ τήν θυγατέρα της Άννην, πλήν 5/μετά όλίγον καιρόν έμετανόησαν ή Χ(ατζήδαινα) μέ τήν θυ6/γατέρα της κ(αί) έμετέβαλαν τήν συμφω- νίαν των, διά 7/νά απέχουν παντάπασιν από τό συνοικέσιον. Λοιπόν 8/έλθόντες έμπροσθεν τῆς Έκκλησιαστικῆς Κρίσεως, 9/έλογαριάσθη- σαν εις τό άναμεταξύ τως ύπέρ ει ώφειλον 10/εις τά χρέη, όπου είχεν πληρώσει ο Ιω(άννης) κ(αί) διά άρρα11/βώνα του κ(αί) τά έξοδα πρόσ τήν Χατζήδαινα τά έλα12/βεν σωστά, ως άνωθεν είπομεν.

Όθεν έγινε τό 13/παρόν, πρόσ ασφάλειαν τών διαληφθέντων.

14/Έν Νισύρω, τῇ 20. Μαρτίου 1838.

15/Ιωάννης Σκευοφύλαξ ύπόσχομαι

16/Χατζήδαινα Μεταξωτου κ(αί) ή θυγάτηρ μου ύποσχόμεθα

17/Ο Καθηγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Σύγκελλος Νεόφυτος 18/καί Έπίτροπος του Αγίου Ρόδου, βεβαιώ

19/Γεώργιος Άνεγνώστης Σακελλάρης βεβαιώ

20/Ο τῆς Κοινότητος Γραμματεύς Ν(ικόλαος) Νικητιάδης».

3) Παρατηρήσεις

Άν καί σπάνια, όμως συνέβαινε, ύστερα από τήν τέλεση του άρραβώνα, τό ένα από τά δύο μέρη ή καί άμφότεροι, ήτοι ο μέλλον γαμβρός καί ή μέλλουσα νύμφη, νά αλλάξουν γνώμη, νά άκυρωθεῖ ο άρραβώνας καί νά μή λάβει χώρα ο προβλεπόμενος γάμος. Έπειδή όμως είχαν γίνει όρισμένα έξοδα κατά τόν άρραβώνα, έπρεπε τό θέμα νά διευθετηθεῖ μεταξύ τών ενδιαφερομένων μερών.

Ός εἶναι εύνόητο, δέν άναφέρονται οί λόγοι, πού ή Χατζήδαινα καί ή κόρη της Άννα άλλαξαν γνώμη καί άκύρωσαν τόν άρραβώνα. Έξάλλου ο άρραβώνας έχει τήν έννοια τῆς δοκιμασίας γιά άμφό- τερα τά μέλλοντα νά συμβιώσουν μέλη.

Έκτός από τόν Ιωάννη Σκευοφύλακα, τῇ Χατζήδαινα καί τήν

κόρη της Άννα, τό έγγραφο αυτό υπογράφουν ως μάρτυρες καί οἱ ἐπόμενοι: Ὁ Ἀρχιμανδρίτης καί Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτος καί ὁ Γεώργιος Ἀνεγνώστης.

Ὡς Γραφέας τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ μνημονεύεται ὁ Νικόλαος Νικητιάδης, ὁ ὁποῖος φαίνεται νά εἶναι πεπαιδευμένος, τό δέ κείμενο νά εἶναι ἄρτια συντεταγμένο καί σχεδόν χωρίς συντακτικά ἢ ὀρθογραφικά λάθη.

X. ΕΝΥΠΟΓΡΑΦΟΝ ΓΡΑΜΜΑ ΠΩΛΗΣΕΩΣ ΔΥΟ ΡΑΚΟΚΑΖΑΝΩΝ: 20-02-1839³³

1) Περίληψη

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Κοινοῦ Παναγία Ποταμίτισσα, πού βρίσκεται στό Μανδράκι Νισύρου εἶχε στήν κατοχή της δύο ρακοκάζανα, τά ὁποῖα ἐπώλησε ἀντί 320 γροσίων στόν Ἀρχιμανδρίτη καί Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτο Ἱερομνήμονος ἡ Ζαμπέτογλου. Ὁ ἀγοραστής παρέλαβε τά ρακοκάζανα, μαζί μέ τά καλύμματά των καί ἓνα λουλά καί ἐπλήρωσε εἰς τό ἀκέραιον τό συμφωνηθέν ποσόν. Πρός βεβαίωση τῆς ἀγοροπωλησίας αὐτῆς συνετάχθη τό παρόν ἐγγραφο.

2) Κείμενο

«1/Διά τοῦ παρόντος Ἐνυπογράφου Γράμματος γίνεται δῆλον, 2/ὅτι ἡ Ἐκκλησία μας τοῦ Κοινοῦ Ποταμίτισσα ὀνομαζομένη, τήν 3/σήμερον πωλεῖ, μετά τοῦ κλήρου μας, πρὸς τόν κύριον Νεόφυ4/τον, Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς, 2 καζάνια ράκινα μέ 5/τά καπάκια κ(αί) ἓνα λουλάν, διά γρ(όσια) τριακόσια 6/εἴκοσι, Ν(ούμερο): 320, τά ὁποῖα ἔλαβεν σῶα κ(αί) ἐπλέ7/ρωσεν τά γρ(όσια) μέχρι ὀβολόν.

Ὅθεν ἔγινε τό 8/παρόν, εἰς ἐνδειξιν ἀληθείας. Τῇ 20. Φεβρ(ουαρίου) 1839.

9/[Νικόλαος ἱερέυς καί] Οἰκονόμος παρὼν

10/Διακονικός Γρηγορίου κ(αί) Ἐπίτροπος τῆς Ἐκκλησίας βεβαιῶ

11/Γεώργιος Ἀνεγνώστης Σακελλάρης παρὼν

12/Μανώλης Μανώλακας παρὼν

13/

14/

15/Ὁ Γραμματεὺς Νικόλαος Νικητιάδης».

33. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 114.

3) Παρατηρήσεις

Ἡ Μονή τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς, ἐκτός ἀπὸ θρησκευτικό, πνευματικό, παιδευτικό κ.λπ. κέντρο, ἀπετέλει καὶ κέντρο οἰκονομικό. Οἱ ἐκάστοτε Ἑγούμενοι αὐτῆς ἦσαν κατὰ κανόνα ἄνδρες δραστήριοι καὶ ὅπως φαίνεται, ἡσχολοῦντο μέ ποικίλες δραστηριότητες, πού εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν αὔξηση τῶν οἰκονομικῶν πόρων τῆς Μονῆς. Μία ἀπὸ αὐτές φαίνεται νά ἦταν καὶ ἡ παραγωγή κρασιοῦ καὶ στή συνέχεια ἡ ἀπόσταξη τῶν στρέμφυλων ἢ τσίκουδων, πρὸς παραγωγή ρακῆς³⁴.

Ὁ Ἑγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος ἀγόρασε δύο ρακοκάζανα ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῆς Παναγίας Ποταμίτισσας καὶ κατέβαλε τό ποσό τῶν 320 γροσίων.

Στό τέλος τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ ὑπογράφουν, ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ποταμίτισσας, ὁ ἱερεὺς Οἰκονόμος καὶ ὁ Ἐπίτροπος Διακονικόλας Γρηγορίου καὶ ὡς παριστάμενοι μάρτυρες οἱ: Γεώργιος Ἀνεγνώστης Σακελλάρης καὶ ὁ Μανώλης Μανώλακας.

Ὡς Γραφέας τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ ἀναφέρεται ὁ Νικόλαος Νικητιάδης³⁵.

XI. ΧΡΕΩΣΤΙΚΟΝ ΔΙΑΚΟΣΙΩΝ ΓΡΟΣΙΩΝ: 1-01-1840³⁶

1) Περίληψη

Ὁ Ἰωάννης τοῦ Γεώργη ἐδανείσθη ἀπὸ τόν Ἑγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο τό ποσόν τῶν διακοσίων (200) γροσίων, προκειμένου νά καλύψει προσωπικές του ἀνάγκες, μέ τόν ὅρο νά πληρώνει ἐτησίως τόκο 10%.

2) Κείμενο

«1/Τῇ πρώτῃ Ἰανουαρίου 1840.

2/Ἐλαβα ἐγώ, ὁ Ἰωάννης τοῦ Γεώργη ἀπὸ τόν Ἅγιον Κα3/θηγούμενον τῆς Σπηλιανῆς κύρ Νεόφυτον γρόσια 4/διακόσια, Ν(ούμερο): 200, τὰ ὁποῖα τὰ ἔλαβα διὰ χρεῖ5/αν κ(αί) ἀνάγκη μου κ(αί) ὑπόσχο-

34. Πρόκειται γιὰ τὴ διαδικασία τῆς ἀπόσταξης, ἡ ὁποία μέχρι σήμερα σέ πολλά μέρη τῆς Δωδεκανήσου καὶ τῆς Κρήτης πραγματοποιεῖται κατὰ τόν παραδοσιακό τρόπο στό ρακοκάζανο. Στὰ Δωδεκάνησα τό παραγόμενο προϊόν ὀνομάζεται «Σούμα, ἡ» καὶ στήν Κρήτη «Ρακή, ἡ» ἢ «Τσικουδιά, ἡ».

35. Στὴ Νίσυρο διατηρεῖται μέχρι σήμερα τό ἐπώνυμο Νικητιάδης.

36. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 115.

μαι νά τοῦ τά εὐδ/αρεστήσω τόν καθ' ἕκαστον χρόνον τά δέκα ἔν7/δεκα.

Ὅθεν κ(αί) διά τό βέβαιον τῆς ἀληθείας ἔδω8/σα τήν παροῦσαν μου εἰς χεῖρας του, διά νά ἔχη 9/τό κύρος κ(αί) τήν ἰσχύν ἐν παντί Κριτηρίῳ. 10/Κ(αί) μή ἡξεύροντας νά ὑπογράψω, ἔβανα τόν Χ(ατζῆ) Λογοθέτη καί μέ ὑπόγραψεν, ὅτι ἐγώ, 11/ὁ Ἰω(άννης) τοῦ Γεώργη ἔλαβα τά ἄνωθεν καί ὑπόσχομαι.

12/Ἰδού καί οἱ παρευρεθέντες μάρτυρες:

13/Νικόλαος ἱερεὺς καί Οἰκονόμος παρών

14/Ἰω(άννης) Σακέλλης καί Πρωτόγερος τοῦ Κοινοῦ μάρτυς

15/

16/

17/

18/Ὁ γράψας Χ(ατζῆ) Λογοθέτης».

3) Παρατηρήσεις

Καί ἀπό τό περιεχόμενο τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ, καθώς καί ἀπό ἄλλα, ἐξάγεται τό συμπέρασμα, ὅτι ἡ Μονή τῆς Σπηλιανῆς ἐλειτούργει καί ὡς Χρηματοπιστωτικό Ἰδρυμα. Ἐδάνειζε χρήματα σέ μετρητά, σέ ἀνθρώπους πού ἀντιμετώπιζαν οἰκονομικές δυσκολίες, ἀλλά μέ τόκο. Ἔτσι ἐπένδυε τά ὑπάρχοντα κεφάλαιά της ἡ Μονή καί μπορούσε νά αὐξήσει τά εἰσοδήματά της. Παράλληλα ἐξυπηρετοῦσε τοὺς πολῖτες, οἱ ὅποιοι ἀντιμετώπιζαν οἰκονομικές δυσκολίες.

Ὡς γραφέας τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ ἀναφέρεται ὁ Χατζῆ Λογοθέτης.

ΧΙΙ. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 1-04-1840³⁷

1) Περίληψη

Ἀρχικά ὁ Μητροπολίτης Ρόδου ἀναφέρει, ὅτι λόγω πολλῶν ἀσχολιῶν καί ὑποχρεώσεων δέν ἡδυνήθη, ἂν καί τό ἐπιθυμοῦσε νά ἐπισκεφθεῖ ὁλόκληρη τήν Ἐπαρχία του καί νά ἔλθει καί στή Νίσυρο. Μάλιστα ἀναφέρει ὅτι πρόσφατα ἐτέλεσε τά Ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου στή Ρόδο.

Ἀκολούθως ἡ ἐπιστολή ἀναφέρεται στό κύριο θέμα αὐτῆς, πού

37. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 116.

είναι μία διαφορά μεταξύ δύο αδελφών, ήτοι, τοῦ Μιχαήλ Πατενιώτη³⁸ καί τοῦ ἀδελφοῦ του, τοῦ ὁποίου τό ὄνομα δέν μνημονεύεται.

Δυστυχῶς δέν γίνεται συγκεκριμένος λόγος διά τό ποία ἦταν ἡ διαφορά αὐτή, ὅμως ἀπό τό ὕφος τῆς ἐπιστολῆς εἰκάζεται, ὅτι πρόκειται γιά σοβαρή διαφορά μεταξύ τῶν δύο ἀδελφῶν καί καλεῖται ἡ Ἐκκλησία, διά τοῦ Ἡγουμένου τῆς Σπηλιανῆς Νεοφύτου, ἀπό κοινοῦ μετά τῶν Δημογερόντων τῆς Νισύρου, νά κρίνουν καί νά αποφασίσουν σχετικά.

Ὅμως, ἐάν παρ' εὐχὴν κάποιος ἀπό τοὺς διαδίκους δέν ἀποδεχθεῖ τήν ἀπόφαση αὐτή, τότε ἐκεῖνος θά πρέπει νά συλληφθεῖ καί δέσμιος νά σταλεῖ στήν Κωνσταντινούπολη, γιά νά τιμωρηθεῖ ἀναλόγως.

Ἐπίσης ἀπό τά ἀναφερόμενα στήν ἐπιστολή εἰκάζεται, ὅτι τό δίκαιον εἶναι μᾶλλον μέ τό μέρος τοῦ Μιχαήλ Πατενιώτη, τό δέ ἄδικον μέ τό μέρος τοῦ ἀδελφοῦ καί ἀντίδικού του.

2) Κείμενο

«1/† Ὁσιώτατε Ἡγούμενε τοῦ Ἱεροῦ Μοναστηρίου τῆς Σπηλιανῆς κ(αί) ἡμέτερε Ἐπίτροπε Νεόφυτε, 2/τὴν Ὁσιότητά σου, μετά τῶν τιμίων Δημογερόντων πατρικῶς εὐχόμεθα κ(αί) ὅτι τῆς ἐκκρε3/ μούσης ἡμῶν εὐχετικῆς ἐπιστολῆς, δηλοποιῶν Ὑμῖν, ὅτι ἐπειδὴ κ(αί) ὅτι <ὁ> καιρὸς δέν μᾶς ἐσυγ4/χώρησεν, νά ἀκολουθήσωμεν ὅλην τὴν περίοδον τῆς Ἐπαρχίας μας κ(αί) κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν μας, 5/μόλις ἐπεράσαμεν ἀπὸ πολλῆς ἀνάγκης εἰς τὴν νῆσον ταύτην, εἰς τό νά ἐκτελέσωμεν Ἐγκαί6/νεια τῆς νέας Ἐκκλησί(ας) τοῦ Ἀγίου Νικολάου³⁹ κ(αί) κατὰ συγκυρίαν ἡρόμην τό παρόν σοι Πα7/τενιώτην σας Μιχάλην, ὅστις μᾶς ἀνήγγειλε δεινοπαθῶν, ὅτι ἀκόμη πάσχει κ(αί) ὑποφέρει 8/μέ τό νά μὴν ἐτελείωσεν αὐτοῦ ἡ μεταξύ τοῦ αὐταδέλφου

38. Πατενιώτης ἢ Πατινιώτης: Ἦτοι, ὁ καταγόμενος ἀπὸ τῆ νήσο Πάτμο, ὁ Πάτμιος. Σημειωτέον, ὅτι σέ μεσαιωνικά κείμενα ἡ Πάτμος ἀναφέρεται συχνά ὡς «Πάτινος, ἡ».

39. Πρόκειται γιά τὸν ναὸ τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ὁ ὁποῖος διατηρεῖται μέχρι σήμερα στήν ὁδὸ Καναδᾶ καί ἀποτελεῖ ἐνοριακὸ ναὸ τῆς πόλεως τῆς Ρόδου. Αὐτὸς ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τοὺς παλαιότερους σωζόμενους ναοὺς στὴ νέα πόλη τῆς Ρόδου, τὴν ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς μεσαιωνικῆς πόλης εὐρισκομένης. Ἡ τελετὴ τῶν Ἐγκαίνων ἐνός νέου ναοῦ ἢ ἐνός παλαιοῦ ἀνακαινισθέντος, ἀποτελεῖ σπουδαῖο ἐκκλησιαστικὸ γεγονός καί τελεῖται ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη ἢ Ἐπίσκοπο τῆς περιοχῆς. Κατὰ τὴ διάρκεια αὐτῆς κατατίθενται Ἅγια Λεῖψανα κάτω ἀπὸ τὴν πλάκα τῆς Ἀγίας Τράπεζας τοῦ ναοῦ.

του διαφορά, καθώς είχαμεν διαλεχθῇ μέ 9/τούς αὐτοῦ Δημογέρον-
τας εἰς Ρόδον.

Ὅθεν βλέποντες τόν ἄνθρωπον νά ὑποφέρῃ ἐν 10/θεν κακεῖθεν
κ(αί) μή δυνάμενοι νά τοῦ παρασταθῶμεν ἀπό μακράν διά τό παρό-
ντι, 11/τόν ἀποστέλλομεν ἤδη εἰς τήν πατρίδα σας κ(αί) ἐντεῦθεν
κυριαρχικῶς σᾶς λέγομεν, ἅμα 12/θά λάβετε τήν παροῦσαν μας,
δηλ(αδή) μετά τās Ἀγίας Ἑορτάς τοῦ Πάσχα, εὐπειθῶς νά κά13/μετε
συνέλευσιν μετά τῶν Δημογερόντων, νά διαβάσετε <αὐτά>, τά ὅποια
ἐπὶ σᾶς φέρει γραμμένα, τῆς Με14/γάλης Ἐκκλησί(ας) κ(αί) καθώς
βλέπετε [τίς σχετικές] διαταγές, νά δώσετε ἕνα τέλος αὐτῆς τῆς ὑπο-
θέσε15/ως, ὡς ἀνήκει τό δίκαιον, ἀλλά νά φροντίσετε, νά μήν ἁμε-
λήσετε ἢ νά παραβῇτε 16/τάς ἄνωθεν διαταγάς κ(αί) τās ιδίας μας
παραγγελί(ας), ἀφιλοπροσώπως δέ νά διορθωθῇ κ(αί) 17/νά τελειωθῇ
αὐτή ἡ διαφορά μεταξύ τῶν δύο ἀδελφῶν.

Ὅστις Ὑμῶν ἤθελε δυστρωπῇ 18/ση κ(αί) φανῇ ἀπειθής κ(αί)
παρήκοος εἰς τās ἐκκλησιαστικές διαταγάς, τότε χωρίς ἀντί19/λογον
ἢ πρότασιν, νά μᾶς <τόν> στείλετε δεμένον εἰς Ρόδον, διά νά τοῦ
γίνῃ ἡ ἀνήκουσα παι20/δεῖα τῆς παρακοῆς.

Οὕτω ποιήσετε ὡς ἀρχιερατικῶς ἐντελλόμεθα κ(αί) μή ἀλλέως, 21/
διά νά σᾶς εὐχόμεθα κ(αί) ἡμεῖς, νά ἐορτάσετε χαρμοσύνως τό Ἅγιον
Πάσχα εἰς ἔτη πολ22/λά, ἡ δέ χάρις τοῦ Κ(υρί)ου, σύν τῇ παρ' ἡμῶν
εὐχῇ, μεθ' Ὑμῶν.

23/αωμ', τῇ 1. Ἀπριλίου. Ἐν Χάλκῃ.-

24/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σας.

[Κάτω ἀριστερή γωνία ἐγγράφου, σημείωσις]:

25/Τήν ὑπόθεσιν ταύτην τῶν δύο ἀδελφῶν, νά τήν θεωρήσετε μέ
κάθε 26/προσοχήν ἐν βάρει ἀλύτου ἀφορισμοῦ, χωρίς νά ἀδικηθῇ,
οὔτε 27/τό ἕνα μέρος, οὔτε τό ἄλλο, ἀφιλοπροσώπως κ(αί) ἀμετακλή-
τως 28/κ(αί) ὅποιος θέλῃ νά δυστροπῇ κ(αί) δέν δεχθῇ τήν δικαί29/αν
ἀπόφασίν μας, νά μᾶς ἐνημερώσετε, 30/διότι τόν τοιοῦτον, ἔχομεν
διαταγὴν τῆς 31/Μεγάλης Ἐκκλησίας, νά τόν στεί32/λωμεν εἰς τήν
πόλιν δέσμι33/ον, διά νά παιδευθῇ 34/ἐκεῖ, ὡς τοῦ πρέ35/πει».

3. Παρατηρήσεις

Δύο ἀδελφοί διάδικοι, ὁ Μιχαήλ Πατενιώτης καί ὁ μή κατονο-
μαζόμενος ἀδελφός του ἀντιδικοῦν γιά κάποια σοβαρά ὑπόθεση καί
καλεῖται ἡ Ἐκκλησία, διά τοῦ Ἀρχιμανδρίτου καί Ἑγουμένου τῆς
Σπηλιανῆς Νεοφύτου, σέ συνεργασία μέ τούς Δημογέροντες τῆς

Νισύρου νά κρίνουν καί νά ἀποφασίσουν σχετικά. Πιθανῶς πρόκειται γιά διαφορές σέ θέματα κληρονομίας.

ΧΙΙΙ. ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ: 29-08-1840⁴⁰

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος (1839-1856) ἐπισκέφθηκε τή Νίσυρο τόν Αὐγούστο τοῦ ἔτους 1840 καί ἐνῶ εὐρίσκετο στό Μανδράκι, ἐξέδωσε τήν παροῦσα «Ἀπόδειξιν», ὅπως ὁ ἴδιος τή χαρακτηρίζει, διά τῆς ὁποίας ἀφ' ἑνός μὲν διορίζει ὡς Ἑγούμενον τῆς Σπηλιανῆς τόν μέχρι τώρα ἡγουμενεύοντα Ἱερομόναχο Νεόφυτο Ἱερομνήμονος ἢ Ζαμπέτογλου, υἱό τοῦ παπᾶ Ἀντωνίου, ἀφ' ἑτέρου δέ τοῦ ἀπονέμει τό Ὀφίκιο τοῦ Ἀρχιμανδρίτου.

2) Κείμενο

«1/† Ἡ ταπεινότης ἡμῶν διά τῆς παρούσης αὐτῆς Ἀποδείξεως⁴¹ δηλοποιεῖ, ὅτι κυριαρχί2/κῶς ἀπεκατεστήσαμεν ἐκ νέου Ἑγούμενον τοῦ ἡμετέρου Ἱεροῦ Μοναστηρίου τῆς Σπηλιανῆς, 3/τόν ἄχρι τοῦδε ἡγουμενεύοντα δι' ἀδείας τῶν προκατόχων μας, ὥστε νά ἐπαγρυπνῇ εἰς πάν4/τα τά πράγματα τοῦ αὐτοῦ Μοναστηρίου τοῦδε κ(αί) νά συνάγῃ ὡς καλός Οἰκονόμος τά εἰσοδήματα 5/τοῦ ἰδίου Μοναστηρίου κ(αί) νά ἀκολουθῇ ἐν ταυτῷ ὅλα τά ἀναγκαῖα πρὸς χρῆσιν ἔξοδα 6/κ(αί) πρὸς τήν γενικὴν διοίκησιν ἀφορῶντα ὅλων τῶν πραγμάτων, χωρὶς νά ἔχῃ τό δικαίωμα 7/τίνας τῶν ἄλλων ἱερέων, εἴτε κληρικός, εἴτε ἄλλος λαϊκός, νά ἀντεπεμβαίνῃ εἰς τά μὴ 8/εἰς αὐτοὺς ἀνήκοντα μοναστηριακά πράγματα κ(αί) ὑποθέσεις.

Τόν αὐτόν ἐδιορίσαμεν 9/κ(αί) ἰδιαίτερόν μας Ἐπίτροπον τῶν ἐνταῦθα ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων, ὡς καί οἱ προκά10/τοχοί μας, προβιάσαντες αὐτόν περιπλέον εἰς τό τοῦ Ἀρχιμανδρίτου ἀξίωμα ἐν αὐτῷ 11/τῷ Ἱερῷ Μοναστηρίῳ. Κ(αί) οὕτω ἐδόθη τῇ αὐτοῦ Ὀσιότητι ἡ παροῦσα ἡμῶν Ἀπόδειξις.

12/αωμ', τῇ καθ' Αὐγούστ(ου), ἐν Χωρίῳ Μανδράκι.

13/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος βεβαιοῖ».

40. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 117.

41. Απόδειξις, ἢ: Ἐπίσημον ἐκκλησιαστικόν ἔγγραφο, τό ὁποῖον ἐκδίδεται ἀπό τόν Πατριάρχη ἢ τόν Μητροπολίτη. Ἐπί παραδείγματι: «Ἀπόδειξις ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῶν Χριστουγέννων».

3) Παρατηρήσεις

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ίάκωβος ό Πάτμιος ήταν άνδρας μεγάλης μορφώσεως διά τήν εποχή του, διέθετε ύψηλό ήθος καί εύρύτητα αντίληψεως καί αυτό συνάγεται άβίαστα καί από τά διάφορα έγγραφα καί τίς έπιστολές του, πού σώζονται μέχρι σήμερα καί φυλάσσονται στο Αρχείο τής Σπηλιανής Νισύρου.

Ο Αρχιμανδρίτης Νεόφυτος Ίερομνήμονος ή Ζαμπέτογλου⁴², διαθέτει επίσης ικανή μόρφωση για τήν εποχή του, είναι συντηρητικός ως χαρακτήρας καί ως ιερωμένος, αλλά πολύ δραστήριος καί παραγωγικός. Έγεννήθη τό 1795, διετέλεσε ήγουμενέων ή Ήγούμενος τής Σπηλιανής περίπου από τό έτος 1821 έως τό 1856 καί απέβίωσε τό έτος 1863 σέ ηλικία σχεδόν έβδομήντα έτών.

Ο Αρχιμανδρίτης Νεόφυτος ήταν εξαδελφος του Κωνσταντίνου Σακελλαρίου ή Ξένου, υιού του πατᾶ Ίωάννη Σακελλίου ή Σακελλαρίου καί μαθητού του Θεοφίλου Καΐρη στην Άνδρο.

XIV. ΕΝΤΑΛΤΗΡΙΟΝ ΓΡΑΜΜΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ: 8-09-1840⁴³

1) Περίληψη

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ίάκωβος ό Πάτμιος εύρισκόμενος αρχές Σεπτεμβρίου του έτους 1840 στο Έμποριό Νισύρου γράφει καί αποστέλλει τό Γράμμα αυτό στον Αρχιμανδρίτη καί Ήγούμενο τής Σπηλιανής Νεόφυτο, παραγγέλοντάς του νά είναι πολύ προσεκτικός, διότι, ύστερα από σχετικές γραπτές έντολές του Πατριαρχείου τής Κωνσταντινουπόλεως καί τής Ύψηλης Πύλης, όφείλουν οί Αρχιερείς καί οί κατά τόπους υπεύθυνοι έκκλησιαστικοί άνδρες, νά έρευνούν έπισταμένως καί νά μήν δέχονται άνεξέταστα Μοναχούς ή δήθεν Μοναχούς, έπειδή κυκλοφορούν πολλά πρόσωπα αυτού του είδους καί έχουν πονηρούς καί ιδιοτελείς σκοπούς. Οί κυκλοφορούντες πραγματικοί Μοναχοί όφείλουν νά είναι έφοδιασμένοι μέ αποδεικτικά έγγραφα τής Μονής

42. Τό έπώνυμον Ζαμπέτογλου προέρχεται από τήν τουρκική γλώσσα. Στα τουρκικά Zabıt = αξιωματικός, αστυνομικός, χωροφύλακας. Πιθανώς κάποιος από τούς προγόνους τής Οίκογενείας είχε αυτή τήν ιδιότητα ή τό παρωνύμιον καί έτσι προέκυψε τό έπώνυμο αυτό.

43. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 124.

των ἢ τοῦ Ἀρχιερέως, ὁ ὁποῖος τοὺς ἔκειρε Μοναχοὺς⁴⁴ ἢ τοὺς ἐχειροτόνησε καὶ τότε μόνον νά γίνονται δεκτοὶ σέ ἐκκλησιαστικά Ἰδρύματα.

2) *Κείμενο*

«1/† Ὅσιώ(τα)τε Ἡγούμενε τοῦ ἡμετέρου Ἱεροῦ Μοναστηρίου τῆς Σπηλιανῆς, εὐχόμε2/θά σοι, δηλοποιοῦντές σοι, ὅτι κατ' αὐτάς ἐλάβομεν ἀπό Κωνσταντινουπόλεως 3/Γράμματα τῆς Μεγάλης Ἐκκλησί(ας), ὁμοῦ κ(αί) Γράμματα τῆς Ὑψηλῆς Πόρτας⁴⁵, τὰ 4/ὁποῖα σφοδρῶς διατάττουσι τοὺς κατὰ τόπους Ἀρχιερεῖς, νά δώσωσιν ἀνυπερθέτως διαταγὰς 5/εἰς ὅλους τοὺς εὐρισκομένους Ἐπιτρόπους τῶν ἐκκλησιαστικῶν, εἰς τό νά εἶναι κατὰ πολλά 6/προσεκτικοί, νά παρατηροῦσι μέ κάθε περιέργειαν, νά μὴ δέχωνται ἀπλῶς κ(αί) 7/ὡς ἔτυχεν ἐκείνους, ὅπου περιέρχονται μέ σχῆμα καλογερικόν ἢ καθένα Καλόγηρον, 8/χωρίς ἀποδεικτικά Γράμματα, εἴτε τοῦ Μοναστηρίου των, εἴτε τοῦ Ἀρχιερέως, ὅπου τοὺς ἔχει9/ροτόνησεν.

Ὅθεν κ(αί) ἡμεῖς, κατὰ τὰς ἀνωτέρω διαταγὰς, διατάττομεν ἀρχιερατι10/κῶς τὴν Ὅσιότητά σου, νά ἐπαγρυπνῆς εἰς τὰ τοιαῦτα, νά μὴν παραδέχεσαι εἰς τό ἐξῆς 11/χωρίς πρότερον νά τοὺς ἐξετάξης καλῶς, παρατηρώντας τὰ Γράμματά των, νά δῇς κ(αί) 12/αὐτό ἐκκλησιαστικῶς κ(αί) ὄχι συνηθισμένα, ἐπειδὴ πολλοὶ ἐντροφῶντες εἰς αὐτόν τόν 13/τρόπον καὶ Καλόγηροι πλαστοί κ(αί) ὑποκριταὶ κ(αί) ἄλλοι πάλιν μέ σχῆμα καλογερί14/κόν, πλανῶντες τόν λαόν διὰ τε κακοποιὰ κ(αί) πονηρά αὐτῶν τέλη, εἰ δέ κ(αί) 15/φανῇ κανένας τοιοῦτος μέ ἰδιογράφους ὑπογραφὰς Ἀρχιερέων, ὅπου αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἐ16/τεχνήθησαν κ(αί) ἡ Ὅσιότης σου ἐνδεχομένως νά μὴν γνωρίζης τὰς τοιαύτας ὑπογρα17/φάς, περὶ τῶν τοιούτων ἀνάγκη πρότερον νά μᾶς εἰδοποιῇς κ(αί) χωρὶς ἰδιόχειρόν μας 18/ἔγγραφον, νά μὴν τοὺς ἀφήνης ὀλοτελῶς νά προσέρχωνται, ἀλλὰ πρόσεχε νά εἶσαι 19/

44. Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος προσέρχεται σέ μίαν Μονήν, προκειμένου νά μονάσει, ἀρχικά προσλαμβάνεται ὡς Δόκιμος. Ἡ δοκιμασία συνήθως διαρκεῖ δύο ἔτη, μπορεῖ ὅμως καὶ νά συντομευθεῖ. Στὴ συνέχεια λαμβάνει χώραν ἡ κουρά αὐτοῦ, ἡ ὁποία γίνεται ἀπὸ τόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς ἢ καὶ τόν Ἐπίσκοπο τῆς περιοχῆς. Ἀργότερα, ὁ ἤδη Μοναχός, εἶναι δυνατόν νά λάβει καὶ τοὺς βαθμούς τῆς ιερωσύνης, ἥτοι, νά χειροτονηθεῖ Διάκονος, Πρεσβύτερος, καὶ Ἐπίσκοπος. Ἡ χειροτονία γίνεται ἀπὸ τόν Ἐπίσκοπο.

45. Ὑψηλὴ Πόρτα ἢ Ὑψηλὴ Πύλη, ἢ: Ἐννοεῖται ἡ κεντρικὴ Ὁθωμανικὴ Κυβέρνηση, ἡ ὁποία εἶχε τὴν ἔδρα τῆς στὰ Ἀνάκτορα τοῦ Τόπ Καπί, στήν Κωνσταντινούπολη, ὅπου διέμενε καὶ ὁ Σουλτάνος.

ἔξυπνος εἰς τὰ παρόμοια, διὰ νά μήν ἤθελε προσκρούσης μετὰ ταῦτα μέ καμμίαν 20/παραδρομήν. Οὕτω ποιήσον, ὡς σοί ἐντελλόμεθα κ(αί) μή ἄλλως ἐξ ἐφέσεως.

21/Τῷ ,αωμ', τῇ ἡ' Σεπτεμβρί(ου), ἐκ τοῦ χωρίου Ἐμπορίου.

22/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος καί εὐχέτης σου».

3) Παρατηρήσεις

Κύριον θέμα τοῦ Ἐνταλτηρίου αὐτοῦ Γράμματος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου πρὸς τὸν Ἀρχιμανδρίτη καὶ Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Νέοφυτο εἶναι, ἡ κατόπιν σχετικῶν ἐγγράφων διαταγῶν τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἐντολή πρὸς τὸν Νέοφυτον, νά μή δέχεται ἀκρίτως ὅποιονδήποτε περιπλανώμενον Μοναχόν ἢ δῆθεν Μοναχόν, ἃν δέν εἶναι αὐτός ἐφοδιασμένος μέ σχετικά ἀποδεικτικά ἐγγραφα, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἐκυκλοφοροῦσαν τοιοῦτοι μέ ἰδιοτελεῖς καὶ πονηροὺς σκοποὺς καὶ δημιουργοῦσαν διάφορα προβλήματα.

Ἐπειδὴ τὸ θέμα φαίνεται ὅτι ἀπασχόλησε σοβαρά, τόσο τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ὅσο καὶ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη, θά μπορούσε κανεὶς νά ὑποθέσει, ὅτι οἱ περιπλανώμενοι αὐτοὶ Μοναχοὶ ἢ δῆθεν Μοναχοί, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἐθεωροῦντο ὑποπτοι, ὅτι ἔκαναν πολιτικὴ προπαγάνδα σέ βάρος τῆς Ὀθωμανικῆς Διοικήσεως, ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὸν Ὀθωμανικὸ ζυγόν. Ἀτυχῶς τὸ ἐγγραφο αὐτό δέν ἀναφέρει περισσότερες πληροφορίες, ὥστε νά μπορεῖ κανεὶς νά εἶναι βέβαιος γιὰ τίς κινήσεις καὶ τοὺς σκοποὺς τῶν περιπλανωμένων αὐτῶν προσώπων.

XV. ΔΩΡΗΤΗΡΙΟΝ ΕΓΓΡΑΦΟΝ: 2-11-1840⁴⁶

1) Περίληψη

Ὁ Ἀλέξανδρος Κυπραῖος καὶ ὁ Ἰωάννης Γεωργίου εἶχαν ἓνα πλοῖο Μπρίκιον⁴⁷, τὸ ὁποῖον ἐναυάγησε, διεσώθη δέ μόνο μία βάρκα. Ἐπειδὴ ἡ Μονὴ τῆς Σπηλιανῆς τοὺς συμπαραστάθηκε στὴν ἀτυχία των αὐτὴν, ἐκεῖνοι ἐθώρησαν σκόπιμο, σέ ἐνδειξη εὐγνωμο-

46. Σ. Α., 1 (1999), σ. 119.

47. Μπρίκιον, τό: Μεγάλο ἱστιοφόρο πολεμικὸ πλοῖο τοῦ 19ου αἰ., μέ δύο κατάρτια καὶ ἐκτόπισμα, πού τοῦ ἐπέτρεπε νά φέρει ἀρκετὰ πυροβόλα.

σύνης προς αυτήν, νά τῆς δωρήσουν τήν βάρκα των, ἡ ὁποία εἶχε ἑπτὰ κουπιά καί τίποτε ἄλλο.

2) *Κείμενο*

«1/Οἱ ὑποσημειούμενοι οἰκειοθελῶς καί 2/αὐτοθελήτως ἀφιερῶμεν τήν ὁποίαν διεσώ3/σαμεν βάρκαν ἀπό τό ναυαγῆσαν ἡμέτερον 4/πλοῖον, Μπρίκιον, πρὸς τήν Παναγίαν Σπηλιανήν 5/τῆς Νισύρου, δι' ἣν φιλοφρόνως ἐπίσκεψιν 6/ἐλάβομεν ἐκ τοῦ Ἱεροῦ τούτου Μοναστηρίου. 7/Ἐμπεριέχονται εἰς αὐτήν κωπία ἑπτὰ κ(αί) οὐχ ἕτερον.

8/Διό πρὸς βεβαίωσιν ἀληθείας ὑποσημειούμεθα, χο9/ρηγοῦντες τό παρόν Δωρητήριον Ἑγγραφον, πρὸς 10/τόν ὄν ἀνήκει Ἡγούμενον Νεόφυτον.

11/Ἐν Νισύρῳ, τῇ 2. Νοεμβρίου 1840.

12/Ἀλέξανδρος Κυπραῖος

13/Νικόλαος Γεωργίου

14/Ὁ Γραφεύς κ(αί) μάρτυς Ἰωάνν(ης) Κωνσταντινίδης».

3. *Παρατηρήσεις*

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι ἡ Μονή τῆς Σπηλιανῆς συμπαραστάθηκε στούς ιδιοκτήτες ἑνός Μπρικίου, τό ὁποῖο ἐναυάγησε. Τότε ἐκεῖνοι, σέ ἔνδειξη εὐγνωμοσύνης ἐδώρησαν στή Μονή τῆς Σπηλιανῆς τή διασωθεῖσα βάρκα των. Πρὸς τοῦτο συντάχθηκε καί τό Δωρητήριον αὐτό Ἑγγραφο καί ἐδόθηκε στόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτο, πρὸς πίστωση τῆς γενομένης δωρεᾶς.

Γραφῆας τοῦ ἐγγράφου ἀναφέρεται ὁ Ἰωάννης Κωνσταντινίδης. Τό κείμενο εἶναι γραμμένο στήν καθαρεύουσα καί δέν ἐμφανίζει συντακτικά ἢ ὀρθογραφικά σφάλματα.

XVI. ΛΟΣΤΡΟΜΟΥ ΚΑΙ ΛΟΙΠΩΝ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΙΣ: 2-11-1840⁴⁸

1) *Περίληψη*

Περί τό μεσονύκτιο τῆς 1ης πρὸς τή 2α Νοεμβρίου (Παρασκευή πρὸς Σάββατο) τοῦ ἔτους 1840 ἕνα Βρίκιον, τό ὁποῖο εἶχε ἀναχωρήσει πρὶν τρεῖς ἡμέρες ἀπό τή Ρόδο καί ἦταν φορτωμένο σιτάρι, ἐπλεε ἀνοικτά μεταξύ Τήλου καί Νισύρου.

48. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 121-123.

Ὁ ναύτης πού ἐκτελοῦσε ὑπηρεσία διεπίστωσε, ὅτι τό πλοῖο ἄρχισε νά κατακλύζεται ἀπό τά νερά τῆς θάλασσας. Τότε αὐτός ἀμέσως ἐξύπνισε τόν Πλοίαρχο καί τούς ναῦτες, ἐκεῖνοι ἀντελήφθησαν τόν κίνδυνο, εἰσῆλθαν σέ μία μεγάλη βάρκα καί ἐσώθησαν. Ἀκολούθως ἦλθαν στήν πλησιέστερα κείμενη Νίσυρο καί ἀπεβιβάσθησαν σέ αὐτήν, ἀφοῦ κατόρθωσαν νά σώσουν μόνο τούς ἑαυτούς των. Τό Βρίκιον ἐγκαταλείφθηκε καί ἐβυθίσθηκε.

Μετά τήν ἄφιξή των στή Νίσυρο, ὁ Πλοίαρχος καί τό πλήρωμα, ἀποτελούμενο ἀπό ἑπτά ναῦτες, ἐνεφανίσθησαν στή Δημαρχία τῆς Νισύρου καί ἐνώπιον τῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς «ἐξομολογήθησαν»⁴⁹ ἐνόρκως τά συμβάντα, τά ὅποια κατεγράφησαν καί περιλαμβάνονται στό ἔγγραφο αὐτό.

2. Κείμενο

«1/Τῇ 2. Νοεμβρίου 1840.

2/Λοστρούμου Ἐξομολόγησις

3/Ἐρ(ώτησις): Πῶς ὀνομάζεσαι;

4/Ἀπ(άντησις): Ἰωάννης Ριμιάκης.

5/Ἐρ(ώτησις): Ποίας πατρίδος;

6/Ἀπ(άντησις): Κρήτης.

7/Ἐρ(ώτησις): Ποῦ κατοικεῖς;

8/Ἀπ(άντησις): Εἰς τήν ἰδίαν.

9/Ἐρ(ώτησις): Ποίας θρησκείας;

10/Ἀπ(άντησις): Χριστιανός Ὁρθόδοξος.

11/Ἐρ(ώτησις): Πῶς ἠκολούθησε τό ναυάγιον τοῦ караβίου Βρικίου;

12/Ἀπ(άντησις): Τῇ παρούσῃ νυκτί πρώτη Νοεμβρίου, περί 13/τό μεσονύκτιον, μέσον Τήλου κ(αί) Νισύρου, 14/ἀνοικτά ὁμως πλέοντες μεθ' εὐδίας, αἱ 15/[-----] . Συνέβησαν, τὰς ἡμέρας ταύτας ἀναχω16/ρημένοι ἀπό Ρόδον ἡμέρας τρεῖς, ἰδού ση17/κωθεῖς περί τήν ὀρδηνίαν τῆς βάρδιας, εἶδον 18/τό Βρίκιον ὑπέρ τήν μέσην ἥ καί κάτωθεν 19/γέμον θάλασσαν κ(αί) πλημμυροῦν. Ἀμέσως 20/λοιπόν ἐξυπνίσας τούς ἐπιλοίπους συντρόφους 21/ναύτας κ(αί) τόν Πλοίαρχον, μόλις ἀπό τήν 22/εἰσροήν τῶν ὑδάτων ἐδυνήθημεν κ(αί) 23/ἐλύσαμεν τήν μεγάλην βάρκαν τοῦ Κα24/ραβίου κ(αί) εἰσῆλθομεν εἰς

49. Ἐξομολογοῦμαι στό κείμενο αὐτό σημαίνει δίδω ἐπισήμως καί ἐνόρκως κατάθεση σέ Δημόσια Ἀρχή γιά ἓνα συγκεκριμένο γεγονός ἢ συμβάν.

αυτήν κ(αί) μόλις 25/ἐμβήκαμεν γυμνοί εἰς αὐτήν, ὡς εὐρέ26/θημεν κ(αί) ἐζητήσαμεν σωτηρίαν.

Βλέ27/ποντες λοιπόν τὴν Νίσυρον πλησιεστέραν 28/ἤλθομεν ἐδῶ κ(αί) ἰδοῦ, ὅπου διαμαρ29/τύρομαι τὴν ὑπόθεσιν ἐνόρκως ἔμπρο30/σθεν τῆς εἰκόνης τῆς Παναγίας διὰ 31/τὴν σωτηρίαν.

32/Ἐρ(ώτησις): Τί φορτίον εἶχετε; Ἀπ(άντησις): Σιτάρι. 33/Δέν διεσώσατε τίποτε; Μόλις σᾶς εἶπον τὴν ζώην. 34/Φορέματα; - Τίποτε. Διατί; Διότι, τόσην βίαν 35/μετεχειρίζετο ἡ εἰσροή τῶν ὕδ(άτων): ὥρα διεταράχθημεν 36/ἔξω φρενῶν διὰ τό παράδοξον γενόμενον κ(αί) μόλις ἐμβάντες εἰς τὴν 37/βάρκαν ἤλθομεν ἐδῶ.

38/Πῶς ὀνομάζεσαι; Σίμων Πετρίδης Ἄντρου, κατοικῶ εἰς Ρόδον. 39/Πῶς ἠκολούθησε τό ναυαγίόν σας; Κατά 40/τὴν ἀνωτέρω ἐξομολόγησιν κ(αί) πρό ἐμοῦ, ἐνώ41/πιον τῆς ἱερᾶς εἰκόνης ἐξομολογηθέντος κ(αί) ἰδοῦ δια42/μαρτύρομαι.

43/Ταυτοχρόνως προσκληθεῖς ὁ Κύρι(ος) Ἰωάν(ης) Ρουβῆς 44/ἐξομολογηθεῖς κατὰ μόνας ἐνώπιον τῆς Σεβασ(μίας) 45/εἰκόνης, ἔδωκε μεθ' ὅρκου τὴν τῶν ἀνωτέρω 46/ἰδίαν ἔκθεσιν κ(αί) οὕτω διαμαρτύρομαι.

47/Συγχρόνως ὁ Κύρι(ος) Χρῆστος Πλάζης προσκληθεῖς 48/κ(αί) ἐξομολογηθεῖς ἐνόρκως, ἔδωκε τὴν αὐτὴν ἔκ49/θεσιν περὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ ναυαγίου των. Ὡς 50/ἀνωτέρω κ(αί) ἐγὼ διαμαρτύρομαι.

51/Ἐπομένως κ(αί) συγχρόνως προσκληθεῖς κ(αί) ὁ Κύρι(ος) 52/Παρασκευᾶς Σινωπεύς⁵⁰, κάτοικος τῆς Ρόδου κ(αί) ἐξομολογηθεῖς ἐνώπιον τῆς ἱερᾶς εἰκόνης τῆς Σπηλιαν(ῆς), 54/ὡμολόγησε ταυτά, ὡς οἱ διαληφθέντες κ(αί) οὕ55/τω διαμαρτύρεται.

56/Αὐθωρεῖ κ(αί) ὁ Κύρι(ος) Νικόλ(αος) Χέρντης ἐξομολογη57/θεῖς περὶ τοῦ ναυαγίου τοῦ Βρικίου ἐξέθετο 58/ταυτά, ὡς κ(αί) οἱ εἰρημένοι κ(αί) οὕτω διαμαρτύρεται.

59/Τελευταῖον, προσκληθεῖς κ(αί) ὁ Κύρι(ος) 60/Ἰωάννης Ἀρτέμιος Κώτης κ(αί) ἐξομολο61/γηθεῖς ἐν ἀκριβεῖ ἐξετάσει περὶ τοῦ 62/ναυαγίου τοῦ καραβίου Βρικίου, 63/ἔδωκεν ἐνόρκως τὴν ἔκθεσιν, ὅτι οὕ64/τω συνέβη, ὡς κ(αί) οἱ ἀνωτέρω ὡμολόγησαν ἐνόρκως, ἐνώπιον τῆς ἱερᾶς 66/εἰκόνης τῆς Σπηλιανῆς».

50. Σινωπεύς: Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος κατάγεται ἀπὸ τῆ Σινώπη, πόλη ἐπὶ τῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἀπὸ τῆ Σινώπη κατήγετο ὁ διάσημος γιὰ τὴν ἀπλότητά του κυνικός φιλόσοφος Διογένης ὁ Σινωπεύς (4ος αἰ. π.Χ.). Στὴν εἰσοδο τοῦ λιμένος τῆς πόλεως στέκεται σήμερα ἕνα ἀγαλμά του. Βλ. Ἐγκυκλοπαιδεία ΝΕΑ ΔΟΜΗ, τ. 8, Ἀθῆναι ἄν. χρ. ἐκδ., σ. 224.

3) Παρατηρήσεις

1) Τό έγγραφο αυτό είναι συντεταγμένο σέ γλώσσα καθαρεύουσα καί στήν ύπηρεσιακή γλώσσα τῆς τότε ἐποχῆς. Στό κείμενο δέν παρατηροῦνται συντακτικά ἢ ὀρθογραφικά σφάλματα. Ἄν καί δέν ἀναφέρεται ὁ συντάκτης καί γραφέας αὐτοῦ, πρέπει νά ἦταν λόγιος καί ἐγκρατής τοῦ ἐλληνικοῦ λόγου. Πιθανῶς γραφέας τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ θά ἦταν ὁ Γραμματέας τοῦ Κοινοῦ.

2) Πῶς ὀνομάζετο ὁ Πλοίαρχος τοῦ Βρικίου πού ἐναυάγησε δέν ἀναφέρεται στό ἐγγράφο αὐτό. Ὅμως ἀπό ἄλλο ἐγγράφο τοῦ Ἀρχείου τῆς Σπηλιανῆς, πού παρουσιάζεται στή συνέχεια, πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ Πλοίαρχος ὀνομάζετο Ἀλέξανδρος Κυπραῖος. Ὁ Λοστρόμος⁵¹, ὁ ὁποῖος καταθέτει πρῶτος, ὀνομάζετο Ἰωάννης Ριμιάκης καί κατήγετο ἀπό τήν Κρήτη. Τό πλήρωμα ἀπετελεῖτο ἀπό ἐπτά συνολικά πρόσωπα, ὅλα ἄνδρες, τά ὀνόματα τῶν ὁποίων ἀναφέρονται, καθῶς καί ὁ τόπος καταγωγῆς ἢ κατοικίας ὀρισμένων ἀπό αὐτούς.

3) Δέν γίνεται ἀναφορά, σχετικά μέ τά αἷτια τοῦ ναυαγίου. Δέν γίνεται λόγος γιά ἄσχημες καιρικές συνθῆκες κ.λπ. Οἱ συνθῆκες τοῦ ναυαγίου, ὅπως περιγράφονται ἀπό τό πλήρωμα τοῦ πλοίου ἦσαν τέτοιες, πού τό μόνο πού κατόρθωσαν ἦταν νά σώσουν τούς ἐαυτούς των.

4) Ἀπό τό περιεχόμενο τοῦ ἐγγράφου δέν συνάγεται ποῖες ἦσαν οἱ τοπικές Ἀρχές τῆς Νισύρου, ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἐνεφανίσθησαν μετά τό ναυάγιο ὁ Πλοίαρχος καί οἱ ναῦτες τοῦ πλοίου καί ἔδωσαν τή σχετική κατάθεση. Ἀπό τό ἀμέσως ἐπόμενο ἐγγράφο συνάγεται ὅτι ἐπρόκειτο γιά τή Δημογεροντία τῆς Νισύρου.

XVII. ΕΚΘΕΣΙΣ ΝΑΥΑΓΙΟΥ ΒΡΙΚΙΟΥ: 2-11-1840⁵²

1) Περίληψη

Τήν 2-11-1840, ἡμέρα Σάββατο καί περί ὥρα 06.00 π.μ., ὁ Ἀλέξανδρος Κυπραῖος, Πλοίαρχος τοῦ Βρικίου «Ἑλλάς» καί ὁ ιδιώτης Νικόλαος Γεωργίου, καταθέτουν ἐνώπιον τῆς Δημαρχίας Νισύρου ἐνὸρκως, τά σχετικά μέ τό ναυάγιο τοῦ Βρικίου κατὰ τό παρελθόν μεσονύκτιο. Ἡ κατάθεσή των εἶναι σύμφωνος μέ τό περιεχόμενον

51. Λοστρόμος, ὁ: Ὁ πρῶτος Ὑπαξιωματικός ἐμπορικοῦ πλοίου, ὁ ναύκληρος.

52. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 120.

ἐκείνης, τήν ὁποίαν ἔδωσαν προηγουμένως τά μέλη τοῦ πληρώματος τοῦ ναυαγήσαντος πλοίου.

2) *Κείμενο*

«1/Τῇ 2. (Νοε)μβρίου 1840, ἡμέραν Σάββατον, ὥρα ἕκτη, 2/ἐγένετο ἡ Ἔκθεσις τοῦ ναυαγίου τοῦ Βρικίου, 3/ὀνομαζομένου «Ἑλλάς» καί διοικουμένου ὑπό 4/τοῦ Πλοίαρχου Ἀλεξάνδρου Κυπραίου κ(αί) τοιούτους 5/κ(αί) εὐρέθη σύμφωνη ἅπασα ἡ Ἔκθεσις μέ τῶν ναυτῶν 6/κ(αί) ἡ τοῦ Πλοίαρχου, διαμαρτυρομένου ἐνόρκως 7/τὴν τοῦ ναυαγίου συμβᾶσαν περίστασιν κ(αί) 8/ὑπογράφοντας δι' ἀσφάλειαν ἰδιοχείρως.

[Ὑπογραφή Πλοίαρχου]

9/Ἀλέξανδρος Κυπραῖος

10/Συγχρόνως κ(αί) ὁ Κύρι(ος) Νικόλα(ος) Γεωργίου, ιδιώτης, 11/προσκληθεὶς παρὰ τοῦ Δημαρχείου Νισύρου 12/ὁμολόγησεν τά τοῦ ναυαγίου των κ(αί) ἔδωκεν φιλ13/ἀληθῶς κ(αί) ἐνόρκως τὴν αὐτὴν ὁμολογίαν, συμφῶ14/νως μέ τούς ναύτας κ(αί) διαμαρτυρόμενος 15/ἔμπροσθεν τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ἰδιογράφως τό 16/ὄνομά του πρὸς ἔνδειξιν <ἔθεσεν>.

17/Νικόλα(ος) Γεωργίου».

3) *Παρατηρήσεις*

Ἐνώπιον τῆς Δημαρχίας Νισύρου, ὁ Πλοίαρχος τοῦ ναυαγήσαντος Βρικίου «Ἑλλάς» Ἀλέξανδρος Κυπραῖος καί ὁ ιδιώτης Νικόλαος Γεωργίου καταθέτουν ἐνόρκως τά συμβάντα. Αὐτά συμφωνοῦν πλήρως μέ ὅσα κατέθεσαν τά μέλη τοῦ πληρώματος τοῦ ναυαγήσαντος πλοίου.

XVIII. ΠΩΛΗΤΗΡΙΟΝ ΓΡΑΜΜΑ: 20-09-1841⁵³

1) *Περίληψη*

Ὁ Ἠγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος, ἐνεργώντας ἐκ μέρους καί γιὰ λογαριασμό τῆς Μονῆς του καί ἔχοντας τὴν σύμφωνη γνώμη τῶν Δημογερόντων, προβαίνει στὴν πώληση στὸν ναὸ τῆς Παναγίας Ποταμίτισσας τοῦ Μανδρακίου μίας οἰκίας στὴ θέση «Εἰς τὰ Ἀλώνια», ἡ ὁποία ἀποτελοῦσε δωρεὰ τῆς Σοφίας Πασκάλη πρὸς τὴ Σπηλιανή, ἀντὶ τοῦ εὐλόγου τιμήματος τῶν ἑξακοσίων εἴκοσι (620) γροσίων.

53. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 126.

2) *Κείμενο*

«1/Διά τοῦ παρόντος Πουλητηρί(ου) Γράμματος γίνεται δῆλον, 2/ ὅτι πουλῶ ἐγώ, ὁ Καθηγούμεν(ος) τῆς Σπηλιανῆς, Ἀρ3/χιμανδρίτης Νεόφυτος, εἰς τὴν Κυρίαν Θεοτόκον 4/Ποταμίτισσα, μέ κοινήν γνώ- μὴν τῶν Δημογερόν5/των κ(αί) λοιπῶν τοῦ χωρίου μας Μανδρακίου, τό ἀφιέρω6/μα τῆς Σοφίας Πασκάλη, τά σπίτια εἰς τ' Ἀλώνια, ὡς κα7/ θῶς εὐρίσκονται, διὰ γρ(όσια) ἑξακόσια εἴκοσι, Ν(οῦμερο): 620, 8/τά ὅποια εἶναι καλὰ πουλημένα κ(αί) καλὰ ἀγορασμένα 9/κ(αί) θέλῃ εἶναι εἰς τό ἑξῆς τῆς Ἐκκλησίας μας, ὡς κτῆμα 10/ἑδικόν της ἀναπόσπα- στον καί νά μὴν ἔχῃ κανεῖς 11/νά τὴν ἐνοχλήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν μας.

Ἄν ὅμως ἦθε12/λεν τὴν ἐνοχλήσῃ κανεῖς, νά ἔχῃ τὴν κατάραν 13/ τοῦ Θεοῦ καί τῆς Κυρίας Θεοτόκου Σπηλιανῆς, ὁμοῦ καί 14/τῆς Ποταμίτισσας.

Ὅθεν ἔγινε τό παρόν πουλητή15/ριον καί ἐβάλθη εἰς τὴν παρα- καταθήκην τῆς Ἐκκλησί16/ας μας, πρὸς ἀσφάλειάν της.

17/Ἐν Μανδρακί(ω) Νισύρου, 1841, Σεπτεμβρίου 20».

3) *Παρατηρήσεις*

Δέν ἀναφέρεται ποιός εἶναι ὁ γραφέας τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ, τό ὅποιο ἀποτελεῖ εἶδος συμβολαίου ἀγοροπωλησίας, ὅμως πρόκειται μᾶλλον γιά τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο. Ἐπίσης τό ἔγγραφο δέν φέρει ὑπογραφές πωλητοῦ, ἀγοραστοῦ καί μαρτύρων.

**ΧΙΧ. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ – ΑΠΟΓΡΑΦΗ
ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ: 21-11-1841⁵⁴**

1) *Περίληψη*

Ἡ σύζυγος τοῦ Μαστρομιχάλη Καλή (Καλλιόπη), τό γένος Δια- κομιχάλη, ἀπεβίωσε καί ἄφησε ἓνα ἀνήλικό τέκνο. Ἀπεφασίσθη λοι- πόν νά καταγραφῇ ἡ κινητὴ περιουσία αὐτῆς, προκειμένου ὅταν ἐνηλικιωθεῖ τό τέκνο της, νά τὴν παραλάβει ἀκέραιη. Ἐπίσης κατα- γράφεται καί ἓνα χρέος τῆς ἀποθανούσης Καλῆς τῶν διακοσίων γροσίων. Ὁ συγγενὴς αὐτῆς παπᾶ Χατζῆς ἀναλαμβάνει νά ἐξοφλή- σει τό χρέος αὐτό, ὅμως λαμβάνει ἓνα ἀγρόκτημα στά Κατάφια, τό ὅποιο θά καλλιεργεῖ καί θά καρποῦται. Ὅταν λάβει τά διακόσια

54. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 127.

γρόσια από τήν πλευρά τῆς οἰκογένειας τοῦ Μαστρομιχάλη, τότε ὁ παπᾶ Χατζῆς θά ἐπιστρέψει τό ὥς ἄνω ἀναφερόμενο ἀγρόκτημα.

2) *Κείμενο*

«1/Διά τοῦ παρόντος ἡμῶν Ἐκκλησιαστικοῦ Γράμματος γίνεται δῆλον, 2/ὅτι, μέ τό νά ἐπλήρωσεν ἡ μακαρίτισσα Καλή, τοῦ ποτέ Διακο-Γεώργη, 3/τό κοινόν αὐτῆς χρέος⁵⁵ κ(αί) ἄφησε κληρονόμον ἀνήλικον <τέκνον>, ἐκρίναμεν 4/εὐλογον, διά νά καταγραφῇ ἡ περιουσία αὐτῆς, διά ἀσφάλειαν τοῦ 5/ἀνδρός αὐτῆς κ(αί) διά ἡσυχίαν τοῦ παιδίου.

Λοιπόν εἰς τό ἐξῆς γράφομεν 6/ὅλα καταλεπτῶς, τά ἀκόλουθα: βέργες⁵⁶ ἓνα ζευγάρι μαργαριταρένιον, 7/κ(αί) δύο κλέτενες⁵⁷, δύο βελόνες⁵⁸ –μικρή κ(αί) μεγάλη–, ἓνα ζευγάρι 8/μεγάλα φουσκιά, ἓνας λαϊμός, ἓνα κουμπί ἀσημένιον, ὑποκάμισα 9/τρία, ὄξω πουκαμίσαν ἓνα κ(αί) ἓνα σουμαράκι⁵⁹ κ(αί) ἓνα σεράφιν⁶⁰, 10/ἓνα ζευγάρι μανίκια μεγάλα πασίλοα⁶¹, ἓνα κόκκινο, 11/σκέπες δύο, σκούφια μίαν, μία πετζέτα, μία βούα⁶² μέ τό τακ[ί]12/μιν τῆς⁶³, εἰκονίσματα δύο, ἓνας ταβάς, μία 13/τέζερη, ἓνας πάγκος, ἓνας γανίτης, ἕτερος ἓνας γανίτης <μέ> σπασμένα 14/τά χεῖλη του, στάμνες πέντε κ(αί) ἓνα κ(ου) ρούπι.

Ἀφοῦ ἐκαταγράψαμεν 15/τά ἄνωθεν εὐρέθη κ(αί) μερικόν χρέος, γρόσια διακόσια, ἀρ(ιθμός): 200. 16/Αὐτά τά γρ(όσια) τά πληρώνει ὁ παπᾶ Χατζῆς, ὥς συγγενῆς κ(αί) λαμβάνει 17/ἐν πρᾶγμα εἰς τά

55. Ἡ Καλή (Καλλιόπη) Διακο-Γεώργη «ἐπλήρωσεν τό κοινόν αὐτῆς χρέος» = Ἀπεβίωσε.

56. Βέργες ἢ βέργιες, οἱ: Χρυσές, ἀργυρόχρυσες ἢ μαργαριταρένιες, σάν τά σκουλαρίκια. Μικροί βῶλοι – κουμπία, χρυσά, πού ἐστηρίζοντο μέ γάντζο πίσω ἀπό κάθε αὐτί.

57. Βέργες κλέτενες: Χωρίς κουμπία.

58. Βελόνες: Καρφίτσες, γιά τή στερέωση τῶν ἐνδυμάτων.

59. Σουμαράκι, τό: Γυναικεῖο ὑποκάμισο μέ κομμάτια ἀπό γούνα σαμουριοῦ = νυφίτσας. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 266.

60. Σεράφι(ον), τό: Γυναικεῖο ὑποκάμισο χρυσίζον, χρυσαφί ἢ χρυσοῦφαντο. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 266, 293, 362, 764.

61. Πασίλοα τῶν γυναικείων ὑποκαμίσων: Ἐπιμήκη κάθετα κεντήματα-πλουμιά στόν ποδήρη γύρο. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1486.

62. Βούα, ἢ: Ἀργαλειός.

63. Τακίμι(ον), τό: Ζευγάρι.

Κατάφια, διά ἀμάχη κ(αί) νά εἶναι τά γρόσια ἀδιαφόρετα, 18/ἕως τοῦ νά λάβῃ τά διακόσια κ(αί) νά παίρνη τό πρᾶγμα του ὁ κληρονόμος.

19/Ἀπό σήμερον κ(αί) εἰς τό ἐξῆς, ἐάν δανεισθῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς Μαστρομι20/χάλης ἢ κ(αί) ὑπαντρευτῇ μέ ἄλλην <γυναίκα> κ(αί) χρεωθοῦν, νά εἶναι εἰς βάρος <τους> 21/κ(αί) τό παιδίον τῆς Καλῆς μένει ἀμέτοχον ἀπό τό νέον χρέος.

22/Ὅθεν ἐγράψαμεν τό παρόν διά ἀσφάλειαν <κ(αί)> ὅταν ἡλικιωθῇ τό 23/παιδίον, νά λαμβάνῃ τά πράγματα, τά ἄνωθεν εἰρημένα.

24/Ἐν Νισύρῳ, τῇ 21. Νοεμβρίου 1841.

25/Ὁ τῆς Κοινότητος Γραμματεὺς Νικόλαος Διακο-Νικήτα.

26/ »

27/Χ(ατζῆ)-Δημήτρης βεβαιῶ

28/Βασίλειος Δημητρίου παρῶν

29/Γεώργης παπᾶ Χατζῆ παρῶν⁶⁴

30/Διακο-Μιχάλης ἀδελφός τῆς παρῶν

31/Ὁ τοῦ Ἁγίου Ρόδου Ἐπίτροπος Ν(εόφυτος) Πρεσβύτερος κ(αί) Οἰκονόμος».

3) Παρατηρήσεις

Εἶναι ἄξιον ὑπογραμμίσεως, ὅτι ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία τῆς Νισύρου, ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατο τῆς Καλῆς Μαστρομιχάλη, τό γένος Διακο-Μιχάλη, ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν καταγραφή τῆς κινητῆς περιουσίας τῆς ἀποθανούσης, προκειμένου νά μὴν ἀδικηθεῖ τό ἀνήλικό τέκνο τό ὁποῖον ἐκείνη ἄφησε. Ὅταν τό τέκνο αὐτό ἐνηλικιωθεῖ, θά μπορεῖ νά λάβει ἀκέραιη καί νά διαχειρίζεται τὴ μητρικὴ περιουσία. Ἐπίσης δεικνύεται ἐνδιαφέρον, γιὰ τὴν ἐξόφληση ὑπάρχοντος χρέους τῆς θανούσης τῆς τάξεως τῶν διακοσίων γροσίων.

Ἀπὸ τά παραπάνω ἐξάγεται τό συμπέρασμα, ὅτι ἡ ζωὴ στὴν κοινωνία τῆς Νισύρου τῆς τότε ἐποχῆς εἶναι καλὰ ὀργανωμένη καί ὑπάρχουν θεσμοί, οἱ ὁποῖοι φροντίζουν, προκειμένου νά ὑπάρχει τάξι, ἰσορροπία καί ἀρμονία μετὰ τῶν κατοίκων τῆς νήσου. Ἔτσι ὅλα νά βαίνουν καλῶς καί νά ἀποφεύγονται, ὅσον αὐτό εἶναι ἀνθρωπίνως δυνατόν, ἀδικίες καί αὐθαιρεσίες.

64. Γεώργιος, υἱὸς τοῦ παπᾶ Ἰωάννη Χατζῆ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 862.

XX. ΣΥΜΦΩΝΗΤΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ: 3-03-1842⁶⁵**1) Περίληψη**

Ὁ Μαστρομιχάλης, τοῦ ὁποίου δέν ἀναγράφεται τό ἐπώνυμο, δίδει τήν ἀκίνητη περιουσία τῆς συζύγου του, ἡ ὁποία ἀπεβίωσε, στόν σύγγαμβρό του, τόν παπᾶ Χαζῆ⁶⁶, γιά νά τήν καλλιιεργεῖ καί νά καρποῦται τά εἰσοδήματά της ἐπί τρία χρόνια καί ὁ παπᾶ Χαζῆς θά τοῦ δώσει ὡς ἀντάλλαγμα ἑκατόν γρόσια.

2) Κείμενο

«1/Διά τοῦ παρόντος Συμφωνητικοῦ Γράμματός μας δηλῶ, ὅτι ἠθέλησα, 2/ἐγώ, ὁ Μαστρομιχάλης, μέ καλή μου προαίρεση νά ἀφήσω τό πρᾶγμα 3/τῆς γυναίκας μου πλήρως τοῦ σύγγαμβρού μου, τοῦ παπᾶ-Χαζῆ⁶⁷, διά τρία χρόνια, 4/νά τό τρώγει κ(αί) νά μοῦ δώση γρόσια ἑκατόν σέ τρία χρόνια.

<Πρός> τοῦτο γίνεται 5/τό παρόν, διά βεβαίωσιν κ(αί) εἰς πίστωσιν κ(αί) ἀλήθειαν κ(αί) δίδεται εἰς χεῖρας τοῦ 6/παπᾶ Χαζῆ.

7/Μαρτίου 3, 1842.

8/Διακο-Μανώλης παπᾶ Νικολάου, Δήμαρχος γράφω, μέ θέλησιν ἐδικήν των».

3) Παρατηρήσεις

Πρόκειται γιά ἐνδιαφέρουσα πρακτική, ὁ ἰδιοκτήτης ἀκινήτων, νά τά ἐνοικιάζει γιά ἓνα ὀρισμένο χρονικό διάστημα σέ ἄλλο πρόσωπο, προκειμένου νά τά καλλιιεργεῖ καί νά καρποῦται τά εἰσοδήματά των, ἔναντι τῆς καταβολῆς ὡς ἀνταλλάγματος ἑνός συγκεκριμένου χρηματικοῦ ποσοῦ.

Γραφέας τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ εἶναι ὁ Δήμαρχος Διακο-Μανώλης, υἱός τοῦ παπᾶ Νικολάου. Ἀπό τά πολλά ὀρθογραφικά καί ἄλλα σφάλματα τοῦ ἐγγράφου, συμπεραίνεται ὅτι ὁ Δήμαρχος Διακο-Μανώλης ἦταν μᾶλλον περιορισμένης παιδείας.

65. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 129.

66. Παπᾶ Ἰωάννης Χαζῆς. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 862.

67. Πιθανῶς ἀπό τόν παπᾶ Ἰωάννη Χαζῆ προῆλθε τό ἐπώνυμο «Παπαχατζάκης». Τσιρπανλῆς 2018, σ. 862.

XXI. ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΣΥΝΑΦΘΕΝΤΟΣ ΔΑΝΕΙΟΥ: 8-04-1842⁶⁸

1) Περίληψη

Ὁ Νικόλαος Συρνιώτης⁶⁹ ἔλαβε ἀπὸ τὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο ὡς δάνειο τριακόσια εἴκοσι καὶ πέντε (325) γρόσια καὶ ὑπόσχεται νὰ τοῦ τὰ ἐπιστρέψει ἐν καιρῷ.

2) Κείμενο

«1/1842, τὴν 8. Ἀπριλί(ου). 2/Ἐλαβον ἐγώ, ὁ Νικόλα(ος) Συρνιώτου, παρὰ 3/τοῦ Ἡγουμένου δάνεια γρό(σια) τῆς Χώρας, διὰ 4/τὴν δόσιν τριακόσια εἴκοσι πέντε, 5/Νοῦ(μερο): 325.

6/Ἐγώ, ὁ Νικόλαος ἔλαβα τὰ ἄνωθεν καὶ ὑπόσχομαι.

7/Μανουήλ Νικολαΐδης, ὁ Γραμματεὺς τοῦ Κοινοῦ 8/ἔγραψα».

3) Παρατηρήσεις

Εἶναι ἐνδιαφέρον, ὅτι στό ἔγγραφο αὐτό δέν ἀναφέρεται, οὔτε πότε ὀφείλει ὁ δανεισθεὶς Νικόλαος Συρνιώτης, νὰ ἐπιστρέψει τὰ δανεισθέντα ἀπὸ τὴ Μονὴ τῆς Σπηλιανῆς χρήματα, οὔτε ἐάν πρόκειται νὰ καταβάλει στὴ Μονὴ κάποιον τόκο.

Ἀπὸ ὅτι γνωρίζομε ἀπὸ ἄλλα ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς Σπηλιανῆς, ἡ Μονὴ κατὰ διαστήματα δάνειζε χρήματα, ἀλλὰ μέ τόκο, εἴτε 10% ἐτησίως, ἢ 2% κατὰ μῆνα.

Ὡς γραφέας τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ ἀναφέρεται ὁ Γραμματέας τοῦ Κοινοῦ τῆς Νισύρου Μανουήλ Νικολαΐδης. Τό κείμενο εἶναι σύντομο, εὐανάγνωστο καὶ σχεδόν χωρὶς ὀρθογραφικά σφάλματα.

XXII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 18-04-1842⁷⁰

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος γνωρίζει στον Ἀρχιμανδρίτη καὶ Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτο, ὅτι ἔλαβε πρό-

68. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 130.

69. Τό ἐπώνυμο «Συρνιώτης» ὑποδηλοῖ, ὅτι αὐτό προῆλθε λόγω καταγωγῆς τοῦ Νικολάου ἢ κάποιου ἀπὸ τούς προγόνους του ἀπὸ τὴ νῆσο Σύρνα, ἡ ὁποία εὑρίσκεται ΝΔ τῆς Ἀστυπάλαιας.

70. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 131.

σφατη ἐπιστολή του καὶ τὸν εὐχαριστεῖ διὰ τὸ ἀποσταλὲν βαρελάκι μέ κρασί, τὸ ὁποῖο καὶ τοῦ ἐπιστρέφει ἄδειο. Συγχρόνως δὲ εὐχεται σέ αὐτόν καὶ σέ ὅλους τοὺς Νισυρίους Καλὸ Πάσχα καὶ Χρόνια Πολλά.

2) Κείμενο

«1/† Ὅσιώ(τατε) ἡμέτερε Ἀρχιμανδρίτα κ(αί) Ἡγούμενε τοῦ καθ' ἡμᾶς ἱεροῦ Μοναστη2/ρίου τῆς Σπηλιανῆς, τέκνον ἐν Κ(υρί)ῳ ἡμῶν ἀγαπητόν, τὴν Ὅσιότητά σου πατρικῶς 3/εὐχόμεθα, δηλοποιοῦντές σοι, ὅτι διὰ τῶν ἐνταῦθα ἐλθόντων πατριωτῶν σου, ἐλά4/βομεν ἀσμένως τὸ πρὸς ἡμᾶς υἱικόν γράμμα σου, σημειούμενον κατὰ τὴν ἡ' τοῦ τρέχον5/τος⁷¹ κ(αί) κατὰ τὸ εἶκος ἥσθημεν τὰ τῆς ἀγαθῆς ὑγιείας σου, συγχρόνως ἐκομισάμε6/θα κ(αί) τὸ σταλὲν βαρελάκι περιεκτικόν οἴνου, τῆς εἰς ἡμᾶς υἱικῆς προσφορᾶς σου 7/κ(αί) εὐχα-ρίστως διατεθέντες σοι, ἀντεπιστέλλομεν τὸ αὐτὸ διὰ τῶν ιδίων.

Ἐπομένως, 8/κατὰ χρέος πατρικόν, δέν λείπομεν νά σοί εὐχηθῶμεν, ὡς κ(αί) πᾶσι τοῖς αὐτοῦ πνευ9/ματικοῖς ἡμῶν τέκνοις, ὅπως ἐορτάζης θεαρέστως καὶ χαρμοσύνως, ἐν ὑγιείᾳ κ(αί) εἰς 10/τάξιν τῶν σωτηρι-ωδῶν ἐφετῶν, τὴν λαμπροφόρον τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐκ νεκρῶν 11/τριήμερον ἔγερσιν, φέτος τε κ(αί) εἰς ἄλλα πολλά ἔτη, οὗ ἡ χάρις, σύν τῇ παρ' ἡμῶν 12/εὐχῇ κ(αί) εὐλογίᾳ, εἴη μετὰ τῆς Ὅσιότητός σου.

13/αωμβ', τῇ 14/Ἀπριλίου, ἐν Ρόδῳ.

14/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σου».

3) Παρατηρήσεις

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμος μέ λεπτότητα καὶ εὐαισθησία, γνωρίζει στόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο τή λήψη τῆς πρόσφατης ἐπιστολῆς του καὶ τὸν εὐχαριστεῖ γιά τὸ ἀποσταλὲν βαρελάκι μέ κρασί.

Ἀπό τὰ σωζόμενα στό Ἀρχεῖο τῆς Σπηλιανῆς κείμενα τοῦ Μητρο-πολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι πρόκειται γιά ἄνθρωπο πεπαιδευμένο, μέ ὑψηλό ἥθος καὶ ἀξιοπρέ-πεια, συντηρητικῶν ἀρχῶν, ὁ ὁποῖος χειρίζεται τὰ διάφορα ἐκκλη-σιαστικά θέματα μέ μεγάλη προσοχή, κατανόηση καὶ εὐρύτητα πνεύματος. Φροντίζει νά μή δημιουργοῦνται προβλήματα καὶ ὅταν

71. Ἦτοι: 8-04-1842.

τυχόν αυτά εμφανίζονται, προσπαθεῖ νά κάνει τό καλύτερο δυνατόν γιά τήν ἐπίλυσή των.

Ἐπίσης χαρακτηρίζεται γιά τόν βαθύ σεβασμό καί τήν προσήλωσή του στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί τόν σεβασμό καί τίς καλές σχέσεις πού φροντίζει νά διατηρεῖ μέ τίς Ἀρχές τῆς Ὁθωμανικῆς Διοικήσεως, προτρέπει δέ καί τούς ἱερεῖς καί τούς Χριστιανούς τῆς περιφέρειάς του νά πράττουν τό ἴδιο.

XXIII. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ: 19-08-1842⁷²

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος πραγματοποιεῖ ποιμαντική ἐπίσκεψη στή Νίσυρο καί ἀπό τούς Πάλους, ὅπου πρὸς τό παρόν διαμένει, ἀπευθύνει τό Ἐκκλησιαστικόν αὐτό Γράμμα, ὅπως ὁ ἴδιος τό χαρακτηρίζει, πρὸς τούς κληρικούς, τούς Προεστῶτες, τούς Προκρίτους καί ὅλους τούς Χριστιανούς τῆς Νισύρου καί τούς γνωρίζει μεταξύ ἄλλων καί τά ἐπόμενα: Ἐπειδή, ὕστερα ἀπό τόν διορισμό τοῦ ἱερέως τοῦ Ἐμποριοῦ τῆς Νισύρου παπᾶ Νικολάου Οἰκονόμου, ὡς Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου συνέβησαν ὀρισμένες παρατυπίες καί ἐδημιουργήθησαν σκάνδαλα καί ἔριδες, ἀποφασίζει καί ἐπαναδιορίζει ὡς Ἀρχιερατικό Ἐπίτροπο τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, ὁ ὁποῖος σέ στενή συνεργασία μέ τόν Μητροπολίτη Ρόδου, θά ἐπιλύει ὅλα τά ἀναφαινόμενα προβλήματα.

Ἀκόμη δίνει ὀρισμένες πατρικές συμβουλές πρὸς τόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, ὁ ὁποῖος θά πρέπει νά εἶναι ἀντικειμενικός καί δίκαιος καί προτρέπει τούς Νισυρίους νά τιμοῦν καί νά σέβονται τόν Νεόφυτο καί νά ἀπευθύνονται πρὸς ἐκεῖνον, γιά τή λύση ὅλων τῶν σχετικῶν προβλημάτων των.

2) Κείμενο

«1/† Ἐντιμότατοι κληρικοί, εὐλαβέστατοι Ἱερεῖς, τιμιώτατοι Προεστῶτες κ(αί) Πρόκριτοι τοῦ χωρίου Μανδρακίου κ(αί) λοιποὶ πάντες εὐλογημένοι Χριστιανοὶ 2/κάτοικοι τοῦ αὐτοῦ, τέκνα ἡμῶν ἐν

72. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 125.

Κ(υρί)ω ἀγαπητά, χάρις εἴη Ὑμῖν ἅπασιν ἀπό Θ(ε)οῦ, παρ' ἡμῶν δέ εὐχή, εὐλογία κ(αί) συγχώρησις.

Διά τοῦ παρόντος 3/ἡμῶν Ἐκκλησιαστικοῦ Γράμματος δηλοποιούμεν πᾶσιν Ὑμῖν, ὅτι ἐπειδή κ(αί) ἀφ' ὅτου ἀνεδέχθη τήν ἐπιτροπικήν τῶν καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσε4/ων, ὁ αἰδεσιμώτατος Οἰκονόμος παπᾶ κύρ Νικόλαος, ἐπροξενήθη οὐκ ὀλίγη ταραχή κ(αί) δυσარέσκεια, τῇ συνεργίᾳ τοῦ Διαβόλου, μεταξύ τῶν Χριστιανῶν μας, 5/ἀπό μερικοῦς, τῶν ὁποίων ἐπεγένεντο κ(αί) πρὸς ἡμᾶς ἱκαναὶ παρενοχλήσεις, πρὸς κατάπαυσιν τῶν ὁποίων, ὡς ἀπ' ἀρχῆς ὄντες ζηλωταὶ τῆς κοινῆς εἰρήνης κ(αί) τῆς 6/ἡσυχίας, ἐγκαίρως λαβόντες τήν περί τούτου πρόνοιαν κ(αί) θεωροῦντες, ὅτι κατὰ τό παρόν δέν ὑπάρχει τινὰς ἄλλος ἐκ τῶν τοῦ Ἱεροῦ Καταλόγου ἱκανός εἰς τό τοιοῦτον ὑποῦρ7/γημα, τούτου χάριν ἀποκαθιστῶμεν ἤδη Ἐπίτροπόν μας τόν προχρηματίσαντα Ὅσιώτατον Ἀρχιμανδρίτην κ(αί) Ἡγούμενον τοῦ ἡμετέρου ἐνοριακοῦ Ἱεροῦ Μονα8/στηρίου, ἐπιλεγομένου τῆς Σπηλιανῆς, κύρ Νεόφυτον, εἰς τόν ὁποῖον χρεωστῆτε κοινῶς ὅλοι σας, μικροὶ κ(αί) μεγάλοι, νά προσφέρετε τό ἀνῆκον σέβας, τιμῶντες 9/κ(αί) εὐλαβούμενοι αὐτόν ἀναλόγως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ χαρακτῆρος του, τό δὴ κ(αί) ὡς ἡμέτερον ἀντιπρόσωπον εἰς τὰς ἐνταῦθα ἐπισυμβαίνουσας ἐκκλησιαστικὰς ἡμῶν ὑπο10/θέσεις, τὰς ὁποίας χρεωστεῖ κ(αί) ἡ Ὅσιότης του, νά θεωρῇ μέ ὅλην τήν ἀπαιτουμένην ἀκρίβειαν, κατὰ τοὺς ἱερούς κανόνας καὶ μάλιστα τοὺς βαθμούς τῶν συνοικεσίων, 11/ὅπου ὑπάρχει στενὴ συγγένεια.

Ἐπομένως, νά μὴν ἤθελεν ἀνακατωθῇ ποτέ εἰς καμμίαν περίπτωσιν, εἰς κανένα εἶδος πολιτικῶν πραγμάτων, καθὼς ἀμοιβαίως κ(αί) 12/οἱ κοσμικοὶ κ(αί) πολιτικοὶ χρεωστοῦσι, νά μὴν τόν ἀνακατεῦωσιν διὰ καμμίας λογῆς αἰτίαν εἰς τὰς πολιτικάς των ὑποθέσεις, ἀλλὰ κατὰ χρέος θέλῃ εἶναι περιορισμένος εἰς τε 13/τὰς μοναστηριακὰς ἐπισκέψεις κ(αί) ἐργασίας του, καθὼς κ(αί) εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις, ὅσαι ἀναφέρονται εἰς τόν πνευματικόν κλάδον, ἡ δέ Ὅσιότης του γνωρίζων ἡμᾶς 14/ὡς κυριαρχικὴν κεφαλὴν, θέλῃ ἀναφέρεται πρὸς ἡμᾶς περὶ παντός ὀφειλομένου πράγματος, διάγων εἰρηνικῶς μετὰ πάντων τῶν Χριστιανῶν κ(αί) ἐπὶ πλέον ἀποφεύγων 15/πᾶσαν αἰτίαν σκανδάλου.

Κανένas ὅμως ἀπὸ τοὺς κοσμικοὺς, ὁποίας τάξεως κ(αί) βαθμοῦ κ(αί) ἂν εἶναι, δέν τοῦ εἶναι συγχωρητέον, νά τολμήσῃ, νά λάβῃ παραμι16/κράν ἐπιμειξίαν εἰς τὰ μοναστηριακὰ πράγματα ἢ ἀντεπεμ-

βαίνων νά ἀνακατεύεται διόλου εἰς αὐτά, καθότι τά τοιαῦτα ἔχουσι ἐξ ἀρχῆς τόν ἀρχηγόν κ(αί) κυριάρχην των, 17/τὴν Ἀγίαν τοῦ Χ(ριστ)οῦ Μεγάλην Ἐκκλησίαν, τῆς ὁποί(ας) τὴν ἀντιπροσωπεῖαν φέρομεν ἡμεῖς αὐτοί, οἱ ὅποιοι κ(αί) κατὰ χρέος ἀρχιερατικόν ἐπιτελοῦσι.

Σᾶς παραγγέλλομεν, ὅπως, διὰ 18/παντός εἰρηνεύοντες μετ' ἀλλήλων, ἐξαλείψητε ἀπὸ τὰς καρδίας ὑμῶν κάθε παλαιόν πάθος, πᾶσαν μνησικακίαν κ(αί) διχόνοιαν ἐν τῷ μεταξύ σας, δι' ἃ ἔρχεται ἡ τιμωρία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ 19/τούς υἱούς τῆς ἀπειθεί(ας) κ(αί) διάγητε εἰς τό ἐξῆς ὡς τέκνα εὐπειθῆ τῆς τοῦ Χ(ριστ)οῦ Ἐκκλησί(ας), φυλάττοντες ἀληθὴ καὶ καθαρὰν τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀδελφικὴν καὶ κατὰ Θεὸν ἀγάπην ἐνθάδε.

20/Καὶ ἡμεῖς θέλῃ σᾶς εὐχόμεθα πατρικῶς παρὰ Θε(ε)οῦ, ἵνα σᾶς χαρίζη ὑγιεῖαν πολυχρόνιον κ(αί) πᾶσαν ἄλλην ἡμέραν, εὐλογῶν τά ἔργα τῶν χειρῶν σας, ἐν εὐλογίαις κ(αί) τῆς 21/αὐτοῦ χρηστότητος, οὗ ἡ χάρις κ(αί) τό ἄπειρον ἔλεος, σὺν τῇ παρ' ἡμῶν εὐχῇ κ(αί) εὐλογία, εἴη μετὰ πάντων Ὑμῶν.

22/αωμβ', ιθ' Αὐγούστ(ου). Ἐκ τοῦ ἀκρωτηρίου τῶν Πάλων.

23/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης Ὑμῶν».

3) Παρατηρήσεις

Ἄν καὶ στό κείμενο δέν γίνεται λεπτομερὴς ἀναφορά σέ σκάνδαλα καὶ διχόνοιες, πού ἔλαβαν χώρα κατὰ τό χρονικὸ διάστημα, κατὰ τό ὁποῖο ὁ ἱερεὺς τοῦ Ἐμποριοῦ παπᾶ Νικόλαος Οἰκονόμος ἐκτελοῦσε χρέη Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου, ὅμως μπορούμε νά εἰκάσουμε, ὅτι αὐτά προέκυψαν, ἐπειδὴ ὁ παπᾶ Νικόλαος Οἰκονόμος δέν ἐπρόσεχε πολὺ τό θέμα τῶν βαθμῶν τῆς συγγενείας μεταξύ τῶν μελλόντων νά συνάψουν γάμο μεταξύ των καὶ πιθανῶς ἀναμειγνύετο σέ πολιτικά καὶ ἄλλα θέματα, μέ ἀποτέλεσμα νά ἐπέρχεται διχασμός μεταξύ τῶν Χριστιανῶν τῆς Νισύρου.

Γιὰ τοὺς παραπάνω λόγους καὶ ἐπειδὴ ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτριος θεωρεῖ πολὺ σημαντικό, τό νά εἰρηνεύουν οἱ Χριστιανοὶ τῆς Νισύρου καὶ οἱ μὲν κληρικοὶ νά ἀσχολοῦνται μόνο μέ τά πνευματικά καὶ γενικῶς τά ἐκκλησιαστικά θέματα καὶ οἱ πολιτικοὶ πάλι νά ἀσχολοῦνται μόνο μέ τά θέματα τῆς ἀρμοδιότητάς των, παύει τόν ἱερέα Νικόλαο Οἰκονόμο ἀπὸ Ἐπίτροπό του στή Νίσυρο καὶ ἐπαναδιορίζει ὡς Ἀρχιερατικὸ Ἐπίτροπο τόν Ἀρχιμανδρίτη καὶ Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτο, ἄνδρα συντηρητικῶν ἀρχῶν, ἔμπειρο, σεβάσιμο, κόσμιο καὶ τιμώμενο ὑπὸ πάντων, προ-

κειμένου νά παύσουν οί διχόνοιες, οί ἔριδες καί οί αἰτίες σκανδάλων μεταξύ τῶν Χριστιανῶν κατοίκων τῆς Νισύρου.

XXIV. ΣΙΓΙΛΛΙΩΔΕΣ ΓΡΑΜΜΑ

ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΓΕΡΜΑΝΟΥ Δ',
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΝ ΡΟΔΟΥ
ΙΑΚΩΒΟΝ ΤΟΝ ΠΑΤΜΙΟΝ: 1-11-1842⁷³

1) Περίληψη

Ὁ Γεώργιος Φωτιάδης⁷⁴, καταγόμενος ἀπό τή Νίσυρο, κατηγορεῖται, ὅτι εἶναι δῆθεν ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἔκλεψε τά τυριά τοῦ ὁμοχωρίου του Χατζῆ-Μιχαήλ Γερασίμου, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἀρνεῖται ὅτι ἔχει ὅποιαδήποτε συμμετοχή στήν ὑπόθεση αὐτή.

Ὁ κατηγορούμενος καί ἀδίκως συκοφαντούμενος, ὅπως ἰσχυρίζεται, Γεώργιος Φωτιάδης, ἐζήτησε ἀπό τό Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως τήν ἔκδοση τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ αὐτοῦ Γράμματος. Δι' αὐτοῦ, ἀφορίζεται ὁ κλέπτης τῶν τυριῶν ἡ ὅποιοσδήποτε γνωρίζει περί τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς καί δέν τό μαρτυρεῖ, ὥστε νά ἀποκαλυφθεῖ ἡ ἀλήθεια καί νά μήν κατηγορεῖται ἀδίκως καί νά διασύρεται ἡ ὑπόληψη τοῦ Γεωργίου Φωτιάδη.

2) Κείμενο

«1/† Γερμανός, [ἐλέφ Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος] Κωνσταντινουπόλεως, [Νέας Ρώμης] κ(αί) Οἰκουμενικός Πατριάρχης⁷⁵.

2/Ὁσιώτατε Μητροπολίτα Ρόδου, ὑπέρτιμε κ(αί) ἑξαρχε πασῶν τῶν Κυκλάδων νήσων, ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητέ 3/ἀδελφέ κ(αί) συλλειτουργέ κ(αί) ἐντιμότατοι κληρικοί, εὐλαβέστατοι ἱερεῖς, χρήσιμοι Γέροντες κ(αί) τίμιοι Προεστῶτες 4/τῆς Ἐπαρχίας ταύτης κ(αί) τῆς νήσου Νισύρου, χάρις εἴη Ὑμῖν καί εἰρήνη παρὰ Θεοῦ.

Ὁ ἐκ τῶν αὐτόθι Γεώργιος Φω5/τιάδης, κατηγορούμενος κ(αί)

73. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 133.

74. Εἶναι γνωστοί δύο Νισύριοι τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰ., οἱ ὁποῖοι φέρουν τό ὄνομα αὐτό, ἥτοι: α) Γεώργιος Φωτιάδης, υἱός τῆς Ἄννας τοῦ Γεωργίου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 961, 962 καί 1523. β) Γεώργιος Φωτιάδης, γυναίκα αὐτοῦ ἦταν ἡ Καλή (Καλλιόπη), κόρη τοῦ παπᾶ Νικολάου Μανώλακα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 589, 810, 819 καί 1523.

75. Πρόκειται γιά τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γερμανό Δ' (1842-1845, 1852-1853). Β. Στεφανίδης, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία 1959, σ. 798.

συκοφαντούμενος) ἐπί νοσφισμόν⁷⁶ κ(αί) ἄρπαγή, εἰς ἄλλοις μετοχήν κ(αί) εἰδῆσιν οὐκ ἔχει, ὡς 6/λέγει κ(αί) τό παράπανω μὴ ἐνεχόμενος, ἀνήγγειλεν ἡμῖν δεινοπαθῶς κ(αί) τό παρόν ἐζήτησεν ἡμέτερον πατρια⁷/ρχικόν κ(αί) συνοδικόν φρικτόν ἐπιτίμιον, εἷς τε ἀθώωσιν ἑαυτοῦ κ(αί) δικαίωσιν κ(αί) κατὰ τῶν συκοφαντούντων 8/αὐτόν ἐχθροδῶς κ(αί) παθητικῶς.

Τούτου χάριν γράφοντες, εἰ οὕτως ἔχη, ὑποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν 9/περί ἡμᾶς ἱερωτάτων Ἀρχιερέων κ(αί) ὑπερτίμων, τῶν ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν κ(αί) συλ¹⁰/λειτουργῶν, ἵνα πρῶτον, ὁ ρηθείς Γεώργιος Φωτιάδης, εἴ γε ἔχη εἰδῆσιν κ(αί) μετοχήν τῆς πρό καιροῦ γενομένης 11/ἄρπαγῆς τῶν τυρῶν τοῦ Χ(ατζῆ)-Μιχαήλ Γερασίμου κ(αί) ὧν ἔχετε κατὰ τοῦτο, καθ' ἃ συκοφαντεῖται, ἀφορισμένος ὑπάρχει ἀπό 12/Θ(ε)οῦ κ(αί) κατηραμένος κ(αί) ἀσυγχώρητος, ὡς οἰκαιοθελῶς ἐζήτησεν.

Εἰ δέ γε μὴ, ὅσοι κ(αί) ὅποιοι τῶν Χριστιανῶν, μικροὶ 13/ἢ μεγάλοι κ(αί) γέροντες, ἄνδρες ἢ γυναῖκες, ὅποιασδήποτε τάξεως κ(αί) βαθμοῦ, φθόνῳ κ(αί) κακίᾳ 14/κατὰ τοῦ φερομένου Γεωργίου, ἐσυκοφάντησαν αὐτόν ἀναιτίως κ(αί) διασύρουσι τό ὄνομα αὐτοῦ κατὰ πάθος κ(αί) ἐχθραν, 15/γινομένης αὐτῷ βλάβης τε ὑποληπτικῆς κ(αί) ζημίας χρηματικῆς παραίτιοι, ἂν μὴ ἴδῃς, ἂν μὴ τό ἀκούσης καί εἰδεῖν 16/τό παρόν ἡμῶν Ἐκκλησιαστικόν Γράμμα, φοβηθέντες τόν Θεόν κ(αί) τήν αἰώνιον κόλασιν διανοηθέντες, παύσωνται 17/εἰς τόν οὕτως κατακρίτου τρόπον κ(αί) μὴ ὁμολογήσωσι εὐπαρρησιάστως, ὅτι ψευδῶς κ(αί) παθητικῶς, ὅπου κ(αί) ἐλάλησαν κατὰ 18/τοῦ εἰρημένου Γεωργίου, ὡς ἀδίκως αὐτόν ἐσυκοφάντησαν, ἀλλ' ἐμμένοντες τῇ κακοβουλίᾳ αὐτῶν, διασύρουσι 19/μέχρι τέλους τό ὄνομα τοῦ διαληφθέντος ἀθεοφόβως, αὐτοὶ τε ὡς κακόβουλοι κ(αί) συκοφάνται.

Ἔτι δέ κ(αί) ὅποιοι 20/ἄλλοι τῶν Χριστιανῶν εἶδασι καλῶς κ(αί) γνωρίζουσι τόν καθ' αὐτόν ἄρπαγα τῶν τυρῶν, ἂν μὴ μαρτυρήσωσιν αὐτόν 21/κ(αί) μὴ ὁμολογήσωσιν ἐν φόβῳ Θεοῦ πᾶσαν τήν ἀλήθειαν, ἀλλὰ χαριζόμενοι κ(αί) φιλοπροσωποῦντες σιωπήσωσι, 22/ὁμοῦ ἀφορισμένοι ὑπάρχωσιν ἀπό Θεοῦ κ(αί) κατηραμένοι κ(αί) ἀσυγχώρητοι κ(αί) μετὰ θάνατον ἄλυτοι κ(αί) τυμπανιαῖοι. 23/Ἡ πέτρα κ(αί) ὁ σίδηρος λυθείησαν, αὐτοὶ δέ μηδαμῶς. Κληρονομήσειεν τήν λέπραν τοῦ Γιεζῆ κ(αί) τήν ἀγχόνην τοῦ Ἰούδα, 24/στένοντες εἶεν κ(αί) τρέμοντες ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς <ὁ> Κάϊν, ἡ ὀργή τοῦ Θεοῦ εἴη ἐπὶ τὰς

76. Νοσφίζομαι = ἀποστερεῶ, νοσφισμός, ὁ = ἰδιοποίηση, κλοπή.

κεφαλάς αὐτῶν κ(αί) προκοπὴν μὴ εἶδωσι πώ25/ποτε ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἔχοντες κ(αί) τὰς ἀράς τῶν ἀπ' αἰῶνος Ἀγίων κ(αί) τῶν Ὁσίων τρια26/κοσίων δέκα κ(αί) ὀκτὼ θεοφόρων Πατέρων τῆς Ἐκκλησί(ας), τῶν ἐν Νικαίᾳ κ(αί) τῶν λοιπῶν πανσέπτων Οἰκου-μενικῶν 27/Συνόδων, ἕως οὗ ποιήσωσιν ὡς γράφομεν.

1842, 28/ἐν μηνί Νοεμβρίῳ, Ἰνδικτιῶνος 1.

29/† Ὁ Ἡρακλεῖ(ας) Ἀνθιμος † Ὁ Κυζίκου Ἀκάκιος

30/† Ὁ Νικομηδείας Διονύσιος † Ὁ Δέρκων Ἰάκωβος

31/† Ὁ Χαλκηδόν(ος) Π[αῖσιος]».

3) Παρατηρήσεις

Ὁ Γεώργιος Φωτιάδης, κατηγορούμενος ὅτι ἐσφετερίσθηκε τὰ τυριά τοῦ Χατζῆ-Μιχαήλ Γερασίμου, ἀρνεῖται τὴν κατηγορία καὶ ζητεῖ τὴν ἔκδοση τοῦ Πατριαρχικοῦ καὶ Συνοδικοῦ αὐτοῦ Γράμματος, προκειμένου νὰ μπορέσει, νὰ προστατεύσει τὸν ἑαυτό του καὶ τὴν ὑπόληψή του. Κατὰ πόσον ἡ ἔκδοση τέτοιου εἴδους Πατριαρχικῶν καὶ Συνοδικῶν Γραμμάτων ἐπετύγχαναν τοῦ σκοποῦ των, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίζουμε σήμερα. Ὅμως ἦταν καὶ αὐτὸ ἓνα μέσον πρὸς ἀποκάλυψη τῆς ἀληθείας καὶ περιστολὴ τῶν καταχρήσεων.

Ἄν καὶ τὸ ἔγγραφο αὐτὸ δὲν ἐμφανίζει φραστικά καὶ συντακτικά σφάλματα, ὅμως παρουσιάζει χονδροειδῆ ὀρθογραφικά λάθη. Φαίνεται, ὅτι ἡ παιδεία τοῦ γραφέα ἢ τοῦ ἀντιγραφέα τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ ἦταν περιορισμένη.

Ἀντιθέτως, τὰ σωζόμενα πάσης φύσεως ἔγγραφα καὶ ἰδιαίτερα οἱ ἐπιστολές τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου, οἱ περισσότερες τῶν ὁποίων φαίνεται νὰ εἶναι ιδιόχειρες, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἐκεῖνες, οἱ ὁποῖες ἔχουν γραφεῖ ἀπὸ Γραμματέα του, εἶναι φραστικῶς καὶ συντακτικῶς ἄψογες, ἐνῶ ἐλάχιστα εἶναι τὰ παρατηρούμενα ὀρθογραφικά σφάλματα. Ὅλα αὐτὰ ὑποδηλώνουν, ὅτι ὁ Ἰάκωβος ὁ Πάτριος ἦταν ἄνθρωπος πεπαιδευμένος καὶ ἄριστος χειριστὴς τοῦ γραπτοῦ καὶ τοῦ προφορικοῦ λόγου.

Σημειωτέον, ὅτι πολλές φορές ἀνώτεροι ἢ ἀκόμη καὶ ἀνώτατοι κληρικοί τῆς Χριστιανικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ἀκόμη καὶ Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχες, ἦσαν ἄνθρωποι περιορισμένης παιδείας. Ἀναφέρεται περιστατικό, ὅπου Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως βραχὺ χρόνον μετὰ τὴν ἐκλογή καὶ ἐνθρόνισή του, προσεκλήθη νὰ εὐλογήσῃ τὸν γάμον ὑψηλά ἱσταμένου προσώπου, ὅπου ἦσαν προσκεκλημένα ἐπίσης πολλὰ ὑψηλά ἱστά-

μενα πρόσωπα. Ὁ Πατριάρχης συνήντησε μεγάλη δυσκολία κατά τήν ανάγνωση τῶν εὐχῶν τοῦ γάμου καί τόσο ἀλγεινὴ ἦταν ἡ ἐντύπωση πού προεκάλεσε στους παρισταμένους, ὥστε ὕστερα ἀπὸ λίγο χρόνο ἀναγκάστηκε ἔνεκα τοῦ λόγου αὐτοῦ, νά ὑποβάλει τήν παραιτήσή του.

Ὅμως θά πρέπει νά παρατηρηθεῖ, ὅτι πολλές φορές ἀνώτεροι ἢ ἀνώτατοι κληρικοί, ἦσαν μέν ἄνθρωποι περιορισμένης σχολικῆς παιδείας, ἀλλὰ μεγάλης πνοῆς καί μέ ὁράματα μεγάλης ἐμβέλειας. Διέθεταν ἐξαιρετικὴ φυσικὴ εὐφυΐα, τεράστια μνήμη, ἀσυνήθιστη δυναμικότητα, διπλωματικὴ εὐστροφία, βαθιὰ γνώση καί μεγάλη ἐμπειρία περὶ τὰ ἐκκλησιαστικά καί πολιτικά θέματα. Ἐκεῖνοι ἀπεδείχθησαν ἐξαιρετικά δραστήριοι καί παραγωγικοί καί προσέφεραν τεραστίας σημασίας ὑπηρεσίες στήν Ἐκκλησίαν καί στό Γένος καί μάλιστα σέ χρόνους χαλεπούς καί δίσεκτους.

Ἀσφαλῶς οἱ γνώσεις καί ἡ εὐρύτερη παιδεία ἀποτελοῦν σημαντικούς παράγοντες, πού συμβάλλουν στό νά ἀνταποκρίνονται ὑψηλά ἱστάμενα πρόσωπα στίς ὑποχρεώσεις των. Αὐτά ὅμως καί μόνο δέν εἶναι πάντοτε ἀρκετά. Ἀπαιτοῦνται καί πολλά ἄλλα, ὥστε οἱ ὑπηρετοῦντες σέ ἀνώτερες καί ἀνώτατες πολὺ ὑπεύθυνες θέσεις, νά ἀποδεικνύονται ἄξιοι τῶν ἀξιωμάτων, τὰ ὅποια φέρουν καί νά «κοσμοῦν τὰ ἀξιώματα, δι' ὧν ἐκοσμήθησαν»⁷⁷.

XXV. ΠΩΛΗΤΗΡΙΟΝ ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΤΡΑΤΑΣ: 12-01-1843⁷⁸

1) Περίληψη

Ὁ ιδιώτης Μιχαὴλ Παύλου πωλεῖ τό μερίδιον τῆς Τράτας⁷⁹ του στόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο (Ἱερομνήμονος ἢ Ζαμπέτογλου, υἱόν παπᾶ Ἀντωνίου), στόν Ἀναστάση (Ἀναστάσιον) καί τόν Νικολόν (Νικόλαον), Νισυρίους, ἀντί τοῦ ποσοῦ τῶν τριακοσίων ἑβδομήντα πέντε (375) γροσίων.

77. Ὁ χαρακτηρισμός αὐτός ἀπεδόθη μετά θάνατον στόν Ἅγιον Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο, Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως (*344/354 Ἀντιόχεια τῆς Συρίας ± 407 Καππαδοκία), ὑπέρμαχο τῆς ἀληθείας καί τῶν δικαίων τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος ἀγωνίσθηκε μεγάλως καί ἐταλαιπωρήθηκε ἐπίσης πάρα πολὺ. Ἀπεβίωσε στήν Κουκουσόν τῆς Καππαδοκίας, εὐρισκόμενος στήν ἐξορία. B. Altaner, *Patrologie* 1966, σ. 322-331.

78. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 128.

79. Τράτα, ἢ: Ψαροκάϊκο μέ συρόμενα δίκτυα γιὰ τήν ἀλιείαν ἰχθύων.

2) *Κείμενο*

«1/Ο ύποφαινόμενος Κύριος Μιχαήλ Παύλου, πουλῶ τό μερίδιό/2ν μου, τήν Τράταν μου, μέ ὅσα σχοινία τῆς εὐρίσκονται, πρὸς τοὺς 3/Κυρίους, τόν τε Καθηγούμενον τῆς Σπηλιανῆς κ(αί) Ἀναστάσην κ(αί) 4/Νικολόν, Νισυρίους, διὰ γρ(όσια) τριακόσια ἑβδομήντα πέντε, 5/ἀρ(ι)θ(μός): 375, εἰς τοὺς ὁποίους τήν πουλῶ ἀπὸ τήν σήμερον, νά 6/εἶναι ὑπὸ τήν ἐξουσίαν των, ὡς ἰδιόν των κτῆμα κ(αί) εἰς ἔν7/δειξιν δίδεται τό παρόν μου ἔγγραφον, πρὸς ἀσφάλει8/άν των κ(αί) ὑποφαίνομαι:

9/Ἐ(ν) Νισύρῳ, τῇ 12. Ἰανουαρί(ου) 1843.

10/Μιχαήλ Παύλου, μέ εὐχαρίστησ(ίν) μου πουλῶ».

3) *Παρατηρήσεις*

Ὅπως συνάγεται καί ἀπὸ ἄλλα ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς Σπηλιανῆς, ἡ Μονή αὐτή, χαρακτηρίζεται γιὰ τίς πολλές καί ποικίλες δραστηριότητές της, ὀρισμένες ἀπὸ τίς ὁποῖες σχετίζονται μέ τόν οἰκονομικό τομέα. Λειτουργεῖ συχνά ὡς Πιστωτικό-Οἰκονομικὸ Ἰδρυμα, δανεῖζοντας χρήματα σέ ἰδιῶτες μέ τόκο, ἀγοράζει καί ἐκμεταλλεύεται ρακοκάζανα, πωλεῖ ἀκίνητα, ἐκμεταλλεύεται καλλιέργειες καί ἀμπέλια, δέχεται δωρεές ἀκινήτων, κινητῶν καί σέ χρήμα κ.λπ.

Οἱ Ἑγούμενοι τῆς Σπηλιανῆς εἶναι συχνά ἄνθρωποι πολὺ δυναμικοὶ καί δραστήριοι καί ὄχι μόνο ἐνδιαφέρονται γιὰ τήν ἐκτέλεση τῶν θρησκευτικῶν των ὑποχρεώσεων, ἀλλὰ καί πῶς, ἀφ' ἑνός μὲν θά διατηρήσουν τὰ οἰκονομικά τῆς Μονῆς ἀκμαῖα, ἀφ' ἑτέρου δέ πῶς θά ἐπαυξήσουν τοὺς πόρους της. Αὐτό διαπιστώνεται καί ἀπὸ τήν ἀγορά ἐκ μέρους τῆς Μονῆς, μαζί μέ δύο ἀκόμη Νισυρίους, τοῦ μεριδίου τῆς Τράτας τοῦ Μιχαήλ Παύλου. Πρόκειται γιὰ μία ἐπικερδὴ ἐπένδυση, ἡ ὁποία προφανῶς θά συμβάλει στήν αὐξηση τῶν ἐσόδων τῆς Σπηλιανῆς.

Φαίνεται ὅτι ὁ Ἑγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος σκόπιμα προτιμᾷ νά ἀγοράσει γιὰ λογαριασμό τῆς Μονῆς του μόνο τό 1/3 τῆς Τράτας, προκειμένου οἱ δύο ἄλλοι μέτοχοι νά τήν ἐργάζονται καί ἡ Μονή νά ἀπολαμβάνει μέρους τῶν ἐσόδων. Ἐπίσης σέ περίπτωση ναυαγίου ἢ χρεωκοπίας, ἡ Μονή θά ζημιωθεῖ ὀλιγότερο, ἀπὸ τοῦ ἐάν τήν ἀγόραζε ὁλόκληρη.

**XXVI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ
ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 3-02-1843⁸⁰**

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος μέ τήν ἐπιστολή του αὐτή ἀπευθύνεται πρὸς τόν Ἀρχιμανδρίτη καί Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτο. Ἡ ἐπιστολή ἀφορᾷ στά προβλήματα, τά ὁποῖα προέκυψαν ἀπὸ τήν τέλεση διπλοῦ ἀρραβῶνος καί ὁ Ἰάκωβος δίδει ὁδηγίες στὸν Νεόφυτο, διὰ τὸ πῶς θὰ πρέπει νά χειρισθεῖ τὸ θέμα αὐτό, προκειμένου νά δοθεῖ μία δίκαιη καί ἀντικειμενικὰ ὀρθή λύση.

2) Κείμενο

«1/† Ὅσι(ώτατε) Ἀρχιμανδρίτα κ(αί) ἡμέτερε Ἐπίτροπε κύρ Νεόφυτε, 2/τέκνον ἐν Κ(υρί)ῳ ἀγαπητόν, τῆς Ὀσιότητάς σου πατρικῶς εὐχόμε3/θα.

Δηλοποιοῦμέν σοι κ(αί) αὐθις κ(αί) προλαβόντως σοι ἐγράψαμεν 4/κ(αί) ἕτερόν μας, εἰς τὸ ὁποῖον σοὶ ἐλέγομεν τά δέοντα τῆς ὑποθέσεως τοῦ 5/διπλοῦ ἀρραβῶνος κ(αί) ἐπειδὴ τώρα, μέ τόν ἐρχομόν τῶν ἐδῶ Προκρίτων, 6/ἔγινε πάλιν ὁμιλία περὶ τούτου, εἰς τὸ ὁποῖον κ(αί) αὐτός συνομολόγησεν, 7/ὅτι δέν ἐκρίθη ὁπωσοῦν κατ' ὀρθόν λόγον, διὰ τοῦτο, λαβὼν τήν παροῦσάν 8/μας, φρόντισον νά γίνη τοῦ ἰδίου ἢ ἀκριβῆς θεωρία τῆς εἰρημένης ὑποθέ9/σεως, παρόντων κ(αί) τῶν Προκρίτων τῆς πατρίδος σου, διὰ νά λάβῃ τὸ τέλος της 10/κ(αί) νά ἀποφασισθῇ τὸ δίκαιον ἀπαθῶς κ(αί) ἀφιλοπροσώπως 11/ἐν φόβῳ Θεοῦ κ(αί) ἐν βάρει ἀλύτου ἀφορισμοῦ, τά δέ εὐρισκόμενα χρήματα τοῦ αὐτοῦ Λογα12/ριασμοῦ, εἰς τήν αὐτοῦ σύμπτωσιν, φροντίσατε νά ληφθῇ ἀπό(φασις) κ(αί) νά δοθῇ λύ(σις), 13/ὅπου τὸ δίκαιον ἀπαιτεῖ.

Ἐπιτέλους δέ ἐνθυμήσου κ(αί) ἡ Ὀσιότης σου εἰς 14/τόν διπλοῦν τοῦτον ἀρραβῶνα, νά κρατήσης κατὰ τήν τάξιν καί τὸ ἐκ τούτων 15/ὀφειλόμενον πρόστιμον, καθὼς σοι προεγράψαμεν κ(αί) τοὺς κληρο16/νόμους εἰδοποιήσης εἰς Σύμην περὶ τούτων, καθὼς κ(αί) ἀπὸ ἐκεῖ θέλουσι,17/στείλομεν κ(αί) τὸ ζητούμενον συγχωρητικόν.

80. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 134.

Ταῦτα ἐν 18/τοιούτω κ(αί) ὑγίαινε. Ἐν 19/Κ(υρί)ῳ, 20/ᾠωμγ', τήν γ' Φεβρουαρίου. Ἐν Ρόδῳ,
21/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης».

3) Παρατηρήσεις

Στήν ἐπιστολή αὐτή, ἂν καί γίνεται λόγος γιά παράτυπη τέλεση διπλοῦ ἄρραβῶνος, ὅμως δέν παρέχονται περισσότερες λεπτομέρειες, προκειμένου νά σχηματίσουμε μία πλήρη εἰκόνα περί τοῦ ἐν λόγω θέματος.

Θά μπορούσε κανείς νά ὑποθέσει ὅτι συνέβησαν τά ἐπόμενα: Ἐτελέσθηκε καί ἱερολογήθηκε ἕνας ἄρραβῶνας μεταξύ ἐνός νέου καί μίας νέας στή Νίσυρο. Στή συνέχεια ὁ ἄρραβῶνας αὐτός γιά διαφόρους λόγους διελύθη καί ὁ νέος συνῆψε δεύτερο ἄρραβῶνα μέ κάποια ἄλλη νέα. Ἐπειδή ὅμως ὁ πρῶτος ἄρραβῶνας εἶχε ἱερολογηθεῖ, αὐτό θεωρεῖται δεσμευτικό καί κρίνεται παράτυπη ἡ διάλυσή του. Γι' αὐτό οἱ ἐνεχόμενοι ὀφείλουν νά τιμωρηθοῦν, καταβάλλοντες σχετικό χρηματικό ποσό, ὡς πρόστιμο.

XXVII. ΔΙΑΝΕΜΗΤΗΡΙΟΝ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ: 28-02-1843⁸¹

1) Περίληψη

Οἱ ἀδελφοί Χατζῆ-Μιχάλης καί Διακο-Μανώλης Λογοθέτης διένειμαν μεταξύ των τήν πατρικήν των περιουσία, συνεπῶς ἡ μητρική εἶχε δοθεῖ ὡς προῖκα σέ ἀδελφή των. Ἐκεῖνοι ἔκριναν σκόπιμο, νά ἀφήσουν, ὅ,τι ἐνόμιζαν σωστό, στήν ἀνηψιά των, καθὼς καί στόν γαμβρό των, τόν Σταυριανό Κωνσταντῆ. Τά ἀκίνητα, τά ὁποῖα ἄφησαν στόν γαμβρό των, τά ἄφησαν ὡς γεροντομοῖρι καί μετά τόν θάνατόν του, θά ἀνήκουν καί πάλι στοὺς δύο ἀδελφούς.

2) Κείμενο

«1/Τήν σήμερον, ἐπειδή ἐμοιράσαμεν τό πατρικόν 2/μας πρᾶγμα, ὅτε Χ(ατζῆ)-Μιχάλης κ(αί) Διακο-Μανώλης, 3/ἔδωσαμεν τῆς ἀνηψιάς μας, εἴ τι μᾶς ἐφώτισεν 4/ὁ Θεός, κατά τό γράμμα, ὁπού ἔχει ἀνά χεῖρας της.

5/Ὁμοίως γράφομεν κ(αί) τοῦ γαμβροῦ μας, τοῦ Σταυδ/ριανοῦ Κωνσταντῆ, διά γεροντομοῖριν, τοῦ Βρετοῦ τό 7/Λάκκωμάτζην κ(αί)

81. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 135.

εις τὰ Καναύχια τήν ταύ8/λαν, νά τά ἔχη ἕως νά ζῇ κ(αί) ἀποθανών-
τα9/ς του, νά εἶναι πάλιν ἐδικά μας. Ἀκόμη τοῦ 10/γράφωμεν κ(αί)
τά σπίτια κ(αί) αὐτά γεροντομοί11/ριν, ὡς ἄνωθεν.

Ὅθεν ἔγινε τό παρόν 12/κ(αί) ἐδόθη εἰς χεῖρας τοῦ γαμβροῦ μας,
διά ἡ13/συχίαν του. 1843, Φεβρουαρί(ου) 28.

14/Χ(ατζῆ)-Μιχάλης Λογοθέτης μέ εὐχαρίστησίν μου

15/Διακο-Μανώλης [Λογοθέτης] μέ εὐχαρίστησίν μου

16/Ὁ Καθηγούμενος(ος) τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρί17/της [Ν(εό-
φυτος)], Ἐπίτροπος τοῦ Ἁγίου Ρόδου, ἔγραψα».

3) Παρατηρήσεις

Οἱ δύο ἀδελφοί, ὁ Χατζῆ-Μιχάλης Λογοθέτης καί ὁ Διακο-Μα-
νώλης Λογοθέτης, κατά τή διανομή τῆς πατρικῆς των περιουσίας,
ἐθεώρησαν ὀρθό, νά λάβουν μέριμνα γιά τήν ἀνηψιά των καί γιά
τόν γαμβρό των, ἀφήνοντας σέ αὐτούς ὀρισμένα ἀκίνητα. Εἰδικά
γιά τόν γαμβρόν των, τά ἀκίνητα αὐτά μπορεῖ νά τά νέμεται ἐνόσω
ζεῖ, ὅμως μετά τόν θάνατόν του ἐπιστρέφουν καί πάλι στούς παλαι-
οὺς ἰδιοκτῆτες των. Ἡ πρόνοια αὐτοῖ τῶν δύο ἀδελφῶν φανερώνει,
ὅτι ὑπάρχει μέριμνα τῶν οἰκονομικά ἰσχυροτέρων γιά συγγενεῖς, οἱ
ὁποῖοι ἔχουν ἀνάγκη συνδρομῆς καί συμπαράστασεως.

Συντάκτης καί γραφέας τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ εἶναι ὁ Ἀρχιμαν-
δρίτης, Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς καί Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολί-
του Ρόδου Νεόφυτος Ἱερομνήμονος ἡ Ζαμπέτογλου, υἱός τοῦ παπᾶ
Ἀντωνίου.

XXVIII. ΣΥΜΦΩΝΗΤΙΚΟΝ ΕΓΓΡΑΦΟΝ: 19-03-1843⁸²

1) Περίληψη

Ὁ παπᾶ Νικόλαος Καμαρινός καί ἡ Εὐδοκία Ἰωάννου Παύλου,
σύζυγος τοῦ ποτέ Μιχαήλ Ἰγνατίου εἶναι οἱ νόμιμοι κληρονόμοι τοῦ
ἀποθανόντος συγγενοῦς των Μιχαήλ Νικολοῦ. Συμφωνοῦν καί διανέ-
μονται ἀπό κοινοῦ τά ὑπάρχοντά του καί ἐπίσης ἐξοφλοῦν ἀπό κοινοῦ
τό χρέος, τό ὅποιον ἄφησε ὁ Μιχαήλ Νικολοῦ. Ὁ παπᾶ Νικόλαος
Καμαρινός λαμβάνει τό Καφενεῖο καί πληρώνει τό ποσόν τῶν 3.000
γροσίων. Τό ἔγγραφο αὐτό συνετάγη καί ἔγιναν δύο ἀντίγραφα, ὥστε
νά λάβει ἀπό ἓνα ἕκαστον ἀπό τά δύο ἐνδιαφερόμενα μέρη.

82. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 138.

2) *Κείμενο*

«1/Διά τοῦ παρόντος Συμφωνητικοῦ Ἐγγράφου γινο2/μένου ὡς ἐπὶ Δημοσίου Γραφείου, δηλοποιοῦμεν οἱ ὑπο3/τιθέμενοι, ὅτι ὁ παπᾶ Νικόλαος, ἐπονομαζόμενος Κα4/μαρινός καὶ ἡ Εὐδοκία Ἰω(άννου) Παύλου καὶ σύζυγος τοῦ 5/ποτέ Μιχαήλ Ἰγνατίου, ὡς κληρονόμοι καὶ τὰ δύο 6/μέρη (τό μὲν τοῦ πατρικοῦ, τό δέ ἐκ μητρικοῦ) 7/τοῦ μακαρίτου συγγενοῦς των Μιχαήλ Νικολοῦ, πα8/ρέλαβον ἐξ ἴσου καὶ τὰ δύο μέρη τό πρᾶγμα του, 9/κινητόν καὶ ἀκίνητον καὶ ἐπλήρωσαν ἐξί- σου τό ἴ10/σον χρέος τοῦ μακαρίτου Μιχαήλ <ὄσον> εὐρέθη, ἐκτός 11/τοῦ Καφενείου, ἐμπεριεχομένου καὶ τοῦ ὑπογείου, τό 12/ὅποῖον ὁ παπᾶ Νικόλαος ἔλαβε περιπλέον τῆς ἐξί13/σου μοιρασίας των καὶ διὰ τό ὅποῖον (Καφενεῖον) 14/ἐπλήρωσεν περίπου γρόσια τρεῖς χιλιάδας, ἀριθ(μός): 3.000. 15/[Ἀπό τοῦ]δε καὶ εἰς τό ἐξῆς δέν ἔχει τό δικαίωμα τό ἔν μέρος 16/νά παραπονήται κατὰ τοῦ ἄλλου.

17/Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν ἀληθείας γίνονται δύο ὁ18/μοια καὶ δίδονται εἰς ἑκάτερα τὰ μέρη, ἵνα ἔ19/χουσι τό κύρος καὶ τήν ἰσχύν ἐν παντί καιρῷ, 20/τόπω καὶ Κριτηρίῳ⁸³.

21/Ἐν Νισύρῳ, τήν 19. Μαρτίου 1843.

22/Παῦλος Ἰγνατίου ὑποφαίνομαι

23/Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος

24/Διακο-Μανώλης καὶ Γραμματικός τοῦ Κοινοῦ παρῶν – Παπα-νικολάου

25/Χ(αζή) παπᾶ (Ἀ)ποστόλης παρῶν».

3) *Παρατηρήσεις*

Συντάκτης καὶ γραφέας τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ εἶναι ὁ Διακο-Μανώλης Παπανικολάου, Γραμματικός τοῦ Κοινοῦ, ὁ ὁποῖος φαίνεται νά ἔχει τύχει καλῆς παιδείας, ἐπεὶδὴ τό ἔγγραφο εἶναι ἄρτιο, μέ ἐξαίρεση ἐλάχιστα ὀρθογραφικά ἀβλεπτήματα. Ὑπογράφουν ὡς μάρτυρες γνωστά καὶ σεβαστά πρόσωπα τῆς τότε κοινωνίας τῆς Νισύρου, μεταξύ τῶν ὁποίων συμπεριλαμβάνονται καὶ τὰ ἐξῆς: Ὁ Ἀρχιμανδρίτης καὶ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτος καὶ ὁ παπᾶ Χαζή Ἀποστόλης.

Σημειωτέον, ὅτι ὁ παπᾶ Νικόλαος Καμαρινός ἀναφέρεται καὶ σέ ἄλλα ἔγγραφα τῆς Νισύρου⁸⁴.

83. Φράση στερεότυπη, ἡ ὁποία συνήθως τίθεται στό τέλος πολλῶν ἐγγράφων.

84. Παπᾶ Νικόλαος Καμαρινός: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 73, 1128 καὶ 1300.

**XXIX. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ
ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 19-03-1843⁸⁵**

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος εὐρίσκεται στή νῆσο Σύμη καί ἀπό ἐκεῖ στέλνει μία μακρά σέ ἔκταση ἐπιστολή πρὸς τόν Ἀρχιμανδρίτη καί Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτο, στήν ὁποίαν, ἀφ' ἑνός μὲν τοῦ παρέχει ὀρισμένες πατρικές συμβουλές, γιά τό πῶς πρέπει νά δρᾷ καί νά χειρίζεται τά διάφορα θέματα τῆς ἀρμοδιότητάς του, προκειμένου νά μή δίδει ἀφορμές στούς συμπατριῶτες του, νά τόν κατηγοροῦν καί ἀφ' ἑτέρου τοῦ δίδει ὁδηγίες γιά συγκεκριμένα θέματα, τά ὁποῖα ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀναμένουν λύση. Πρόκειται γιά θέματα καθαρῶς ἐκκλησιαστικά, ἀλλά καί γιά οἰκονομικά θέματα, σχετικά μέ τά δικαιώματα τοῦ Μητροπολίτου καί τά τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς.

2) Κείμενο

«1/† Ὁσιώτατε Ἀρχιμανδρίτα, ἡμέτερε Ἐπίτροπε κ(αί) Ἡγούμενε τοῦ Ἱεροῦ 2/Μοναστηρίου τῆς Σπηλιανῆς, κύρ Νεόφυτε, χάρις εἴη τῇ Ὁσιότητί σου 3/κ(αί) εἰρήνη ἀπό Θεοῦ⁸⁶.

Δηλοποιοῦντές σοι διά τοῦ παρόντος ἡ4/μῶν Γράμματος, ὅτι ἐλάβομεν τό πρὸς ἡμᾶς υἱικόν σου, πα5/ρά τοῦ Διακο-Ἰωάννου Σακελλίου κ(αί) εἶδομεν τά ἀναφερόμενά 6/σου περί τοῦ ἀρραβῶνος τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Μαρίας κ(αί) τοῦ Ἰω7/άννου Οἰκονόμου, τόν ὁποῖον κ(αί) ἐπισκεφθέντες ἐξοφλήσαμεν, 8/εἰς πίστῳσιν ἀκαταζήτητον ἔνεκεν λόγου ἀρραβῶνος, ὡς κ(αί) τοῦ ἀνά 9/χεῖρας αὐτῶν ἐκκλησιαστικοῦ ἡμῶν ἐξοφλητικοῦ ἐκλαμβάνουσιν, 10/περί δέ τοῦ ἀρραβῶνος τῆς θυγατρὸς Χ(ατζῆ)-Γεωργίου κ(αί) ὅλον, ὅτι 11/σοί ἐγράψαμεν, νά προσθέσης ἑκατόν γρ(όσια) διά <νά> λάβῃ κ(αί) αὐτή 12/πέρας, κ(αί) αὐτό, ὡς κακοκέφαλος δέν ἐπέισθη 13/εἰς τήν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν ἀπόφασιν, ἀποβλέπουσα εἰς 14/τὴν ἡσυχίαν ἐκατέρων τῶν μερῶν, αὐτός, ὡς τοιοῦτος σκλη15/ροκέφαλος κ(αί) ἀπειθής, μενέτω ὑπὸ τὰς δικαίας ἀράς τοῦ πρῶ16/τα δεδομένου ἐκκλησιαστικοῦ ἡμῶν ἀφοριστικοῦ κ(αί) ἔξω τῆς 17/Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

85. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 136 καί 141.

86. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 136.

Ὁ δέ Χ(αζή) παπᾶ Ἀποστόλης κ(αί) αὐ18/τός, ὡς τοιοῦτος, ἐν ᾧ μάλιστα εἶναι κ(αί) ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου, 19/ὁ ὁποῖος προσέρχεται εἰς τό ὑπερουράνιον θυσιαστήριον, 20/χωρίς νά διαλλαγῇ μέ ἐκείνους, οἵτινες τόν ἐψύχραναν ἢ αὐτός 21/ἐψύχρανεν εὐθέως, δίδοντας πέρας κ(αί) αὐτός τῆς ὑποθέσεώς του, 22/ἄν δέν συγκατατεθῇ, νά προσθέσῃ ἐπάνω τῶν τριτοσίων 23/πρός ἐξιλέωσιν τοῦ ἄλλου μέρους κ(αί) νά συγχωρηθῶσιν, ἔστω 24/ὑπό ἄργητα ἐκκλησιαστικήν, ὡς κ(αί) προλαβόντος ἐκδίδοντες 25/αὐτήν σοί τήν ἐξαπεστείλαμεν.

Περί δέ τῶν ἐκκλησιαστικῶν 26/ὑποθέσεων⁸⁷, τῶν συμπιπτουσῶν, ὀφείλεις νά προσκαλῆς τοὺς κληρικούς 27/κ(αί) τόν κατὰ καιρόν Δήμαρχον, μετά τῶν ὁποίων νά ἐπισκέπτεσαι 28/αὐτάς μέ πᾶσαν δικαιοσύνην, διότι, ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ ἔστι κ(αί) 29/διά νά μή λαμβάνουσιν αἰτίαν οἱ ἄνθρωποι, νά σέ κατηγοροῦν.

30/Πρόσχες λοιπόν καλῶς εἰς τὰς πατρικάς ἡμῶν συμβουλὰς κ(αί) 31/ἐπιμελοῦ, νά συνάζης κ(αί) τὰ δικαιώματά μας, κατὰ ἀναλογίαν τῆς 32/ὑποθέσεως, προσέτι σοί εἰδοποιοῦμεν, ὅτι ἐπειδὴ κ(αί) κατὰ τό πα33/ρελθόν καλοκαίρι, διατρίβοντες εἰς τήν Μονήν τοῦ Πανερμιώτου⁸⁸, ὅπου 34/ἐφησύχαζε κ(αί) ὁ αὐτόθι Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος, ὅστις ὑπό τῆς φειδωλὶς^{35/ας} του ἐσυκοφάντησε κ(αί) ἐκατηγόρησε τόν Κωνσταντῖνον Ξένον⁸⁹, ὡς κλέ36/πτην, ὁδηγούμενος παρά

87. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 141.

88. Μονή τοῦ Πανερμιώτου: Πρόκειται προφανῶς γιὰ τήν Ἱερά Μονή τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ τοῦ Πανορμίτου, ἡ ὁποία βρίσκεται στή Σύμη τῆς Δωδεκανήσου.

89. Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης ἢ Ξένος (1802-1883): Πρόκειται γιὰ τόν υἱόν τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Σακελλίου ἢ Σακελλαρίδου καί ἀδελφὸ τοῦ Νικολάου Ξένου. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐγεννήθη περί τό ἔτος 1802 στή Νίσυρο, ὅπου καί ἔμαθε τὰ πρῶτα του γράμματα. Ἀπό ἐνωρίς ἔδειξε τὰ ἐξαιρετα φυσικά του χαρίσματα καί τήν ἐφεσὴ του γιὰ τὴ γνώση. Ἀργότερα ἐφοίτησε στό Γυμνάσιο τῆς Σύρου, τό ὁποῖο καί ἐπεράτωσε μέ ἐπιτυχία. Εἶναι ὁ πρῶτος Νισύριος, ὁ ὁποῖος ἐπεράτωσε τό Γυμνάσιο. Στὴ συνέχεια ἦλθε στή Νίσυρο, ὅπου ἱδρυσε ἰδιωτικὸ Σχολεῖο, στό ὁποῖο ἐδίδασκε μέ μεγάλη ἐπιτυχία. Συνήνητησε ὁμως μεγάλες δυσκολίες λόγῳ τῶν φιλελευθέρων του ιδεῶν. Προσέφερε τεράστιες ὑπηρεσίες στήν ἰδιαιτέρα του πατρίδα, διότι ἐμόρφωσε μία ὁλόκληρη γενεὰ νέων, οἱ ὁποῖοι ἀργότερα συνέβαλαν στήν περαιτέρω προώθηση τῆς παιδείας καί τήν ἀνθήση τοῦ πολιτισμοῦ στή Νίσυρο.

Ἀργότερα (μετά τό 1836) ἦλθε στήν Ἄνδρο καί ἐφοίτησε στό Ὅρφανοτροφεῖο – Ἀνώτερο Ἐκπαιδευτικὸ Ἰδρυμα τοῦ Θεοφίλου Καΐρη (1784-1853) καί διεκρίθη μεταξύ τῶν μαθητῶν του. Ἐπέστρεψε στή Νίσυρο, ὅπου ἦλθε σέ σφοδρὴ σύγκρουση μέ τόν, παραδοσιακῶν καί συντηρητικῶν ἀρχῶν, πατέρα του παπᾶ Ἰωάννη

τοῦ συντρόφου του Διαβόλου, νά προσβάλλῃ 37/τὴν ὑπόληψιν τοῦ ἀδελφοῦ του Χριστιανοῦ ἀναιτίως κ(αί) μετὰ ταῦ38/τα ὁμολόγησεν αὐτός ὁ κακογέρων εἰς τὸν Ἐπίτροπόν μας, εἰς τὸν 39/κύρ Μιχαήλ Θεοδώρου κ(αί) εἰς τὸν κύρ Νικόλαον Κεσενῆν κ(αί) τοῦτο 40/εἰς ἀπουσίαν τοῦ Κ(ωνσταντίνου) Ξένου, ὅτι τοῦ τὰ ἔρριψαν διὰ νυκτός, διὰ τινὰ 41/τῶν τό λοιπόν τὴν ἐχθρότητα, σοὶ περιλέγωμεν τὴν κατ' αὐ42/τοῦ ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν ἄργητα, τὴν ὁποῖαν λαβών, νά ἀνε43/γνώσης ἐπ' ἐκκλησίας, πρὸς σωφρονισμόν του, διὰ νά μὴ 44/κατηγορῇ ἀναιτίως ἱερ[ωμένος] τοὺς Χριστιανούς, πρὸς τοῖς ἄλ- 45/λοις, μέ τό νά ἐπληροφορηθῇμεν παρὰ τοῦ Σακελλίου, ὅτι οἱ ὑ- 46/ποσχεθέντες τὰ ἔξοδα τῆς ψευδοαναφορᾶς Σύμης, ἀδιαφοροῦν, 47/μέ ὅλον, ὅτι κ(αί) τελεσιδίκως μᾶς ὑπεσχέθησαν οἱ ἴδιοι εἰς Ρόδον, ὅτι 48/ἅμα ἐλθόντες εἰς τὴν πατρίδα των, θέλουν μᾶς τὰ ἔξαπο- στείλῃ, τοὺς 49/λέγω μετὰ κ(αί) ἤδη, ὅτι ἅμα φθάσαντες εἰς Ρόδον, θά ἀναφερθῶμεν 50/εἰς τὸν Πασᾶν Ἐφέντη μας κ(αί) θά τοὺς προ- σκαλέσωμεν ἐκεῖ, διὰ νά μᾶς ἀπο51/ζημιώσωσιν.

Ταῦτα ἐν τοσοῦτῳ εὐχετικῶς, ἰωμγ', Μαρτίου ιθ', ἐν Σύμῃ.

52/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σου».

3) Παρατηρήσεις

α) Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου εἶναι γραμμένη μέ μεγάλη ἐπιμέλεια καὶ σέ ἄρτιο ἑλληνικὸ λόγο. Παρατηροῦνται μόνο ἐλάχιστα ὀρθογραφικὰ ἀβλεπτήματα.

ἐξ αἰτίας τῶν φιλελευθέρων του ἰδεῶν. Ὁ πατέρας του ἐζήτησε νά τοῦ ἐπιστρέφει τὰ χρήματα, τὰ ὁποῖα εἶχε δαπανήσει διὰ τίς σπουδές του. Ὁ Κωνσταντίνος τοῦ ἀπήντησε, ὅτι εἶναι ὑποχρέωση τῶν γονέων νά σπουδάζουν τὰ τέκνα των καὶ ἀρνήθηκε νά τοῦ πληρώσει τὰ ἔξοδα αὐτά. Ὁ πατέρας του τότε τοῦ εἶπε ὅτι δέν τὸν ἀναγνωρίζει πλέον ὡς υἱό του. Ἐκτοτε ὁ Κωνσταντίνος ἀντὶ Σακελλαρίδης, χρησιμοποιοῖ τό ἐπώνυμο «Ξένος».

Ὁ Κωνσταντίνος Ξένος ἐργάσθηκε ὡς διδάσκαλος μέ μεγάλη ἐπιτυχία σέ διά- φορα μέρη, τελευταία στήν Κέφαλο τῆς Κῼ, ἀπό ὅπου γέρων, πτωχός καὶ ἄρρω- στος ἐπέστρεψε στή Νίσυρο, ὅπου καὶ ἀπεβίωσε περί τό 1882-1883.

Ὁ Κωνσταντίνος Ξένος εἶχε ἓναν υἱό, τὸν Δημόκριτο (περίπου 1840-1905), ὁ ὁποῖος ἐσπούδασε Ἱατρικὴ στό Πανεπιστήμιο τῶν Ἀθηνῶν. Ὑπῆρξε ὁ πρῶτος Νισύριος πτυχιούχος Ἱατρός Πανεπιστημίου. Ὁ Δημόκριτος ὑπηρέτησε εὐδοκί- μως ὡς Ἱατρός στή Νίσυρο καὶ προσέφερε ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες στοὺς κατοί- κους τῆς. Ἀκριβῶς ἔνεκα τούτου ἔχαιρε μεγάλης ἐκτιμήσεως ὑπὸ πάντων καὶ αὐτὸ ἀπετέλεσε μία ἰδιαίτερη ἱκανοποίηση γιὰ τὸν γέροντα καὶ ταλαιπωρημένο πατέρα του Κωνσταντίνου.

Ὁ Μητροπολίτης δίδει πατρικές συμβουλές καί ὁδηγίες στὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτο καί ἀναφέρεται ἐπίσης καί σέ συγκεκριμένα τρέχοντα ἐκκλησιαστικά καί ἄλλα ζητήματα, προτείνοντας χειρισμούς καί λύσεις.

β) Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι ὁ Μητροπολίτης Ρόδου ὑπερασπίζεται τὸν Κωνσταντῖνο Ξένο, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος, ἐν γνώσει του καί κακοβούλως κατηγορήσε ἄδικα ὡς κλέπτη, προκειμένου νά τὸν μειώσει καί νά θίξει γενικά τὴν ὑπόληψή του. Αὐτὸ μεταξύ ἄλλων φανερώνει τὸ μεγάλο ἠθικό ἀνάστημα τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου, ὁ ὁποῖος ἀποδίδει τόσο μεγάλη σημασία στὴν εἰλικρίνεια καί κατακρίνει τὸ ψεῦδος καί τὴ συκοφαντία⁹⁰.

Ἐπίσης ὁ Μητροπολίτης Ρόδου στὴν ἐπιστολή του αὐτὴ ἀναφέρεται σέ θέματα οἰκονομικά, πού ἀφοροῦν στὰ εἰσοδήματά του, καθὼς καί τὰ οἰκονομικά τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς.

Γιὰ ὑπάρχουσες οἰκονομικές διαφορές μεταξύ τῆς Ἐκκλησίας καί ιδιωτῶν Νισυρίων, ὁ Μητροπολίτης ἀπειλεῖ, ὅτι ἐάν δέν λυθοῦν οἱ διαφορές αὐτές μεταξύ των, θά προσφύγει στὸν Πασά τῆς Ρόδου.

XXX. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 3-05-1843⁹¹

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰακώβος ὁ Πάτμιος στέλνει τὴ σχετικά μακρὰ αὐτὴ ἐπιστολή του ἀπὸ τὴ Ρόδο, πρὸς τὸν Ἀρχιμανδρίτη καί Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτο, στὴν ὁποίαπραγματεύεται

90. Ὁ Ἀγγλος φιλόσοφος S. Alexander διακρίνει τέσσερις σφαῖρες ἀξιῶν. Στὴν πρώτη ἀπὸ αὐτές ἀνήκει ἡ τριάδα τῶν κυρίως καί κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπίνων ἀξιῶν: ὁμορφιά, καλοσύνη καί ἀλήθεια. S. Alexander, *Beauty and other Forms of Value* (London 1933); γιὰ τὴν ἀλήθεια, σ. 191-195 καί 228-231. Πρβλ. Εὐ. Παπανοῦτσος, *Ἠθική*, τ. II (1995), σ. 537. Σημειωτέον, ὅτι σύμφωνα μέ τὸν μεγάλο Γερμανό φιλόσοφο Fr. Nietzsche (1844-1900), *Wertschaetzungen* = *Werthsetzungen*, τὸ ὅποιο σημαίνει, ὅτι κάθε ἀποτίμηση ἀξιῶν, ἀποτελεῖ συγχρόνως καί δημιουργία ἀξιῶν. Fr. Nietzsche, *Jenseins von Gut und Boese*, ἀφορισμός 211, *Werke* (Kroener, Taschen-Ausgabe -Leipzig, Band VIII), σ. 161. Εὐ. Παπανοῦτσος, *Ἠθική*, τ. II (1995), σ. 547.

91. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 140.

πολλά και διάφορα ἐκκλησιαστικά τρέχοντα θέματα, ἀφορῶντα κυρίως στή Νίσυρο, ἀλλά και στήν Ἐκκλησία γενικότερα.

Μεταξύ ἄλλων γίνεται λόγος γιά πρόστιμο, πού ὀφείλε νά πληρώσει ὁ γαμβρός τοῦ Χαζή παπᾶ Ἀποστόλη καί δέν τό ἐπλήρωσε, ὅτι ὁ Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος ὀφείλει νά ζητήσει συγχώρηση, γιά τόν ἀδίκως ὑπ' αὐτοῦ κατηγορηθέντα ὡς κλέπτη, Κωνσταντῖνο Ξένο, ὅτι σέ περίπτωση ἀπειθείας τιμωρουμένων ἀπό τήν Ἐκκλησία, ἡ προσφυγή στόν Σούμπαση, ὡς ἐκτελεστικό ὄργανο, εἶναι ἀναγκαία, ὅτι ὁ Νεόφυτος πρέπει νά ἀπέχει ἀπό τά πολιτικά καί νά μὴ διατηρεῖ στενές σχέσεις μέ τόν Σούμπαση καί ἄλλα.

2) *Κείμενο*

«1/† Ὅσιώ(τα)τε Ἀρχιμανδρίτα κ(αί) Ἡγούμενε τοῦ ἡμετέρου Μοναστηρίου τῆς Σπηλιανῆς, ἡμέτερε 2/Ἐπίτροπε, κύρ Νεόφυτε, τέκνον ἐν Κ(υρί)ῳ ἡμῶν ἀγαπητόν, τήν Ὅσιό(τη)τά σου πατρικῶς 3/εὐχόμεθα⁹².

Κατ' αὐτάς ἀσμένως ἐδεξάμεθα διά τῶν πατριωτῶν σου τό ἀπό τῆς ιθ' τοῦ παύσα4/ντος πρὸς ἡμᾶς γράμμα σου⁹³, δι' οὗ ἤσθημεν τά τῆς ἀγαθῆς ὑγιείας σου. Ἀκολούθως εἶδομεν 5/κ(αί) τήν παραλαβὴν τῶν ἀπὸ Σύμης γραμμάτων μας, ληφθέντων διά τοῦ Σακελλίου κ(αί) περί 6/τῶν ἀρραβώνων ἔχει καλῶς. Ἐπρεπεν ὁμῶς ὁ υἱὸς τοῦ παπᾶ Δημήτρη κ(αί) γαμβρός τοῦ Χα7/ζή παπᾶ Ἀποστόλη, νά πληρώσῃ τό πρόστιμον, χωρίς καμμίαν πρόφασιν κ(αί) καθὼς 8/ἀπαιτεῖ τό δίκαιον. Ἐπειδὴ ἔχομεν κ(αί) ἡμεῖς τὰς ἀνάγκας μας. Παρά τοῦ Δημογέροντος κύρ 9/Ἰωάννου ἐλάβαμεν κ(αί) τά σταλθέντα διακόσια γρόσια κ(αί) ἰδοὺ ἔσωθι σοὶ κλείομεν τό Συγχωρη10/τικόν τοῦ Χ(α-τζή) Γεωργίου Μανώλακα.

Ὁ δέ Ἀρχιμανδρίτης, ἐπειδὴ κ(αί) κατ' ἐνῶ11/πιον ἡμῶν θανασίμως ἥμαρτεν, εἰς μίαν τοιαύτην ἄδικην συκοφαντίαν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ 12/του, ἄνευ τινὸς αἰτίας, ἀνάγκη πρῶτον ἀμέσως νά ἐξετάσῃς ὁ ἴδιος τήν συγχώρησίν του 13/κ(αί) ὅχι μέ πλάγιον τρόπον, καθότι δέον αὐτήν πρότερον, κατὰ τόν θεῖον Χρυσόστομον, κ(αί) 14/καλύτερον, νά ἔλθῃ πρὸς ἡμᾶς, νά ὁμολογήσῃ τήν ἀλήθειαν, καθ' ὅντινα τρόπον ἐξήμαρτεν 15/κ(αί) τότε νά λάβῃ τήν ἀνήκουσαν συγχώρησιν. Ὁ λαὸς ὁμῶς ἀφοῦ ἐγνώρισεν ὅτι ἀ16/δίκως κ(αί) ψευδῶς

92. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 140.

93. Ἦτοι, τήν 19-04-1843.

έσυκοφάντησε τόν πατριώτην του κ(αί) τοιαύτην μάλιστα συκοφαν17/τίαν, ἡ ὁποία προξενεῖ θάνατον ἠθικόν, δέν ἔχει κανένα λόγον νά ταράττεται εἰς τοῦτο 18/τό πρᾶγμα, τό ὁποῖον σηκώνει τήν τιμή κ(αί) ὑπόληψιν τοῦ ἀνθρώπου κ(αί) κανέναν δέν εἶ19/ναι νά τό ὑποφέρει ποτέ.

Ἐπί τούτοις, μολονότι κ(αί) ἄλλοτε πολλάκις σοί ἐλαλήσαμεν 20/προφορικῶς κ(αί) σοί ἐγράψαμεν παρομοίως, ὅτι εἰς ὅλας τάς ἐκκλησιαστικές ὑποθέσεις, ὅπου συμ21/πίπτουσι, ἀναγκαιῶς χρεωστεῖς, νά προσκαλῆς εἰς τήν [ἐκδίκασιν] τούς κληρικούς, τοῦτ' ἔστι τόν Χατζῆ Λο22/γοθέτην, Σακελλάριον κ(αί) Σακέλλιον, τόν δέ κατά καιρόν Δημογέροντα κ(αί) τούς Συμβούλους, 23/διά νά συνδικάζεται κάθε ὑπόθεσις μετά τῶν ιδίων, τά ὅμοια κ(αί) τελευταῖον σοί παραγ24/γέλομεν, ὅτι οὕτω ἔχεις νά ἐξακολουθῆς τάς αὐτάς ὑποθέσεις κ(αί) ταυτῶ νά δικάζης 25/ἐπίσης, ὅπου ἤθελε κριθῇ δίκαιον, λαμβάνων ἐπίσης τό ἐκκλησιαστικόν δικαίωμα, 26/προσέχων ὅμως μέ κάθε ἀκρίβειαν, εἰς τό νά κρίνεται κάθε ὑπόθεσις ἀφιλοπροσώ27/πως κ(αί) ἐν φόβῳ Θεοῦ, ὅτι ἡ κρίσις αὐτῶν τοῦ Θεοῦ ἔστι.

Ἐξ ἐναντίας ὅμως κ(αί) ἐάν οἱ δια28/φερόμενοι δέν ὑπακούουσι εἰς τήν νόμιμον ἐκείνην ἀπόφασιν⁹⁴, τότε σύμφωνος μετά τῶν 29/εἰρημένων κληρικῶν κ(αί) Συμβούλων, νά ἀναφέρεται αὐτή ἡ ὑπόθεσις εἰς τόν Σούμπασην⁹⁵ κ(αί) αὐτός, ὡς 30/ἐκτελεστική δύναμις, νά δίδῃ τό πέρας της.

Περί πλεόν χρεωστοῦμεν, νά σᾶς ὑπενθυμίσω31/μεν, ὅσα κ(αί) ἄλλαις φοραῖς πατρικῶς κ(αί) ἰδιαιτέρως σοί ἐπαραγγέλλομεν, ἀπαγορεύοντές σοι, 32/εἰς τό νά εἶσαι παντάπασιν μακράν ἀπό τά πολιτικά κ(αί) νά μήν ἔχῃς καμμίαν των ἐπιμειξίαν εἰς τά 33/τοιαῦτα, οὔτε ἄμεσον, οὔτε ἔμμεσον, καθότι δέν σοῦ εἶναι διόλου συγχωρημένον, ὡς ἀπάδον εἰς τόν ἰε34/ρατικόν χαρακτῆρα σου.

Ὅμοίως δέν συγχωρῆσαι, νά ἔχῃς [συχνάς] σχετικά κ(αί) στενάς συναναστρο35/φάς μέ τόν οἰκτρόν Σούμπασην, καθὼς ἀπό τοῦ νῦν ἐπληροφορήθημεν, ὅτι ἐκοιμήθη ὁ ἴδιος 36/μετά σοῦ εἰς τό Μοναστήριον⁹⁶, καθότι ἡ Ὁσιότης σου ἐξακολουθεῖς, νά πηγαίνῃς κοντά του συνεχῶς, 37/κ(αί) ἔνεκα τούτου δέν εἶναι ἀμφιβολία, ὅτι πάντοτε ὡς ἔξωθεν ὑπαιτιόντες, ὅτι περιέρχονται 38/τά πάντα ἐκ μέρους σου.

94. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 137.

95. Σούμπασης, ὁ: Τουρκικά Subaşı = Χαμηλόβαθμος Τοῦρκος ἀξιωματοῦχος.

96. Ὑστερα ἀπό σύμφωνη γνώμη σου.

Διά τοῦτο, ἀκόμη κ(αί) σύ ἐφεξῆς, νά λάβης μέτρα διαφορετικά, νά ἀλλάξης ζωήν, 39/κ(αί) νά πολιτεύεσαι μετά τοιούτων σπανίως, διά νά ἀποφεύγης τά σκάνδαλα. Ἐπειδή, καθώς γέγραπται 40/τά κρίματα, νά φέρουσι ἀφεύκτως κακά ἀποτελέσματα⁹⁷.

Οὕτω σοι τελευταῖον πατρικῶς ἐντελλόμεθα⁴¹/θα, ἵνα κ(αί) ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις, σύν τῇ ἡμετέρᾳ εὐχῇ κ(αί) εὐλογία, εἴη μετά σου.

42/αωμγ', τήν γ' Μαΐου. Ἐν Ρόδῳ.

43/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σου».

[Υστερόγραφον]

«44/Μανθάνομε, ὅτι ὁ [ιερεὺς Νικόλαος] Οἰκονόμος⁹⁸ δέν θέλει νά ἐπιστρέψῃ τό δακτυλίδι τοῦ κύρ Ἰωάννου Σακελλίου κ(αί) νά λάβῃ παρ' αὐτοῦ τὰ τῆς Ὁμο46/λογίας χρήματα, ὡς τόν διετάξαμεν κ(αί) αὐτός ὑπεσχέθη.

47/Ὅθεν ἀμέσως νά μετακαλέσῃς τόν εἰρημένον [ιερέα Νικόλαον] Οἰκονόμον, 48/τόν ὁποῖον, δυνάμει τοῦ παρόντος Γράμματός μας, νά ὑπο49/χρεώσῃς, ὥστε, νά ἐπιστρέψῃ τό δακτυλίδι εἰς τόν Σακελλίου 50/κ(αί) ὁ Σακελλίου, νά μετρήσῃ πρὸς τήν Αἰδεσιμότητά του τὰ χρή51/ματα τῆς Ὁμολογίας του, τήν ὁποῖαν νά λάβῃ ἐξοφλημένην.

52/Ὁ ἴδιος».

3) Παρατηρήσεις

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτριος, μεταξύ ἄλλων δέν παύει νά δίδει πατρικές συμβουλές στόν Ἠγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτο καί τοῦ ἀπαγορεύει αὐστηρά νά ἀναμειγνύεται στά πολιτικά, μέ τό ἐπιχείρημα, ὅτι ἡ Ἐκκλησία καί οἱ ἐκπρόσωποί της πρέπει νά ἐνώνουν τούς πιστούς καί νά μὴ διχάζουν τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς κοινωνίας.

Ἐπίσης συνιστᾷ στόν Νεόφυτο, σέ περιπτώσεις ἀπειθείας ὀρισμένων χριστιανῶν, ὅσον ἀφορᾷ στήν ἐκτέλεση ἐπιβαλλομένων ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν, τότε εἶναι ὄχι μόνο θεμιτή, ἀλλά καί ἀναγκαία ἡ προσφυγή στόν Σούμπαση, ὡς ἐκτελεστικό ὄργανο. Ὅμως ὁ Ἠγούμενος θά πρέπει νά μὴ διατηρεῖ συχνές καί στενές προσωπικές σχέσεις μέ τόν Σούμπαση, προκειμένου νά ἀποφεύγονται σκάνδαλα.

97. Πρβλ. Ρωμ. στ', 23: «Τὰ ὁψώνια τῆς ἁμαρτίας θάνατος».

98. Παπᾶ Νικόλαος Οἰκονόμος, ἐφημέριος στόν οἰκισμό τοῦ Ἐμπορίου τῆς Νισύρου.

Τέλος ὁ Μητροπολίτης ἐντέλλεται τόν Νεόφυτο, νά φροντίσει νά διευθετήσῃ τό θέμα, τό ὁποῖο ἀνέκυψε μεταξύ τοῦ ἱερέως Νικολάου Οἰκονόμου καί τοῦ Ἰωάννου Σακελλίου. Ἦτοι, ὁ ἱερεύς Νικόλαος Οἰκονόμος ὀφείλει νά ἐπιστρέφῃ ἓνα δακτυλίδι, πού ἔλαβε ὡς ἐχέγγυον, στόν Ἰωάννη Σακελλίου καί ὁ τελευταῖος, νά ἐξοφλήσῃ σέ μετρητά τήν ὑπάρχουσα Ὁμολογία δανεισθέντων χρημάτων.

**XXXI. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ
ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΑΠΑΝΤΑΣ ΤΟΥΣ
ΝΙΣΥΡΙΟΥΣ: 3-05-1843⁹⁹**

1) Περίληψη

Στόν κάτοικο τῆς Νισύρου Χατζῆ Γεώργιο Μανώλακα ἐπεβλήθη τό ἐκκλησιαστικό ἐπιτίμιο τοῦ ἀφορισμοῦ, διότι ἀπείθησε ἀρχικά καί δέν ἠθέλησε, νά διαλύσῃ τόν παράνομο ἀρραβῶνα τῆς θυγατέρας του μετά τοῦ Διακο-Δημήτρη. Ὅμως τελικά μετενόησε, διέλυσε τόν ἀρραβῶνα αὐτόν καί ἐσυγχωρήθη ἀπό τήν Ἐκκλησία. Διά τοῦ παρόντος Ἐκκλησιαστικοῦ Γράμματος γνωστοποιεῖται στούς Νισυρίους ἡ ἄρση τοῦ ἐπιβληθέντος προηγουμένως ἀφορισμοῦ. Ὁ Χατζῆ Γεώργιος Μανώλακας εἶναι συγχωρημένος καί ἀπολαμβάνει ὅλων τῶν δικαιωμάτων του ὡς Χριστιανός.

2) Κείμενο

«1/† Ἐντιμότατοι κληρικοί, εὐλαβέστατοι ἱερεῖς, τιμιότατοι Δημογέροντες κ(αί) Πρόκριτοι κ(αί) 2/λοιποὶ πάντες εὐλογημένοι Χριστιανοί, κάτοικοι τῆς νήσου Νισύρου, τέκνα ἡμῶν ἐν Κ(υρί)ῳ ἁ3/γαπητά, χάρις εἴῃ Ὑμῖν ἅπασιν ἀπό Θεοῦ Παντοκράτορος, παρ' ἡμῶν δέ εὐχή, εὐλογία κ(αί) 4/συγχώρησις.

Ἐπειδὴ κ(αί) ὁ συμπολίτης σας Χ(ατζῆ) Γεώργιος Μανώλακας ἐφάνη ἀπειθής κ(αί) 5/παρήκοος, εἰς τήν εὐλογον κ(αί) νόμιμον ἀπόφασίν μας, διά τήν διάλυσιν τοῦ ἀρραβῶνος 6/τῆς θυγατρὸς του, μετά τοῦ Διακο-Δημήτρη κ(αί) ἔνεκα τούτου προλαβόντες τόν εἶχομεν ἄχρι τοῦδε ἁ7/φορισμένον μέ παιδείαν ἐκκλησιαστικήν, πρὸς σωφρονισμόν τοῦ ἰδίου, καθὼς κ(αί) παρά8/δειγμα πολλῶν ἄλλων, ἤδη τέλος πάντων μεταμεληθεῖς, μέ τό νά διορθώσῃ τό σφάλμα 9/του, ἔδωκε πέρας εἰς αὐτήν τήν ὑπόθεσιν, καθὼς ἀπαιτεῖ τό δίκαιον

99. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 139.

κ(αί) προσπίπτων 10/εἰς τό ἔλεος τῆς Ἀγί(ας) τοῦ Χ(ριστ)οῦ Ἐκκλησίας ἐζήτησε τήν παρ' ἡμῶν συγχώρησιν.

Τούτου 11/χάριν κ(αί) ἡμεῖς, ἀρχιερατικῶς χρεεῖ κ(αί) χριστομιμήτῳ φιλανθρωπίᾳ χρώμενοι, ἅμα δέ 12/πατρικῶς ἀποδεχόμενοι αὐτοῦ τήν μετάνοιαν, τῇ χάριτι τοῦ Παναγίου κ(αί) Τελεταρχικοῦ 13/Πνεύματος, ἔχομεν τόν ρηθέντα Χ(ατζῆ) Γεώργιον Μανώλακα, παρά Πατρός, Υἱοῦ κ(αί) Ἀγίου 14/Πνεύματος συγχωρημένον, ἐφ' οἷς ἡμαρτε κ(αί) λελυμένον ἀπό πάσης ἐνοχῆς 15/τῶν προδοθέντων αὐτῷ ἐκκλησιαστικῶν ἀρῶν κ(αί) ἐπιτιμίων κ(αί) εἷη εὐλογημένος 16/ἐν εὐλογίαις χρηστότητος, συντεταγμένος εἰς τόν χορόν τῆς κοινῆς ὁμηγύ¹⁷/ρεως τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν, ἀπολαμβάνων ὡς πρότερον ἐλευθέραν κ(αί) ἀκώλυτον τήν 18/εἴσοδον τῆς Ἀγί(ας) τοῦ Χ(ριστ)οῦ Ἐκκλησίας, ὡς κ(αί) τάς εὐλογίας τῶν ἐν αὐτῇ ἱεουργούντων ἱερέων, 19/«πᾶς γάρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει κ(αί) ὁ ζητῶν εὕρισκει κ(αί) τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται»¹⁰⁰, κατὰ 20/τὴν ἀληθὴ τοῦ Κ(υρί)ου ἡμῶν ἀπόφασιν, οὐ ἡ χάρις κ(αί) τό ἄπειρον ἔλεος, σὺν τῇ παρ' 21/ἡμῶν εὐχῇ κ(αί) εὐλογία εἷη μετὰ πάντων ὑμῶν.

22/αωμγ', τήν γ' Μαΐου. Ἐν Ρόδῳ.

23/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης».

3) Παρατηρήσεις

Ὁ λόγος, πού ἡ Ἐκκλησία διὰ τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου ἐπέβαλε τό ἐπιτίμιο τοῦ ἀφορισμοῦ –βαρύτατη ποινή, γιά τίς τότε κρατοῦσες πεποιθήσεις– στόν Χατζῆ Γεώργιο Μανώλακα, κάτοικο Νισύρου, ἦταν ὅτι ἐκεῖνος ἠρνεῖτο νά διαλύσει τόν ἀρραβῶνα τῆς κόρης του μέ τόν Διακο-Δημήτρη. Προφανῶς θά ὑπῆρχαν δεσμοὶ συγγενείας τέτοιοι, πού σύμφωνα μέ τούς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας ἀπηγορεύετο νά συναφθεῖ τέτοιου εἴδους ἀρραβῶνας καί στή συνέχεια νά τελεσθεῖ γάμος.

Ὅμως ἀργότερα καί ἀφοῦ ὁ Χατζῆ Γεώργιος Μανώλακας μετενόησε καί ἐζήτησε συγχώρηση, ἐκεῖνος ἔτυχε συγχωρήσεως, μέ τήν ἄρση τοῦ ἐπιτιμίου τοῦ ἀφορισμοῦ.

100. Ματθ. ζ', 8.

**XXXII. ΥΨΗΛΟΣ ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΜΟΥΧΑΤΟΥΖΗ
ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΠΟΡΑΔΩΝ ΝΗΣΩΝ
ΧΑΣΑΝ ΠΑΣΑ: 12-08-1843¹⁰¹**

1) Περίληψη

Ὁ Χασάν Πασᾶς, Μουχατούζης τῆς Ρόδου καὶ τῶν Σποράδων νήσων, μέ τόν παρόντα Ὑψηλό Ὅρισμό του, ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς Δημογέροντες, Πρωτόγερους καὶ λοιποὺς κατοίκους τῆς Νισύρου καὶ τοὺς γνωρίζει, ὅτι ἐπειδὴ ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος δέν εὐκαιρεῖ, γιά νά ἐπισκευθεῖ προσωπικῶς τῇ Νίσυρο, ὀρίζει ὡς ἀντιπρόσωπό του τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, γιά νά συνάξει τὰ κανονικά του δικαιώματα, καθὼς ἐπίσης καὶ τὰ τυχηρά καὶ οἱ Νισύριοι ὀφείλουν νά ἐκτελέσουν τῇ Διαταγῇ αὐτῇ χωρίς καμμία ἀντίσταση.

2) Κείμενο

«(Κυκλική σφραγίδα)

1/Ὁ Ὑψηλότατος Μουχατούζης Ρόδου καὶ τῶν Σποράδων νήσων Χασάν Πασᾶς.

2/Εἰς νῆσον Νίσυρον, πρὸς τοὺς Δημογέροντας, Πρωτογέρους κ(αί) λοιποὺς ἐν γένει κατοίκους ραγιάδες¹⁰².

Διά τοῦ πα3/ρόντος ἡμῶν Ὑψηλοῦ Ὅρισμοῦ σᾶς γνωστοποιοῦμεν, ὅτι ἐπειδὴ κ(αί) σημαίνεται ὁ ἐξοχώτατος Καπετάν¹⁰³ 4/Πασᾶς ἐφένδης μας, ἐμποδίσθη ἀπὸ τὴν περίοδον τῶν νήσων, ὁ φίλος μας Μητροπολίτης Ρόδου Κύριος 5/Ἰάκωβος, ὁ ὁποῖος ἀναγκαίως ἔπρεπε νά ἔλθῃ αὐτοῦ πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ὑπηκόων μας κ(αί) πρὸς ὁδηγίαν 6/τῶν ἡμετέρων διαταγῶν, ἵνα σᾶς δώσῃ, νά καταλάβαιτε κ(αί) τὰς Ὑψηλὰς Διαταγὰς τοῦ Ὑψηλοῦ Δοβλετίου, ἀλλ' ἐ7/πειδὴ ἐμποδίσθη, ὡς εἴπομεν, θέλετε γνωρίσει, ὡς ἀντιπρόσωπόν του τόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτην Νεόφυτον ὅστις ἦν ἐπιφορτισμένος, διὰ νά συνάξῃ ὅλα τὰ κανονικά κ(αί) τυχηρά δικαιώματα 9/τῆς Πανιερότητάς του, χωρίς νά γίνῃ παραμικρά ἀντίστασις. Ἐπομένως δέ,

101. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 142.

102. Ραγιάς, ὁ: Ὁ μὴ μουσουλμᾶνος, Χριστιανὸς ὑπήκοος τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ὑπόδουλος.

103. Καπετάν, ὁ: Ἀπὸ τό Κατεπάνω.

θέλη ακολουθήσει, κατά 10/τήν Διαταγήν τοῦ ἰδίου Μητροπολίτου, καθώς ἰδιαίτερος τόν διατάττη. Οὕτω ποιήσατε ἐξ ἀποφάσεως.

11/1843, Αὐγούστ(ου) 12/ἀπό τό Διβάνι

13/[Ὑπογραφή δυσανάγνωστος]».

3) Παρατηρήσεις

Ἀπό τό περιεχόμενο τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ συνάγεται, ὅτι ἐκρίθη σκόπιμο, ὅπως ὁ Χασάν Πασᾶς, Μουχατούζης τῆς Ρόδου καί τῶν Σποράδων νήσων, νά ἐκδώσει τόν Ὑψηλό αὐτόν Ὅρισμό καί νά τόν ἀπευθύνει πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Νίσυρου, προκειμένου ἐκεῖνοι ἄνευ ἀντιστάσεως, νά θελήσουν νά καταβάλουν στὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, ὡς ἐκπρόσωπο τοῦ Μητροπολίτου, τὰ κανονικά του δικαιώματα καί τὰ τυχερά.

Τό ἐγγράφο αὐτό εἶναι συντεταγμένο σέ ἄψογα ἑλληνικά, πιθανῶς ἀπὸ Ἑλληνα ἢ ἑλληνομαθῆ, ὁ ὁποῖος ὑπηρετοῦσε στὴ Γραμματεία τοῦ Χασάν Πασᾶ.

XXXIII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 14-08-1843¹⁰⁴

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος ἀπευθύνει τὴ σχετικὰ μακρὰ αὐτὴ ἐπιστολὴ του στὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, μέ τὴν ὁποίαν τοῦ γνωρίζει τὰ ἑξῆς: Ἐπειδὴ ἀναμένεται ἡ προσεχὴς ἄφιξη τοῦ Ὑψηλοτάτου Ἀρχιναυάρχου τοῦ Ὀθωμανικοῦ Στόλου Χαλήλ Πασᾶ στὴ Ρόδο, ἐκεῖνος ἀδυνατεῖ ἐπὶ τοῦ παρόντος νά ἐπισκεφθεῖ τὴ Νίσυρο καί νά συλλέξει ὁ ἴδιος, ὅπως συνήθιζε, τὰ κανονικά του δικαιώματα.

Γιὰ τὸν λόγο αὐτόν ἐξουσιοδοτεῖ τὸν Νεόφυτο, νά προβεῖ στὴ συλλογὴ τῶν Κανονικῶν του δικαιωμάτων καί στὴ συνέχεια νά ἐπισκεφθεῖ τὴ Ρόδο καί νά μεταφέρει ἐκεῖ τὰ συλλεγέντα, σέ χρῆμα καί εἶδος. Μάλιστα ὁ Μητροπολίτης τοῦ δίδει σχετικές ὁδηγίες, γιὰ νά πραγματοποιήσῃ τὴ συλλογὴ τῶν δικαιωμάτων του μέ τὸν καλύτερο δυνατόν τρόπο καί ἐπειδὴ οἱ τρέχουσες ἀνάγκες τῆς Μητρο-

104. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 143-144.

πόλεως Ρόδου είναι πολλές, νά φροντίσει ὁ Ἑγούμενος νά συλλέξει ὅσο γίνεται περισσότερα.

Μάλιστα στό τέλος τῆς ἐπιστολῆς ὁ Μητροπολίτης παρακαλεῖ τόν Νεόφυτο, νά φροντίσει, νά τοῦ ἐξασφαλίσει, ἐάν αὐτό εἶναι δυνατόν, ἀπό τή Νίσυρο, δάνειο ὕψους πέντε χιλιάδων γροσίων (5000 γρόσια) μέ χαμηλό τόκο καί διάρκειας ἐνός ἔτους.

2) *Κείμενο*

«1/† Ὅσιώτατε Ἀρχιμανδρίτα κ(αί) Ἑγούμενε τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Μοναστηρίου τῆς 2/Σπηλιανῆς, κύρ Νεόφυτε, τέκνον ἡμῖν ἐκ Κ(υ-
ρί)ῳ ἀγαπητόν, τήν Ὅσιότητά 3/σου πατρικῶς εὐχόμεθα κ(αί) μετά
τάς πατρικάς ἡμῶν εὐχάς, ἐπερω4/τοῦντες τά ἄλλα τῆς ἀγαθῆς
υἰείας σου.

Δηλοποιοῦμέν σοι, ὅτι ἐπειδή κ(αί) παρέ5/φθασεν ἡ προθεσμία
τῆς εἰς τάς νήσους συνηθισμένης περιοδείας μας, μόλον, 6/ὅπου
ἐσκοπεύομεν κ(αί) ἐφέτος νά ἀκολουθήσωμεν τόν εἰς τά αὐτοῦ ἐρχο-
μόν μας, ἀπ7/εναντίας ὁμως κ(αί) τοῦ σκοποῦ κ(αί) τῆς ἐπιθυμίας
μας, δέν συγχωρούμεθα νά πρα8/γματοποιήσωμεν τήν ἀπόφασίν
μας, μέ τό νά περιμένεται ἡ εἰς τά ἐδῶ κατάβα9/σις τοῦ Ὑψηλοτάτου
Βασιλικοῦ Ἀρχιναύαρχου Χαλήλ Πασᾶ κ(αί) <τούτου> ἕνεκα αἱ 10/
περιστάσεις παρεμποδίζουν τήν ἀπό ἐδῶ ἀναχώρησίν μας.

Διά τοῦτο, μή ἔχον11/τες ἄλλον ἰκανότερον κ(αί) ἀξιώτερον εἰς
αὐτήν τήν ὑπηρεσίαν, ἀπεφασίσσαμεν 12/κ(αί) διά τοῦ παρόντος
ἡμῶν Ἀρχιερατικοῦ Γράμματος, διορίζομεν ἀντιπρόσωπόν 13/μας τήν
Ὅσιότητά σου κ(αί) δῆ ἐντελλόμεθά σοι κυριαρχικῶς, ὅπως χωρίς
ἀ14/ναβολήν καιροῦ, ὡς πιστός κ(αί) πρόθυμος, σπουδάσας, νά ἀνα-
λάβης τήν φροντίδα 15/τῶν ἐσόδων τῆς νήσου ταύτης, διά νά συνά-
ξης μέ ὅλην σου τήν ἐπιμέλειαν κ(αί) ἀκρι16/βῇ παρατήρησιν τά
Κανονικά κ(αί) τά λοιπά τυχερά δικαιώματά μας, ἀπό τε τό 17/
χωρίον Μανδράκι, καθῶς κ(αί) ἀπό τά ἄλλα χωρία γενικῶς κ(αί)
παραλαβάνων18/τας ὅλους τοὺς λογαριασμούς κ(αί) τῶν ἄλλων
Ἐπιτρόπων, θέλης τοὺς παραδώσης μέ περιέρ19/γειαν παντελῇ τά
δικαιώματα τά ἐξαρχικά ἐκτοῦ βαθμοῦ, ὡς τά ἐξ αἵματος κ(αί) 7:
βαθμοῦ ἀσμένως τῶν 20/όποιων θά ἐκδώσης δωροδοτική γρ(οσίων)
100, ὁμοίως τά μνημόσυνα κ(αί) τά Ψυχομερίδια, Παρρη21/σίαις τῶν
τεθνεώτων, κατ' ἀναλογίαν τῆς αὐτῶν καταστάσεως, χωρίς νά ἀδια-
φορῇ 22/ῇ παραβλέπης τάς Προθέσεις εἰς τινας, ἐπειδή κ(αί) αἱ

ιδικαί μας ανάγκαι δέν μᾶς συγχω23/ροῦσι, νά παραβλέπωμεν τό δικαίωμά μας.

Διόρισε τούς αὐτοῦ ἱερεῖς νά προσφέρωσι τό 24/κανονικόν των, μετά προθυμί(ας) ὀτρηνῶς, ὁμοίως τά συνηθισμένα (ἀ)μύγδαλα κ(αί) ζῶα, πλὴν 25/νά δίνουν ἀπό τά καλλίτερα κ(αί) λεπτόπετζα¹⁰⁵, ἐπειδὴ μᾶς ἀναγκαιοῦν εἰς ἄλλας χρείας, τὰς 26/ὁποίας ἀρκούντως δέν δυνάμεθα, νά ἀποφύγωμεν.

Ἐσωθέν σοι περικλείσαμεν κ(αί) ἔν 27/κοινόν μας Γράμμα πρὸς τοὺς αὐτοῦ Χριστιανούς μας, ὁμοίως κ(αί) ἓνα Διάταγμα τοῦ Ὑψηλοτάτου Χασάν 28/Πασᾶ Ἐφένδη μας, τά ὁποῖα θέλης ἀναγνώση ἐπ' Ἐκκλησίαις, ὥστε Θεοῦ <θέλοντος> κ(αί) αὐτόν φέρον 29/κ(αί) τὴν ἀνήκουσαν ὑπόληψιν, συνδράμωσι, νά τά παραλάβωσι εἰς τό ἔξης. Τοῦτο δοθέντος 30/σοι ὑπουργημα, τό ὁποῖον θέλης ἀκολουθήσης κ(αί) εἰς ἄλλα χωρία, πράττειν κατ' εὐχαρίστησιν.

31/Ἐν ὀλίγοις, ἐπειδὴ κ(αί) ἡμεῖς οἱ φιλέντιμοι εἰχόμεν πατρικὴν ἀγάπην, διὰ 32/τοῦτο σοί εὐαρεστήθημεν τό τοιοῦτο ὑπουργημα, ἐλπίζοντες ἀναμφιβόλως, ὅτι ὅχι μόνον 33/θέλη ἐνεργήσης τὰ πράγματα, ὡς τὰ ἤθελεν [ὁ γράφων, ἀλλά] κ(αί) ὁ ἴδιος, ἀλλὰ κ(αί) ἀφ' ἑαυτοῦ θέλη 34/φιλοτιμηθῆς περισσότερον, κατ' ἀναλογίαν τῆς εἰς σέ ὑπολήψεώς μας, μάλιστα τώρα εἶναι 35/ὁ κατάλληλος καιρός, διὰ νά παραστήσης τὸν ζῆλον σου εἰς τὰς ἐκδουλεύσεις μας, καθὼς ἐπί36/σης <ἵνα φανῆς> πρόθυμος, νά μᾶς οἰκονομήσης μαϊδιὰ διάφορα ἀπὸ γνωστούς αὐτοῦ ἕως 5000 37/γρόσια, διὰ ἓναν χρόνον, μέ τόκον μέτριον κ(αί) θέλη γνωρίσωμεν τό ὄντι τὴν προθυμίαν σου 38/κ(αί) τὴν καλὴν σου διάθεσιν κ(αί) ἀμοιβαίως θέλη γνωρίσωμεν τὴν ἀγάπην μας κ(αί) τοῦτο 39/ἤμπορεῖς νά ἐκτελέσης χωρὶς ζημίαν τοῦ αὐτοῦ Ἀρχιμανδρίτου, τὸν ὁποῖον ἐτιμωρήσαμεν πρό 40/πολλούς χρόνους κ(αί) ἐάν ζητήσῃ τὴν συγχώρησίν του, θέλη λάβῃς ἀπὸ αὐτόν γρ(όσια) 500 κ(αί) 41/νά τοῦ δώσης τὴν ἄδειαν κ(αί) ἐπὶ τοῦ ἐναντίου, θελημένην ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἄργητα.

Ἐνθυ42/μίσου κ(αί) πάσας τὰς Προθέσεις κ(αί) τό Κανονικόν τοῦ Μοναστηρίου σου, ὅχι ὅμως ὡς 43/κ(αί) ἄλλοτε, ἀλλὰ κατ' ἀναλο-

105. Ὑπάρχουν διάφορες ποικιλίες ἀμυγδάλων. Μία ἀπὸ αὐτές ἔχει λεπτότατο ξυλῶδες περίβλημα καὶ στὴν Κρήτη ὀνομάζονται τὰ ἀμύγδαλα αὐτὰ «μεταξωτά». Τό ξυλῶδες περίβλημα αὐτῶν εἶναι δυνατόν νά ἀφαιρεθεῖ μέ ἀπλή πίεση τῶν δακτύλων τοῦ χεριοῦ. Ἐπίσης μέ λεπτὸ περίβλημα εἶναι καὶ τὰ λεγόμενα «ἀθάσα». Ὑπάρχει καὶ ἡ ποικιλία «πετραμύγδαλα», μέ ἐξαιρετικὰ σκληρὸ ξυλῶδες περίβλημα.

γίαν τῆς πατρικῆς ἡμῶν εὐνοίας, χωρίς νά λησμο44/νήσης καί τήν πατρικήν σου ὑπόσχεσιν καί ἐπὶ τέλους, ἀφοῦ οἰκονομήσης ὅλα αὐ45/τά κατὰ τήν τάξιν, καταστρώνοντας λεπτομερή λογαριασμόν κάθε χωρίου, θέλῃ ἀκο46/λουθήσης τά εἰς τά ἐν τῷ πρὸς ἡμᾶς ἐρχομόν σου, ἐπειδὴ ἐκτός τούτων, ἔχομεν κ(αί) ἄλλας 47/παραγγελίας προφορικὰς νά σοί λαλήσωμεν, αἱ ὁποῖαι, σὺν τοῖς ἄλλοις ἀπαιτοῦσι τήν 48/παρουσίαν σου.

Οὕτω τοίνυν ποιήσον, ὡς τέκνον ὑπακοῆς, καθὼς πατρικῶς 49/σοὶ ἐντελλόμεθα, ἴνα κ(αί) ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις, σὺν τῇ ἡμῶν εὐχῇ κ(αί) εὐλογία, 50/εἴη μετὰ σοῦ διὰ παντός.

Ἀωμγ', τήν ιδ' Αὐγού(στου), ἐν Ρόδῳ.

51/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστῷ), εὐχέτης σου.

[Ὑστερόγραφον]:

52/Προσέτι σοι δίδεται ἡ ἄδεια, νά ἐκτελέσης Συλλεΐτουργον, νά ψάλλῃς 53/κοινόν Ἀγιασμόν κ(αί) νά προχειρίσῃς Ἀναγνώστες.

Περὶ τῶν συνοικε54/σίων, νά λάβῃς πληροφορίας ἀπὸ τόν Οἰκονόμον τοῦ Ἐμπορίου, καθὼς 55/κ(αί) περὶ τῶν Ψυχομεριδίων. Τῶν ἱερέων μάλιστα τό Ψυχομερίδιον θέλῃ 56/εἶναι 110 [γρ(όσια)]: Σοὶ περικλείομεν κ(αί) ἐν ἀντίγραφον τῶν περυσινῶν συναγ57/μάτων μας, πρὸς ὁδηγίαν σου κ(αί) πρὸς φιλοτιμίαν σου, διὰ νά συνάξῃς 58/περισσότερα.

Φρόντισον, νά συνάξῃς κ(αί) τά εἰς τόν πλησίον ἔξοδά μας, 59/καθὼς εἰ κ(αί) τώρα δέν συναχθῶσιν, θέλομεν τοὺς καθυποβάλλῃ εἰς φρι60/κτόν ἀφοριστικόν ἐπιτίμιον κ(αί) ἅς μὴ κακομεταχειρίζονται τήν ὑπομονήν μας».

3) Παρατηρήσεις

Τό περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ἔχει ὡς κύριο καί σχεδόν μοναδικό θέμα τή συλλογὴ τῶν Κανονικῶν δικαιωμάτων τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν χωριῶν τῆς Νισύρου καί τὰ ἀναφερόμενα σέ αὐτὴν εἶναι ἄκρως διαφωτιστικά γιὰ τίς τότε κρατοῦσες συνθῆκες.

Οἱ κληρικοὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, τόσον οἱ Μητροπολίτες καί οἱ Ἐπίσκοποι, ὅσον καί οἱ ἀπλοὶ ἱερεῖς, δέν εἶχαν ἄλλους πόρους, ἐκτός τίς εἰσφορές τῶν πιστῶν καί ὀρισμένα τυχερά. Οἱ ἱερεῖς, κατὰ κανόνα ἐγγαμοὶ καί μέ πολυμελεῖς οἰκογένειες, συνήθως ἡσχολοῦντο καί μέ ἄλλες ἐργασίες, ὡς ἐπὶ παραδείγματι μέ τὴ γεωργία, τὴν ἀμπελουργία, τὴ μελισσοκομία, τὴν κτηνοτροφία, τὴν ἀλιεία κ.λπ., ὅπως

πολλές φορές συμβαίνει και σήμερα μέ τον έφημεριακό κλήρο της υπαίθρου της Ελλάδος.

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ίάκωβος ό Πάτμιος, άνθρωπος πεπαιδευμένος, αξιοπρεπής και μέ ύψηλές ήθικές αρχές, συντηρητικός από χαρακτήρα και παιδεία, αντιμετώπιζων από ότι φαίνεται πολλές και ποικίλες οικονομικές δυσκολίες και ανάγκες, αναθέτει στον Ήγούμενο της Σπηλιανής Νεόφυτο τή συλλογή τών Κανονικών δικαιωμάτων του, όπως ό ίδιος τά χαρακτηρίζει. Ο Μητροπολίτης χρησιμοποιεί ποικίλους τρόπους και προσπαθεί νά ασκήσει όλη τήν έπιρροή του, γιά νά κινήσει τό προσωπικό ενδιαφέρον του Νεοφύτου, προκειμένου ή συλλογή τών δικαιωμάτων εκείνου, σέ χρῆμα και σέ είδος, νά είναι όσο γίνεται μεγαλύτερη και πλουσιότερη.

Σημειωτέον, ότι μέρος τών εισοδημάτων του Μητροπολίτου αποτελούσαν και τά έπιβαλλόμενα πρόστιμα γιά διάφορα έκκλησιαστικά παραπτώματα. Επί παραδείγματι ό Αρχιμανδρίτης Γρηγόριος έκατηγόρησε άδικα ως κλέπτη τόν Κωνσταντίνο Ξένο (1800/1801-1882/1883), γνωστό μαθητή και όπαδό του φιλοσόφου Θεοφίλου Καΐρη (1784-1853). Ο Μητροπολίτης υπερασπίζεται ως προς τοϋτο τόν Κωνσταντίνο Ξένο και ζητεί από τόν Αρχιμανδρίτη Γρηγόριο νά ζητήσει συγχώρηση και νά πληρώσει στή Μητρόπολη ως πρόστιμο πεντακόσια (500) γρόσια.

Έχοντας υπόψη μας τά άνωτέρω, δέν θά πρέπει νά υποθέσουμε ότι ό Μητροπολίτης Ρόδου Ίάκωβος ό Πάτμιος ήταν φιλοχρήματος και μοναδικό σκοπό είχε τήν αύξηση τών πάσης φύσεως εισοδημάτων αυτου, αλλά νά κατανοήσουμε τίς τότε επικρατούσες συνθήκες και τίς δυσκολίες που εκείνος ως έκ της θέσεώς του και τών ποικίλων άναγκών αντιμετώπιζε και έπρεπε νά ανταποκριθεί αναλόγως.

XXXIV. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 8-04-1844¹⁰⁶

1) Περίληψη

Η έπιστολή αυτή του Μητροπολίτου Ρόδου Ίακώβου του Πατμί-
ου έχει περισσότερο προσωπικό χαρακτήρα, χωρίς νά απουσιάζουν

106. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 145.

καί όρισμένα έκκλησιαστικοῦ ἐνδιαφέροντος θέματα. Ἀρχικά ὁ Μητροπολίτης εὐχαριστεῖ τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτο γιά τήν ἀποστολή ἀπό τή Νίσυρο σέ ἐκεῖνον στή Ρόδο ὀρισμένων δώρων, μέ τήν εὐκαιρία τῶν προσεχῶν ἐορτῶν τοῦ Πάσχα καί τοῦ εὐχεται καλό Πάσχα.

Ἐπίσης γίνεται ἀναφορά σέ αἴτημα τοῦ Νεοφύτου πρὸς τόν Μητροπολίτη, γιά τήν ἔρευνα στά χωριά τῆς Ρόδου, ἐξεύρεση καί ἀγορά γιά λογαρισμό τοῦ Νεοφύτου βαμβακιοῦ, τό ὁποῖο ὅμως, ἀφ' ἐνός μέν σπανίζει, ἀφ' ἐτέρου δέ εἶναι πολύ ἀκριβό, ἐνῶ στή Νίσυρο διατίθεται σέ συμφερότερη τιμή.

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου προγραμματίζει νά ἐπισκεφθεῖ κατά τούς προσεχεῖς μῆνες τή Νίσυρο καί νά ἐπιληφθεῖ προσωπικῶς ὀρισμένων έκκλησιαστικῶν ἐκκρεμῶν ὑποθέσεων.

2) Κείμενο

«1/† Ὅσιώ(τα)τε Ἀρχιμανδρίτα, Ἡγούμενε τοῦ ἡμετέρου Μοναστηρίου τῆς Σπηλιανῆς 2/κ(αί) ἡμέτερε Ἐπίτροπε κύρ Νεόφυτε, τέκνον ἐν Κ(υρί)ῳ ἡμῶν ἀγαπητόν, τήν Ὅσιό3/τητά σου πατρικῶς εὐχόμεθα.

Δηλοποιοῦμέν σοι, ὅτι κατ' αὐτάς ἐλάβομεν ἀπό 4/τούς ἐλθόντας πατριώτας σου τό πρὸς ἡμᾶς υἱικόν γράμμα σου, σημειωμένον εἰς 5/τῇν 1. ἀρξαμένου¹⁰⁷ κ(αί) πρὸ πάντων ἐχάρημεν δι' αὐτοῦ τά τῆς ἀγαθῆς ὑγείας 6/σου.

Ἐπομένως εἶδομεν τά ἐν αὐτῷ γραφόμενά σου κ(αί) ὅσον μέν διά τό βαμβάκι¹⁰⁸ 7/τῆς ζητήσεώς σου¹⁰⁹, σοί λέγομεν, πῶς μολονότι πρὸ

107. Ἦτοι, μέ ἡμερομηνία: 1-04-1844.

108. Βαμβάκι: Γοσσύπιον (Gossypium). Γένος φυτῶν, τό ὁποῖο ἀνήκει στήν οἰκογένεια «Μαλβίδες» (Malvaceae) καί περιλαμβάνει περίπου τριάντα εἶδη, τέσσερα ἀπό τά ὁποῖα καλλιεργοῦνται γιά τίς κλωστικές τῶν ἴνες καί δύο ὡς διακοσμητικά. Συνήθως καλλιεργεῖται τό εἶδος «Γοσσύπιον τό ποῶδες» (Gossypium herbaceum). Ὡς τόποι καταγωγῆς τοῦ βαμβακιοῦ θεωροῦνται περιοχές τῆς Ἀσίας, τῆς τροπικῆς Ἀφρικῆς καί τῆς Ἀμερικῆς. Γ. Χριστόπουλος, *Φυτολογία* 1990, σ. 57-58. Σημειωτέον, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀπό τήν Προϊστορική Ἐποχή μέχρι καί σήμερα χρησιμοποιοῦν βασικά τρεῖς πρῶτες ὕλες γιά τήν κατασκευή ὑφασμάτων καί ἐνδυμάτων, ἦτοι: α) μαλλιά ζώων (αἰγῶν, προβάτων κ.ἄ.), β) βαμβάκι καί γ) λινάρι. Η. Hobhouse, *Fünf Pflanzen* 1992, σ. 188-244.

109. Ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος φαίνεται, ὅτι παρεκάλεσε τόν Μητροπολίτη Ρόδου νά φροντίσει γιά τήν ἐξεύρεση βαμβακιοῦ (Γοσσύπιον τό ποῶδες – Gossypium herbaceum) στή Ρόδο, νά ἀγορασθεῖ γιά

πολλοῦ ἐζητήσαμεν ἀπό τὰ χωρία 8/νά σέ οἰκονομήσωμεν, δέν εὐρέθη νά σοί πέμψωμεν, ἐπειδή κ(αί) αὐτό ἐξέλειπε 9/κ(αί) ἐκεῖνο, τό ὀλίγον, <τό ὅποῖον> ἤμποροῦσε νά εὐρεθῇ, τό ἐξήτουν 100 μαϊδιά τήν ὁκά, ἥδη 10/ὅμως ἐπληροφορήθημεν, ὅτι αὐτοῦ εὐρίσκεται εἰς πολλά φθηνότεραν τιμήν.

11/Διά δέ τὰ ἐξοδα, ὅπου ἔχει καμωμένα ὁ Σακέλλης εἰς τόν ἀρραβῶνα τῆς θυγατρός του, 12/κατά τό παρόν ἄς μείνωσιν οὕτω, χωρίς νά δοθῇ τό παραμικρόν, ἕως ὅτου, σύν Θεῷ, 13/μετά τρεῖς μῆνας ἐρχόμενοι ἡμεῖς, τὰ θεωροῦμεν κ(αί) λαμβάνει τέλος.

14/Παρομοίως ἐλάβομεν κ(αί) τήν σταλθεῖσαν κολοκύνθην¹¹⁰ μέ τό κρασί, τήν ὁποίαν 15/κ(αί) σοί ἀντεπιστρέφομεν μέ τούς ἰδίους, καθώς κ(αί) τήν στάμναν μέ τήν μυζήθρα 16/κ(αί) εὐχαριστοῦντές σοι εἰς τήν τοιαύτην ἐνόχλησιν, σοί εὐχόμεθα νά ἐορτάζης τήν 17/ Ἀγίαν Ἀνάστασιν εἰς ἔτη πολλά, μετά πάντων τῶν ἐφετῶν κ(αί) σωτηριῶδων ἐξαιτημάτων¹⁸/των.

Ταῦτα κ(αί) τοσοῦτω εὐχετικῶς. Ὑγίαινε δέ ἐν Κ(υρί)ῳ.

19./αωμδ', τήν ἡ' Ἀπριλίου. Ἐν Ρόδῳ.

20/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σου.

[Ὑστερόγραφον]:

21/«Περί τῶν φαγωσίμων ἐξόδων τοῦ Ἰωάννου Οἰκονόμου, περί τῶν 22/ὁποίων λέγει, ὅτι ἔχει ἐξοδεύσει εἰς τοῦ Σακελλίου(ου) τήν θυγατέραν, 23/ὧν ἀρραβωνιασμένος αὐτήν κ(αί) ἐπειδή ἡ σύζυγος τοῦ Σακελλίου 24/λέγει, ὅτι δέν εἶναι τόσα, ὅσα λέγει ὁ ἴδιος, ἄς μένει κ(αί) τό πρᾶγμα 25/ἔτσι, ἕως νά ἔλθωμεν ἡμεῖς.

Γίνωσκε κ(αί) τοῦτο, ὅτι ἡμεῖς ἐλάβωμεν²⁶/ἀπό τόν Διακο-Ἀν-

λογαριασμό του καί νά τοῦ σταλεῖ στή Νίσυρο. Ὅμως αὐτό δέν κατέστη δυνατόν νά ἐξευρεθῇ, διότι στήν ἀγορά τῆς Ρόδου εἶναι ἐλάχιστο καί αὐτό πολύ ἀκριβό. Ὁ Μητροπολίτης παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Νεόφυτος θάμποροῦσε νά προμηθευθεῖ βαμβάκι ἀπό τή Νίσυρο καί μάλιστα σέ χαμηλότερη τιμή.

Ἀπό αὐτά συμπεραίνεται, ὅτι περί τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. τό βαμβάκι ἐκαλλιεργεῖτο, τόσο στή Ρόδο, ὅσο καί στή Νίσυρο, ἔστω καί σέ περιορισμένες ποσότητες.

110. Πρόκειται γιά τούς καρπούς τῶν Κολοκυνθιδῶν φυτῶν: α) Κουκούρβιτα ἡ λαγηνάρια (*Cucurbita lagenaria*) καί β) Κουκούρβιτα ἡ σικεράρια (*Cucurbita siceraria*), κοινῶς νεροκολοκυθιά ἢ φλασκιά ἢ τσουκιά (Κρήτη). Γ. Χριστόπουλος, *Φυτολογία* 1990, σ. 151.

Οἱ καρποί των εἶναι ράγες μετρίου ἕως μεγάλου μεγέθους καί δέν εἶναι βρώσιμοι. Ἐσωτερικά εἶναι κενοί καί ὕστερα ἀπό κατάλληλη ἐπεξεργασία κατασκευάζονται ἀπό αὐτούς φλασκιά γιά νερό ἢ κρασί κ.λπ. ἡ ἀποτελοῦν ἀπλῶς διακοσμητικά ἀντικείμενα.

τώνιον πα(πᾶ) Νικολάου γρ(όσια) 357, τὰ ἔξοδα 27/ὄπου ἠκολούθησαν εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς δυσεπιπλάστου ἀναφο28/ρᾶς τοῦ Ἰωάννου Κλέα, τὰ ὅποια, νά ἐπιμεληθῇ κ(αί) ἡ Ὅσιότης σου, 29/νά δωθῶσιν εἰς τὸν εἰρημένον. Ὁ Ἰδιος».

3) Παρατηρήσεις

Τό περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, ὅπως καί ἄλλων, οἱ ὁποῖες φυλάσσονται στό Ἀρχεῖο τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου καί τίς ὁποῖες ἀπηύθυνε ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτριος πρὸς τὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτο, φανερώνουν μεταξύ ἄλλων, τίς ἀγαθές σχέσεις οἱ ὁποῖες συνέδεαν τοὺς δύο αὐτοὺς ἄνδρες καί τὴν ἀρμονικὴ συνεργασία των. Ὑπάρχει ἀνύστακτο ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Ἰάκωβο γιὰ τὰ θέματα τῆς Ἐκκλησίας καί τὴν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀναφαίνονται, καί ἀφοροῦν γενικῶς τῇ Μητρόπολὶ τοῦ καί εἰδικότερα στὴ Νίσυρο.

Θά ἦταν ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον, ἐάν διετηροῦντο οἱ ἐπιστολές, τίς ὁποῖες ἀπηύθυνε ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτος πρὸς τὸν Μητροπολίτην του, διότι τότε θά ὑπῆρχε ἡ δυνατότητα νά σχηματίσουμε μίαν πληρέστερη εἰκόνα, ἀναφορικά μέ τὴν τότε ἐπικρατοῦσα ἐκκλησιαστικὴ κατάσταση στὴ Νίσυρο, ἀλλὰ καί στὴ Ρόδο. Σήμερα, προσπαθοῦμε νά μαντεύσουμε τό περιεχόμενο τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Νεοφύτου πρὸς τὸν Μητροπολίτη Ἰάκωβον τὸν Πάτριον, ἀπὸ τό περιεχόμενο τῶν σωζομένων ἐπιστολῶν τοῦ τελευταίου.

XXXV. ΣΥΜΦΩΝΗΤΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ – ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΝ ΜΑΘΗΤΕΙΑΣ: 26-04-1844¹¹¹

1) Περίληψη

Πρόκειται γιὰ Συμφωνητικὸν μαθητείας, τό ὁποῖο συνάπτεται, μεταξύ τοῦ Μαστροκωνσταντῆ Φραζάκη καί τοῦ Γεωργίου Οἰκονόμου. Ὁ πρῶτος εἶναι μάστορας –πιθανῶς οἰκοδόμος– καί ὁ δεύτερος ἐπιθυμεῖ νά μαθητεύσει πλησίον του καί νά μάθῃ τὴ σχετικὴ τέχνη. Ἡ μαθητεία ὀρίζεται διετῆς, κατὰ τὴν ὁποία ὁ μαθητὴς εἶναι ὑποχρεωμένος νά μένῃ καί νά ἐργάζεται πλησίον τοῦ μάστορα. Τὰ ἔξοδα τῆς τροφῆς τοῦ μαθητευομένου βαρύνουν τὸν ἴδιον.

111. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 146.

Μετά την παρέλευση τῶν δύο ἐτῶν ἡ μαθητεία τελειώνει. Ἐάν ὁ μαθητής ἐπιθυμεῖ, μπορεῖ νά συνεχίσει νά ἐργάζεται πλησίον τοῦ Δασκάλου του, ἐάν ὄχι μπορεῖ νά ἐπιστρέψει στήν πατρίδα του.

2) *Κείμενο*

«1/Διά τοῦ παρόντος μου Συμφωνητικοῦ Γράμματος, δηλοποιῶ 2/κ(αί) φανερώνω, ὁ ὑποκάτωθεν ὑπογεγραμμένος 3/Μαστροκωνσταντῆς Φραζάκης, ὅτι ἐσυμφωνήσα4/μεν μέ τόν Γεώργιον Οἰκονόμου, διά μαθητὴν μου, νά τόν μάθω 5/τέχνην, τὴν ὁποίαν ἐπιχειρίζομαι κ(αί) ὁ ἴδιος ἐγώ, λέμε 6/δέ καί συμφωνίαν χρόνους 2, λέγω δύο, ἀπό τοὺς ὁποίους διορισ7/μένους χρόνους, τοὺς δύο, δέν ἔχει νά ἀποφύγει ἀπὸ τόν μάστο8/ρὴν του.

Τελειώνοντας δέ οἱ δύο (χρόνοι), ἂν θέλῃ, νά μοῦ μείνῃ, μέ τόν 9/μάστορὴν του, <εἶναι> εἰς τὴν ἐξουσίαν του, εἰ μὲν κ(αί) <δέν> θέλῃ, ἔρχεται 10/εἰς τὴν πατρίδα, ἡ δέ τροφή του εἶναι ἀπὸ μέρους τοῦ μαθητοῦ.

Διά 11/ταῦτα καί μένω.

Γεώργιος Οἰκονόμου ὑποφαινόμενος

12/1844, Ἀπριλίου 26.

13/Διακο-Μανώλης Παπ(α)γεωργίου παρὼν».

3) *Παρατηρήσεις*

Τό ἔγγραφο αὐτό, ἂν καί σύντομο ὡς πρὸς τό περιεχόμενο, ὅμως εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον γιὰ τίς πληροφορίες τίς ὁποῖες περιέχει. Ἕνας νέος, ὁ Γεώργιος Οἰκονόμου, μᾶλλον μὴ διαμένων μόνιμα στή Νίσυρο, ἐπιθυμεῖ νά μαθητεύσῃ πλησίον τοῦ Νισυρίου Μαστροκωνσταντῆ Φραζάκη.

Συντάσσεται τό παρόν «Συμφωνητικὸν Γράμμα», ὅπως αὐτό χαρακτηρίζεται καί δεσμεύει καί τοὺς δύο. Τόν μὲν Μάστορα νά διδάξῃ τὴν τέχνην του ἐντὸς διετίας στὸν νέον, τόν δέ Γεώργιον Οἰκονόμου νά ἐργάζεται ἐπὶ δύο συνεχῇ ἔτη πλησίον τοῦ Μάστορα. Τὰ ἔξοδα τῆς τροφῆς τοῦ μαθητευομένου βαρύνουν τόν ἴδιο. Δέν γίνεται λόγος γιὰ τὴ διαμονὴ τοῦ μαθητευομένου. Φαίνεται ὅτι ὁ Γ. Οἰκονόμου δέν κατήγετο ἀπὸ τὴ Νίσυρο, ὁπότε πιθανῶς νά διέμενε σέ συγγενικὴ Οἰκογένεια ἢ στήν οἰκία τοῦ Μαστροκωνσταντῆ Φραζάκη, καταβάλλοντας τὰ ἔξοδα γιὰ τὴ διατροφή του.

Δέν γίνεται ἀναφορὰ γιὰ πληρωμὴ διδάκτρων ἀπὸ τόν μαθητὴ πρὸς τόν Δάσκαλο, οὔτε γιὰ ἀμοιβή τοῦ μαθητοῦ κατὰ τό διάστημα

τῆς μαθητείας του. Ὑπονοεῖται, ὅτι ἀντὶ ἀμοιβῆς τοῦ μαθητοῦ πρὸς τὸν Δάσκαλο, εἶναι ἡ ἐργασία τὴν ὁποία θά τοῦ προσφέρει δωρεάν.

Ὁ μαθητής, ἐάν τὸ ἐπιθυμεῖ, θά ἔχει τὴ δυνατότητα μετὰ τὸ πέρας τῆς μαθητείας, νά συνεχίσει νά ἐργάζεται κοντὰ στὸν Μάστορα, ἐάν ὄχι, τότε εἶναι ἐλεύθερος νά ἀναχωρήσει γιὰ τὴν πατρίδα του.

Φαίνεται, ὅτι ὁ ἀναφερόμενος στό ἔγγραφο αὐτὸ τρόπος ἦταν ὁ συνηθισμένος κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ (μέσα 19ου αἰ.), ὅταν δέν ὑπῆρχαν Τεχνικὲς Σχολές καὶ τὴν ἀπουσία των ἀνεπλήρωναν οἱ μαθητεῖες πλησίον παλαιῶν καὶ ἐμπείρων μαστόρων καὶ τεχνιτῶν. Αὐτὸ τὸ καθεστῶς διήρκεσε ἰδιαίτερα στὴν ἑλληνικὴ ὕπαιθρο, μέχρι περίπου καὶ τὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰ. ἢ καὶ λίγο ἀργότερα.

XXXVI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 3-05-1844¹¹²

1) Περίληψη

Διὰ τῆς ἐπιστολῆς του αὐτῆς ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος γνωρίζει στὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, ὅτι ἐπειδὴ βρῆκε τὴν κατάλληλη εὐκαιρία, τοῦ ἀποστέλλει μέ κομιστὴ τὸν Ρόδιον Μαστρογιώργη τὰ ἐπόμενα Μηναῖα, ἤτοι: Μαρτίου, Ἀπριλίου καὶ Μαΐου, τὰ ὁποία εἶχε παραγγεῖλει ὁ Νεόφυτος. Σημειωτέον, ὅτι ἀναμένονται καὶ τὰ ἐπίσης παραγγελθέντα ἀπὸ τὸν Νεόφυτον ἐκκλησιαστικὰ βιβλία: Παρακλητικὴ, Τριῶδιον καὶ Πεντηκοστάριον. Μόλις ἔλθουν, θά ἀποσταλοῦν καὶ αὐτὰ στὸν Νεόφυτον.

2) Κείμενο

«1/† Ὅσιώ(τα)τε Ἀρχιμανδρίτα κ(αί) ἡμέτερε Ἐπίτροπε, κύρ Νεόφυτε, τέκνον ἐν 2/Κ(υρί)ῳ ἀγαπητόν, τὴν Ὅσιότητά σου πατρικῶς εὐχόμεθα κ(αί) ἐπερωτῶντες 3/τά τῆς ἀγαθῆς υἱείας σου.

Δηλοποιοῦμέν σοι ἐν ἐπιτόμῳ, ὅτι ἐπειδὴ καὶ κατ' αὐ4/τάς ἔφθασαν τὰ ἐλλείποντα μηνιατικά τῶν τριῶν μηνῶν¹¹³, Μαρτίου, Ἀπριλίου 5/κ(αί) Μαΐου καὶ ἐν ταυτῷ εὕρομεν καλὴν εὐκαιρίαν τὸν παρόντα

112. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 147.

113. Μηνιατικά: Ἐννοοῦνται Μηναῖα. Πρόκειται γιὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία, τὰ ὁποία περιέχουν τίς καθημερινές Ἱερές Ἀκολουθίες ἐκάστου μηνὸς καὶ χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τοὺς Ἱεροψάλτες. Τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἔτος, ὡς γνωστόν, ἀρχίζει

κομιστήν, Μα6/στρογιώργη Ρόδιον, ιδού σοί εξαποστέλλομεν αὐτά ταῦτα μέ τόν εἰρημένον, 7/διά νά σοί παραδῶσῃ ἐν καιρῷ, ἀσφαλῶς κ(αί) ἐν καιρῷ, ὡς ἔχομεν τήν περί 8/τῆς παραλαβῆς τούτων πληροφορίαν σου, διά τήν συμπλήρωσιν τῶν παραγγελ9/θέντων σωμάτων, ὅταν δέ ἀκολουθῶς μᾶς ἔλθωσι κ(αί) Παρακλητική, 10/τό Τριῶδιον κ(αί) Πεντηκοστάριον, παρομοίως θέλῃ σοι πέμψομεν καί αὐτά.

11/Ταῦτα ἐν τούτῳ εὐχετικῶς, ὑγίαινε δέ ἐν Κ(υρί)ῳ.

12/αωμδ', τήν γ' Μαΐου. Ἐν Ρόδῳ.

13/Πρός Θε(όν)ν εὐχέτης διάπυρος

14/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος».

3) Παρατηρήσεις

Τό κύριο θέμα τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς εἶναι ἡ ἀποστολή πρὸς τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτον, μέ κομιστή τόν Ρόδιο Μαστρογιώργη, τριῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, ἧτοι: τῶν Μηναίων Μαρτίου, Ἀπριλίου καί Μαΐου. Ἀναμένονται ἀκόμη ἡ Παρακλητική, τό Τριῶδιον καί τό Πεντηκοστάριον, τά ὅποια ἀφοῦ ἀφιχθοῦν στή Ρόδο, μέ φροντίδα τοῦ Μητροπολίτου, θά ἀποσταλοῦν στόν Νεόφυτο στή Νίσυρο.

Ἄν καί δέν γίνεται λόγος γιά τό ποῦ ἔγινε ἡ παραγγελία τῶν ἐν λόγω βιβλίων, εἶναι δυνατόν νά ὑποθέσουμε, ὅτι αὐτά παραγγέλονται στή Βενετία. Τά Τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας ἐπρομήθευαν μέ τίς ἐκδόσεις των τούς ναούς καί τίς Μονές τῆς Ἑλλάδος, μέχρι πού ἄρχισαν νά ἐκδίδουν ἐκκλησιαστικά βιβλία καί Ἐκδοτικοί Οἴκοι τῆς Ἑλλάδος. Μέχρι σήμερα στούς περισσότερους ναούς καί Μονές τῆς Ἑλλάδος διατηροῦνται ἐκκλησιαστικά βιβλία, τά ὅποια ἐξεδόθησαν στή Βενετία καί τά ὅποια ἐχρησιμοποιοῦντο μέχρι πρὶν λίγες δεκαετίες ἢ χρησιμοποιοῦνται μέχρι καί σήμερα.

XXXVII. ΠΩΛΗΤΗΡΙΟΝ ΠΛΟΙΟΥ: 11-05-1844¹¹⁴

1) Περίληψη

Οἱ ἀδελφοί Δαμιανός καί Νικόλαος Εὐσταθίου¹¹⁵, Ὑδραῖοι, ἔχουν στήν κατοχή καί κυριότητά των ἓνα πλοιάριον Λέμβον, τό ὁποῖον

τήν 1η Σεπτεμβρίου ἐκάστου ἔτους (ἀρχή τῆς Ἰνδίκτου) καί λήγει τήν 31η Αὐγούστου τοῦ ἐπομένου ἔτους.

114. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 148-149.

115. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 341.

πωλοῦν στὸν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο καὶ στὸν Ἀντώνιο Νικολάου Λιβιτζῆ¹¹⁶, Νισυρίους, ἀντὶ τοῦ ποσοῦ τῶν τριακοσίων (300) γροσίων.

2) Κείμενο

«1/Διὰ τοῦ παρόντος Πωλητηρίου 2/Ἐγγράφου γίνεται δῆλον, ὁ ὑποτιθέμε3/νος κύριος Δαμιανός Εὐσταθίου, Ὑ4/δραῖος, πωλεῖ τό ὑπό τῶν ἰδίων χειρῶν 5/του ναυπηγηθέν αὐτοῦ πλοiάριον Λέμ6/βον, πρὸς τοὺς ἀγοραστάς, κυρίους Ἅγιον 7/Καθηγούμενον τῆς ἐν Νι-σύρῳ Σπηλια8/νῆς καὶ Ἀντώνιον Νικολάου Λιβι9/τζῆν¹¹⁷, Νισυρίους, ὁμοῦ μέ τὰ αὐτοῦ 10/σκεύη εὐρισκόμενα, διὰ γροσί11/ων τριακοσίων, ἀρ(ι)θ(μός): 300, τό ὅποῖον ὡς 12/αὐτοθελήτως παρὰ τοῦ εἰρημένου Δα13/μιανοῦ πωλημένου, θέλει ἀκούεσθαι 14/τοῦ λοιποῦ, τό εἰρημέ-νον πλοiάριον ἰδι15/οκτησία τῶν ἐνδιαληφθέντων, Ἡγουμέ16/νου τε καὶ Ἀντωνίου.

Ὅθεν εἰς ἐν17/δειξιν ἀληθείας γίνεται τό παρόν καὶ δί18/δεται εἰς χεῖρας τῶν αὐτῶν ἀγοραστῶν 19/ἵνα ἔχη τό κύρος καὶ τήν ἰσχύν 20/ἐν παντί καιρῷ, τόπῳ καὶ Κριτῇ21/ρίῳ.

22/Ἐν Νισύρῳ, τῇ 11. Μαΐου 1844.

23/Δαμιανός Εὐσταθίου, μετὰ 24/τοῦ αὐταδέλφου μου Νικολά25/ου, μέ εὐχαρίστησή μας 26/πουλοῦμε τό εἰρημένον 27/πλοῖον.

28/Ἰω(άννης) Σακέλλης¹¹⁸ Δήμαρχος βεβαιῶ.

29/Μανώλης Μάστορης, παρευρίσκομαι, μαρτυρῶ.

30/Νικήτας Μαστρομιχάλης μαρτυρῶ».

3) Παρατηρήσεις

Μεταξύ τῶν παρισταμένων μαρτύρων συγκαταλέγεται καὶ ὁ Ἰωάννης Σακέλλης, Δήμαρχος. Ἄν καὶ δέν ἀναφέρεται ὁ συντάκτης

116. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 341, 638, 865 καὶ 1459.

117. Ἀντώνιος Νικολάου Λιβιτζῆς: Τό ἐπώνυμο «Λιβιτζῆς», προῆλθε προφανῶς, εἴτε ἐπειδὴ κάποιος πρόγονος τοῦ φέροντος αὐτό, εἴτε ὁ ἴδιος ὁ Ἀντώνιος, υἱός τοῦ Νικολάου, κατήγετο ἀπὸ τό Λιβίσι, κωμόπολη, ἡ ὁποία κεῖται πλησίον τῆς Μάκρης (σημερινό Fethiye), τῆς ΝΔ Μικρᾶς Ἀσίας. Τό Λιβίσι μέχρι καὶ τῇ Μικρασιατικῇ καταστροφῇ (1922-1924) κατοικεῖτο ἀποκλειστικά ἀπὸ Ἑλληνες Χριστιανούς Ὀρθοδόξους (περίπου 6000) καὶ εὐημεροῦσε. Μέ τήν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν μεταξύ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ὅλοι οἱ κάτοικοί του ἔφυγαν καὶ ἔκτοτε παραμένει μέχρι σήμερα ἀκατοίκητο. Διατηροῦνται οἱ ναοί, τό Σχολεῖο, ἡ βρύση, οἱ οἰκίες κ.λπ. Τό Λιβίσι τελευταία ὁργανώθηκε ὡς Ἀρχαιολογικὸς Χῶρος καὶ εἶναι ἐπισκέψιμος.

118. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 341.

καί γραφέας τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ, φαίνεται νά ἦταν κάτοχος ἱκανοποιητικῆς γιά τήν ἐποχή του παιδείας, διότι αὐτό παρουσιάζει ἄρτια σύνταξη καί ἐλάχιστα ὀρθογραφικά λάθη. Πιθανῶς γραφέας αὐτοῦ νά εἶναι ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος.

XXXVIII. ΠΩΛΗΤΗΡΙΟΝ ΓΡΑΜΜΑ ΓΡΙΠΟΥ ΚΑΙ ΣΚΑΦΗΣ:

1-07-1844¹¹⁹

1) Περίληψη

Ὁ Μιχαήλ Παύλου εἶναι συνιδιοκτήτης μετά τοῦ Ἀναστασίου Μπάριου¹²⁰, ἐνός Γρίπου καί μιᾶς Σκάφης. Ἐκάστου ἀπό αὐτά πωλεῖται ἓνα ρούπιον πρὸς τόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, ἀντί τοῦ ποσοῦ τῶν τριακοσίων εἰκοσιπέντε γροσίων (325).

2) Κείμενο

«1/Διά τοῦ παρόντος Πωλητηρίου Γράμματος γίνε2/ται δῆλον, ὅτι πουλῶ ἐγώ, ὁ Μιχαήλος Παύλου εἰς τόν Ἅγιον Κα3/θηγούμενον ἓν ρούπιον¹²¹ τοῦ Γρίπου¹²² καί ἓν ρούπιον τῆς Σκά4/φης¹²³, διὰ γρόσια τριακόσια εἰκοσιπέντε, ἀριθ(μός): 325, τό ὁ5/ποῖον εἶχομεν μέ τόν Ἀναστάσιον Μπάριον¹²⁴, εἰς τό ὁποῖον 6/ρούπιον γρίπου καί ρούπιον Σκάφης εἶναι εἰς τήν ἐξουσίαν 7/τοῦ Καθηγουμένου καί νά πράττη ὡς βούλεται.

Ὁ8/θεν ἔγινε τό παρόν καί ἐδόθη εἰς χεῖρας τοῦ ἄνωθεν 9/Καθηγουμένου πρὸς ἀσφάλειάν του.

10/1844, Ἰουλίου 1.

11/Μιχάλης Παύλου, (ἐ)πούλησε μέ εὐχαρίστη(σιν) καί ὑποφαίνομαι.

12/Ἀναστάσης Μπάριος παρών

13/Ὁ τοῦ παρόντος γραφεύς Κωνσταντῖνος Γεωργιάδης».

119. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 150.

120. Μπάριος ἢ Πάριος: Τό ἐπώνυμο αὐτό προφανῶς προῆλθε ἀπό κάποιον πρόγονο ἢ τόν ἴδιο, πού κατήγετο ἀπό τή νῆσο Πάρο. Πρβλ. καί σημερινά ἐπώνυμα: Πάριος καί Μπαριανάκης.

121. Ρούπιον τό ἢ Ρούπι, τό: Παλαιά μονάδα μήκους, ἰσοδύναμη πρὸς 0,0825 μέτρα, ὑποδιαίρεση τοῦ ἐμπορικοῦ πῆχου (τό 1/10).

122. Γρίπος, ὁ: τράτα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 338-341, 626 καί 1324.

123. Σκάφη, ἡ: Μικρή ἐλαφριά βάρκα χωρίς καρίνα ἢ κάθε πλοῖο μικροῦ μεγέθους καί ἀμφίβολης εὐστάθειας.

124. Ἀναστάσιος Μπάριος ἢ Πάριος: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 341.

3) Παρατηρήσεις

1) Ένα ρούπιον: Πρόκειται για την αγορά μέρους του πλοίου και της σκάφης.

2) Συντάκτης και γραφέας του έγγραφου είναι ο Κωνσταντίνος Γεωργιάδης. Τό έγγραφο είναι άρτιο, μέ ελάχιστα ὀρθογραφικά σφάλματα.

**XXXIX. ΥΨΗΛΟΣ ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΜΟΥΧΑΦΟΥΖΗ
ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΠΟΡΑΔΩΝ ΝΗΣΩΝ
ΧΑΣΑΝ ΠΑΣΑ: 25-07-1844¹²⁵**

1) Περίληψη

Ο Μουχαφούζης τής Ρόδου καί τῶν Σποράδων νήσων Χασάν Πασᾶς ἐκδίδει τόν παρόντα Ὑψηλόν Ὅρισμόν, ὁ ὁποῖος ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς Δημογέροντες, τοὺς Πρωτόγερους καί ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς Νίσυρου, μέ τόν ὁποῖον τοὺς διατάσσει νά συνδράμουν στήν ἐκ μέρους τοῦ Ἡγουμένου τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτου Νεοφύτου συλλογή τῶν ἐτησίων Κανονικῶν δικαιωμάτων τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου καί κανεῖς νά μή φέρει ἀντίρρηση.

2) Κείμενο

[Κυκλική σφραγίδα]

«1/Ο Ὑψηλότατος Μουχαφούζης τῆς Ρόδου καί τῶν Σποράδων νήσων Χασάν Πασᾶς.

2/Εἰς νήσον Νίσυρον κ(αί) εἰς τὰ τρία χωρία, πρὸς τοὺς Δημογέροντας, Πρωτογέρους κ(αί) πρὸς ὅλους τοὺς 3/ραγιάδες, μικροὺς κ(αί) μεγάλους.

Διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν Ὑψηλοῦ Ὅρισμοῦ σᾶς κάμνομεν γνωστόν, ὅτι ἐπειδὴ 4/κ(αί) ὁ φίλος μας Μητροπολίτης Ρόδου κύριος Ἰάκωβος, Ἀρχιερέας Ὑμῶν, ἐμποδίσθη παρ' ἡμῖν ἀπὸ τό 5/συνηθισμένον ταξίδιον τῆς νήσου σας, μέ τό νά μᾶς εἶναι ἀναγκαῖος ἐνταῦθα διὰ μερικές ὑποθέσεις, 6/διὰ τοῦτο γράφει ὁ ἴδιος πρὸς τόν αὐτοῦ Ἐπίτροπον Ἱερομόναχον κύρ Νεόφυτον, διὰ νά περιέλθῃ 7/ ὅλα τὰ χωρία κ(αί) συνάξῃ τὰ κατ' ἔτος Κανονικά κ(αί) τυχηρά του δικαιώματα.

Διατάττεσθε ὅθεν κ(αί) ἀπὸ 8/ἡμᾶς, ἵνα τοῦ χορηγήσετε κάθε εὐ-

125. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 151.

κολίαν εἰς τήν περί ὧν ὁ λόγος σύναξιν ἀρχιερατικῶν δικαιωμά(των),
9/χωρίς νά τολμήσῃ τινας, νά τοῦ προξενήσῃ καμμίαν δυσκολίαν,
διότι θά μᾶς κακοφανῇ πολύ.

10/1844, Ἰουλίου 25, ἀπό τό Διβάνι.

11/[Ὑπογραφή δυσανάγνωστος]».

3) Παρατηρήσεις

Προφανῶς ἡ ἔκδοση τοῦ ἀνωτέρω Ὑψηλοῦ Ὁρισμοῦ ἀπό τόν Μουχαφούζη τῆς Ρόδου καί τῶν Σποράδων νήσων Χασάν Πασᾶ ἀφήνει νά ἐννοηθεῖ, ὅτι ἔγινε ὕστερα ἀπό σχετική παρακίνηση καί ὑπόδειξη τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου. Ἐπίσης ἀπό τό περιεχόμενο τοῦ ἐπισήμου αὐτοῦ ἐγγράφου συνάγεται ἀβίαστα, ὅτι ἡ ἐτήσια συλλογή τῶν Κανονικῶν δικαιωμάτων τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου στή Νίσυρο, εἴτε αὐτή ἐγίνετο ἀπό τόν ἴδιον, εἴτε ἐκ μέρους ἄλλου γιά λογαριασμό του, δέν ἐπραγματοποιεῖτο χωρίς ἐμπόδια, ἀντιρρήσεις καί μεμψιμοιρίες.

Ὅμως θά πρέπει νά ἀναγνωρίσουμε, ὅτι καί ὁ Μητροπολίτης Ρόδου εἶχε πολλές καί ποικίλες ἀνάγκες, προκειμένου νά συντηρηθεῖ ὁ ἴδιος, νά καλύψει τά λειτουργικά ἔξοδα τῆς Μητροπόλεως, νά ἀσκήσῃ φιланθρωπικό ἔργο, νά προσφέρει δῶρα σέ διάφορους ἀνώτερους ἀξιωματούχους τῆς Ὀθωμανικῆς Διοικήσεως κ.λπ. καί ὁ μόνος τρόπος συγκέντρωσης χρημάτων καί πραγμάτων σέ εἶδος, ἦταν ἡ ἐκ μέρους τῶν πιστῶν τῆς Μητροπόλεως του ἐτήσια καταβολή τῶν Κανονικῶν δικαιωμάτων καί τυχρῶν, ὅπως αὐτά χαρακτηρίζονται, σέ χρῆμα καί σέ εἶδος.

XL. ΥΨΗΛΟΣ ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΜΟΥΧΑΦΟΥΖΗ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΠΟΡΑΔΩΝ ΝΗΣΩΝ ΧΑΣΑΝ ΠΑΣΑ: 27-09-1844¹²⁶

1) Περίληψη

Ὁ Μουχαφούζης τῆς Ρόδου καί τῶν Σποράδων νήσων Χασάν Πασᾶς ἐξέδωσε αὐτόν τόν Ὑψηλόν Ὁρισμόν, προφανῶς ὕστερα ἀπό παράπονα πρὸς ἐκεῖνον τοῦ Ἡγουμένου τῆς Σπηλιανῆς Νεοφύτου, ὁ ὁποῖος ἀνέφερε, ὅτι κάτοικοι τῆς Νισύρου σκοτώνουν ζῶα

126. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 152.

τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς καί κλέπτουν φρούτα καί λαχανικά ἀπό τίς ιδιοκτησίες αὐτῆς στή Νίσυρο.

Διά τοῦ Ὑψηλοῦ αὐτοῦ Ὁρισμοῦ διατάσσονται οἱ Νισύριοι νά ἀπέχουν ἀπό τέτοιες ἐνέργειες, διαφορετικά θά τιμωροῦνται. Ἐάν διαπιστωθεῖ ὅτι κάποιος προέβη σέ τέτοιες πράξεις, ἐάν ἡ ζημία εἶναι μικρά, τότε θά ὑποχρεοῦται νά πληρώνει ὡς ἀποζημίωση τό τριπλάσιον τῆς προξηνηθείσης ζημίας, ἐάν ἡ ζημία εἶναι μεγαλύτερη, τότε τά ζῶα, τά ὁποῖα ἐπροξένησαν τή ζημίαν θά στέλνονται στήν κεντρική Διοίκηση καί τά μέν καθαρά θά σφάζονται στό Ἱμαρέτι, τά δέ ἀκάθαρτα (χοῖροι) θά στέλνονται στήν ἀνατολική ἐξουσία.

Ἐπίσης προβλέπεται, ὅτι, ἐάν ζῶα τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς ἐπροξένησαν ζημίαν σέ ιδιοκτησίες Νισυρίων, ἡ ζημία θά ἐκτιμᾶται καί ὁ Ἑγούμενος τῆς Μονῆς εἶναι ὑποχρεωμένος νά ἀποζημιώνει τοὺς ιδιοκτῆτες αὐτῶν.

2) Κείμενο

«1/Ὁ Ὑψηλότατος Μουχαφούζης τῆς Ρόδου καί τῶν Σποράδων νήσων Χασάν Πασᾶς.

2/Εἰς νῆσον Νίσυρον κ(αί) κατὰ τά τρία χωρία, πρὸς τοὺς Δημογέροντας κ(αί) πρὸς ὅλους τοὺς κατοίκους ραγιά3/δες.

Ὅτι πολλοὶ ἀπὸ σᾶς σκοτώνουν τά ζῶα τοῦ Μοναστηρίου τῆς Σπηλιανῆς, καθὼς καί ὁ Ἑγούμενος κύρ 4/Νεόφυτος μᾶς ἐπληροφόρησε κ(αί) πολλοὶ πηγαίνουν κ(αί) κλέπτουν τοὺς καρπούς τῶν δένδρων μέ ἄκραν ἀδιαφορίαν), 5/μὴ γνωρίζοντες ὅτι ὑπάρχει κ(αί) οἰκοκύρης αὐτῶν, ἔνεκα τούτου σᾶς προστάζομεν, ἵνα μὴ τολμήσῃ τις, νά 6/πλησιάσῃ ἢ εἰς δένδρον τοῦ εἰρημένου Μοναστηρίου ἢ εἰς ἀμπέλι κ(αί) περιβόλι, διὰ νά κόψῃ τό παραμικρόν, 7/διότι, ἂν ἤθελε φοραθῇ τις, ὅτι ἔκαμεν τοιαύτην κατάχρησιν κ(αί) ἔκλεψεν ἢ κ(αί) ἔκοψεν ἐκ τοῦ Μοναστηρίου 8/τοὺς καρπούς, θέλῃ ὑποχρεοῦται διὰ νά πληρώσῃ τριπλάσιον τὴν ζημίαν κ(αί) ἂν τά ζῶα τοῦ Μοναστηρίου, 9/προξενήσουν ζημίαν εἰς κανένα, νά ἐκτιμᾶται ἡ ζημία κ(αί) νά πληρῶνῃ ὁ Ἑγούμενος, χωρὶς νά 10/βλάπτονται τά ζῶα του, καθὼς κ(αί) σεῖς ὅλοι νά κάμετε τά ζῶα σας ζάφτι¹²⁷, νά μὴ πηγαίνουν εἰς τὰς ζημίας κ(αί) 11/εἰς ὅποιον ἤθελαν βλάβῃ, προξενοῦντες ζημίαν μικράν, νά ἐκτιμᾶται καί νά πληρώνεται ἀπὸ τὸν οἶκο12/κύρην τῶν ζώων, ἐάν

127. Ζάφτι, τό: περιορισμός, ἔλεγχος. «Κάνω ζάφτι»: ἐπιβάλλομαι σέ κάποιον, ὑποτάσσοντάς τον στή δική μου θέληση καί δύναμη, χαλιναγωγῶ.

δέ είναι σημαντική, νά στέλλωνται ἀφεύκτως τά ζῶα πρὸς ἡμᾶς, διὰ νά σφάζωνται 13/εἰς τό Βασιλικόν Ἱμαρέτι¹²⁸ τὰ καθάρᾳ, τὰ δέ ἀκάθαρτα νά στέλλονται εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐξουσίαν).

Λάβετε 14/ὅθεν τὰ ἀνάλογα μέτρα ἐπάνω εἰς τοῦτο κ(αί) ποιήσατε, ὡς διατάττεσθε, ἐξ ἀποφάσεως.

15/1844, Σεπτεμβρίου 27, ἀπὸ τό Διβάνι.

16/[Ὑπογραφή δυσανάγνωστος]».

3) Παρατηρήσεις

1) Μουχαφούζης τῆς Ρόδου καὶ τῶν Σποράδων νήσων: Ἡ γεωγραφικὴ καὶ διοικητικὴ περιοχὴ τῶν σημερινῶν Δωδεκανήσων ἐκαλεῖτο παλαιότερα «Σποράδαι νήσοι» ἢ «Νότιαι Σποράδες». Ὁ Μουχαφούζης, ἀνώτερος πολιτικός Διοικητὴς τῆς περιοχῆς ἀντιστοιχοῦσε περίπου πρὸς τὸν ἀργότερα Νομάρχῃ τῆς περιοχῆς.

2) Ἡ Μονὴ τῆς Σπηλιανῆς ἦταν κάτοχος ποιμνίων, ἀγροκτημάτων, ἀμπελώνων κ.λπ. Φαίνεται, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Νισύρου δέν ἐπρόσεχαν, ὅσο θὰ ἔπρεπε, τίς ἰδοκτησίες καὶ τὰ ζῶα τῆς Μονῆς καὶ πολλές φορές ἐδημιουργοῦντο προβλήματα. Ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτος παραπονεῖται στὴν Ὀθωμανικὴ Διοίκηση, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Ὑψηλοῦ αὐτοῦ Ὁρισμοῦ. Ἐάν ἡ ἐκδοσὴ αὐτοῦ ἐπέτυχε τὰ ἐπιδιωκόμενα ἀποτελέσματα εἶναι ἄγνωστο.

3) Βασιλικὸ Ἱμαρέτι: Σχεδὸν σέ κάθε πόλῃ ἢ κωμόπολῃ ἢ μεγαλύτερο οἰκισμό ὑπῆρχε καὶ ἀπὸ ἓνα Ἱμαρέτ, ἥτοι Δημόσιο Ἰδρυμα φιλανθρωπικοῦ χαρακτήρα. Στό Ἱμαρέτ παρεσκευάζετο σέ καθημερινή βάση συσσίτιο καὶ παρείχετο σέ ὅσους ἀναξιοπαθοῦντες (γέροντες, ἀνάπηρους, ἀνεργούς, ὀκνηρούς) καὶ γενικά σέ ὅσους εἶχαν ἀνάγκη.

Στὴν Ἀδριανούπολῃ τῆς Θράκης διατηρεῖται μεγάλων διαστάσεων οἰκοδομικὸ συγκρότημα, τό ὁποῖον ἀποτελοῦσε τό Ἱμαρέτ τῆς πόλεως αὐτῆς, ἡ ὁποία, ὡς γνωστόν, γιά μεγάλο χρονικὸ διάστημα ἐχρημάτισε ὡς πρωτεύουσα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Στὴν πόλῃ τῆς Καβάλας διατηρεῖται τό Ἱμαρέτ, ἓνα τεράστιο καὶ λαμπρὸ οἰκοδομικὸ συγκρότημα, τό ὁποῖο τελευταία ἀνεστηλώθη καὶ χρησιμοποιεῖται ὡς πολυτελὲς Ξενοδοχεῖο.

Ἐπίσης στὴν παλαιὰ πόλῃ τῆς Ρόδου διατηρεῖται τό Ἱμαρέτ (γω-

128. Ἱμαρέτι, τό: Φιλανθρωπικὸ Ἰδρυμα, τό ὁποῖο μερὶνᾶ γιά τὴ διατροφή τῶν ἀπόρων, προσφέροντάς των καθημερινὰ φαγητό.

νία Σωκράτους και Ίπποδάμου), νότια και απέναντι από τό Τέμενος Σουλειμανιέ, τό όποιο τελευταία αναπαλαιώθηκε και λειτουργεί ως Καφέ. Στην Ρόδο και μέχρι πριν λίγα χρόνια στό Ίμαρέτ αυτό παρεσκευάζετο καθημερινά συσσίτιο γιά τούς άπορους κατοίκους τής περιοχής και κάθε μεσημέρι ήρχοντο οί δικαιούμενοι πολίτες και έλάμβαναν τό καθημερινό των φαγητό. Τελευταία τό φαγητό παρασκευάζεται σέ άλλον χώρο και διανέμεται στίς οικίες τών δικαιούχων.

ΧΛΙ. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 13-01-1845¹²⁹

1) Περίληψη

Ό Διακο-Νικήτας και ή συμβία αυτού, τό όνομα τής όποιας δέν αναφέρεται, έχουν μίαν θυγατέρα τήν Ειρήνη, τήν όποία απεφάσισαν νά δώσουν σέ γάμο στόν Διακο-Δημήτρη, υίο του Πασχάλη και τήν προικίζουν μέ τά αναγραφόμενα στό Προικοσύμφωνο αυτό κινητά και άκίνητα.

Επίσης αναφέρουν, ποία και πόσα κρατίζουν ως γεροντομοίρι ή γιά χάρη του υίου των.

2) Κείμενο

«1/1845, Ί(αν)ουαρίου 13.

2/Διά του παρόντος ήμών Διαθετικού Γράμματος γίνεται δήλον, ότι ήθέλη3/σα έγώ, ό Διακο-Νικήτας κ(αί) ή συ<μ>βία μου, νά κάνω του Πασκάλη τόν υión Διακο-4/Δημήτρη του λαβείν τήν θυγατέρα αυτήν Ειρήνην.

Προυκίζομεν αυτούς, ότι μοι ό Θεός 5/έδωρίσατο άπάνω εις τό νησί τής Νισύρου, άμπέλια, χωράφια, κινητά κ(αί) 6/άκίνητα, όλα τής κόρης μας τής Ειρήνης.

Πλήν κρατίζω παντελώς 7/εις τήν Γωνιάν τό χωράφι του υίου μας χάριτα κ(αί) εις τό Στενό τήν Κάτω μερέα, τίς 8/τρείς ταύλες, πλήν κρατίζω γεροντομοίριν στό Κρανί τό κάτω κομμάτι, ως κα9/θώς εύρίσκεται κ(αί) τά δύο μέρη, έως νά ζοϋν κ(αί) μίαν άμυγδαλέα στην Άνω Μάντρα, 10/κοντά στό Λακκί κ(αί) δύο άπιδιές έμπρός στό Μελισσόκηπο, μίαν α(ϋ)γουστοτότικη¹³⁰ κ(αί) 11/μίαν βασιλική¹³¹, κρατίζω

129. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 153.

130. Αύγουστοτότικη: Είδος άχλαδιās, τής όποιας οί καρποί ώριμάζουν τόν Αύγουστο.

131. Βασιλική άχλαδιά: Είδος άχλαδιās, οί καρποί τής όποιας ώριμάζουν ένω-

τό πατρικό μου, εἰς τὴν Ἀχλάδα τὰ κομμάτια κ(αί) στό Λακκί 12/τίς δύο ταύλες, τό <Μ>πεηλίδικο¹³², δίνω κ(αί) τὰ σπίτια μου εἰς τόν Τρούλλο, καθώς εὐρίσ13/κονται <εἰ>κονίσματα 6, πλήν κρατίζω, νά πίνω νερόν ἀπό τὴν γιστέρναν τοῦ σπιτιοῦ καί τὰ 14/δύο μέρη, τέξερον ἕνα, ταβάν ἕνα, στρώμα ἕνα, μαξελάρια 5, 15/πλεχθή 4, σεντόνια 5, σκέπες κ(αί) μουστουχίας 3, <ύ>ποκάμισα 18, σεντούκι ἕνα, 16/κυπαρισσένιο, ἀσημικόν-μαλαματικόν¹³³, ὡς καθώς εὐρίσκεται, πλήν κρα17/τίζω ἕνα ζευγάριν φουσκία, τὰ μικρά, μύλους ζευγάρι ἕνα, καμουχάν 18/ἕνα¹³⁴, μαντήλες 7, σουφάν ἕνα, γιστέρνα εἰς τό σπίτι μία, εἰς τό Λακκί γιστέρ19/νες δύο, εἰς τὴν Κάππαρη μίαν, εἰς τόν Ἅγιον Λιά¹³⁵ γιστέρνα μία, στό Ἄργος, εἰς τό Τρι20/ἄλλι γιστέρνα μία, κρυπτή εἰς τίς Βάσσεσες μίαν, μέ ἀγγεῖα 3, ἀγγεῖα εἰς τὴν Κάππα21/ρη 3, κελλάρι εἰς τό Κάστρο, ὡς καθώς εὐρίσκεται, κῆπον ἕνα, ζευγάριν¹³⁶ ἕναν, 22/ἄρεστό¹³⁷ ἕνα θῆλυ, ἕτερον δαμάλιν ἕνα, εἰς τύπον ἄρεστόν, χοίρους 3, ἄξ23/νες 3, <ύ>νία δύο, λούρα ζύγια.

Δίδω κ(αί) ἐγώ, ὁ πατήρ τῆς κόρης μου τῆς Εἰρήνης 24/ἕνα διψέλλι¹³⁸ κομμένο εἰς δύο ὄφχερα¹³⁹ κ(αί) ἕνα ἀγγεῖο καί μία σκάφη καί τόν σπι25/τότοπον εἰς τοὺς Ἁγίους Ἀναργύρους, πλησίον τοῦ Χατζηγιαννάκη καί εἰς τό Πουλάδι τό ραχί.

Ταῦ26/τα κ(αί) ἡ εὐχή μου κ(αί) πάντων τῶν Ἀγίων. Ἔτερα τῆς δίδω ἕνα Μαγαζέ¹⁴⁰.

ρίς (τέλη Μαΐου-ἄρχές Ἰουνίου), εἶναι μετρίου μεγέθους καί γευστικότατοι. Τό εἶδος αὐτό καί μέ τὴν ἴδια ὀνομασία ἀπαντᾷ μέχρι καί σήμερα στήν Κρήτη, εἶναι τὰ λεγόμενα «βασιλικάπιδα».

132. Μπεηλίδικα, στό Λακκί: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 200, 212 καί 812.

133. Ἀσημικόν - Μαλαματικόν: Ἡ φράση αὐτή στερεότυπα δέν ἀπουσιάζει σχεδόν ἀπό κανένα Προικοσύμφωνο τῆς Νισύρου τοῦ 19ου αἰ. καί σημαίνει, ὅτι σχεδόν κάθε οἰκογένεια, εἶχε στήν κατοχή της διάφορα κοσμήματα καί χρυσά ἢ ἀργυρά ἀντικείμενα (σερβίτσια κ.λπ.), τὰ ὅποια ἐδίδοντο στή μέλλουσα νύμφη ὡς προίκα. Ἡ παράδοση αὐτή συνεχίζετο ἀπό γενιά σέ γενιά.

134. Καμουχᾶς, ὁ: Ὑφαντό μεταξωτό ὕφασμα, μέ πολύχρωμα στολίδια κλάδων καί ἀνθέων. Ἑτυμολογία: Kamkha = μονόχρωμο μετάξι ἀπό τή Δαμασκό.

135. Ἅγιος Λιάς: Ἦτοι, στήν τοποθεσία, ὅπου κεῖται τό ναῦδριο τοῦ Προφήτου Ἡλία.

136. Ζευγάριν, τό: Δύο βόδια ἢ δύο ἀγελάδες, γιά τὴν ἄρωση τῶν ἀγρῶν.

137. Ἄρεστό, τό: θηλυκό μοσχάρι.

138. Διψέλι, τό: μελίσσι, κυψέλη. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 780.

139. Ὁφχερα, τὰ: κενά, ἄδεια. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1479.

140. Μαγαζές, ὁ: Λέξη τουρκική (magaza), ἡ ὁποία σημαίνει κατάστημα. Στήν

27/Δίνω κ(αί) ἐγώ, ἡ θεία της, ἡ Μαρία, τῆς ἀνηψιάς μου τῆς Εἰρήνης, τὴν κηπούλαν εἰς τὴν Καμά28/ρα κ(αί) δύο μελίσσια».

3) Παρατηρήσεις

1) Εἶναι ἀξιοσημεῖωτο, ὅτι τὸ ἐγγραφο αὐτὸ στὴν ἀρχὴ τοῦ χαρκτηρίζεται ὡς «Διαθετικὸν Γράμμα», ἀντὶ γιὰ «Προικοσύμφωνον».

2) Τὸ Προικοσύμφωνο αὐτὸ ἀκολουθεῖ τὸν συνηθισμένο τύπο, ὅπως ἐπεκράτησε νὰ χρησιμοποιεῖται κατὰ τὸν 19ον αἰ. στὴ Νίσυρο.

3) Ἐντύπωση προξενεῖ τὸ γεγονός, ὅτι ἀπουσιάζουν στὸ τέλος οἱ ὑπογραφές τῶν μαρτύρων, καθὼς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ γραφέα αὐτοῦ. Εἶναι πιθανόν νὰ μὴ διεσώθη τὸ τέλος τοῦ Προικοσυμφώνου. Πιθανῶς ἦταν γραμμένο σὲ ἄλλο φύλλο χάρτου καὶ ἐξέπεσε.

4) Τὸ κείμενο εἶναι ἄρτιο, παρατηροῦνται μόνο λίγα ὀρθογραφικὰ σφάλματα.

5) Οἱ κάτοικοι τῆς Νισύρου κατὰ τὸν 19ον αἰ. μ.Χ., καθὼς καὶ παλαιότερα, ὅπως συνέβαινε καὶ στίς περισσότερες ἐλληνικές περιοχές, ἠσχολοῦντο κυρίως μέ τὴ γεωργία, τὴν κτηνοτροφία, τὴν ἀλεία καὶ τὸ ἐμπόριο. Συνήθως ἐφρόντιζαν νὰ ἐξασφαλίζουν ἓνα βασικὸ προϊόν, τὸ ὁποῖο ἀπετέλει τὴ βάση τῆς διατροφῆς των. Στὴ Νίσυρο καὶ στὰ λοιπὰ νησιά τῶν Βορείων Σποράδων βασικὸ προϊόν διατροφῆς ἀποτελοῦσαν τὰ δημητριακὰ καὶ κυρίως τὸ κριθάρι¹⁴¹. Τὸ ψωμὶ παρεσκευάζετο ἀπὸ κριθάρι ἢ μειγάδι (μείγμα ἀπὸ σιτάρη καὶ κριθάρι). Οἱ πλέον εὐπορες οἰκογένειες παρεσκεύαζαν τὸ ψωμὶ των συνήθως ἀπὸ σιτάρη.

Σὲ ἄλλες περιοχές τοῦ κόσμου, π.χ. στὴν Ἀσία (Ἰνδίες, Κίνα, Ἰαπωνία), βασικὸ προϊόν διατροφῆς τοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελοῦσε καὶ συνεχίζει νὰ ἀποτελεῖ τὸ ρύζι. Στὴν προκολομβιανὴ Ἀμερικὴ βασικὸ προϊόν διατροφῆς τοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελοῦσε ὁ ἀραβόσιτος (καλαμπόκι, Ζέα ἢ μαῖς).

Στὴν Ἰρλανδία βασικὸ προϊόν διατροφῆς τῶν κατοίκων ἀρχικὰ ἀποτελοῦσαν τὰ δημητριακὰ. Ἐπειδὴ ὅμως λόγῳ κλίματος καὶ ἄλλων παραγόντων συνέβαινε συχνὰ ἡ παραγωγή νὰ μὴν εἶναι ικανοποιητικὴ, ἐπικρατοῦσε λιμός καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι ἀπέθνησκαν ἀπὸ

Κρήτη ἡ λέξη αὐτὴ χρησιμοποιεῖται μέ τὴν αὐτὴ σημασία μέχρι καὶ σήμερα, ἐπίσης σημαίνει ἀποθήκη.

141. Πρβλ. τὸ γνωστὸ λαϊκὸ γινώμικο: «Ὅλα εἶναι φάδια τῆς κοιλιᾶς καὶ τὸ ψωμὶ στημόνι».

τήν πείνα. Όμως μετά την ανακάλυψη της Άμερικης (1492 μ.Χ.) και την εισαγωγή από αυτήν στην Εύρώπη της πατάτας (Σολανόν τό κονδυλώδες – *Solanum tuberosum*)¹⁴², διεδόθη ή καλλιέργεια αυτής και ό πληθυσμός, τουλάχιστον για μεγάλο χρονικό διάστημα έξασφάλισε τό βασικό προϊόν διατροφής του, δηλαδή την πατάτα και έτσι δέν κινδύνευε νά αποθάνει από την πείνα. Περί τό 1845/1846 όμως, έπειδή οί πατάτες προσεβλήθησαν από διάφορες ασθένειες, ύπολογίζεται ότι περίπου τό 1/3 του πληθυσμού της Ίρλανδίας απέθανε από την πείνα¹⁴³. Τότε μεγάλο μέρος του πληθυσμού της Ίρλανδίας αναγκάστηκε νά μεταναστεύσει στή Βόρεια Άμερική (Η.Π.Α.), όπου οί Ίρλανδοί αποτελούν μέχρι σήμερα μία μεγάλη μειονότητα, ή όποία άσκει μεγάλη έπιρροή σέ περισσότερους τομείς της ζωής και ιδιαίτερα στην πολιτική. Σημειωτέον, ότι ή δυναστεία της Οικογένειας Kennedy στίς Η.Π.Α. κατάγεται από την Ίρλανδία. Μετανάστευσε στην Άμερική στά μέσα του 19ου αι., έξ αίτίας της φοβερής πείνας και κατόρθωσε μέσα σέ σύντομο χρονικό διάστημα νά προοδεύσει και νά άναδειχθεί σέ μεγάλο οικονομικό και πολιτικό παράγοντα της Άμερικης¹⁴⁴.

XLII. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 15-01-1845¹⁴⁵

1) Περίληψη

Ό Διακο-Ίωάννης και ή σύζυγός του, της όποίας τό όνομα δέν άναφέρεται, έχουν μίαν κόρη, την Μαρία. Άποφασίζουν νά τή δώσουν ως σύζυγο στον Διακο-Κώστα και την προικίζουν μέ διάφορα κινητά και άκίνητα, τά όποια περιλαμβάνονται στό Προικοσύμφωνο αυτό. Επίσης οί γονείς του γαμβρού, του Διακο-Κώστα, καθώς και συγγενικά πρόσωπα, προικίζουν τό μελλοντικό ζευγάρι μέ κινητά και άκίνητα, τά όποια επίσης αναγράφονται λεπτομερώς.

2) Κείμενο

«1/σ. 154: 15-01-1845.

2/1845, Ίανουαρίου 15.

3/Κινητά και άκίνητα όλα της κόρης μας της Μαρίας. Πλήν κρα-

142. Γ. Χριστόπουλος, *Φυτολογία* 1990, σ. 238-239 και 289.

143. H. Hobhouse, *Fünf Pflanzen* 1992, σ. 280-281.

144. H. Hobhouse, *Fünf Pflanzen* 1992, σ. 246-299.

145. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 154-155.

τίζω παντελῶς 4/τό κομμάτι τό χωράφιον εἰς Στροελιά¹⁴⁶ καί τό Βουνί καί αὐτό παντελῶς καί τό κομ5/μάτι εἰς τίς Ἀμμοῦδες παντελῶς καί τήν Πλαγιάν εἰς τό αὐτό παντελῶς.

6/Κρατίζω καί γεροντομοίριν τό κομμάτι εἰς τό Δάλι¹⁴⁷ μέ τίς συκές, ὡς καθὼς εὐρίσκεται 7/καί εἰς τόν Ἅγιον Γρηγόριον τήν Μέσα ράχην. Ταῦτα μέ τά ἀποκάτω κομμάτια, ὡς 8/καθὼς εὐρίσκονται καί αὐτά γεροντομοίριν καί τά δύο μέρη. Κρατίζω παντελῶς καί τά σπῖ9/τια ἀντικρὺ τῆς Κοκκινάκαινας¹⁴⁸. Γράφω καί τά σπίτια καί τό καζάνιον.

Πάγκον 10/ἕνα, σεντούκιν ἕνα, στρῶμα ἕν, σεντόνια τρία, μαξε-
λάρια τέσσερα, μανδῆλης πέντε, 11/σκέπες τέσσερεις, (ὕ)ποκάμισα
δεκατρία, τέξερν ἕν, ταβάν ἕν, σκάφη μίαν, σουφράν 12/ἕναν, εἰκο-
νίσματα ἕξι, πλεκτόν ἕν, σκούφιε δύο, ἀσημικόν – μαλαματικόν ὡς
εὐρίσκε13/ται, πλήν κρατίζω ἕν ζευγάριον φουσκία.

Γράφω τῆς κρεπτήν εἰς τό Σκοπί¹⁴⁹ μίαν 14/καί ἀγγεῖα κρασικά
τρία, στάμνες ρακερές πέντε, τό ρακοκάζανον ἄρμα15/τωμένον, ὡς
καθὼς εὐρίσκεται, κρεπτήν εἰς ταῖς Μηλιές¹⁵⁰ μίαν, στέρνες εἰς τό 16/
Σκοπί μίαν, εἰς ταῖς Μηλιές μισή στέρνα.

Δίδω καί τοῦ πατέρα μου τό πρᾶγμα 17/εἰς τήν Ἀχλάδα¹⁵¹, εἰς δύο
μέρη εἰς τό Ἄργος καί εἰς τό χωριό, εἰς τό Ἄργος τό χωράφιν 18/μέ
τήν ἀποστροφὴν καί εἰς τό Τρισέλλι τήν στέρναν, πλησίον τοῦ
Ἰακώβου τῆς Σταμάτενας, 19/ζευγάρι ἕν, ὄνους δύο εἰς τύπον ἀρε-
στόν, ἄξινης τρεῖς, (ὕ)νία δύο 20/καί τό κελλάριον εἰς τό Κάστρον,
<μέ> ὅτι περιέχει μέσα καί τόν κῆπον 21/εἰς τόν Ἅγιον Ἰωάννην καί
νά βάλλω καί ἐγὼ δέκα αὐλάκια ἀροῖνους¹⁵² καί δύο ξερικά [αὐλάκια]
λόπια¹⁵³.

22/Δίδω καί ἐγὼ ὁ πατέρας, τῆς κόρης μας τῆς Μαρίας, στάμναν

146. Στροελιά, ἢ Στροῖλιά, ἢ: τοπ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 194, 630 καί 1509.

147. Δάλι(ον), τό: τοπ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 153, 802 καί 1364. Στήν Κύπρο
ὕπάρχει οἰκισμός, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται ἐπίσης Δάλι(ον), τό. Εἶναι κτισμένος στή
θέση τοῦ ἀρχαίου Δαλίου, τοῦ ὁποῖου διετήρησε διὰ τῶν αἰώνων τό ὄνομα.

148. Κοκκινάκη: Οἰκογένεια. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 427, 690 καί 1022.

149. Σκοπί, τό: τοπ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 187, 841 καί 1362.

150. Μηλιές, οἱ: τοπ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 186 καί 784.

151. Ἀχλάδα, ἢ: τοπ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 192, 847 καί 1346.

152. Ἀροῖνοι, οἱ: Εἶδος φασολιών.

153. Λόπια, τά: Εἶδος φασολιών.

μίαν, 23/γανίτην ἕνα, τρισάφυλλον, καμουχάς ἕνας, σκέπη μεγάλη μία, ἄλυσις μία.

//σ. 155:

24/Δίδω καί ἐγώ ὁ πατέρας, τοῦ υἱοῦ μου τοῦ Διακο-Κώστα, τό μερίδιόν μου 25/εἰς τόν Αἰγιαλόν καί τήν μισήν Σκαμπαβίαν¹⁵⁴, τόν Γρίπον¹⁵⁵ τόν μισόν, τά σπίτια εἰς τόν 26/Λαπαρδά¹⁵⁶, πλήν τά κρατίζομεν καί τά δύο μέρη γεροντομοίριν, ἕως νά ζοῦμεν καί πάλιν 27/τοῦ υἱοῦ μας, τοῦ Διακο-Κώστα.

Γράφω του καί εἰς τά Λήδια τό χωράφιν, ὡς καθὼς εὐρίσκεται εἰς δύο, 28/εἰς τοῦ Σποργιά τήν πλαγιάν καί τό σπηλιάδι εἰς τό Ἄργος καί τήν κρυπτήν εἰς ταῖς Βάσαις 29/καί τήν ταύλαν εἰς τόν Ἅγιον Θεολόγον, πλήν κρατίζομεν τήν μισήν γεροντομοίριν.

Δίδω του ἕνα 30/λύχνον μπρούτζινον βενέτικον, ἀσημομάχαιρον ἕν, σεντόνιον ἕν, βενέτικον, ἐγκόλπιον ἕν, 31/ἕν ἀσημένιον κουτάλιον, σεντούκιν ἕνα κυπαρισσένιον, σκέπη μεγάλη μία, ταβάν ἕνα, τέξερν 32/ἕν, βαριόν ἕν, ἀξίνες δύο, Ὁμολογίας δύο.

Δίδω του καί τήν χάριση τοῦ υἱοῦ μου, εἰς τό 33/Σκόπιον καί εἰς τόν Καταβρόν¹⁵⁷ τό χωράφιν, ὡς καθὼς εὐρίσκεται καί εἰς τά Λήδια 34/τό χωράφιν, ὡς καθὼς εὐρίσκεται. Γράφω του καί γρόσια χίλια, ἀριθ(μός): 1000.

35/Ἰδοῦ, ὅπου ἔγραψα τά χίλια γρόσια τοῦ υἱοῦ μου καί ἀποθανόντας μου, ἐάν εὐρεθῶ³⁶/σι παραπάνω, νά τά μοιράζουν καί τά τρία μου παιδιά. Ταῦτα καί ἡ εὐχή.

37/Ἔτερα, ἕνα ζευγάρι φουσκία παρακ[-----]σιανά(;).

38/Δίδω καί ἐγώ, ἡ μητέρα τοῦ υἱοῦ μου, τοῦ Διακο-Κώστα, μαξελάρια 39/δύο, ἕν σεντόνιον κλώστρινον, καί μαξελάρια λινόμέταξα πέντε, ἔτερα δύο Προυζακένια¹⁵⁸ 40/καί πέντε βούγενα¹⁵⁹, ἐσώβρακα δύο, μαντήλες δύο. Ταῦτα καί ἡ εὐχή μου.

41/Διακο-Ἰω(άννης) ὑποσχέθηκα εἰς τά ἄνωθεν

42/Διακο-Γεώργης μαρτυρῶ

154. Σκαμπαβία, ἡ: Ἐλαφρά ἄκατος ἢ λέμβος, ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖται σέ πολεμικά κυρίως πλοία ἢ σέ λιμάνια γιά βοηθητικές ἐργασίες.

155. Γρίπος, ὁ: Τράτα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 338-341, 626 καί 1324.

156. Λαπαρδάς, ὁ: τοπ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 78, 106, 650 καί 1260.

157. Καταβρός ἢ Καταυρός, ὁ: τοπ. στό Ἄργος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 131, 680 καί 946.

158. Προυζακένια: Ὁλομέταξα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 235, 1209 καί 1494.

159. Βούγενο – βούγενα ἢ οὐγενα: τά ροῦχα, τά ὑφασμένα στή βούα = ἀργαλειό.

43/Δίδω καί ἐγώ, ὁ Διακο-Ἰωάννης, τῆς νύφης μου, ἓνα ζευγάρι βέργες».

3) Παρατηρήσεις

1) Τό προικοσύμφωνο αὐτό, ἂν καί ἀκολουθεῖ κατά βάση τόν συνηθισμένο τύπον συντάξεως Προικοσυμφώνων, ὅμως ἐμφανίζει καί ὀρισμένες ἰδιορρυθμίες, μεταξύ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται καί οἱ ἑξῆς:

α) Ἀπουσιάζει ἡ συνηθισμένη ἀρχή, καθὼς καί τό ὄνομα τοῦ πατέρα τῆς νύφης καί τό ὄνομα τοῦ γαμβροῦ, τά ὁποῖα ἀπαντοῦν περί τό τέλος τοῦ ἐγγράφου.

β) Δέν ἀναφέρεται τό ὄνομα τοῦ γραφέα τοῦ Προικοσυμφώνου.

2) Ἐντυπωσιακός εἶναι ὁ ἀριθμός τῶν κινητῶν καί τῶν ἀκινήτων, μέ τά ὁποῖα οἱ γονεῖς τῆς νύμφης, ἀλλά καί τοῦ γαμβροῦ, καθὼς καί συγγενικῶν προσώπων, προικίζουν τούς μελλονύμφους. Φαίνεται ὅτι ὁ Διακο-Ἰωάννης καί ἡ σύζυγός του, οἱ γονεῖς τῆς Μαρίας ἦσαν εὐκατάστατοι, γιά νά εἶναι σέ θέση νά προικίσουν πλουσιοπάροχα τήν κόρην των.

3) Ὁ συντάκτης καί γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ εἶναι καλά κατηρτισμένος, τό κείμενο εἶναι ἀλογογραμμένο, παρατηροῦνται μόνο λίγα ὀρθογραφικά σφάλματα, πρᾶγμα σύνηθες σέ ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

XLIII. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 25-01-1845¹⁶⁰

1) Περίληψη

Ἡ Εἰρήνη, κόρη τοῦ παπᾶ Βασίλη, τοῦ ὁποίου δέν ἀναφέρεται τό ἐπώνυμο, χήρα ἢ διαζευγμένη, ἔχει μίαν κόρη, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Μαρία καί ἀποφάσισε νά τή δώσει ὡς σύζυγο, στόν Νικόλαο, υἱό τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Γερασίμου καί τήν προικίζει μέ κινητά καί ἀκίνητα, τά ὁποῖα περιλαμβάνονται στό Προικοσύμφωνο αὐτό.

Ἡ Εἰρήνη, ἡ μητέρα τῆς Μαρίας, ἔχει μίαν ἀδελφή, τήν Καλή (Καλλιόπη), ἡ ὁποία ἐπίσης προικίζει τήν ἀνηψιά της Μαρία, καθὼς καί ἡ γιαιγιά της –ἴσως ἡ μητέρα τῆς Εἰρήνης– τό ὄνομα τῆς ὁποίας δέν ἀναφέρεται, πιθανῶς ὅμως νά ὀνομάζετο Μαρία, ὅπως καί ἡ ἐγγονή της καί νύμφη.

160. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 156-157.

Τόν γαμβρό Νικόλαο, προικίζει επίσης ή μητέρα του, τῆς ὁποίας τό ὄνομα δέν ἀναφέρεται.

2) Κείμενο

«1/25-01-1845.

2/1845, Ἰανουαρίου 25.

3/Ὁ μὲν Θεός πλάσας τόν ἄνθρωπον, «ἄρσεν καὶ θῆλυ»¹⁶¹ ἐποίη4/σε πρὸς τεκνογονίαν, ὅπως διασωζομένου δοξάζεται τό πανάγιον Αὐτοῦ ὄνομα, «αὐξάνεσθε 5/δὲ καὶ πληθύνεσθε»¹⁶², ὡς οἷος αὐτοῦς ἐνετείλατο.

Τοῦτο ἔνεκα καὶ ἐγώ, ἡ Εἰρήνη τοῦ πα(πᾶ) Βασί6/λη, ἔχουσα νόμιμον θυγατέρα ὀνόματι Μαρίαν, ἔγνωκα ἀνδρί νομίμῳ ἐκδοῦναι αὐτῆς 7/«τίμιος γάρ, φησὶν, ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος»¹⁶³, τόν Νικόλαον, υἱόν τοῦ πα(πᾶ) Ἰωάννη 8/Γερασίμου καὶ δὴ πρῶτον δίδομεν τῶν γεννητόρων ἡμῶν εὐχήν, εἴτα προικοδοτοῦμεν αὐτοῦς 9/εἴ τι μοι ὁ Θεός ἐδωρίσατο, ἀμπέλια, χωράφια, ὅλα τῆς κόρης μου τῆς Μαρίας.

Πλὴν κρατίζω 10/γεροντομοίριν εἰς τό Καμπὶ μίαν συκιάν, εἰς τὴν Μέσα Μερέαν καὶ νά μοῦ δίδουν δύο καφίζια¹⁶⁴ 11/λύθια¹⁶⁵ γεροντομοίριν. Δίδω της ἀποστροφὴν εἰς τό Λακκὶ μίαν, μέ τὴν στέρναν, εἰς τοῦ Βοτύλου τὴν 12/ἀποστροφὴν μέ τὴν στέρναν, εἰς τοῦ Μαρμαρᾶ ἀποστροφὴν μίαν, εἰς τό Ἄργος, εἰς τό Τριάλλη ἀποστροφῆς 13/φὴ μία, κρεπτὲς δύο, εἰς τὰ Βιγλιά κρεπτή μία, μέ ἀγγεῖα δύο, εἰς τές Βάσσεσ κρεπτή μία μέ 14/ἀγγεῖα τρία, εἰς τοῦ Φραζῆ τόν μύλον ἓναν σπιτότοπον πλησίον εἰς τοῦ Χριστοφόρου, χοίρους δύο 15/ἄξινες

161. Γέν. Α', 27.

162. Γέν. Α', 28.

163. Ἑβρ. 13, 4: «Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσιν καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος». Βλ. Εὐχολόγιον τό Μέγα 1980, σ. 239: «Ὅπως Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν χαρίσεται αὐτοῖς τίμιον τὸν γάμον καὶ τὴν κοίτην ἀμίαντον, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν».

164. Καφίзи, τό: Ὡς μετρικὴ μονάδα χωρητικότητος ἢ ἑκτασῆς γῆς, - 1/8 τοῦ κοιλοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως = 3 περίπου ὀκάδες, 6 καφίзи = 18 ὀκάδες = 1 στρέμμα, 1 καφίзи = 1/6 τοῦ στρέμματος, Τσιρπανλῆς 2018, σ. 142, 215, 220 καὶ 1442.

Κοιλό Κωνσταντινουπόλεως: Ὡς μονάδα ζύγισης καὶ ὡς μέτρο καλλιεργήσιμης ἑκτασῆς, - 1 κοιλό = 24 ὀκάδες = 8 καφίзи. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1446.

165. Λύθια, λύτια ἢ λύτθια, τά. Τά ἐλύθια ἢ τά ὀλύνθια, ἦτοι οἱ καρποὶ τῆς ἄρσενικῆς συκιάς. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 218, 960, 1085 καὶ 1425. Ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ λέξι: Ὀλυνθος = ἄρσενικὴ συκιά. Ἐπίσης ὑπάρχει ἀρχαία ἐλληνικὴ πόλη στὴ Χαλκιδική μέ τό ὄνομα αὐτό. Ἡ ὀνομασία Ὀλυνθος εἶναι προελληνική.

έπτά, (ὕ)νιον ἓν, λούρα ζυγίες δύο, σκεπάρνιον ἓν, τὰ σπίτια εἰς τόν Ἅγιον Ἰωάννην, ὡς κα16/θώς εὐρίσκονται, πάγκον ἓν(αν), σεντόνια τέσσαρα, μαξελάρια τέσσαρα, φυλάκους δύο, πετζέτες 17/έπτά, σκέπες δύο, μουστουχές 6, μπλεκτά τρία, σκούφιες δύο, (ὕ)ποκάμισα γυναικεῖα ἑνδεκα, 18/καμουχάς ἓνας, ἀσημικόν – μαλαματικόν ὡς εὐρίσκεται. Τό κελλάριον εἰς τό Κάστρον.

Δίδω της 19/καί δύο συκοβιτίνες¹⁶⁶, ἀγγεῖον μέγαλον ἓν, ἕτερα μικρά κ(ου)ρούπια ἑπτά, μύλον ζευγάριον ἓν, 20/εἰκονίσματα ἑπτά, καζανάκιν ἓν, τέξερην μίαν, ταβάν ἓνα.

Τόν κῆπον μου εἰς τ' Ἀλώνια, ὡς 21/καθώς εὐρίσκεται, σουφράν μέγαλον ἓν(αν), πινάκια ἑνδεκα.

Δίδω της καί χίλια γρόσια καί 22/κρατίζω τό χωράφι εἰς τό Λακκί καί ἔάν εὐχαριστηθῇ ὁ υἱός μου, νά τῆς δώσῃ τὰ χίλια γρό23/σια, νά παίρνη τό χωράφιον, ἔάν καί δέν εὐχαριστηθῇ, νά πουλῶ τό χωράφιον, νά παίρνω 24/τά γρόσια, νά τὰ δίδω τῆς κόρης μου.

Κρατίζω καί τὰ κομμάτια εἰς τόν Ἅγιον Ἰωάννην 25/διά τὰ γρόσια, ὅποιος τὰ δώσῃ, νά τὰ παίρνη αὐτά τὰ δύο πράγματα. Καί ἡ εὐχή μου.

26/Δίδω καί ἐγώ, ἡ Καλή τοῦ πα(πᾶ) Βασίλη, τῆς ἀνεψιᾶς μου 27/τῆς Μαρίας μίαν ἀτζουμάδαν¹⁶⁷.

//σ. 157:

28/Δίδω καί ἐγώ, ἡ μάμμη της, τῆς ἀγκονῆς μου τῆς Μαρίας, τό σεντούκιόν 29/μου καί δύο ἀνδρίσα (ὕ)ποκάμισα, τὰ κόκκινά μου, ἓν σεντόνιον μέγαλον, οἱ βέργες μου κα30/θώς εὐρίσκονται καί μίαν βελόνα, ἓν εἰκόνισμα μέγαλον, ταβάν ἓνα, τέξερον ἓν, μίαν 31/ληγκέρα μπακιρένη¹⁶⁸, μίαν [-----], φλορία δύο, γρ(ό)σια 40, ἓνα σουφράν μέγαλον, ἓνα 32/νάπ(π)ον¹⁶⁹, ἓν μέγαλον ἀγγεῖον, ἓν γανίτην, μύλον ζευγάριον ἓν, σκέπη μία καί μουστου33/χιά μία, τήν Ὁμολογίαν τοῦ Ἀπριλάκη, ἓν διούρι¹⁷⁰, ἓν λάϊνον μέγαλον καί ἡ εὐχή μου.

166. Συκοβιτίνα, ἡ: Πήλινο δοχεῖο γιά τή φύλαξη ξηρῶν σύκων. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1510.

167. Ἀτζουμάδι ἢ Ἀτσουμάδι, τό ἢ Ἀτζουμάδα, ἡ: Θηλυκό χρονιάρικο δαμάλι. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1407.

168. Ληγκέρα, ἡ: Τσιρπανλῆς 2028, σ. 1131 καί 1459.

169. Νάπ(π)ος, ὁ: Εὐλίνο δοχεῖο ἢ λεκάνη, τό ὁποῖο χρησιμεύει γιά τό ζύμμα ψωμοῦ. Ἀπό τήν ἰταλική λέξη: nappo.

170. Διούρι(ον), τό: Μικρό πήλινο δοχεῖο, ὅπου στάζει ἀπό τό ἄκρο τοῦ λουλά τοῦ ρακοκάξανου τό ὑγρό, τό ὁποῖο προέρχεται ἀπό τοὺς ὑγροποιημένους ὕδρα-

34/ Δίδω καί ἐγώ, ἡ μητέρα, τοῦ υἱοῦ μου, τοῦ Νικολάου, τόν Κοκκινόματον, τό χωράφιον 35/καί τήν Πλαγιάν εἰς τόν Ἀρχιστράτηγον, (ὕ)ποκάμισα δέκα.

Δίδω του τό κομμάτι εἰς τοὺς Πάλους, 36/πλήν τά δένδρα, ὅπου ἔχει μέσα τά κρατῶ γεροντομοίριν, 37/σεντόνιον ἔν, μαζελάριον ἔν καί ἡ εὐχή μου.

38/Καί ἡμεῖς μέν τά προσόντα ἡμῶν ταῦτα. Ὁ δέ Θεός, πλουσιόδωρος ὢν, ἐχαρί39/σατο αὐτούς ζωήν εὐθηνον, ὑγείαν ἀτάραχον καί ἴδοιεν τέκνα τέκνων 40/κύκλω τῆς τραπέζης αὐτῶν¹⁷¹, προσεπιχωρηγῶν αὐτοῖς καί ζωήν τήν αἰώνιον.

41/Νικόλαος Παναγιώτης παρῶν

42/Χα(τζή) Κονταρῆς παρῶν

43/ »

44/ »

45/ » ».

3) Παρατηρήσεις

1) Στό Προικοσύμφωνο αὐτό ἀναγράφεται τό ὄνομα τῆς Εἰρήνης, κόρης τοῦ παπᾶ Βασίλη καί μητέρας τῆς Μαρίας, ἡ ὁποία προικίζει τήν κόρη της Μαρία, πού πρόκειται νά ἔλθει εἰς γάμον μέ τόν Νικόλαο, υἱόν τοῦ παπᾶ Ἰωάννη Γερασίμου. Δέν γίνεται καμμία μνεία τοῦ συζύγου τῆς Εἰρήνης καί πατέρα τῆς Μαρίας. Ἐκεῖνος πιθανῶς ἔχει ἤδη ἀποβιώσει ἢ εἶναι διαζευγμένος μέ τήν Εἰρήνη. Ἐπί πλέον ἡ Εἰρήνη ἔχει ἀκόμη ἕναν υἱόν.

2) Ἡ θεία τῆς Μαρίας Καλή (Καλλιόπη), ἀδελφή τῆς μητέρας τῆς Εἰρήνης καί ἡ γιαγιά τῆς Μαρίας, προφανῶς ἡ μητέρα τῆς Εἰρήνης, προικοδοτοῦν ἐπίσης τή Μαρία. Ἀπό τήν πλευρά τοῦ πατέρα τῆς Μαρίας δέν ἀναφέρεται κανένα πρόσωπο.

3) Τό Προικοσύμφωνο αὐτό ἀκολουθεῖ τόν συνηθισμένο τύπο καί ὑπογράφεται ἀπό δύο μάρτυρες, ἃν καί ἔχει ἀφεθεῖ χώρος γιά περισσότερους, πού ἔμεινε τελικά κενός.

τμούς, δηλαδή ἡ ρακή. Στήν Κρήτη αὐτό τό δοχεῖο ὀνομάζεται σήμερα «κουρουπάκι τῆς ρακῆς».

171. Εὐχολόγιον τό Μέγα 1980, σ. 246.

XLIV. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 25-01-1845¹⁷²**1) Περίληψη**

Ἡ Ἄννα Νικολάου Πετρούτζου, τῆς ὁποίας ὁ σύζυγος ἔχει ἀποβιώσει, ἀποφασίζει νά δώσει σέ γάμο τήν κόρη της Καλή (Καλλιόπη), στόν Νικήτα, υἱό τοῦ Μανώλη Νικολάκη καί τήν προικίζει μέ κινητά καί ἀκίνητα, τά ὁποῖα περιλαμβάνονται στό Προικοσύμφωνο αὐτό. Ἐπίσης ἡ Καλή λαμβάνει ὡς προῖκα, ὅσα περιλαμβάνονται στή Διαθήκη τοῦ πατέρα της Νικολάου Πετρούτζου καί στή Διαθήκη τῆς θείας της Καλῆς, ἀδελφῆς τῆς Ἄννας, μητέρας τῆς νύμφης.

2) Κείμενο

«1845, Ἰανουαρίου 25.

1/Ὁ μέν Θεός, κατ' ἀρχάς πλάσας τόν ἄνθρωπον ἐποίησε πρὸς τεκνο2/γονίαν, ὅπως δοξάζεται τό πανάγιον Αὐτοῦ ὄνομα, 3/«αὐξάνεσθε καί πληθύνεσθε»¹⁷³, ὡς οἶος αὐτοῦς ἐνετείλατο.

4/Τούτου ἔνεκα καί ἐγώ, ἡ Ἄννα Νικολάου Πετρούτζου, ἔγνω <δοῦναι> 5/ἀνδρί νομίμῳ εἰς τήν θυγατέρα ἡμῶν Καλήν, τόν 6/Νικήτα, τοῦ Μανώλη τοῦ Νικολάκη υἱόν, «τίμιος γάρ, φησίν, ὁ γὰ7/μος καί ἡ κοίτη ἀμίαντος»¹⁷⁴.

Πρῶτον, προικοδοτοῦμεν αὐτήν, 8/εἴ τί μοι ὁ Θεός ἐδωρήσατο. Πρῶτον δίδω τήν πλαγιά εἰς τοῦ 9/Μουλούδη καί εἰς τόν Πλατύν τό χωραφάκι, πλήν κρα10/τίζω γεροντομοίριν ἕως νά ζῶ καί πάλε τῆς κόρης μου, τῆς 11/Καλῆς, δίδω της καί τόν κῆπον μου εἰς τόν Ἅγιον Ἰωάννην καί δύο κ(ου)ρού12/πια, στάμναν μίαν καί ἀπό τοῦ πατέρα της, εἴ τι μοῦ ἄφησεν, νά 13/εἶναι ἐδικά της καί ἐάν ὁμως μέ γηροκομῇ. Εἰ δέν (μέ γηροκομήση), νά τά 14/δίνω εἰς ὅποιον μέρος ἤθελεν μέ γηροκομήσουν. Ἔτι 15/τῆς δίδω ἕν ζευγάριν μύλους, ὑποκάμισα γυναικεῖα ἔξι, 16/σεντόνια τέσσερα, μαξελάρια τέσσερα, πεσκέτες τρεῖς, 17/σκέπες τρεῖς, σκούφιες δύο.

18/Ἔτι τῆς γράφω, τά ὅσα τῆς ἔχει ὁ πατέρας της κατά 19/τήν Διαθήκην του.

172. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 158.

173. Γέν. Α', 28.

174. Ἐβρ. 13, 4: «Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσιν καί ἡ κοίτη ἀμίαντος». Βλ. Εὐχολόγιον τό Μέγα 1980, σ. 239: «Ὅπως Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν χαρίσεται αὐτοῖς τίμιον τὸν γάμον καί τὴν κοίτην ἀμίαντον, τοῦ Κυρίου δεηθώμεν».

20/Όμοίως καί κατά τήν Διαθήκην τῆς θείας της, τῆς ἀδελ21/φῆς μου τῆς Καλῆς».

3) Παρατηρήσεις

1) Τό Προικοσύμφωνο αὐτό εἶναι πολύ σύντομο, διότι ἐκτός ἀπό ἐκεῖνα, κινητά καί ἀκίνητα, μέ τά ὁποῖα ἡ Ἄννα Νικολάου Πετρούτζου προικοδοτεῖ τήν κόρη της Καλή, ἡ νύμφη θά λάβει καί ὅσα περιλαμβάνονται στήν ὑπάρχουσα Διαθήκη τοῦ πατέρα της Νικολάου Πετρούτζου καί στή Διαθήκη τῆς θείας της Καλῆς, ἀδελφῆς τῆς Ἄννας Ν. Πετρούτζου.

2) Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι στό τελευταῖο μέρος τοῦ Προικοσυμφώνου, ἡ μητέρα τῆς νύμφης Ἄννα Ν. Πετρούτζου, ἀφήνει ὀρισμένα περιουσιακά στοιχεῖα στήν κόρη της Καλή, μέ τόν ὅρο, ὅτι ἡ κόρη θά γηροκομήσει τή μητέρα της. Διαφορετικά, αὐτά τά περιουσιακά στοιχεῖα θά τά λάβει ὡς ἀμοιβή ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θά γηροκομήσει τήν Ἄννα Ν. Πετρούτζου.

**XLV. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ
ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 6-02-1845¹⁷⁵**

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος μέ τήν ἐπιστολή του αὐτήν ἀπευθύνεται πρὸς τόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτον καί ἀφ' ἑνός μέν τοῦ γνωρίζει τή λήψη τῆς ἐπιστολῆς του ἀπό 31-01-1845 καί ἀφ' ἑτέρου δέ τοῦ γνωστοποιεῖ τήν ἔκδοση Διαζυγίου τοῦ κομιστῆ τῆς ἐπιστολῆς Κωνσταντίνου Κορδιστοῦ, ὕστερα ἀπὸ τή λύση τοῦ γάμου του μέ τή σύζυγό του Μαρία, παπᾶ Ἰωάννου¹⁷⁶.

Ἐπίσης ὁ Μητροπολίτης εὐχαριστεῖ τόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτο γιά τό ἀποσταλέν βαρελάκι μέ τό κρασί καί τοῦ στέλνει ὡς ἀντίδωρο καί εὐλογία διάφορα πράγματα.

175. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 159.

176. Διαζύγιο, μέ χρονολογία 2-11-1844, τό ὁποῖο ἐκδόθηκε μᾶλλον «κατά συναίνεσιν» (divortium ex consensu) μνημονεύεται σέ ἐπιβεβαιωτικό ἔγγραφο, χρονολογούμενο μέ ἐπίσημη μορφή, ἀπὸ τή διαζευχθεῖσα σύζυγο, τήν 27-01-1845. Διαζευχθέντες ἦσαν ὁ Κωνσταντῖνος Κορδιστός καί ἡ Μαρία, κόρη τοῦ παπᾶ Ἰωάννου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 842.

2) *Κείμενο*

«1/† Ὅσιώτατε Ἀρχιμανδρίτα κ(αί) Ἠγούμενε τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Μοναστηρίου τῆς Σπη2/λιανῆς, ἡμέτερε Ἐπίτροπε κύρ Νεόφυτε, τέκνον ἐν Κ(υρί)ῳ ἡμῶν ἀγαπητόν, 3/τὴν Ὅσιότητά σου πατρικῶς εὐχόμεθα ἀπὸ ψυχῆς.

Τό πρὸς ἡμᾶς υἱικόν Γράμ4/μα σου, τῆς 31. τοῦ παύσαντος¹⁷⁷, χθές ἐλάβομεν ἀπὸ τόν Κωνσταντῖνον Κορδιστόν κ(αί) 5/ῆσθημεν τὰ τῆς ἀγαθῆς υἱείας σου. Ὁ αὐτός μᾶς ἐπαρουσίασε κ(αί) ἓνα Γράμμα, ὅπου συ6/νοδικῶς ἐδῶ μετὰ τῶν ἐτέρων κληρικῶν ἐγράφη, εἰς τό ὅποιον θεωρεῖ κ(αί) ἡ 7/ἐγγραφος ἀπόφασις τῆς αὐτοῦ συζύγου, συμφώνως μέ τόν ἴδιον εἰς τὴν δήλωσίν του 8/κ(αί) κατ' αὐτό ἐδώσαμεν κ(αί) ἡμεῖς τό Τακτικόν Ἐκκλησιαστικόν Διαζύγιον εἰς αὐτόν, 9/ὅστις ἔχει τὴν ἄδειαν, νά νυμφευθῇ ἄλλην.

Ἐλάβομεν δέ καί τό σταλθέν βαρέλι μέ 10/κρασί κ(αί) εὐχαριστοῦν-
τές σοι εὐχόμεθα. Ἀπὸ τόν ἴδιον γραμματοκομιστήν λάβε κ(αί) ἡ Ὅσιότης 11/σου ἀμέσως 23 καλούπια γερά, καπνόν ὁκάδες 5 κ(αί) μερικά πορτοκάλια τοῦ περ(ι)βο12/λίου μας, 60. Νά τὰ μεταχειρισθῇς τὴν υἱεία, χάριν εὐχῆς κ(αί) εὐλογί(ας). Ἀπὸ δέ λεμόνια ὑστεροῦμε-
13/θα κ(αί) ἡμεῖς σχεδόν τὰ πρὸς χρῆσιν, ἐπειδὴ κ(αί) (ἐ)φέτος ὡς πολλὰ [ἡσθένησαν καί] μετὰ ἐξηράνθη14/σαν τὰ δένδρα.

Ἀπαντας τοὺς αὐτόθι ἡμετέρους τιμιωτάτους κληρικούς, τοὺς Δημογέροντας κ(αί) 15/λοιπούς Χριστιανούς εὐχόμεθα πατρικῶς ἐν Κ(υρί)ῳ, Οὗ ἡ χάρις εἴη μετὰ τῆς σῆς Ὅσιότητος.

16/ᾠωμέ, τὴν 6. Φεβρουαρίου. Ἐν Ρόδῳ.

17/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σου».

3) *Παρατηρήσεις*

1) Ἀπὸ τό περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς συνάγεται, ὅτι οἱ σχέσεις τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου καί τοῦ Ἠγουμένου τῆς Σπηλιανῆς Νεοφύτου ἦσαν ἄριστες. Ἐπικοινωνοῦν γιὰ διάφορα ἐκκλησιαστικά ζητήματα καί ἀνταλλάσσουν προσωπικά δῶρα.

2) Ἡ Νίσυρος τότε εἶχε ἄρκετά ἀμπέλια καί παρήγαγε καλῆς ποιότητος κρασί, τό ὁποῖο κατὰ καιρούς ἀποστέλλει ὁ Ἠγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτος ὡς δῶρον πρὸς τόν Μητροπολίτην του.

3) Ὁ Μητροπολίτης ἀνταποδίδει τὰ προσφερόμενα δῶρα, στέλ-

177. Ἦτοι, ἐπιστολή ἀπὸ 31-01-1845.

νοντας στόν Νεόφυτο μεταξύ άλλων καί καπνόν (ἀπό αὐτό συνάγεται ὅτι ὁ Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος ἐκάπνιζε), πορτοκάλια, ἐνίοτε λεμόνια κ.λπ.

4) Ἡ ἔκδοση ἀπὸ τῆ Μητρόπολη Ρόδου διαζυγίων δέν ἀποτελοῦσε σπάνιο περιστατικό.

XLVI. ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΣΥΝΑΨΕΩΣ ΔΑΝΕΙΟΥ: 9-05-1845¹⁷⁸

1) Περίληψη

Ὁ Κωνσταντῖνος Γεωργίου δανείσθηκε ἀπὸ τῆ Μονή τῆς Σπηλιανῆς, τὴν ὁποία ἐκπροσωπεῖ ὁ Ἡγούμενος αὐτῆς Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος, τὸ ποσόν τῶν ἐκατὸν πενήντα (150) γροσίων, μέ τόκον 10% ἐτησίως καί πρὸς πίστωση συντάσσεται ἡ Ὁμολογία αὐτή, ἡ ὁποία παραδίδεται στὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτο ὡς τεκμήριον.

2) Κείμενο

«1/Ν(οῦμερο) 150 [Γρ(όσια)].

2/Ἐλαβον ἐγώ, ὁ Κωνσταντῖνος Γ(εωργίου), παρὰ <τοῦ> Ἡγούμενου Νεοφύτου 3/<τῆς> Σπηλιανῆς γρ(όσια) ἐκατὸν πενήντα, σίγουρα τῆς γῆς¹⁷⁹ κ(αί) ὑπόσχο4/μαι νά πληρώσω μέ τόκον δέκα τά ἐκατόν.

Ὅθεν ἔδωσα 5/τὴν παροῦσαν μου Ὁμολογίαν τοῦ ἄνωθεν Ἡγούμενου, 6/διά ἀσφάλειαν τῆς Ὁμολογίας μου.

Τῇ 9. Μαΐ(ου) 1845.

7/ »Διακονικόλας [Φασ]ουλαρῆς παρών

8/ »πα(πᾶ) Μιχαήλ Γερασίμου παρών

9/ » Ὁ Γραφεὺς Γεώργιος Ἀντωνιάδης».

3) Παρατηρήσεις

1) Ὅπως συνάγεται καί ἀπὸ ἄλλα ἔγγραφα ἡ Μονή τῆς Σπηλιανῆς, παράλληλα πρὸς πολλές καί ποικίλες ἄλλες δραστηριότητες αὐτῆς, δρᾷ καί ὡς Χρηματοπιστωτικός Ὄργανισμός. Μπορεῖ καί δανεῖζει χρήματα μέ τόκο, ἔτσι ἀφ' ἑνὸς μέν διευκολύνει ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι πιέζονται ἀπὸ οἰκονομικὲς ἀνάγκες, ἀφ' ἑτέρου δέ ἐπενδύει τὰ κεφάλαιά της ἐπωφελῶς γιὰ τὴ Μονή.

178. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 161.

179. Ὅπως φαίνεται, ὑπῆρχαν στήν κυκλοφορία διαφόρων εἰδῶν γρόσια. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1418.

2) Ὁ ἀναφερόμενος ἐτήσιος τόκος 10% εἶναι λογικός, ἂν λάβει κανεῖς ὑπόψη του, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὑπῆρχαν περιπτώσεις, ὅπου ὁ τόκος ἦταν 2% μηνιαίως.

Ἐπίσης γνωρίζουμε ἀπὸ ἔγκυρες γραπτές πηγές, ὅτι στὴν Κρήτη κατὰ τὸν 19ον αἰ. καὶ στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ., συνήθως πολυμελεῖς Οἰκογένειες, οἱ ὁποῖες λίγους μῆνες πρὶν ἀπὸ τὴ νέα παραγωγή τοῦ ἐλαιολάδου (Νοέμβριος-Δεκέμβριος), ἐστεροῦντο αὐτοῦ, τότε ἠναγκάζοντο νὰ δανεῖζονται ἐλαιόλαδο «τρικούρουπο», ἥτοι ἐλάμβαναν δύο κουρούπια τό θέρος καὶ τό φθινόπωρο μέ τὴ νέα παραγωγή ἐπέστρεφαν στὸν δανειστή τρία κουρούπια ἐλαιόλαδο. Πρόκειται γιὰ τόκο 50% καὶ μάλιστα γιὰ χρονικὸ διάστημα λίγων μηνῶν.

3) Ὡς μάρτυρες ὑπογράφουν οἱ:

α) Διακονικόλας Φασουλαρῆς καὶ β) παπᾶ Μιχαήλ Γερασίμου.

Ὡς γραφέας τῆς Ὁμολογίας αὐτῆς ἀναφέρεται ὁ Γεώργιος Ἀντωνιάδης.

XLVII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 25-05-1845¹⁸⁰

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος εὐρίσκεται στὴ νῆσο Σύμη καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, μέ τὴν ἐπιστολὴν του αὐτὴν, ἀπευθύνεται στὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτον. Μετὰ τὰ τυπικά, τοῦ γνωρίζει, ὅτι ὁ Ἐφορος τῆς Μητροπόλεως Ρόδου στὴν Κωνσταντινούπολη τὸν ἐπληροφόρησε, ὅτι ὑπάρχει «Ἔλεος» στὴ Ρωσσία, πού ἀνήκει στὴ Μητρόπολη Ρόδου.

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου ὑποθέτει, ὅτι ἐάν ὄντως ἡ πληροφορία αὐτὴ ἀληθεύει, πιθανῶς νὰ πρόκειται γιὰ κάποιο Μετόχιο ἢ ἄλλο Ἐκκλησιαστικὸ Ἰδρυμα ἢ Ὑποστατικὸ, ἀφιερωμένο στὴν Παναγία τῆς Σπηλιανῆς τῆς Νισύρου.

Ὁ Ἡγούμενος Νεόφυτος προτρέπεται ἀπὸ τὸν Μητροπολίτην του, νὰ ἐρευνήσῃ ἀμέσως καὶ ἐνδελεχῶς, ἐάν τυχόν στό Ἀρχεῖον τῆς Σπηλιανῆς ὑπάρχει κάτι σχετικὸ ἢ νὰ ζητήσῃ νὰ πληροφορηθεῖ ἐκ μέρους τῶν Ἱερέων τῆς Νισύρου ἢ ἀπὸ τοὺς γεροντότερους Λαϊκούς, ἐάν γνωρίζουν κάτι σχετικὸ.

180. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 160.

Καί εάν εύρει κάποιο έγγραφο ή σχετικό πρὸς τήν υπόθεση αὐτή σημείωμα ή εάν έχει κάποια ἄλλη σχετική πληροφορία, ἔστω καί προφορική, τότε νά πάρει αὐτά μαζί του, καθώς καί τήν σφραγίδα τῆς Σπηλιανῆς καί νά ἔλθει στή Ρόδο πρὸς συνάντησή του μετὰ τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου, προκειμένου νά προβοῦν ἀμέσως καί ἀπό κοινοῦ στίς δέουσες ἐνέργειες.

Τέλος, σέ ὑστερόγραφο, ἀναφέρεται ή πληροφορία, ὅτι ὁ μέχρι πρό τιнос Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γερμανός Δ΄ παρητήθη καί νέος Οἰκουμενικός Πατριάρχης ἀνεδείχθη ὁ Γέροντας τοῦ Μητροπολίτου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου, ὁ ἀπό Κυζίκου Μελέτιος, τόν ὁποῖον ὁ Ἰάκωβος θεωρεῖ ὡς ἄλλον πατέρα του. Συνεπῶς ή εἶδηση αὐτή ἀποτελεῖ γεγονός χαρμόσυνο, γιά τόν Μητροπολίτη Ρόδου Ἰάκωβον τόν Πάτμιον.

2) Κείμενο

«1/† Ὁσιώτατε, ἡμέτερε Ἀρχιμανδρίτα κ(αί) Ἡγούμενε τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Μοναστηρίου 2/τῆς Σπηλιανῆς, κύρ Νεόφυτε, τέκνον ἐν Κ(υ-
ρί)ῳ ἀγαπητόν, τήν Ὁσιότητά σου πατρικῶς εὐ3/χόμεθα κ(αί) μετὰ
τήν ἐρώτηση τῆς ἀγαθῆς ὑγείας σου, δηλοποιούμέν σοι, ὅτι ἐ4/πειδή
κ(αί) ὁ Ἐφορός μας ἀπό Κωνσταντινουπόλιν μᾶς γράφει, διά κά-
ποιον Ἔλεος¹⁸¹, ὅπου εὐρί5/σκεται εἰς τήν Ρωσσίαν, διορισμένον εἰς
ἓνα Μοναστήριον τῆς Ἐπαρχίας μας, 6/ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως
τῆς Θεοτόκου, ἡμεῖς δέ ὑποπτευόμεθα 7/κατά συμπερασμόν, μήπως
εἶναι τό αὐτοῦ Μοναστήριον τῆς Σπηλιανῆς.

Διά 8/τοῦτο, ἅμα λάβης τό παρόν μας, νά περιεργασθῇς μέ κάθε
ἀκρίβειαν, εάν ὑ9/πάρχωσιν ἔγγραφα παλαιά τοῦ Μοναστηρίου.
Ἴσως κ(αί) εὐρίσκεται κανένα σημείω10/μα εἰς αὐτά, ὅπου νά ἀνα-
φέρῃ διά τό αὐτό Ἔλεος, πότε κ(αί) πῶς ἐστάθη, πόσοι χρό11/νοι
εἶναι κ(αί) ή ποσότης. Ὁμοίως νά ἐρωτήσης κ(αί) τοὺς αὐτοῦ γερον-
τοτέρους Ἱερωμέ12/νους ή Λαϊκοὺς, πῶς γνωρίζουσι ἓνα τοιοῦτον ή
πῶς τό ἔχουσιν ἐξ ἀκοῆς κ(αί) νά 13/πληροφορηθῇς καλῶς.

Κ(αί) εάν εὕρης κανένα ἔγγραφον ή σημείωμα, ὅπου 14/νά δια-
λαμβάνῃ αὐτήν τήν υπόθεσιν, νά τό παραλάβῃς ὁ ἴδιος κ(αί) ἀμέσως
νά ἔλ15/θῃς εἰς ἀντάμωσίν μας, παίρνοντάς μαζί σου κ(αί) τήν σφρα-
γίδα τοῦ Ἱεροῦ Μοναστηρί(ου) 16/κ(αί) μήν τό ἀμελήσης.

181. Ἔλεος, τό: Περιουσιακό στοιχεῖο, κινητό ή ἀκίνητο, τό ὁποῖον ἀνήκε σέ Μονή τῆς Μητροπόλεως Ρόδου, στήν ὁποία ὑπήγετο καί ή Νίσυρος.

Ταῦτα ἐν τοσούτῳ εὐχετικῶς κ(αί) ὑγίαινε ἐν Κ(υρί)ῳ.
 17/.αωμέ', τήν κε' Μαΐου. Ἐν Σύμῃ.
 18/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῶ εὐχέτης.
 [Ἀκολουθεῖ προσθήκη, γραμμένη ἀπό ἄλλο χέρι]:
 19/Εἰ οὕτως, εἰ ἄλλως, νά ἔχωμεν ταχεῖαν 20/ἀπάντησίν σου.
 Γίνωσκε κ(αί) τοῦτο, ὅτι 21/[παρητήθη] ὁ Πατριάρχης¹⁸² κ(αί)
 ἐπατριάρχευσεν 22/ὁ πανσεβαστός ἡμῶν Γέροντας ἀπό Κυζίκου 23/
 κύρ Μελέτιος¹⁸³, τόν ὁποῖον θεωροῦμεν ὡς 24/ἄλλον πατέρα».

3. Παρατηρήσεις

1) Ἡ Ἱερά Μητρόπολη Ρόδου εἶχε ἓναν Ἐφορο στήν Κωνσταντινούπολη –ὅπως ἀναφέρεται στήν ἐπιστολή αὐτή τοῦ Μητροπολίτου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου–, ὁ ὁποῖος ἦταν ἐντεταλμένος νά ἐνημερώνει τή Μητρόπολη Ρόδου γιά ἀφορῶντα σέ αὐτήν θέματα καί νά φροντίζει νά προωθεῖ ὑποθέσεις σχετικές μέ ἐκείνην.

Ὁ Ἐφορος τῆς Μητροπόλεως Ρόδου στήν Κωνσταντινούπολη ἐνημέρωσε τόν Μητροπολίτη Ρόδου, ὅτι σύμφωνα μέ πληροφορίες του, ὑπάρχει στή Ρωσσία ἓνα «Ἐλεος», τό ὁποῖο ὑπάγεται στή δικαιοδοσία τῆς Μητροπόλεως Ρόδου. Ὁ Ἰάκωβος ὁ Πάτριος ὑποθέτει, ὅτι ἐάν ὄντως ἔτσι ἔχουν τά πράγματα, πιθανῶς πρόκειται γιά Μετόχιο, Κάθισμα ἢ ἄλλο Ἐκκλησιαστικό Ἰδρυμα, τό ὁποῖο σχετίζεται μέ τήν ἱερά Μονή τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς τῆς Νισύρου. Φαίνεται, ὅτι τόσο μεγάλη ἦταν ἡ φήμη τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς, ὥστε νά ἔχει φθάσει μέχρι καί σέ αὐτήν τή Ρωσσία. Ἀτυχῶς δέν γνωρίζομε, ἐάν ἡ σχετική ἔρευνα τοῦ Ἡγουμένου Νεοφύτου στά Ἀρχεῖα τῆς Σπηλιανῆς, εἶχε κάποιο θετικό ἀποτέλεσμα.

2) Στό τέλος τοῦ ἐγγράφου περιλαμβάνεται ἡ εὐχάριστη εἰδηση, ὅτι ὁ Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γερμανός Δ' (1842-1845, 1852-1853) παρητήθη¹⁸⁴ καί ἐξελέγη νέος Πατριάρχης ὁ ἀπό Κυζίκου Μελέτιος, ὁ ὁποῖος ἦταν Γέροντας καί πνευματικός πατέρας τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου.

Πράγματι ὁ Πατριάρχης Γερμανός Δ' παρητήθη καί ἀνεδείχθη Πατριάρχης ὁ Μελέτιος Γ' (1845), ὁ ὁποῖος δυστυχῶς ὕστερα ἀπό

182. Πρόκειται γιά τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Γερμανό Δ'.

183. Πρόκειται γιά τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Μελέτιο Γ' (1845).

184. Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία* 1959, σ. 798.

πατριαρχία λίγων μόνον μηνῶν ἀπεβίωσε καί ἀνεδείχθη Πατριάρχης ὁ ἀπὸ Ἐφέσου Ἀνθιμος ΣΤ' (1845-1848, 1853-1855, 1871-1873)¹⁸⁵.

3) Ἐάν μελετήσῃ κάποιος λεπτομερῶς τὴ μακραίωνη Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί εἰδικότερα κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας (1453 μ.Χ. ἕως σήμερα), θὰ διαπιστώσῃ, ὅτι οἱ ἀλλαξοπατριαρχίαι ἀποτελοῦσαν ἐνδημικὸ φαινόμενο. Καί φαίνεται, ὅτι τοῦτο δέν ὀφείλετο τόσο στὴν Ὀθωμανικὴ Διοίκηση, γιὰ τὴν ὁποία ἡ συχνὴ ἀλλαγὴ τῶν Πατριαρχῶν ἦταν μᾶλλον εὐπρόσδεκτη καί συμφέρουσα ὑπόθεσις, λόγῳ τῶν δώρων ποὺ ὁ νέος Πατριάρχης ὀφείλε νὰ προσφέρει στοὺς ἀνώτερους ἀξιωματοῦχους τῆς Ὀθωμανικῆς Διοικήσεως, ἀλλὰ ὀφείλετο κυρίως στὸν ὑπάρχοντα ζωηρὸν ἀνταγωνισμὸν μεταξὺ τῶν παλαιῶν καί ἱστορικῶν Οἰκογενειῶν τοῦ Φαναρίου, τῶν ἀντιμαχομένων μερίδων τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί στίς προσωπικὲς φιλοδοξίες διαφόρων δυναμικῶν ἐκκλησιαστικῶν προσωπικοτήτων.

Ἐπίσης θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ, ὅτι πολλὲς φορές ἐκπρόσωποι διαφόρων ἄλλων Ἐκκλησιῶν καί Ὁμολογιῶν (Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, Εὐαγγελικὴ Ἐκκλησία κ.λπ.), ὅταν ὁ ἐκάστοτε Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἀντετίθετο στὰ συμφέροντά των, κατέβαλαν προσπάθειες, προκειμένου νὰ ἐπηρεάσουν τὴν Ὀθωμανικὴ Διοίκηση, ὥστε ὁ Πατριάρχης νὰ ὑποχρεωθεῖ σὲ παραίτηση.

XLVIII. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΩΡΗΤΩΝ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ: 11-10-1845¹⁸⁶

1) Περίληψη

Στό ἔγγραφο αὐτό περιλαμβάνονται ὀνόματα δωρητῶν, Νισυρίων καί ἄλλων Χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι μέ χρηματικὰ ποσὰ ποὺ συνεισέφεραν, ἀγόρασαν ὀρισμένα ἱερά σκεύη καί τὰ ἐδώρησαν στὴ Μονὴ τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς τῆς Νισύρου. Πιθανῶς τὰ ὀνόματα αὐτὰ ἀνεγράφησαν, προκειμένου νὰ μνημονεύονται στὴν Πρόθεσις κατὰ τὴν ἐκάστοτε τέλεσις τῆς Θείας Λειτουργίας, ὅποτε ὁ ἱερεὺς μνημονεῦει ζώντων καί τεθνεώτων.

185. Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* 1959, σ. 798.

186. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 162.

2) *Κείμενο*

«1/1845, 2/Όκτωβρίου 11, 3/εις Νίσυρον.

4/Έμεϊς, οί κάτωθεν ύπογεγραμμένοι συμπατριώται καί άδελφοί Χριστιανοί, οί όποιοι συνδράμαμεν χριστιανικώς διά τήν άγοράν τών άκολουθων ιερών σκευών του Μοναστηρίου τής Νισύρου, εις τό όνομα τής Κυρίας Θεοτόκου Σπηλιανής:

[Άριστερή στήλη]:

5/Ιον. Έναν Έπιτάφιον γαλάζιον, 6/έν επιγονάτιον, 7/δύο καν-
δηλέρια, 8/έν θυμιατήριον, 9/καί μίαν ράβδον.

10/Τών συμβοηθούντων τά όνόματα:

11/Ιον Κωνσταντίνος Ιωάννου Μαυρομου12/στάκης, γονέων κ(αί) άδελφών, 13/2ον Γεώργιος Άντωνίου Κορδιστός, 14/γονέων κ(αί) άδελφών. 15/3ον Νικήτας Κωνσταντίνου Φωκάς, 16/γονέων καί άδελφών, 17/Ιωάννης Άντωνίου Καλεντής, 18/Παναγιώτης Κωνσταντίνου, 19/Ιωάννης Κωνσταντίνου, 20/Άριστείδης Κωνσταντίνου, 21/Γεώργιος Άλεξάνδρου, 22/Έλευθέριος Άλεξάνδρου, 23/Γεώργιος Μανώλης, 24/Ιωάννης Μανώλης, 25/Γεώργιος Ιωάννου, 26/Νικόλαος Παρίσης, 27/Ιάκωβος Δημησόβ, 28/Ιωάννης Νικολάου, 29/Δημήτριος Μιχαήλου.

[Δεξιά στήλη]:

30/Παῦλος Βασιλείου, 31/Μιχάλης Παπα[ευ]σταθίου, 32/Γεωργιάδης, 33/Δημήτριος Κωνσταντίνου, 34/Μανώλης Μαρασόπουλος, 35/Χρήστος Έγγλέζης, 36/Θεόδωρος Παναγιώτου, 37/Κωνσταντίνος Έγγλέζης, 38/Γεώργιος Σακελλάρης, 39/Ιωάννης Δημητρίου, 40/Μιχάλης Έμμανουήλ, 41/Μανώλης Παραμπούτης καί Δη42/μήτριος, γονέων καί άδελφών, 43/Άθανάσιος Χαζηπαῦλος, 44/Κωνσταντίνος Γεωργίου, 45/Μιχαήλ Νικολάου, 46/Γεώργιος Έμμανουήλ, 47/Κωνσταντίνος, γονέων καί άδελφών, 48/Έλευθέριος Κωνσταντίνου, 49/Γεωργιάδης, 50/Κωνσταντινίδης, 51/Νικολαΐδης, 52/Αντώνιος Νικολάου, 53/Κωνσταντίνος Νικολάου, 54/Πασχάλης Νικολάου, 55/Δημήτριος, γονέων καί άδελφών, 56/Νικόλαος Στρατής, 57/Κωνσταντίνος Νικήτα, 58/Νικόλαος Γεώργιος καί Άντωνίου καί Νικήτα, 59/Νικόλαος, Βασίλειος, Γεώργιος, γονέων κ(αί) 60/άδελφών, 61/Παναγιώτης Παναγιωτάκης, 62/Δημήτριος Βαλιάνος κ(αί) Άντώνιος Μι63/χαήλου, 64/Αντώνιος Παντελή, γονέων καί άδελφών, 65/Κωνσταντίνος Νικήτα καί Γραφεύς».

3) Παρατηρήσεις

1) Ἡ σχετικά μικρή ποσότητα τῶν ἀναφερομένων ἱερῶν σκευῶν, τὰ ὅποια ἀγοράσθησαν καί προσεφέρθησαν ὡς δῶρα στήν Ἱερά Μονή τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου καί ὁ δυσανάλογα μέγας ἀριθμός τῶν ἀναγραφομένων ὀνομάτων τῶν δωρητῶν, ὁδηγεῖ στό συμπέρασμα, ὅτι ἕκαστος τῶν δωρητῶν κατέβαλε μικρό σχετικά ποσό.

2) Τό κείμενο αὐτό εἶναι μεταξύ ἄλλων σημαντικό, διότι σέ αὐτό ἀναγράφεται μέγας ἀριθμός δωρητῶν, ὀρισμένοι ἀπό τοὺς ὁποῖους εἶναι δυνατόν νά ταυτισθοῦν μέ πρόσωπα Νισυρίων, τὰ ὅποια μνημονεύονται καί σέ ἄλλα ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου.

3) Ἀπό τήν ἀναγραφή τῶν ἐπωνύμων, δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ βέβαιο, ὅτι ἤδη καί περί τά μέσα τοῦ 19ου αἰ., εἶχε καθιερωθεῖ γενικά στή Νίσυρο ἡ χρήση τῶν ἐπωνύμων, ὅπως εἶναι σήμερα. Πιθανῶς σέ πολλές περιπτώσεις ὡς ἐπώνυμο ἐχρησίμευε ἀπλῶς ἡ ἀναγραφή τοῦ βαπτιστικοῦ ὀνόματος τοῦ πατέρα.

Ἐνδεικτικά ἀναφέρεται τό παράδειγμα: Ἰωάννης Ἀντωνίου. Τό βαπτιστικό τοῦ ἀναφερομένου προσώπου ἦταν Ἰωάννης καί ὡς ἐπώνυμο χρησιμεύει τό βαπτιστικό ὄνομα τοῦ πατέρα του, ὁ ὁποῖος ὀνομάζετο Ἀντώνιος. Φαίνεται ὅτι αὐτό συνέβαινε ἀρχικά καί ἀργότερα τό πατρώνυμο καθιερώθηκε ὡς μόνιμο ἐπώνυμο τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας.

4) Στό τέλος τοῦ ἐγγράφου ἀναφέρεται ὁ Κωνσταντῖνος Νικήτα, ὡς ἕνας ἐκ τῶν δωρητῶν καί γραφέας τοῦ κειμένου αὐτοῦ.

XLIX. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 27-10-1845¹⁸⁷

1) Περίληψη

Ὁ Παπᾶ Ἰωάννης, υἱός τοῦ παπᾶ Γεωργάκη καί ἡ Πρεσβυτέρα αὐτοῦ Ἄννα, ἔχουν μία θυγατέρα, τή Μαρία, τήν ὁποία δίδουν ὡς σύζυγο στόν Κωνσταντῖνο, υἱό τοῦ μακαρίτου Νικολάου Ἀγγελίνη καί τήν προικίζουν μέ τά ἀναγραφόμενα στό Προικοσύμφωνο κινητά καί ἀκίνητα.

187. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 163-164.

2) *Κείμενο*

«1/1845, Ὀκτωβρίου 27.

2/Ὁ μὲν Θεός κατ' ἀρχάς πλάσας τόν ἄνθρωπον, «ἄρσεν 3/καὶ θῆλυ ἐποίησε»¹⁸⁸ πρὸς τεκνογονίαν, ὅπως διασωζομένου, δοξάζεται 4/τό πανάγιον Αὐτοῦ ὄνομα, «αὐξάνεσθε δὲ καὶ πληθύνεσθε»¹⁸⁹, ὡς οἷος αὐτοὺς ἐνε5/τείλατο.

Τούτου ἔνεκα καὶ ἐγώ, ὁ πα(πᾶ) Ἰωάννης πα(πᾶ) Γεωργάκη καὶ ἡ 6/Πρεσβυτέρα μου Ἄννα, ἔχομεν νόμιμον θυγατέρα ὀνόματι Μαρίαν, 7/ἔγνωμεν ἀνδρὶ νομίμῳ ἐκδοῦναι αὐτῆς, «Τίμιος γάρ, φησίν, ὁ γάμος 8/καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος»¹⁹⁰, τόν Κωνσταντῖνον, τοῦ ποτέ μακαρίτου Νικο9/λάου Ἀγγελίνῃ.

Καὶ δὴ πρῶτον δίδωμεν τῶν γεννητόρων ἡμῶν εὐχήν, εἴτα 10/προικοδοτοῦμεν αὐτοὺς, εἴ τί μοι ὁ Θεός ἐδωρήσατο, ἀμπέλια καὶ χωρά11/φια, ἀργά¹⁹¹ καὶ καματερά¹⁹², ὅλα τῆς κόρης μας τῆς Μαρίας.

Πλήν κρατίζο12/μεν παντελῶς εἰς τοὺς Λάκκους τό χωράφι διὰ χάριτα τοῦ υἱοῦ μας καὶ 13/εἰς τὴν Σκάλαν, τὰ κομμάτια αὐτά τὰ κρατίζομεν παντελῶς.

Κρατίζομεν 14/καὶ γεροντομοίρι καὶ τὰ δύο μέρη, ἕως νά ζοῦμεν καὶ πάλιν τῆς κόρης 15/μας, εἰς τόν Ἅγιον Νικόλαον τό κομμάτι μέ ταῖς συκαῖς καὶ εἰς τοῦ Κα16/πριάνου¹⁹³ τὰ δύο κομμάτια εἰς τὴν κάτω μερέαν καὶ τὴν ἐλαίαν εἰς τὴν 17/πάνω μερέαν καὶ εἰς τοῦ Ζυασμένου¹⁹⁴ τό χωράφι καὶ εἰς τό Καμάρι 18/τὴν ταύλα μέ τὴν σκαλουσιάν καὶ εἰς τό Ἄργος τό χωράφι. Αὐτά τὰ 19/κρατίζομεν καὶ τὰ δύο μέρη ἕως νά ζοῦμεν καὶ πάλιν τῆς κόρης 20/μας.

Ἀκόμα τῆς δίνω κρεπτήν εἰς τοῦ Καπριάνου μίαν, μέ στάμνας 21/τρεῖς καὶ κρητικόν ἀγγεῖον ἓν, εἰς ταῖς Βάσσαις κρεπτήν μίαν μέ ἀγ22/γεῖα κρασικά δύο, γιστέρνες εἰς τοῦ Καπριάνου μίαν, εἰς τὴν Καρδιάν¹⁹⁵ μίαν, 23/εἰς τόν Προφήτην Ἡλίαν μία, πλήν νά πίνωμεν

188. Γέν. Α' , 27.

189. Γέν. Α', 28.

190. Ἐβρ. ιδ', 13.

191. Ἀργά χωράφια, τὰ: Μὴ καλλιεργημένα, χέρσα.

192. Καματερά χωράφια, τὰ: Καλλιεργημένα ἢ καλλιεργούμενα.

193. Καπριάνου, στοῦ: τοπ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 74, 990, 1332 καὶ 1438.

194. Ζυασμένου ἢ Ζυ(γ)ισμένου ἢ Ζυγιασμένου, τοῦ: τοπ. Τσιρπανλῆς σ. 1429.

195. Καρδιά < Καρυδιά, ἡ: τοπ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1439. Στὴν πρόωγν Ἐπαρχία Ἀμαρίου (σημερινὸς Δήμος Ἀμαρίου), τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης Κρήτης, ὑπάρχει οἰκισμός, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται «Καρδάκι» < Καρυδάκι.

καί ἡμεῖς νερόν ἀπό 24/Καπριάνου, ἕως νά ζοῦμεν καί τά δύο μέρη, δίνωμέν της τά σπίτια 25/εἰς τό Πηγαδούλι, τήν κατοικίαν, ὡς καθὼς εὐρίσκονται, κραββατοστρώση 26/ἔν, μαξελάρια 4, σεντόνια 4, σκέπες 2, ἄσημικόν – μαλα27/ματικόν ὡς εὐρίσκεται, καμουχάν ἕναν, σεντούκιν ἕν, μύλοι ζευγάρια 28/δύο, τά σπίτια εἰς τό Λαγκάδι μέ τήν γιστέρνα, κελλάρι εἰς τό Κάστρον ἀρ29/ματωμένον, ζευγάρι ἕν, ἀρεστόν ἕνα θῆλυ, ὄνους δύο ἄρσεν καί θῆ30/λυ, χοίρους τέσσαρες, ἀξίνες δύο, (ὑ)νία τρία, λούρα ζυγές δύο, κῆπον 31/εἰς τήν Λίμνην ἕνα.

Ἀκόμα κρατίζομεν καί τά σπίτια εἰς τόν Γιαλόν, 32/ὡς καθὼς εὐρίσκονται, παντελῶς καί νά τά ἔχει ἡ Παπαδιά μου εἰς τήν 33/ἐξουσίαν της καί ἀποθανόντας της, ὅπου θέλει νά τά δίνει.

34/Δίδω καί ἐγώ, ὁ παπᾶ Ἰωάννης, τῆς κόρης μου τῆς Μαρίας, εἰς τά Βαθιά¹⁹⁶ 35/τήν ταύλα τήν μακρειάν καί πάνω, ὡς καθὼς εὐρίσκεται καί εἰς τό Λακ36/κί, εἰς τήν Κάτω μερέαν ταύλες πέντε, στάμνες δύο, βέργες μαργαριταρένιες 37/ζευγάρι ἕν, τέξερν ἕν, ταβάν ἕνα, σουφράν ἕνα, σκάφην μίαν.

Δίδω 38/της καί τό ρακοκάζανόν μου ἀρματωμένον¹⁹⁷, πλήν νά ψήνω καί ἐγώ, ἕως νά ζῶ 39/καί ὁπόταν κάμη ὁ υἱός μου ρακοκάζανον, ἔχη νά πληρώνη ὁ γαμβρός μου 40/τό ἡμισυ, πάλιν καί νά μοῦ κάμη ὁ γαμπρός μου ἕναν πάγκον.

41/1845, Ὀκτωβρίου 27.

42/Νεόφυτος Ἱερομόναχος, Σύγκελλος καί Ἠγούμενος τῆς Σπηλιανῆς, Ἐπίτροπος 43/τοῦ Ἁγίου Ρόδου.

44/παπᾶ Χαρτοφύλης παρῶν

45/Διακο-Νικόλας Παραμπούτης παρῶν

46/Ἰωάννης Ἀναγνώστης παρῶν

47/Διακο-Μιχάλης Πετροῦτζος παρῶν

48/Διακο-Νικόλας Καμαρινός παρῶν

49/Καί ἐγώ, ὁ Διακο-Γεωργαλῆς, μέ εὐχαρίστησή μου καί μέ τήν εὐχή 50/μου τά ἔδωσα αὐτά».

3) Παρατηρήσεις

1) Κατ' ἀρχήν εἶναι ἀξιοσημεῖωτο ὅτι ἀναγράφεται τό ὄνομα τῆς Πρεσβυτέρας Ἄννας, συζύγου τοῦ Παπᾶ Ἰωάννη, υἱοῦ τοῦ παπᾶ Γεωργάκη. Αὐτό συμβαίνει σπάνια στά Προικοσύμφωνα τῆς Νισύ-

196. Βαθιά, τά: τοπ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1408.

197. Ρακοκάζανον ἀρματωμένον: Ἦτοι, μέ ὅλα τά ἀπαραίτητα σύνεργα.

ρου τοῦ 19ου αἰ. Συνήθως λέγεται ἀπλῶς «ἐγώ, ----- καὶ ἡ συμβία μου», χωρὶς νὰ ἀναφέρεται τὸ ὄνομά της.

2) Ὁ πατέρας τῆς νύμφης παπᾶ Ἰωάννης εἶναι υἱὸς τοῦ παπᾶ Γεωργίου ἢ παπᾶ Γεωργάκη. Αὐτὸ παρατηρεῖται συχνά γιὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴ Νίσυρο καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ ἴδιο συνέβαινε μέχρι πρόσφατα, συχνά δὲ παρατηρεῖται καὶ σήμερα. Ὑπῆρχαν καὶ ὑπάρχουν ἱερατικὲς οἰκογένειες, στίς ὁποῖες ἐπὶ πολ- λές γενεές ἄρρενα μέλη αὐτῶν χειροτονοῦνται ἱερεῖς καὶ ἐπιτελοῦν αὐτὸ τὸ λειτούργημα.

3) Οἱ γονεῖς τῆς νύμφης Μαρίας εἶναι εὐκατάστατοι καὶ τὰ κινητὰ καὶ ἀκίνητα, μέ τὰ ὁποῖα προικίζεται ἐκ μέρους των ἡ κόρη των εἶναι πολλὰ καὶ σημαντικά.

4) Τὸ Προικοσύμφωνο ὑπογράφεται ἀπὸ ἑπτὰ (7) συνολικά μάρ- τυρες, προκειμένου αὐτὸ νὰ ἔχει μεγαλύτερο κύρος.

5) Δέν ἀναφέρεται ὁ γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου, ὁ ὁποῖος φαίνεται νὰ ἦταν κάτοχος καλῆς παιδείας, ἐπειδὴ τὸ κείμενο εἶναι ἄρτιο καὶ μέ ἐλάχιστα ὀρθογραφικὰ ἀβλεπτήματα.

L. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 5-12-1845¹⁹⁸

1) Περίληψη

Ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτος, ἂν καὶ ἦταν ἄνθρωπος σοβαρός, συντηρητικῶν ἀρχῶν, διαθέτοντας μεγάλη πείρα ζωῆς καὶ γνώστης τῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν θεμάτων τῆς Κοινο- νίας τῆς Νισύρου τῆς ἐποχῆς του, φαίνεται, ὅτι ὑπέπεσε σὲ κάποιο ἐκούσιο ἢ ἀκούσιο σφάλμα ἢ διέπραξε κάποια παρατυπία καὶ ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος τοῦ ἐπέβαλε γιὰ ὀρισμένο χρονικὸ διάστημα τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἐπιτίμιο τῆς ἀποχῆς ἀπὸ κάθε Ἱεροπραξία (ἀργία).

Ἀκολουθῶς ὁ Νεόφυτος ἐζήτησε ἐγγράφως συγγνώμη ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη, παράλληλα δὲ οἱ Προεστῶτες καὶ γενικά οἱ κάτοικοι τῆς Νισύρου μέ ἐπιστολὴ των, τὴν ὁποῖαν συνέταξαν ἀπὸ κοινοῦ καὶ τὴν ἀπέστειλαν στὸν Μητροπολίτη, τὸν παρεκάλεσαν, ὅπως συγχωρήσει τὸν Νεόφυτο καὶ τὸν ἀπαλλάξει ἀπὸ τὴν τιμωρίαν τῆς

198. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 165.

ἀργίας. Ὁ Μητροπολίτης μέ τήν παροῦσα του ἐπιστολή γνωρίζει στόν Νεόφυτο, ὅτι τόν συγχωρεῖ καί ὅτι ἀπό τοῦδε καί στό ἐξῆς εἶναι ἐλεύθερος νά ἱεροπρακεῖ.

Ἐπίσης ὁ Μητροπολίτης εὐχαριστεῖ τόν Νεόφυτο γιά ἀποσταλέντα πρὸς ἐκεῖνον δῶρα ἀπό τή Νίσυρο καί τόν παρακαλεῖ, νά τοῦ στείλει ἐπί πλέον ἐλαιόλαδο καί κρασί. Ὁ Μητροπολίτης τέλος εὐχεται στόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο καλὰ Χριστούγεννα.

2) *Κείμενο*

«1/† Ὅσιώ(τατε) Ἡγούμενε τοῦ Ἱεροῦ Μοναστηριοῦ τῆς Κυρί(ας) Θεοτόκου τῆς Σπηλιανῆς, κύρ 2/Νεόφυτε, τέκνον ἐν Κ(υρί)ῳ ἡμῶν ἀγαπητόν, τήν Ὅσιότητά σου πατρικῶς εὐχόμεθα 3/κ(αί) ἐπομένως σοί δηλοποιοῦμεν, ὅτι πρό ἡμερῶν ἐδεξάμεθα τό πρὸς ἡμᾶς υἱικόν 4/Γράμμα σου, διὰ τοῦ ἐντιμοτάτου Προεστῶτος Διακομιχάλη¹⁹⁹ κ(αί) δι' αὐτοῦ ἐχάρημεν 5/τά τῆς ἀγαθῆς υἰείας σου, ἐν ταυτῷ κ(αί) ὅσα μᾶς ἀναφέρεις διὰ τήν συγχώρησίν 6/σου καθὼς κ(αί) διὰ κοινοῦ Γράμματος οἱ Προεστῶτες καί κοινοὶ πατριῶτες μεσιτεύουσι 7/ὑπέρ τούτου.

Πλὴν ἡμεῖς κ(αί) ἀντί τούτων κατὰ χρέος ἐκκλησιαστικόν κ(αί) μάλιστα 8/τῆς πατρικῆς ἡμῶν φιλανθρωπίας καί ἐπεικειάς καί πρότερον ἀπαθεῖς διακείμενοι, ἤδη 9/ὅμως διὰ κοινοῦ ἡμῶν Γράμματος, σοί ἐπιβραβεύομεν τήν αὐτὴν ἄφεςιν κ(αί) 10/τοῦ λοιποῦ ἔχης τήν ἄδειαν κ(αί) ἀρχαίαν ἐλευθερίαν τοῦ ἱεροπρακεῖν, ὅπου ἂν βούλη, μη11/δενός κωλύεντος.

Τά τῆς καταστάσεώς μου προφορικῶς θέλη σοι τά ἐξιστορήση 12/ὁ παρὼν κομιστής κ(αί) διὰ τό βίαιον, δέν σοι ἐπεκτεινόμεθα, πατρικῶς ὅμως 13/σοί παραγγέλομεν, μετὰ τὰς ἐορτάς, ὅπου θέλη εἶναι καιρός καλός, νά ἔλθης, ὡς ἡ14/μᾶς ἔδοξεν πρὸς ἀντάμωσίν μας κ(αί) τότε περισσοτέρως θέλη σοι ἀποδείξομεν 15/τὴν πρὸς σέ πατρικὴν ἡμῶν ἀγάπην, πρόσχες δέ, ὅτι υἱῆς γέγονας, 16/μηκέτι ἀμάρτανε²⁰⁰.

Ἀπὸ τόν αὐτόν κομιστὴν ἐδεξάμεθα καί τὰ 100 γρόσια, 17/τῆς εἰσφορᾶς σας εἰς Πατριαρχεῖον κ(αί) ἐκεῖθεν θέλη ἀφαιρέσομεν τὰ δέκατα.

199. Διακομιχάλη: Οἰκογένεια. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 82.

200. Ἰω. ε', 14: «Ἴδε υἱῆς γέγονας, μηκέτι ἀμάρτανε».

18/Κ(αί) ταῦτα, ἐπὶ τούτοις οὐδέν νεώτερον. Ἡ δέ χάρις τοῦ ἐν Σπηλαίῳ γεννησομένου Κ(υρί)ου ἡμῶν 19 κ(αί) ἡ παρ' ἡμῖν εὐχή κ(αί) εὐλογία, μετὰ σοῦ.

20/αωμέ, τῇ ε' Δεκεμβρί(ου). Ἐν Ρόδῳ.

21/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σου.

[Υστερόγραφον πρῶτον, κάτω ἀριστερῇ γωνίᾳ]:

22/Ὁ Παρῶν κομιστὴς Διακο-Μανώλης²⁰¹ θέλη σοι πληροφορ^{23/} ρήση τὰ αἰσθήματα κ(αί) τό φρόνημα, ὅπου ἔχο^{24/}μεν διὰ τήν Ὀσιότητά σου κ(αί) ἐν καιρῷ 25/εὐχόμενός σοι ἐν Θ(ε)ῷ, θέλη σοι διαμηνύση 26/κ(αί) τὰ τῆς Ἐπιτροπῆς, σοί.

Εὐχα^{27/}ριστοῦμεν δέ κ(αί) διὰ τό σταλ^{28/}θέν κρασί κ(αί) 29/λοιπά.

[Υστερόγραφον δεύτερον, κάτω ἀριστερῇ γωνίᾳ, καθέτως]:

30/Ἀπό τόν ἴδιον <θέλη> λάβης κ(αί) ἓνα βαρέλι ἐδικόν μου, 31/νά μᾶς φροντίσης ἀπό ἔλαιον, κρασί, νά μᾶς σταλθῇ, 32/τό ὅποιον νά εἶναι ἄναμα²⁰², διὰ τήν προμήθειάν μου».

3) Παρατηρήσεις

1) Ἄν καί ἀπό τό περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς γίνεται σαφές, ὅτι ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτος ἐτιμωρήθη μέ ἀργία γιά ὀρισμένο χρόνο ἀπό τόν Μητροπολίτη Ρόδου Ἰάκωβο τόν Πάτμιο καί στή συνέχεια ὁ Νεόφυτος ἐζήτησε συγχώρηση, τήν ὁποίαν καί ἔλαβε, δέν γίνεται εἰδικότερος λόγος καί δέν εἶναι δυνατόν νά γνωρίζουμε, ποῖο ἦταν τό παράπτωμα τοῦ Νεοφύτου.

Πάντως ἡ ἐκ μέρους τοῦ Ἡγουμένου Νεοφύτου ζητηθεῖσα συγγνώμη καί ἡ ὁποία ἔγινε ἀποδεκτή ἀπό τόν Μητροπολίτη καί τό γεγονός, ὅτι ὑπέρ τοῦ Νεοφύτου συνηγόρησαν οἱ Προεστῶτες καί οἱ κάτοικοι τῆς Νισύρου, ὑποδηλοῖ, ὅτι τό παράπτωμα τοῦ Νεοφύτου δέν ἦταν τόσο μεγάλο καί τόσο βαρύ. Θά μπορούσαμε νά υποθέσουμε, ὅτι ἦταν κάποια ἀπειθεία τοῦ Ἡγουμένου σέ παράγγελμα τοῦ Μητροπολίτου του, διότι, ἂν καί ὅπως συνάγεται ἀπό τή διατηρούμενη μεταξύ των ἀλληλογραφία οἱ σχέσεις των ἦσαν γενικά καλές, ὁμως σέ ὀρισμένα θέματα ὑπῆρχαν διαφορετικές ἐκτιμήσεις, ὅπως τοῦτο ἦταν ἀναμενόμενο.

201. Βλ. Κωνσταντῖνος τοῦ Διακο-Μανώλη: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 493 καί 1118.

202. Ἄναμα ἢ Νάμα, τό: Πρόκειται γιά καλῆς ποιότητος κρασί κόκκινο (οἶνος ἐρυθρός ἡμίγλυκος ἢ γλυκύς), τό ὁποῖο χρησιμοποιεῖται διὰ τῆς Θείας Κοινωνίας καί κατὰ κανόνα ἐπιλέγεται μετὰ μεγάλης προσοχῆς.

2) Ἀμφότεροι, Μητροπολίτης καί Ἡγούμενος, ἦσαν ἄνθρωποι συντηρητικοί, τόσο στή θεωρία, ὅσο καί στήν πράξη, ὅμως ἡ ἐνίστε διαπιστωμένη διαφοροποίηση τῆς μεταξύ των ἐκτιμήσεως προσώπων καί πραγμάτων, εἶναι μᾶλλον ἔνδειξη ὑγιоῦς σχέσεως. Ὅμως πάντοτε, ὡς ἦταν φυσικό καί ἀναμενόμενο γιά τίς τότε κρατοῦσες συνθηκες στήν Ἐκκλησία, τόν πρῶτο καί τόν τελευταῖο λόγο, τόν εἶχε ὁ Μητροπολίτης. Ὑστερα ἀπό ὅλα αὐτά, φαίνεται ὅτι οἱ μεταξύ Μητροπολίτου καί Ἡγουμένου Νεοφύτου σχέσεις ἀπεκατεστάθησαν καί οἱ δύο ἄνδρες συνειργάζοντο ἀρμονικά, ὅπως συνέβαινε καί προηγουμένως.

3) Ἀπό τήν σωζόμενη σαφιλῇ ἀλληλογραφία μεταξύ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου καί Ἡγουμένου τῆς Σπηλιανῆς Νεοφύτου καί τῇ συχνῇ ἀναφορά σέ αὐτήν στήν ἀποστολή δώρων ἐκ μέρους τοῦ Νεοφύτου πρὸς τόν Ἰάκωβο, συνάγεται μεταξύ ἄλλων, ὅτι τότε ἡ Νίσυρος παρήγε πολλά καί ἐκλεκτῆς ποιότητος προϊόντα, ὅπως ἦσαν: κρασί, ἐλαιόλαδο, ἀμύγδαλα, τυρί, μέλι κ.λπ.

4) Ἐπίσης ἀπό τήν ἐπιστολή αὐτή συνάγεται μεταξύ ἄλλων καί ὅτι ἡ Νίσυρος καί προφανῶς καί τά ἄλλα νησιά τῶν Νοτίων Σποράδων, κατέβαλλαν ἐτήσια εἰσφορά σέ χρῆμα στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία ἀπεστέλετο μέσῳ τῆς Μητροπόλεως Ρόδου στήν Κωνσταντινούπολη.

LI. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 11-01-1846²⁰³

1) Περίληψη

Ὁ παπᾶ Ἰωάννης, υἱός τοῦ παπᾶ Γεωργίου, ἔχει νόμιμη θυγατέρα, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Ἄννα καί τήν ὁποία ἀπεφάσισε, νά δώσει ὡς σύζυγο, στόν Νικόλαο, υἱό τοῦ Μιχαήλ Μαυρουδῆ καί τήν προικίζει μέ τά ἀναγραφόμενα στό προικοσύμφωνο αὐτό κινητά καί ἀκίνητα. Ἀκόμη οἱ ἀδελφοί τῆς νύμφης προικίζουν τήν Ἄνναν.

Ἐπίσης οἱ γονεῖς καί οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ προικίζουν αὐτόν μέ διάφορα κινητά καί ἀκίνητα.

203. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 166-167.

2) *Κείμενο*

[Κυκλική σφραγίδα]

«1/11-01-1846.

2/Τῇ 11. Ἰανουαρίου 1846.

3/Ὁ μὲν Θεός, κατ' ἀρχάς πλάσας τόν ἄνθρωπον, «ἄρσεν κ(αί) θῆλυ ἐποίησε»²⁰⁴ πρὸς 4/τεκνογονίαν, ὅπως, διασωζομένου, δοξάζεται τό πανάγιον Αὐτοῦ ὄνομα, 5/«αὐξάνεσθε κ(αί) πληθύνεσθε»²⁰⁵ ὡς οἷος αὐτοῦς ἐνετείλατο.

Τούτου ἕνεκα κ(αί) ἐγώ, 6/ὁ παπᾶ Ἰωάννης, παπᾶ Γεωργίου²⁰⁶, ἔχων θυγατέραν ὀνόματι 7/Ἄνναν, ἔγνωκα ἀνδρὶ νομίμῳ ἐκδοῦναι αὐτῆς, «Τίμιος γάρ, φησίν, 8/ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος»²⁰⁷, τόν Νικόλαον, υἱόν τοῦ Μιχαήλ Μαυρου9/δῆ²⁰⁸.

Κ(αί) δῆ, πρῶτον δίδομεν τῶν γεννητόρων ἡμῶν εὐχήν, εἴτα προικο10/δοτοῦμεν αὐτούς, εἴ τί μοι ὁ Θεός ἐδωρήσατο, ἀμπέλια κ(αί) χωράφια, ὅλα 11/τῆς κόρης μας, τῆς Ἄννης.

Δίνωμὲν τῆς εἰς τό Ἄργος, εἰς τὴν Καμάραν, τὰ 12/χωράφια κ(αί) εἰς τοῦ Ραπανᾶ τό χωράφιν, εἰς τὴν Σωτήραν²⁰⁹ τὴν ταύ13/λαν, ὡς καθὼς εὐρίσκεται κ(αί) εἰς τίς Κυσίλες τὰ κομμάτια κ(αί) εἰς τοῦ Ζουασμέ14/νου²¹⁰, τό ἔξω πρᾶγμα μέ τὴν κρεπτήν.

Δίνω τῆς καὶ τὴν κρεπτήν εἰς ταῖς Βάσσαις 15/μέ ἀγγεῖα τρία κ(αί) τὴν γιστέρναν εἰς τὰ Καψάλια²¹¹. Τὰ σπίτια εἰς τόν Ποταμόν, 16/καθὼς εὐρίσκονται, κρεββατοστρώσιν ἓνα, στρῶμα ἓν, ὑποκάμισα γυναι17/κεῖα 13, σεντόνια ἔξι, μαξελάρια ἔξι, πεσκέτες ἔξι, μπλεκτά τέσσερα, 18/σκέπες τέσσερεις, μουστουχές τρεῖς, σκούφιες τρεῖς, τέξερον ἓν, ταβάν ἓνα, 19/σεντούκιν ἓν, εἰκονίσματα τρία, ἀσημικόν – μαλαματικόν, βέργες μα20/ργαριταρένιες ζευγάριν ἓν, κλέτενες ζευ-

204. Γέν. Α', 27.

205. Γέν. Α', 28.

206. Παπᾶ Ἰωάννης Παπαγεωργίου: Γόνος ἱερατικῆς οἰκογένειας τῆς Νισύρου.

207. Ἐβρ. ιδ', 13.

208. Νικόλαος Μιχαήλ Μαυρουδῆς: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 651, 694, 1030, 1072, 1118 καὶ 1465.

209. Σωτήρα, ἡ: Περιοχή, ὅπου ὑπῆρχε ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος (6η Αὐγούστου), ἀπὸ τόν ὁποῖον ἔλαβε καὶ τό ὄνομά της.

210. Ζουασμένου ἢ Ζυ(γ)ισμένου ἢ Ζυγιασμένου, στοῦ: τοπ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 196, 852, 1170 καὶ 1429.

211. Καψάλια, τὰ: Περιοχή μέ ἀμπέλια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα παρήγετο ἐκλεκτῆς ποιότητος οἶνος, ὁ λεγόμενος «Καφαλίτης».

γάρια τέσσερα, βελόνες δύο, δί21/πλαν μίαν, λαιμόν ένα, σουφράν εν, μύλοι ζευγάριν εν, κελλάρι ένα, 22/μέ άγγεϊα τέσσερα. Εϊς τό Κρανί²¹² τόν κήπον κ(αί) άξίνες δύο. Δίνω της 23/κ(αί) γρ(όσια) διακόσια, Ν(ούμερο): 200.

Άκόμα κρατίζω έγώ, ή μάμμη της, εις τήν Σωτήραν, 24/άπό τήν έψιμην συκιάν²¹³ κ(αί) κάτω, του Άγίου Γρηγορίου τό μέρος, τίς συκές γε25/ροντομοίριν κ(αί) τό σπίτι τό μικρόν κ(αί) αυτό γεροντομοίριν κ(αί) άποθανόν26/τας μου, πάλιν τής άγκονής²¹⁴ μου τής Άννης.

27/Γράφω κ(αί) έγώ, ό αδελφός της ό Γεώργιος, τής αδελφής μου, ένα πάπλωμα.

28/Γράφω κ(αί) έγώ, ό αδελφός της ό Κωνσταντής, τής αδελφής μου γρ(όσια) <διακόσια>. Ν(ούμερο): 200.

29/Δίνω κ(αί) έγώ, ό πατέρας του υίου μου Νικόλα, εις τήν Άγίαν Μαρίνα, τήν κά30/τω μερέαν, ταύλες τέσσερεις κ(αί) εις τό Λακκί τό άμπέλιν, ως καθώς εύρίσκε31/ται κ(αί) τόν μισόν κήπον κ(αί) εν σεντούκιν καί μίαν εϊκόνα, ό Ταξιάρχης 32/κ(αί) δύο άξίνες κ(αί) έναν μπαλτάν κ(αί) μίαν πεσκέταν κ(αί) ένα μανδήλιν με33/ταξωτόν κ(αί) γρ(όσια) έκατόν, Ν(ούμερο) 100.

[Σημείωση, στην άριστερή πλευρά του χειρογράφου]:

34/Άκόμα κρατίζω εις τήν Κράνην, εις τόν κήπον τό ένα μερίδιον, τό έμπρός κ(αί) αυτό γεροντομοίρι 35/κ(αί) άποθανόντας μου πάλιν τής κόρης μου, τής Άννης.

[Συνέχεια κειμένου]:

36/Δίνω κ(αί) έγώ, ή μητέρα, του υίου μου του Νικόλα, ύποκάμισα άνδρϊκία δώδεκα, 37/σεντόνιν ένα, ένα μαζελάρι, πεσκέτες δύο.

38/Γράφω κ(αί) έγώ, ό νουνός του, ό Γεώργης, του βαπτιστικοϋ μου, του Νικόλα, μελίσσια δύο.

39/Γράφω κ(αί) έγώ ό θεϊος του, ό Μαστρομανώλης²¹⁵, άξίνες δύο.

212. Κρανί, τό: Στη Λίνδο της Ρόδου ύπάρχει τοπωνύμιο «Κράνα, ή», πού εϊναι δωρϊκός τύπος του «Κρήνη, ή».

213. Έψιμη συκία: Έψιμη, αντί όψιμη. Πρόκειται για εϊδος συκιάς, τής όποιας οι καρποί ώριμάζουν τό φθινόπωρο, όταν τά άλλα σύκα έχουν τελειώσει. Στην Κρήτη τό εϊδος αυτό ονομάζεται «χεμωνοσυκία». Κατά κανόνα τό δένδρο εϊναι μικρού έως μετρίου μεγέθους καί τά σύκα μικρά, στό έσωτερικό κόκκινα καί πολύ νόστιμα.

214. Άγγονή, αντί έγγονή.

215. Μαστρομανώλης, ό: Ό μάστορας Μανώλης. Μάστορας ή Μαϊστρος, βλ. καί Μαέστρος. Λατινικά: Magistrus, Γερμανικά: Magister. Σέ βυζαντινά κείμενα άπαντά ως: Μάγιστρος ή Μαϊστωρ.

40/Κ(αί) ἡμεῖς μέν, τά προσόντα ἡμῶν ταῦτα, ὁ δέ Θεός πλουσιό-
 δωρος ὦν, χαρισάτω αὐτοῖς 41/ζωήν εὐθηνον, ὑγείαν ἀτάραχον,
 <κ(αί) ἴδοιεν τέκνα τέκνων> κύκλω τῆς τραπέζης αὐτῶν²¹⁶, προσ-
 επι42/χορηγῶν αὐτοῖς καί ζωήν τήν αἰώνιον.

43/Κ(αί) ἐγώ, ὁ πατέρας τῆς Ἄννης, γράφω κ(αί) ἡ εὐχή μου καί
 πάντων 44/τῶν Ἀγίων. Ἀμήν.

45/Γεώργιος κ(αί) Κωνσταντῖνος ἀδέλφια της, ὑποφαινόμεθα.

46/Νικόλαος Διακο-Νικήτα παρῶν

47/Μαστρομανώλης Φραζῆς παρῶν

48/Γεώργιος Ζερβός παρῶν

49/Ἰωάννης Νικόλα παρῶν

50/Ὁ τοῦ Ἀγίου Ρόδου Ἐπίτροπος, Καθηγούμενος τῆς Σπηλια-
 νῆς, Ἀρ(χιμανδρίτης) Ν(εόφυτος)».

3) Παρατηρήσεις

1) Οἱ γονεῖς τῆς νύμφης εἶναι ἀρκετά εὐποροὶ καί προικίζουν τήν
 κόρην των Ἄννα μέ πολλά κινητά καί ἀκίνητα περιουσιακά στοι-
 χεῖα. Ἀξιοσημείωτο εἶναι, ὅτι καί οἱ δύο ἀδελφοί τῆς νύμφης προι-
 κίζουν αὐτήν μέ κινητά. Ἀκόμη, οἱ γονεῖς καί οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμ-
 βροῦ, καθὼς καί ὁ ἀνάδοχός του, προικίζουν τόν Νικόλαο.

2) Ὁ μέγας ἀριθμός τῶν μαρτύρων, οἱ ὅποιοι παρίστανται καί
 στό τέλος ὑπογράφουν τό Προικοσύμφωνο, ὑποδηλοῖ μεταξύ ἄλ-
 λων, ὅτι διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἐπιθυμοῦν, νά τοῦ προσδώσουν
 μεγαλύτερο κύρος.

3) Γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου εἶναι ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπη-
 λιανῆς Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος, ὁ ὅποιος χειρίζεται μέν μέ ἄνεση
 τήν ἐλληνική γλῶσσα, ὅμως παρατηροῦνται πολυάριθμα ὀρθογρα-
 φικά σφάλματα, φαινόμενο ὃχι σπάνιο, ἀκόμη καί γιά τούς θεωρού-
 μενους ἐγγράμματους καί κατέχοντες σημαίνουσες θέσεις, τῆς τότε
 ἐποχῆς.

216. Εὐχολόγιον τό Μέγα 1980, σ. 246.

**ΛΠ. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ
ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 9-02-1846²¹⁷**

1) Περίληψη

Ύστερα από την τυπική προσφώνηση καί τά συνηθισμένα, πού περιλαμβάνονται στην αρχή τῆς ἐπιστολῆς, ὁ Ρόδου Ἰακώβος ἀναφέρεται σέ ὀρισμένα ἐκκλησιαστικά θέματα, πού ἀφοροῦν στή Νίσυρο.

Ἐπίσης ὁ Μητροπολίτης ἐνημερώνει τόν Νεόφυτο, ὅτι μετὰ τόν θάνατο τοῦ Γέροντά του Πατριάρχου Μελετίου, τοῦ ἀπό Κυζίκου, ἀνῆλθε στόν Οἰκουμενικό Θρόνο ὁ ἀπό Ἐφέσου Ἀνθιμος, ἐπίσης γνωστός καί φίλος τοῦ Ἰακώβου. Ἀκόμη τοῦ γνωρίζει, ὅτι ἡ Ὑψηλὴ Πύλη διόρισε νέο Διοικητὴ Ρόδου τόν Ὁσμάν Μπέη, ἄνθρωπο φρόνιμο καί πρὸς τόν ὁποῖον, τόσον οἱ ἱερεῖς, ὅσον καί ὁ Πρωτόγερος, οἱ Δημογέροντες καί γενικά οἱ κάτοικοι τῆς Νισύρου, θά πρέπει νά δείξουν σεβασμό καί ἐκτίμηση, προκειμένου ὁ νέος Διοικητής νά σχηματίσει καλὴ γνώμη γι' αὐτούς καί νά διάκειται εὐμενῶς ἀπέναντί των.

Τέλος ὁ Μητροπολίτης εὐχαριστεῖ τόν Νεόφυτο γιὰ τά ἀποσταλέντα ἀπὸ ἐκεῖνον δῶρα καί ὡς ἀντίδωρο τοῦ στέλνει καπνὸ.

2. Κείμενο

«1/† Ὅσιώτατε Ἀρχιμανδρίτα κ(αί) ἡμέτερε Ἐπίτροπε, κύρ Νεόφυτε, τέκνον ἡμῶν ἐν Κ(υρί)ῳ 2/ἀγαπητόν, τὴν Ὅσιότητά σου πατρικῶς εὐχόμεθα.

Δηλοποιοῦμέν σοι, ὅτι κατ' αὐτάς ἐλάβο3/μεν τό πρὸς ἡμᾶς Γράμμα τῆς 31: ἀποπνεύσαντος μηνός²¹⁸ κ(αί) ἐχάρημεν πρό πάντων 4/τά τῆς ἀγαθῆς υὑείας σου.

Ἐπομένως εἶδομεν τά ἀναφερόμενά σου διὰ τό γνωστόν συνοικέ5/σιον, τό ὁποῖον μολονότι δέν εἶναι συγχωρημένον διὰ τοὺς λόγους, ὅπως κ(αί) ἄλλοτε σᾶς εἶ6/πώθη, ἐπειδὴ ὁμως κ(αί) καθὼς ἐπληροφορήθημεν, κατήντησε τό πρᾶγμα εἰς αὐτόν τόν τρό7/πον κ(αί) ἐνδεχόμενον νά φθάσῃ κ(αί) εἰς κανένα ἄλλο ἀτοπώτερον, τό ὁποῖον δέν ἤθελεν 8/ἔχῃ θεραπείαν, κατὰ συγκαταβατικόν λόγον κ(αί) δικονομικώτερον, σοί παραχωρῆται 9/ἡ ἄδεια, νά ἐκτελεσθῇ τοῦτο κ(αί)

217. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 168-169.

218. Ἦτοι, τῆς 31-01-1846.

μόνον, πλήν δέ ἐφεξῆς θέλη προσέχης, νά μήν ἀκολουθῇ 10/κανένα ἄλλο παρόμοιον, καθὼς θέλει δώσης τοιαύτην διαταγὴν εἰς τοὺς λοιπούς, διὰ νά 11/μὴν γίνῃ ἄλλοτε ὁμοία κατὰχρησις, ἐπειδὴ τοιαύτη εἶναι ἡ ἐκκλησιαστικὴ μας ἀπόφασις, ὃ12/πως λάβητε τὰ περὶ τούτων ἀναγκαῖα μέτρα σας. Διὰ δέ τὸ δικαίωμά μας, ἡ φρόνησίς σου 13/ἅς σέ ὀδηγήσῃ κατ' ἀνάλογον τοῦ πράγματος κ(αί) ἐπάνω εἰς τοῦτο μόνος σου κάμε τὴν 14/ὀρθὴν κρίσιν.

Ἐπὶ τούτοις δέν ἀμφιβάλλομεν, ὅτι πρό πολλοῦ σᾶς ἔφθασεν ἡ εἰδήσις τῆς 15/νέας πατριαρχ(ίας), καθότι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀοιδίμου ἡμῶν Γέροντος²¹⁹, ἐπροβιβά16/στη Οἰκουμενικός (Πατριάρχης) ὁ ἀπὸ Ἐφέσου κύριος Ἄνθιμος²²⁰, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀρχαῖος ἡμῶν γνῶριμος 17/κ(αί) προστάτης κ(αί) χάρις τῷ Θεῷ χαίρομεν πάλιν τὰ ὅμοια προνόμια, καθὼς κ(αί) ἐπὶ τῶν 18/ἡμερῶν τοῦ μακαρίτου Γέροντός μας²²¹. Ὁμοίως κ(αί) ὁ σεβαστός ἡμῶν Ἐφορος χαίρει τὴν ἰδίαν 19/ὑπόληψιν, ὡς κ(αί) πρότερον. Κ(αί) τὰ πράγματα λίαν καλὰ.

Γίνωσκε δέ προσέτι, ὅτι 20/ἐδιωρίσθη ἀπὸ τὸ Ὑψηλὸν Δοβλέτι νέος ἐνταῦθα Διοικητής, τὸ ὄνομα Ὁσμάν Μπέης Καϊ21/μακάμης²²², ἄνθρωπος σημαντικός κ(αί) καθὼς φημίζεται φρόνιμος, πρᾶος κ(αί) πολλὰ πλούσιος, 22/ἀναμένεται δέ ἀπὸ ἡμέραν εἰς ἡμέραν. Κ(αί) αὐτοὶ ἔχομεν Γράμματα συ23/στατικά ἀπὸ πατριαρχικά ὑποκείμενα τῆς Πόλεως κ(αί) ἐλπίζομεν, νά ἔχωμέν τι ὅλως 24/κατὰ τι περισσότερον ἀπὸ τὰ πρῶτα, διὰ νά προστατεύσωμεν τὰ δίκαια τῶν Χριστιανῶν 25/μας εἰς τὰς ὑποθέσεις των.

Διὰ τοῦτο συμβουλευόμεν πατρικῶς τοὺς αὐτοῦ Χριστιανούς, τὰ τοίνυν 26/καθ' ἡμᾶς τέκνα, νά εἶναι ἐν τῷ μεταξύ των ἡγαπημένοι κ(αί) ἐξαιρέτως εἰς τὰ πολιτικά 27/των, νά συστήσωσι Πρωτόγερον κ(αί) [Δημογέροντας] ἀνθρώπους ἀξίους κ(αί) τιμίους. Κ(αί) ἅμα ὅπου 28/λάβωσι τὴν διαταγὴν του, νά ἔλθωσιν εἰς προσκύνησίν του,

219. Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Μελέτιος (1845) λίγους μῆνες μετὰ τὴν ἀνοδὸν του στὸν πατριαρχικὸ θρόνον ἀπεβίωσε.

220. Πρόκειται γιὰ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἄνθιμον ΣΤ' (1845-1848, 1853-1855 καὶ 1871-1873). Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* 1959, σ. 798.

221. Ἐννοεῖται ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Μελέτιος Γ' (1845), ὁ ἀπὸ Κυζίκου. Βλ. Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* 1959, σ. 798.

222. Καϊμακάμης, ὁ: Ἀνώτερος διοικητικὸς ὑπάλληλος στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, μὲ καθήκοντα τοποτηρητῆ σὲ μία συγκεκριμένη περιοχὴ.

διά νά παραστήσωσι τήν 29/ύποταγήν κ(αί) εὐπείθειάν των κ(αί) τά βασιλικά των χρέη.

Χρεωστεῖς δέ κ(αί) οἱ παπᾶδες σου, νά ὁ30/μιλήσης εἰς αὐτούς ὅλα τά καθήκοντα κ(αί) νά τούς παρακινήσης, διά νά μήν ἤθελε κινήση 31/ὁ νέος Διοικητής εἰς ἀναρχίαν κατά πρώτην προσβολήν κ(αί) τούς λάβη εἰς κακὴν ὑ32/πόληψιν. Ταῦτα κατά χρέος πατρικόν παραγγέλλομεν, νά προλάβωσι, νά οἰκονομη33/θῶσι, διά νά μήν φανοῦν ἄτακτοι κ(αί) προσκυνήσωσι εἰς τήν ἐνδοξότητά του.

34/Γίνωσκε δέ προσέτι, ὅτι μέ τό νά ἐμάθαμεν, πῶς ὁ παπᾶ Χαρτοφύλης²²³ ἀπό χωρίον Νικεΐα, ἐκοινο35/ποίησεν τό ἀμάρτημα μιᾶς γυναικός, εἰς τόν ὅποιον ἐξομολογήθη τό ἀμάρτημά της κ(αί) ἔνε36/κα τούτου κινδυνεύει νά χωρισθῇ ἀνδρόγυνον, διά τοῦτο ἀμέσως νά τόν μετακαλέ37/σης κ(αί) κάνοντας τήν περί τούτου ἀναγκαίαν ἀκριβή ἔρευναν, νά μᾶς εἰδοποιήσης λεπτο38/μερῶς τήν ἀλήθειαν, πῶς ἐπράθη, ἡμῖν πρῶτον, μήν τό ἀμελήσης.

Ἐλάβομεν κ(αί) τό ἀποσταλ39/θέν κρασί μέ τόν Διακο-Ἀντώνιον κ(αί) εὐχαριστοῦντές σοι εὐχόμεθα, ὅπως κ(αί) εἰς ὑγείαν 40/ἐπὶ σοι. ἄωμστ', τήν θ' Φεβρουαρίου. Ἐν Ρόδῳ.

41/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σου.

[Ὑστερόγραφον]:

42/Λάβε ἤδη ἀπό τόν Διακο-Ἀντώνιον²²⁴ 43/τρεῖς ὁκάδες καπνόν, καλούπια ὑπόδεμα, 44/τόν ὅποιον νά μεταχειρισθῇς μέ ὑγείαν. 45/Λάβε ὁμοίως καί τό βαρελάκι».

3) Παρατηρήσεις

1) Φαίνεται ὅτι ὁ Ἡγούμενος Νεόφυτος, εἴτε ἀπό ἀπροσεξία, εἴτε γιά ἄλλους λόγους, δέν ἀντιτάχθηκε στή σύναψη συνοικεσίου, ἄν καί ὑπῆρχε κώλυμα, σύμφωνα μέ τούς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπειδή ὁμως ἔχει ἤδη δημιουργηθεῖ μία κατάσταση καί διά νά ἀποφευχθοῦν τά χειρότερα, ὁ Μητροπολίτης, κάνοντας χρήση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Οἰκονομίας, δίδει τήν ἄδεια στόν Νεόφυτο νά προχωρήσει ἡ ὑπόθεση αὐτή καί νά ὁλοκληρωθεῖ, ὁμως μέ τήν αὐστηρή προϋπόθεση, ὅτι αὐτό δέν πρόκειται νά ἐπαναληφθεῖ.

223. Πρόκειται γιά τόν παπᾶ Ἀνδρέα Χαρτοφύλη, ἀπό τό χωρίον Νικεΐα τῆς Νισύρου.

224. Διακο-Ἀντώνιος: Ἀντώνιος Σακλαράκης. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 878, 940, 1342 καί 1420.

2) Σύμφωνα με πληροφορίες πού έφθασαν στη Μητρόπολη της Ρόδου, ο παπᾶ Ἀνδρέας Χαρτοφύλης, ιερέας από τὰ Νικειά, κατά παράβαση τοῦ ἀπορρήτου, ἐδημοσιοποίησε ἀμάρτημα γυναικός, τό ὁποῖο ἐκείνη τοῦ ἐξομολογήθηκε, μέ συνέπεια νά κινδυνεύει νά χωρίσει τό ἀνδρόγυνο αὐτό. Ὁ Νεόφυτος ἐντέλλεται νά ἐρευνήσει ἀμέσως τήν ὑπόθεση αὐτή καί νά ἐνημερώσει σχετικά τόν Μητροπολίτη.

3) Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου ἀναφέρει στόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο τόν θάνατο τοῦ Γέροντός του Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Μελετίου Γ' (1845), τοῦ ἀπό Κυζίκου καί τήν ἄνοδο στόν πατριαρχικό θρόνο τοῦ ἀπό Ἐφέσου Ἀνθίμου, ὡς Πατριάρχου Ἀνθίμου ΣΤ' (1845-1848) καί ἐκείνου γνωρίμου καί φίλου τοῦ Ἰακώβου τοῦ Πατμίου.

4) Ἀκόμη ὁ Μητροπολίτης γνωρίζει στόν Νεόφυτο, ὅτι ἡ Ὑψηλή Πύλη διόρισε νέο Διοικητή στη Ρόδο, τόν Ὁσμάν Μπέη, ἄνθρωπο συνετό, πρᾶο καί φρόνιμο, ὁ ὁποῖος ἀναμένεται νά ἀφίχθῃ προσεχῶς στη Ρόδο. Ὁ Μητροπολίτης συνιστᾷ, ὅπως ὁ Πρωτόγερος, οἱ Πρόκριτοι, οἱ Δημογέροντες, οἱ Ἱερεῖς καί ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς Νισύρου, ἀφ' ἑνός μὲν νά εἶναι ἀγαπημένοι μεταξύ των καί ἔτσι νά μὴ δημιουργοῦνται προβλήματα, ἀφ' ἑτέρου δέ νά δείξουν σεβασμό καί ἐκτίμηση πρὸς τόν νέον Διοικητή τῆς Ρόδου, ὥστε ἐκεῖνος νά διάκειται εὐμενῶς ἀπέναντί των.

5) Στό τέλος τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ὁ Μητροπολίτης Ἰάκωβος εὐχαριστεῖ τόν Ἡγούμενο γιά τὰ ἀποσταλέντα δῶρα ἀπὸ τὴ Νίσυρο καί τοῦ στέλνει ἀπὸ τὴ Ρόδο καπνό, γεγονός πού δείχνει τίς φιλικές σχέσεις πού συνέδεαν τοὺς δύο ἄνδρες, ἃν καί ὑπῆρχαν ἐνίοτε μεταξύ των διαφορές, ἀναφορικά μέ τὴν ἐκτίμηση ὁρισμένων καταστάσεων, προσώπων καί πραγμάτων.

LIII. ΑΦΙΕΡΩΤΙΚΟΝ ΕΓΓΡΑΦΟΝ: 14-02-1846²²⁵

1) Περίληψη

Ἡ Μαρία, τοῦ ποτέ παπᾶ Ἰωάννη, υἱοῦ τοῦ παπᾶ Γεωργίου, εἶναι ἰδιοκτήτρια ἑνός ἀμπελιοῦ, τό ὁποῖο κεῖται στήν περιοχή τοῦ Ἀρμά τῆς Νισύρου. Ἐκείνη μέ τὴ θέλησή της καί γιά ψυχική της σωτηρία, τό ἀφιερώνει στή Μονή τῆς Σπηλιανῆς καί πρὸς πίστωση συντάσσεται τό Ἀφιερωτικόν αὐτό Ἑγγραφο, τό ὁποῖο παραδίδε-

225. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 170.

ται στον Ἡγούμενο Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο Ἱερομνήμονος ἢ Ζαμπέ-
τογλου, υἱό τοῦ παπᾶ Ἀντωνίου.

2) Κείμενο

«1/Ἡ ὑποφαινομένη Μαρία, τοῦ 2/ποτέ πα(πᾶ) Ἰωάννου, πα(πᾶ)
Γεωργίου, διά ψυ3/χικήν μου σωτηρίαν, ἀφιερώνω τό ἀμ4/πέλιόν μου
εἰς τόν Ἀρμάν, ὡς εὐρίσκεται, 5/σύνδε<ν>δρον, εἰς τήν ἐν Νισύρῳ
χωρίου 6/Μανδρακίου Παναγίαν Σπηλιανήν, τό 7/ὁποῖον, ὡς αὐτο-
θελήτως παρ' ἐμοῦ ἀφιερ8/ρωθέν, θέλει ἀκούεσθαι τοῦ λοιποῦ τῆς ἐν9/
διαληφθείσης Παναγίας Σπηλιανῆς ἰδιοκτη10/σία ἀναπόσπαστος καί
παρ' οὐδενός τῶν 11/κληρονόμων μου ἀνενόχλητος.

12/Ὅθεν δίδοται τό παρόν Ἀφιερωτικόν 13/μοι Ἐγγραφον εἰς
χεῖρας τοῦ αὐτῆς Κα14/θηγουμένου Κυρίου Νεοφύτου, εἰς ἔνδειξιν
15/καί ἀσφάλειαν.

16/Ἐν Νισύρῳ, τῇ 14. Φεβρουαρίου 1846.

17/Θεόφιλος Ἀναγνώστης Σακελλάριος²²⁶.

18/Ὁ τοῦ παρόντος Γραφεύς Ν(ικόλαος) Ξένος».

3) Παρατηρήσεις

1) Ἡ Μαρία τοῦ ποτέ παπᾶ Ἰωάννου, ἀφιερώνει τό ἀμπέλι της
στον Ἀρμά στή Μονή τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς, γιά ψυχική της
σωτηρία. Παρομοίου χαρακτήρα ἀφιερώσεις ἦσαν παλαιότερα συνή-
θεις. Ὁ ἀφιερωτής ἢ ἡ ἀφιερώτρια ἐπίστευαν, ὅτι διά τοῦ τρόπου
αὐτοῦ συγχωροῦνται τά ἀμαρτήματά των καί ἡ Μονή ἢ ὁ ναός, πού
ἐδέχετο τό ἀφιέρωμα, ἀνελάμβανε τήν ὑποχρέωση, νά μνημονεύεται
στήν Πρόθεση τό ὄνομα τοῦ ἀφιερωτοῦ κατά τήν ἐκάστοτε τέλεση
τῆς Θείας Λειτουργίας.

2) Συντάκτης καί γραφέας τοῦ Ἀφιερωτικοῦ αὐτοῦ Ἐγγράφου
εἶναι ὁ Νικόλαος Σακελλαρίου ἢ Ξένος (περίπου *1805-1885) , υἱός
τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Σακελλίου ἢ Σακελλαρίου καί ἀδελφός τοῦ
Κωνσταντίνου Σακελλαρίου ἢ Ξένου, μαθητοῦ καί ὁπαδοῦ τοῦ Θεο-
φίλου Καΐρη.

3) Τό ἔγγραφο εἶναι γραμμένο μέ ἰδιαίτερη ἐπιμέλεια, συντα-
κτικῶς καί ὀρθογραφικῶς ἄρτιο καί χωρίς ὀρθογραφικά σφάλματα.
Ὅλα αὐτά δεικνύουν τήν ἄριστη παιδεία τοῦ Νικολάου Ξένου,
πράγμα σπάνιο γιά τήν ἐποχή ἐκείνη.

226. Θεόφιλος: Ὡς ὄνομα βαπτιστικό. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 710.

LIV. ΕΞΟΦΛΗΤΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ: 23-04-1846²²⁷**1) Περίληψη**

Ὁ Διακο-Ἰωάννης Λέος καὶ ὁ γυναικάδελφός του Ἀντώνιος Λιβιτζίης εἶχαν ἀναμεταξύ των οἰκονομικῆς φύσεως δοσοληψίες καὶ διαφορές. Στὴ συνέχεια, ὁ Ἀντώνης Λιβιτζίης καὶ ὁ ἀνεψιός του Γεώργιος, υἱός τοῦ Διακο-Ἰωάννη Λέου, ὁ ὁποῖος φαίνεται νὰ ἔχει ἀποβιώσει, κάνουν μεταξύ των Λογαριασμό, δίνουν καὶ παίρνουν καὶ τελικὰ συμφωνοῦν, ὅτι τὸ ἐξῆς δὲν ὑπάρχει ἀναμεταξύ των καμμία οἰκονομικὴ διαφορὰ ἢ ἄλλη ἀπαίτηση. Πρὸς ἀσφάλειάν των συντάσσεται ἀπὸ τὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο καὶ ὑπογράφεται ἀπὸ τοὺς δύο ἐνδιαφερομένους καὶ τρεῖς μάρτυρες τὸ παρὸν ἔγγραφο.

2) Κείμενο

«1/Διὰ τοῦ παρόντος Ἐξοφλητικοῦ Γράμματος γίνεται δῆλον, 2/ὅτι ἐπειδὴ εἶχαμεν ἀναμεταξύ <μας>, ὅτε Διακο-Ἰωάννης 3/Λέος²²⁸ κ(αί) ἐγώ, ὁ Ἀντώνης Λιβιτζίης, γυναικάδελφός του, 4/νὰ δίδωμεν κ(αί) νὰ παίρνωμεν, εἰς τὸ ὁποῖον ἐθεω5/ρήσαμεν μέ τὸν ἀνεψιόν μου Γεώργιον ὅλον μας τὸν 6/Λογαριασμόν κ(αί) ἐδώσαμεν κ(αί) ἐπήραμεν κ(αί) ἐξο7/φλήσαμεν κ(αί) δὲν ἔχει εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ζητῇ ὁ εἷς 8/ὑπὲρ τοῦ ἄλλου ὥσπερ ὀβολόν.

Ὅθεν ἐγινε τὸ πα9/ρόν, διὰ νὰ εὐρίσκεται εἰς τὴν Παρακαταθήκην τῆς 10/Παναγίας, ἐμμάρτυρον κ(αί) <ἐν>υπόγραφον, πρὸς ἡσυχίαν 11/παντός.

12/Ἐν Νισύρῳ, τῇ 23. Ἀπριλίου 1846.

13/Γεώργιος Διακο-Ἰωάννου ὑποφαίνο14/μαι

15/Ἀντώνης Λιβιτζίης ἰδιοχείρως ὑποφαίνομαι

16/Διακο-Ἀντώνης πα(πᾶ) Νικολάου παρών

17/Χ(ατζή)-Μιχαήλ Λογοθέτης παρών

18/πα(πᾶ) Σαρρῆς παρών²²⁹

19/Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς, Ἐπίτροπος τοῦ Ἁγίου Ρόδου, ἔγραψα».

227. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 171.

228. Λέος ἢ Λέου ἢ Ἡλίου ἢ Ἡλιάδης: οἰκογενειακὸ ἐπώνυμο. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 586, 1104, 1106 καὶ 1458.

229. Παπᾶ Σαρῆς: παπᾶ Ἰωάννης Σαρρῆς, τοῦ παπᾶ Νικολάου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 148, 501, 1114, 1338 καὶ 1501. Ἑτυμολογία τοῦ ἐπιθέτου Σαρρῆς: Τουρκικὰ Sarı = κίτρινος, ξανθός, χλωμός. Πρβλ. καὶ Sarılık = ἴκτερος, χρυσή.

3) Παρατηρήσεις

1) Οί μεταξύ Διακο-Ίωάννου Λέου καί Ἀντωνίου Λιβιτζῆ ὑπάρχουσες οἰκονομικές διαφορές καί ἀπαιτήσεις ἐπιλύονται μέ τρόπο εἰρηνικό ἀπό τούς ἴδιους τούς ἐνδιαφερομένους. Πρὸς πίστωση τοῦ γεγονότος αὐτοῦ συντάσσεται καί ὑπογράφεται τό ἔγγραφο αὐτό καί κατατίθεται στό Ἀρχεῖο τῆς Σπηλιανῆς γιά ἀσφάλεια. Ἡ Μονή τῆς Σπηλιανῆς ἀποτελοῦσε τότε ἀνώτατη Ἀρχή γιά τή Νίσυρο, ἡ ὁποία ἐκάλυπτε σχεδόν ὅλες τίς ἀνάγκες τῶν κατοίκων της καί διέθετε μοναδικό καί ἀδιαμφισβήτητο κύρος.

2) Συντάκτης καί γραφέας τοῦ Ἐξοφλητικοῦ αὐτοῦ Ἐγγράφου εἶναι ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτος, ὁ ὁποῖος γιά τήν ἐποχή του ἴσχυε ὡς ἐγγράμματος, ὅμως ἀπό ὅτι φαίνεται, τόσο ἀπό τό ἔγγραφο αὐτό, ὅσο καί ἀπό ἄλλα σωζόμενα ιδιόχειρα ἔγγραφα του, ὡς πρὸς τό θέμα τῆς ὀρθογραφίας ὑστεροῦσε κατά πολύ.

3) Ὁ Νεόφυτος Ἱερομνήμονος ἡ Ζαμπέτογλου (1795-1863), υἱός παπᾶ Ἀντωνίου καί ἐξαδελφος τοῦ Κωνσταντίνου, υἱοῦ παπᾶ Ἰωάννου Σακελλίου ἡ Σακελλαρίου ἡ Ξένου, ἂν καί δέν κατεῖχε τήν παιδεία τοῦ ἐξαδέλφου του Κωνσταντίνου Ξένου, ἦταν ἄνθρωπος συντηρητικός, προικισμένος μέ μεγάλη εὐφυΐα, εἶχε μεγάλη πείρα, ἦταν γνώστης τῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας καί γιά ἓνα μεγάλο χρονικό διάστημα ὡς Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς καί Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου (περίπου 1820-1856/1863), προσέφερε ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες στήν Ἐκκλησία καί στό Γένος γενικότερα καί εἰδικότερα στή Νίσυρο καί τούς κατοίκους της.

LV. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 16-05-1846²³⁰

1) Περίληψη

Ὁ Παναγιώτης Ξενίκης ἔχει μία θυγατέρα, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Ξενίκα (Πολυξένη), τήν ὁποίαν πρόκειται νά δώσει ὡς σύζυγο στόν Μιχαήλ, υἱό τοῦ ποτέ Διακο-Ίωάννη Παύλου καί τήν προικοδοτεῖ μέ κινητά καί ἀκίνητα, τά ὁποῖα περιλαμβάνονται στό Προικοσύμφωνο αὐτό καί στήν Ἐγκλαβή τῆς μητέρας της, ἡ ὁποία, ὅπως συνάγεται ἀπό τό κείμενο αὐτό, ἔχει ἤδη ἀποβιώσει.

230. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 172.

2) *Κείμενο*

[Κυκλική σφραγίδα]

«1/1846, Μαΐου 16.

2/Ο μὲν Θεός, κατ' ἀρχάς πλάσας τὸν ἄνθρωπον, 3/«ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν»²³¹ πρὸς τεκνογονίαν, ὅπως, διασωζομένου, 4/δοξάζεται τὸ πανάγιον Αὐτοῦ ὄνομα, «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε»²³², ὡς οἶος αὐτοὺς ἐνετείλατο.

Τούτου ἕνεκα καὶ ἐγώ, ὁ Παναγιώτης Ξενίκης, ἔχων νόμιμον θυγατέρα ὀνόματι Ξενίκαν²³³, ἔγνω7/κα ἀνδρὶ νομίμῳ ἐκδοῦναι αὐτῆς «Τίμιος γάρ, φησὶν, ὁ γάμος 8/καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος»²³⁴, τὸν Μιχαήλον, υἱὸν τοῦ ποτέ μακαρίτου Διακο-9/Ἰωάννου Παύλου.

Καὶ δὴ, πρῶτον, δίδομεν τῶν γεννητόρων ἡμῶν εὐχήν, εἴτα 10/προικοδοτοῦμεν αὐτούς, εἴ τί μοι ὁ Θεός ἐδωρήσατο, κατὰ τὴν Ἑγκλαβὴν 11/τῆς μητρὸς της.

Πρῶτον, τῆς δίδομεν εἰς τὴν Ἑλαίαν ἀμπελάκι καὶ εἰς τοῦ 12/Κουτζουρούμου²³⁵ ταῖς συκαῖς, εἰς τὴν Νῆσον τὴν πλαγιάν, πλησίον τοῦ Τραμπούλη 13/καὶ εἰς τὸ Ἄργος, εἰς τὴν Νάκαν, τὴν πλαγιάν καὶ εἰς τὴν Καμάραν τίς ταύ14/λες, τὰ σπίτια εἰς τοὺς Κήπους, ὡς καθὼς εὐρίσκονται, πάγκον ἓνα, 15/στρῶμα ἓν, τὸν κῆπον εἰς τὸν Ἅγιον Σάββαν.

16/Δίδω καὶ ἐγώ ὁ Παναγιώτης τῆς κόρης μου, τῆς Ξενίκας, τρία 17/ὑποκάμισα γυναικεῖα, πλεκτόν ἓν, μαζελάρι ἓν, μίαν πεσκέταν καὶ 18/γρόσια διακόσια, ἀρ(ιθμός): 200, μία στάμνα καὶ μίαν ἀξίνα καὶ χοῖρον ἓνα.

19/Δίδω καὶ ἐγώ, ἡ θεία της, τῆς ἀνεψιᾶς μου τῆς Ξενίκας, τὰ κομμάτια 20/εἰς τὰ Στενά, ὡς καθὼς εὐρίσκονται, πλὴν νὰ τὰ ἔχω ἕως νὰ ζῶ καὶ πάλιν 21/τῆς ἀνεψιᾶς μου. Δίδω της καὶ δύο (ὑ)ποκάμισα.

231. Γέν. Α', 27.

232. Γέν. Α', 28.

233. Ξενίκα, ἡ: Πρόκειται προφανῶς γιὰ τὸ ὄνομα «Πολυξένη», τὸ ὁποῖο χάριν συντομίας μετετράπη σέ «Ξενίκα» ἢ «Ξενίκη». Ἐπίσης τὸ ἐπώνυμο τοῦ πατέρα τῆς νύμφης, τοῦ Παναγιώτη, εἶναι «Ξενίκης», προφανῶς ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς μητέρας του ἢ γιὰ τὴν ἀνάγκη, ἡ ὁποία ὀνομάζετο Πολυξένη – Ξενίκη ἢ Ξενίκα. Σήμερα τὸ βαπτιστικὸ «Πολυξένη» λέγεται συνήθως, χάριν συντομίας, «Ξένη».

234. Ἐβρ. ιδ', 13.

235. Κουτζουρούμπου ἢ Κουτσοῦρούμπου, στοῦ: τοπ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 199, 742, 744, 1091. Πρβλ. καὶ τὸν τίτλο τοῦ μεσαιωνικοῦ ἔργου «Κατσούρμπος».

22/Καί ἡμεῖς μέν τά προσόντα ἡμῶν ταῦτα, ὁ δέ Θεός πλουσιό-
δωρος 23/ὦν, ἐχαρίσατο αὐτοῖς ζωὴν εὐθηνον, ὑγίαν ἀτάραχον
<καί> «ἴδοιεν τέκνα τέκνων κύκλῳ τῆς τραπέζης αὐτῶν»²³⁶, προσεπι-
χορηγῶν αὐτοῦς 24/καί ζωὴν τὴν αἰώνιον».

3) Παρατηρήσεις

1) Τό Προικοσύμφωνο αὐτό εἶναι σχετικά σύντομο, ἐπειδὴ περισ-
σότερες λεπτομέρειες περιλαμβάνονται προφανῶς στήν Ἑγκλαβή
τῆς μητέρας τῆς νύμφης.

2) Στό τέλος τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ δέν ἔχουν τεθεῖ ὑπο-
γραφές παρισταμένων μαρτύρων, ὅπως ἦταν ἡ συνήθεια. Ὅσο περισ-
σότεροι μάρτυρες παρίσταντο κατά τή σύνταξη τοῦ Προικοσυμφώ-
νου καί ὑπέγραφαν, τόσο μεγαλύτερο κύρος ἀποκοτοῦσε αὐτό.

3) Ἐπίσης δέν ἀναφέρεται ὁ συντάκτης καί γραφέας τοῦ Προι-
κοσυμφώνου αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος φαίνεται νά διαθέτει καλή παιδεία, τό
κείμενο εἶναι ἐπιμελημένο, ἀπό συντακτικῆς ἐπόψεως ἄρτιο καί τά
ὑπάρχοντα ὀρθογραφικά ἀβλεπτήματα ἐλάχιστα.

LVI. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 10-07-1846²³⁷

1) Περίληψη

Ἡ Μαρία, χήρα τοῦ μακαρίτου Πολυχρόνη, ἔχει μία κόρη τή
Σοφία, τήν ὅποια δίδει σέ γάμο στόν Νικόλαο Μπαριανό²³⁸ καί τούς
προικίζει μέ κινητά καί ἀκίνητα, τά ὅποια περιλαμβάνονται στό
Προικοσύμφωνο αὐτό.

2) Κείμενο

[Κυκλική Σφραγίδα]

«1/1846, Ἰουλίου 10.

2/Τήν σήμερον ἠθέλησα ἐγώ, ἡ Μαρία, τοῦ ποτέ 3/Πολυχρόνη
γυνή, διά νά νυμφεύσω τήν θυγατέρα μου Σοφία, μετά 4/τοῦ Νικο-
λάου Μπαριανοῦ.

236. Εὐχολόγιον τό Μέγα 1980, σ. 246: Εὐχή τοῦ στεφανώματος: «καί ἴδωσιν
υἱοὺς τῶν υἱῶν αὐτῶν, ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν κύκλῳ τῆς τραπέζης αὐτῶν».

237. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 173.

238. Μπαριανός: Προφανῶς ἀπό τό «Παριανός», ἥτοι ὁ ἴδιος ὁ γαμβρός ἢ
κάποιος πρόγονος αὐτοῦ κατήγετο ἀπό τή νῆσο Πάρο τῶν Κυκλάδων. Καί σήμερα
στή Ρόδο διατηρεῖται τό ἐπώνυμο «Μπαριανάκης», ἀπό τό «Παριανάκης».

Καί πρῶτον μὲν τοὺς δίδω τήν εὐχήν μου 5/καί δεύτερον μέ εὐχαρίστησίν μου, τοὺς γράφω τήν ταύλαν εἰς 6/τοῦ Βρετοῦ, ὡς καθὼς εὐρίσκεται καί εἰς τοὺς Λάκκους τήν ταύλαν 7/καί τὰ ὀσπίτια²³⁹ εἰς τὰ Ἀλώνια, ὡς καθὼς εὐρίσκονται, μίαν σκά8/φην, ἓνα ταβάν, ἓν ζευγάρι μύλους, ἓνα σουφράν, ἓνα πάγκον 9/καί δέκα κοιλὰ κριθάρι, ἓν σεντούκιον, ἓν στρῶμα, μίαν διπλήν, 10/μαξελάρια δύο, σεντόνιον ἓν, ὑποκάμισα γυναικεῖα τέσσερα, σκέπες 11/δύο, μουστουχιά μία, μπλεκτά δύο, μία στάμναν, κ(ου)ρούπια τρία, μίαν 12/εἰκόνα τοῦ Ταξιάρχου καί ἓνα χοῖρον θῆλυ καί γρόσια πεντακόσια 13/ἀριθ(μός): 500. Καί πεσκέτες δύο.

14/Αὐτά τὰ ἄνωθεν τῶν τὰ γράφω μέ εὐχαρίστησίν μου.

15/ »

16/ »

17/ »

18/ »

19/ »

20/Ὁ τοῦ Ἀγίου Ρόδου Ἐπίτροπος, Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς, Ἀρ(χιμανδρίτης) Ν(εόφυτος). 21/[-----].

3) Παρατηρήσεις

1) Ἀπό τό Προικοσύμφωνο αὐτό λείπει ἡ συνηθισμένη καί τυπικά ἐπαναλαμβανόμενη εἰσαγωγή: «Ὁ μὲν Θεός κατ' ἀρχάς πλάσας τὸν ἄνθρωπον...».

2) Τό κείμενο εἶναι πολύ σύντομο, ἀπλό καί πολύ πτωχό. Ἡ Μαρία, χήρα τοῦ μακαρίτου Πολυχρόνη, τοῦ ὁποίου δέν ἀναφέρεται τό ἐπώνυμο, μητέρα τῆς νύμφης Σοφίας, φαίνεται ὅτι εἶναι μία πτωχή γυναίκα καί ὡς ἐκ τούτου καί τὰ κινητά καί ἀκίνητα τὰ ὁποῖα μπορεῖ νά διαθέσει, προκειμένου νά προικίσει τήν κόρη της, εἶναι περιορισμένα.

3) Στό τέλος τοῦ Προικοσυμφώνου ἀφήνεται χῶρος γιά τήν ὑπογραφή πέντε μαρτύρων, ἀλλά ὁ χῶρος αὐτός παραμένει κενός. Τελικά δέν ὑπογράφει κανεῖς μάρτυρας.

4) Συντάκτης καί γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ εἶναι ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος.

239. Ὀσπίτια, τὰ: Ἀπό τό λατινικό Hospitium, ii (Hospes) = ξενία, φιλοξενία, Ξενώνας, Ξενοδοχεῖο. Πρβλ. καί Hospital = Νοσοκομεῖον. Ἀργότερα ὀσπίτιον, τό ἡ σπίτι, τό = οἰκία.

LVII. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 10-07-1846²⁴⁰

1) Περίληψη

Ἡ Πολυχρόναινα, τῆς ὁποίας δέν ἀναφέρεται τό βαπτιστικό ὄνομα, χήρα τοῦ μακαρίτου Πολυχρόνη, τοῦ ὁποίου ἐπίσης δέν ἀναγράφεται τό ἐπώνυμο, προικοδοτεῖ τήν κόρη της Μαρία μέ ὀρισμένα κινητά καί ἀκίνητα, τά ὁποῖα περιλαμβάνονται στό Προικοσύμφωνο αὐτό.

2) Κείμενο

«1/Πολυχρόναινα²⁴¹.

2/Δίδω εἰς τήν Μαρίαν μου τό ὀσπίτιον 3/μου, τήν ταύλαν μου εἰς τοῦ Βρετοῦ, 4/εἰς τούς Λάκκους τήν ταύλαν, μίαν σκά5/φην, ἓνα ταβάν, ἓν ζευγος 6/μύλους, ἓνα σουφράν, δέκα κοιλά 7/κριθάρι, ἓν σεντούκιον, μίαν διπλήν, 8/ἓν στρῶμα, μαξελάρια δύο, σενδόνιον 9/ἓν, ὑποκάμισα γυναικεῖα τέσσαρα, 10/σκέπες δύο, μουστουχίαν μίαν, πλεκτά 11/δύο, μίαν στάμναν, κ(ου)ρούπια τρία, 12/μίαν εἰκόνα τοῦ Ταξιάρχου, ἓν γουρού13/νιον θηλυκόν καί γρόσια πεντα14/κόσια ἀριθμός: 500, πληρωτέα. 15/Πετζέτες δύο. 1846, Ἰουλίου 10.

16/Χ(ατζή)-Γεώργης Γενᾶς παρών

17/Σακελλάριος παρών.

18/Παῦλος παρών

19/Διακο-Ἀντώνης Σακλαρῆς παρών²⁴²

20/Ἰωάννης Παναγιώτη παρών

21/Μιχάλης Παύλου παρών.

22/Ἀναστάσης Μπάριος²⁴³ παρών

23/Νικόλαος Ξένος κ(αί) Γραμματεὺς παρών».

3) Παρατηρήσεις

1) Τό Προικοσύμφωνο αὐτό εἶναι κατά τό περιεχόμενο σχεδόν ὅμοιο μέ τό προηγούμενο, μέ τή διαφορά, ὅτι στό προηγούμενο ἡ

240. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 175.

241. Τό Πολυχρόναινα στήν περίπτωση αὐτή προέρχεται ἀπό τό ὄνομα τοῦ συζύγου της Πολυχρόνη. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 892. Ὅμως ὑπῆρχε καί οἰκογένεια μέ τό ἐπώνυμον «Πολυχρόνης». Τσιρπανλῆς 2018, σ. 82.

242. Σακλαρῆς: Ἀπό τό Σακελλάριος.

243. Μπάριος: Ἀπό τό Πάριος, ὁ καταγόμενος ἀπό τή νῆσο Πάρο. Ἀπαντᾷ ἐπίσης στή Δωδεκάνησο μέχρι καί σήμερα τό ἐπώνυμο Μπαριανός καί Μπαριανάκης.

Πολυχρόναινα προικοδοτεῖ τήν κόρη της Σοφία, ἐνῶ μέ τό παρόν τήν κόρη της Μαρία, ἄν καί ἡ ἴδια ἀναφέρεται μέ τό βαπτιστικό ὄνομα Μαρία.

2) Πιθανῶς τό Προικοσύμφωνο ἀρ. LVI, νά ἀποτελοῦσε προσχέδιο καί τό Προικοσύμφωνο ἀρ. LVII νά εἶναι τό κανονικό, τό ὁποῖο καί ὑπογράφεται ἀπό ἑπτά (7) συνολικά μάρτυρες

3) Γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ εἶναι ὁ Νικόλαος Σακελλαρίδης ἢ Ξένος, υἱός τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Σακελλαρίδου καί ἀδελφός τοῦ Κωνσταντίνου Σακελλαρίδου ἢ Ξένου.

LVIII. ΓΟΝΙΚΗ ΠΑΡΟΧΗ: 15-07-1846²⁴⁴

1) Περίληψη

Ὁ Χαζή-Κονταρῆς μεταβιβάζει τά περιουσιακά του στοιχεῖα, κινητά καί ἀκίνητα, στόν υἱό του Χαζή Γεώργη καί πρὸς πίστωση αὐτοῦ συντάσσεται τό παρόν ἔγγραφο.

2) Κείμενο

«1/Δίνω ἐγώ, <ὁ> Χ(αζή)-Κονταρῆς²⁴⁵, μέ θέλημά μου, <τοῦ> υἱοῦ μου 2/<τοῦ> Χ(αζή)-Γεώργη²⁴⁶, τό πρᾶγμα μου²⁴⁷.

Πρῶτον, <εἰς> τό Κατωσκάλι 3/τό ἀμπέλι, <εἰς> τόν Κάτω Λάκκον τό ἀμπέλι, στήν Γραμματική 4/τό ραχίν, στή Νῆσον τό ραχίν, στό Καμάρι τό ραχίν, στά Ζυγί5/σματα τό ραχίν, στήν Μπούκα τό ραχίν κ(αί) τήν βιστέρνα²⁴⁸, εἰς ταῖς Μέ6/σες τό χωράφι, μέ τό καζαναριόν κ(αί) τό ρακοκάζανον ἄρμα7/τωμένον, στίς Βάσσεις τήν κρεπτήν μέ δύο ἀγγεῖα κρασικά, 8/πεσκέτες 10, μαζελάρια 2, μαντήλια 3.

Τῆς νύμφης πε9/σκίρι²⁴⁹ κανάβινον 1, μπότζες²⁵⁰ (:) 4, λούρα ζυγὴν

244. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 174.

245. Χαζή-Κονταρῆς τοῦ Γεωργίου, πατέρας τοῦ Χαζή Γεωργίου ἢ Γενᾶ: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 106-1019, 1093, 1099 καί 1525.

246. Χαζή-Κονταρῆς ἢ Γενᾶς, Χαζή-Γεώργιος: Σύζυγός του ἢ Καλή (Καλιόπη) τοῦ Κωνσταντίνου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 339, 1017-1018 καί 1525.

247. Τό πρᾶγμα μου: Ἐννοοῦνται τά περιουσιακά στοιχεῖα τά ὁποῖα διαθέτει, κινητά καί ἀκίνητα.

248. Βιστέρνα, ἢ ἡ Γιστέρνα, ἢ (Cisterna, ae): Ὑδατοδεξαμενή, στέρνα.

249. Πεσκίρι, τό: Προσόψιον.

250. Μπότζα-μπότζες ἢ μπότσα<βενετ. bozza = καράφα, ὑποδιαίρεση βουτζίου, μέτρο χωρητικότητας. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 249, 794, 1472.

1, 10/είκόνισμα 1, άγγεϊα εις τϊς Μέσες 2, μπαλτάδες ²⁵¹, 11/κ(αί) άξίνες 2, τά σπίτια στήν Καθολική, μίαν κατοικία, ώς 12/καθώς εύρίσκονται, μέ τό Κατώϊ κ(αί) νά τό έχω γεροντο13/μοίρι, βέργες μία, φουσκία²⁵² ζευγάρι ένα, δίνω της κ(αί) 14/φλουρία: γρ(όσια) 200 κ(αί) τό άμπέλι εις τήν Άγία Κυριακή, 15/κ(αί) πέντε χιλιάδες Όμολογητικά. Άρ(ιθμός), γρ(όσια): 5000.

16/Κ(αί) τήν βιβλιοθήκη μου. 1846, Όουλίου 15.

17/Εγώ βεβαιώ, ό πατέρας, μέ ιδική μου βουλή κ(αί) θέληση ύπόσ18/χομαι εις τά άνωθεν γεγραμμένα κ(αί) μή ξέροντας, 19/νά γράφω, μέ ύπογράφει ό γαμπρός μου Διακο-Γεώ20/ργης».

3) Παρατηρήσεις

1) Τό έγγραφο αυτό συντάσσεται, προκειμένου ό Χατζή-Κονταρής νά μεταβιβάσει επίσημα τά ύπάρχοντά του, άκίνητα καί κινητά, στόν υϊό του Χατζή-Γεώργη. Πρόκειται γιά σπάνια περίπτωση, πού ό πατέρας ή οί γονεϊς μεταβιβάζουν τά περιουσιακά των στοιχεϊα μέ αυτόν τόν τρόπο στά παιδιά των. Συνήθως οί γονεϊς προικίζουν τϊς θυγατέρες των μέ τά περιουσιακά των στοιχεϊα καί στους υϊούς άφήνουν σέ όρισμένες περιπτώσεις ένα ή δύο άκίνητα. Έξ άλλου οί υιοί θά λάβουν τήν προίκα τής μέλλουσας συζύγου των. Φαίνεται, ότϊ ό Χατζή-Κονταρής δέν είχε θυγατέρα ή άλλα παιδιά, γι' αυτό καί μεταβιβάζει τήν περιουσία του στόν υϊό του Χατζή-Γεώργη.

2) Άξιοσημείωτον είναι επίσης, ότϊ ό Χατζή-Κονταρής, άν καί άγράμματος, είναι κάτοχος βιβλιοθήκης, τήν όποία δωρίζει στόν υϊό του. Η ύπαρξη καί ή κατοχή βιβλιοθήκης από ιδιώτη κατά τήν εποχή εκείνη ήταν πολύ σπάνιο φαινόμενο. Συνήθως κατά τήν εποχή εκείνη (19ος αϊ.), βιβλία λιγότερα ή περισσότερα ύπήρχαν στίς Μονές, στους ναούς, στίς οικίες τών Δασκάλων, τών ιερέων καί Μοναχών καί σέ έλάχιστους έγγράμματος ιδιώτες.

3) Τό έγγραφο ύπογράφεται από τόν γαμπρό του Χατζή-Κονταρή Χατζή-Γεώργη. Δέν αναφέρεται ποίος ήταν ό γραφέας του έγγράφου αυτού. Όμως, εάν κρίνει κανείς από τήν όλη μορφή του έγγράφου, τό σχήμα τών γραμμάτων, τά συντακτικά καί όρθογραφικά σφάλματα, συμπεραίνει, ότϊ ό γραφέας έγνώριζε στοιχειωδώς

251. Μπαλτάς, ό: Πέλεκυς.

252. Φουσκία, τά: Σκουλαρίκια από φουσκωτά κυκλικά στοιχεϊα. Τσιρπανλής 2018, σ. 1521.

γραφή καί ανάγνωση καί αντιμετώπιζε πολύ μεγάλες δυσκολίες κατά τό γράψιμο, γεγονός τό όποίο δυσκολεύει σήμερα τήν ανάγνωση αὐτοῦ τοῦ ἐγγράφου.

**LVIX. ΕΝΤΑΛΤΗΡΙΟΝ ΓΡΑΜΜΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ
ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ
ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 3-10-1846²⁵³**

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος ἀποστέλει τό Ἐνταλτήριον αὐτό Γράμμα πρὸς τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτο καί τό όποίο ἀναφέρεται στά ἐπόμενα θέματα:

1) Στή διαφορά οἰκονομικῆς φύσεως, τήν όποία ἔχει ὁ Ἀντώνιος Γαλουζῆς²⁵⁴ μετά τῶν συγγενῶν του, ἔνεκα τῆς ὑπ' αὐτοῦ πληρωμῆς πατρικοῦ χρέους. Ὁ ἀνωτέρω ἔχει ἐπίσης διαφορά μετά τῶν συγγενῶν του γιά ἓνα χωράφι, τό όποῖον ἔχει προικισθεῖ σέ αὐτόν, σύμφωνα μέ τό Προικοσύμφωνό του.

2) Ὁ Μητροπολίτης ἐντέλλεται τόν Νεόφυτο, νά συγκαλέσει τοὺς ἱερεῖς καί τοὺς Προκρίτους τῆς Νισύρου, οἱ όποῖοι ἀπό κοινοῦ θά ἐξετάσουν τά ἐκκρεμῇ αὐτά θέματα καί νά ἀποδώσουν τό δίκαιον.

2) Κείμενο

«1/† Ὅσιώτατε ἡμέτερε Ἀρχιμανδρίτα, Ἡγούμενε τοῦ αὐτόθι Ἱεροῦ ἡμῶν Μοναστηρίου, 2/τῆς Σπηλιανῆς κ(αί) Ἐπίτροπε κύρ Νεόφυτε, τέκνον ἡμῶν ἐν Κ(υρί)ῳ ἀγαπητόν, τήν Ὅσιό3/τητά σου πατρικῶς εὐχόμεθα, δηλοποιοῦντές σοι, ὅτι ὁ πατριώτης σας Ἀντώνιος Γαλου4/ζῆς ἐλθὼν πρὸς ἡμᾶς, ἐπαρουσίασεν ἡμῖν τήν ἀναφοράν του, διά τήν διαφοράν, ὅπου 5/ἔχη μετά τῶν αὐτοῦ συγγενῶν του καί ἐξ αὐτῆς παρατηροῦμεν τά ἀναφερόμενά του, δι' ὅσα 6/ἀπαιτεῖ ἀπό τήν ἀποθανοῦσαν ἀδελφήν του Ἄνναν, κατά τό δίκαιον καί τήν παλαιάν 7/συνθήειαν τῆς πατρίδας σας, πατρικά του πράγματα, διά τά όποία, κατά τό κατάστιχόν του, 8/φαίνεται, ὅτι ἐπλήρωσεν αὐτός ἐξ ἰδίων του ὅλον τό πατρικόν του χρέος.

Διά τοῦτο ἐντελλό9/μεθά σοι πατρικῶς, ἅμα λάβης τό παρόν μας,

253. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 176.

254. Ἀντώνιος Γεωργίου Γαλουζῆς: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 533, 534, 764, 765 καί 1413.

νά μετακαλέσης τούς αὐτοῦ Δημογέροντας, τούς 10/κληρικούς καί Προκρίτους, διά νά θεωρήσετε αὐτήν τήν ὑπόθεσιν ἀφιλοπροσώπως, χωρίς 11/νά λάβῃ κανεῖς μέρος ἢ διά τήν συγγένειαν ἢ φιλίαν ἢ ἀδιαφορίαν, οὔτε ἀπό τό ἓνα 12/μέρος, οὔτε ἀπό τό ἄλλο, ἀλλ' ἐν φόβῳ Θεοῦ, νά ἀποδοθῇ, ὅπου ἀνήκει τό δίκαιον, διά νά 13/μὴν καταθέσῃ τὰ τοιαῦτα εἰς τήν ἐξωτέραν καί ἐπιφέρει ζημίαν.

Ὅμοίως θέλω θεωρήσῃτε 14/κ(αί) τήν ἄλλην διαφοράν, ὅπου ἔχει διά τήν ταύλαν, μέρος ἑνός χωραφίου, κειμένου εἰς τούς 15/Πάλους, τό ὁποῖον φαίνεται προικισμένον κατὰ τό Προικοσύμφωνόν του.

Τά αὐτά ἐπληροφορήθη 16/μεν κ(αί) ἀπό τούς νεωστὶ ἐλθόντας πατριώτας σου. Μάλιστα ἡ Ὅσιότης σου χρεωστεῖ, ὡς ἡμέτερος 17/Ἐπίτροπος καί εἰδήμων τῶν τοιούτων ἐκβάσεων πραγμάτων, παραλαμβάνων νά τὰ οἰκονομῇς 18/κατὰ τό δίκαιον καί νά μὴν ἀκολουθοῦν τοιαῦτα παράπονα κ(αί) παραγγέλλομεν μὲν πρῶτον, νά 19/ἀκούσωμεν τό καλόν ἀποτέλεσμα κ(αί) τήν διόρθωσιν τῶν ἀνωτέρω ὑποθέσεων, πρὸς εὐχαρίστησιν 20/τῶν Χριστιανῶν.

Ταῦτα ἐν τούτῳ εὐχετικῶς κ(αί) ὑγίαινε ἐν Κ(υρίῳ).

21/Ἀωμστ', τήν γ' Ὀκτωβρίου. Ἐν Ρόδῳ.

22/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστῷ) εὐχέτης».

3) Παρατηρήσεις

1) Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτριος, ἀπευθυνόμενος στὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτο, τὸν προτρέπει, ἐπειδὴ ἐκεῖνος γνωρίζει καλῶς πρόσωπα καί πράγματα, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν στὴ Νίσυρο καί τούς κατοίκους της, νά μεριμνᾷ, νά μὴ δημιουργοῦνται εἰ δυνατόν προβλήματα, ἀλλὰ καί ἐὰν δημιουργηθοῦν, νά ἐπιλύονται ἐπὶ τόπου, μὲ τὴ συνεργασία τῶν Δημογερόντων, τῶν Προκρίτων καί τῶν λοιπῶν ἱερέων τῆς Νισύρου. Θά πρέπει ὅπωςδὴποτε νά ἀποφεύγεται σέ παρόμοιες περιπτώσεις, ἡ προσφυγὴ τῶν ἐνδιαφερομένων σέ ἐκτὸς τῆς Νισύρου θεσμικά ὅργανα, διότι αὐτό προξενεῖ βλάβη στοὺς κατοίκους τῆς νήσου.

Προφανῶς ὁ Μητροπολίτης, ἄνθρωπος συντηρητικὸς καί συνεισφέρων, μὲ τὰ ἐκτὸς τῆς Νισύρου εὐρισκόμενα καί δρῶντα θεσμικά ὅργανα, ἐννοεῖ τίς τουρκικὲς διοικητικὲς Ἀρχές καί εἰδικότερα τὰ Δικαστήρια. Καί σέ ἄλλη περίπτωση ὁ Μητροπολίτης συνιστᾷ στὸν Ἡγούμενο Νεόφυτο, νά διατηρεῖ καλὲς σχέσεις μὲ τὸν Σούμπαση τῆς περιοχῆς, ἀλλὰ νά φροντίζει νά μὴν ἔχει στενὲς προσωπικὲς ἐπαφὲς μαζί του.

2) Όπως διαπιστώνεται και από το έγγραφο αυτό, η Έκκλησία και η Τοπική Αυτοδιοίκηση της Νισύρου έχουν αρμοδιότητα σχεδόν για όλες τις περιπτώσεις, που αφορούν στους κατοίκους της νήσου αυτής και μπορούν να διευθετούν ποικίλες υποθέσεις και να επιλύουν διάφορα προβλήματα ή ακόμη καλύτερα, να φροντίζουν, να μη δημιουργούνται τέτοιου είδους προβλήματα.

LX. ΕΝΥΠΟΓΡΑΦΟΝ ΓΡΑΜΜΑ: 25-10-1846²⁵⁵

1) Περίληψη

Ο Ίερομόναχος Χατζή-Γρηγόριος είχε στην κατοχή του μίαν Όμολογία αξίας πεντακοσίων γροσίων (500,00 γρόσια), τά οποία είχε να λαμβάνει από τόν ναόν της Παναγίας της Ποταμίτισσας της Νισύρου. Εκείνος απώλεσε την Όμολογία αυτήν, όμως έλαβε από την Ποταμίτισσα τό ποσόν τῶν πεντακοσίων δέκα ἔξι (516,00) γροσίων –κεφάλαιο, σύν τόκους– και ἔτσι ἐξοφλήθηκε. Εάν εὔρεθῇ ἡ Όμολογία αὐτή και κάποιος τήν παρουσιάσει στην Ποταμίτισσα και ζητῇ τήν ἀποπληρωμή της, αὐτό εἶναι παράνομο και ἡ Όμολογία ἄκυρη.

2) Κείμενο

«1/Ο ὑποφαινόμενος δηλοποιῶ διά τοῦ 2/παρόντος μου, ὅτι, ἐπειδή και ἡ ὑπό 3/τά 1837: κατά μήνα Μάρτιον 4/δοθεῖσα πρὸς με χρεωστική Όμολογία 5/γρ(όσια): 500: παρά τῆς Κοινότητός μας, ἐπ' 6/ὀνόματι τῆς Έκκλησίας μας, Ποταμί7/τισσας, ἐχάθη ἀπὸ τό Κελίον μου και 8/ἐπειδή ἔλαβα ἀπὸ τά ἔσοδά 9/μας, τῆς Έκκλησίας, γρ(όσια) πεντακόσια 10/δέκα και ἔξι, ἀρ(ι)θ(μός): 516: μένω εὐχαριστημέ11/νος και τοῦ λοιποῦ δέν ἔχω νά ζητή12/σω παρά τῆς Έκκλησίας μας οὐδένα 13/ὀβολόν.

Όθεν εἰς ἀπόδειξιν, δίδω τό 14/παρόν ἐνυπόγραφον εἰς τήν παρακα15/ταθήκην τῆς Παναγίας και ἂν ποτέ 16/ἡ περί ἧς ὁ λόγος Όμολογία, ἤθελε παρρη17/σιασθῇ ὑπὸ τινά συγγενή μου ἢ ξένον, 18/νά λαμβάνεται ἄκυρος και νά παι19/δεύεται ὁ παρρησιάζων αὐτήν ὡς κλέπτης.

255. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 177.

20/Έν Νισύρω, τήν 25. Ὀκτωβρίου 1846.

21/Χ(ατζή) Γρηγόριος Ἱερομόναχος²⁵⁶ ὑποφαίνομαι».

3) Παρατηρήσεις

Τό ἔγγραφο αὐτό εἶναι γραμμένο μέ μεγάλη ἐπιμέλεια, εἶναι ἄρτιο καί χωρίς συντακτικά ἢ ὀρθογραφικά σφάλματα. Δέν ἀναφέρεται τό ὄνομα τοῦ γραφέα, ὅμως θεωρεῖται πιθανόν γραφέας αὐτοῦ νά εἶναι ὁ Ἱερομόναχος Χατζή Γρηγόριος, ὁ ὁποῖος στήν περίπτωση αὐτή ἀποδεικνύεται κάτοχος καλῆς παιδείας, πρᾶγμα ὄχι σύνηθες γιά τήν ἐποχή ἐκείνη.

256. Ὁ Ἱερομόναχος καί Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος ἀναφέρεται καί σέ ἄλλο ἔγγραφο, ὅπου ἀσκεῖται κριτική σέ βάρος τοῦ ἐκ μέρους τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου, ἐπειδή ὁ Γρηγόριος ψευδόμενος ἐν ἐπιγνώσει, κατηγορήσε τόν Κωνσταντῖνο Ξένο ὡς κλέπτη, προκειμένου νά τόν διασύρει καί νά τόν μειώσῃ.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ μελέτη, ὁ σχολιασμός καί ἡ ἔκδοση ἐξήντα (60) πρωτοτύπων ἐγγράφων, τά ὁποῖα φυλάσσονται στό Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου καί τά ὁποῖα προέρχονται ἀπό τή χρονική περίοδο 1837-1846, ἐποχή κατά τήν ὁποία τά Δωδεκάνησα ἀποτελοῦσαν τμήμα τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας (1522-1912), περιέχουν πολλές, ποικίλες, ἀξιόπιστες καί ἄκρως ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες, οἱ ὁποῖες φωτίζουν ὀρισμένες πλευρές τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων τῆς τότε ἐποχῆς.

Οἱ πληροφορίες αὐτές ἀναφέρονται μεταξύ ἄλλων καί σέ θέματα πολιτικῆς καί ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως, σέ ὑπάρχοντες καί ἐπιτυχῶς λειτουργοῦντες κοινοτικούς θεσμούς, σέ θέματα ἐκπαίδευσης, ἄπτονται θεμάτων νομικῆς καί οἰκονομικῆς φύσεως, ἀναφέρονται σέ ἡθῃ καί ἔθιμα τῆς τότε ἐποχῆς, περιγράφουν, ἀξιολογοῦν καί κρίνουν πρόσωπα, πράγματα καί συμπεριφορές κ.λπ.

Σημειωτέον, ὅτι ἡ ἐνασχόληση μέ τό παρελθόν καί τήν Ἱστορία γενικότερα, δέν ἀποτελεῖ ἀπλῶς μίαν ἐνδιαφέρουσα ἀπασχόληση ὀρισμένων ἐρευνητῶν καί λογίων, οἱ ὁποῖοι ἐπενδύουν τόν χρόνον, προκειμένου νά περιγράψουν πρόσωπα καί πράγματα περασμένων ἐποχῶν καί νά φωτίσουν ὀρισμένες πλευρές τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων τῆς τότε ἐποχῆς, ἱκανοποιώντας ἀπλά τήν περιέργειάν των καί ἐνδεχομένως καί τήν περιέργειαν μίας μικρᾶς μειονότητας ἐνδιαφερομένων, ἀλλά ἀποτελεῖ κεφαλαιώδους σημασίας γεγονός, ἐπειδή, τό ἐκάστοτε παρόν εἶναι δημιούργημα καί ἀποτέλεσμα τοῦ παρελθόντος καί συγχρόνως τό παρόν κυοφορεῖ τό μέλλον.

Α) Τά ἔγγραφα

Μεταξύ τῶν ἐγγράφων, τά ὁποῖα παρουσιάζονται στήν μετά χεῖρας ἐργασία, περιλαμβάνονται καί τά ἐπόμενα:

1) Ἐνα Σιγίλλιδες Γράμμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γερμανοῦ Δ' (1842-1845 καί 1852-1853), μέ ἡμερομηνία 1-11-1842, τό ὁποῖο ἀπευθύνεται πρὸς τόν Μητροπολίτη Ρόδου Ἰάκωβο τόν Πάτμιο (1839-1856) καί ἀναφέρεται σέ θέματα τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας καί εἰδικότερα σέ θέματα τῆς Νισύρου.

Ἐάν κρίνει κανεῖς ἀπό τά ἱκανά ὀρθογραφικά καί ἄλλα σφάλματα, τά ὁποῖα παρατηροῦνται στό ἔγγραφο αὐτό, συνάγει τό

συμπέρασμα, ότι τουλάχιστον ή σχολική παιδεία τῶν τότε ὑπηρετούντων στη Γραμματεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου προσώπων ἢ ὀρισμένων ἀπό αὐτά, ἦταν περιορισμένη. Αὐτό σέ ὀρισμένες περιπτώσεις, ὅπως γνωρίζουμε ἀπό ἄλλες πηγές, ἔσχε καί γιά ὀρισμένους Πατριάρχες καί ἄλλους ἀνωτέρους κληρικούς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

2) Ὅμως θά πρέπει νά σημειωθεῖ, ὅτι συχνά, ἀνώτεροι ἀξιωματοῦχοι τῆς Ἐκκλησίας, μέ περιορισμένη σχολική παιδεία, διέθεταν εὐρεία ἀνθρωπιστική παιδεία καί ἦσαν ἄνδρες μέ ἐξαιρετική εὐφυΐα. Ἐπίσης ἦσαν ἄνθρωποι προικισμένοι μέ πολλά πνευματικά καί ψυχικά χαρίσματα, διεκρίνοντο γιά τή δυναμική των προσωπικότητα καί τή μεγάλη των δραστηριότητα καί ἐπίσης ἦσαν ἄνδρες μακρᾶς πνοῆς καί μεγάλης πνευματικῆς ἐμβέλειας. Ἐκεῖνοι ἔθεταν ὑψηλοῦς στόχους καί ἐγνώριζαν τόν τρόπο καί τά μέσα, προκειμένου νά μπορέσουν νά τοὺς πραγματοποιήσουν καί συνήθως τοὺς ἐπετύγχαναν.

3) Δύο Ἐνταλτήρια Γράμματα τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Κυρίλλου τοῦ Κρητός (1836-1839), τά ὅποια ἀπευθύνονται πρὸς τοὺς Ἀρχοντες, κοινοτικούς καί ἐκκλησιαστικούς καί πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Νισύρου καί ρυθμίζουν διάφορα θέματα ἐκκλησιαστικῆς ἀρμοδιότητας.

4) Δώδεκα Ἐπιστολές τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου (1839-1856) πρὸς τόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτον Ἱερομνήμονος ἢ Ζαμπέτογλου, υἱόν τοῦ παπᾶ Ἀντωνίου Ἱερομνήμονος ἢ Ζαμπέτογλου, διὰ τῶν ὁποίων ρυθμίζονται διάφορα θέματα, ἀφορῶντα στη Μονή τῆς Σπηλιανῆς καί στοὺς κατοίκους τῆς Νισύρου.

5) Ἡ Νίσυρος τότε ἦταν πολυάνθρωπος καί οἱ κάτοικοί της ἐδείκνυαν μεγάλη δραστηριότητα σέ ὅλους τοὺς τομεῖς. Ἦταν εὐνόητο, νά ἐμφανίζονται ποικίλα προβλήματα, ἀφορῶντα σέ θέματα, γιά τά ὅποια εἶχε ἀρμοδιότητα ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία. Ἐπειδὴ ὁ ἐκάστοτε Μητροπολίτης Ρόδου γιά διαφόρους λόγους δέν ἦταν εὐκολο νά μετακινεῖται καί νά ἐπισκέπτεται συχνά τή Νίσυρο, συνήθως ὀριζε τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς ὡς Ἐπίτροπό του. Σέ ἐκεῖνον εἶχε ἀναθέσει εὐρεῖς ἀρμοδιότητες, ὅμως ἦταν ἀνάγκη νά ὑπάρχει στενὴ συνεργασία μεταξύ των καί ὁ ἐκάστοτε Ἡγούμενος ἐνημέρωνε τακτικά τόν Μητροπολίτη Ρόδου γιά τά τρέχοντα θέματα καί γιά ὀρισμένα

από αυτά έζητοῦσε τή συμβουλή του. Ένεκα τῶν λόγων αὐτῶν ὑπῆρχε μεταξύ συχνή ανταλλαγή απόψεων δι' ἀλληλογραφίας.

6) Διατηροῦνται οἱ περισσότερες ἀπό τίς ἐπιστολές τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου πρὸς τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς καὶ Ἀρχιερατικόν Ἐπίτροπον Νισύρου Ἀρχιμανδρίτη Νέοφυτον. Εὐκταῖον θά ἦταν, ἐάν διατηροῦντο καὶ οἱ ἐπιστολές τοῦ Ἡγουμένου τῆς Σπηλιανῆς πρὸς τόν Μητροπολίτη Ρόδου, αὐτές νά δημοσιευθοῦν, ὅποτε θά ἦταν δυνατόν νά σχηματισθεῖ πλήρης εἰκόνα, σχετικά μέ τήν ἐκκλησιαστική κατάσταση στή Νίσυρο κατά τά μέσα τοῦ 19ου αἰώνα καὶ τίς προσωπικές σχέσεις τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου πρὸς τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς καὶ Ἀρχιερατικό του Ἐπίτροπο στή Νίσυρο.

7) Δύο Ἐνταλτήρια Γράμματα τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου πρὸς τόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτην Νέοφυτον, τά ὁποῖα ἀφοροῦν στή ρύθμιση θεμάτων τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας.

8) Μία «Ἀπόδειξις» τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου, ἡ ὁποία ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Νισύρου. Δι' αὐτῆς ὁ Μητροπολίτης Ρόδου ἐπαναδιορίζει τόν Ἀρχιμανδρίτη Νέοφυτο Ἡγούμενο στή Μονή τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς καὶ Ἀρχιερατικό του Ἐπίτροπο στή Νίσυρο.

9) Δύο Ἐκκλησιαστικά Γράμματα τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου πρὸς τοὺς Κοινοτικούς Ἀρχοντες καὶ τοὺς κατοίκους τῆς Νισύρου.

10) Τρεῖς Ὑψηλοὶ Ὁρισμοὶ τοῦ Μουχατούζη τῆς Ρόδου καὶ τῶν Σποράδων νήσων Χασάν Πασᾶ πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Νισύρου, οἱ ὁποῖοι ἀφοροῦν στίς σχέσεις τῶν Νισυρίων πρὸς τή Μονή τῆς Σπηλιανῆς καὶ δίδονται ὀρισμένες ἐντολές πρὸς αὐτοὺς καὶ ὁδηγίες.

11) Ἐννέα Προικοσύμφωνα, ἀναφερόμενα στή σύναψη γάμων Νισυρίων. Αὐτά περιέχουν πλῆθος πληροφοριῶν ποικίλου περιεχομένου. Ἀναφέρονται ὀνόματα καὶ ἐπώνυμα, τοπωνύμια, θέματα ἐθιμικοῦ δικαίου, ὑπάρχοντα ὑλικά ἀγαθὰ καὶ γενικά φωτίζεται ἡ ζωὴ τῶν Νισυρίων τῆς τότε ἐποχῆς.

12) Κατάλογος δωρητῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ ἄλλων ἀντικειμένων ἀπὸ Νισυρίους πρὸς τήν Ἱερά Μονή τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς. Στὸ κείμενο αὐτῶν περιλαμβάνεται πλῆθος ὀνομάτων καὶ ἐπωνύμων

κατοίκων της Νισύρου, όρισμένα από τά όποια είναι γνωστά καί από άλλες πηγές, αλλά καί όρισμένα εμφανίζονται γιά πρώτη φορά.

13) Μία Έγκλαβή.

14) Μία Γονική παροχή.

15) Ένα Συμφωνητικό Γράμμα – Συμβόλαιον μαθητείας.

16) Ένα Έκκλησιαστικό Γράμμα, τό όποιο άφορᾷ στήν άπογραφή περιουσιακῶν στοιχείων ιδιώτου.

17) Ένα Ένυπόγραφο Γράμμα.

18) Διάφορα άλλα δικαιοπρακτικά έγγραφα, τά όποια αναφέρονται σέ θέματα, σχετικά μέ πρόσωπα καί πράγματα της Νισύρου.

B) Γενικές παρατηρήσεις

1) Καθ' όλον τό διάστημα της παγκοσμίου Ιστορίας οί άνθρωποι προσεπάθησαν καί προσπαθοῦν, νά άνέλθουν την κλίμακα της έπιτυχίας, μέ τό νά επιδιώκουν νά άποκτήσουν μόρφωση, δόξα, πλούτο καί κοινωνική αναγνώριση. Οί επιθυμίες καί οί προσδοκίες τῶν ανθρώπων παραμένουν οί ίδιες, μερικές φορές καί τά άποτελέσματα έπίσης. Μόνον οί μέθοδοι καί οί τρόποι πού χρησιμοποιούνται αλλάζουν μέ την πάροδο τοῦ χρόνου.

2) Η ύπάρχουσα αντίθεση μεταξύ της άπόκτησης της έπιτυχίας καί της ευημερίας στην παρούσα, την επίγειο ζωή καί της έξασφάλισης της αιώνιας καί μετά θάνατον μακαριότητας, άπασχόλησε παγκοσμίως όλους άνεξαίρετως τούς ιδρυτές τῶν θρησκειῶν, τούς φιλοσόφους, θρησκευολόγους, κοινωνιολόγους καί γενικά διανοούμενους τῶν τελευταίων τριῶν χιλιετηρίδων.

3) Ο άνθρωπος είναι δυνατόν μέ ισχυρή θέληση καί μεγάλη προσπάθεια νά αλλάξει τόν έαυτόν, μέ την άγάπη του μπορεί νά αλλάξει τούς άλλους καί μέ τή σκέψη του όλόκληρο τόν κόσμο.

4) Όρισμένοι φιλόσοφοι, ψυχολόγοι καί κοινωνιολόγοι ύποστηρίζουν την αισιόδοξη άποψη, ότι ο άνθρωπος μπορεί νά διδαχθεϊ από την Ιστορία καί από τά παθήματά του καί νά βελτιωθεϊ ήθικά καί πνευματικά (Jan Jack Rousseau, 1712-1778).

5) Αντιθέτως, άλλοι φιλόσοφοι, ψυχολόγοι, κοινωνιολόγοι καί γενικά σκεπτόμενοι άνθρωποι ύποστηρίζουν την άπαισιόδοξη άποψη, ότι ο άνθρωπος δέν μπορεί νά διδαχθεϊ από την Ιστορία καί τά παθήματά του καί άκριβῶς ένεκα τοῦ λόγου αὐτοῦ, δέν είναι σέ θέση καί νά βελτιωθεϊ (Thomas Robert Malthus, 1766-1836).

6) Άναφορικά με τό θέμα αυτό, ή θέση τοῦ Πλατωνικοῦ Σωκράτη (470/469-399 π.Χ.) εἶναι, ὅτι: «καλοὶ κάγαθοὶ πολῖται γίνονται, οἱ εὖ φύντες καὶ οἱ παιδευθέντες», ἥτοι, ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι εἶναι εὖνοη- μένοι ἀπό τή φύση καί τυγχάνουν παράλληλα καλῆς ἐκπαίδευσης. Πρόκειται γιά μία αἰσιόδοξη ἄποψη, ή ὁποία γίνεται σήμερα ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον ἀποδεκτὴ ἀπό ψυχολόγους, κοινωνιολόγους, παιδα- γωγούς καί κάθε σκεπτόμενο ἄνθρωπο.

7) Ἡ μελέτη, ὁ σχολιασμός καί ή παρουσίαση τῶν περιλαμβανο- μένων στήν ἐργασία αὐτή ἐξήντα ἐγγράφων, τά ὁποῖα προέρχονται ἀπό τό Ἀρχεῖο τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου, ἀποδεικνύουν μεταξύ ἄλλων, ὅτι κατά τό παρελθόν καί εἰδικότερα κατά τήν περίοδο ἐκείνη, κατά τήν ὁποία οἱ Νότιες Σποράδες ἤ Δωδεκάνησα ἀποτελοῦσαν τμήμα τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας (1522-1912 μ.Χ.), ή Ἐκκλησία ὡς θεσμός ἀποτελοῦσε ἕνα σημαντικό παράγοντα καί ἀσκοῦσε μεγάλη ἐπιρροή στή ζωή τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν.

8) Ἐπὶ αἰῶνες τά Μοναστήρια τῆς Χριστιανικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὑπό τήν πνευματική καθοδήγηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δέν ἀποτελοῦσαν ἀπλῶς κέντρα θρησκευτικά καί λατρευτικούς τόπους, ἀλλά παράλληλα ἦσαν καί κέντρα πνευματικά, παιδευτικά, πολιτιστικά, οἰκονομικά καί κέντρα ἐθνικοῦ φρονιματισμοῦ. Ἡ προσφορά των πρὸς τό Γένος εἶναι ἀνεκτίμητη.

9) Εἰδικότερα ή Ἱερά Μονή τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς στό Μανδράκι τῆς Νισύρου, ἀποτελοῦσε θεσμό, πού ἐτύγχανε τοῦ σεβα- σμοῦ καί τῆς ὑπόληψης τῶν Χριστιανῶν κατοίκων τῆς Νισύρου καί τῆς Δωδεκανήσου γενικότερα. Οἱ ἐκάστοτε Ἡγούμενοι αὐτῆς ἦσαν συνήθως καί οἱ Ἐπίτροποι τοῦ ἐκάστοτε Μητροπολίτου Ρόδου καί ἀποτελοῦσαν σημαντικές προσωπικότητες, πού ἐτοποθετοῦντο στήν κορυφή τῆς πυραμίδας τῆς τότε τοπικῆς κοινωνίας. Διέθεταν μεγάλο πνευματικό καί ἠθικό κῦρος, ἦσαν πολύ δραστήριοι, ἐπέ- λυαν διάφορα καί ποικίλης φύσεως προβλήματα τῶν πιστῶν καί ἐπηρέαζαν θετικά τή ζωή τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς των.

10) Ἡ Μονή τῆς Σπηλιανῆς διέθετε ἱκανή κτηματική περιουσία, τήν ὁποία διεχειρίζοντο δημιουργικά οἱ ἐκάστοτε Ἡγούμενοι καί ἐν μέρει λειτουργοῦσε καί ὡς Χρηματοπιστωτικό Ἰδρυμα, παρέχοντας δάνεια, ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον μέ τόκο καί κάνοντας ἐπενδύσεις, προ-

κειμένου νά αυξήσει τά εισοδήματά της καί νά διατηρεῖ πάντοτε ἀνθηρά τήν οἰκονομία της.

11) Ἐτσι ἡ Μονή τῆς Σπηλιανῆς ἦταν οἰκονομικά ἀνεξάρτητη καί εἶχε τή δυνατότητα, ἀφ' ενός μὲν νά καλύπτει τά λειτουργικά ἔξοδα τῆς Μονῆς, ἀφ' ἑτέρου δέ νά ἐνισχύει οἰκονομικά τό Οἰκου-μενικό Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί τήν Ἱερά Μητρό-πολη Ρόδου. Παράλληλα μπορούσε νά ἐπιδίδεται σέ φιланθρωπικό ἔργο, βοηθώντας ἀναξιοπαθοῦντες καί παρέχοντας φιλοξενία σέ προσκυνητές καί ἐπισκέπτες.

12) Εἶναι ἀξιοσημεῖωτο, ὅτι μέχρι καί σήμερα ἡ Μονή τῆς Σπη-λιανῆς ἀποτελεῖ γιά ὅλους ἀνεξαιρέτως τούς Νισυρίους, μόνιμους κατοίκους τῆς νήσου, ἀλλά καί γι' αὐτούς πού ἐγκαταβιοῦν σέ ἄλλες περιοχές τῆς Ἑλλάδος καί τοῦ ἐξωτερικοῦ, κέντρο θρησκευτικό καί σημεῖο ἀναφορᾶς, πού τούς συνδέει μέ τήν ἰδιαίτερα των πατρίδα τή Νίσυρο καί μεταξύ των.

13) Κατά τήν περίοδο τοῦ Δεκαπενταύγουστου συνεχίζεται πα-λαιά παράδοση, νά ἔρχονται γυναῖκες ἀπό τή Νίσυρο καί τά γειτο-νικά νησιά καί νά διαμένουν στή Μονή. Αὐτές συμμετέχουν στή λατρευτική ζωή τῆς Μονῆς καί φροντίζουν γιά τήν καθαριότητα καί τήν εὐταξία αὐτῆς.

14) Κατά τήν ἐτήσια ἑορτή τῆς Σπηλιανῆς (Κοίμηση Θεοτόκου, 15η Αὐγούστου) τελεῖται μεγαλοπρεπῆς πανήγυρη σέ αὐτήν, στήν ὁποία συμμετέχουν ἐκτός ἀπό τούς μόνιμους κατοίκους τῆς Νισύ-ρου καί πλῆθος ἄλλοι, Νισύριοι καί μή, ὀρισμένοι ἀπό τούς ὁποίους ἔρχονται ἀπό ἄλλες περιοχές τῆς Ἑλλάδος καί τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἀκόμη καί ἀπό τή μακρινή Ἀμερική. Ἀλλά καί οἱ λοιποί, οἱ ἀπαν-ταχοῦ τῆς γῆς εὐρισκόμενοι Νισύριοι, αἰσθάνονται ὡς νά εὐρίσκον-ται ψυχικά καί πνευματικά παρόντες στήν ἑορτή τῆς Σπηλιανῆς καί νά συμμετέχουν οὐσιαστικά σέ αὐτήν.

15) Κατά τήν ἡμέρα τῆς κυριώνυμης ἑορτῆς αὐτῆς (15η Αὐγού-στου) ἡ Μονή τῆς Σπηλιανῆς ὑποδέχεται χιλιάδες προσκυνητές, οἱ ὁποῖοι συμμετέχουν στή Θεία Λειτουργία. Ἀκολουθῶς παρατίθεται Τράπεζα, στήν ὁποία κάθονται ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι.

16) Εἶναι ἐπίσης ἀξιοσημεῖωτον, ὅτι ἡ Μονή τῆς Σπηλιανῆς, ἡ ὁποία ἀριθμεῖ συνεχῆ ζωή πλέον τῶν ἑξι αἰώνων (ἀπό τό ἔτος 1400 περίπου μέχρι σήμερα), ἐξακολουθεῖ νά εἶναι ἕνας ζωντανός καί ἀκμαῖος ὀργανισμός, πού ἐπιτελεῖ ἐπάξια τό χρέος αὐτῆς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΒΡΑΧΥΤΡΑΦΙΕΣ

- ΑΒΜΕ: Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος, ἔκδοσις ὑπὸ Ἀναστασίου Ὁρλάνδου.
- Ἰ. Βολανάκης, *Παλαιοχριστιανικά μνημεῖα Δωδεκανήσου* 1988: Ἰ. Βολανάκης, *Τὰ παλαιοχριστιανικά μνημεῖα τῆς Δωδεκανήσου*, Τιμητικός τόμος: «Ἀφιέρωμα εἰς τὸν Μητροπολίτην Ρόδου κ.κ. Σπυρίδωνα (Συνοδινόν, τὸν Κεφαλλήνα), ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τεσσαράκοντα ἐτῶν ἀρχιερατείας», (Ἀθήναι 1988), σ. 311-347.
- Ἰ. Βολανάκης, *Χριστιανικά μνημεῖα Νισύρου* 1993: Ἰ. Βολανάκης, “Συμβολή στὴν ἔρευνα τῶν χριστιανικῶν μνημείων τῆς Νισύρου”. Περιοδικόν «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», τ. 12 (Ἀθήνα 1993), σ. 305-330.
- Ἰ. Βολανάκης, *Παλαιοχριστιανικά μνημεῖα Νισύρου* 1994: Ἰ. Βολανάκης, “Τὰ παλαιοχριστιανικά μνημεῖα τῆς Νισύρου”. Περιοδικόν «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», τ. 13 (Ἀθήνα 1994), σ. 143-164.
- Ἰ. Βολανάκης, *Ἐγγραφα Σπηλιανῆς* 2005: Ἰ. Βολανάκης, “Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖον τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου”. Περιοδικόν «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», τ. 16 (Ἀθήνα 2005), σ. 257-288.
- Ἰ. Βολανάκης, *Ἐγγραφα Σπηλιανῆς* 2007: Ἰ. Βολανάκης, “Πενήντα ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖον τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου: 1780-1837”. Περιοδικόν «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», τ. 17 (Ἀθήνα 2007), σ. 90-150.
- Ἰ. Βολανάκης, *Θεόφιλος Καΐρης* 2010: Ἰ. Βολανάκης, “Ὁ Θεόφιλος Καΐρης καὶ ἡ Νίσυρος κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα”. Περιοδικόν «ΑΝΔΡΟΣ», (Ἀθήνα 2010/4), σ. 120-140.
- Ἰ. Βολανάκης, *Τοιχογραφημένοι ναοὶ Δωδεκανήσου*, Β΄ 2014: Ἰ. Βολανάκης, “Τοιχογραφημένοι ναοὶ τῆς Δωδεκανήσου. Συμβολή στὴ μελέτη τῶν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων τῆς Δωδεκανήσου”. Ἑνότητα Β΄. Περιοδικόν «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ», περίοδος Α΄, ἔτος ΣΤ΄, τεύχος ΙΒ΄ (Ἰούλιος-Δεκέμβριος 2014), σ. 19-214.
- Ἰ. Βολανάκης, *Ἀρχαιότητες Μικρᾶς Ἀσίας* 2020: Ἰ. Βολανάκης, “Χριστιανικὲς ἀρχαιότητες καὶ μνημεῖα τῆς νοτιοδυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας”. Περιοδικόν «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ», τεύχος ΚΔ΄ (2020), σ. 47-140.
- Ἰ. Βολανάκης, *Ἐγγραφα Σπηλιανῆς* 2020: Ἰ. Βολανάκης, “Σαρανταπέντε ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου τῆς Δωδεκανήσου”. Περιοδικόν «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ», τ. ΚΕ΄ (Ἀθήναι 2020), σ. 369-496.

- Διονύσιος, *Ερμηνεία* 1909: Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, *Ερμηνεία τῆς Ζωγραφικῆς Τέχνης*, ἔκδοσις ὑπὸ Ἀθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Πετρούπολις 1909.
- Εὐχολόγιον τό Μέγα 1980: *Εὐχολόγιον τό Μέγα, τῆς κατὰ Ἀνατολάς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, ἔκδοτικός οἶκος «ΑΣΤΗΡ», Ἀθῆναι 1980.
- ΘΗΕ: Ὁρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία, ἔκδοσις Ἀθ. Μαρτίνος, τόμοι 1-12 (Ἀθῆναι 1962-1968).
- Ἱερά Σύνοψις 1988: *Ἱερά Σύνοψις*, ἔκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1988.
- Ἱερατικόν 1981: *Ἱερατικόν. Αἱ Θεαῖαι Λειτουργίαι*, ἔκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1981.
- κ.έ.: καί ἑξῆς.
- Ἑμμ. Κωνσταντινίδης 1967: Ἑμμ. Κωνσταντινίδης, “Ρόδου Μητρόπολις”, *ΘΗΕ*, τ. 10 (1967), στ. 817-820.
- ΜΕΕ: Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαιδεία, ἔκδοσις Π. Δρανδάκη, τ. 1-24 (Ἀθῆναι, ἄν. χρον. ἔκδ.).
- ΝΕΑ ΔΟΜΗ: Ἐγκυκλοπαιδεία ΝΕΑ ΔΟΜΗ, Ἀθήνα, ἄν. χρ. ἔκδ.
- Ἀν. Ὁρλάνδος, Βασιλική 1 (1952) – 2 (1954): Ἀν. Ὁρλάνδος, *Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανική βασιλική τῆς μεσογειακῆς λεκάνης*, τ. 1 (Ἀθῆναι 1952), τ. 2 (Ἀθῆναι 1954).
- Χρ. Παπαχριστοδούλου, Ἱστορία Ρόδου 1972: Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ἱστορία τῆς Ρόδου. Ἀπό τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἕως τὴν ἐνσωμάτωση τῆς Δωδεκανήσου* (1948), Ἀθήνα 1972.
- πρβλ.: παράβαλε.
- Σ. Α.: Σπηλιανῆς Ἀρχεῖον. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα (1718-1950) τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου, τ. Α' (1718-1909), τ. Β' (1910-1950).
- Ὁδ. Σακελλαρίδης, Κ. Ξένος 1993: Κ. Ὁδ. Σακελλαρίδης, *Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης, ὁ μετέπειτα Κωνσταντῖνος Ξένος*, Ἀθήνα 1993.
- Β. Στεφανίδης, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία 1959: Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον*, Ἀθῆναι 1959.
- συν.: συνοικία.
- Γ. Σωτηρίου, Ἀρχαιολογία 1942: Γ. Σωτηρίου, *Χριστιανική καί Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία*, τ. Α' (Ἀθῆναι 1942).
- τοπ.: τοπωνύμιο.
- Τσιρπανλῆς 2018: Ζ. Τσιρπανλῆς, *Γαμήλιες συμπεριφορές στό Αἰγαῖο. Τό παράδειγμα τῆς Νισύρου (19ος αἰ.)*, Ἀθήνα 2018.
- Γ. Χριστόπουλος, Φυτολογία 1990: Γ. Χριστόπουλος – Ἰω. Κ. Μπαστιάς, *Φυτολογία*, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1990.
- Β. Altaner, Patrologie 1966: Β. Altaner – Α. Stuiber, *Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, Freiburg – Basel – Wien 1966.

- Botanica 1998: G. Cheers, *Koenemann Verlagsgesellschaft*, Koeln 1998.
- L. Deuel, *Abenteuer Archäologie* 1974: L. Deuel, *Das Abenteuer Archäologie, Berühmte Ausgrabungsberichte aus dem Nahen Osten*. Ausgewaehte und eingeleitet von Leo Deuel, Muenchen 1974.
- E. Mioni, Παλαιογραφία 1977: E. Mioni, *Εἰσαγωγή στην Ἑλληνική Παλαιογραφία*, μετάφραση Ν. Μ. Παναγιωτάκη, Ἀθήνα 1977.
- H. Hobhouse, *Fünf Pflanzen* 1992: H. Hobhouse, *Fünf Pflanzen verändern die Welt*, Muenchen 1992.

ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΚΑΝΙΑΣ

Πρωτοπρεσβύτερος

**ΒΙΒΛΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ
ΝΑΡΚΙΣΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ ΤΟΥ
ΣΤΗΝ ΨΗΦΙΑΚΗ-ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑ-
ΣΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ: ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ
ΤΗΣ ΑΥΤΟΦΩΤΟΓΡΑΦΙΗΣ (SELFIE)***

*Νάρκη ὁ Ναρκισσισμός
καί θεραπεία του ὁ Σταυρός τοῦ Χριστοῦ*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ὁ Ναρκισσισμός στή σύγχρονη ἐποχή ἐκδηλώνεται ὅλο καί περισσότερο μέσα στήν ψηφιακή κοινότητα (facebook, instagram, twitter κ.τ.λ.). Τό φαινόμενο τῆς αὐτοφωτογράφισης (selfie) ἀποτελεῖ μία ἀπό τίς βασικές ἐκδηλώσεις τοῦ Ναρκισσισμοῦ. Ἡ ψυχολογία ἐντοπίζει τά αἷτια τοῦ Ναρκισσισμοῦ στό τραῦμα, πού βιώνει τό παιδί, ὅταν παραμελεῖται ἀπό τήν τροφό-μητέρα του, στή συμμόρφωσή του σέ κανόνες γιά νά εἶναι ἀποδεκτό, στήν ὑπερβολική προβολή τῶν χαρισμάτων του καί τή θεώρησή του ὡς προέκταση τῶν γονέων του. Ὁ ψηφιακός κόσμος προσιδιάζει σέ ἕνα

* Ἡ παροῦσα διπλωματική ἐργασία ὑποβλήθηκε στή Σχολή Ἀνθρωπιστικῶν Σπουδῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀνοικτοῦ Πανεπιστημίου στά πλαίσια τοῦ μεταπτυχιακοῦ προγράμματος «Σπουδές στήν Ὁρθόδοξη Θεολογία».

εικονικό περιβάλλον επικοινωνίας δίχως περιορισμούς στον χρόνο, τον τόπο, μέσα από τις αισθήσεις της όρασης και της ακοής, δημιουργώντας κατάλληλες συνθήκες προβολής του Ναρκισσισμού. Η αυτόφωτογράφιση (selfie), όταν γίνεται συνήθεια αποτελεί δείγμα Ναρκισσισμού. Ο κληρικός της ορθόδοξης χριστιανικής Εκκλησίας καλείται να διαποιμάνει, έχοντας υπόψη του την επίδραση της ψηφιακής κοινότητας μέσω της οποίας επικοινωνεί καθημερινά το μεγαλύτερο ποσοστό των ένοριτών.

Τό φαινόμενο του Ναρκισσισμού έντοπίζεται μέσα στο θρησκευτικό περιβάλλον με διάφορες παραλλαγές και αντιλήψεις, ενισχυμένο και από την «ψηφιακή λίμνη» που αντικατοπτρίζει τον Ναρκισσισμό. Έκκινώντας από τη Βιβλική προσέγγιση της δημιουργίας και της πτώσης (από την κλήση του Θεού για αυθεντική ύπαρξη ως μετοχή στον τρόπο των ΆγιοΤριαδικών σχέσεων στο πρόσωπο του Ίησου Χριστού), αναδείχθηκαν τα βαθύτερα αίτια του Ναρκισσισμού. Αυτός αποτελεί απότοκο της διακοπής της σχέσης Θεού και ανθρώπου, έκτροπή από τό κατ' εικόνα Χριστού και διαστροφή της εικόνας του Θεού-Πατέρα στο ψυχολογικό άσυνείδητο.

Η θεραπεία του Ναρκισσισμού επισυμβαίνει εντός της Εκκλησιαστικής κοινότητας στην Ευχαριστιακή κοινωνία στο πρόσωπο του Χριστού σέ έσχατολογική όπτική και θυσιαστική διακονία στο πρόσωπο του πλησίον. Ο ιερέας έχοντας υπόψη τις ψυχολογικές και διαδικτυακές επιδράσεις του Ναρκισσισμού, καθοδηγεί με διάκριση και κατανόηση τόσο των αίτιών του, όσο και της πνευματικής και ψυχολογικής ωριμότητας του κάθε προσώπου.

Λέξεις-Κλειδιά: Ναρκισσισμός, αυτόφωτογράφιση (selfie), πώση Πρωτοπλάστων, αυθεντικός έαυτός, πρόσωπο, τό κακό, φιλαυτία, ψηφιακή κοινότητα, επικοινωνία, αυτόθεματοποίηση, θρησκευτικός Ναρκισσισμός, ποιμαντική θεραπεία Ναρκισσισμού.

ABSTRACT

Narcissism in modern times is increasingly manifested in the digital community (facebook, instagram, twitter, etc.). The phenomenon of self-image is one of the main manifestations of Narcissism. Psychology identifies the causes of Narcissism in the trauma experienced by the child, when neglected by his or her mother, compliance with rules to be acceptable, excessive projection of his gifts, and his view as an extension of his parents. The digital world is akin to a virtual communication environment without limitations in time, place, through the senses of vision and hearing, creating appropriate conditions for the promotion of Narcissism. Selfie, when it becomes a habit, is a sample of narcissism. The clergy of the Orthodox Christian Church are called upon to conclude, having regard to the impact of the digital community through which most of the parishioners communicate daily.

The phenomenon of narcissism is located in the religious environment with various variations and perceptions, reinforced by the “digital lake” that reflects Narcissism. Starting from the Biblical Approach to Creation and Fall (from the call of God for authentic existence as a share in the way of the Holy Trinity relations in the face of Jesus Christ), the underlying causes of Narcissism emerged. This is the consequence of the interruption of the relationship of God and human, the diversion from the likeness of Christ and the distortion of the image of God-Father in the psychological unconscious. The treatment of Narcissism occurs within the ecclesiastical community in Eucharistic society in the face of Christ in eschatological vision and sacrificial ministry in the face of the nearby person. The priest, having regard to the psychological and internet influences of Narcissism, guides by distinguishing and understanding both his causes and the spiritual and psychological maturity of each person.

Keywords: *Narcissism, Selfie, Fall of First People, Evil, Excessive Self Love, Authentic Self, Person in Relationship, Digital Community, Communication, Self-Imitation, Religious Narcissism, Pastoral Narcissis Therapy.*

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ & ΑΚΡΩΝΥΜΙΑ

ΕΑΠ	:	Έλληνικό Άνοικτό Πανεπιστήμιο
ΕΠΕ	:	Έλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας
ΘΗΕ	:	Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία
κ.λπ.	:	καί λοιπά
κ.τ.λ.	:	καί τά λοιπά
μετάφρ.	:	μετάφραση
ὅ.π.	:	ὅπου παραπάνω
ΟΧΑ	:	Ὁρθόδοξος Χριστιανική Ἀδελφότης
π.χ.	:	παραδείγματος χάριν
σελ.	:	σελίς - σελίδες
ὑποσ.	:	ὑποσημείωση

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ παρούσα ἐργασία ἀποτελεῖ καρπό γνώσεων καί ἐμπειριῶν πού ἀποκτήθηκαν κατά τή διάρκεια φοίτησης στό μεταπτυχιακό τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀνοικτοῦ Πανεπιστημίου «Σπουδές στήν Ὁρθόδοξη Θεολογία», σέ συνδυασμό μέ τίς προσωπικές ἀναζητήσεις στό ὑπαρξιακό πεδίο καί τήν ποιμαντική ἐμπειρία στόν χώρο τῆς ἐνορίας.

Θά ἤθελα λοιπόν νά εὐχαριστήσω ὅλους τούς καθηγητές τοῦ μεταπτυχιακοῦ αὐτοῦ προγράμματος καί ιδιαίτερα τόν καθηγητή θεολογίας κ. Σωτήριο Δεσπότη γιά τή συνεργασία καί τήν πολύτιμη βοήθειά του ἀπό τήν ἀρχή ἕως τό τέλος αὐτῆς τῆς ἐργασίας. Ἐπίσης τόν ἀναπληρωτή καθηγητή τοῦ παιδαγωγικοῦ τμήματος τοῦ Πανεπιστημίου Αἰγαίου κ. Πολύκαρπο Καραμούζη γιά τίς καίριες καί πολύ βοηθητικές παρατηρήσεις του. Εὐχαριστίες καί στούς κ. Μιχάλη Βλαστό καθηγητή φιλόλογο καί κα Ἀναστασία Βασιλάκη ψυχολόγο γιά τή φιλολογική καί ψυχολογική ἀνάγνωση τοῦ κειμένου καί τίς προτάσεις τους.

Εὐχαριστίες ἀνήκουν στήν πρεσβυτέρα Παναγιώτα Κάνια καί τόν Σταῦρο Κάνια ὄχι μόνο γιά τή στήριξή τους κατά τή διάρκεια τῆς ἐργασίας ἀλλά καί τή δημιουργική συμπόρευσή τους. Μαζί μέ τούς ἐνορίτες, ἀποτελοῦν τούς καθρέφτες τῆς πνευματικῆς μου πτωχείας πού ὥστόσο γνωρίζουν θυσιαστικά νά ἀγαποῦν καί νά ἀγκαλιάζουν.

Εὐχομαι στή συνοδοιπορία τῆς ζωῆς μας μέ τόν Θεό τῆς Ἐλευθερίας καί τῆς Ἀγάπης, νά ξεπερνᾶμε τίς ἀνασφάλειες καί τούς φόβους, νά ἀνοιγόμαστε ὅλο καί περισσότερο στό ἐνδεχόμενο καί τήν ἐκπληξη πού προκαλοῦν σέ μία νέα στάση (Ἀνάσταση) ἔναντι τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἑαυτοῦ, τοῦ ἕτερου καί τοῦ κόσμου. Στάση ἐλευθερίας ἀπό κάθε εἶδωλο καί συνάμα σταυρικῆς εὐθύνης. Καλοῦμαστε νά ζήσουμε ὄχι μέ βάση εἰκόνες, φαντασιώσεις, ιδέες ἢ φιλοσοφικές σκέψεις. Ἀλλά μέ ἐμπειρία χαρᾶς καί Ἀγάπης πού προκύπτει ἀπό τή γενναία, θυσιαστική, ἐπίμονη καί γεμάτη ἐλπίδα ἀναζήτηση γιά συνάντηση. Γιά ἐλεύθερη καί αὐθεντική συνάντηση στό ἐδῶ καί τό τώρα τῆς δικῆς μας ἱστορίας πού νά ἀντανακλᾷ τό ἐσχατολογικό μέλλον πού γίνεται παρόν στήν ἐν Χριστῷ Κοινωνία τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ κόσμου. Στήν ἀπέραντη καί αἰώνια Τριαδική Ἀγάπη.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο χρόνος περνά. Αναπόφευκτα προκαλεί τόσο για την αξιοποίησή του όσο και για τό αναπόφευκτο του τέλους. Ο άνθρωπος θέλει νά ζήσει καί νά ξεχάσει ὅτι ὑπάρχει ὁ θάνατος. Τούλάχιστον στόν ζωτικό χῶρο τοῦ λεγόμενου δυτικοῦ κόσμου τό ὄραμα τῆς εὐτυχίας, τῆς εὐδαιμονίας, τῆς ἀπόλαυσης, τῆς ἐπικοινωνίας μέ ἴσους ὄρους, μέσῳ τῶν πυλώνων τῆς οἰκονομικῆς καί τῆς τεχνολογικῆς ἀνάπτυξης γίνεται ὅλο καί περισσότερο ἐφικτό. Ὡστόσο ὁ θάνατος τόσο στό πεδίο τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων ὡς διάσπαση καί ἐπιθετικότητα μέ σκοπό τήν κυριαρχία, ὅσο καί ὡς ψυχοβιολογική πραγματικότητα (ψυχικά καί σωματικά προβλήματα) ἀνακόπτει τήν ἐλπίδα τοῦ ἀνθρώπου νά βιώσει ὅλο καί περισσότερο τήν εὐτυχία σέ ὅλα τά ἐπίπεδα. Γι' αὐτό τόν λόγο ἀναζητᾶ ὀτιδήποτε τοῦ προσδίδει τήν αἴσθηση ὅτι εἶναι αἰώνιος καί σπουδαῖος. Σημαντικός καί ἀνεπανάληπτος. Κάτι μέσα του, μιᾶ γιά αἰωνιότητα. Γιά παράταση καί ποιότητα ζωῆς. Γιά ζωή πέρα ἀπό τή ζωή. Γιά μία ζωή ἄλλου εἴδους, ἄλλης ποιότητας, πού νά τόν κάνει νά βιώνει στό σήμερα ὅ,τι ὄνειρεῖται γιά τόν ἑαυτό του καί τούς συνανθρώπους του.

Κάπου βαθιά μέσα του κρυμμένη μία ἀποτυχία, μία σχέση Ζωῆς πού διέκοψε τόν πληγώνει. Ἡ νεκροφόρα πού περνά, τό σῶμα πού φαίνεται νά χάνει τίς δυνάμεις του, μία ἀσθένεια πού ἐπισκέπτεται ἕνα γνωστό του, ἥ πού δυσκολεύει τόν ἴδιο, τοῦ ὑπενθυμίζει ὅτι εἶναι θνητός καί φθαρτός. Νοιώθει ὅμως πώς δέν εἶναι φτιαγμένος γιά νά πεθάνει. Ὁ θάνατος δέν θά γίνει ποτέ φίλος του. Εἶναι ἀποτρόπαιος ἐχθρός του. Μπορεῖ ἴσως νά συμφιλιωθεῖ μέ τό γεγονός ὅτι ἡ ζωή του κάποια στιγμή θά τελειώσει. Κάποιοι κατορθώνουν νά συμφιλιώνονται ἀκόμη καί μέ τήν ἰδέα τῆς πλήρης ἐξαφάνισής τους. Γιατί ὅ,τι ἀποτελεῖ ἰδέα πολλές φορές δέν ἔχει καμία σχέση μέ τήν ἐμπειρία. Καί τόν θάνατο δέν τόν ζεῖς καθημερινά, τούλάχιστον σάν προσωπική ἐμπειρία. Τόν πόνο, τήν ἀρρώστια, τόν θάνατο τοῦ ἀγαπημένου προσώπου, τό δάκρυ, τήν ἀγωνία, τήν ἐπιθετικότητα, τή βία, τόν ἀγώνα γιά κυριαρχία καί ἐπιβίωση οἱ περισσότεροι τόν ἔχουν βιώσει. Καί ὅ,τι παύει νά εἶναι ἰδέα καί γίνεται ἐμπειρία προκαλεῖ κρίση στό ἀνθρώπινο ὑποκείμενο. Κρίση πού ἀπαιτεῖ ἀπαντήσεις ὄχι σέ ἰδεατή

βάση αλλά σέ εμπειρική. Προγεύεται μέ αὐτούς τούς τρόπους τόν θάνατο ὁ ἄνθρωπος κάθε ἐποχῆς. Καί ὅπως εἶναι φυσικό δέν τοῦ ἀρέσει ἡ πικρότατη γεύση του. Ἔτσι ὅ,τι τοῦ θυμίζει τόν θάνατο τόν πληγώνει βαθιά. Δέν μπορεῖ νά ζεῖ κάτω ἀπό τή σκιά τοῦ θανάτου. Δέν μπορεῖ ὅμως καί νά τόν ἀντιμετωπίσει κατά πρόσωπο. Δέν γνωρίζει ποῦ βρίσκεται τό κέντρο τοῦ θανάτου καί τό κεντρί του πού ρίχνει δηλητήριο στή ζωή του. Προτιμᾷ νά ἀντανακλᾷ τά ὄνειρά του σέ ἓνα καθρέφτη πού νά δείχνει τόν ἑαυτό του πάντα νέο, πάντα ὡραῖο, πάντα δυνατό. Ἐν ὀλίγοις ἀθάνατο. Ὅμως τό σῶμα γερνᾷ. Ὁ καθρέφτης δέν μπορεῖ νά δείξει κάτι τό διαφορετικό. Καί ὅμως μπορεῖ, ὅταν μετατρέπεται σέ διαδίκτυακή ὀθόνη πού συνδέει τόν ἄνθρωπο μέ τήν ψηφιακή «ἀσώματη» κοινότητα.

Στόν ψηφιακό κόσμο ὅλα βρίσκονται στά χέρια τοῦ χρήστη. Ἡ selfie «παγώνει» τόν χρόνο, τό συναίσθημα, τόν τόπο. Τό σῶμα του αὐτοφωτογραφιζόμενο μετατρέπεται σέ μήνυμα, πού προκαλεῖ καί προσκαλεῖ σέ ἐπικοινωνία. Τί ἀκριβῶς ὅμως συμβαίνει; Τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου φωτογραφίζεται, ἀλλά χάνει τή σωματικότητα. Γίνεται εἰκόνα. Ἐξαυλῶνεται. Μοιράζεται σέ ἑκατομμύρια χρηστές. Εἶναι γιά πάντα ἐκεῖ, ὅπου θέλει, μέ τό συναίσθημα πού ἐπιλέγει, μέ τήν ὁμορφιά νά παραμένει αἰώνια. Ἐπικοινωνεῖ τά αἰσθήματά του ἀπό μακριά, στήν ἀσφάλεια, πίσω ἀπό μία ὀθόνη. Ζητᾷ τήν ἀναγνώριση, ἀντλεῖ αὐτοεκτίμηση, συλλέγει σάν μέλισσα ἀπό τόν καθένα τή «γύρη» τοῦ θαυμασμοῦ.

Ἡ εἰκόνα γίνεται ὁ κόσμος τοῦ χρήστη, ἡ ψηφιακή κοινότητα, οἱ ἄνθρωποί του. Εἶναι ἓνας κόσμος πού ἀλλάζει συνέχεια γιά νά μὴν καθίσταται βαρετός. Οἱ ἄνθρωποι-χρήστες πληθαίνουν καί ἀλλάζουν. Σέ μία διαγραφή ἑνός «φίλου» δέν θά δεῖ κανεῖς ποτέ τί συναισθήματα προξένησε σέ αὐτόν. Ὅ,τι δέν τοῦ ἀρέσει τό σβήνει, πατώντας ἓνα πλήκτρο. Τό διαγράφει ἄμεσα καί γι' αὐτό νοιώθει ἀσφαλῆς. Δέν τόν νοιάζει τί αἰσθάνεται ὁ ἄλλος. Ἔχει τή δύναμη νά σχολιάσει, νά ἐπικροτήσει, νά ἀποδοκιμάσει καί νά ἀπορρίψει. Νά ξεδιπλώσει τά ταλέντα του. Ὁ ψηφιακός κόσμος μεταβάλλεται σέ ἓνα καθρέφτη πού δείχνει αὐτό, πού τοῦ ἀρέσει. Τήν πιό ὁμορφη πλευρά τοῦ ἑαυτοῦ του. Κρύβει ὅμως, ἄλλες πλευρές τοῦ ἑαυτοῦ του, πού δέν εἶναι καί τόσο ἀποδεκτές, πρῶτα ἀπό τόν ἴδιο. Ξεχνιέται περιδιαβαίνοντας, παρατηρεῖ τή ζωή τῶν ἄλλων, κρίνει καί κατακρίνει, μιλά, ὅπως θέλει καί μέ τό ὕφος πού θέλει, προκαλεῖ μέ

εικόνες καί λόγια, εκφράζει τά σεξουαλικά του άπωθημένα χωρίς αιδώ, βρίζει καί δέν τόν νοιάζει τί θά πεί ό άλλος, τί θά νοιώσει. Ό ίδιος νοιώθει έλεύθερος από όρια καί κοινωνικούς περιορισμούς. Δίχως νά τό καταλάβει ή έπικοινωνία μέσα από τίς πλατφόρμες γίνεται ανάγκη. Η πραγματικότητα άποτελεί τροφή γιά τήν ψηφιακή έπικοινωνία. Μεταβάλλεται σέ σκηνικό γιά μία ώραία selfie. Άπολαμβάνει τά like περισσότερο από τήν παρέα καί τήν ίδια τήν έμπειρία τής σχέσης μέ ένα «ζωντανό» πρόσωπο.

Η έπικοινωνία σέ προσωπικό επίπεδο φαίνεται στόν χρήστη άνιαρή, έχει τό ρίσκο νά πληγωθεί, νά μήν άκούσει αυτά, πού τοῦ άρέσουν. Θά πρέπει νά άνεχθεί, νά κάνει ύπομονή γιά νά άκούσει, νά καταβάλει κόπο γιά νά αισθανθεί τόν άλλο. Δέν τόν ένδιαφέρει όμως ούτε νά τόν αισθανθεί, ούτε κ'άν νά τόν άκούσει. Τόν ένδιαφέρει νά άντλήσει αυτό πού νομίζει ότι έχει ανάγκη καί πού θά τόν κάνει νά νοιώσει σάν ένας μικρός θεός. Διψά γιά τόν θαυμασμό καί επιδιώκει μέ πάθος τό κύρος, τό συμφέρον, τήν κυριαρχία. Τίς πανανθρώπινες μεταπτωτικές άστοχίες αγάπης.

Τό έπόμενο στάδιο γιά τόν χρήστη εΐναι νά έγκλειστεί στόν έαυτό του. Νά μήν τόν ένδιαφέρει καμία σχέση. Νά θέλει νά έπικοινωνεί μέ όλο καί περισσότερους, αλλά νά μήν σχετίζεται μέ κανένα. Νά μήν δεσμεύεται, νά μήν αναλαμβάνει καμία ευθύνη, απλά, νά περνά κατά τήν κρίση του ώραία. Νά γελά, νά κλαίει, νά έρωτεύεται, νά άντιμάχεται ιδέες καί άβαταρ (είκονικές προσωπικότητες) χρηστών, πίσω από μία όθόνη. Άκριβώς σάν νά παρακολουθεί μία ταινία πού τό σενάριο τό γράφει ό ίδιος, καί ταυτόχρονα άποτελεί τόν πρωταγωνιστή της. Έχει, λοιπόν, τήν αΐσθηση ότι **ύπάρχει**, ότι εΐναι **σημαντικός**, ότι μπορεί νά ξεδιπλώσει **τό μεγαλείο του**. Τόν θέλει αυτόν τόν κόσμο, διότι θεωρεί ότι τοῦ άναγνωρίζει αυτό πού δέν μπορούν νά άναγνωρίσουν οί άλλοι στήν πραγματική ζωή. **Τόν πραγματικό, τόν μεγαλιώδη έαυτό του**.

Ό ψηφιακός κόσμος μεταβάλλεται έτσι σέ ψηφιακή λίμνη πού καθρεφτίζει τόν Ναρκισσισμό του καί δέν μπορεί νά άποσπαστεί από αυτήν. Ό χρήστης βλέπει μόνο αυτό, πού τοῦ άρέσει. Δημιουργεί τήν τέλεια εικόνα καί ζει μέσα από αυτήν. Έπηρεάζεται τόσο πολύ, ώστε **νά σταματήσει νά ύπάρχει ό ίδιος καί νά έπιβιώνει ή εικόνα του** πού καταλήγει νά άποτελεί **τήν ταυτότητα** τοῦ εΐναι του. Η αΐσθηση τοῦ μεγαλείου καί ή συνεχής ύποστήριξη τής εικό-

νας, τοῦ «φαίνεσθαι», μεταβάλλεται σέ βαμπίρ πού τοῦ ἀφαιμάσσει τόν πραγματικό του ἑαυτό. Καί ἐκεῖ πού βεβαιώνεται ἀπό τήν ψηφιακή πραγματικότητα πώς δέν ὑπάρχει θάνατος, ἔχει αὐτοκτονήσει, δίχως νά τό καταλάβει. Ἔχει πληγώσει δίχως νά τό ἀντιληφθεῖ. Ἔχει ξεπεράσει πλέον τά ὅρια τοῦ αὐτισμοῦ. Μετατρέπει τή νύχτα σέ ἡμέρα. Ἐγκαταλείπει τήν ἐργασία του. Οἱ οἰκογενειακές του σχέσεις διαλύονται. Τόν κατακλύζουν αἰσθήματα κατάθλιψης, ζήλιας, θυμοῦ, παράνοιας, ἐπικριτικότητας, ἐπιθετικότητας πρὸς τήν πραγματικότητα, πρὸς τόν ἄλλο πού θεωρεῖ κόλασή του. Θέλει νά ζήσει μόνος μέ τήν ἀψεγάδιαστη εἰκόνα του. Ζεῖ στὸν δικό του κόσμο. Σέ αὐτόν πού ὑπάρχει μόνος του. Τί πιό τραγικό;

Στίς παραπάνω γραμμές περιγράψαμε ἓνα μέρος τοῦ θέματος πού θά ἀσχοληθοῦμε στὴν παροῦσα ἐργασία. Μέ τό φαινόμενο τῆς αὐτοφωτογράφισης (selfie), τόν Нарκиссισμό στὴν ψυχολογική καί ψηφιακή (διαδικτυακή) του διάσταση. Ὡστόσο θά ἀσχοληθοῦμε καί μέ ἄλλες διαστάσεις. Θά ἀναζητήσουμε τὴ Βιβλική του προσέγγιση πού θά μᾶς ἀναδείξει τὴν αὐθεντικότητα τοῦ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἔκπτωσή του ἀπὸ αὐτήν, τὸν τρόπο καί τὴν ὀπτική θεραπείας τοῦ Наркиссισμού πού προτείνει ἡ Βίβλος.

Τέλος θά ἀξιοποιήσουμε τόσο τά δεδομένα τῆς ψυχολογικῆς ἔρευνας γιὰ τόν Наркиссισμό, διαδικτυακό καί μὴ, καθὼς καί τά δεδομένα πού μᾶς παρέχει ἡ Βίβλος σέ μία ποιμαντική προσέγγιση τοῦ θέματος. Ἐπειδὴ ὁ χῶρος τῆς ποιμαντικῆς ἐργασίας ἔχει ὡς βάση τὸν Ἐκκλησιαστικό χῶρο, θά προσεγγίσουμε τό θέμα τοῦ Наркиссισμού μέσα σέ αὐτόν, προτείνοντας μία ποιμαντική θεραπευτική τοῦ Наркиссισμού.

1. Ἡ ἔννοια τοῦ Наркиссισμού στὸν χῶρο τῶν ἐπιστημῶν τῆς ψυχικῆς ὑγείας

Ἡ σύγχρονη κοινωνία στρέφεται ὅλο καί περισσότερο στὸν ἄξονα τοῦ Наркиссισμού. Ὁ Наркиссισμός δέν ἀποτελεῖ νέο κεφάλαιο στὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου. Ὡστόσο στὸν χῶρο τῆς ψυχολογίας ἤδη ἀπὸ τό 1913 ἔγινε ἀντικείμενο παρατηρήσεων καί ἐρευνῶν. Στό κεφάλαιο αὐτό θά προσπαθήσουμε νά προσεγγίσουμε τὴν ἔννοια τοῦ Наркиссισμού ἀπὸ τὴν ψυχαναλυτικὴ ὀπτική. Ἡ ψυχιατρική καί ἡ κλινική ἐργασία ἀπὸ ψυχαναλυτές καί ψυχοθεραπευτές μᾶς

τροφοδοτεῖ μέ πλούσιο ὑλικό. Θά προσεγγίσουμε τά αἷτια, τόν τρόπο λειτουργίας καί τά χαρακτηριστικά συμπτώματα τοῦ Ναρκισσισμοῦ, τήν ἐπίδρασή του στόν ψυχισμό τοῦ ἀνθρώπου καί στίς σχέσεις του μέ τό κοινωνικό του περιβάλλον.

1.1 Ἡ προσέγγιση τοῦ φαινομένου στήν ψυχαναλυτική σκέψη

Ὁ ὅρος *ναρκισσισμός* σέ ὅλα τά παράγωγά του ἔχει εἰσέλθει γιά τά καλά στό καθημερινό μας λεξιλόγιο. Προέρχεται ἀπό τήν ἐλληνική μυθολογία. Διασώζονται ἀρκετές παραλλαγές τοῦ μύθου.¹ Σύμφωνα μέ τόν Ὀβίδιο, ὁ Νάρκισσος ἦταν γιός τοῦ ποτάμιου θεοῦ Κηφισοῦ καί τῆς νύμφης Λειριώπης. Πολλές νύμφες ἐρωτεύθηκαν τόν ὠραῖο νέο κι ἀνάμεσά τους ἡ Ἥχώ, ἡ ὁποία ὕστερα ἀπό τήν περιφρόνηση πού τῆς ἔδειξε ὁ Νάρκισσος, ἀποσύρθηκε στό βάθος ἐρημικῆς σπηλιάς, ὅπου πέθανε ἀπό θλίψη. Οἱ κοπέλες πού εἶχαν περιφρονηθεῖ ἀπό τόν Νάρκισσο, ζήτησαν ἐκδίκηση ἀπό τή Νέμεσι. Ἡ ἱκεσία τους εἰσακούσθηκε καί, ὅταν ὁ νέος εἶδε κάποτε τό εἶδωλό του στό νερό μιᾶς πηγῆς, ἐρωτεύθηκε τόν ἑαυτό του. «Δέν χορταίνει μ' ἄπληστο βλέμμα νά θωρεῖ τήν ψεύτικη θωριά του, καί τῶν δικῶν του τῶν ματιῶν νά γίνεται τό θῦμα».² Ἀπό μαρασμό γιά τό ἀνικανοποίητο πάθος του πέθανε δίπλα στήν πηγή. «Ὅτι ν' ἀγγίξω δέν μπορῶ, μ' ἀρκεῖ νά τό κοιτάζω κι ἔτσι τροφή στήν τρέλα μου, μ' αὐτό νά δίνω ὁ δόλιος...».³

Στόν τόπο τοῦ θανάτου του βλάστησε τό ὁμώνυμο ἄνθος του. Οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδαν ἡρεμιστικές ιδιότητες στή μεθυστική μυρωδιά τοῦ φυτοῦ καί συσχετίζαν ἐτυμολογικά τόν νάρκισσο μέ τή νάρκη. Ὁ νάρκισσος σάν ναρκωτικό, σέ ὑπερβολική δόση προκαλεῖ τόν θάνατο.⁴

1. Μορφές καί Θέματα τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Μυθολογίας, «Νάρκισσος». Ἀνακτήθηκε ἀπό http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/mythology/lexicon/metamorphoseis/page_186.html.

2. Παισανίας, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, τόμος 8ος, *Βοιωτικά*. Μετάφραση-σχόλια Ἀνδρεανή Ταταράκη, ἐκδόσεις Κάκτος, Ἀθήνα 1992, σελ. 71.

3. Παισανίας, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, τόμος 8ος, *Βοιωτικά*. Μετάφραση-σχόλια Ἀνδρεανή Ταταράκη, ἐκδόσεις Κάκτος, Ἀθήνα 1992, σελ. 74.

4. Τά Μυρσίτζια τῆς Ψίνθου ἢ ἀλλιῶς τό φυτό Νάρκισσος. Ἀξιοπερίεργα σχετικά μέ τό φυτό. Ἀνακτήθηκε ἀπό <https://www.psinthos.net/arthra.php?id=621>.

Στόν μῦθο ὁ Νάρκισσος φέρεται νά τείνει ὅλη τήν προσοχή του στήν εἰκόνα του, ἡ ὁποία κατοπτρίζεται μέσα στά νερά τοῦ ποταμοῦ. Ἡ ἀντανάκλαση τοῦ ἐξωτερικοῦ σχήματος τοῦ προσώπου του ἀποτελεῖ τό ἀντικείμενο τοῦ θαυμασμοῦ καί τῆς ἀγάπης του. Ὁ θαυμασμός καί τό δέος στρέφονται στήν εἰκόνα του καί ὄχι σέ ὅποιοδήποτε ἄλλο στοιχεῖο ἢ σημεῖο πέρα ἀπό αὐτήν. Τό ἐξωτερικό ἀντικείμενο ἀντανακλᾷ τήν εἰκόνα του καί ἀποτελεῖ τό μέσο (διαμεσολάβηση), μέσα ἀπό τό ὁποῖο βλέπει τόν ἑαυτό του. Μέ αὐτό τόν τρόπο δέν σχετίζεται ἄμεσα μέ τήν πραγματικότητα τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀλλά μέσῳ τῆς αἰσθήσης πού προσδίδουν τά ἀντικείμενα, στά ὁποῖα καθρεφτίζεται. Αὐτά τά ἐπιλέγει καί προσπαθεῖ νά τά διαμορφώσει ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες του, μέ τήν ἡδονική αἰσθήση πού ἐπιθυμεῖ νά ἀντλήσει μέσῳ αὐτῶν. Ἡ θετική εἰκόνα πού προσδίδει σέ αὐτόν (μέ προσαρμοσμένη ἐστίαση γιά ὠραιοποιημένη ἀντανάκλαση), τό ἐξωτερικό ἀντικείμενο, ἀποτελεῖ τόν κύριο καί μοναδικό του στόχο. Μέ ὅτιδήποτε ἐκτός τῆς εἰκόνας του σχετίζεται (στή βαθύτερη ἀνάγνωσή του), ἀποτελεῖ ναρκισσιστική ἐπιλογή, ἐργαλεῖο τῆς ἐγωφιλίας καί τοῦ αὐτοέρωτά του. Σύνολο τό περιβάλλον του (λίμνη-καθρέφτης, ἡχώ-ἀντανάκλαση τῆς φωνῆς του), ἀποτελεῖ τόν διαμεσολαβητή τῆς εἰκόνας του. Καί ἡ εἰκόνα του καθορίζει τήν ταυτότητά του ὡς ὑποκείμενο.

Ὡστόσο, ἐνῶ ἔχει ἀνάγκη τό κοινωνικό περιβάλλον ὡς ἀντανάκλαση τῆς εἰκόνας του, δέν ἐπιθυμεῖ νά ἔχει δεσμευτική σχέση μαζί του. Γι' αὐτόν δέν ὑπάρχουν πρόσωπα. Μόνο ἀντικείμενα. Ἀντικείμενα χρήσης. Γιά νά μπορέσει νά χρησιμοποιεῖ δίχως νά σχετίζεται θά πρέπει νά λαμβάνει τόση ἀπόσταση ἀπό τό περιβάλλον του (ἀπό τό ὁποῖο ἀφαιρεῖ τήν ὑποκειμενικότητα καί ἐτερότητά του καί τό καθιστᾷ ἀντικείμενο τοῦ ἑαυτοῦ του), ὥστε τοῦ ἐπιτρέπει τόν θαυμαστό ἐξεικονισμό τοῦ ἑαυτοῦ του. Τόση εἶναι ἡ ἀπόσταση ἀσφαλείας, ὥστε νά αἰσθάνεται ὅτι τό ἀντικείμενο δέν δημιουργεῖ ὅποιοδήποτε περιορισμό στήν ἀποκάλυψη τοῦ μεγαλείου τῆς εἰκόνας του (ἀντιστέκεται σθεναρά σέ κάθε τάση γιά συναισθηματική δέσμευση πρὸς τό ἀντικείμενο). Ἐπειδή τό κέντρο βάρους τῆς ὑπαρξῆς του εἶναι ἡ εἰκόνα του, αὐτήν ἀγαπᾷ, αὐτήν ποθεῖ, μέ αὐτή θέλει νά ἔχει σχέση, δέν μπορεῖ νά ἀναπτύξει καμία πραγματική σχέση οὔτε κἂν μέ τό ἀντικείμενο τοῦ πόθου του. Διότι ἡ εἰκόνα εἶναι αὐλή καί δικό του τεχνητό κατασκεύασμα. Ἀποτελεῖ ὑπαρξιακή ψευδαἰσθήση. Τό ἀναφέρει ὁ ἴδιος: «Μήπως κανεῖς ἀγάπησε

σκληρότερα από μένα; 'Ο,τι θωρῶ μ' ἀρέσει, κι ὅμως μοῦ εἶναι ἄπιαστο... κάθε φορά πού στό νερό τά χεῖλη μου κολλᾶνε κρεμιέται ἀπό τό στόμα μου καί τό δικό του στόμα».⁵

Σέ περίπτωση πού τείνει πρὸς συναισθηματική δέσμευση ὥστε νά σχετιστεῖ πρὸς κάτι ἔξω ἀπὸ αὐτό, πού ἀντανაკλᾷ τήν εἰκόνα του, ἡ **ντροπή** καί ἡ **ένοχή** ἀναλαμβάνουν ἀνασχετικό ρόλο. Ἡ ντροπή ὡς αἴσθηση ὅτι τό ἄτομο ἀποκτᾷ ἀρνητική εἰκόνα ὡς πρὸς τούς ἄλλους καί ἡ ένοχή ὡς ἐνεργοποίηση ἑνός ἐσωτερικοῦ ἐπικριτικοῦ γονέα ἢ τοῦ Ὑπερεγῶ.⁶ Ἐδῶ παρατηροῦμε μιά ἀντίφαση. Ἀπό τή μία ὁ νάρκισσος ἔχει μεγάλη καί ἄμεση ἀνάγκη τίς σχέσεις καί τήν ἐπικοινωνία γιά αὐτοεπιβεβαίωση, ἀπὸ τήν ἄλλη ἡ σχέση ὡς ἀλληλοπεριχώρηση, ἀποτελεῖ γι' αὐτόν ἀδυναμία ἔως καί κίνδυνο. Ἡ διάνοιξη τοῦ ἑαυτοῦ πρὸς τίς ρεαλιστικές σχέσεις, ἡ ἀνάληψη τοῦ ρίσκου γιά δέσμευση δίχως τόν ἀπόλυτο ἔλεγχο τῆς σχέσης, δημιουργεῖ στόν Νάρκισσο φόβο καί ἀνασφάλεια. Νοιώθει εὐάλωτος καί ἀδύναμος. Ἡ συναισθηματική ἐπένδυση τοῦ ἀντικειμένου, ἡ ρεαλιστική καί ἰσορροπημένη συναισθηματική σχέση, δημιουργεῖ αἴσθηση φόβου. Φόβος ὅτι στήν ὑπαρξιακή συνάντηση μέ τόν «ἄλλο» θά διακινδυνέψει νά τρωθεῖ ἡ καλή εἰκόνα του καί νά μειωθεῖ ἡ ἀξία του. Γι' αὐτό ἐπιλέγει στίς σχέσεις του ὅ,τι τοῦ εἶναι χρήσιμο γιά τήν ἐπιβεβαίωση τῆς εἰκόνας του, μόνο ὅ,τι ἀποτελεῖ τροφή γιά αὐτοθαυμασμό. Ὅταν πάψει αὐτή ἡ χρησιμότητα τότε παύει καί τό ἐνδιαφέρον του πρὸς τό ἑαυτοαντικείμενο, κινεῖται μέ ὀργή ἐναντίον του, «σπάει τόν καθρέφτη», διαλύει τή σχέση. Αὐτό ὅμως κρατᾷ ὑπανάπτυκτη τή δυνατότητα τοῦ ναρκισσιστικοῦ ἀτόμου νά ἐξελίσσει τίς ικανότητες σχέσεων ἀγάπης ἐν ἐλευθερίᾳ.⁷

Ἡ ἔννοια τοῦ *ναρκισσισμοῦ* ἀπασχόλησε τήν ψυχχαναλυτική σκέψη ἤδη ἀπὸ τό 1913 μέ τόν Ernest Jones (1879-1958) νά ἀπεικονίζει γιά πρώτη φορά τό εἶδος τοῦ ναρκισσιστικοῦ ἀτόμου πού διέπεται ἀπὸ **ἐμφανή μεγαλομανία** (ἐπιδειξιομανής, ἀπόμακρος, συναισθηματικά ἀπρόσιτος, μέ φαντασιώσεις παντοδυναμίας, ὑπερεκτίμηση τῆς δημιουργικότητάς του καί ἐπικριτική στάση ἀπέναντι στό κοι-

5. Παισανίας, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, τόμος 8ος, Βοιωτικά. Μετάφραση-σχόλια Ἀνδρεανή Ταταράκη, ἐκδόσεις Κάκτος, Ἀθήνα 1992, σελ. 72.

6. Nancy McWilliams, *Ψυχχαναλυτική διάγνωση*, ἐκδόσεις Ἰνστιτούτου Ψυχολογίας καί Ὑγείας, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 391.

7. Ὁ.π., σελ. 397.

νωνικό περιβάλλον του).⁸ Ο ίδιος τό ονόμασε **“God-complex”** θέλοντας νά περιγράψει τά ψυχωτικά συμπτώματα τοῦ ατόμου πού ἔχει τήν παραληρητική ιδέα ὅτι εἶναι θεός.⁹

Ἡ πρώτη ἐμπεριστατωμένη μελέτη τοῦ ναρκισσισμοῦ διενεργήθηκε ἀπό τόν Freud τό 1914 μέ τήν ἐργασία του: «Γιά τόν Ναρκισσισμό: μιὰ εἰσαγωγή» ὅπου ἐκεῖ γιά πρώτη φορά συναντᾶμε τόν ὄρο «Ναρκισσισμός»¹⁰ νά δηλώνει ψύχωση. **«Ἡ ψύχωση εἶναι μιὰ κατάσταση ἀπόλυτου ναρκισσισμοῦ, μιὰ κατάσταση ὅπου τό ἄτομο ἔχει ἀποκόψει ὅλους τούς δεσμούς μέ τήν ἐξωτερική πραγματικότητα, καί ἔχει ὑποκαταστήσει τήν πραγματικότητα μέ τό πρόσωπό του. Τό γεμίζει ὁλοκληρωτικά ὁ ἑαυτός του, ἔχει γίνει “ὁ θεός καί ὁ κόσμος” γιά τόν ἑαυτό του».** Μ’ αὐτήν ἀκριβῶς τή διορατική διαπίστωση ἄνοιξε ὁ Freud γιά πρώτη φορά τόν δρόμο στή δυναμική κατανόηση τῆς φύσης τῆς ψύχωσης.¹¹

Σέ αὐτή τήν ἐργασία του ὁ Freud θεωρεῖ τόν ναρκισσισμό ἔκφραση τῆς ἐνέργειας libido, τονίζοντας τήν ἀντίθεση πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στήν ψυχική λιβιδινική ἐνέργεια¹² πού ἐπενδύεται στό Ἐγώ καί στήν ψυχική λιβιδινική ἐνέργεια πού **ἐπενδύεται στά ἐξωτερικά ἀντικείμενα.** Σύμφωνα μέ τόν Freud τό ἀντικείμενο δέν εἶναι κατ’ ἀνάγκη ξένο. Πρόκειται γιά ὁτιδήποτε μπορεῖ νά ἐπενδυθεῖ μέ τήν ἐνέρ-

8. Ὁ.π., σελ. 387.

9. Sarah H. Konrath, *Egos inflating over time: Rising Narcissism and its implications for self-construal, cognitive style, and behavior*, The University of Michigan 2007. Ἀνακτήθηκε ἀπό https://www.researchgate.net/publication/30858321_Egos_Inflating_over_Time_Rising_Narcissism_and_its_Implications_for_Self-Construal_Cognitive_Style_and_Behavior

10. Sigmund Freud, *On narcissism: an introduction* (Standard Edition, Λονδῖνο: Hogarth Press, 1959), τόμος XIV, σελ. 75.

11. Erich Fromm, *Ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου: Ἡ δύναμή του γιά τό καλό καί τό κακό*, ἐκδόσεις Διόπτρα, Ἀθήνα 2017, σελ. 75.

12. Ἡ σεξουαλική ἐνὸρμηση (ἐνστικτο τῆς ζωῆς ἢ Ἔρως libido) εἶναι μιὰ τάξη ἐνστίκτων τά ὅποια λειτουργοῦν εἴτε ὡς προστασία τῆς ζωῆς καί τήν ἐπιβίωσή της (πεῖνα, δίψα), εἴτε ὡς ἀνανέωση τῆς ζωῆς μέ τή διαβίωση τοῦ εἴδους (σεξουαλικό ἐνστικτο). «Ἡ σεξουαλική ἐνὸρμηση λειτουργεῖ μέ βάση τήν ἀρχή τῆς εὐχαρίστησης τῆς ἡδονῆς. Ἡ ἀσυνείδητη ψυχική ἐνέργεια πού τροφοδοτεῖ τήν ἐνὸρμηση αὐτή ὀνομάζεται libido ἢ λιβιδινική ἐνέργεια καί εἶναι πρωταρχική ἐνέργεια (στά λατινικά σημαίνει ἐπιθυμῶ, λιμπίζομαι)». Κλεοπάτρα Περισσάκη, *Τό ψυχικό ὄργανο (μιὰ ἀπλουστευμένη προσέγγιση)*. Ἀνακτήθηκε ἀπό http://life-is-trying.blogspot.com/2011/05/blog-post_6289.html

για τη ζωή (σώμα, μέρη του σώματος κ.λπ).¹³ Ίσχυρίζεται ότι **η ψυχική ενέργεια που επενδύεται στο έγω αναιρεί και εξαντλεί την άλλη που επενδύεται στα αντικείμενα**, επισημαίνοντας ότι ο ισχυρός έγωισμός είναι προστασία, ώστε να μην αρρωστήσουμε, όμως σε τελική ανάλυση θα αρρωστήσουμε, εάν δεν καταφέρουμε να συνδεθούμε με τα Αντικείμενα: «πρέπει να αρχίσουμε να αγαπάμε για να μην αρρωστήσουμε και θα αρρωστήσουμε, εάν δεν είμαστε σε θέση λόγω ματαίωσης να αγαπάμε».¹⁴

Ο Freud υποστήριζε πως ο νάρκισσος **παλινδρομεί** στη νηπιακή κατάσταση των έξι πρώτων μηνών, καθώς έχει την αίσθηση πως είναι τό κέντρο του σύμπαντος, όπως τό νεογέννητο, που δεν έχει ούτε την ικανότητα ούτε την ανάγκη να νοιάζεται για τους άλλους, γιατί παλεύει να επιβιώσει. **«Τό μωρό αρχίζει τη ζωή ως ένας παντοδύναμος νάρκισσος**. Τό νεογέννητο θέλει τροφή και, όποια έκπληξη, ένα στήθος εμφανίζεται ως διά μαγείας γεμάτο μέ λαχταριστό γάλα. Τό νεογέννητο κρύνει και μέ έντυπωσιακό τρόπο, εμφανίζεται μία κουβέρτα, σάν από τό πουθενά, και τό ζεσταίνει. Αυτές οι πρώτες έμπειρίες της φροντίδας από έναν στοργικό γονέα επιτρέπουν στο κοριτσάκι ή τό αγοράκι να αναπτύξει αυτό, που ο Freud όνόμαζε **“πρωτογενή ναρκισσισμό”**, ένα ύγιές και αναγκαίο στάδιο ανάπτυξης που θέτει στο προσκήνιο τίς σωματικές και ψυχικές ανάγκες του μωρού. Ένω όμως, οι περισσότεροι από μάς γινόμαστε πιό ανεξάρτητοι και αυτοδύναμοι όσο μεγαλώνουμε, **κάποιοι άνθρωποι δεν αποκηρύσσουν ποτέ** τη ναρκισσιστική στάση της νηπιακής ηλικίας τους και γίνονται κλινικά νάρκισσοι στην ενήλικη ζωή τους».¹⁵ Οι άνθρωποι που πάσχουν από Ναρκισσισμό συνήθως έμφορούνται από μία **βαθιά αίσθηση ανεπάρκειας και στέ-**

13. Σάββας Μπακιρτζόγλου, *Αντικειμενοτρόπες σχέσεις: Από την αγάπη του έαυτού (ναρκισσισμός) στην αγάπη των άλλων. Η περιπέτεια μιās εξελικτικής διαδρομής*, εκδόσεις Έπέκεινα, σελ. 9. Ανακτήθηκε από <http://www.epekeina.gr/files/2013/AntikeimeSxeseis.pdf>

14. Sigmund Freud, *On narcissism: an introduction* (Standard Edition, Λονδίνο: Hogarth Press, 1959), τόμος XIV, σελ. 85: «A strong egoism is a protection against falling ill, but in the last resort we must begin to love in order not to fall ill, and we are bound to fall ill if, in consequence of frustration, we are unable to love».

15. Μπέρτ Κάρ, *Μαθήματα ζωής από τόν Φρόυντ, Πώς να είστε έντελώς άσημαντοι*, εκδόσεις Πατάκη, Άθήνα 2016, σελ. 116.

ρησης. Γι' αυτό δέν μπορούν νά ἐγκαταλείψουν αὐτή τήν πρώτη ναρκισσιστική στάση τους καί ἐπιμένουν νά θέλουν νά τραβοῦν πάνω τους, τούς προβολεῖς. Μέ αὐτό τόν τρόπο ἡ ψυχική τους κατάσταση κυριαρχεῖται ἀπό **τό αἶσθημα παντοδυναμίας, τό ὁποῖο ἔχει ὡς ἀποστολή νά προστατεύει τήν αὐτοεκτίμηση**.¹⁶

Στή συνέχεια καί ἄλλοι ψυχαναλυτές ἀσχολήθηκαν μέ τόν Ναρκισσισμό, ὅπως ὁ Jacques Lacan (Γάλλος ψυχαναλυτής καί ψυχίατρος 1901-1981).¹⁷ Αὐτός θεωρεῖ ὡς καθοριστική φάση τῆς σύστασης τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος «τό στάδιο τοῦ καθρέπτη». «Μέσα ἀπό αὐτή τή διαλεκτική τοῦ *εἶμαι* καί τοῦ *φαίνομαι* γίνεται ἡ κατάκτηση τῆς ταυτότητας τοῦ ὑποκειμένου ἀπό τήν ἀντίληψη τῆς συνολικῆς εἰκόνας τοῦ σώματος». ¹⁸ Συνεπῶς ἡ σχέση μεταξύ τοῦ «*φαίνομαι*» καί τοῦ «*εἶμαι*» διαδραματίζει καίριο ρόλο στή διαμόρφωση τῆς ταυτότητας τοῦ ὑποκειμένου.

1.2 Συμπτώματα καί αἷτια τῆς Ναρκισσιστικῆς παθολογίας

Ἀφοῦ προσεγγίσαμε τόν Ναρκισσιστικό μηχανισμό διαστρέβλωσης καί διχοτόμησης τοῦ ἑαυτοῦ καί τή μετατροπή του σέ εἰκονιστικό ὑποκείμενο, θά προχωρήσουμε στήν κατανόηση τῶν αἰτιῶν γιά τήν ἐκδήλωση τῆς Ναρκισσιστικῆς παθολογίας. Γιά νά τό ἐπιτύχουμε αὐτό θά προσπαθήσουμε νά συλλέξουμε στοιχεῖα ἀπό τήν ψυχαναλυτική σκέψη καί τίς διάφορες θεωρίες πού διατυπώθηκαν γιά τίς αἰτίες καί τίς ἐκδηλώσεις τοῦ Ναρκισσισμού.

Θά πρέπει ἐξ ἀρχῆς νά ἀναφέρουμε τίς ψυχολογικές διαβαθμίσεις τοῦ ὅρου «ναρκισσισμός». «Ὁ ὑπέρτατος ἐγωτισμός δέν εἶναι ἀναγκαστικά καί ὑπέρτατος ναρκισσισμός. Ὁ ἐγωισμός δέν εἶναι ἀναγκαστικά τύφλωση στήν ἀντικειμενική πραγματικότητα». ¹⁹ «**Εἶναι σημαντικό νά διαφοροποιῶμε μέ μεγάλη προσοχή τόν “ναρκισσισμό”, ὅταν**

16. Ὁττο Κέρνμπεργκ, *Ὅριακές καταστάσεις καί παθολογικός ναρκισσισμός*, ἐκδόσεις Καστανιώτη, Ἀθήνα 2001, σελ. 307.

17. Jacques Lacan, French psychologist, Written By: The Editors of Encyclopaedia Britannica. See Article History. Ἀνακτήθηκε ἀπό <https://www.britannica.com/biography/Jacques-Lacan>.

18. Παναγιώτης Σακελλαρόπουλος, *Σχέσεις μητέρας-παιδιοῦ τόν πρῶτο χρόνο τῆς ζωῆς*, ἐκδόσεις Παπαζήση, Ἀθήνα 1998, σελ. 114-115.

19. Erich Fromm, *Ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου: Ἡ δύναμή του γιά τό καλό καί τό κακό*, ἐκδόσεις Διόπτρα, Ἀθήνα 2017, σελ. 80.

χρησιμοποιείται με την ευρύτερη έννοια του όρου, από συγκεκριμένες παθολογικές δομές της ναρκισσιστικής προσωπικότητας, με την αυστηρή έννοια του όρου». ²⁰ Ο ναρκισσισμός θεωρείται χαρακτηριστικό προσωπικότητας. Μιά γυναίκα μπορεί να επιμελείται την εικόνα της μέσα σε φυσιολογικά πλαίσια, ενώ κάποια άλλη διαθέτει πολλές ώρες καθημερινά μπροστά στον καθρέφτη της να χτενίζεται και να φτιάχνεται. Η τελευταία δηλώνει ότι την απασχολεί πάρα πολύ ή εξωτερική της σωματική εικόνα στην οποία αποδίδει μέγιστη αξία. Η ίδια γυναίκα θα μπορούσε να αναπτύξει υποχονδρίαση με το σώμα της, επειδή φοβάται μην αρρωστήσει. ²¹

Σύμφωνα με τον Kernberg, **ο φυσιολογικός ενήλικος ναρκισσισμός** χαρακτηρίζεται από «ώριμους στόχους, ιδεώδη και σχέσεις αντικειμένου που βασίζονται στην αμοιβαιότητα», ²² σε ένα πλαίσιο σχέσεων φυσιολογικής αυτοεκτίμησης. Επίσης διακρίνει τρεις τύπους παθολογικού ναρκισσισμού όπου στην πρώτη **ήπια** μορφή του εκδηλώνεται ως παλινδρόμηση στον φυσιολογικό παιδικό ναρκισσισμό με τάσεις επιδειξιμανίας, απληστίας καθώς και σχέσεις εξάρτησης και εξιδανίκευσης. Ο δεύτερος τύπος ταυτίζεται με ένα **παθολόγιο έσωτερικευμένο αντικείμενο** το οποίο προβάλλεται σε άλλα εξωτερικά αντικείμενα τα οποία θεωρούνται ως αντιπροσωπευτικά του έαυτού στο παρελθόν και το μέλλον. Τέλος ο τρίτος τύπος με σοβαρότερες συνέπειες στις σχέσεις, είναι η **ταύτιση** όχι έαυτού και εξωτερικού αντικειμένου αλλά «μεταξύ ενός μεγαλειώδους έαυτού, **πρωτόγονου και παθολογικού**, και της προσωρινής προβολής στα αντικείμενα». ²³

Όταν ο ναρκισσισμός εκδηλώνεται σε άκραία μορφή, τόσο ώστε να χαρακτηρίζει σε μεγάλο βαθμό την προσωπικότητα του ατόμου, συγκαταλέγεται στις ψυχικές διαταραχές της προσωπικότητας, στις όριακές καταστάσεις και στον παθολογικό ναρκισσισμό. ²⁴ «Όροι, όπως ναρκισσιστική προσωπικότητα και παθολογικός ναρκισσισμός

20. Όττο Κέρνμπεργκ, *Όριακές καταστάσεις και παθολογικός ναρκισσισμός*, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2001, σελ. 160.

21. Erich Fromm, *Η καρδιά του ανθρώπου: Η δύναμή του για το καλό και το κακό*, εκδόσεις Διόπτρα, Αθήνα 2017, σελ. 77-78.

22. Χρήστος Χομπάς, «Δέκα κείμενα γύρω από τον Ναρκισσισμό», *Περιοδικό ψυχανάλυσης Οιδίπους* (έξαμηνιαίο), έτος Β', τεύχος 3, Μάρτιος 2010, σελ. 104.

23. *Ο.π.*, σελ. 104-105.

24. D. L. Shacter, D. T. Gilbert, & Wenger, D. M., *Ψυχολογία*. Κεφάλαιο 13:

ἀναφέρονται σέ ἕνα δυσανάλογο βαθμό ἐνδιαφέροντος γιά τόν ἑαυτό μας καί **ὄχι στή συνήθη ἀποδοχή τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν ἄλλων οὔτε στήν εὐαισθησία μας ἀπέναντι στήν κριτική**».²⁵

Σύμφωνα μέ τό DSM-IV (βασικό διαγνωστικό ἐγχειρίδιο τῶν ἐπαγγελματιῶν τῆς ψυχικῆς υγείας), τό ὁποῖο περιγραφικά καί συνοπτικά διατυπώνει τά χαρακτηριστικά τῆς ναρκισσιστικῆς διαταραχῆς τῆς προσωπικότητας, ἡ ἐν λόγω διαταραχή ἀφορᾷ: «Ἐνα διάχυτο πρότυπο **μεγαλείου στή φαντασία ἢ συμπεριφορά, ἀνάγκης θαυμασμοῦ καί ἔλλειψης τῆς ἐνσυναίσθησης**... Ὁ Ναρκισσιστής διέπεται ἀπό μία **μεγαλειώδη αἰσθηση σημαντικότητας τοῦ ἑαυτοῦ του** (π.χ. μεγαλοποιεῖ ἐπιτεύγματα καί ταλέντα, προσδοκᾷ νά ἀναγνωρισθεῖ σάν ἀνώτερος χωρίς ἀνάλογα ἐπιτεύγματα)... **φαντασιώσεις ἀπεριόριστης ἐπιτυχίας, δύναμης, εὐφυΐας, ὁμορφιάς ἢ ἰδανικῆς ἀγάπης**. Πιστεύει ὅτι εἶναι ἐξαιρετικός καί μοναδικός καί μπορεῖ νά γίνει κατανοητός μόνο μέ τό νά **σχετίζεται** μέ ἄλλα ἐξαιρετικά ὑψηλοῦ ἐπιπέδου ἄτομα ἢ ὁργανισμούς. Ἀπαιτεῖ ὑπερβολικό θαυμασμό. Ἔχει μία αἰσθηση κατοχῆς ἰδιαίτερων δικαιωμάτων, δηλαδή, ἀδικαιολόγητες προσδοκίες ἐξαιρετικά εὐνοϊκῆς ἀντιμετώπισης ἢ αὐτόματης συμμόρφωσης μέ τίς προσδοκίες του)... ἐκμεταλλεύεται τοὺς ἄλλους γιά νά πετύχει τοὺς δικούς του σκοπούς...εἶναι ἀπρόθυμος νά ἀναγνωρίσει, ἢ νά ταυτιστεῖ μέ τά αἰσθήματα καί τίς ἀνάγκες τῶν ἄλλων. Εἶναι συχνά ζηλόφθονος γιά τοὺς ἄλλους, ἢ πιστεύει ὅτι οἱ ἄλλοι εἶναι ζηλόφθονοι μαζί του. Δείχνει ἀλαζονικές, ὑπεροπτικές συμπεριφορές ἢ στάσεις».²⁶

Ὁ ναρκισσιστής δέν ἀντιλαμβάνεται τό περιβάλλον του ὡς ἀντικείμενο ὅλον (καί καλό καί κακό μαζί), ἀλλά, ὅπως τό βρέφος ἐξακολουθεῖ νά τό ἀντιλαμβάνεται **διχοτομημένο** (ἡ καλή μαμά πού μέ τρέφει, ἡ κακή μαμά πού μοῦ στερεῖ τήν τροφή), ἐξ οὗ καί ἡ ἐπιθετικότητα, ἡ αὐτοκαταστροφικότητα, τό ψυχωτικό μῖσος. «Πρόκειται γιά καθήλωση στή σχιζοειδή παρανοειδή θέση (6 πρῶτοι μῆνες τῆς ζωῆς)... Ἔτσι περιφρουρεῖται ἡ ἀσφάλεια καί ἡ συγκρότηση τοῦ Ἐγώ

«Διαταραχές προσωπικότητας: Φτάνοντας στά ἄκρα», ἐκδόσεις Gutenberg. Ἀθήνα 2012, σελ. 701-702.

25. Nancy McWilliams, *Ψυχαναλυτική διάγνωση*, ἐκδόσεις Ἰνστιτούτου Ψυχολογίας καί Ὑγείας, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 383.

26. *DSM-IV and DSM-5 Criteria for the Personality Disorders*, Narcissistic Personality Disorder © 2012 American Psychiatric Association. Ἀνακτήθηκε ἀπό <https://www.nyu.edu/gsas/dept/philo/courses/materials/Narc.Pers.DSM.pdf>

(σχετίζομαι μέ τά «καλά» καί ἐπιτίθεμαι στό «κακά») μέ ἀποτέλεσμα τή διατήρηση τοῦ ἐξιδανικευμένου ἀντικειμένου, τό ὁποῖο, μέσω τῆς διχοτόμησης, ξεχωρίζει ἀπό τό στερητικό (κακό, εὐνουχιστικό) ἀντικείμενο».²⁷ «Ὁ παράφρονas βρίσκεται σέ μιά κατάσταση πού δέν διαφέρει οὐσιαστικά ἀπό τήν κατάσταση τοῦ παιδιοῦ. Ἐνῶ ὅμως γιά τό παιδί ὁ ἐξωτερικός κόσμος δέν ἔχει ἀποκαλυφθεῖ ἀκόμη σάν πραγματικός, **γιά τόν παράφρονα ἔχει πάψει νά εἶναι πραγματικός**»²⁸.

Ὁ *Ναρκισσισμός* στήν βάση του εἶναι **ἀδυναμία καί τραῦμα** πού δημιουργεῖται στό πρῶτα στάδια ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι κάποιος θεωρητικοί τῶν ἀντικειμενοτρόπων σχέσεων²⁹ ὑποστήριξαν ὅτι ἡ προβληματικότητα στή ναρκισσιστική παθολογία δέν ἔγκειται στή φυσιολογική αἴσθηση μεγαλείου πού ἔχουν τά βρέφη ἀλλά **στίς πρώιμες ἀπογοητεύσεις στίς σχέσεις τους μέ τούς γονεῖς καί τό περιβάλλον τους**, οἱ ὁποῖες τούς δημιουργοῦν αἴσθηση ἀσυνέχειας τοῦ ἑαυτοῦ τους καί προβληματική αὐτοεκτίμηση.³⁰ Ἡ ἀποτυχία νά ἀναπτύξει τό ἄτομο μιά **ὕγιή αὐτοεκτίμηση** παρουσιάζεται σέ περιπτώσεις πού τά παιδιά ἐπιδεικνύουν τίς ἱκανότητές τους καί οἱ γονεῖς δέν ἀνταποκρίνονται μέ ἐκφράσεις ἀποδοχῆς, μέ σεβασμό, ζεστασιά καί ἐνσυναίσθηση, στερώντας ἔτσι ἀπό τό παιδί μιά ἰσορροπημένη αἴσθηση αὐτοαξίας καί αὐτοεκτίμησης. Ὅταν οἱ γονεῖς προάγουν τίς δικές τους ἀνάγκες ἀντί νά ἐγκρίνουν καί νά ἐπιδοκιμάζουν τά παιδιά τους, τότε τό ἀποτέλεσμα μπορεῖ νά εἶναι μιά ναρκισσιστική προσωπικότητα. **Τό παιδί δέν ἀξιολογεῖται γιά τή δική του αὐτοαξία, ἀλλά χρησιμοποιεῖται ὡς μέσο γιά νά προαχθεῖ ἡ αὐτοεκτίμηση τῶν γονέων.**

Ὅλοι ἔχουν ἀνάγκη ἀπό ἓνα καθρέφτισμα πού νά λέει: «Σέ ἀπο-

27. Σάββας Μπακιρτζόγλου, *Ἀντικειμενοτρόπες σχέσεις: Ἀπό τήν ἀγάπη τοῦ ἑαυτοῦ (ναρκισσισμός) στήν ἀγάπη τῶν ἄλλων. Ἡ περιπέτεια μιᾶς ἐξελικτικῆς διαδρομῆς*, ἐκδόσεις Ἐπέκεινα, σελ. 14. Ἀνακτήθηκε ἀπό http://www.epekeina.gr/a_files/2013/AntikeimeSxeseis.pdf

28. Erich Fromm, *Ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου: Ἡ δύναμή του γιά τό καλό καί τό κακό*, ἐκδόσεις Διόπτρα, Ἀθήνα 2017, σελ. 73.

29. «Ἡ θεωρία αὕτη δέχεται πώς οἱ πρώιμες σχέσεις ἀντικειμένων τοῦ βρέφους σχετίζονται μέ τήν ποιότητα τῶν μεταγενέστερων σχέσεων τοῦ ἀτόμου». Παναγιώτης Καλομοιράκης, *Οἱ κυριότερες μετα-φροῦδικές θεωρίες*. Ἀνακτήθηκε ἀπό <https://psycho8erapia.blogspot.com/2015/07/blog-post.html>.

30. Nancy McWilliams, *Ψυχαναλυτική διάγνωση*, ἐκδόσεις Ἴνστιτούτου Ψυχολογίας καί Ὑγείας, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 385.

δέχομαι καί είσαι σημαντικός/ή όπως είσαι». Αντί γι' αυτό, συχνά παίρνουμε τό μήνυμα: «σέ αποδέχομαι αλλά μόνο αν...», «δέ θά σέ αγαπάω, αν δέν...». **Κάπου στόν δρόμο, λοιπόν, χάνουμε αυτό, πού είμαστε πρός χάριν αυτού, πού πρέπει νά είμαστε.** Αυτό τό «πρέπει» **έσωτερικεύεται**, γίνεται ή δική μας φωνή, πού λέει πώς αξίζουμε τήν αγάπη καί τήν αποδοχή τών άλλων, αλλά καί τοῦ ἑαυτοῦ μας μόνο αν... (ὑπό προϋποθέσεις). Τά παιδιά πού παραμελοῦνται μέ αὐτόν τόν τρόπο ἀντιμετωπίζουν δυσκολία στό νά ξεπεράσουν τυχόν ἀποτυχίες τους. **Ἀγωνίζονται νά στηρίξουν τήν αἴσθηση τοῦ ἑαυτοῦ τους μέσῳ ἀτελειώτων ἀναζητήσεων γιά αγάπη καί αποδοχή ἀπό τούς ἄλλους.** Ἔτσι κατορθώνει νά ἐπιβιώνει τό Ἐγώ ἀπό τό τραῦμα, πού δημιουργοῦν οἱ ματαιώσεις, πού δέχεται. **Ὅμως καί ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ συνεχοῦς θαυμασμοῦ καί ἐπευφημίας εἶναι καταστρεπτική** γιά τή ρεαλιστική αὐτοεκτίμηση τοῦ παιδιοῦ, γιατί κατανοεῖ ὅτι αὐτή ἡ λατρεία δέν ἀναφέρεται στόν πραγματικό του χαρακτήρα. «Ὁ Fiscalini (1993) ... ταυτοποίησε τό ντροπιασμένο παιδί, τό κακομαθημένο παιδί καί τό ταλαντούχο παιδί ὡς πρόδρομες μορφές τοῦ παθολογικοῦ Ναρκισσισμοῦ στήν ἐνήλικη ζωή».³¹

Ἡ βάση τοῦ Ναρκισσισμοῦ εἶναι ἡ ἀναμονή καί ἡ ἀνάγκη γιά ἐξωτερική ἐπιβεβαίωση γιά νά νοιώσει ὁ ἄνθρωπος ὅτι ἔχει ἐσωτερική ἀξία. «Ὁ Stolorow παρομοιάζει τή σχέση ναρκισσισμοῦ-αὐτοεκτίμησης μέ τή σχέση ἐνός θερμοστάτη μέ τή θερμοκρασία δωματίου: Ἡ λειτουργία τοῦ θερμοστάτη (τοῦ ναρκισσισμοῦ) εἶναι νά ρυθμίζει καί νά σταθεροποιεῖ τή θερμοκρασία δωματίου (τήν αὐτοεκτίμηση) λαμβάνοντας ὑπόψη τίς πολλαπλές ἐξωτερικές καί ἐσωτερικές δυνάμεις πού ἀπειλοῦν τήν αὐξομείωσή της».³²

Τό βρέφος καί τό παιδί, μεγαλώνοντας καί εἰσερχόμενο κλιμακωτά στήν κοινωνία μπορεῖ νά βιώσει τίς σχέσεις μέ τά ἀντικείμενα ὡς ἀπίσχυση καί ἀπώλεια τοῦ ἐγώ. Ὅταν δέχεται μία παρατήρηση γιά μία κακή συμπεριφορά καί μάλιστα ἐνώπιον ἄλλων, νοιώθει ντροπή, ἕνα τραῦμα καί ἕνα πλῆγμα στόν ἑαυτό του, ἐνῶ δέν εἶναι παρά στήν εἰκόνα του. **Ἡ εἰκόνα του ὁμως εἶναι πολύ σημαντική γιά ἐκεῖνο,** γιατί βρίσκεται στό στάδιο ἐξέλιξης πού δέν ἔχει ξεχωρίσει τήν εἰκόνα καί τό φαίνεσθαι μέ τόν ἑαυτό του. Ἐπιπλέον, ὅταν

31. Ὁ.π., σελ. 400.

32. Χρήστος Χομπᾶς, «Δέκα κείμενα γύρω ἀπό τόν Ναρκισσισμό», Περιοδικό ψυχανάλυσης *Οιδίπους* (ἐξαμηνιαῖο), ἔτος Β', τεῦχος 3, Μάρτιος 2010, σελ. 87.

ἀναγκάζεται στή συμμόρφωση κανόνων για νά γίνεται ἀποδεκτό, τό «καλό παιδί» πού θά ἀποδέχονται, ἢ καί θά θαυμάζουν οἱ γονεῖς του, στήν οὐσία **ἐξωθεῖται στό νά περιορίζει αὐτό πού πραγματικά θέλει ἢ καί νά δείχνει αὐτό πού πραγματικά εἶναι καί νά υἱοθετεῖ ἓνα εἰκονικό ἑαυτό σύμφωνο μέ τούς κανόνες ἀποδοχῆς.** «Χαρακτηριστικό τῶν ναρκισσιστικῶν ἀσθενῶν εἶναι ὅτι προσαρμόζονται καλά στίς ἠθικές ἀπαιτήσεις τοῦ περιβάλλοντός τους, γιατί φοβοῦνται τίς ἐπιθέσεις τίς ὁποῖες θά ὑποστοῦν, ἐάν δέν συμμορφωθοῦν καί ἐπιπλέον αὐτή ἡ ὑποταγή φαίνεται νά εἶναι τό τίμημα, πού πρέπει νά καταβάλλουν, γιά τή δόξα καί τόν θαυμασμό...»³³

Ὁ Donald Winnicott (1896-1971) περιέγραψε πόσο σημαντική εἶναι ἡ σχέση τοῦ βρέφους μέ μία μητέρα πού γνωρίζει ὅτι ἔχει μπροστά της ἓνα βαθμιαία ἀναδυόμενο πρόσωπο, τό ὁποῖο ἔχει ἀνάγκη τόν συντονισμό τοῦ φροντιστή-ἐνήλικα μέ τόν κόσμο του, τόν αὐθορμητισμό του καί τίς αἰσθητικοκινητικές ἀνάγκες του πού ἀποτελοῦν τόν πρῶμο ἀληθῆ ἑαυτό του καί τήν πρώτη γέφυρα ἐπικοινωνίας μέ τόν ἐξωτερικό κόσμο.³⁴ «Ἐάν ἡ μητέρα μπορεῖ νά ἀνταποκριθεῖ μέ ἐνσυναίσθηση στίς αὐθόρμητες χειρονομίες τοῦ βρέφους, τό μωρό θά οἰκοδομήσει τήν ἀναπαράσταση ἑνός ἀληθοῦς ἑαυτοῦ, ἱκανοῦ νά παίζει καί νά δημιουργεῖ. Ἄν ὅμως ἡ μητέρα παρερμηνεύει συνεχῶς τίς χειρονομίες τοῦ βρέφους, μέ γνώμονα τίς δικές της ἀνάγκες, ὁ ἀληθής ἑαυτός τοῦ παιδιοῦ θά παραμένει κρυμμένος κάτω ἀπό τήν ἀσπίδα **ἐνός ψευδοῦς ἑαυτοῦ, πού φοριέται χάριν ἐπιβίωσης,** καί ἀργότερα στήν (ἐνήλικη) ζωή του μπορεῖ νά ὀδηγήσει στήν αἴσθηση ὅτι δέν μπορεῖ νά εἶναι ἀληθινός ἢ ἀληθινή».³⁵ Ἀπό τή συμπεριφορά τῆς μητέρας πού δρᾷ πρῶτιστα μέ γνώμονα τίς δικές της ἀνάγκες θά μπορούσαμε νά ἐξάγουμε τό συμπέρασμα ὅτι **οἱ Ναρκισσιστές εἶναι παιδιά Ναρκισσιστῶν γονέων.**

Ἄν τό περιβάλλον τοῦ παιδιοῦ προσδίδει τήν ἀξία ἢ τήν ἀπαξία ἑνός ἀνθρώπου στόν ρόλο, τή χρησιμότητα, πού διαδραματίζει, αὐτό ἔχει ὡς συνέπεια τό παιδί νά ἐκπαιδεύεται στό νά μὴν ἐκδη-

33. Ὅττο Κέρνμπεργκ, *Ὅριακές καταστάσεις καί παθολογικός ναρκισσισμός*, ἐκδόσεις Καστανιώτη Ἀθήνα 2001, σελ. 300.

34. π. Βασίλειος Θερμός, *Ἀναζητώντας τό πρόσωπο*, ἐκδόσεις Ἄρμος 1998, σελ. 14-16.

35. Νίκος Λαμνίδης, *Σχέτικά μέ τήν Ψυχανάλυση*, Διεθνῆς Ψυχαναλυτική Ἐνωσις, μετάφραση ἀπό τά ἀγγλικά: Βιβή Βρασμάτα. Ἀνακτήθηκε ἀπό https://www.ipa.world/IPA/IPA_Docs/Greek_pschoanalysis.pdf.

λώνει τὰ πραγματικά του συναισθήματα ιδιαίτερα τ' ἄρνητικά, ὅπως ἐχθρότητα, ἐγωισμό κ.τ.λ. Ὡς συνέπεια ἀναπτύσσεται τό φαινόμενο πού ὁ Winnicott (1960) ἀποκάλεσε «**Ψευδή ἑαυτό**», δηλαδή, γιὰ νά γίνεται ἀποδεκτό παρουσιάζει ἕνα ἑαυτό, ὅπως τόν ἐπιθυμεῖ τό περιβάλλον του, **ὑποτιμώντας τ' αὐθεντικά του αἰσθήματα καί ὑπερεκτιμώντας ὅτι ἐντυπωσιάζει**, ὅτι δημιουργεῖ στους ἄλλους θαυμασμό καί ἀποδοχή. Σύμφωνα μέ τόν Winnicott τό βρέφος ἐξελισσόμενο ἀπό τή σωματικότητα στήν ἐκδήλωση συναισθημάτων καί ἐπιθυμιών, ἀντιδρᾷ μέ μηχανισμούς πού ἀντικαθιστοῦν τήν ἀνίκανη γιὰ ἐνσυναίσθηση μητέρα. Ἡ «**διανοητικοποίηση**» ἀναπτύσσει στό βρέφος δίκην «νεοπλασίας», πρόωρα καί μονομερῶς, **μία ἐσωτερικευμένη καί ἐνδοψυχική αὐτονόμηση τῆς διανοητικῆς του λειτουργίας** ἢ ὁποία ἔχει ὡς συνέπεια τόν **διχασμό τῶν σωματικῶν καί ψυχικῶν λειτουργιῶν**. Ἡ διάνοια ἀποκτᾷ αὐτόνομη ὑπόσταση καί ἀντικαθιστᾷ τή σωματική καί συναισθηματική φροντίδα τῆς μητέρας. **Ἡ διάνοια γίνεται ὁ τόπος τοῦ ψευδοῦς ἑαυτοῦ**. Ἀργότερα ἡ σκέψη συμμορφούμενη στίς ὅποιες ἠθικές, κοινωνικές κ.τ.λ. ἐπιταγές ἐπιβάλλεται καθολικά σέ σῶμα καί ψυχή καί καθίσταται κυρίαρχος τοῦ ἀληθινοῦ ἑαυτοῦ καί τῶν πραγματικῶν σωματικῶν καί συναισθηματικῶν ἀναγκῶν του.³⁶

Ὁ Ναρκισσιστής εἶτε στήν καθήλωσή του ὡς «παντοδύναμο βρέφος», εἶτε στήν ἀντίδρασή του ἀπέναντι στό ἐλλιπές γονικό περιβάλλον, **ἀντιδρᾷ ἐπιθετικά** σέ ὅλα τὰ ἐξωτερικά ἀντικείμενα, πού τοῦ δημιουργοῦν δυσφορία. **Ἔτσι ἐπιλέγει νά ὑπερτιμᾷ ὅσα θεωρεῖ καλά καί νά υποτιμᾷ, ἀπωθώντας στό ἀσυνείδητο, ὅσα θεωρεῖ κακά**. Ὁ κύριος ἀμυντικός μηχανισμός τῶν Ναρκισσιστῶν εἶναι ἡ **ἐξιδανίκευση καί ἡ ὑποτίμηση**. «Αὐτά τὰ δύο εἶναι συμπληρωματικά. Ὅταν ὁ ἑαυτός τοῦ ἀτόμου ἐξιδανικεύεται, ὑποτιμᾶται ὁ ἑαυτός τῶν ἄλλων ἀτόμων καί ἀντιστρόφως».³⁷ Τά Ναρκισσιστικά ἄτομα αἰσθάνονται τόν ἑαυτό τους ἢ ὀλοκληρωτικά καλό ἢ ὀλοκληρωτικά κακό. **Κάτι ἐνδιάμεσο**, τό «ἄρκετά καλό» δέν ὑπάρχει. Αὕτη ἡ αἴσθηση

36. π. Βασίλειος Θερμός, *Ἀναζητώντας τό πρόσωπο*, ἐκδόσεις Ἄρμος 1998, σελ. 16-22.

37. Γιώργος Κίσσας, *Ναρκισσισμός καί μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης* στό «Ναρκισσισμός καί Αὐτοθεματοποίηση στά μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης», Γιώργος Κίσσας, π. Βασίλειος Θερμός, π. Χαράλαμπος Παπαδόπουλος, Ἐκδοτική Δημητριάδος, Βόλος 2019, σελ. 25.

τούς δημιουργεί ντροπή για τις ελλείψεις πού μπορούν νά τούς εκθέσουν στους άλλους **καί φθόνο** για τά χαρακτηριστικά πού θά ἤθελαν νά εἶχαν για νά αἰσθάνονται ἀσφαλεῖς, ἀλλά τά ἔχουν κά-ποιοι ἄλλοι.

Μιά ἄλλη ἀμυντική θέση, στήν ὁποία παγιδεύονται τ' ἄτομα μέ ναρκισσιστικά κίνητρα-χαρακτηριστικά εἶναι ἡ **τελειοθηρία**. Αὐτό τούς ὁδηγεῖ στό νά θέτουν συχνά ἢ καί πάντα μή ρεαλιστικούς στόχους. Ἐάν δέν τούς ἐπιτύχουν φτάνουν νά πείθουν ψυχαναγκα-στικά τόν ἑαυτό τους ὅτι ὄντως ἐπιτεύχθηκαν οἱ στόχοι ἢ ἀντιδροῦν ἀκραία καί καταθλιπτικά. «Ἐπιδιώκουν μή ρεαλιστικά ἰδανικά, καί εἴτε πείθουν τόν ἑαυτό τους ὅτι ἔχουν πετύχει τούς στόχους τους (τό μεγαλειώδες ἀποτέλεσμα), εἴτε ἀντιδροῦν στήν ἀποτυχία τους νιώθοντας ἀτελεῖς καί ὄχι ἀπλοί, συνηθισμένοι ἄνθρωποι (τό κατα-θλιπτικό ἀποτέλεσμα)».³⁸ Οἱ Ναρκισσιστές πάσχουν ἀπό τελειοθη-ρία, θέλουν τό καλύτερο, τό τέλειο, τό ἀψεγάδιαστο, τό ποιοτικό-τερο, τό ὁμορφότερο **γι' αὐτούς καί τίς προβολές τους** στά ἀν-τικείμενα ἑαυτοῦ, τά «ἐαυτοαντικείμενα». **Εἴτε αὐτά εἶναι παιδιά, εἴτε σπίτια** καί ἄλλα ὑλικά ἀγαθά. Δέν ἀποδέχονται ὅτι κάνουν λά-θη, ὅπως ὅλοι οἱ ἄλλοι.³⁹

Ὁ πάσχων ἀπό τόν Ναρκισσισμό τίποτα δέν μπορεῖ νά θεωρήσει συνολικά, ὁλοκληρωμένο. Οὔτε ἀκόμα καί τόν ἑαυτό του. **Ὅλα τά θεωρεῖ στίς ἀπόλυτες ἀντιθέσεις**. Ὅριοθετεῖ ἀπόλυτα τούς ἀνθρώ-πους **σέ καλούς καί κακούς, πατριῶτες καί προδότες, φίλους καί ἐχθρούς, χρήσιμους καί ἀχρηστούς** κ.τ.λ. Δεῖγμα αὐτοῦ εἶναι ἡ αὐτοκατηγορία ὅταν ἐκτεθεῖ ἡ εἰκόνα του ὡς **ἀχρηστου** καί ἡ ὑπερ-βολική ἀντίδραση στήν ἐπιτυχία. Αὐτό συμβαίνει, ἐπειδή ἡ εἰκόνα δέν χωρᾷ μεσότητες. Ἡ ἄριστη καί ἐκθαμβωτική θά εἶναι, ἡ μέτρια, καί ἄρα θά περνᾷ ἀπαρατήρητη. **Ἔτσι καί ὁ ἑαυτός θεωρεῖται δι-χοτομημένος σέ ἕνα ἀπόλυτα καλό ἑαυτό καί σέ ἕνα ἀπόλυτα κακό**. Ἡ ἄριστος καί ἐκθαμβωτικός ἢ ἄχρηστος. Ἡ τέλειος ἢ ἀτελής. Ἡ καλός ἢ κακός. Ἡ σωστός ἢ λάθος. Ἡ ἅγιος ἢ ἁμαρτωλός. «Ἡ αἴσθηση ἑνός ἀτόμου ὅτι εἶναι “ἀρκετά καλό” δέν περιλαμβάνεται στήν ἐσωτερική τους ταξινόμηση».⁴⁰ Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ καταφεύγει

38. Ὁ.π., σελ. 25.

39. Nancy McWilliams, *Ψυχαναλυτική διάγνωση*, ἐκδόσεις Ἰνστιτούτου Ψυ-χολογίας καί Ὑγείας, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 394.

40. Ὁ.π., σελ. 402.

στή λύση τῆς εἰκόνας πού τή διαμορφώνει, ὅπως αὐτός ἐπιθυμεῖ. Σέ ἓνα ἀπόλυτα καλό, ἀλλά εἰκονικό ἑαυτό. **Ἐπενδύει συνεχῶς σέ ἓνα τέλειο καί ἀψεγάδιαστο εἰκονικό ἑαυτό.** Ἐξ οὗ καί ἓνα χαρακτηριστικό τῶν Ναρκισσιστών εἶναι ἡ καταφυγή στό τί καί ποιός ἀπό τό περιβάλλον τους μπορεῖ νά προσδώσει στόν εἰκονικό ἑαυτό τους, τήν αἴσθηση τῆς τελειότητας, τῆς μεγαλειότητας καί τῆς αἴγλης.

Ἐπιπρόσθετα, σέ αὐτή τήν ἀξιολογική κλίμακα ταξινομοῦν ὁποιοδήποτε θέμα τούς ἀπασχολεῖ. **Ὅλος ὁ κόσμος ἔχει ἀξία, ὅταν μπορεῖ νά ἐπιβεβαιώνει, νά καθρεπτίζει, νά ἀποδέχεται, νά τροφοδοτεῖ λατρευτικά τόν αὐτοθαυμασμό καί τήν ἐγωκεντρικότητά τους.** Ὅποιαδήποτε σχέση δέν ἔχει νά κάνει μέ ἀντικείμενα ἀνεξάρτητα ἀπό τόν ἑαυτό τους, ἀλλά μέ «ἐαυτοαντικείμενα»,⁴¹ δηλαδή, μέ ἐκεῖνα τά ἄτομα, πού τροφοδοτοῦν μέ ἐπιβεβαίωση, θαυμασμό καί ἀποδοχή τήν εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ. Ὅλος ὁ κόσμος γίνεται σταδιακά δικός τους καί προέκταση τῆς τέλειος καί ἀψεγάδιαστης εἰκόνας τους. Μόνο τότε ἀποκτᾷ νόημα καί ἀξία. Ὁ Ναρκισσιστής γίνεται ἔστω καί φαντασιακά ὁ τέλειος θεός τοῦ κόσμου αὐτοῦ, πού ἀπαιτεῖ καί λαμβάνει καί ἀπολαμβάνει τή λατρεία καί τό μεγαλεῖο, πού τοῦ ἀξίζει. Αὐτή τήν ἀξία πού δέν ἔλαβε, ὅταν ἦταν παιδί, ὅπως θά παρουσιάσουμε παρακάτω.

Ὁ Otto Kernberg ἐπισημαίνει ὅτι ἄτομα μέ ναρκισσιστική προσωπικότητα τείνουν νά φθοноοῦν ἀνθρώπους, νά ἐξιδανικεύουν ὑπέρμετρα κάποιους, ἀπό τούς ὁποίους προσδοκοῦν ναρκισσιστική στήριξη καί νά χειρίζονται μέ περιφρόνηση αὐτούς ἀπό τούς ὁποίους δέν περιμένουν κάτι. Ἡ σχέση τους μέ ἄλλους εἶναι συχνά ἐκμεταλλευτική καί παρασιτική.⁴² **Ἡ εἰλικρινής συγγνώμη καί τό ἐγκάρδιο εὐχαριστῶ, οἱ ἐκφράσεις τῆς μεταμέλειος καί τῆς εὐγνωμοσύνης, μποροῦν ἔτσι νά ἀποφευχθοῦν, ἢ νά ὑποτιμηθοῦν ἀπό τά ναρκισσιστικά ἄτομα,** μέ ἀποτέλεσμα τήν ἀπογύμνωση τῶν σχέσεων μέ τούς συνανθρώπους τους καί τήν κατάληξη στήν ἀλλοτρίωση.⁴³ **Κάτω ἀπό μιά ἐπιφάνεια πού γοητεύει καί δεσμεύει, μπορεῖ νά νιώσει κανεῖς ψυχρότητα καί σκληρότητα.** Ἡ σκληρότητα, δηλαδή, ἡ

41. Ὁ.π., σελ. 396.

42. Ὁττο Κέρνμπεργκ, *Ὅριακές καταστάσεις καί παθολογικός ναρκισσισμός*, ἐκδόσεις Καστανιώτη, Ἀθήνα 2001, σελ. 304.

43. Nancy McWilliams, *Ψυχαναλυτική διάγνωση*, ἐκδόσεις Ἰνστιτούτου Ψυχολογίας καί Ὑγείας, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 402.

ἀπαξίωση καί ἡ ἀνικανότητα νά ἀναγνωρίσουν αὐτό, πού λαμβάνουν ἀπό τούς ἄλλους, ἔχει ὡς αἰτία τή θέλησή τους νά ἐμποδίσουν τόν φθόνο καί τό μῖσος τους νά ἔλθουν στήν ἐπιφάνεια.⁴⁴ «Μέ αὐτό ἴσως σχετίζεται καί ἓνα ἄλλο ναρκισσιστικό χαρακτηριστικό: ἡ αὐστηρή ἐπικρίση στόν ἑαυτό τους καί στούς ἄλλους. Ἐξ αἰτίας ὅλων αὐτῶν αἰσθάνονται συχνά τήν ψυχολογική τους εὐθραυστότητα, **φοβοῦνται ὅτι θά καταρρεύσουν, θά χάσουν τήν αὐτοεκτίμησή τους, τή συνοχή τοῦ ἑαυτοῦ τους.** Συχνά αὐτοί οἱ φόβοι μετατίθενται στήν **ὑποχονδρία καί τή θανατοφοβία.** Ὅσοι ἀπό αὐτούς τούς ἀνθρώπους ζητοῦν θεραπεία, ἡ προσδοκία τους εἶναι νά τελειοποιήσουν τόν ἑαυτό τους καί ὄχι νά τόν κατανοήσουν καί νά ἀνακαλύψουν ἀποτελεσματικότερους τρόπους κάλυψης τῶν ἀναγκῶν τους. **Εἶναι πολύ σημαντικό στή θεραπεία τους νά κατανοήσουν πῶς εἶναι νά δέχονται ἓνα ἄλλο πρόσωπο χωρίς κριτική καί χωρίς διάθεση ἐκμετάλλευσης, νά ἀγαποῦν, χωρίς νά ἐξιδανικεύουν καί νά ἐκφράζουν γνήσια συναισθήματα, χωρίς νά ντρέπονται...**»⁴⁵

Ἔτσι ἐξωτερικά μοιάζουν νά μήν φθοноοῦν, οὔτε νά ἐκφράζουν μῖσος γιά τούς ἄλλους (πολλές φορές προσποιοῦνται τό ἀντίθετο, ζητοῦν μία συγγνώμη μέ σκοπό τήν κάλυψη τῆς ἀπογύμνωσης τῆς εἰκόνας τους πού παρουσιάζουν), στό βάθος τους, ὅμως θρέφουν βαθιά ὑποτίμηση γιά τούς ἄλλους. Οἱ ἄνθρωποι μέ ναρκισσιστική διαταραχή τῆς προσωπικότητας ἀντιδροῦν στήν κριτική μέ συναισθήματα ὀργῆς καί στρές.

Παρ' ὅλα αὐτά τά χαρακτηριστικά ὁ Ναρκισσιστής δέν ἀποδέχεται τήν ἀσθένειά του. Μέ τόν μηχανισμό ἄμυνας πού ὀνομάζεται στήν ψυχολογία «προβολή»,⁴⁶ παρουσιάζει στοιχεῖα τοῦ κακοῦ ἑαυτοῦ του σέ ὁτιδήποτε βρίσκεται ἔξω ἀπό τόν ἑαυτό του, μέ συνέπεια νά μήν παραδέχεται κανένα λάθος. Ὅτιδήποτε ἐπιβεβαιώνει τή σημαντικότητά του καί τήν ἀξία του εἶναι δεκτό, ὁτιδήποτε θεωρεῖ

44. Ὅττο Κέρνμπεργκ, *Ὅριακές καταστάσεις καί παθολογικός ναρκισσισμός*, ἐκδόσεις Καστανιώτη Ἀθήνα 2001, σελ. 306.

45. Γιώργος Κίσσας, *Ναρκισσισμός καί μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης*, στό «Ναρκισσισμός καί αὐτοθεματοποίηση στά μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης», Γιώργος Κίσσας, π. Βασίλειος Θερμός, π. Χαράλαμπος Παπαδόπουλος, Ἐκδοτική Δημητριάδου, Βόλος 2019, σελ. 26-27.

46. Ἐλένη Ἀνδρέου, *Εἰσαγωγή στήν παιδαγωγική ψυχολογία*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολή ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου, Παιδαγωγικό τμήμα δημοτικῆς ἐκπαίδευσης, Βόλος 2015, σελ. 7.

ὅτι τὸν ὑποτιμᾷ εἶναι ἀπαράδεκτο. *Ὅλα τὰ ὁμορφα στοιχεῖα τοῦ κόσμου εἶναι δικά του. Ὅλα τὰ κακά εἶναι στοιχεῖα κάποιου ἄλλου.* Ἀκόμη καί στή διάρκεια τῆς ψυχοθεραπείας ὁ Ναρκισσιστής προβάλλει τὴν ἀποτυχία τῆς θεραπείας στὸν θεραπευτὴ τὸν ὁποῖο συνειδητὰ ὑποτιμᾷ.⁴⁷ «Ὁ ξένος («ὄχι ἐγώ») κόσμος εἶναι κατώτερος, ἐπικίνδυνος, ἀνήθικος. Τὸ ναρκισσιστικό ἄτομο καταλήγει τότε σέ μιὰ τεράστια παραμόρφωση. Αὐτός καί ὅλα τὰ δικά του ὑπερεκτιμῶνται. Κάθε τι ἔξω ἀπὸ αὐτόν ὑποτιμᾶται. Εἶναι ὀλοφάνερη ἡ ζημιὰ πού παθαίνει ἡ λογικὴ καί ἡ ἀντικειμενικότητα».⁴⁸ *Ὅτιδὴποτε εἶναι δικό του, φυλὴ, ἔθνος, παιδί, ἐρωμένος/η, φωτογραφία, μέλος τοῦ σώματος, φωνή, ἐργασία, ιδιοκτησία κ.τ.λ. πάντα εἶναι ὑπερεκτιμώμενο ἀπὸ τὸν Ναρκισσιστή καί μάλιστα πολλές φορές ἐπενδυμένο μέ τὴν ἐαυτότητα τόσο πολύ, πού, ἂν ἀπειλεῖται κάτι ἀπὸ αὐτά, νὰ τίθεται ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου.*

Ἐνα ἄλλο παράδειγμα ναρκισσισμοῦ εἶναι ἡ ναρκισσιστικὴ ὑπερεπένδυση τῆς λέξης καί τοῦ λόγου, ὅπου ὁ Ναρκισσιστής φθάνει νὰ θεωρεῖ ὡς πραγματικότητα αὐτό, πού λέει. Θυμίζει τὸ «εἶπε καί ἐγένετο»⁴⁹ τοῦ Θεοῦ στή δημιουργία: «Ὅταν ὁ παραληρητικός ἀσθενὴς λέει: “Εἶμαι ὁ Μέγας Ναπολέων” ἡδονίζεται ἀφάνταστα, ἐπειδὴ τὸ “λέει καί γίνεται”. Δέν τὸ λέει ἀπλᾶ γιὰ νὰ μᾶς τὸ κοινωνήσῃ, ἀλλὰ ταυτόχρονα μέ τὴν ἐκφορὰ τῆς φράσης γίνεται ὁ Μέγας Ναπολέων».⁵⁰ Ἴσως κάτι ἀντίστοιχο θὰ μπορούσαμε νὰ θεωρήσουμε καί στό ἐπίπεδο τῆς εἰκόνας. Τὸ νὰ ντύνεται καί νὰ χτενίζεται, ὅπως ὁ Elvis Presley γίνεται Elvis Presley. Ὅταν μιλά, περπατᾷ, ντύνεται, ὅπως ὁ «πνευματικός» του, πού τὸν θεωρεῖ ἅγιο, νομίζει ὅτι γίνεται ἅγιος, ὅπως αὐτός.

47. Γιώργος Χατζησταυράκης, *Ὁ κακοήθης Ναρκισσισμός στήν ἀναλυτικὴ κατάρσταση, κλινικὴ παρουσίαση.* Ἀνακτήθηκε ἀπὸ <http://www.inpsy.gr/el/digital-library/arthra/arthra-ellinika/290-2013-04-24-19-40-48>.

48. Erich Fromm, *Ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου: Ἡ δύναμή του γιὰ τὸ καλὸ καί τὸ κακὸ*, ἐκδόσεις Διόπτρα, Ἀθήνα 2017, σελ. 85.

49. Γέν. 1, 3: καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς.

50. Σάββας Μπακιρτζόγλου, *Ναρκισσισμός: Ὅταν ἡ ἀγάπη στρέφεται ἐπὶ ἐαυτοῦ*, ἐκδόσεις Ἐπέκεινα, σελ. 15. Ἀνακτήθηκε ἀπὸ http://www.epekeina.gr/a_files/2015/MeaningNarcissisme.pdf

1.3 Οί έπιπτώσεις του Ναρκισσισμού στην άπαρτίωση του ύποκειμένου και τίς σχέσεις του

Τί θά γινόταν, εάν ή όποια άντανάκλαση στόν «καθρέφτη» δέν έδειχνε μόνο τήν όμορφη πλευρά του προσώπου του, αλλά και κάποιες ατέλειες; Ή, άν καθρεπτίζονταν κάποιος πιο όμορφος στο ίδιο άντικείμενο; Μία άπάντηση θά μπορούσαμε νά άνιχνεύσουμε στην περίπτωση τής Βασίλισσας στο παραμύθι από τή συλλογή των άδελφών Γκρίμ *«Η Χιονάτη και οι έπτά Νάνοι»*,⁵¹ τό όποιο όμοιάζει κάπως μέ τόν μύθο του Νάρκισσου. Σέ αυτό τό παραμύθι, όπως και στόν μύθο του Νάρκισσου βασικό στοιχείο άποτελεί ή εικόνα ή όποια άνάγεται σέ ύπαρξιακή ταυτότητα από τήν όποια άντλεί θαυμασμό, άγάπη, νόημα και ζωή. *Ή Βασίλισσα βλέπει τήν άλήθεια του έαυτού της μέσα από καθρέφτη. Έμπιστεύεται τόν καθρέφτη στις άξιολογήσεις της.* Ό καθρέφτης άποκτά δύναμη και έξουσία καθότι ή ίδια τόν κατέστησε άξιολογητή του έαυτού της. *Η εικόνα άξιολογεί τόν έαυτό. Ό καθρέφτης τήν πραγματικότητα.* Φτάνει από κόλακας νά γίνεται ύποκείμενο, νά ύποστασιάζεται ως πραγματικό, νά συγκρίνει, νά άποφασίζει αυτόνομα και νά άναδεικνύει τή Χιονάτη ως πιο όμορφη, άνατροφοδοτώντας έτσι τό αίσθημα φθόνου, άνασφάλειας και φόβου, όταν άπειλείται ή ναρκισσιστική εικόνα. Ό καθρέφτης μπορεί νά «είπε» άλήθειες (ότι ή Χιονάτη ήταν πιο όμορφη), αλλά ταυτόχρονα «ύπονόησε» ψέματα (άφοϋ δέν είσαι όμορφότερη από τή Χιονάτη άρα κινδυνεύει ή θέση σου κ.τ.λ.). *Αυτή ή έμπιστοσύνη στόν καθρέφτη, στην εικόνα, τελικά όδηγεί σέ φθορά, φόβο, άνασφάλεια, έπιθετικότητα, θάνατο και άποτρόπαιες πράξεις.*

Αυτό συμβαίνει και στόν κάθε Νάρκισσο: «...όταν ό ναρκισσισμός του πληγώνεται, αισθάνεται ότι άπειλείται όλόκληρη ή ύπαρξή του. Όταν άπειλείται, ή μόνη προστασία πού έχει κατά του φόβου του, δηλαδή, ή αύτομεγάλυνσή του, ό φόβος άναδύεται και όδηγεί σέ έντονη όργη. Αυτή (ή όργη) είναι άκόμη έντονότερη, έπειδή δέν ύπάρχει πράξη ίκανή νά μειώσει τήν άπειλή – μόνο ή καταστροφή του ατόμου, πού άσκεϊ τήν κριτική –ή του έαυτού του–, μπορεί νά τόν σώσει από τήν άπειλή κατά τής ναρκισσιστικής του ασφάλειας»⁵².

51. Η Χιονάτη και οι Έπτά Νάνοι, Βικιπαίδεια. Άνακτήθηκε από <https://el.wikipedia.org/wiki/>

52. Erich Fromm, *Η καρδιά του άνθρώπου: Η δύναμή του για τό καλό και τό κακό*, εκδόσεις Διόπτρα, Αθήνα 2017, σελ. 85-86.

Ὁ Ναρκισσιστής εἶναι τραγικά προσηλωμένος, «γαζωμένος» στήν ωραιοποιημένη του εἰκόνα ἢ ὁποία ὅμως παραμένει πάντα εὐθραυστη καί ρευστή. Ἡ ἐπίγνωση αὐτῆς τῆς εὐθραυστότητας λειτουργεῖ ὡς κίνητρο **γιά συνεχή ὑπερδιέγερση, ἐπαγρύπνηση γιά τήν προστασία καί ὑποστήριξή της**. Ὅλη ἡ ζωτικότητα τοῦ ἑαυτοῦ δέν ἐγείρεται πρὸς μιά ἀληθινή σχέση μέ τά ἀντικείμενα, ἀλλά σέ μιά ὑποστήριξη μίας ψευδαίσθησης τοῦ ἑαυτοῦ. Ἀπό ἐκεῖ προέρχεται καί ἡ εὐαλωτότητα τοῦ ναρκισσιστικοῦ ἀτόμου στόν φθόνο. «Ὁ φθόνος μπορεῖ νά εἶναι ἡ ἀπαρχή τοῦ διαπιστωμένου χαρακτηριστικοῦ τῆς ἐπικριτικῆς διάθεσης πρὸς τόν ἑαυτό καί πρὸς τοὺς ἄλλους».⁵³ Σέ αὐτή τήν περίπτωση ὁ Νάρκισσος δέν παραδέχεται τή δική του εὐθύνη στήν αὐτοφυλάκιση καί ἀπομόνωση τοῦ ἑαυτοῦ του, γιατί ἔχει πεισθεῖ ὅτι οἱ ἄλλοι δέν μποροῦν νά δεχθοῦν τόν ρόλο τοῦ θαυμαστή μπροστά στό ἐκθαμβωτικό μεγαλεῖο τῆς εἰκόνας του. **Ἀλλά πιστεύει ὅτι τόν ζηλεύουν**. Στήν πραγματικότητα ὅμως ἐκεῖνος φθονεῖ καί ὑποφέρει, ὅταν ἀναγκάζεται νά ἀναγνωρίσει κάποιον ἄλλο σημαντικότερο καί καλύτερο ἀπὸ ἐκεῖνον. «Ὁ Φρόνιτ συνειδητοποίησε πὼς οἱ νάρκισσοι δέν ἀντέχουν τήν κοινοτοπία τῆς ζωῆς τους καί γι' αὐτό συχνά παραπονιοῦνται: Γιατί νά μή μᾶς ἔχει δωρίσει ἡ φύση τοὺς χρυσοὺς βοστρύχους τοῦ Μπάλντερ ἢ τή ρώμη τοῦ Ζίγκφριντ, τό πλατύ μέτωπο μιᾶς ἰδιοφυΐας ἢ τήν εὐγενική κατατομή ἐνός εὐπατρίδης; Γιατί νά γεννηθοῦμε σέ σπῖτι ἀστῶν καί ὄχι σέ βασιλικό ἀνάκτορο; Θά τὰ καταφέρναμε ἐξίσου καλά νά εἴμαστε ὁμορφοί καί ἀριστοκράτες, ὅπως ὅλοι ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους φθονοῦμε γιά τὰ προσόντα τους».⁵⁴

Ἡ τραγικότητα τοῦ Ναρκισσιστῆ συνίσταται στό γεγονός ὅτι ἐμπιστεύεται τήν εἰκόνα πού τοῦ δείχνει ὁ ἀντικατοπτρισμός τοῦ εἰδώλου του στό ποτάμι, ὡς γνήσιο ἑαυτό του. Ἡ εἰκόνα του αὐτονομεῖται ἀπὸ τό ἀρχέτυπό της καί καθίσταται ὡς ὑπόσταση, ἢ καλύτερα παρυπόσταση παράλληλη καί κυρίαρχη πραγματικότητα τοῦ εἶναι του. **Ὁ πραγματικός ἑαυτός του παραμερίζεται καί ὑποτιμᾶται**, ἐνῶ ἡ εἰκόνα του ἀποθεώνεται καί ἀναζητᾶ συνεχῶς ἀνατροφοδότηση ἀπὸ πραγματικά στοιχεῖα τοῦ περιβάλλοντος πού ζεῖ καί κινεῖται, μέ μιά

53. Nancy McWilliams, *Ψυχαναλυτική διάγνωση*, ἐκδόσεις Ἰνστιτούτου Ψυχολογίας καί Ὑγείας, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 392.

54. Μπέρτ Κάρ, *Μαθήματα ζωῆς ἀπὸ τόν Φρόνιτ, Πῶς νά εἴστε ἐντελῶς ἀσήμαντοι*, ἐκδόσεις Πατάκης, Ἀθήνα 2016, σελ. 116-117.

έντελῶς προκατειλημμένη καὶ κτητικὴ ὀπτική. «Τὸ ναρκισσιστικό ἄτομο, καθιστώντας τὸ “εἶδωλο τοῦ ἑαυτοῦ του” ἀντικείμενο τῆς ναρκισσιστικῆς του προσήλωσης, κάνει τὸ ἴδιο καὶ μέ κάθε τι πού συνδέεται μ’ αὐτό: οἱ ιδέες του, οἱ γνώσεις του, τὸ σπίτι του, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνθρωποι πού ἐντάσσονται στὴ “σφαῖρα τοῦ ἐνδιαφέροντος” του γίνονται κι αὐτοὶ ἀντικείμενα τῆς ναρκισσιστικῆς του προσήλωσης».⁵⁵ Ἔτσι μπορεῖ νὰ ἐπικεντρώσει Ναρκισσιστικά σέ μία μόνο πλευρά τοῦ ἑαυτοῦ του, λόγου χάρι στὴν ἐντιμότητά του, στὴν ἐξυπνάδα του, στὴ φυσικὴ του δύναμη, στὸ πνεῦμα του, ἢ στὴν καλὴ του ἐμφάνιση ἀκόμη καὶ σέ εἰδικές λεπτομέρειες, ὅπως τὰ μαλλιά του ἢ τὰ μάτια του. «Μερικὲς φορές ὁ ναρκισσισμός του ἀναφέρεται σέ ιδιότητες γιὰ τίς ὁποῖες δὲν θὰ περηφανευόταν κανονικά ἓνα ἄτομο, ὅπως ἡ ἱκανότητά του νὰ φοβᾶται, ὅταν προβλέπει τὸν κίνδυνο. **Ἄν ρωτήσουμε ποιὸ εἶναι αὐτὸ τὸ “ἄτομο”, ἢ κατάλληλη ἀπάντηση εἶναι ὅτι τὸ “ἄτομο” εἶναι τὸ μυαλό του, ἢ φήμη του, ἢ συνείδησή του,** κ.λπ.».⁵⁶ Ἡ εἰκόνα-εἶδωλο, ἀποτελεῖ τὸ παραπέτασμα πού ἀποκρύβει, καλύπτει ἐντελῶς τὸν ἐσωτερικὸ του κόσμο. Κυρίως τὰ ἐλαττώματά του, τὰ ἀρνητικά του συναισθήματα ὅπως ὁ πόνος, ἡ ζήλια, ἡ θλίψη, ἡ ὀργή, ἡ ἔλλειψη, ἡ ἀποτυχία καὶ ἄλλες ἀλήθειες τῆς πραγματικότητας παραμένουν ἀθέατες γιὰ τὸν ἑαυτό του. Ὡς πρὸς τίς σχέσεις του ποτέ δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἔχουν αὐθεντικότητα καὶ οὐσιαστικὴ κοινωνία καθ’ ὅτι ὅλα μετατρέπονται σέ ἀντικείμενα ἐκμετάλλευσης τοῦ εἰκονικοῦ ἐγώ.

Ὁ Νάρκισσος ξεκινᾷ μέσα ἀπὸ μία σχέση προκειμένου νὰ ἀναζητήσῃ τὸν καθρέφτη του⁵⁷ τὸ εἶδωλό του, τὸ ὁποῖο δὲν ξεχωρίζεται ἀπὸ τὸν ἄλλο, τὸ ἀντικείμενο. Δὲν μπορεῖ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἑτερότητα τοῦ ἄλλου καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτοτέλεια καὶ ἐλευθερία στὰ ἐκτός τοῦ ἑαυτοῦ του ἀντικείμενα. **Ὅλα ἀποτελοῦν προέκταση τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης.** «Ἐνας ναρκισσιστικός ἀσθενὴς βιώνει τίς σχέσεις του μέ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους σάν καθαρὴ ἐκμετάλλευση, σάν νὰ στύβῃ ἓνα λεμόνι καὶ μετὰ νὰ πετάῃ τὴ λεμονόκουπα».⁵⁸ Δὲν τὸν ἐνδιαφέρει σέ καμία περίπτωση ὁ ἄλλος.

55. Erich Fromm, ὁ.π., σελ. 81.

56. Erich Fromm, ὁ.π., σελ. 80.

57. Παναγιώτης Σακελλαρόπουλος, *Σχέσεις μητέρας-παιδιοῦ τὸν πρῶτο χρό- νο τῆς ζωῆς*, ἐκδόσεις Παπαζήση, Ἀθήνα 1998, σελ. 114-115.

58. Ὁττο Κέρνμπεργκ, *Ὅριακές καταστάσεις καὶ παθολογικός ναρκισσισμός*, ἐκδόσεις Καστανιώτη, Ἀθήνα 2001, σελ. 301.

Άκόμη και εάν φαίνεται ότι προσφέρει, είναι εξαιρετικά συνειδητός, ήθικος, δείχνει ενδιαφέρον για τους άλλους, στην πραγματικότητα ενδιαφέρεται μόνο για τον έαυτό του, για τό τί θα πούν οι άλλοι γι' αυτόν. Καταλαμβάνεται από άγχος μήπως φανεϊ κάποια ήθική ατέλεια στην εικόνα του, ένοχη μήπως δέν κάνει αυτό που πρέπει για νά φαίνεται καλός κ.λπ. Άκόμη και μιά στάση σεμνότητας και ταπεινοφροσύνης στην πραγματικότητα, ύποκρύπτει τόν ναρκισσιστικό προσανατολισμό ενός άτομου, τό όποιο έχει συχνά σάν αντικείμενο του αυτοθαυμασμού του την ταπεινοφροσύνη του. «Όποιες κι αν είναι οι διάφορες έκδηλώσεις του ναρκισσισμού, κοινό στοιχείο σε όλες τις μορφές του είναι ή έλλειψη πραγματικού ενδιαφέροντος για τόν έξωτερικό κόσμο».⁵⁹

Τό παραμύθι του Ναρκισσισμού δέν έχει καλό τέλος. Ή Βασίλισσα στό παραμύθι δέν άντέχει νά δεσπόζει μιά άλλη εικόνα και όργίζεται. Δέν μπορεί νά μήν άποτελεϊ ή δική της εικόνα τό κέντρο της προσοχής και της αγάπης των άλλων και αυτό την οδηγεί στην προσπάθεια νά σκοτώσει την άνταγωνίστρια Χιονάτη. Ή κατάληξη και των δύο αυτών ήρώων είναι ή αυτοκαταστροφή. **Στην προσπάθεια νά δολοφονήσουν όλους τους άλλους (ζήλεια, φθόνος κ.τ.λ.) ή πού άπλά χρησιμοποιούν για νά διασώσουν τό μεγαλειό της εικόνας τους (έκμεταλλευτικές σχέσεις), χάνουν οι ίδιοι τή ζωή τους.** Προσπαθώντας νά διασώσουν την εικόνα τους καταστρέφουν τελικά τόν έαυτό τους. Ό Νάρκισσος δέν συνάντησε ποτέ τόν έαυτό του στό βλέμμα της εικόνας του γιατί ήταν άδειο και κενό από περιεχόμενο. Δέν είδε ποτέ τόν έαυτό του μέσα από τό βλέμμα των άλλων. Στόν μύθο πού περιγράφει ό Πausanias θρηνεϊ (τό καταθλιπτικό άποτέλεσμα), ξεσκίζει τά ρούχα του και χτυπάει τό στήθος του (έπιθετικότητα, αυτοκαταστροφικότητα, τάση προς θάνατο) μέχρις έξαντλήσεως και άποχαιρετᾶ τόν έαυτό του λέγοντας: «Άλίμονο, άνώφελη μου αγάπη! Χαϊρε... ό θάνατος πιά του 'κλεισε τά ίδια έκείνα μάτια πού τή θωριά του έλάτρεψαν, και πού στόν Άδη άκόμα, μέσα της Στύγας τά νερά, δέν παύει νά κοιτάζει...»⁶⁰ Ό τρόπος του σχετίζεσθε συνεχίζεται και μετά τόν θάνατό του.

59. Erich Fromm, *Ή καρδιά του άνθρώπου: Ή δύναμή του για τό καλό και τό κακό*, εκδόσεις Διόπτρα, Αθήνα 2017, σελ. 79.

60. Pausanias, *Ελλάδος Περιήγησις*, τόμος 8ος, Βοιωτικά. Μετάφραση-σχόλια Άνδρεανή Ταταράκη, εκδόσεις Κάκτος, Αθήνα 1992, σελ. 74.

«Υπάρχει μιά άλλη διέξοδος στην έκρηκτική όργη που προκαλείται από τον πληγωμένο ναρκισσισμό, και αυτή είναι **η κατάθλιψη**».⁶¹ Η κατάθλιψη ως τάση προς θάνατο και έκμηδένιση. 'Ο πάσχων από τον Ναρκισσισμό δέν επιτρέπει οποιαδήποτε αμφισβήτηση της εικονικής εαυτότητάς του, γι' αυτό και δρᾷ επιθετικά ή άμυντικά, προλαμβάνοντας οποιαδήποτε επικείμενη αποκάλυψη **της εικονικής του γυμνότητας**. Όταν αυτό συμβεί, όταν τρωθεί ή μεγαλομανία του και ή φυσίωσή του, συνήθως αντιδρᾷ μέ όργη. Σέ περίπτωση που γιά διάφορους λόγους τρωθεί ό ναρκισσισμός του, χωρίς νά μπορέσει νά αντιδράσει και νά έκφράσει τήν όργη του, τότε έχει τάσεις κατάθλιψης και αυτόκαταστροφής. Κατάθλιψη, διότι νοιώθει τό έγώ του νά καταρρέει, άν και συμβαίνει στην εικόνα του. Νοιώθει γυμνός, όπως ό Άδάμ και ή Εύα μετά τήν πτώση τους. **Είναι ή βίωση τοῦ θανάτου τοῦ εαυτοῦ του ως αποκάλυψης της άτελοῦς εικόνας του πού ταυτίζεται μέ τόν εαυτό του**. Ίσως εἶναι αυτό, πού εἶχε διατυπώσει ό Freud ως υπόθεση της ένόρμησης τοῦ θανάτου **ως ἐπιδίωξης μιᾶς απόλυτης παύσης της έντασης, μιᾶς ἐπιστροφής στό σημεῖο μηδέν**. 'Ο ναρκισσισμός σέ αυτή τήν απόλυτα άρνητική μορφή του γίνεται **ή λαχτάρα της άπελευθέρωσης από τήν έξωτερική πραγματικότητα, ή ἐπιδίωξη τοῦ μηδενός**.⁶²

Η φράση «νά πεθάνω νά τελειώνουμε» αντιπροσωπεύει αυτή τή ναρκισσιστική ἐπιδίωξη. Τό ναρκισσιστικό άτομο αντιλαμβάνεται τήν εικόνα του νά καταρρέει, δέν έχει άλλη ζωτική δύναμη νά τήν υποστηρίξει, αλλά δέν μπορεῖ και νά δώσει άλλο νόημα έξω από τήν εικόνα του. Δέν βλέπει άλλη ἐπιλογή από τόν θάνατο. Δέν υπάρχει άλλο νόημα ζωής ἐφ' όσον ή εικόνα του τρώθηκε ανεπανόρθωτα. Η εικόνα «άφαιμάσσει» τήν πραγματικότητα. 'Ο Νάρκισσος, ἐπειδή λατρεύει τήν εικόνα του, αδυνατεῖ νά στρέψει τό βλέμμα του σέ άλλα αντικείμενα (έξω από τήν εικόνα του), πού θά μπορούσαν νά τοῦ παρατείνουν τή ζωή, γι' αυτό παραμένει άποκομμένος από τό περιβάλλον του. Άπορρίπτει επίσης κάθε αυθεντική σχέση μέ κάτι έξω από τόν εαυτό του μέ άποτέλεσμα τήν αυτόκαταστροφή του. Σέ αυτή τήν περίπτωση **ό Ναρκισσισμός άκυρώνει ακόμη και τό ένστικτο της ἐπιβίωσης τόσο σέ**

61. Erich Fromm, *Η καρδιά τοῦ ανθρώπου: Η δύναμή του γιά τό καλό και τό κακό*, εκδόσεις Διόπτρα, σελ. 86.

62. Μαρία Χατζηανδρέου, *Ναρκισσισμός και Κοινωνία*, Δελτίο της Έλληνικής Ψυχαναλυτικής Έταιρείας, Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2008, τεῦχος 31, σελ. 4.

βιολογικό όσο και σέ ψυχικό επίπεδο.⁶³ Ἡ ἐστίαση τῆς προσοχῆς καί ἡ ἀντληση ὑπαρξιακοῦ νοήματος ἀπό τήν εἰκόνα του εἶναι αὐτό, πού τόν ὁδηγεῖ στήν περιφρόνηση τῆς ἴδιας τῆς οὐσίας τῆς ὑπαρξῆς του. Τῇ σχέσῃ πού δίνει ζωή. Μέ αὐτή τή μονοδιάστατη, ἀποσπασματική, διχοτομημένη, ἑτεροβαρὴ καί φίλαυτη ὀπτική φθάνει **σέ μία τύφλωση** πού τόν ἐμποδίζει νά ἀντικρύσει τήν ἀλήθεια καί τήν πραγματικότητα ὁλόκληρου τοῦ ἑαυτοῦ του μέσω τοῦ σχετίζεσθε αὐθεντικά μέ ἀντικείμενα ἔξω ἀπό τόν ἑαυτό του. Νά ἀντικρύσει ἄλλες πλευρές τοῦ ἑαυτοῦ του, νά ὠριμάσει, νά ἐξελιχθεῖ, νά ἀποδεχθεῖ καί τίς δύσμορφες καί ἴσως ἀπεχθεῖς καί ἀπωθημένες πλευρές του. Νά τίς μετουσιώσῃ σέ ἀλήθειες γιά τόν ἑαυτό του, νά ἀναλάβῃ τήν εὐθύνη τῆς πραγματικότητος τοῦ εἶναι του πού μπορεῖ νά πληγώνει, ὅμως ἐλευθερώνει ἀπό ψευδαισθήσεις καί ὁδηγεῖ σέ ἀποδοχή τοῦ ἀληθινοῦ ἑαυτοῦ του.

2. Ναρκισσισμός καί μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης.

Τό φαινόμενο τῆς αὐτοφωτογράφισης

Ἡ εὐρεία χρήση τοῦ διαδικτύου προσέδωσε στὸν χρήστη του τὴ δυνατότητα νά ἐπικοινωνεῖ χωρὶς τοπικούς ἢ χρονικούς περιορισμούς, νά συνδιαμορφώνει καί νά ἀναδιαμορφώνει τό κοινωνικό γίνεσθαι, νά ἀντλεῖ πληροφορίες πού τόν ἐνδιαφέρουν, νά ἀναπτύξῃ καί νά κοινοποιήσῃ τίς σκέψεις του, τὰ ἐνδιαφέροντά του, τὰ χαρίσματά του, νά βρίσκεται, δηλαδή, on-line μέ τὰ τεκταινόμενα τῆς καθημερινότητας. Νά πληροφορεῖται γιά ἐκδηλώσεις καλλιτεχνικοῦ καί ἄλλου περιεχομένου. Νά δίνει πληροφορίες μέσα ἀπὸ φωτογραφίες καί βίντεο γιά τὰ συμβάντα τῆς καθημερινότητας (δίκην ρεπόρτερ). Νά συγκεντρώνει διαδικτυακές ὑπογραφές γιά ἓνα κοινωνικό θέμα. Νά ὀργανώνει κοινωνικούς ἀγῶνες ἢ φιλανθρωπικές ἐκδηλώσεις.

Τό διαδίκτυο, ὅπως καί κάθε ἀνθρώπινη προσπάθεια γιά ἐπικοινωνία αἰσθημάτων, ιδεῶν, χαρισμάτων ἀποτελεῖ ἐργαλεῖο, ὄχημα, τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου. Τό περιεχόμενο καί ὁ τρόπος χρήσης του παραμένουν στή διακριτικὴ εὐχέρεια τοῦ ἴδιου τοῦ ὑποκειμένου. Τό διαδίκτυο καί ὁ τρόπος ἐπικοινωνίας του συνένωσε χρήστες μέ κοινὰ ἐνδιαφέροντα, δημιούργησε διαδικτυακές κοινότητες καί ἓνα

63. Erich Fromm, *Ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου: Ἡ δύναμή του γιά τό καλὸ καί τό κακό*, ἐκδόσεις Διόπτρα, σελ. 83.

διαδικτυακό κόσμο που κινείται παράλληλα με την καθημερινότητα των ανθρώπων χωρίς απαραίτητα να εφάπτεται με αυτήν. Ο ψηφιακός κόσμος διέπεται από διαφορετικούς κανόνες και τρόπους συμμετοχής σε αυτόν. Στο κεφάλαιο αυτό θα έντοπίσουμε τη σχέση του διαδικτυακού κόσμου με το φαινόμενο του Ναρκισσισμού, εστιάζοντας το ενδιαφέρον μας στο φαινόμενο της αυτοφωτογράφισης (selfie) ως μία από τις κύριες εκφράσεις του.

2.1 Ναρκισσισμός και διαδικτυακές πλατφόρμες επικοινωνίας

«Κάθε άνθρωπος έχει ως ζωτική ανάγκη την πληροφόρηση για τη γνώμη των άλλων μελών της κοινότητάς του, είτε περιορισμένης (οικογένειας, συγγενών), είτε ευρύτερης (χωριού, Έκκλησίας, δημόσιου χώρου), είτε παγκόσμιας (μέσα κοινωνικής δικτύωσης)». ⁶⁴ Ήδη αναφέραμε ότι ο πρώτος καθρέφτης και η πρώτη ανατροφοδότηση του ανθρώπου σε σχέση με τον εαυτό του είναι η μητέρα του και κατ'έπекταση τό οικογενειακό του περιβάλλον. **Αυτός ο καθρέφτης έσωτερικεύεται ως αύστηρό υπερεγώ.** Μέσα από τά μάτια των οικείων του και έπειτα των σημαντικών άλλων ο άνθρωπος άντλει στοιχειά-ψυχοδυναμικά έρείσματα **για να οίκοδομήσει την ταυτότητά του.** Η ανατροφοδότηση αυτή ύπηρετεί ύπαρξιακή ανάγκη, διότι χωρίς αυτήν ο άνθρωπος καταδικάζεται σε έγωτικό έγκλωβισμό και σε ψυχικό μαρασμό. Τί συμβαίνει όμως με την εικονική ταυτότητα; Την ταυτότητα αυτή που σχηματίζεται μέσα από τά μάτια των άλλων μέσα από τίς ψηφιακές σχέσεις;

Τά μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν ένα νέο πρωτότυπο τρόπο για διασύνδεση με πλήθος άλλων ατόμων με κοινά ένδιαφέροντα, χωρίς προϋποθέσεις. Η ψηφιακή εξέλιξη της τεχνολογίας δημιούργησε έναν έντελως καινούργιο τύπο κοινότητας που είναι «άσώματα» και δέν περιορίζεται από τίς συντεταγμένες του φυσικού χώρου. ⁶⁵ Στόν ψηφιακό κόσμο ύπάρχει και συνυπάρχει κανείς με τούς ψηφιακούς χρήστες. Αυτός ο κόσμος δέν άπαιτεί προαπαιτού-

64. π. Βασίλειος Θερμός, *Η Αυτόθεματοποίηση ως ψυχική Παλινδρόμηση*, στό «Ναρκισσισμός και Αυτόθεματοποίηση στά μέσα κοινωνικής δικτύωσης», Γιώργος Κίσσας, π. Βασίλειος Θερμός, π. Χαράλαμπος Παπαδόπουλος, Έκδοτική Δημητριάδος, Βόλος 2019, σελ. 42.

65. π. Βασίλειος Θερμός, *Η Αυτόθεματοποίηση ως ψυχική Παλινδρόμηση*, ό.π., σελ. 44.

μενα καί προϋποθέσεις συμμετοχής. Ἄν μάλιστα στό ρεαλιστικό περιβάλλον ὁ καθρέφτης εἶναι παραμορφωτικός τῶν θετικῶν καί ἀρνητικῶν πλευρῶν τοῦ ἑαυτοῦ, στόν ψηφιακό κόσμο ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νά δημιουργηθεῖ ἐκ νέου ὁ καθρέφτης μέ τεχνητά μέσα. Ἐκεῖ ἐπικεντρώνεται καί ἡ προσπάθεια, δηλαδή, στό νά ὑπάρξουν καί νά ἀναπτυχθοῦν οἱ ἀπαραίτητες τεχνικές ικανότητες γιά τή δημιουργία ἐνός καθρέφτη πού νά ἀντανακλᾷ στούς ὑπόλοιπους χρήστες τή δημιουργημένη ἀλήθεια πού αὐτός ἐπιλέγει, στόν χρόνο πού ἐπιλέγει, μέ τόν τρόπο πού τήν ἐπιλέγει. Οἱ πληροφορίες πού δίνει ὁ χρήστης εἶναι αὐτές πού ἐπιθυμεῖ, ἡ εἰκόνα πού διαμορφώνει εἶναι αὐτή πού ἐπιθυμεῖ, ἡ αὐτονομία καί αὐτοδιάθεση τῆς εἰκόνας του, ὅποτε θέλει καί ὅπου θέλει εἶναι διαθέσιμη. *Ἐπιπλέον οἱ ἀξίες προσδιορίζονται μέ βάση τίς ἀνάγκες τοῦ Ναρκισσιστικοῦ ἐγώ. Γιά παράδειγμα ἡ αὐθεντικότητα ἐγκτεται στήν προκλητικότητα, στή γυμνότητα ὡς ἀφορμή γιά θαυμασμό καί ἔλξη. Ἡ ἐλεύθερη ἔκφραση ἐκδηλώνεται αὐθεντικά μέ ἀγένεια καί αὐθάδεια. Ὁ ἐγωκεντρισμός καθίσταται ἀπολύτως ἐπιθυμητός ὡς ἐπίδειξη δύναμης καί χαρισμάτων, ὡς αὐτοπραγμάτωση.*

Οὕτως ἢ ἄλλως, ὁ Ναρκισσισμός βρίσκει τήν ἀπόλυτη ἔκφρασή του μέσα ἀπό τίς διαδικτυακές πλατφόρμες ἐπικοινωνίας. Δέν ἀποτελεῖ ὅμως, ἀποκλειστικά, φαινόμενο τοῦ διαδικτύου. Ἀπλῶς τό διαδίκτυο τόν ἐνισχύει ἀποτελεσματικά. Ἡ κουλτούρα ναρκισσισμοῦ ἐνισχύεται συστηματικά εἰδικά στή μετανεωτερική⁶⁶ κοινωνία τῆς οἰκονομικῆς καί τεχνολογικῆς ἀνάπτυξης, ταυτόχρονα ὅμως, τῆς βαθιάς ἀνασφάλειας καί τῆς προβληματικῆς αὐτοεκτίμησης. Τῆς κοινωνίας πού τό διαδίκτυο διαδραματίζει καίριο ρόλο ὄχι μόνο ὡς πρὸς τή μετάδοση πληροφοριῶν καί τήν ἀλληλεπίδραση ἀλλὰ καί στή δημιουργία τεχνητῶν παραδείσων, ψευδαισθήσεων παντοδυναμίας, παντογνωσίας, ἀθανασίας, σχέσεων (φίλων), ἐλεύθερης αὐτοέκφρασης.⁶⁷ Λέξεις ὅπως: ἐπιτυχία, ἀπόλαυση, ἐπικοινωνία,

66. Γιά μιὰ προσέγγιση τῶν ὄρων «νεωτερικότητα» καί «μετανεωτερικότητα» στό: *Οἱ ἔννοιες τῆς Νεωτερικότητας καί τῆς Μετανεωτερικότητας καί ἡ σχέση τους μέ τή γνώση*, Ἀννη Ἀσημάκη, Γεράσιμος Κουστουράκης, Ἰωάννης Καμαρινός, *Τό Βῆμα τῶν Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν*, τόμος ΙΕ', τεῦχος 60, Καλοκαίρι 2011.

67. «Κατ' οὐσίαν ὑπάρχει ψηφιακός ἑτεροπροσδιορισμός τοῦ χρήστη μέσω πανέξυπνων μαθηματικῶν προγραμμάτων-ἀλγόριθμων... οἱ μηχανές ὅπως ἀποδείχθηκε καί στίς ἐκλογές τῆς Ἀμερικῆς, φροντίζουν νά βομβαρδίζουν τόν χρήστη ἀνάλογα μέ τά "θέλω" του χωρίς νά τόν "ἀφήνουν" νά ἐπισκεφθεῖ καί ἄλλες

ὄνειρα, φαντασία, χαρά, δύναμη, ζωή, κατανάλωση υλικῶν ἀγαθῶν, προστασία συνοδεύονται ἀπαραιτήτως ἀπό τίς λέξεις, ἐδῶ καί τώρα, χωρίς ὄρια-ἀπεριόριστα, στό μέγιστο, ἀποτελεῖ δικαίωμα, γιατί τό ἀξίζεις. Πολλές διαφημίσεις στηρίζονται στήν ψυχολογία τοῦ Ναρκισσιسمοῦ. Γι' αὐτό καί οἱ ἀγορές στό διαδίκτυο γίνονται εὐκόλα, ἐνῶ οἱ πιστωτικές ἐπιβαρύνονται σέ σημείο, πού δημιουργεῖται δυσβάσταχτο χρέος προκειμένου νά πραγματοποιηθεῖ τό «ἀπεριόριστα» καί τό «ἀξίζεις». Μήπως τελικά ὁ ψηφιακός κόσμος μετατρέπεται σέ ψηφιακή «λίμνη», ὅπου ὁ Νάρκισσος ἀντανάκλᾷ τό εἶδωλό του; Μήπως ζοῦμε στήν ἐποχή τῶν ψηφιακῶν εἰδώλων;

Στήν «ἀσώματη» ψηφιακή κοινότητα ὁ χρήστης-μέλος της, δύναται νά συμμετέχει μέ ἐπεξεργασμένες ἐκδοχές τοῦ ἑαυτοῦ του καί τῆς καθημερινότητάς του. Μπορεῖ νά ἀναλάβει ρόλους καί νά ἀναπτύξει αἰσθήματα, πού στήν κανονική του ζωή οὐδέποτε θά τολμοῦσε νά κάνει. Δημιουργεῖ μία εἰκονική αἴσθηση τοῦ ἑαυτοῦ του σέ τέτοιο βαθμό, ὥστε ἡ ἐξιδανικευμένη εἰκόνα του νά ἀποτελεῖ γι' αὐτόν ἐξάρτηση καί ἀνάγκη. Ἡ εἰκονική ἀναγνωσιμότητα τοῦ διαδικτύου φαίνεται νά ἐνισχύει καί νά ἐπιτρέπει τήν ἔκφραση τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος ναρκισσιسمοῦ τοῦ χρήστη. Δημιουργεῖται **μία ψηφιακή persona** ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπό ψηφίδες προερχόμενες ἀπό τήν πραγματικότητα τοῦ ἀτόμου τεχνητά ἐπεξεργασμένες, φιλτραρισμένες καί ἐστιασμένες μέ στόχο τή δημιουργία ἐνός ἐντυπωσιακοῦ εἰκονικοῦ ἑαυτοῦ πλήν ὅμως τεχνητοῦ.

Στόν ψηφιακό κόσμο ὁ ναρκισσισμός ἐπικροτεῖται ἀπό τούς **«ἀκόλουθους» οἱ ὁποῖοι ἐπικροτοῦν-ἀποθεώνουν τόν ψηφιακό μέντορά τους**. Σέ περίπτωση πού ἀποδοκιμάζουν (ἐνεργητικά ἢ διά τῆς σιωπῆς) ὑπάρχει τό κουμπί τῆς διαγραφῆς. Γιά νά δικαιολογοῦν τήν ὑπαρξή τους ὡς «φίλοι» οἱ ἄλλοι χρήστες θά πρέπει νά ἐνεργοῦν γράφοντας θετικά σχόλια. Οἱ ψηφιακοί «φίλοι» ἢ οἱ «ἀκόλουθοι» (followers) ἐπηρεάζουν καί ἐπηρεάζονται, ἐνῶ μετατρέπονται σέ δέκτες ἐγκεντρικῶν προβολῶν, ταυτόχρονα συνειδητά ἢ ἀσυνειδητά δημιουργοῦν ἓνα πλαίσιο μέσα στό ὁποῖο εἶναι ἀποδεκτό νά κινεῖται τό «εἶδωλό» τους γιά νά παραμένει τέτοιο. **Αὐτό εἶναι τό πλαίσιο-φυλακή γιά τόν ἴδιο τόν διαδικτυακό χρήστη ὁ ὁποῖος πρέπει συ-**

ἐπιλογές (σολιψισμός)». Ν. Τ. Wright, *Ἀπόστολος Παῦλος-Ἡ ζωή καί τό ἔργο του*, μετάφρ. Σωτήριος Δεσπότης καί Ἰωάννα Γρηγοράκη, ἐκδόσεις Ψυχογιός, Ἀθήνα 2019, σελ. 555.

νεχῶς νά ἀνατροφοδοτεῖ μέ ὑλικό ἀπό τή ζωή του (κυρίως μέσω selfie ἢ ἄλλες φωτογραφίες πού δηλώνουν τό ποῦ βρίσκεται, πῶς αἰσθάνεται, μέ ποιούς συναντήθηκε, πῶς διασκεδάζει, τί συναισθήματα ἔχει σχεδόν κάθε ἡμέρα), γιά νά κεντρίζει τό ἐνδιαφέρον καί νά βρίσκεται συνεχῶς στό κέντρο τῆς προσοχῆς τῶν ἀκόλουθων του.

Ἡ ματιά τῶν «σημαντικῶν ἄλλων» στό διαδίκτυο διαμορφώνει μία ναρκισσιστική, ψευδή ἢ σαθρή αὐτοεικόνα μέ ἀσταθὴ ταυτότητα. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἡ ἀστάθεια στήν ἀνάπτυξη τῆς ταυτότητας καί ἡ παλινδρόμηση σέ ἐφηβικές ταυτότητες εἶναι φυσικό νά ἐπηρεάζουν ἀρνητικά τόν χρήστη. *Καθίσταται ἐμπόδιο στήν ἀνάπτυξη μίας ὑγιούς, ὥριμης καί σταθερῆς ταυτότητας. Μίας ρεαλιστικῆς αὐτοεικόνας.* Ἐπιπλέον ἀποτελεῖ φυσική συνέπεια τῆς προώθησης ὡς μοντέλου ἐπιτυχημένης καί σύγχρονης ταυτότητας, ἰδιαίτερα στήν εἰκονιστική κοινωνία, *τό μοντέλο τοῦ αἰώνιου ἐφηβου, τοῦ πάντα ὡραίου καί δυνατοῦ, τοῦ χαρούμενου καί τοῦ ἀπελευθερωμένου, ἱκανοῦ νά ἀπολαύσει ὅλα ὅσα ἐπιθυμεῖ, ὅταν τό ἐπιθυμεῖ καί ὅσο τό ἐπιθυμεῖ, δίχως ὅρια καί εὐθύνες.* Ἡ ἀνάληψη τῆς εὐθύνης ἔναντι τῶν ἄλλων ὑποκειμένων, ἡ ὠριμότητα πού ἐπιφέρει ἡ διακινδύνευση τῆς σχέσης, ἡ ἀποδοχή τῶν ὁρίων καί τῶν ἀδύνατων σημείων τοῦ ἑαυτοῦ καί ἄρα τό ἐνδεχόμενο μὴ ἐπίτευξης τῶν στόχων καί τῶν ἐπιθυμιῶν, ὁ κόπος τῆς δημιουργίας, ὁ πόνος τῆς ἀσθένειας, θεωροῦνται στοιχεῖα ἀπόβλητα. Ἡ ταυτότητα τοῦ ὑποκειμένου παλινδρομεῖ σέ νηπιακές καταστάσεις, ἐντὸς ἐνός ἐνήλικου σώματος. «Ἡ ψυχικὴ παλινδρόμηση τῶν νέων ἀτόμων, πολὺ περισσότερο, ἂν φθάνει καί σέ ἀποδιοργάνωση τῆς ταυτότητάς τους, καταλήγει καί σέ ἀντίστοιχη *ὑποβάθμιση τοῦ πολιτισμοῦ*».⁶⁸

Ἀρκετές φορές ἡ ὁμορφιά τοῦ ψέματος πού ἐκπέμπει ὁ καθρέφτης ἐνέχει σαγήνη. Ἄλλες φορές ἐκπέμπει ἀπογοήτευση. Ἡ διαμόρφωση τῆς ψευδαισθητικῆς ταυτότητας ἀποτελεῖ καταφυγὴ τοῦ Νάρκισσου ἀπέναντι στὰ τραύματα τῆς πραγματικῆς ζωῆς. Τό ἀντικαθρέφτισμα σέ ἄλλο ρεαλιστικό ὑποκείμενο ἀποφεύγεται συστηματικὰ διότι δέν ὑπάρχει ἡ δυνατότητα καί ἡ ἐπιθυμία συναισθηματικῆς διαχείρισης. Ἡ αἰώνια ἐφηβεία καί ἡ παλινδρόμηση σέ αὐτήν,

68. π. Βασίλειος Θερμός, *Ἡ Αὐτοθεματοποίηση ὡς ψυχικὴ Παλινδρόμηση*, στὸ «Ναρκισσισμός καί Αὐτοθεματοποίηση στὰ μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης», Γιώργος Κίσσας, π. Βασίλειος Θερμός, π. Χαράλαμπος Παπαδόπουλος, Ἐκδοτικὴ Δημητριάδος, Βόλος 2019, σελ. 54.

ή εύκολη ζωή, ή άνεμελιά, ή χαρά της απόλαυσης, του θαυμασμού και της έγωιστικής αὐτάρκειας μπορούν νά βιωθοῦν σέ μεγαλύτερη ένταση στόν ψηφιακό κόσμο. **Τό ψηφιακό ψυχοναρκωτικό μπορεῖ νά λειτουργήσῃ ἀρχικά ὡς καταπραϋντικό φάρμακο ἕως νά ἀντικαταστήσῃ τήν αἴσθηση τῆς πραγματικότητας** ἑαυτοῦ καί κόσμου. Κατά συνέπεια ὁ πραγματικός κόσμος φαντάζει ἀνιαρός καί κάθε ρεαλιστική σχέση δέν παρέχει τήν ἴδια ἱκανοποίηση μέ μία εἰκονική σχέση. Γι' αὐτό καί οἱ ρεαλιστικές σχέσεις ἔρχονται σέ δεύτερη μοῖρα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα οἰκογενειῶν πού, ἐνῶ βρίσκονται στό ἴδιο τραπέζι, τό κάθε μέλος κοιτάζει τό κινητό του ἐπικοινωνώντας μέ τήν ἀσώματη κοινότητα παρά μέ τούς ἐγγύς ἀνθρώπους. Προκρίνονται οἱ ψηφιακές ἀσταθεῖς σχέσεις πού δέν ἐνέχουν τό ρίσκο τοῦ πόνου, τῆς ἀπόρριψης, τῆς δυσκολίας, τῆς διαφορετικότητας, τῆς συναισθηματικῆς δέσμευσης γιά συνοδοιπορία καί ἀνταλλαγή-μοίρασμα-προσφορά χωρίς ἀνταλλάγματα. Χωρίς ὅμως ρεαλιστικές σχέσεις οἱ ἄνθρωποι δέν ὠριμάζουν. Ὁ ἄνθρωπος ἀλλάζει, ὅταν μπορεῖ νά διακρίνει τήν ἀλήθεια ὡς ρεαλιστική ἀποδοχή κινήτρων καί ὁρίων στόν ἑαυτό του καί στούς ἄλλους. Αὐτοματισμός σ' αὐτό δέν ὑπάρχει. **Χωρίς πραγματικές καί σταθερές σχέσεις πού νά ὑποβάλλουν σέ «κρίση» λόγω τῆς ἀναπόφευκτης τριβῆς μέ τόν διαφορετικό ἄλλο ὁ ὁποῖος δέν εἶναι διατεθειμένος νά τροφοδοτεῖ ναρκισσιστικές φαντασιώσεις, ψυχική προσγείωση καί ὠρίμανση δέν μπορεῖ νά ὑπάρχει.** Ἀκόμη καί στήν ψυχοθεραπεία ὁ ἐθισμός σέ εἰκονικές σχέσεις δρᾷ ἀνασταλτικά, διότι **«στόν κυβερνοχώρο ὁ ἀποσωματωμένος ἄλλος, φαινόταν ἀπόλυτα διαφανής, προσβάσιμος καί γνώριμος, σέ ἀντίθεση μέ τήν ἀναλύτρια πού τήν αἰσθάνονταν νά τούς κρίνει καί νά μὴν τούς ἐπιθυμεῖ,** ὅταν τούς προσκαλοῦσε νά ἀναστοχαστοῦν πάνω στήν ἐμπειρία τῆς σωματικότητας».⁶⁹

Χαρακτηριστικό γνώρισμα στίς ψηφιακές σχέσεις εἶναι «τό σπάσιμο τοῦ καθρέφτη» (ή διακοπή τῶν σχέσεων), ὅταν αὐτός δέν πληροῖ τίς προϋποθέσεις πού θέτει ὁ ναρκισσιστικός ἄξονας. Ἔτσι **οἱ ἀκόλουθοι εἶναι ἀναλώσιμοι ὅσο τό πάτημα ἑνός κουμπιοῦ. Γιὰ**

69. Alexandra Lemma, *Ἡ Ψυχανάλυση στήν ἐποχή τῆς τεχνοκουλτούρας: Μερικές σκέψεις πάνω στή μοῖρα τοῦ σώματος στόν εἰκονικό χώρο*, σελ. 2. Ἀνακτῆθηκε ἀπό http://www.pschoanalysis.gr/documents/Pschoanalysis/CLINIC/TECHNIQUE/Enas_Kosmos_se_Metexelixa_Lemma_pres_Hatzi.pdf

Ένα θεωρούμενο επικριτικό σχόλιο ή διαγραφή από «φίλος» είναι άμεση και χωρίς δεύτερη σκέψη. Άκόμα και τό «μπλοκάρισμα», πού σημαίνει δέν θέλω καμία σχέση, ποτέ μαζί σου, κάπως σάν τό «πέθανες γιά έμένα», βρίσκεται σέ συχνή χρήση και γίνεται μέ μεγάλη εύκολία. Μέ αυτό τόν τρόπο είναι πιό εύκολο νά αποφευχθεί ή πιθανότητα έκθεσης, ή αποδοκιμασία, ή απόρριψη και ή πραγματική οικειότητα μέ τή συναισθηματική τρωτότητα πού συνεπάγεται μιá πραγματική σχέση.

Μελέτες⁷⁰ έχουν αποδείξει ότι οι πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης μπορούν νά χρησιμοποιηθούν προκειμένου νά μετρηθεί ό ναρκισσιμός. «Οι ιστοσελίδες αυτές μεταμορφώνονται ουσιαστικά σέ διαδραστικούς καθρέφτες, τό αγαπημένο έργαλείο, ό αιώνιος σύντροφος ενός νάρκισσου... Τό όνειρο προβολής μέσα σέ λίγα δευτερόλεπτα, εξελίχθηκε σέ πολύωρη προβολή προσωπικών στιγμών, σκέψεων και κρίσεων. Ή αυταρέσκεια απλώθηκε σάν δίχτυ στή διακαναλική συνένευση του διαδικτύου... Ό κυβερνο-ναρκισσιμός επιβάλλει τήν αὐτάρεσκη έκθεση του γυμνού κορμιού... Άκόμα και τό cyber bullying συνδέεται άμεσα μέ τήν ψυχική ανάγκη τής ναρκισσιστικής επιβεβαίωσης του δράστη. Είναι ή ανάγκη επαλήθευσης τής κυριαρχίας του στον πλασματικό κόσμο».⁷¹ **Ό άγώνας γιά τήν «τέλεια» selfie ώθει όλο και περισσότερο κόσμο σέ χειρουργικές επέμβασεις σύμφωνα μέ τούς πλαστικούς, μέ τήν αύξηση των επεμβάσεων νά φτάνει τό 25%.⁷²**

70. Σύμφωνα μέ τήν άμερικανική έρευνα, έχει σημειωθεί κατά 67% αύξηση κατά τίς τελευταίες δύο δεκαετίες, κυρίως στίς γυναίκες. Περίπου δέκα τοίς εκατό του πληθυσμού πάσχει από ναρκισσιμό ως πλήρης διαταραχή τής προσωπικότητας. Tara J. Palmatier, *The Ego Epidemic: Narcissism Is On the Rise*. Ανακτήθηκε από <https://shrink4men.wordpress.com/2010/09/14/the-ego-epidemic-narcissism-is-on-the-rise>

71. Δήμος Χλωπτσιούδης, *Ό ναρκισσιμός στό διαδίκτυο*. Ανακτήθηκε από <https://antifono.gr/o-ναρκισσιμός-στο-διαδίκτυο>

72. C:\Users\lu\AppData\Local\Microsoft\Windows\Temporary Internet Files\Content.Outlook\6TFZ6WNC\Σταυρούλα Βιτετζάκη. Σταυρούλα Βιτετζάκη, *Στόν πλαστικό όδηγεϊ ή «ύστερία» γιά τήν τέλεια selfie*. Ανακτήθηκε από <https://www.thetoc.gr/koinwnia/article/ston-plastiko-odigei-i-usteria-gia-tin-teleia-selfie>

2.2 Ναρκισσισμός και αυτοθεματοποίηση μέσω της αυτοφωτογράφισης (selfie)

Στίς μέρες μας όλο και περισσότεροι αυτοφωτογραφίζονται και άναρτούν τίς φωτογραφίες τους στά μέσα κοινωνικής δικτύωσης, πού επιλέγουν. Από άπλοί άνθρωποι μέχρι πρωθυπουργοί, φωτογραφίζουν έαυτούς, τά κατοικίδιά τους, αλλά και τί τρώνε, τί πίνουν, πού βρίσκονται, ακόμα και σέ κηδείες. Όχι τυχαία τό άγγλικό λεξικό τής Όξφόρδης, τό 2013 άνακήρυξε τή λέξη selfie ως λέξη τής χρονιάς: «Όπως άναφέρει τό σχετικό σχόλιο τής έφημερίδας The Guardian, αυτού του είδους οί φωτογραφίες **δέν είναι μόνο άπόλυτα έγωκεντρικές, αλλά δίνουν και βαρύνουσα σημασία στην έμφάνιση**. Άναρτάς στό Διαδίκτυο μιά δική σου φωτογραφία πού έχεις τραβήξει και άναμένεις τήν κριτική, περιμένεις νά τονώσεις τήν αυτοπεποίθησή σου συλλέγοντας “likes” ή νά καταστραφείς, άν τύχει και συμβεί τό αντίθετο».⁷³ Ό χρήστης επιδιώκει νά προκαλέσει τήν προσοχή, άκόμη περισσότερο τή ζήλια για τήν αυτοπαρουσιαζόμενη «θεική» του εικόνα. Στίς άμφιβολίες του, πού σχετίζονται μέ τήν αυτοαξία και τήν εκτίμησή του, διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο ό αριθμός τών like πού θά λάβει ή selfie.

Μέ αυτό τόν τρόπο ή selfie και κατ' επέκταση τό φαίνεσθαι γίνεται τό περιεχόμενο και τό νόημα για τόν έαυτό, ένω ό τρόπος και τά μέσα για τή διαχείρισή της ζήτημα ζωής και θανάτου (έξάρτησης).⁷⁴ Είναι τέτοια ή άνάγκη για άποδοχή, ώστε αγοράζονται like,

73. «Η χρήση τής λέξης «selfie» αύξήθηκε κατά 17 χιλιάδες τοίς έκατό μέσα στους περασμένους δώδεκα μήνες, σύμφωνα μέ τήν έπιτροπή τών Λεξικών τής Όξφόρδης πού κάθε χρόνο εκδίδει τό Oxford English Dictionary». «Selfie», ή λέξη τής χρονιάς, Έφημερίδα Καθημερινή ΚΟΣΜΟΣ 20.11.2013. Άνακτήθηκε από <http://www.kathimerini.gr/60188/article/epikairothta/kosmos/selfie-h-le3h-ths-xronias>

74. Ένας έφηβος από τήν Άγγλία προσπάθησε νά αυτοκτονήσει, επειδή δέν μπορούσε νά βγάλει τήν τέλεια σέλφι. Ό Ντάνι Μπούουμαν είχε τόσο μεγάλη έμμονή μέ τό νά βγάλει τήν τέλεια σέλφι, πού περνούσε 10 ώρες τήν ήμέρα, βγάζοντας 200 σέλφι. «Άπογοητευμένος από τίς άποτυχημένες προσπάθειες νά βγάλει τήν τέλεια σέλφι προσπάθησε νά αυτοκτονήσει, αλλά εύτυχώς τόν έσωσε ή μαμά του. Ναρκισσιστές, έξαρτημένοι και μέ ψυχικές διαταραχές όσοι βγάζουν πολλές σέλφι καθημερινά». Άνακτήθηκε από <https://www.diaforetiko.gr/narkissistes-exartimeni-ke-me-psichikes-diataraches-osivgazoun-polles-selfi-kathimerina>. Βασίλης Σφήνας, Χρήστος Καράμπελας, *Η μόδα τών selfies μετρά*

ὅπως καί εἰκονικοί followers, ἄλλωστε «Ἡ ἀγορά likes & followers εἶναι πλέον τό σύνηθες».⁷⁵

Τό ψηφιακό περιβάλλον λειτουργεῖ ὡς ὑπόστρωμα τοῦ Нарκиссισμού καί διαμορφώνει ταυτότητα ἑαυτοῦ. Ὁδηγεῖ σέ ἓνα διχασμό καί ἓνα διπολισμό μεταξύ εἰκονικῆς καί φυσικῆς πραγματικότητας. Ὡς συνέπεια αὐτοῦ τό εἰκονιστικό ὑποκείμενο **βιώνει ἓνα ὑπαρξιακό ἄγχος ζώντας ταυτόχρονα δύο πραγματικότητες πού κινοῦνται παράλληλα, ἀλλά πολλές φορές δέν ἐφάπτονται.** Ἐπιπλέον «ἡ διαμόρφωση τῆς εἰκόνας τοῦ ἑαυτοῦ του ἀποδεσμεύεται βαθμιαία ἀπό τήν προσπάθεια γιά τή φυσική πραγματικότητα. Ὁ τρόπος τοῦ εἶναι τοῦ εἰκονιστικοῦ ὑποκειμένου γίνεται τό φαίνεσθαι. Αὐτό εἶναι μέ μία ἔννοια ἀπελευθερωτικό, διότι τό εἰκονιστικό ὑποκείμενο μπορεῖ νά δημιουργήσῃ, ὅποιαδήποτε εἰκόνα ἑαυτοῦ (ἄβαταρ), ἢ νά τήν ἀλλάξῃ, ἂν τό ἐπιθυμεῖ, ἀλλά στή φυσική πραγματικότητα ἄγχεται, διότι πρέπει διαρκῶς νά ἀνταποκρίνεται στήν εἰκόνα του τήν ὅποια μέν δημιούργησε τό ἴδιο, ὥστόσο μέ τρόπους καί ὑλικά καί σέ χρόνο πού ἦταν προκαθορισμένα ἀπό τό ἐκάστοτε κοινωνικό μέσο δικτύωσης ἢ παιγνίδι... Γιά τό εἰκονιστικό ὑποκείμενο ἀρχίζει νά μήν ὑπάρχει ἑαυτός ἀνεξάρτητα ἀπό τήν εἰκόνα, ἐνῶ ταυτοχρόνως ὁ ἑαυτός γίνεται ὁλοένα περισσότερο ἢ εἰκόνα. **Σύμπτωμα ἔθισμού στίς selfie ἀποτελεῖ ὁ συχνός ἔλεγχος τῶν like, τῶν σχολίων (comments) καί ἡ μόνιμη ἐλπίδα νά ἀρέσει ὅλο καί περισσότερο. Ἐνῶ καί ἡ σύγκριση τῶν selfie μεταξύ τῶν χρηστῶν γιά τό ποιός ἔχει τά περισσότερα like, συγκρίνοντας μέ ἄλλους ἢ καί μέ μοντέλα ἀποτελεῖ δεῖγμα ἔθισμού.** Γιά παράδειγμα ἔφηβη ἔσπαγε τά πράγματα, ὅταν ρωτοῦσε τούς γονεῖς της, ἂν ἦταν πιό ὁμορφη σέ σύγκριση μέ φωτογραφίες ξένων celebrities καί εἴτε δέν λάμβανε ἀπάντηση, εἴτε λάμβανε ἀρνητική.⁷⁶ Αὕτη εἶναι ἡ σύγχρονη ἐκδοχή τοῦ παραμυθιοῦ πού ἀναφέραμε «Ἡ Χιονάτη καί οἱ ἑπτὰ Νάνοι».

259 νεκρούς: Ὅταν ἡ αὐτοπροβολή ὁδηγεῖ σέ θλίψη καί θάνατο. Ἀνακτήθηκε ἀπό <https://www.news247.gr/kosmos/i-moda-ton-selfies-metra-259-nekroystotan-i-aytoprovoli-odigei-se-thlipsi-kai-thanato.6654708.html>

75. Γιώργος Νάστος, Ἐθισμένοι στό Instagram. Ἀνακτήθηκε ἀπό <https://www.tovima.gr/2018/03/19/vimagazino/ethismenoi-sto-instagram/19> Μαρτίου 2018

76. Μαρίνα Χατζηδημητρίου, Συνέντευξη μέ τήν ψυχολόγο-παιδοψυχολόγο καί συγγραφέα Ἀλεξάνδρα Καππάτου, Ἡ ζωή μου μιά selfie: Μόδα ἢ κίνδυνος γιά τήν ψυχική μας ὑγεία; Ἀνακτήθηκε ἀπό <https://www.news247.gr/weekend->

Τό φαινόμενο της αυτοφωτογράφισης αποτελεί μέρος μία συνολικής ὥσμωσης «ψηφιακῆς καί εἰκονικῆς πραγματικότητας, ὅπου ἡ διάκριση μεταξύ τῶν δύο καθίσταται ὁλοένα καί πῶς δυσδιάκριτη».⁷⁷ Οἱ selfies πέρα ἀπό μία ἐκτόνωση τῶν ναρκισσιστικῶν συμπεριφορῶν ὁδηγοῦν στήν ἀπαξίωση τῆς ἴδιας τῆς πραγματικότητας καί τοῦ ἀνθρώπου. Τόπος, χρόνος, σωματική ἐπαφή (ἀφή, βλεμματική ἐπικοινωνία, ἐκφράσεις προσώπου, ὄσφρηση, γεύση, ἀγκαλιά), αὐθόρμητη ἔκφραση, δέν ἀποτελοῦν προϋποθέσεις σχέσεων στόν ψηφιακό κόσμο. Τήν ἴδια στιγμή πού κάποιος ἐπικοινωνεῖ ἀκόμη καί ἐρωτικά μέ ἕνα χρήστη στήν Ἀθήνα μπορεῖ νά τό κάνει καί μέ ἕνα χρήστη στή Γερμανία καί νά τοῦ ἀποστέλλει μία τεχνητά ἐπεξεργασμένη αὐτοφωτογραφία του πού ἔβγαλε πρῖν ἀπό μῆνες σέ ἕνα τοπίο, ἀποκρύπτοντας τόν πραγματικό τόπο καί τήν κατάσταση πού βρίσκεται, ὅταν τήν ἀποστέλλει. ***Ἡ πολυπλοκότητα καί τό βάθος τῶν συναισθημάτων δέν εἰσχωρεῖ σ' ἕνα κόσμο πού ὅλα ἐκφράζονται μέ εἰκόνες, λιγοστές φράσεις, ἢ τυποποιημένα ψηφιακά εἰκονίδια (emotions).***

Ἡ αὐτοφωτογραφία «παγώνει» τόν χρόνο, τόν τόπο καί τή συναισθηματική ἔκφραση. Χρησιμοποιεῖται ὅταν καί ὅποτε κρίνει ὁ χρήστης ὅτι τοῦ εἶναι ὠφέλιμη γιά νά ἀποσπάσει τόν θαυμασμό. Ὁ εἰκονικός τρόπος τῆς ψηφιακῆς προβολῆς, ὁ live ψηφιακός χρόνος, τό σωστό timing μετατρέπουν τήν πραγματικότητα σέ κομμάτι τοῦ ψηφιακοῦ κόσμου. «Ἡ μόδα τῶν selfies, τῶν φωτογραφιῶν πού εἶναι στήν οὐσία «αὐτοπροσωπογραφίες» –καί τίς τραβᾷ κανεῖς συνήθως μέ τό κινητό του τηλέφωνο– δέν φαίνεται νά εἶναι μόνο ἐπικίνδυνη γιά ὅσους φτάνουν στ' ἄκρα προκειμένου νά ἀπαθανάτισουν τόν ἑαυτό τους στά πῶς δυσπρόσιτα μέρη τῆς γῆς, ἀλλά συγχρόνως φαίνεται νά ἀποτελεῖ ἔνδειξη τῆς τάσης τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου νά τοποθετεῖ τόν ἑαυτό του στό «κέντρο τοῦ κόσμου». Σόκ ἔχει προκαλέσει στήν κοινή γνώμη τό περιστατικό πού συνέβη στό τέλος τοῦ προηγούμενου μῆνα (26 Μαΐου 2018) στήν πόλη Πιατσέντσα τῆς βόρειας Ἰταλίας: Μία Καναδή τραυματίστηκε σοβαρά σέ σταθμό τοῦ τρένου. Καί ἐνῶ δεχόταν τίς πρῶτες βοήθειες,

edition/i-zoi-moy-mia-selfie-moda-i-kindynos-gia-tin-psychiki-mas-ygeia.6294903.html

77. Θεοφάνης Τάσης, *Πολιτικές τοῦ βίου II: Ἡ ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ στήν εἰκονιστική κοινωνία*, ἐκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα 2017, σελ. 315.

Ένας άντρας μέ λευκό σόρτς καί μακό μπλουζάκι, από τήν απέναντι μεριά τής αποβάθρας, ένῳ στεκόταν κοντά στίς ράγες, ἔβγαζε selfie μέ φόντο τήν τραυματισμένη γυναίκα.⁷⁸ Ὁ ἐν λόγω άντρας εἶχε τήν αἴσθησις ἡθοποιοῦ ἢ ρεπόρτερ μιᾶς σημαντικῆς εἵδησις στό σκηνικό τῆς ὁποίας διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο. Ἐπομένως ἡ εἰκόνα «καταπίνει» τήν πραγματικότητα.

Ἡ εἰκόνα ὑποστασιάζει τό ὑποκείμενο στόν χῶρο καί τόν χρόνο. Δημιουργεῖ τήν ψευδαἰσθησις τῆς ὑπαρξης. **Ὑπάρχω ὅσο μέ βλέπουν.** «Μιά selfie συνιστᾷ αὐτοεπιβεβαίωσις τῆς αὐτοεικόνας καί μιᾶ ἀναγκαῖα ἐπαλήθευσις τοῦ φαίνεσθαι τοῦ εἰκονιστικοῦ ὑποκειμένου, ένῳ ἡ κοινοποίησις καί ὁ διαμοιρασμός τῆς ἐμπειρίας ὡς εἰκόνας γίνονται προϋποθέσεις τῆς ἀξίας ἑαυτοῦ καί τοῦ ἀνήκειν σέ κάτι πού τό ὑπερβαίνει. Ἔτσι ἡ διασύνδεσις στό διαδίκτυο, ἐξασφαλίζοντας τό φαίνεσθαι τοῦ ἑαυτοῦ προσφέρει νόημα ἢ ἀκριβέστερα καθίσταται παραγωγός νοήματος ἢ ἴδια».⁷⁹ Ἄνευ εἰκόνας τό ὑποκείμενο δέν εἶναι βέβαιο, ἂν ὑπάρχει, διότι δέν ἔχει ἀξιόπιστη μαρτυρία. «Τό εἰκονιστικό ὑποκείμενο, ψηφιοποιώντας διαρκῶς στιγμιότυπα γιά τό Instagram, βιώνει τήν καθημερινότητα ὡς ἀτέρμονη ροή εἰκόνων. Φωτογραφίζει καί βιντεοσκοπεῖ τόν ἑαυτό του, ὥστε νά καταστεῖ ἡ στιγμή ὁρατή στούς ἄλλους, διότι ἀπό μόνη της μοιάζει νά στερεῖται νοήματος. ... Σκέπτεται τί θά σχολιάσουν, ὅταν τή δοῦν ὡς ἀνάρτησις, ἔτσι ἀντλεῖ ἡδονή κυρίως ἀπό τήν προσδοκία τῆς ἀναγνώρισις καί τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν ἄλλων καί λιγότερο ἀπό τήν ἴδια τήν ἐμπειρία τοῦ ἐδῶ καί τώρα στή φυσική πραγματικότητα».⁸⁰ Ἡ πραγματικότητα μετουσιώνεται σέ ἄυλη ψηφιακή εἰκόνα ἀπό τήν ὁποία προέρχονται συναισθήματα μέσω ἄυλων ψηφιακῶν ἐκφράσεων καί «σχέσεων». Ὁ διχασμός μεταξύ ἄυλου καί φυσικοῦ ἐπιτείνεται. **Ὁ χρήστης ἐπιλέγει τήν ἀσφάλεια τοῦ ἄυλου, τῆς παράστασις μέ σκηνικό τήν πραγματικότητα, μέ πρωταγωνι-**

78. Ἰταλία: Ὅργη προκάλεσε selfie μέ «φόντο» μιᾶ τραυματισμένη γυναίκα. Ἀνακτήθηκε ἀπό <http://www.ert.gr/eidiseis/diethni/evropi/italia-orgi-prokalese-selfie-me-fonto-mia-traymatismeni-gynaika/> πηγή: <https://www.bbc.com/news/world-europe-44356361>

79. Θεοφάνης Τάσης, *Τό διαρκές φαίνεσθαι στά social media γεννᾷ ἕνα διαρκές ἄγχος*. Πηγή: https://www.lifo.gr/articles/digital-media_articles/190217/theofanis-tasis-to-diarkes-fainesthai-genna-ena-diarkes-agchos

80. Θεοφάνης Τάσης, *Πολιτικές τοῦ βίου II: Ἡ ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ στήν εἰκονιστική κοινωνία*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2017, σελ. 90-91.

στή τόν ίδιο καί μέ αποκλειστικό σκοπό τήν προβολή της στό ψηφιακό κοινό. Τό φυσικά ύπαρκτό απαξιώνεται. Μετατρέπεται σέ σκηνικό πού αλλάζει ανάλογα μέ τίς προδιαγραφές καί τίς προτιμήσεις τοῦ ψηφιακοῦ κοινού.

Πῶς ὅμως καταλήγει τό πρόσωπο νά ἀπολέσει τήν αἴσθηση τῆς πραγματικότητας καί νά τήν ἐντάξει στήν ψηφιακή ψευδαίσθηση; Σέ μία πρώτη φάση τό πρόσωπο προσαρμόζεται στά θέλω καί τίς ἀνάγκες τῶν «καταναλωτῶν» ὁπαδῶν. Δέν λέει, ἤ κάνει ἀπαραίτητα αὐτό, πού αἰσθάνεται, αὐτό, πού θέλει νά γίνει, ἀλλά αὐτό, πού πρέπει γιά νά ἀρέσει. Ἀναπαράγει αὐτό, πού ἔμαθε στήν οἰκογένεια, δηλαδή, ὅτι γιά νά γίνει ἀρεστό θά πρέπει νά κάνει αὐτό κ.τ.λ. Ἔτσι πίστη στόν Θεό, ἀξίες, ἀξιακοί ἄξονες στούς ὁποίους περιστρέφεται, ἐμφάνιση, κούρεμα, ντύσιμο, ἀλλάζουν συνεχῶς ἀναλόγως μέ τό τί «πουλάει» στούς ψηφιακοὺς θαυμαστές. Μέ αὐτό τόν τρόπο ἐπιτυγχάνεται ἀνεπαίσθητα μία ἐσωτερική ἀλλοίωση καί ἕνας χαμαιλεοντισμός. Αὐτή ἡ ἐσωτερική ἀλλοίωση ἴσως νά συμβαίνει σταδιακά καί σέ βάθος χρόνου γι' αὐτό καί δίνει τήν αἴσθηση τῆς αὐθεντικῆς αὐτοέκφρασης ἡ ὁποία εἶτε μέ μία selfie εἶτε μέ μία φωτογραφία ἢ μέ ἕνα video πραγματοποιεῖται μέ βασικό κίνητρο νά ἀρέσει στόν ἀθέατο καί ἀσώματο διαδικτυακό φίλο. Νά ἀρέσει ὄχι γιά νά ικανοποιήσει τόν θεατή, ἀλλά γιά νά ἀντλήσει θαυμασμό καί νά ἀποσπάσει ἕνα like. *Ἡ ἀνάγκη νά ἀρέσουμε εἶναι ἔμφυτη, τό ἐρώτημα εἶναι σέ ποιόν καί γιατί νά ἀρέσουμε; Καί ἂν δέν ἀρέσουμε; Καταρρακωνόμαστε; Μήπως θυσιάζουμε τόν ἑαυτό μας χάριν μίας εἰκόνας;* Ἔτσι, χρήστης πού κούρεψε τά γένια του ἀναρωτιόταν μέ θλίψη (καταθλιπτικό ἀποτέλεσμα) στό πρόσωπό του, γιατί ἡ selfie του δέν ἀπέσπασε θετικά σχόλια. Χαρακτηριστικό τοῦ Νάρκισσου πού θεωρεῖ ὅτι εἶναι τόσο σπουδαῖος, ὥστε ὅλοι νά ἐστιάζουν σέ κάθε λόγο καί ἀλλαγὴ στήν εἰκόνα του.

Σ' ἕνα δεύτερο ἐπίπεδο *οἱ αἰσθήσεις ἀπό πέντε περιορίζονται σέ δύο: ὄραση καί ἀκοή.* Ἡ ἐγγύτητα ὡς πρὸς τόν τόπο καί τόν τρόπο τῆς ἐπικοινωνίας στόν εἰκονικό ψηφιακό χῶρο ἐξανεμίζεται, διότι τό ὑποκείμενο ἐπικοινωνεῖ, διασκεδάζει, ἐργάζεται μέ βάση τήν ὄραση καί τήν ἀκοή. Ἐπομένως μειώνεται ἡ ἀντιληπτική ικανότητα τοῦ ὑποκειμένου δεδομένου ὅτι ἐξασκεῖται νά ἀντιλαμβάνεται τόν κόσμο μόνο μέ ὅ,τι βλέπει καί ἀκούει. Πῶς ἐπικοινωνεῖ τό εἰκονιστικό ὑποκείμενο; «Στέλνει μηνύματα, ἠλεκτρονικά γράμματα, καί

τιτιβίζει, προτιμώντας τόν γραπτό λόγο από τή φωνή. Ἡ φωνή συνιστᾷ ανεπιθύμητη ἕως ἐν δυνάμει ἀπειλητική ἔκφραση ἐγγύτητας, διότι ἐνδέχεται νά ἀποκαλύψει περισσότερα ἀπό ὅσα ἐκεῖνο θά ἤθελε, θέτοντας ἔτσι σέ κίνδυνο τήν εἰκόνα του. Σέ ἀντίθεση μέ τόν γραπτό λόγο, **ὁ τόνος τῆς φωνῆς, ὁ ρυθμός τῆς ἐκφορᾶς τοῦ λόγου, τά γλωσσικά ὀλισθήματα καί τά ἐκφραστικά λάθη ἐλέγχονται πολύ δυσκολότερα**, παραμένοντας σχεδόν ἀναπόφευκτα. Ὅμως τά πα-
ραπάνω, συγχρόνως ἐμπλουτίζουν τήν ἐπικοινωνία, συνεισφέροντας στήν ἐμβάθυνση τῆς σχέσης. Ἀπό τήν ἄλλη σέ μιά βιντεοσυνομιλία μέσῳ Facetime ἢ Skype ἡ λειτουργία τῆς φαντασίας εἶναι πιό πε-
ριορισμένη συγκριτικά μέ τήν ἀνταλλαγή μηνυμάτων». ⁸¹ Αὐτός ὁ
τρόπος ὅμως εἰκονικῆς ἐπικοινωνίας, ἴσως ἐξ αἰτίας τῶν εὐκολιῶν
πού συνεπάγεται ἡ σωματική ἀπουσία, προτιμᾶται ἀπό τή συνάν-
τηση στή φυσική πραγματικότητα.

Ἐπιπλέον, **ἐνῶ τό σῶμα ἐξαϋλώνεται**, ἀφοῦ ἡ φυσική παρουσία
δέν ἀπαιτεῖται γιά τήν εἰκονιστική κοινωνία, ἡ εἰκόνα πού θά πρέ-
πει νά ἔχει τό σῶμα ἀποτελεῖ ἀξία ζωῆς. Καθώς ἡ ψηφιακή τεχνο-
λογία τῶν μέσων κοινωνικῆς δικτύωσης ἐκφράζεται ἀποκλειστικά
μέ τήν εἰκόνα, κάποιοι ἔφηβοι κινδυνεύουν νά ταυτίσουν τό εἶναι
τους μέ τήν ἀπεικόνιση τοῦ σώματός τους. Ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἡ
εἰκόνα του, ἡ δέ ζωή ὀρίζεται ὡς ἄθροισμα εἰκόνων. **Ἡ χαμηλή
αὐτοεκτίμηση ὡς πρός τό σῶμα ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἀποτέλεσμα τῆς
ἀποθέωσης τῆς εἰκόνας τοῦ σώματος ὁδηγεῖ τοὺς ἐφήβους στό νά
ἀποσύρονται ἀπό τήν πραγματικότητα καί νά ἐρωτοτροποῦν μέ
τήν ψευδαίσθηση ἐνός εἰκονικοῦ σώματος**, ὁδηγώντας τους σέ ψυ-
χωτικές καταστάσεις. Ἐπιθυμοῦν νά ζήσουν σέ ἕνα ἄλλο σῶμα, σέ
ἕνα εἰκονικό σῶμα. Ἡ ψυχαναλύτρια Alessandra Lemma ⁸² ἀναφέρει
ὅτι «οἱ ἔφηβοι πού ἀδυνατοῦσαν νά διαχειριστοῦν τίς ψυχικές ἐπι-
πτώσεις ἐνός σώματος πού ἀλλάζει, ἔβρισκαν στό διαδίκτυο ἕνα
κοινωνικά ἀποδεκτό καί εὐκόλα προσβάσιμο μέσο γιά νά ἀποσυρ-
θοῦν ἀπό τίς προκλήσεις τῆς πραγματικότητας καί νά παρακάμ-

81. Θεοφάνης Τάσης, *Πολιτικές τοῦ βίου II: Ἡ ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ στήν εἰκο-
νιστική κοινωνία*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2017, σελ. 308.

82. Ἡ Alessandra Lemma εἶναι ψυχαναλύτρια, μέλος τῆς Βρετανικῆς Ψυχα-
ναλυτικῆς Ἑταιρείας, ἐπισκέπτρια καθηγήτρια τῆς Ψυχανάλυσης στό University
College London (UCL) καί διευθύντρια Ἀνάπτυξης Ψυχοθεραπειῶν στίς Κλινικές
Tavistock & Portman.

ψουν τίς απαιτήσεις για αναπαράσταση, έπεξεργασία καί απαρτίωση του σεξουαλικού σώματος εντός τής εικόνας του έαυτού τους. Γι' αυτούς τούς έφήβους ό κυβερνοχώρος λειτουργούσε ως ένα ψυχικό καταφύγιο ή ακόμα χειρότερα, γινόταν ένα ψυχωτικό κλείστρο. Διά μέσου τής εικονικής πραγματικότητας μπορεί νά διεγείρονταν σωματικά, νά έβρισκαν μιά κάποια έκτόνωση, αλλά αποφεύγοντας τήν πραγματική σωματική έπαφή, πού θά τούς έφερνε άντιμέτωπους μέ τό αποξενωμένο καί «δύσκολο» σῶμα, πού εΐναι γι' αυτούς πηγή άνημπορίας. Έτσι, παλινδρομούσαν σ' έναν τρόπο σκέψης, όπου δέν γίνεται διάκριση μεταξύ έσωτερικής αναπαράστασης καί έξωτερικών δεδομένων». ⁸³ **Ακόμη καί τό φλέρτ καί ή έπιλογή συντρόφου σήμερα συμβαίνει συχνά μέσω διαδικτύου (τό Tinder μέσω του προφίλ των χρηστών καί τά στοιχεία, πού προβάλλει άποτελεΐ forum γνωριμιών), όπου ή άρχή (μπορεί καί ή συνέχεια καί τό τέλος), τής γνωριμίας νά συμβαίνει σ' ένα εικονικό κόσμο.** Συνήθως δίχως ευθύνες, δίχως μοίρασμα καί αυθεντική κοινωνία. «Από τή στιγμή πού ή σεξουαλικότητα του χρήστη έξαντλείται στό πληκτρολόγιο, **ό έρωτισμός του**, πού άπαιτεί τόν συγκερασμό πολλών αισθήσεων, **πέφτει σέ χειμερία νάρκη.** Η αυτοεκτίμηση καί ή αυτοπεποίθησή τους κυμαίνονται συνήθως σέ πολύ χαμηλά επίπεδα, ενώ διακρίνονται από μιά πεσιμιστική στάση άπέναντι στή ζωή καί συχνά έστιάζουν τήν προσοχή τους στ' άρνητικά στοιχεία διαφόρων καταστάσεων». ⁸⁴

Στό διαδικτύο ή αυτοεικόνα (selfie) αντικαθιστά τίς λέξεις, τίς ιδέες, τόν διάλογο. **Η αυτοεικόνα μετατρέπεται σέ διαφήμιση ενός προϊόντος μέ άντικείμενο τόν ίδιο τόν έαυτό του διαφημιστή** καί ύπόσχεται θαυμασμό, σαγήνη, ζωή. «Έτσι, τό άτομο καθίσταται όχι συνομιλήτης, αλλά έλκυστής, ενώ ή παρόρμηση άποκτά μεγαλύτερη σημασία από τήν έλλογη διαβούλευση καί τή δημιουργική στόχευση». ⁸⁵ Πολ-

83. Alexandra Lemma, *Η Ψυχανάλυση στήν εποχή τής τεχνοκουλτούρας: Μερικές σκέψεις πάνω στη μοΐρα του σώματος στον εικονικό χώρο*, σελ. 2. Ανακτήθηκε από http://www.pschoanalysis.gr/documents/Psychoanalysis/CLINIC/TECHNIQUE/Enas_Kosmos_se_Metexelixa_Lemma_pres_Hatzi.pdf

84. Ρομίνα Ξυδά, Νικήτας Καραγιάννης, *Εικονικές σχέσεις, Ό έρωτας στά χρόνια του Internet*, Τό Βήμα, 24 Νοεμβρίου 2008. Ανακτήθηκε από <https://www.tovima.gr/2008/11/24/archive/o-erwtas-sta-xronia-toy-internet/>

85. π. Βασίλειος Θερόμος, *Η Αυτοθεματοποίηση ως ψυχική Παλινδρόμηση*, στό «Ναρκισσισμός καί Αυτοθεματοποίηση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης», Γιώργος

λές φορές από «πνευματικούς» χρήστες συνδυάζεται ή selfie με ένα κείμενο, με στόχο να ένθουσιάζει για την ευρύτητα των απόψεων του και την ένσυναίσθηση που διαθέτει. Κείμενα και εικόνες δημιουργούν τό κατάλληλο περιβάλλον με τό έαυτο-προβάλλον περιεχόμενο (**self-promoting content**), ώστε να μεταβάλλουν με έμμεσο τρόπο τούς «φίλους» σέ ακόλουθους και όπαδούς μία νέας έαυτο-λατρείας. Τέτοιου είδους χρήστες πολλές φορές δέν προλαβαίνουν να διαβάσουν τό κείμενο, που άνεβάζει ό «θεός» τους (**influencer**, δηλαδή, ένας χρήστης του διαδικτύου που ακολουθείται από ευρύ κοινό)⁸⁶ και ξεσπούν σέ υπερβολικά σχόλια θαυμασμού πολλά από τά όποια έχουν την τάση να τόν έξυψώνουν, να τόν έξιδανικεύουν και ταυτόχρονα να άπαξιώνουν όσους δέν ακολουθοϋν τή σκέψη και τή γνώμη του, ή τολμοϋν να τόν άμφισβητοϋν. Έξύψωση και άπαξίωση άποτελοϋν Ναρκισσιστικά χαρακτηριστικά. «Μερικές φορές τά Ναρκισσιστικά άτομα χειρίζονται τό πρόβλημα τής αϋτοεκτίμησης, θεωρώντας κά-ποιο άλλο πρόσωπο –έναν έραστή, ένα δάσκαλο, ένα ήρωα– τέλειο και στή συνέχεια αισθάνονται υπέρμετρη υπερηφάνεια μέσω τής ταύτισης με τό πρόσωπο αϋτό...»⁸⁷ **Έπομένως «οί όπαδοί» τής «νέας λατρείας» στή συγκεκριμένη περίπτωση βρίσκονται και αϋτοί στό φάσμα του Ναρκισσισμού δεδομένου** ότι «οί μη ναρκισσιστές είχαν πιό άρνητική στάση προς τίς selfie και ήταν λιγότερο διατεθειμένοι να άναρτήσουν selfie, ή να ακολουθοϋν χρήστες του Instagram που ποστάρουν selfie, σέ σχέση με τούς ναρκισσιστές, οί όποιοι έδειξαν περισσότερο διατεθειμένοι να ακολουθοϋν τούς χρήστες που ποστάρουν selfie».⁸⁸

Κίσσας, π. Βασίλειος Θερμός, π. Χαράλαμπος Παπαδόπουλος, Έκδοτική Δημη-τριάδος, Βόλος 2019, σελ. 53.

86. Ιωάννης Πρωτοπαπαδάκης, *Τί είναι τό Influencer Marketing*; Άνακτήθηκε από <http://www.epixeiro.gr/article/78210>

87. Nancy McWilliams, *Ψυχαναλυτική διάγνωση*, έκδόσεις Ίνστιτούτου Ψυχολογίας και Έγείας, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 395.

88. Narcissists Love Liking Other Narcissists' Selfies on Instagram. Άνακτήθηκε από https://broadly.vice.com/en_us/article/mbp9db/narcissists-love-liking-other-narcissists-selfies-on-instagram. Seunga Venus, Jina Aziz Muqaddamb, Would narcissists follow fellow narcissists on Instagram?" the mediating effects of narcissists personality similarity and envy, and the moderating effects of popularity. Άνακτήθηκε από <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0747563217306805>

Μέσα από τόν ψηφιακό κόσμο δίνεται η δυνατότητα να δημιουργούνται **βραχυχρόνιες σχέσεις**, εύκολα διαχειρίσιμες ως προς την έναρξη και τη λήξη τους. **Ἡ συναισθηματική απόσταση και ἡ ἔλλειψη δέσμευσης τῶν «ψηφιακῶν σχέσεων» ἀποτελοῦν τό τέλειο περιβάλλον τόσο γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ Ναρκισσισμοῦ ὅσο καί γιά τήν ἐκφραση τῆς ἤδη ὑπάρχουσας ναρκισσιστικῆς διαταραχῆς.**

Ἐπίσης στόν ψηφιακό κόσμο τό πρόσωπο μεταβάλλεται σέ εἰκονιστικό ὑποκείμενο, τό ὁποῖο ἐκτίθεται **σέ ἀλλεπάλληλους διχασμούς στή συναισθηματική, στή φυσική, καί στή χρονική ἐγγύτητα.** Ἔτσι, ἐνῶ μπορεῖ νά εἶναι διαρκῶς διασυνδεδεμένο, νά ἔχει χιλιάδες διαδικτυακοὺς «φίλους», συγχρόνως αἰσθάνεται ἀποκομμένο ἐξ αἰτίας τῆς **ἔλλειψης ἐγγύτητας. «Μοιράζεται τήν εἰκόνα του, ὅμως σπανιότερα τόν ἑαυτό του.** Ἀθλεῖται ἐμμονικά καί φροντίζει μέ αὐτάρκεια τό σῶμα, λησμονώντας ὅμως τή φθαρτότητά του ἢ, στό ἄλλο ἄκρο, ἀμελεῖ τή φροντίδα του θεωρώντας τήν ὑγεία αὐτονόητη. Διαθέτει πρόσβαση στή δημόσια σφαῖρα, ἔχοντας περισσότερες δυνατότητες συμμετοχῆς συγκριτικά μέ προηγούμενες ἱστορικές περιόδους, ὥστόσο συχνά ἰδιωτεύει μένοντας ἀπαθές».⁸⁹

Παράλληλα ὡς πρὸς τόν τόπο: «Ὦντας διαρκῶς συνδεδεμένο τό ἄτομο, εἶναι πάντα μέ τούς φίλους καί τούς ἀγαπημένους, ὅπου καί ἂν βρεθεῖ. **Μόνο πού τό “ἐδῶ” καί τό “ἄλλου” τῆς φυσικῆς πραγματικότητος ἀντικαθίσταται ἀπό ἓνα ἀφηρημένο “παντοῦ”.** Ὁ τόπος ἐξαϋλώνεται. Ἡ φυσική παρουσία δέν ἐπαρκεῖ πλέον γιά νά καταστήσει ἓνα χωρὸ τόπο, ἐνὸς ὅλοι βρίσκονται “ἄλλου”, τό “ἐδῶ” γίνεται ὅπουδήποτε. Ὁ τόπος γίνεται χωρὸς, διότι δέν νοηματοδοτεῖται τόσο ἀπὸ τούς παρόντες, ὅσο ἀπὸ τούς ἀπόντες πού δέν εἶναι, ὅπως σέ προηγούμενες κοινωνίες, οἱ νεκροί... Ὅπου καί ἂν βρίσκεται τό ἄτομο εἶναι πάντα “ἄλλου”, διότι στέλνει μηνύματα, σερφάρεῖ, ἐλέγχει τήν ἠλεκτρονικὴ ἀλληλογραφία καί διακόπτει τή συνομιλία γιά νά δεχτεῖ κλήσεις».⁹⁰

Ἐπίσης τό ἴδιο συμβαίνει καί ὡς πρὸς τόν χρόνο: «Ὑπάρχει στή γλώσσα μας ἡ λέξη “καιρός” πού δηλώνει τόν κατάλληλο χρόνο, τήν κατάλληλη περίσταση, τήν εὐνοϊκὴ συγκυρία γιά μιὰ πράξη...

89. Θεοφάνης Τάσης, *Πολιτικές τοῦ βίου II : Ἡ ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ στήν εἰκονιστικὴ κοινωνία*, ἐκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα 2017, σελ. 77-78.

90. Ὁ.π., σελ. 311-312.

Στό διαδίκτυο όλα διαστέλλονται σ' ένα "τώρα".⁹¹ Στόν εικονιστικό χρόνο «όλες οι υποχρεώσεις διεκπεραιώνονται παράλληλα εκτός της φυσικής πραγματικότητας, έτσι ώστε *ή βραδύτητα και ό ανα-στοχασμός*, αμφοτέρα απαραίτητα για τή νοηματοδότηση του χρόνου, νά εξατμίζονται στην πολλαπλότητα των έργασιών μέσα στο επικοινωνιακό νέφος».⁹² «...2,5 *δισ. μοναχικοί* τύποι σερφάρουν στόν εικονικό κόσμο, αναλώνοντας εκεί πολύ περισσότερο από τόν χρόνο πού επενδύουν στην πραγματική ζωή τους, αφού λησμονούν ότι *ό κυβερνοχρόνος δέν είναι άχανής* όπως ό κυβερνοχώρος».⁹³

Πάντα οι άνθρωποι προσπαθοῦσαν νά νικήσουν τόν θάνατο μέσα από ότι τούς έδινε τήν αίσθηση τής άθανασίας. Άγάλματα και προτομές προσπαθοῦσαν νά διασώσουν τά χαρακτηριστικά μεγάλων μορφών τής ιστορίας, έστω και άν δέν άποτυπώνουν φωτογραφικά τή μορφή τους όπως για παράδειγμα οι προτομές του Πλάτωνα ή του Σωκράτη. Τό έργο τους τούς κρατά ζωντανούς και ή προτομή παραπέμπει σέ αυτό. *Σήμερα ό πιό άγνωστος άνθρωπος μπορεί μέ τήν έξεικόνιση του προσώπου του νά παραμείνει «ζωντανός» μετά θάνατον.* Ό Ναρκισσισμός είναι ή άπάντηση του ανθρώπου άπέναντι στό τραῦμα του θανάτου. *Ή άρνηση τής θνητότητας είναι κατεξοχήν ναρκισσιστικό χαρακτηριστικό.* Στή νεωτερική κοινωνία ό θάνατος άποτελεί ταμπού και άπωθείται μέ κάθε μέσο από τήν καθημερινότητα. Ένα από τά μέσα για νά γίνει αυτό, είναι ή αυτοφωτογραφία ή όποία προσδίδει μία ψευδαίσθηση αιώνιότητας έναντι τής παροδικότητας πού προσδίδει ή πραγματικότητα του θανάτου. Όσο διατηρείται ή εικόνα, ή φωτογραφία σέ κοινή θέα, τόσο ή αίσθηση ότι και μετά θάνατον οι ψηφιακοί φίλοι θά έχουν πρόσβαση σέ αυτήν παραπέμπει σέ μία μορφή επικοινωνίας μετά θάνατον. Ή συνέχεια τής ύπαρξης και μετά θάνατον μέσω φωτογραφιών και κειμένων στα ψηφιακά μέσα συνδέεται μέ τή βαθύτερη έπιθυμία υπέρβασης του θανάτου και τήν άπώθηση των γη-

91. Γιώργος Κίσσας, *Ναρκισσισμός και μέσα κοινωνικής δικτύωσης*, στό «Ναρκισσισμός και Αυτοθεματοποίηση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης», Γιώργος Κίσσας, π. Βασίλειος Θερμός, π. Χαράλαμπος Παπαδόπουλος, Έκδοτική Δημητριάδος, Βόλος 2019, σελ. 35.

92. Θεοφάνης Τάσης, *Πολιτικές του βίου II: Ή επιμέλεια έαυτου στην εικονιστική κοινωνία*, εκδόσεις Άρμός, Άθήνα 2017, σελ. 312.

93. N. T. Wright, *Απόστολος Παῦλος-Ή ζωή και τό έργο του*, μετάφρ. Σωτήριος Δεσπότης και Ίωάννα Γρηγοράκη, εκδόσεις Ψυχογιός, Άθήνα 2019, σελ. 545.

ρατειών καί τῆς ἀσθένειας. «Τό μνήμα διατηρεῖ τό φαίνεσθαι τοῦ νεκροῦ στή δημόσια σφαῖρα, μνημονεύοντάς τον στήν κοινότητα τῶν ζωντανῶν... Ἀναρτῶνται βίντεο τῶν νεκρῶν στό Youtube, διατηροῦνται τά προφίλ τους στό Facebook, κεριά ἀνάβουν σέ ιστοτόπους πένθους, barcode φεγγίζουν σέ μνήματα. **Μνήματα μέ ὀθόνες καί κάποτε πιθανῶς μνήματα μέ ὀλογράμματα τοῦ νεκροῦ, ὥστε νά συνδυάζουν τά λείψανα μέ τήν εἰκόνα**».⁹⁴

Γι' αὐτούς τούς λόγους, ὅταν ἕνας ἄνθρωπος ἀνεβάζει μία αὐτοφωτογραφία στήν οὐσία δηλώνει ὕπαρξη, φανερώνει ὅτι ἔχει ἀνάγκη ἀγρευσης θαυμασμοῦ, αὐτοπεποίθησης, θέλει νά προκαλέσει τήν προσοχή καί νά δηλώσει τή σημαντικότητά του. Παρ' ὅλα αὐτά ἔρευνα τῆς σχολῆς Ψυχολογίας τοῦ Flinder University στήν Ἀδελαΐδα τῆς Αὐστραλίας⁹⁵ δείχνει ὅτι **οἱ γυναῖκες πού ἐκθέτουν τόν ἑαυτό τους μέ αὐτοφωτογράφιση, αἰσθάνονται περισσότερο ἀγχωμένες, λιγότερο ἑλκυστικές ἀπό ἄλλες πού δέν ἐμπλέκονται σέ αὐτήν**. Ἐπίσης ἡ συχνότητα καί ὁ μέγας ἀριθμός τῶν selfie ἔχει συνδεθεῖ μέ τήν κατάθλιψη⁹⁶. «Υπάρχει ἕνας κλάδος τῆς ψυχολογίας πού θεμελίωσε ὁ Κάρλ Ρότζερς πού λέγεται “προσωποκεντρική ψυχολογία”. Ἐκεῖ **ἡ κατάθλιψη περιγράφεται ὡς ἡ διαφοροποίηση μεταξύ τοῦ ποιός εἶμαι καί ποιός θά ἤθελα νά εἶμαι, κυριολεκτικά, δηλαδή, ἡ διαφορά μεταξύ τοῦ πραγματικοῦ ἑαυτοῦ μου καί τῆς selfie φωτογραφίας μου** (“myself and my selfie”)».⁹⁷ Μήπως, λοιπόν, ἡ αὐτοφωτογράφιση δημιουργεῖ ἕνα φαῦλο κύκλο συνεχοῦς ἀνάγκης καί ἀγχους γιά ἐπιβεβαίωση τῆς αὐτοεκτίμησης μέσῳ τῆς εἰκόνας πού θά πρέπει συνεχῶς νά ἀνατροφοδοτεῖται μέ μία νέα selfie; Μήπως ἡ πρακτική τοῦ Νάρκισσου νά κοιτᾷ συνεχῶς στή λίμνη ἐδῶ μετα-

94. Θεοφάνης Τάσης, *Πολιτικές τοῦ βίου II: Ἡ ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ στήν εἰκονιστική κοινωνία*, ἐκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα 2017, σελ. 416.

95. “Selfie” harm: Effects on mood and body image in young women. Jennifer S. Mills, Sarah Musto, Lindsay Williams, Marika Tiggemann, School of Psychology, Flinders University, Adelaide, South Australia. Ἀνακτῆθηκε ἀπό <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1740144517305326?via%3Dihub>.

96. Andrew G. Reece and Christopher M. Danforth, *Instagram photos reveal predictive markers of depression*. Ἀνακτῆθηκε ἀπό <https://epjdatascience.springeropen.com/articles/10.1140/epjds/s13688-017-0110-z>

97. Λίντα Παπαδοπούλου, *Ἡ κατάθλιψη τῆς ἐποχῆς τῶν selfie*. Ἀνακτῆθηκε ἀπό <http://riknews.com.cy/index.php/news/ygeia/item/34614-dr-papadopoylou-i-katathlipsi-tis-epoxis-ton-selfie>

τρέπεται σέ μία ψηφιακή λίμνη, όπου ή προσοχή έκτός από άπεριόριστο χρόνο άπαιτεῖ τήν κατασπατάληση τών δυνάμεων τής ζωής μέσω τής συνεχούς άνατροφοδότησης τής εικόνας; Μήπως τέλος ή σύγκριση μέ τά αὐθεντικά στοιχεῖα άπαρτίωσης τοῦ έαυτοῦ τόν καταρρακώνουν σέ τέτοιο σημείο πού γίνεται άνεπιθύμητος;

Παραμένοντας διαρκῶς on-line, τό ύποκείμενο δηλώνει παρουσία καί έτοιμότητα γιά έπικοινωνία, έχει τήν αἴσθηση ότι δέν εἶναι μόνο, αλλά διαρκῶς συνδεδεμένο μέ τούς ψηφιακούς του φίλους, ώστόσο παραμένει μοναχικό στήν πραγματικότητα. «Οἱ φίλοι στό Facebook, οἱ ύποψήφιοι έρωτικοί σύντροφοι στό Tinder, οἱ ύποψήφιοι συνεργάτες στό Linkedin εἶναι άνθρωποι μέ τούς όποιους ἴσως ποτέ δέν έχει συναντηθεῖ στήν πραγματικότητα. **Αὐτοί δέν θά έρθουν στόν γάμο του, τή βάφτιση τών παιδιῶν του, ἢ τήν κηδεία τών γονιῶν του**».⁹⁸ Δέν θά έμφανιστοῦν ποτέ νά τοῦ κρατήσουν τό χέρι, ἢ νά τόν άγκαλιάσουν στή χαρά, στή θλίψη, στήν άσθένεια, στή δυσκολία. Μποροῦν νά τόν ένθαρρύνουν μέσω μηνυμάτων, μπορεῖ νά άσκήσουν άρνητική ἢ θετική έπιρροή σέ βασικές έπιλογές στή ζωή του, αλλά δέν θά εἶναι όμως συνοδοιπόροι τής καθημερινότητάς του, δέν θά βαστάξουν τή θλίψη του, δέν θά γευτοῦν τήν άπογοήτευσή του. Έπίσης δέν θά μποροῦν νά τόν βοηθήσουν σέ βασικά πρακτικά θέματα τής καθημερινότητάς του, γιατί άπλά οἱ περιορισμοί τοῦ χρόνου, τοῦ τόπου, τής φυσικῆς έγγύτητας ισχύουν στήν καθημερινότητα σέ αντίθεση μέ τήν ψηφιακή έπικοινωνία. Έπιπλέον ή ψηφιακή έπικοινωνία ένισχύει τή μοναχικότητα στίς φυσικές σχέσεις καί τήν άπιστία, άφοῦ ή ίκανοποίηση πού άντλεῖται στήν ψηφιακή έπικοινωνία (*αἴσθηση τοῦ έλέγχου, έλεγχόμενο περιβάλλον αὐτοπροβολῆς, πολλές καί ρηχές σχέσεις κατά τίς συναισθηματικές καί βιολογικές άνάγκες τοῦ ύποκειμένου*), άνταγωνίζεται μέ μεγάλη έπιτυχία τήν άπομυθοποιημένη φυσική πραγματικότητα.

Έρευνες συνδέουν τήν αὐτοφωτογράφιση, **όχι μόνο μέ τόν ναρκισσισμό, αλλά καί μέ τήν ψυχοπάθεια**,⁹⁹ μέ τίς διατροφικές διατα-

98. Θεοφάνης Τάσης, *Πολιτικές τοῦ βίου II: Ἡ έπιμέλεια έαυτοῦ στήν εἰκονιστική κοινωνία*, εκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα 2017, σελ. 310-311.

99. Lin Qiu, Jiahui Lua, Shanshan Yanga, Weina Qub, Tingshao Zhub, *What does your selfie say about you?* Division of Psychology, Nanyang Technological University, Singapore Institute of Psychology, Chinese Academy of Sciences, China. Ἀνακτήθηκε από <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0747563215004720?via%3Dihub>

ραχές και τη νευρική άνορεξία.¹⁰⁰ Στην on-line έρευνα του Πανεπιστημίου, που δημοσιεύθηκε με τόν τίτλο Personality and Individual Differences, συμμετείχαν περίπου 800 άντρες σε ηλικίες από 18 μέχρι 40 ετών. Από αυτούς, ζητήθηκε να ποστάρουν selfies στα social media, ή να επεξεργαστούν τη φωτογραφία τους πριν την ανεβάσουν σε έναν ιστότοπο κοινωνικής δικτύωσης. Οι έπιστήμονες μελέτησαν και τό φαινόμενο της *selfie* που τούς βοήθησε να υπολογίσουν μερικά από τά παρακάτω. Ή διάθεση για αυτοπροβολή και ό ναρκισσισμός όδήγησαν στην πρόβλεψη του χρόνου που «ξοδεύει» κάποιος στα social media. Στη συνέχεια, ό ναρκισσισμός μέ την ψυχοπάθεια βοήθησαν να προβλεφθεί ό αριθμός των selfies που αναρτήθηκαν στίς σελίδες, ενώ ό ναρκισσισμός σε συνδυασμό μέ την αυτοπροβολή, βοήθησαν να μετρηθούν όλοι όσοι επεξεργάστηκαν μία φωτογραφία πριν τη δημοσιεύσουν. Άνάμεσα στους 800 άντρες που συμμετείχαν στην έρευνα, όσοι επεξεργάστηκαν τίς selfies τους, **χρησιμοποιώντας φίλτρα**, δείχνουν περισσότερα συμπτώματα έμμονής μέ την αυτοπροβολή από όσους απλά ανάρτησαν τίς εικόνες χωρίς επεξεργασία «Δέν προκαλεί έκπληξη τό γεγονός ότι οί άντρες που κοινοποιούν περισσότερες selfie φωτογραφίες και ξοδεύουν χρόνο στην επεξεργασία τους είναι πιό νάρκισσοι, αλλά είναι ή πρώτη φορά που κάτι τέτοιο αποδεικνύεται έπίσημα σε μία έρευνα».¹⁰¹ Οί νάρκισσοι χρησιμοποιούν τά ψηφιακά δίκτυα κοινωνικής άλληλεπίδρασης για νά ανατροφοδοτούν την υπέρμετρη αίσθηση σημαντικότητας έαυτου που τούς χαρακτηρίζει. Ή ψυχολόγος Peggy Drexler από την ιατρική σχολή του Weill Cornell Medical College της Νέας Ύόρκης συνδέει τό φαινόμενο της αυτοθεματοποίησης μέ την τάση σε βαθμό μανίας που άφορᾷ την έξωτερική εμφάνιση ως έκδήλωση της πλέον ναρκισσιστικής πλευράς της ανθρώπινης προσωπικότητας.¹⁰² **Τό φαινόμενο της άποξένωσης**

100. Benson Rajan, *Fitness Selfie and Anorexia: A study of 'fitness' selfies of women on Instagram and its contribution to anorexia nervosa* Christ University, Bangalore, India, Media Studies.

101. *The Dark Triad and trait self-objectification as predictors of men's use and self-presentation behaviors on social networking sites*, Jesse Fox, Margaret C. Rooney, Volume 76, April 2015, Pages 161-165, The Ohio State University, Columbus, OH, United State. Άνακτήθηκε από <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0191886914007259>

102. Κλεόπας Στυλιανού, «Σέλφι» μέ φόντο τόν... ναρκισσισμό. Άνακτήθηκε

ἀπό τούς πραγματικούς φίλους διαπιστώνουν έρευνες σέ χρήστες πού άνεβάζουν στό διαδίκτυο συνεχώς selfies.¹⁰³

Έπιπρόσθετα σέ μία άλλη μελέτη εξετάστηκε ή σχέση μεταξύ τοῦ ναρκισσιμοῦ καί τῶν κινήτρων πίσω ἀπό τήν ἐπιλογή προφίλ εικόνας στό Facebook. Μιά έρευνα πού ἀξιολόγησε τά κίνητρα, πού ὑπογραμμίζουν τή φυσική ἑλκυστικότητα, τήν προσωπικότητα καί τούς κοινωνικούς δεσμούς διεξήχθη μέ 288 προπτυχιακούς φοιτητές.¹⁰⁴ Ἐπιχειρήθηκε ή πρόβλεψη καί ἀνίχνευση ναρκισσιστικῶν χαρακτηριστικῶν μέ βάση στοιχεῖα καί φαινόμενα τοῦ διαδικτυακοῦ profile τῶν χρηστῶν, ὅπως ὁ ἀριθμός τῶν διαδικτυακῶν φίλων, ὁ ἀριθμός ομάδων πού συμμετέχει ὁ χρήστης, ὁ ἀριθμός καί ή συχνότητα ἀναρτήσεων στόν ψηφιακό «τοῖχο», ὁ τρόπος πού περιγράφει τόν ἑαυτό του στό βιογραφικό κείμενο τοῦ προφίλ. **Τά ἀποτελέσματα ἔδειξαν ὅτι ἄτομα ὑψηλότερα στόν ναρκισσισμό τείνουν νά δημοσιεύουν ἑαυτοφωτογραφίες, νά ἐνημερώνουν τήν εἰκόνα προφίλ τους συχνότερα καί νά ἀφιερώνουν περισσότερο χρόνο στό facebook καί στό Instagram σέ σύγκριση μέ τούς ὁμολόγους τους.** Ἐπίσης βαθμολόγησαν τίς εἰκόνες προφίλ τους ὡς πιό σωματικά ἑλκυστικές. Τό Facebook εἶναι ἕνας τόπος συνάντησης εἰδωλολατρῶν. «...Ἐπάρχει ὑπεραντιπροσώπευση τοῦ ναρκισσιμοῦ στά κοινωνικά δίκτυα, τά ὁποῖα χαρακτηρίζονται παράλληλα –καί κυρίως τό Facebook– ἀπό τήν ἐπικυριαρχία τῆς **“Φωτογραφίας τοῦ Προφίλ”** (Profile Picture), μιᾶς κατεξοχήν φωτογραφίας ἑαυτοῦ, **ή ὁποία ἀποτελεῖ ναρκισσιστική προμετωπίδα αὐτο-αντανάκλασης** στήν ψηφιακή λίμνη τῆς σύγχρονης μυθολογίας τῶν ἠλεκτρονικῶν μέσων κοινωνικῆς δικτύωσης... Αὐτή ή συμπεριφορά ἀντανεκλάται καί μέσα ἀπό τήν ὑπεραπασχόληση μέ τό ποστάρισμα selfies.

Ἡ ὑπερβολική χρήση τοῦ διαδικτύου συντελεῖ, ἐπιπροσθέτως, στήν ἀνάπτυξη ή καί στήν αὔξηση τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος ναρκισσι-

ἀπό <http://www.sigmalive.com/simerini/news/261757/selfi-me-fonto-ton-narkissismo>

103. Ἐλένη Χαδιαράκου, *Γιατί ἄλλαξα γνώμη γιά τίς Selfies*. Ἀνακτήθηκε ἀπό <https://www.marieclaire.gr/art-lifestyle/throw-down-the-roses/giati-allaxagnomi-gia-tis-selfies/> 09/11/2018

104. Sanja Kapidzic, *Narcissism as a Predictor of Motivations Behind Facebook Profile Picture Selection* στό συλλογικό ἔργο «Cyber psychology, Behavior, and Social Networking», σελ. 14-19. Ἀνακτήθηκε ἀπό <https://www.liebertpub.com/toc/cyber/16/1> Published Online: 18 December 2012.

σμοῦ, μέσῳ τῶν δυνατοτήτων γιά ἐλεγχόμενη αὐτοπροβολή πού αὐτό προσφέρει, καθῶς καί μέσα ἀπό τόν κορεσμό τῆς ἀγωνιώδους προσπάθειας προσέλκυσης τῆς προσοχῆς καί τῆς προαγωγῆς τῶν ρηχῶν καί εὐκαιριακῶν σχέσεων οἱ ὁποῖες χαρακτηρίζουν τοὺς νάρκισσους. **Δέν μποροῦμε, ὅμως, ἀκόμη, νά ὑποστηρίξουμε, μέ βεβαιότητα, πῶς κινδυνεύουν νά ἀναπτύξουν ναρκισσιστικά χαρακτηριστικά καί οἱ χρήστες τῶν ἠλεκτρονικῶν μέσων κοινωνικῆς δικτύωσης οἱ ὁποῖοι ἐμφανίζουν χαμηλοὺς δείκτες ναρκισσισμοῦ στά σχετικά ἐρωτηματολόγια.** Ἰδιαιτέρη προσοχή, μάλιστα, χρειάζεται, ἂν λάβουμε ὑπόψη μας τό νεαρό τῆς ἡλικίας μεγάλο ποσοστό τῶν χρηστῶν τῶν ψηφιακῶν μέσων κοινωνικῆς δικτύωσης, ἡ ὑπερβολική ἐνασχόληση μέ τὰ ὁποῖα ἀκόμη καί ἂν δέν ὑποκρύπτει τόν ναρκισσιστικό ὕφαλο γιά τόν ὁποῖον μᾶς προειδοποιεῖ τό ὑπερπροσταρῖσμα αὐτο-φωτογραφιῶν, μπορεῖ νά ἐπικαλύπτει βαθύτερες ψυχολογικές καταστάσεις, ὅπως ὁ ἐθισμός στό διαδίκτυο ἢ στήν ἐφηβική κατάθλιψη...»¹⁰⁵ Ἴσως ἡ αὐτοθεματοποίηση νά ἀποτελεῖ μιά ἀκραία κατάληξη τοῦ κενοῦ νοήματος ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος ἔχει μετατρέψει τίς σχέσεις καί τοὺς ἀνθρώπους σέ ἀντικείμενα πού μέ τήν κατάλληλη τεχνική καί μέθοδο τὰ ἐξουσιάζει καί τὰ χρησιμοποιεῖ γιά νά τροφοδοτεῖ τήν ἄνευ νοήματος ζωή του. **Οἱ σχέσεις συνδέονται μέ τόν καταναλωτισμό, ὅπου ὁ ἕνας «καταναλώνει» τόν ἄλλο δίχως ποτέ νά συμπορεύεται ψυχικά καί σωματικά.**

Ἐνα ἀπό τὰ πιά σημαντικά προβλήματα εἶναι ὅτι ἡ selfie δημιουργεῖ ἠθική, δηλαδή, ὀπτική ζωῆς. Ἐτσι ὁ ἄνθρωπος κρίνει καί κρίνεται μέ βάση τοὺς κανόνες πού δημιουργεῖ τό στήσιμο μίας ἐπιτυχημένης selfie. Πέρα ἀπό τὰ φίλτρα, τήν τεχνική ἐπεξεργασία, τή σωστή στάση καί τό χρῶμα, ἡ ἠθική της ἐστιάζεται **στό «φαίνεσθαι» τῆς σωματικότητας.** Ἐτσι ἀρχικά δημιουργεῖ πρότυπα γιά τό πῶς θά πρέπει νά εἶναι ἕνας σωματότυπος, ἡ μύτη, τό στήθος κ.τ.λ. γιά νά εἶναι θετικά ἀποδεκτός. Ἄν τό φαίνεσθαι τοῦ σώματος δέν ἀντιστοιχεῖ σέ αὐτό τό κανονιστικό πρότυπο, τότε δέν ὑπάρχει θέση στόν κόσμο τῆς Selfie. Γι' αὐτό μία γυναίκα μέ πολλά κιλά στό σῶμα, χαρακτηρίζεται ἀρνητικά ὅχι μόνο ὡς πρὸς τὰ σωματικά χα-

105. Χρῖστος Χ. Λιάπης, ψυχίατρος-διδάκτωρ Παν/μίου Ἀθηνῶν, *Εἶναι οἱ selfies ἐνδειξη Ναρκισσιστικῆς Διαταραχῆς τῆς προσωπικότητας;* Ἀνακτήθηκε ἀπὸ <https://www.iatronet.gr/askisi/asfalisi-askisi-stin-egkymosyni/article/34961/einai-oi-selfies-endeixi-narkissistikis-diataraxis-tis-proswpikotitas.html>

ρακτηριστικά της, αλλά και ως προς την αξία της ως άνθρωπος. «Γιατί ή γυναίκα τῶν 100 κιλῶν πού τρώει παγωτό εἶναι βόδι καί ή γυναίκα τῶν 45 ἀπλῶς γλυκούλα;»¹⁰⁶ Οἱ ἀξιολογικές κατηγορίες ἐστιάζονται ἀρχικά καί θεμελιακά σέ γυμνασμένος-ἀγύμναστος, χοντρός-λεπτός, κοντός-ψηλός, ὁμορφος-ἄσχημος, καλοντυμένος-κακοντυμένος, πλούσιος-φτωχός, ἄσημος-διάσημος. Αὐτό συμβαίνει καί στήν καθημερινή ζωή μέ τή διαφορά ὅτι οἱ παραπάνω κατηγορίες δέν προσλαμβάνουν τόση βαρύτητα ὅσο στήν προβολή τοῦ ἑαυτοῦ μέσῳ τῆς αὐτοφωτογράφισης.

3. Τό αὐθεντικό εἶναι καί ἡ Πτώση τῶν Πρωτοπλάστων ὡς αἰτία τοῦ Нарκиссισμού

Στό κεφάλαιο αὐτό θά ἐπιχειρηθεῖ ἡ Βιβλική προσέγγιση τοῦ φαινομένου τοῦ *Ναρκισσισμού*. Θά στοχεύσουμε στή γενεσιουργό αἰτία τοῦ Нарκиссισμού μέσα ἀπό τή Βιβλική ὀπτική μέ βασικό ἄξονα τή δημιουργία καί τήν ἔκπτωση τῶν πρωτοπλάστων ἀπό τήν οἰκειότητα μέ τόν Θεό¹⁰⁷ ὅπως ἀναφέρεται στό βιβλίο τῆς Γενέσεως στό τρίτο κεφάλαιο ἀπό τόν πρῶτο ἕως τόν εἰκοστό τέταρτο στίχο. Ἐξ ἀρχῆς θά πρέπει νά διευκρινίσουμε ὅτι ἡ προσέγγιση τοῦ κειμένου θά ἐστιαστεῖ **στή δυναμική τῶν σχέσεων Θεοῦ-ἀνθρώπου καί δημιουργίας. Μία δυναμική πού ἐξελίσσεται συνεχῶς λόγω τῆς ἐλεύθερης ἀνταπόκρισης ἢ μή τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τόν Θεό.** Γιά νά μπορέσουμε νά κατανοήσουμε τή σχέση πτώσης καί Наркиссισμού θά πρέπει ἐξ ἀρχῆς νά τήν τοποθετήσουμε στό σχεσιακό της περιβάλλον. Πτώση ἀπό τί καί σέ τί; Ἡ καλύτερα σέ σχέση μέ ποιόν; Ὅποτε καλούμαστε νά μιλήσουμε γιά τή Δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, τό βαθύτατο ὑπαρξιακό εἶναι τοῦ ἀνθρώπου (τό κατ' εἰκόνα Θεοῦ-Χριστοῦ ὡς ὑπαρξιακή Χριστοπραγμάτωση ἀνθρώπου καί κτίσεως), τή διείσδυση τοῦ κακοῦ ὡς μή ὄντος μέσα στή φύση τοῦ κτιστοῦ,

106. Δέσποινα Δημᾶ, «Ὅσα θέλει νά πεῖ μία χοντρή στούς “κανονικούς” ἀνθρώπους. Ἀνακτήθηκε ἀπό <https://www.ladylike.gr/articles/opinions/dima/osa-thelei-na-pei-mia-xontrh-stoys-kanonikous-anthrwpouys.3476896.html>

107. Γέν. 3, 23, *Γένεσις*, Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια Ἀρχ. Ἱερεμίου Φούντα, *Ἑρμηνεία Παλαιᾶς Διαθήκης*, τόμος πρῶτος, Ἀποστολική Διακονία, Ἀθήνα 2004, σελ. 35 καί σχόλιο στή σελ. 387.

καί τή σάρκωση τοῦ Υἱοῦ καί λόγου ὡς θεραπεία τοῦ Ναρκισσισμοῦ καί ἐπαναφορά στό κατ' εἰκόνα καί πρὸς ὁμοίωση.

3.1 Ἡ ἐκ τοῦ μηδενός καί κατ' εἰκόνα Θεοῦ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου

Στὴ Γένεση παρουσιάζεται ἡ δημιουργία ἀπὸ τό μηδέν «ἐκ τοῦ μὴ ὄντος»¹⁰⁸ (χωρὶς κάτι νὰ προϋπάρχει) τῆς κτίσεως, ὑλικῆς καί πνευματικῆς, ἀγγέλων, ἄψυχων καί ἔμψυχων ζώων καί ἐνός ἔμψυχου ζώου ποῦ ἔχει μία ἰδιαίτερη κλήση καί δυνατότητα ὡς κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθεῖς νὰ ὁμοιάσει μέ τόν Θεό, τοῦ ἀνθρώπου.¹⁰⁹ Ὁ ἄνθρωπος πλάστηκε «ταυτόχρονα ἐπίγειος καί οὐράνιος, πρόσκαιρος καί αἰώνιος, ὁρατός καί νοούμενος, ἀληθινός καί πραγματικά «ζῶο θεούμενο»».¹¹⁰

Ὁ Θεός ὁ ἄκτιστος καί ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπάρχων, ὁ μὴ ὑποκείμενος σέ κανένος εἶδους περιορισμούς (χρονικούς, τοπικούς, τρεπτότητας, φθαρτότητας, θνητότητας κ.τ.λ.). Ὁ αἰώνιος ὑπάρχων, ὁ ὄντως ὄν, ἡ ἀληθινή καί αἰώνια πραγματικότητα, ὁ μὴ ὑποκείμενος σέ οὐδεμία ἀνάγκη, ἄρα ἀπόλυτα ἐλεύθερος ἀπὸ κάθε εἶδους ὀρισμό καί περιορισμό, ὁ ὑπάρχων προσωπικῶς καί Τριαδικῶς, σέ ἀσύγχυτη, ἀχώριστη καί ἀδιαίρετη κοινωνία Προσώπων. Αὐτός ὁ Θεός, ὅπως τόν περιγράψαμε, ἀποφασίζει, θέλει, *χωρὶς κάτι νὰ τόν ἀναγκάζει, χαριστικά καί ἐλεύθερα* (ὡς δωρεὰ ἀπορρέουσα ἀπὸ τὴν ἐν ἐλευθερίᾳ ἀγάπῃ Του), *νὰ μοιραστεῖ καί νὰ δημιουργήσῃ* μέ τὴ Θεία ἐνέργεια, νὰ φέρει ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία στὴν ὕπαρξη, *κάτι ἔξω ἀπὸ Αὐτόν ὡς πρὸς τὴ φύση, ἑτερούσιο, διαφορετικό*, πλὴν ὅμως, σέ ζωογόνα ἐξάρτηση, ἐνότητα καί σχέση μέ τὴ δημιουργικὴ του ἐνέργεια, τὴ χάρη καί μέσῳ αὐτῆς σέ ἐνότητα μέ τὴν κτίση. «Ἡ ἐσωτερικὴ ἐνότητα τοῦ Ἀδάμ καί ἡ ἀντίστοιχὴ του μέ ὅλες τίς ἄλλες ὑπάρξεις διὰ μέσου τῆς ἀδιάκοπης θεωρίας τοῦ Ἐνός Θεοῦ μέσα ἀπὸ ὅλα τὰ ὄντα, ἀπέκλειε κάθε ἰδέα διαίρεσης ἢ διάσπασης. Τέτοια διαίρεση δέν ὑπῆρχε οὔτε στὸν ἴδιο τόν ἄνθρωπο, οὔτε μεταξύ τοῦ ἀνθρώπου καί τῶν ὁμοίων του, οὔτε μεταξύ τοῦ ἀνθρώπου καί τῶν

108. Νίκος Ματσούκας, *Δογματικὴ καί Συμβολικὴ Θεολογία Β'*, ἐκδόσεις Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 144-147.

109. Γέν. 1, 26: καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν.

110. Παναγιώτης Νέλλας, *Ζῶον θεούμενον: Προοπτικὲς γιὰ μιὰ ὀρθόδοξη κατανόηση τοῦ ἀνθρώπου*, ἐκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα 2000, σελ. 7.

ἄλλων δημιουργημάτων, οὔτε ἀνάμεσα στ' ἄλλα δημιουργήματα».¹¹¹ Ὁ Θεός στή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου δέν δημιουργεῖ μόνο σῶμα καί ψυχή, ἀλλά *πρόσωπο*, τόν Ἀδάμ.¹¹² *Πρόσωπο* δηλαδή κλήση καί δυνατότητα σέ ἀναφορά καί σχέση μέ τό *Πρόσωπο* τοῦ Χριστοῦ ὡς πρότυπο καί ἀρχέτυπό του. Ὁ Χριστός ἀποτελεῖ εἰκόνα τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ καί Πατέρα. Ὁ Χριστός «ἐστὶν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ».¹¹³ Στόν Ἀδάμ δωρίσθηκε τό κατ' εἰκόνα Χριστοῦ, ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ ὡς περιεχόμενο τῆς φύσης του πού τοῦ δίνει τή δυνατότητα νά ζεῖ καί ὄχι ἀπλῶς νά ἐπιβιώνει. Νά ἔλκει ἐντός του τίς κοινές τριαδικές ἐνέργειες, ὡς κλήση καί λόγος σχέσης μέ τόν Θεό καί τήν κτίση. Λόγος σχέσης ἱκανός νά τόν ὁδηγήσει καί νά τόν διατηρήσει στήν ὄντως ὑπαρξη, στό *καθ' ὁμοίωση Χριστοῦ*, στήν Τριαδική κοινωνία καί ἐνότητα.

Ὁ Ἀδάμ τοποθετεῖται ἀπό τόν Θεό, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς κτίσεως, ὡς συγγενής μέ τήν κτίση¹¹⁴ μέ τή Χάρη-δῶρημα ἐνέργειας τοῦ κατ' εἰκόνα πρὸς ὁμοίωση. Ὡς συμπερίληψη τῆς δημιουργίας (πλασμένος ἀπό χῶμα καί ψυχή), εἶναι ἱκανός συνομιλητής (προικισμένος μέ τό κατ' εἰκόνα, λογικός καί ἐλεύθερος) σ' ἓνα διάλογο καί κοινωνία ζωῆς, ἐλευθερίας καί ἀγάπης μέ τόν Τριαδικό Θεό. Κάθε κτιστό περιέχει ἐντός του τόν λόγο τῆς ὑπαρξῆς του πού προϋπῆρχε τῆς δημιουργίας του ἐντός τοῦ Θεοῦ, καί τείνει πρὸς τήν ἐνότητα μέ τόν Χριστό (τόν προεπινοούμενο θεῖο σκοπὸ πού γιὰ χάρη του ἔγιναν τὰ πάντα).¹¹⁵ *Κάθε κτιστό προέρχεται ἀπὸ τό μηδέν τῆς ἀνυπαρξίας καί τείνει πρὸς τό μηδέν μέ μόνη δύναμη*

111. Jean Claude Larchet, «Ἡ θεραπευτικὴ τῶν πνευματικῶν νοσημάτων», Εἰσαγωγή στήν ἀσκητικὴ παράδοση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τόμος Α', Ἀποστολικὴ Διακονία 2008, σελ. 32.

112. Ἡ λέξη Ἀδάμ χρησιμοποιεῖται «ἐκεῖ ὅπου πρόκειται νά ἐκφρασθεῖ ὁ ἄνθρωπος ὡς πρόσωπο», *Γένεσις*, Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια Ἀρχ. Ἱερεμίου Φούντα, *Ἑρμηνεῖα Παλαιᾶς Διαθήκης*, τόμος πρῶτος, Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 2004, σελ. 379.

113. Κολοσ. 1, 15.

114. Προέρχεται ἀπὸ τό ἔδαφος «ἀδαμά», *Γένεσις*, Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια Ἀρχ. Ἱερεμίου Φούντα, *Ἑρμηνεῖα Παλαιᾶς Διαθήκης*, τόμος πρῶτος, Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 2004, σελ. 380.

115. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον, περὶ Διαφόρων Ἀπόρων τῆς Ἁγίας Γραφῆς*, Ἑρωτήσεις ΝΔ'-ΞΕ', Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καί Ἀσκητικῶν 14Γ, Εἰσαγωγή-κείμενο-μετάφραση-σχόλια Ἰγνάτιος Σακαλῆς, Ἐπόπτης Παναγιώτης Χρήστου, ΕΠΕ Θεσσαλονίκη 1992, σελ.187-191.

ἀντιστροφῆς τῇ δημιουργικῇ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Σέ ὅτι ἀφορᾷ τόν ἄνθρωπο αὐτή ἡ ἐνέργεια ἐγγράφηκε ὡς δυνατότητα στό κατ' εἰκόνα καί ζωογονεῖται σέ συνεχή ἀναδημιουργία σέ σχέση μέ Αὐτόν, ὠθώντας τον στήν ὁμοίωση Χριστοῦ.

Ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖται προσωπικά ἀπό τόν Θεό (δηλαδή ὡς κλήση τοῦ Θεοῦ σέ σχέση) ὡς πρόσωπο, «ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ»,¹¹⁶ τό ὁποῖο ὑποστασιάζει τήν ψυχὴ καί τό σῶμα, ἀφοῦ ἔχει ἐγγεγραμμένο τό κατ' εἰκόνα Θεοῦ ὡς χάρη «πνοήν ζωῆς»,¹¹⁷ κεκλημμένος ἀπό τόν Θεό νά ὁμοιάσει μέ Αὐτόν. **Αὐτή ἡ πνοή ζωῆς δηλώνει τήν ἰδιαίτερη σχέση τοῦ Θεοῦ μέ τόν ἄνθρωπο, τόν ξεχωρίζει ἀπό ὅλη τήν κτίση.** Τό κατ' εἰκόνα καί πρὸς ὁμοίωση, ὡς δωρεά, ἀποκλείει τή φυσικὴ συγγένεια Θεοῦ καί ἀνθρώπου, τονίζει τήν ἑτερότητα καί τήν ἑτερουσιότητα τοῦ δημιουργήματος ὡς πρὸς τόν Δημιουργό. Ταυτοχρόνως ἐμφαίνει καί τή σχέση τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ ἡ ὁποία δόθηκε διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.¹¹⁸ Ἡ σχέση αὐτή τίθεται ὡς φυσικὴ γέφυρα γιὰ τή δυναμικὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ γιὰ τήν ὁποία καί κλήθηκε. «Ὁ κατ' εἰκόνα Ἄνθρωπος ἀποτελεῖ τόν ὑπερβατικό “τόπο” ὅλης τῆς Δημιουργίας, τό σημεῖο, ὅπου ἡ Δημιουργία ἀνοίγεται σέ αὐτό, πού ξεπερνᾷ τή φθαρτότητά της, στή χάρη τοῦ Θεοῦ».¹¹⁹ Ἡ βιβλικὴ διδασκαλία καί θεολογία ἀποδίδουν τήν κυριολεξία τῆς ἔννοιας τῆς εἰκόνας στό δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδας, στὸν σαρκωμένο Λόγο, τόν Ἰησοῦ Χριστό, διότι ἀποτελεῖ τό «ἀπαύγασμα» τῆς δόξας του καί τόν χαρακτήρα τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρός.¹²⁰

Μέσα ἀπὸ τόν Χριστό τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἐξαγιαζεται, γιατί μετέχει τοῦ θεωμένου σώματος τοῦ Χριστοῦ. **Ἡ ὁμοίωση δέν ἀναφέρεται ἀποσπασματικά στήν ψυχὴ, ἀλλὰ περιλαμβάνει καί τό σῶμα.** Γι' αὐτό καί ὁ Χριστός προσέλαβε τήν ἀνθρώπινη φύση σέ ὅλες τίς διαστάσεις της (σῶμα καί ψυχὴ), γιὰ νά μᾶς δείξει ὅτι σ' Αὐτόν

116. Γέν. 2, 7.

117. Γέν. 2, 7.

118. Ρωμ. 5, 15: Ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτω καὶ τὸ χάρισμα. εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῶ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι τῇ τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσε.

119. Παναγιώτης Νέλλας, *Ζῶν θεούμενον: Προοπτικές γιὰ μιά ὀρθόδοξη κατανόηση τοῦ ἀνθρώπου*, ἐκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα 2000, σελ. 27.

120. Ἐβρ. 1, 3.

ὅλα εἶναι εὐλογημένα, ὅλα ἀγιάζονται, ὅλα ἀναζητοῦν καί βρίσκουν τήν ἀκεραιότητά τους. Μέσα ἀπό τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου πού μετέχει τοῦ θεωμένου σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἀγιάζεται ὅλη ἡ δημιουργία. Μέ αὐτό τόν τρόπο ἡ κτίσις πραγματώνει τόν ὑπαρξιακό σκοπό της, διότι τοιοῦτοτρόπως ἡ κτίσις μέσω τῆς θέωσης τοῦ ἀνθρώπου ὡς συμπερίληψης τῆς δημιουργίας, θά μετέχει στή μεταμορφωτική ἐνέργεια τοῦ ἁκτιστοῦ.¹²¹ **Ὁ ἄνθρωπος, ὅταν βιώνει τή σχέση του μέ τόν Θεό ὡς ἀγάπη καί ἐλευθερία, ὡς ἀνταπόκριση στήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καί Πατρός, πραγματώνει τόν λόγο τῆς ὑπάρξεώς του.** Μέσα ἀπό τή σχέση του μέ τόν Θεό προοδευτικά καί συνεχή διαδικασία ωρίμανσης καί ἐξυγίανσης τῶν δυνάμεων του κατ' εἰκόνα ἀντιλαμβάνεται τούς λόγους τῶν ὄντων, τήν ἀλήθεια τῆς ὑπαρξίης του. Ἡ κτίσις ὁλοκληρώνεται μέ τήν κατά φύση ἀνάπτυξή της σύμφωνα μέ τούς λόγους τῶν ὄντων. Ἐδῶ ὑπάρχει τό γίνεσθαι τῆς δημιουργίας... Ἡ κίνησις αὐτή πραγματώνει τόν πραγματικό στόχο τῆς κτίσεως: Νά γίνει κατά «μετουσίαν» αὐτό, πού ὁ Θεός εἶναι «κατ' οὐσίαν».¹²² Μεταμορφωμένος ἀπό τή θεία ἐνέργεια ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει τή σχέση καί τήν κοινωνία μέ τόν ἁκτιστο Θεό καί ἀπό νευροβιολογική-ψυχολογική μονάδα (φύση) ἔρχεται σέ σχέση καί κοινωνία μέ τόν ἁκτιστο Θεό τῇ «Χάρει» (συγκολλητική-ένωτική ἐνέργεια), ἐν ἐλευθερίᾳ, καί γίνεται πρόσωπο (αὐθεντική ὑπαρξίς σέ σχέση καί συνάφεια). Αὐτό συμβαίνει κατά κυριολεξία καί μοναδικότητα σέ σχέση μέ τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. **Γι' αὐτό καί ἡ σχέση μέ τόν Χριστό ἀποτελεῖ τόν δρόμο γιά κατά χάρι υἱοθεσία,** συνάντησις καί μετοχή τοῦ Θεοῦ-Πατέρα, κατά τό μέτρο τῆς ἐν ἐλευθερίᾳ αὐτοπαράδοσης καί πρόσληψης τῆς ἑτερότητας.

Τό κατ' εἰκόνα Χριστοῦ ἀναφέρεται στόν ὅλο ἄνθρωπο (σῶμα καί ψυχή), ὅπως δημιουργήθηκε ἀπό τόν Θεό καί «ὑποθέτει αὐτόν ὡς πρόσωπο μέ λογικό, μέ θέλησις καί δύναμις».¹²³ Ἐπομένως ἡ εἰκόνα δηλώνει μία θεμελιακά ὄντολογική σχέση καί ἀναφορά τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τόν Θεό, ὡς σχέση εἰκόνας καί ἀρχέτυπου. «Ὅλη ἡ μετέπειτα δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου ὡς μιμητὴ καί συνεργάτη τοῦ Θεοῦ...

121. Ἀποκ. 21, 1: *Εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινὴν.*

122. Νίκος Μαρτσούκας, *Κόσμος, ἄνθρωπος, κοινωνία κατά τὸν Μάξιμο Ὁμολογητὴ*, ἐκδόσεις Γρηγόρη, Ἀθήνα 2014, σελ. 214.

123. *Γένεσις*, Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια Ἀρχ. Ἱερεμίου Φούντα, *Ἑρμηνεία Παλαιᾶς Διαθήκης*, τόμος πρῶτος, Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 2004, σελ. 374.

ὅλες οἱ παλίνδρομες καὶ δραματικές του καταστάσεις, ὕστερα ἀπὸ τὴν παρακοή του στό θεῖο θέλημα, σχετίζονται πρὸς τὴ συμπεριφορά του κατὰ φύσιν αὐτῆς τῆς εἰκόνας». ¹²⁴ Ὁ ἄνθρωπος βιώνει ὡς ἀμετάκλητο δῶρημα τοῦ Θεοῦ τίς παραπεμπτικές ἐνέργειες τοῦ κατ' εἰκόνα, δίχως ὅμως νὰ δεσμεύεται στὴν πορεία του γιὰ τὸ καθ' ὁμοίωση. Δύναται νὰ στρέψει τὸν πόθο καὶ τὴν ἐπιθυμία του σὲ κάτι ἄλλο ἔξω ἀπὸ τὸν Θεό, ὅπως τὸ φυσικὸ περιβάλλον ἢ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του. *Τὸ κατ' εἰκόνα δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῶς τάση πρὸς ὁμοίωση, ἀλλὰ παρέχει τὴ δύναμιν (ὡς εἰκόνα τῶν δυνάμεων τοῦ Θεοῦ), συνιστᾷ τὴν κατὰ χάριν ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου (ὡς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ), νὰ βιώσῃ τὴν ὑπαρξιακὴν κατάστασιν τῆς ἐν ἐλευθερίᾳ μόνιμης καὶ πλήρους ἀγαπητικῆς κοινωνίας μετὰ τὸν Θεὸ στὴν ἐνότητα μετὰ τὸν Χριστό.* Τὸ χάρισμα τοῦ κατ' εἰκόνα βρίσκει τὸν τελολογικὸν τοῦ στόχο καὶ καταξιώνεται στό νῦν καὶ στό ἐνθάδε, καὶ στό αἰεὶ εἶναι, ἐντὸς τῆς σχέσεως στό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐκτός τῆς ἐν ἐλευθερίᾳ καὶ ἀγάπης σχέσεως μετὰ τὸν Χριστό καὶ τοὺς ἀδελφούς του οἱ ἐνέργειές του κατ' εἰκόνα κινοῦνται (μεταπτωτικῶς καὶ στὰ πλαίσια τῆς κτιστῆς φύσεως) ¹²⁵ αὐτόματα καὶ αὐτόνομα πρὸς τὴν αὐτοκαταστροφή καὶ τὸ μηδέν. *Ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ κόσμος τείνει πρὸς τὸ χάος ἀπὸ τὸ ὅποιο ἐξ ἀρχῆς δημιουργήθηκε. Γιὰ νὰ ζῇσιν ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ κόσμος θὰ πρέπει νὰ ἀντλεῖ καὶ νὰ μοιράζῃ ἐνέργειαν Ζωῆς.* Γιὰ παράδειγμα ὁ πάσχων ἀπὸ τὸν Ναρκισσισμό δὲν στερεῖται ἐξυπνάδας, εὐφράδειας καὶ κοινωνικῶν χαρισμάτων, μένει ὅμως στάσιμος καὶ καταλήγει στό μηδέν, ὅταν τὰ χαρίσματα δὲν τὰ στρέφει μετὰ κίνησιν πρὸς τὰ ἔξω στὰ πλαίσια αὐθεντικῶν σχέσεων, ὡς ἀγάπη πού δὲν ζητᾷ κανένα ἀντάλλαγμα, ὡς σταυρική αὐτοπροσφορά. *Τὰ δῶρα καὶ τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ εἶναι εὐκόλο νὰ χρησιμοποιηθοῦν στὴν ὑφανσιν τοῦ ἴστοῦ πού θὰ αἰχμαλωτίσῃ ἀνθρώπους-τροφή τοῦ Ναρκισσιστικοῦ αὐτοειδώλου.* Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι οἱ ἄνθρωποι πού δροῦν σάν ἐλκυστές, πού ὑπνωτίζουν καὶ αἰχμαλωτίζουν τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἀνθρώπων στό δικό τους ἑαυτοκοσμοεἶδωλο, δὲν στεροῦνται χαρισμάτων. Ἰδιαίτερα τοῦ λόγου καὶ τῆς μορφῆς. Ἡ αἴσθησις τῆς δυνάμεως, τῆς αὐτο-

124. Νίκος Ματσούκας, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β'*, ἐκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 194.

125. Γέν. 1, 2: ἡ δὲ γῆ ἦν ἄορατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου.

πεποίθησης, ή ωραία εικόνα του σώματος, ή δυνατότητα απομνημόνευσης, ή τέχνη στην επικοινωνία γραπτής, λεκτικής και μη λεκτικής **έκφρασης, έλκουν και ύπνωτίζουν ψυχολογικά ανθρώπους που έχουν ανάγκη για παρηγορητή και διασκεδαστή της ανεργμίστης ζωής τους.** Για να αποτελούν τό κέντρο της προσοχής και μάλιστα πολλών ανθρώπων, για να μπορούν να ανατροφοδοτούν την αίσθηση του ξευπνου, του πνευματώδους, μέ τό λεπτό χιούμορ, του προοδευτικού, του άμεσου, σέ τόσους ανθρώπους, **οί «έπιτυχημένοι» ναρκισσιστές διαθέτουν πολλά χαρίσματα.** Αύτά τά χαρίσματα μετατρέπονται σέ ψυχολογικά έργαλεία έλέγχου και κάμψεως τών κριτικών αντίστασεων τών όπαδών τους οί όποιοι παραδίδονται μέ έμπιστοσύνη, εύχαρίστηση και χαρά, δίχως αντίστασεις και διάκριση (όπως ό Άδάμ και ή Εύα στην παραίνηση του πρώτου Ναρκισσιστή του διαβόλου) να καθοδηγοϋνται προς αύτό, πού θέλει ό Ναρκισσιστής. Έτσι καταφέρνει να αποτελεί τό έπίκεντρο. Ό Ναρκισσιστής τούς κάνει να αισθάνονται ότι ή ζωή αξίζει, γιατί είναι οί μεγαλύτεροι θαυμαστές του.¹²⁶

Αντίθετα ό Θεός έπιθυμεί ό άνθρωπος να έχει έλευθερία ως προς τίς έπιλογές του τρόπου ζωής του, δίχως παθολογικές εξαρτήσεις και ψυχαναγκαστικές δεσμεύσεις ακόμη και από τόν ίδιο τόν Θεό. Έτσι στην Πτώση δέν τόν «έγκλωβίζει» μέσα στόν κήπο του Παράδεισου, δέν του δίνει άπλως την έπιλογή να ζήσει ακόμη και χωρίς Αύτόν, αλλά «τόν βοηθάει» ακόμη και μετά την έκπτωσή του να ανάλαβει την ευθύνη της έπιλογής του. **Του να ζήσει δηλαδή σέ ένα κόσμο ό όποιος άπώλεσε την άρμονία και την ένότητα (έξαιτίας της άστοχίας του ανθρώπου ως προς τίς σχέσεις του μέ τόν Θεό).** Σέ ένα κόσμο όπου ή σύγκρουση και ό άγώνας για επιβίωση μέ τίς ανάλογες τεχνικές του (π.χ. απόκρυψη-παραλλαγή-έξαπάτηση) και της έξουσίας-κυριαρχίας αποτελεί νόμο μέ άπαιτήσεις αναγκαστικής και καθολικής έφαρμογής.

Έπιπλέον ή έπιστροφή στόν «άτομικά» νοούμενο παράδεισο ως έγκατάλειψη της ευθύνης εναντι του κόσμου και παραίτηση από την προσπάθεια της όδυνηρης αυτεπίγνωσης, δέν αποτελεί τό θέλημα του Θεού. Ό Θεός της Βίβλου προωθεί την έλευθερία του

126. Linda Hatch, *Narcissists are Hypnotists: How You Can Break the Spell*. Ανακτήθηκε από 18 Mar 2013 <https://blogs.psychcentral.com/sex-addiction/2013/03/narcissists-are-hypnotists-how-you-can-break-the-spell/>

ἀνθρώπου ὡς ἀπεξάρτηση ἀπὸ συγγένειες, τόπο, ἔθνος, οἰκογένεια, φύση, ὕλη, χρῆμα, δόξα, προβολή τῆς εἰκόνας του, ἡδονοθηρικές καὶ ἀνταλλακτικές σχέσεις, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν ὁποιαδήποτε εἰκόνα ἔχει γιὰ τὸν Θεό ὡς ἐξουσιαστή, προστάτη, ἀποδέκτη τῶν ἀνασφαλειῶν του, καταφύγιο τῆς ἄρνησης ἀνάληψης εὐθυνῶν κ.τ.λ. **Μέσα ἀπὸ τὴν ὠρίμανση τῆς ἐλευθερίας του ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἀποκτήσει νέα ἀρμονία καὶ ἐνότητα μέ τὸν ἄνθρωπο, τὴ φύση, τὸν Θεό.** Ἡ ταπείνωση ὡς ἐκούσιο ἄδειασμα κάθε ἐπίπλαστου καὶ ψυχαναγκαστικοῦ αἰσθήματος αὐτάρκειας καὶ μεγαλείου, ὡς ἔμπονη συμμετοχή στοῦ σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιὰ πληρότητα-ὀλοκλήρωση-σωτηρία τοῦ κόσμου ἐν Χριστῷ, ὁδηγεῖ μέσα ἀπὸ τὴ Χριστεπίγνωση στὴν αὐτεπίγνωση καὶ ὑπαρξιακὴ πληρότητα. Αὐτό ὅμως προϋποθέτει μία πορεία ἀπεξάρτησης ἀπὸ εἰδῶλα πού ὑπόσχονται αἰωνιότητα. Ἀκριβῶς σέ αὐτὴ τὴν ἀπεξάρτηση ἀποσκοπεῖ ἡ ἀσκητικὴ (γιὰ νὰ μπορῶ νὰ συμπάσχω, νὰ ἀγαπῶ αὐθεντικά, νὰ ἐπιλέγω τὴ θυσία, δηλαδή τό μακροπρόθεσμα ὠφέλιμο γιὰ τοὺς ἄλλους καὶ γιὰ ἐμένα ἀπὸ τό βραχυπρόθεσμα εὐχάριστο πλὴν ὅμως μὴ ἐπωφελές γιὰ τοὺς ἄλλους καὶ γιὰ ἐμένα). **Ἡ πορεία τῆς Χριστεπίγνωσης εἶναι πορεία ἐλευθερίας ὡς ἐκούσιας συνοδοιπορίας καὶ συσταύρωσης μέ τὸν Χριστό στοῦ πρόσωπο τοῦ ξένου μέ τὴν ἐννοια τοῦ ὄχι δικοῦ μου, τοῦ ἀνθρώπου πού βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο αὐτῶν πού θεωρῶ «δικούς» μου (ναρκισσιστικῶν προεκτάσεων).** «Ἡ συνθήκη γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἐξέλιξη εἶναι ἡ ἀποκοπὴ τῶν πρωτογενῶν δεσμῶν, πού δένουν τὸν ἄνθρωπο μέ τὴ γῆ του, μέ τοὺς συγγενεῖς του, καὶ μέ τὸν πατέρα του καὶ τὴ μητέρα του... δεσμούς πού ἐνῶ δίνουν ἀσφάλεια, ἀπὸ τό ἄλλο μέρος ἀκρωτηριάζουν τὸν ἄνθρωπο».¹²⁷ Αὐτό γίνεται φανερό τόσο μετὰ τὴν πτώση ὅπου φυλάσσεται ὁ παράδεισος,¹²⁸ ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐντολὴ ἐξόδου τοῦ Ἀβραάμ ἀπὸ τὴ γῆ καὶ τὴ συγγενεία του, θυσία τοῦ υἱοῦ του, ἐξοδος τοῦ ἐβραϊκοῦ λαοῦ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο κ.τ.λ. **Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο καὶ ἡ σχέση μαζί του συμβαίνει μόνο ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐγκαταλείψει τίς Ναρκισσιστικές «ἀσφάλειες» οὐσιαστικά τό καταφύγιο τῶν ἀνασφαλειῶν του, τὰ εἰδῶλά του.** Ὡς

127. Erich Fromm, *Καὶ ὡς Θεοὶ ἔσεσθε*. Μία ριζοσπαστικὴ Ἑρμηνεία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τῆς παράδοσός της, ἐκδόσεις Μπουκουμάνη, Ἀθήνα 1977, σελ. 99.

128. Γέν. 3, 23-24.

πρότυπο καί γεύση ἐλευθερίας τίθεται ἀπό τή Βίβλο τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος δέν ἦλθε νά ὑπηρετηθεῖ ἀλλά νά ὑπηρετήσῃ στερώντας ἀπό τόν ἑαυτό του κάθε ἀσφάλεια (ὀπαδῶν, χρημάτων, συγγενῶν, φυλῆς, παιδιῶν), ἐπιδεικνύοντας στόν ἄνθρωπο τόν τρόπο καί τό πρότυπο τῆς ἐλευθερίας μέσα ἀπό τήν αὐταπάρνηση ὡς ἀποδέσμευση, ἀπεξάρτηση, ἐλευθερία. Ἀλλά ἄς ἐπανέλθουμε στά γεγονότα τῆς Πτώσεως ὡς ἐφαρμογῆς τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου στήν σχέση του μέ τόν Θεό.

3.2 Ἡ δοκιμασία τῆς ἐλευθερίας καί ἡ Πτώση

Τί συνέβη στήν πορεία γιά τό καθ' ὁμοίωση Χριστοῦ; Πῶς ὑπάρχει τό κακό σέ ἕνα κόσμο πού δημιουργήσε ὁ Θεός «Καλό λίαν»;¹²⁹ Ἄλλωστε ἡ κεντρική ἰδέα τῶν κειμένων πού ἀφοροῦν τή δημιουργία καί τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι «πῶς ὁ ἄνθρωπος εἶναι δημιουργήμα μιᾶς πανίσχυρης καί ἀγαθοποιοῦ δυνάμεως καί ὄχι πονηρῶν, ἄβυσσαλέων καί σατανικῶν πνευμάτων».¹³⁰ ***Πῶς ὁμως μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ ἡ δυσαρμονία, ἡ διάσπαση, τό τραῦμα, ἡ ἀστοχία, ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου;***

Ὁ Θεός δημιουργεῖ τόν παραδείσο¹³¹ ὅπου ἡ δυναμική πορεία τοῦ ἀνθρώπου γιά μετάβαση ἀπό τό κατ' εἰκόνα Χριστοῦ πρὸς τό καθ' ὁμοίωση Θεοῦ-Πατρός θά δοκιμάζονταν στά πλαίσια τοῦ αὐτεξοῦσιου-αὐτοδιάθεσης πού δόθηκε ἀπό τόν Θεό στόν Ἀδάμ καί τήν Εὕα.¹³² Στό μέσον τοῦ παραδείσου ὁ Θεός τοποθετεῖ τό ξύλον τῆς ζωῆς ὡς «σύμβολο ἀθανασίας, πού θά ἀπελάμβανε ὁ ἄνθρωπος, ἂν παρέμενε ἀθῶος»¹³³ καί τό δένδρο τῆς γνώσης τοῦ καλοῦ καί τοῦ πονηροῦ.¹³⁴ Αὐτό μέ βάση τόν ὑπαρξιακό προσανατολισμό πού ἐλεύθερα θά προσλάμβανε ὁ ἄνθρωπος σέ σχέση μέ

129. Γέν. 1, 31.

130. Σάββας Ἀγουρίδης, *Μῦθος-Ἱστορία-Θεολογία. Ἀνάλυση περικοπῶν ἀπό τὰ κεφ. 1-11 τῆς Γενέσεως*, Δελτίο Βιβλικῶν Μελετῶν, τόμος 6ος, Ἰανουάριος-Ἰούνιος 1987, ἔτος 16, σελ. 17.

131. Γέν. 2, 8, *Γένεσις*, Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια Ἀρχ. Ἱερεμίου Φούντα, *Ἑρμηνεῖα Παλαιᾶς Διαθήκης*, τόμος πρῶτος, Ἀποστολική Διακονία, Ἀθήνα 2004, σελ. 29.

132. Ὁ.π., σελ. 380.

133. Ὁ.π., σελ. 380.

134. Γέν. 2, 9, ὁ.π., σελ. 29.

τόν Θεό, θά τοῦ παρεῖχε τή δυνατότητα *κρίσεως καί διακρίσεως* τῆς αὐθεντικότητος τῆς ζωῆς (ὡς μετοχῆς στή θεοποιό ἐνέργεια τῆς Ἁγίας Τριάδας) καί θά εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τήν εὐτυχία, τή μακαριότητα ὡς μεταμόρφωση καί ὑπέρβαση τῆς φθορᾶς καί τοῦ θανάτου.¹³⁵ **Ἡ ἀπόλαυση τοῦ κήπου (τῶν καρπῶν τῆς κτίσεως) εἶναι δῶρο** ἀπό τόν Θεό, ἐνῶ **ἡ ἐργασία** ἀποτελεῖ εὐλογία γιά τόν ἄνθρωπο.¹³⁶ Ὁ Θεός δίνει μία ἐντολή νηστείας πρὸς τόν Ἀδάμ γιὰ νά μή φάγει ἀπό τό δένδρο τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καί τοῦ πονηροῦ, διότι αὐτό θά ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νά γευθεῖ τόν θάνατο¹³⁷ καθ' ὅτι δέν εἶχε ἀκόμη ὠριμάσει ὡς πρὸς τήν ὑπαρξιακή του στοχοθεσία. Ὡς πρὸς τή χρήση τῆς ἐλευθερίας του. Ὁ θάνατος ἐν προκειμένῳ νοεῖται ὡς τό τέρμα μιᾶς τραγικῆς διαδρομῆς, ὡς ὑπαρξιακή ἀστοχία τῆς προαίρεσης καί τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, ὡς στέρηση τῆς δυνατότητας νά διαφύγει ὁ ἄνθρωπος ἀπό τά ὅρια τοῦ θανάτου διά τῆς σχέσεώς του μέ τόν Θεό.

Στή διήγηση τῆς πτώσεως στό τρίτο κεφάλαιο τῆς Γενέσεως, 1 ἔως 5 στίχο, διακρίνουμε τά βήματα πρὶν ἀπό τήν πτώση. Ὁ Θεός προειδοποίησε τόν ἄνθρωπο νά μή φάγει ἀπό τό δένδρο τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ, διότι ἔτσι θά παραδιδόταν ἔρμαιο στή φθορά τοῦ θανάτου.¹³⁸ Ὁ ὄφιν ἐμφανίζεται μέ τό προσωπεῖο¹³⁹ τοῦ δῆθεν ἐνδιαφέροντος γιά τόν ἄνθρωπο, ἀφοῦ ἐμφανίζεται ὡς αὐτόκλητος βοηθός γιά τήν ἐπίτευξη τοῦ ὑπαρξιακοῦ του στόχου πού εἶναι ἡ θέωση. **Αὐτό πού τόν ἐνδιαφέρει δέν εἶναι νά καταργήσει τόν πόθο τοῦ ἀνθρώπου γιά τή θέωση, ἀλλά νά διαστρέψει τόν τρόπο της, ἐκτρέποντάς την ἀπό τή σχέση μέ τόν Θεό δηλαδή τήν ἘνΧρίστωση, στήν ἐγωκεντρική χρήση τοῦ δώρου τῆς δημιουργίας καί τῆς Ζωῆς.** Τό ὄχημα γιά τήν ἐγωκεντρικότητα εἶναι ἡ δημιουργία μιᾶς ψευδαισθητικῆς πραγματικότητος ὅπου ὁ ἄνθρωπος θά «καλύπτει» τήν ἐγωκεντρικότητά του μέ προφάσεις καί προσωπεῖα,

135. Ὁ.π., σελ. 380-381.

136. Ὁ.π., 381.

137. Γέν. 2, 17, ὁ.π., σελ. 30.

138. Ἀρχ. Ἰωήλ Γιαννακόπουλος, *Ἡ Παλαιά Διαθήκη κατὰ τοὺς Ο΄*, ἐκδόσεις ΟΧΑ Λυδία, Θεσσαλονίκη 1986, σελ. 52.

139. Κατὰ τόν Διόδωρο τό φρόνιμος δέν μεταφράζεται συνετός ἀλλά «τό πρὸς ἀπάτην ἐπιτηδεῖον ὄργανον». Δηλαδή φρόνιμος κατὰ τά φαινόμενα, πανοῦργος κατὰ τήν οὐσία, *Γένεσις*, Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια Ἀρχ. Ἱερεμίου Φούντα, *Ἑρμηνεῖα Παλαιᾶς Διαθήκης*, τόμος πρῶτος, Ἀποστολική Διακονία, Ἀθήνα 2004, σελ. 55.

εικονικές πραγματικότητες καί ψευδαισθήσεις θέωσης. Τό ἐρώτημα ἂν ὁ Ναρκισσισμός ἀποτελέσει αἷτιο τῆς πτώσης ἢ συνέπειά της μοιάζει μέ τό ἐρώτημα ἂν τό αὐγό γέννησε τήν κότα ἢ ἡ κότα τό αὐγό. Τό βέβαιο ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος εἶναι ὅτι ἀποτελεῖ συνέπεια τῆς πτώσης. Θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅμως ὅτι ἡ πτώση στήν πρόταση τοῦ διαβόλου γιά ἰσοθεΐα ἀποτελοῦσε ναρκισσιστική πρόκληση στήν ὁποία ὁ ἄνθρωπος ἀποδείχθηκε εὐάλωτος ἴσως γιὰτί δέν μπόρεσε νά ἀναλάβει ὥριμα τήν εὐθύνη τῆς ἐλευθερίας πού τοῦ δόθηκε. Κάτω ἀπό αὐτό τό πρῖσμα θά μπορούμε νά διατυπώσουμε τήν πρόταση ὅτι **ὁ Ναρκισσισμός γέννησε τήν πτώση (ἐκπτώση ἀπό τήν Σχέση) στόν ἄνθρωπο καί αὐτός πάλι τή συντηρεῖ.**

Στήν πράξη ὁ διάβολος ἐκμεταλλεύτηκε τήν ἐνέργεια τοῦ κατ' εἰκόνα πρὸς ὁμοίωση γιά νά ἐνσπείρει στούς πρωτόπλαστους τό Ναρκισσιστικό του «γονίδιο». Ἐνα «γονίδιο» πού ἀπετέλεσε αἰτία τῆς δικῆς του πτώσης. Τό «γονίδιο» τῆς αὐτοθέωσης, τῆς αὐτολατρείας, τοῦ ἐγκεντρισμοῦ, τοῦ Ναρκισσισμοῦ. Καί τό καταφέρνει δημιουργώντας τό κατάλληλο ψυχολογικό περιβάλλον ἀμφισβήτησης τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν ἄνθρωπο. Ἐκκινεῖ ἀπό ἓνα καταφανές ψέμα, στό ὁποῖο ἡ Εὐὰ ἀντιδρᾷ μέ ὑπερβολικό τρόπο,¹⁴⁰ ἀφήνοντας νά διαφανεῖ ἡ ἔλλειψη σταθερότητας, παρουσιάζοντας ἄθελά της τό ἀδύναμο σημεῖο της στόν διάβολο. Ἐπίσης, δέν δείχνει

140. Ἡ φράση «οὐ δὲ μὴ ἄψησθε αὐτοῦ» (Γέν. 3, 3) δέν ἀνήκει στόν Θεό, ἀλλά τό προσθέτει ἡ Εὐὰ ἀχρείαστα, γιά νά ἰσχυροποιήσει μιά αὐτονόητη ἀλήθεια λές καί ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ δέν στέκει ἀπό μόνη της ἀλλά χρειάζεται τήν ἀνθρώπινη στήριξη. Ἡ ὑπερβολή ἀποδεικνύει μιά δική της ἀνασφάλεια ἔναντι τοῦ διαβόλου καί ταυτόχρονα μιά ἀποστροφή καί φόβο ἔναντι τοῦ θανάτου. Ἄν εἶναι νά πεθάνω, οὔτε νά τό ἀκουμπήσω δέν θέλω, πολύ περισσότερο νά τό φάγω. Ἴσως ὅμως διαφαίνεται ἡ ἀνωριμότητα στή χρήση τῆς ἐλευθερίας ὡς περιορισμοῦ της ἀπό τήν ἐντολή τοῦ Θεοῦ, νά μὴν φᾶτε ἀπό αὐτό τό δένδρο διότι θά πεθάνετε. **Δηλαδή τὰ ὅρια τοῦ Θεοῦ παρουσιάζονται ἀπό τήν Εὐὰ πῶς στενά καί τελεσιδικά ἀπό ὅτι ὁ ἴδιος τὰ ἔθεσε.** Ἀπό μέν τόν διάβολο ὅτι ἡ ἀπαγόρευση τῆς βρώσεως ἰσχύει γιά ὅλα τὰ δένδρα ἀπό δέ τόν ἄνθρωπο ἡ ἐντολή δέν μεταφράζεται ὡς ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν ἄνθρωπο ἀλλά ὡς φυλακή τῆς ἐλευθερίας του. Ὡς νόμος καταναγκαστικός. Ἡ ἐντολή τοῦ Θεοῦ μετατρέπεται σέ ὅριο πού ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νά ὑπερβεῖ γιά νά εἶναι ἐλεύθερος. **Στήν πραγματικότητα τὰ ὅρια πού θέτει ὁ Θεός εἶναι ἐλαστικά καί ὄχι ἀμετακίνητα, συνεχῶς προσαρμοζόμενα στήν ἐνηλικίωση καί ὠριμότητα τοῦ ἀνθρώπου σέ σχέση μέ τή διαχείριση τῆς ἐλευθερίας ὡς βίωση τῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης.** «Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει», Α' Κορ. 6, 12.

νά διακρίνει τήν ποιότητα τοῦ συνομιλητοῦ της οὕτως ὥστε νά διερωτηθεῖ ποιόν ἔχει ἀπέναντί της. Δέν διερωτᾶται γιά τό κίνητρο τοῦ συνομιλητοῦ της. **Τόν ἀποδέχεται ὡς διαμεσολαβητή γιά νά συναντήσῃ τήν ἀλήθεια τοῦ ἑαυτοῦ της.** Ἀπό ἐκείνη τή στιγμή συμβαίνουν δύο τινά.

Τό πρῶτο εἶναι ὅτι ξεκινᾷ ἡ διαμεσολάβηση στίς σχέσεις Θεοῦ καί ἀνθρώπου καί χάνει τήν ἀμεσότητα τῆς κοινωνίας μέ τόν Θεό. Ἡ ἀποδοχή τῆς διαμεσολάβησης δηλώνει ἀπόσταση καί φοβικά σύνδρομα. Γιά παράδειγμα οἱ θυσίες τῆς Παλαιᾶς διαθήκης γίνονται ἀποδεκτές ἀπό τόν Θεό ὄχι, διότι τίς ἔχει ἀνάγκη ὁ Θεός, ἀλλά, γιατί ἔτσι ὁ ἄνθρωπος ἀπαλύνει κάπως τόν φόβο του ἔναντι τοῦ Θεοῦ. Μέ τόν φόβο δημιουργοῦνται οἱ προϋποθέσεις γιά τήν «παρεξήγηση»-διαστρεβλωμένη ἀντίληψη τοῦ Θεοῦ ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου. **Ὁ Θεός «μιλάει» στόν ἄνθρωπο μέσα ἀπό τοὺς προφῆτες ἕως ὅτου σαρκωθεῖ ὁ ἴδιος καί ἀποκαλυφθεῖ στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ τό ὁποῖο ἐπιχειρεῖ μία ἀμεσότητα καί ἀντιστροφή αὐτῆς τῆς διαμεσολάβησης.**

Δεύτερο, ἀπό τή στιγμή τῆς ἀποξένωσης ὁ ἄνθρωπος χάνει τό ὑπαρξιακό του κέντρο, **τήν ἄμεση πρόσβαση στήν ἀλήθεια τοῦ εἶναι του, μέ ἀποτέλεσμα νά προσπαθεῖ νά καθρεφτίζεται σέ ὅτιδῆποτε βρίσκεται ἀπέναντί του γιά νά βρεῖ τήν ἀλήθειά του.** Ἀρέσκεται νά καθρεφτίζεται σέ ὅποιονδῆποτε καί ὅτιδῆποτε τοῦ δίνει τήν αἴσθηση τῆς θέωσης. Στά χαρίσματα τοῦ κατ' εἰκόνα μέ αὐτοαναφορική ὀπτική. **Ὅσο ἀποδέχεται διαμεσολαβητές γιά τήν ἀλήθειά του ὅτιδῆποτε ἄλλο ἐκτός ἀπό τόν Θεό, θά χάνεται σέ ἀδιέξοδα μονοπάτια καί θά ἀπογοητεύεται,** γιατί ὁ σημαντικός ἄλλος καί κάθε μεταπτωτική σχέση **κινεῖται στά ἀσφυκτικά πλαίσια τῆς ἀνάγκης καί τῆς ἐπιβίωσης,** ὅποτε θά ἀποδίδεται μία «ἐπιλεκτική» ἀντανάκλαση ἀνάλογα μέ τά κίνητρα. **Ὅσο ὁ ἄνθρωπος θά ἐμπιστεύεται γιά ὑπαρξιακή του ἀλήθεια «τό βλέμμα» τοῦ γονιοῦ του, τοῦ ἀδελφοῦ του κ.τ.λ. θά ἀντανεκλᾷ ἀποσπασματικά, ἂν ὄχι λαθεμένα, τόν ἑαυτό του.** Θά χρησιμοποιεῖ καί θά χρησιμοποιεῖται. Κατά τό πρότυπο τοῦ ὄφι-διαβόλου ὁ ὁποῖος δέν ἐπιζητοῦσε σχέση μέ τόν ἄνθρωπο, ἀλλά τόν χρησιμοποιοῦσε σάν ἀντικείμενο γιά νά ἀποδυναμώσει καί νά προκαλέσει καταστροφή στά ἔργα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ.

Στή συνέχεια ὁ ἄνθρωπος στό πρόσωπο τῆς Εὐας γίνεται ἀποδέκτης τῆς πρώτης κατακρίσεως ἡ ὁποία χαρακτηρίζει ὡς ψεύτη

τόν Θεό.¹⁴¹ Αὐτός ὁ ἐμβόλιμος λογισμός δημιουργεῖ λογισμούς ἀμφιβολίας μέσα της γιὰ τὴν πραγματικὴ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Ἡ ἀμφιβολία ὁδηγεῖ σὲ μία ἄλλη ὀπτική τῆς Εὐας ὡς πρὸς τὸ δένδρο τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἐνῶ, δηλαδή, ὅλα τὰ δένδρα δημιουργήθηκαν ὡραία στὴν ὄραση καὶ εὐχάριστα στὴ γεύση¹⁴² ὅπως καὶ τὸ ξύλο τῆς ζωῆς, μετὰ τὴν ἐμβόλιμη ἀμφιβολία ἡ Εὐα ξεχωρίζει, προσδίδει ἰδιαίτερη ἀξία στὸ δένδρο τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ. **Σέ αὐτό τὸ δένδρο «εἶδε»¹⁴³ (σέ φαντασιακό ἐπίπεδο σχημάτισε) μία ἰδιαίτερα ὁμορφή καὶ εὐχάριστη εἰκόνα (διότι δέν τὸ εἶχε δοκιμάσει ἀκόμη), ἡ ὁποία τὴν παρέπεμπε σὲ μία ἰδιαίτερη «ὑπόσχεση» ἀθανασίας καὶ μάλιστα χωρίς σχέση μέ ἕνα Θεό ὁ ὁποῖος (ὅπως ὁ διάβολος τὸν παρουσίασε στὴν Εὐα), ἐπιθυμοῦσε τυφλοὺς τοὺς ἀνθρώπους (νά μή χρησιμοποιοῦν τίς δυνατότητές τους) γιὰ νά μὴν γίνουν, ὅπως Αὐτόν, νά μὴν τοῦ ὁμοιάσουν.¹⁴⁴ Εἶναι ἐντυπωσιακὴ ἡ χρῆση τῶν ὀρων «διανοιχθήσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί»,¹⁴⁵ «εἶδεν ἡ γυνή, ὅτι καλὸν εἰς βρῶσιν καὶ ὅτι ἀρεστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν».¹⁴⁶ **Οἱ δύο κύριες αἰσθήσεις τοῦ ἀνθρώπου τίς ὁποῖες ἐκμεταλλεύτηκε ὁ διάβολος γιὰ νά δημιουργήσει τὸ φαντασιακό ὄραμα τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς ἰσοθεΐας στὸν ἄνθρωπο ἦταν ἡ ὄραση καὶ ἡ ἀκοή.** Ἀκριβῶς οἱ ἴδιες λειτουργίες χρησιμοποιοῦνται καὶ στὴν ψηφιακὴ κοινότητα καὶ γενικότερα στὴν**

141. Ὁ διάβολος καθησυχάζει καὶ μάλιστα μέ ἀπόλυτο θράσος καὶ σταθερότητα πού δέν ἐπιδέχεται καμία ἀμφισβήτηση καὶ κανέναν περαιτέρω διάλογο. «Οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε» (Γέν. 3, 4, *Γένεσις*, Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια Ἀρχ. Ἱερεμίου Φούντα, Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 2004, σελ. 56). Ὁ πόθος τῆς Ἀθανασίας δέν χρειάζεται γιὰ νά πραγματοποιηθεῖ τὸ δένδρο τῆς ζωῆς (τῆς σχέσης μέ τὴν ὄντως Ἀθανασία τὸν Θεό), ἀλλὰ μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ μέ τὴ βρώση τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως, τῆς βίωσης τῆς ἐμπειρίας τοῦ κακοῦ πού ὑπάρχει σάν δυνατότητα στὸν ἄνθρωπο (ὡς παραφθορᾶς τοῦ κακοῦ, ἀ-σχεσία, ἀστοχία, ἐγω-κεντρικότητα), ἀλλὰ δέν ἔχει ἀπὸ μόνο του ὑπόσταση. Ἡ ἄμεση ἀποδοχὴ τοῦ ψεύδους ἀπὸ τὴν Εὐα ἀποδεικνύει καὶ τὴν ἀνωριμότητα στὴ διαχείριση τῆς ἐλευθερίας της καθὼς καὶ τὸν λόγο πού ὁ Θεὸς ἔδωσε τὴν ἐντολή. Δέν εἶχε ἀκόμη ὁ ἄνθρωπος ἐνηλικιωθεῖ (ἐλευθερία καὶ εὐθύνη) ἔναντι τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς κτίσεως.

142. Γέν. 2, 9.

143. Γέν. 3, 6.

144. Γέν. 3, 5.

145. Γέν. 3, 5.

146. Γέν. 3, 6.

όθόνη. *Μᾶλλον αὐτές οἱ αἰσθήσεις εἶναι πιό εὐάλωτες στήν ἐξαπάτηση καί σέ ψεύτικες ὑποσχέσεις.*

Ἀκόμα καί πρίν τή συνάντηση μέ τόν ὄφι, ἔβλεπε ἡ Εὐα, καί νοοῦσε καί βίωνε τήν ωραιότητα τοῦ παραδείσου καί τῶν ὑλικῶν μέ μία εὐχαριστιακή νόηση πού αἰσθανόταν τήν ἀπέραντη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μέσα σέ ὅλη τή δημιουργία. Νόηση καί αἴσθηση σέ μιᾷ ἐνότητα ἐκδήλωναν δοξολογία καί θαυμασμό, γιά τήν ἀέναη καί ἄφθαστη πληρότητα τῆς Ἀγάπης Του. Γιά ὅσα χαρίστηκαν στή δημιουργία καί κυρίως τήν κλήση σέ συνεχεῖς ὑπαρξιακές ἀναβάσεις μέσῳ τῆς σχέσης μαζί Του. *Μετά ὅμως, τήν πτώση ἡ νόηση καί ἡ αἴσθηση διασπάστηκαν. Ἡ νόηση δέν προϋποθέτει οὔτε συνεπάγεται ἐμπειρία καί αἴσθηση τῶν λόγων τῶν ὄντων. Ἡ ὄραση ἐπενδύει ψευδαισθητικά τά ἀντικείμενα.* Ἡ ὁμορφιά τοῦ κόσμου αὐτονομεῖται ἀπό τήν ἐμπειρία τῆς σχέσης μέ τόν Θεό. Ἡ εὐχαριστία μετατρέπεται σέ εὐχάριστη αἴσθηση, ἡδονή πού προκύπτει ἀπό τήν κατανάλωση, τήν κυριαρχία, τήν ἐξουσία, τήν κατάχρηση, τήν οἰκιοποίηση-ιδιοκτησία τῶν δώρων τοῦ Θεοῦ μέ ἀχάριστη διάθεση. Κάθε αἴσθηση πόνου καί θανάτου ἐξοστρακίζεται ἀπό τήν ἀνθρώπινη ὀπτική καί ὑπερτονίζεται ὅτιδήποτε προσδίδει τήν εὐχάριστη αἴσθηση, τήν ωραιοποιημένη εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ ὡς σπουδαίου καί μοναδικοῦ, ὁμοίου ἐνός θεοῦ.¹⁴⁷ Τώρα πιά ὁ δρόμος τῆς ζωῆς δέν βρίσκεται στήν εὐχαριστιακή βίωση τοῦ βάθους καί τοῦ ὕψους καί τοῦ πλάτους τῆς ἀγάπης Του, ἀλλά σέ μία ψευδαίσθηση ζωῆς ὅπου ὅλα γίνονται δικαίωμα. Τίποτα δέν χαρίζεται. Ὅλα κατακτιοῦνται.

Ἡ δύναμη τοῦ ψεύδους καί τοῦ πονηροῦ κρύβεται στή φαντασιακή εἰκόνα, στά εἰδωλα-ἀπομιμήσεις τῆς ἀλήθειας καί στίς ὑποσχέσεις τους. «Μέ τό προπατορικό ἀμάρτημα, ἡ φαντασία στόν ἄνθρωπο καθίσταται ἐργαλεῖο, πού συμβάλλει στή διακοπή τῆς κοινωνίας του μέ τόν Θεό... Ἡ κυριότερη μορφή, πού παίρνουν οἱ δαιμονικές ὑποβολές, πού ὠθοῦν τόν ἄνθρωπο στήν ἀμαρτία εἶναι οἱ φαντασιώσεις... **Ἡ φαντασίωση**, δηλαδή, ἐμφανίζεται ὡς ἡ κύρια πύλη εισόδου τῶν δαιμονικῶν ὑποβολῶν στήν ψυχή... τόσο στήν κατάσταση τῆς ἐγρήγορης, ὅσο καί στόν ὕπνο».¹⁴⁸

147. Μόνο πού ἐδῶ ἔχουμε ἀπομίμηση καί ὄχι ὁμοιότητα Θεοῦ. Ἄλλο μιμοῦμαι κάποιον καί ἄλλο μετέχω στή ζωή του σέ σημεῖο πού τοῦ ὁμοιάζω ὡς πρὸς τόν τρόπο ὑπαρξης.

148. Jean Claude Larchet, «Ἡ θεραπευτική τῶν πνευματικῶν νοσημάτων», Εἰ-

Ἡ εὐκολία τῆς ἐπίτευξης τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς εὐτυχίας, δίχως τὴν ἀνάληψη τῶν θυσιαστικῶν εὐθυνῶν,¹⁴⁹ παρέσυρε τὴν Εὐὰ σέ ἕνα ἐντελῶς φαντασιακὸ καὶ εἰκονικὸ κόσμο. Λησμόνησε τὰ ὅρια τῆς κτιστότητάς της, ὅπως καὶ τὸν αὐθεντικὸ τρόπο ὑπέρβασής τους. Τὰ ὅρια κτιστοῦ καὶ ἄκτιστου ἔγιναν δυσδιάκριτα στὰ νοερά μάτια της. Ἐγκλείστηκαν στὴ μονοδιάστατη ὀπτική τοῦ κτιστοῦ καὶ σέ αὐτό, πού μπορούσαν νὰ διακρίνουν οἱ σωματικοὶ ὀφθαλμοὶ της. Ὁ Θεὸς ὅμως ὑπερέχει «κάθε ὄντος καὶ διάνοιας καὶ σκέψης καὶ πολὺ περισσότερο κάθε παράστασης εἰκονικῆς καὶ ἔμμορφης... Ἐπομένως, προϋποθέσεις τῆς ἔνωσης μέ τὸν Θεὸ εἶναι ἀφενὸς μὲν ἡ ἀπάθεια καὶ ἀφετέρου *ἡ ἀπουσία ὅποιασδήποτε ἀναπαράστασης κάθε σκέψης καὶ κυρίως κάθε φαντασίας*, πού ἀναφέρονται ὄχι μόνο στὰ αἰσθητὰ καὶ ἀνθρώπινα πράγματα, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ στὸν ἴδιο τὸν Θεό».¹⁵⁰

Μετά τὴν Πτώση ἡ ψυχοσωματικὴ ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ φύση τοῦ ἄνευ τῆς Χάρης τοῦ Θεοῦ, κατέστη καθολικὴ τοῦ ὑπόστασης. Τὸ αὐτοθεωτικὸ «γονίδιο» τοῦ Ναρκισσισμοῦ ἐπικράτησε τῶν γονιδίων τῆς σχέσης ὡς μετοχῆς στὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου ὡς κατ' εἰκόνα δημιουργήμα τοῦ Θεοῦ καταξιώνεται, βρίσκει τὸν προορισμὸ της καθόσον συνεχίζει νὰ ἀνταποκρίνεται στὴν πρόσκληση σέ σχέση μέ τὸν Θεὸ στὴν πορεία πρὸς ὁμοίωση τοῦ Θεοῦ. Τό κατ' εἰκόνα Χριστοῦ (ἐνέργεια πρὸς) ἀποτελεῖ δῶρο (ἀμεταμέλητο μὲν),¹⁵¹ ἀλλὰ δῶρο καὶ ὄχι κτῆμα τῆς φύσης ἡ ὁποία προικισμένη ἀπὸ τὴ Θεία Χάρη *ἐνεργοποιεῖ αὐτό τό δῶρο μόνο σέ κοινωνία προσώπων μέ τὸν Χριστό. Ἡ αὐθεντικότητα τοῦ ἀνθρώπου δέν συνίσταται στὴ φύση του, ἀλλὰ στὴ μετοχὴ τῆς φύσεως στὴν κοινωνία μέ τὸν Θεὸ Πατέρα διὰ τοῦ σαρκωμένου Υἱοῦ, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι. Ἡ φύση καταξιώνεται, ὅταν γίνεται πρόσωπο (ὅταν ἡ φύση μετέχει στὴ σχέση μέ τὸν Θεό, ἐγγεγραμμένη σέ προοπτικὴ*

σαγωγή στὴν ἀσκητικὴ παράδοση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τόμος Α, Ἀποστολικὴ Διακονία 2008, σελ. 177, 186.

149. Ἡ ὁποία συνεπάγεται μία γνήσια συνοδοιπορία καὶ διάνοιξη στὸν ἐντελῶς «διαφορετικὸ» καὶ «ἄλλο» Θεό.

150. Jean Claude Larchet, «Ἡ θεραπευτικὴ τῶν πνευματικῶν νοσημάτων», Εἰσαγωγή στὴν ἀσκητικὴ παράδοση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τόμος Α, Ἀποστολικὴ Διακονία 2008, σελ. 176-177.

151. Ρωμ. 11, 29: ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλῆσις τοῦ Θεοῦ.

Χάρης).¹⁵² Σέ αὐτή τήν ὀπτική ἰσχύει ὅτι «Ἄνευ τῆς κοινωνίας τοῦ Θεοῦ ἡ ἀνθρώπινη φύσις παύει νά εἶναι αὐθεντική, ... τό εἶναι τοῦ ἀνθρώπου εἰς τό μή εἶναι πίπτει».¹⁵³ **Ἡ διακοπή τῆς κοινωνίας μέ τόν Θεό στερεῖ τόν ἄνθρωπο ἀπό τή γνησιότητα τῆς κατανόησης τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ καί τοῦ κόσμου.** «Ἡ κοινωνία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ὑπέρβασις τοῦ θανάτου καί ἡ ἁμαρτία ἡ ἀντίθεσις εἰς τήν κοινωνίαν ταύτην, δηλαδή, εἰς τήν αὐθεντικότητα τοῦ ἀνθρώπου».¹⁵⁴ Ὡς συνέπεια τῆς πτώσεως βιώθηκε ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου ἡ διακοπή τῆς κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό ὡς ὑπαρξιακή ἀστοχία.

Ἐπιπλέον ἡ μετάληψη τοῦ καρποῦ ἀπό τό δένδρο τῆς γνώσεως δέν ἀπέδωσε τά ὑποσχόμενα καί ἀναμενόμενα. Ἀντίθετα ἐπένδυσε μέ φαντασιακές εἰκόνες τή ζωή καί τήν **ἀπέκοψε ἀπό τήν πηγὴ τῆς ἀληθινῆς γνώσης καί ἐμπειρίας.** Ἀποτελεῖ στήν οὐσία τῆς ὑπόσχεση ἀθανασίας δίχως ὅμως σχέση καί εὐθύνη. Προκρίνει τήν ἀτομική αὐτάρκεια. Εἶναι σάν νά «μιλοῦσε» καί νά «ἔλεγε» στήν Εὐα: –Δέν ἔχεις ἀνάγκη κανέναν γιά νά μοιράζεσαι τήν ὑπαρξή σου. Οὔτε τόν ἴδιο τόν Θεό. Ἐσύ θά ἀνοίξεις τά μάτια τοῦ Ἀδάμ. Ὅχι πιά γιά νά μοιράζεσαι καί νά συμπορεύεσαι μαζί του στό κατ' εἰκόνα καί πρὸς ὁμοίωση, στό ἔργο τῆς σωτηρίας, **ἀλλὰ γιά νά κυριαρχήσεις ἐπάνω του, ὅπως καί στά ζῶα καί στήν ὕλη, οὔτε γιά νά ἐργάζεσαι καί νά φυλάσσεις εὐχαριστιακά τήν κτίση,** ἀλλὰ γιά νά ἀποτελεῖ αὐτή δοῦλο καί ὑπηρέτη στό μονοπάτι τῆς αὐτάρκειάς σου. Αὐτή τήν τάση ἐπιβολῆς κυριαρχίας καί ἀνταγωνιστικότητας στίς σχέσεις τόσο τίς διαφυλικές ὅσο καί τίς κοινωνικές ἀναγνωρίζουμε ἡδη στό πρῶτο ζευγος, ὅσο καί μετέπειτα στή σχέση Κάιν καί Ἀβελ.¹⁵⁵

Ἡ Εὐα καί ἔπειτα ὁ Ἀδάμ, μπροστά στήν ὑπόσχεση τοῦ ὄφους,

152. Ἡ Χάρη (ἁγιοπνευματικὴ ἐνέργεια) δέν ἀποτελεῖ ποτέ κτῆμα τοῦ ἀνθρώπου. Ἀποτελεῖ τήν ἐκκίνηση πρὸς τήν κατεύθυνση τῆς **κοινωνίας** μέ τόν Θεό καί τοὺς ἀνθρώπους ἀλλὰ καί τό ζητούμενο πού ἐνεργοποιεῖται ὅσο ὁ πιστός ὁμοιάζει μέ τόν Χριστό στό ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν καί ἀράτω τόν Σταυρό τῆς θυσιαστικῆς ἀγάπης. Ὡς ἀναγνώριση τῆς πνευματικῆς του πτωχείας (ταπείνωση) καί ἀναζήτηση τῆς αὐθεντικῆς ἀγάπης ἐντός τῆς κοινωνίας μέ τόν Χριστό καί κάθε ἄνθρωπο.

153. *Θρησκευτικὴ καί Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεῖα (ΘΗΕ)*, τόμ. 10, ἐκδ. Μαρτίνος Ἀθ., Ἀθήνα 1960, λήμμα «Προπατορικὸν ἁμάρτημα», στ. 637.

154. Ὁ.π., στ. 637.

155. Σωτήριος Δεσπότης, *Φιλοσοφικὴ Ἠθικὴ καί Χριστιανικὴ Ἠθικὴ*, στό «Πίστη καί βίωμα τῆς Ὁρθοδοξίας», τόμος Γ', Διαχρονικὲς συνιστώσες τῆς Χριστιανικῆς Θεολογίας στήν Ὁρθοδοξία, ΕΑΠ, Πάτρα 2008, σελ. 183.

παύει νά αναγνωρίζει ως κριτήριο καί ἄξονα τῆς ζωῆς της, ως ὄντολογική ἀλήθειά της τόν Θεό καί ἀποδέχεται ως κριτή τῆς ἀλήθειας καί τῆς γνησιότητας, ἄξονα τῆς ἀλήθειας τόν διάβολο. Μέ αὐτό τόν τρόπο ἀποδέχεται τή διεστραμμένη εἰκόνα τοῦ Θεοῦ (ὅπως τόν παρουσίασε ὁ διάβολος, ως ζηλότυπο ἔναντι τῆς ὑπόλοιπης δημιουργίας, ως πονηρό καί ψεύτη). Ὁ πατέρας τοῦ ψεύδους μεταβάλλεται σέ κριτήριο τῆς ἀλήθειας καί τῆς αὐθεντικότητας τοῦ Θεοῦ καί τοῦ ἀνθρώπου. **Μέ αὐτό τόν τρόπο ἡ ἀντεστραμμένη εἰκόνα, τό εἶδωλο τοῦ Θεοῦ, νίκησε τήν πραγματικότητα τῆς παραδείσιας βίωσης τοῦ Θεοῦ ως οἰκεῖο δημιουργό καί συνοδοιπόρο, ως Πατέρα πού καλεῖ, μέ σεβασμό καί ἀγάπη στό πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου, σέ συμπόρευση καί ἀλληλοπεριχώρηση.**¹⁵⁶ «Σέ αὐτή τήν πρόταση τοῦ σατανᾶ γιά αὐτονομημένη εὐτυχία, οἱ πρωτόπλαστοι ἀνταποκρίθηκαν θετικά, καί ἔζησαν ἔτσι τό βίωμα τῆς γυμνότητας καί τῆς μοναξιάς, πού πλέον συνακολουθεῖ τήν ψυχή τοῦ καθενός μας, ὅταν κλεινόμαστε στήν αὐταπάτη τῆς ἐγωιστικῆς αὐτοθέασης. Ὁ Θεός τόν ἀναζητᾷ καί ὁ ἄνθρωπος κρύβεται. Ἐσωτερικές πιέσεις τόν κάνουν “νά μήν μπορεῖ” νά ἀνταποκριθεῖ στή θυσιαστική ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδή βούλιαξε στήν αὐταπάτη τῆς φίλαυτης δικῆς του ἀγάπης. Ἐκτοτε τό “ἀγαπᾷν τά νοήματα καί τά θελήματα” (ἡ φιλαυτία δηλαδή) τοῦ γίνεται τό πελώριο αἰμορραγοῦν τραῦμα, τό ὅποιο φαντάζει ὡς... αὐτοσύστασις στά ἀφελῇ μάτια του».¹⁵⁷

Παράλληλα ἡ Εὐα ἄνευ διαλόγου καί ἐπικοινωνίας μέ τόν ἄνδρα της λαμβάνει τήν ἀπόφαση νά γευθεῖ τοῦ δένδρου, νά ἀναπαράγει τήν ἀπάτη τοῦ ὄφεως καί νά τόν κάνει συμμέτοχο στήν πτώση. Ὁ Ἀδάμ δέν στέκεται ἱκανός νά ἀναλάβει τήν εὐθύνη ἔναντι τοῦ Θεοῦ καί τῆς Εὐας, δέν προβάλλει καμία ἀντίσταση, δέν προσπαθεῖ κἄν νά ἐπαναφέρει τή σύζυγο ἀπό τήν πλάνη καί τήν ἀπάτη τοῦ ὄφεως, δέν φαίνεται κἄν νά διαλέγεται μέ τήν Εὐα ἀπλῶς τήν ἀκολουθεῖ στήν πτώση. Γι' αὐτό καί ἀργότερα παραμένοντας σέ στάση παθητικῆς ἀνευθυνότητας, κατηγορεῖ τήν Εὐα καί διαμέσου αὐτῆς τόν

156. Ἰω. 14, 23: ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καί εἶπεν αὐτῷ· ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καί ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτόν, καί πρὸς αὐτὸν ἔλευσόμεθα καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν.

157. Θεοδόσιος Μαρτζοῦχος, ...τό μέγα τραῦμα, ὁ ἄνθρωπος..., Ἐναρκτήριος Λόγος στό 3ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου «Ποιμαντική Διακονία στόν χῶρο τῆς Ὑγείας». Ρόδος 8-12 Ὀκτωβρίου 2014 <http://www.enaplotiti.gr/ea/images/arxeia/aaa.pdf>

Θεό πού τή δημιούργησε καί τήν ἔδωσε σέ αὐτόν ὡς σύντροφο.¹⁵⁸ Ἐνῶ στήν ἀρχή, ὅταν εἶδε τό πρόσωπο τῆς Εὐας¹⁵⁹ βιώνει τή χαρά τῆς συνάντησης καί τῆς κοινωνίας μαζί της τώρα στρέφεται ἐναντίον της προβάλλοντας ἐνοχικά τήν εὐθύνη καί ἀποποιοῦμενος αὐτήν, σέ μία προσπάθεια διάσωσης τῆς καλῆς του εἰκόνας ἐναντι τοῦ ἑαυτοῦ του στήν πραγματικότητα ὅμως, θέτοντας τόν ἑαυτό του ἐκτός τῆς δυνατότητας ἀληθινῆς μετάνοιας, ἐπανεύρεσης τῆς κοινωνίας μέ τόν Θεό καί τήν Εὐα. **Ἡ ἐνοχή μετατρέπεται σέ ἐργαλεῖο δυναμικῆς ὑποστήριξης τῆς θετικῆς εἰκόνας τοῦ ἑαυτοῦ καί ὡς ἀποκρυψῆς τῶν ἀρνητικῶν καί κτιστῶν δεδομένων του.** Ἡ ἐνοχή ἀποκρύβει τήν ἀλήθεια ἀκόμη καί ἐναντι τοῦ ἑαυτοῦ του.

Μπροστά στό ἐνδεχόμενο ἢ στήν πραγματικότητα τῆς ἀπώλειας τῆς εἰκόνας καί τοῦ μεγαλείου της ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἐχθρός τοῦ Θεοῦ καί καταλήγει νά σκοτώσει τόν ἀδελφό του.¹⁶⁰ Ἡ ψευδαίσθηση τοῦ μεγαλείου, τῆς σημαντικότητας, τῆς ἀξίας λειτουργεῖ ὡς ὑποκατάστατο τῶν σχέσεων πού εἶχαν ἀναπτυχθεῖ στή χαμένη πατρίδα τῆς Ἐδέμ, ὡς καταφύγιο ἀνθρώπινης δημιουργίας (τεχνολογικό, ψηφιακό, ψυχολογικό) ἀπό τήν αἴσθηση τῆς γυμνότητας ἀπό τήν Ὄντως Ζωή, τόν Χριστό. Ὡς προσπάθεια νά γεφυρωθεῖ τό χάσμα ὄχι μέ στόχο τήν ἐγγύτητα, ἀλλά τήν κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου ἀκόμα καί ἐπάνω στόν Θεό (Βαβέλ). Μόνο, πού, ὅσο προσπαθεῖ, ἀποσπασμένος ἀπό τή γλώσσα τῆς ἀγάπης, ἀπολαμβάνει τή διάσπαση καί τή σύγχυση. Ὁ καθένας δημιουργεῖ καί διαβιεῖ στόν «δικό του κόσμο», ἀξιολογεῖ μέ τά δικά του ἀποσπασματικά δεδομένα, ἐγκλείεται στόν φανταστικό του ἑαυτό καί στίς ἀνάγκες του, ἡ γλώσσα γίνεται κάλυμμα τῆς πονηρίας του καί μία μορφή ἐπικοινωνίας ὄχι ὅμως ἀληθινῆς κοινωνίας ὡς ἀλλήλων μέλη.¹⁶¹ **Ἔτσι οἱ**

158. Γέν. 3, 12.

159. Γέν. 2, 23.

160. Γέν. 4, 1-16. Ὁ Κάιν βιώνει τό τραῦμα τῆς ὑποτίμησης τῆς εἰκόνας τοῦ ἑαυτοῦ του ἀφοῦ ὁ «σημαντικός ἄλλος» Θεός (κατά τήν ὀπτική τοῦ Κάιν) προκρίνει τή συμπεριφορά τοῦ Ἀβελ (ὁ ὁποῖος ἀπό εὐγνώμοσύνη διαλέγει ὅ,τι πιό καλό καί πλούσιο νά προσφέρει στόν Θεό) ἐνῶ ὁ ἴδιος ἔπραττε πονηρά. Γέν. 4, 7. Προκειμένου ὅμως νά διορθώσει τό λάθος του προτίμησε νά ἐξαφανίσει τόν ἀδελφό του. Γιά νά μήν ὑπάρχει μέτρο συγκρίσεως «ἔσπασε τόν καθρέφτη» (φόνευσε τόν ἀδελφό του) πού τοῦ χαλοῦσε τήν εἰκόνα καί τήν αὐτοεκτίμηση.

161. Ρωμ. 12, 5: οὕτως οἱ πολλοὶ ἐν σώμᾳ ἐσμεν ἐν Χριστῷ, ὁ δὲ καθ' εἷς ἀλλήλων μέλη.

πρωτόπλαστοι αίσθάνθηκαν γυμνοί. «Καί ἔγνωσαν ὅτι γυμνοί ἦσαν».¹⁶² Ἐνῶ πρὶν ἀπὸ τὴν πτώση «ἦσαν καὶ οἱ δύο γυμνοί... καὶ οὐκ ἡσχύνοντο»¹⁶³ ἔπειτα «προσγειώθηκαν ἀνώμαλα» στὴν ὑπαρξιακή τους πραγματικότητα, δηλαδή, τὴν κτιστότητα τῆς φύσης τους δίχως τὴ στοργικὴ κάλυψη τῆς Χάρης-δόξας τοῦ Πατρός. Ἐγνωσαν, δηλαδή, βίωσαν ὑπαρξιακά, ὅτι ἦσαν γυμνοί, δηλαδή, κτιστοί, φθαρτοί, δίχως τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ. Ἡ Χάρις, «ἡ δόξα τῆς Ἀθανασίας»,¹⁶⁴ τοῦ Θεοῦ κάλυπτε τὴν ὑπαρξιακὴ γυμνότητά τους.

Πρὶν ἀπὸ τὴν πτώση δὲν ὑπῆρχε ἀπόσταση μεταξύ τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὕας (διότι βίωναν τὴν ἐνότητα στὴ Χάρις τοῦ Θεοῦ), δὲν ὑπῆρχε ἀξιολογικὴ κλίμακα (καλός, κακός, ἀρεστός ἢ μὴ) ἀπλῶς ὁ ἓνας ταυτίζονταν μὲ τὸν ἄλλο ἐν Χριστῷ (ὡς ἓνα σῶμα καὶ μία καρδιά). Ἡ ἄρρητη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐνεργοῦσε ἐντὸς τους. Μετὰ τὴν πτώση ἀρχίζουν νὰ ἀξιολογοῦν (μονομερῶς καὶ συμφεροντολογικῶς), νὰ κατακρίνουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, νὰ ἐπιρρίπτουν καὶ νὰ μεταβιβάζουν εὐθύνες ὁ ἓνας στὸν ἄλλο καὶ οἱ δύο στὸν Θεό. Ἐνῶ, δηλαδή, πρὶν δὲν ἐκδήλωναν φόβο καὶ ἄμυνα, λήψη μέτρων προστασίας πρὸς τὸν ἄλλο, μετὰ τὴν πτώση ἔρραψαν φύλλα συκῆς, καλύπτρες,¹⁶⁵ γιὰ νὰ κρύβονται ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλο καὶ οἱ δύο ἀπὸ τὸν Θεό. «...Μέσα στὴν ἀρχικὴ ἀθῶα ἀσφάλεια τῆς γυμνότητάς του ὁ ἄνθρωπος δὲν αἰσθάνθηκε τὴν ἀνάγκη τῆς προστασίας ἐνδύματος γιὰ τὸν ἑαυτό του, τώρα ὑπερβαλλόντως ἔχει μὴ τέτοια ἀνάγκη καθὼς ἐκδιώκεται ἀπὸ τὸν παράδεισο».¹⁶⁶ **Στὸ περιβάλλον τῶν σχέσεων ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος δὲν φοβᾶται νὰ δείχνει αὐτό, πού εἶναι, διότι μετέχει στὴ «δόξα» (ἐνέργεια ἀγάπης) τοῦ Θεοῦ, πού δὲν ἀφήνει τὴν ὑπαρξὴ νὰ κατακλυστεῖ ἀπὸ τὴν ἀδυναμία τῆς κτιστότητάς της καὶ τὸν τρόπο τοῦ θανάτου.** «Ὁ ἄνθρωπος, ἀνακαλύπτοντας ὅτι ἔχει πατέρα καὶ ἀγαπᾶται χωρὶς τὸν τρόπο τοῦ θανάτου, συναίσθημα, τό ὁποῖο ὁδηγεῖ τὸν βρωτὸ Κáιν στὴ συσπεί-

162. Γέν. 3, 7.

163. Γέν. 2, 25.

164. Σάββας Ἀγουρίδης, *Μῦθος-Ἱστορία-Θεολογία. Ἀνάλυση περικοπῶν ἀπὸ τὰ κεφ. 1-11 τῆς Γενέσεως*, Δελτίο Βιβλικῶν Μελετῶν, τόμος 6ος, Ἰανουάριος-Ἰούνιος 1987, ἔτος 16, σελ. 16.

165. Γέν. 3, 7: ... ἔρραψαν φύλλα συκῆς καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς περιζώματα.

166. Σάββας Ἀγουρίδης, *Μῦθος-Ἱστορία-Θεολογία. Ἀνάλυση περικοπῶν ἀπὸ τὰ κεφ. 1-11 τῆς Γενέσεως*, Δελτίο Βιβλικῶν Μελετῶν, τόμος 6ος, Ἰανουάριος-Ἰούνιος 1987, ἔτος 16, σελ. 36.

ρωση στόν έαυτό του, στήν ιδιοτέλεια καί κατ' επέκταση, σέ όλα τά βασικά ύπαρξιακά καί ψυχολογικά προβλήματα, πραγματοποιεί τήν έξοδο από τήν όμφαλοσκοπική θεώρηση τών πραγμάτων, στήν όποία εθίζεται ένας άνθρωπος από τή νηπιακή ήλικία του, σέ ένα άλλο τρόπο ύπαρξης καί σκέψης, ό όποιος προϋποθέτει τήν αναγέννηση έξ ύδατος καί Πνεύματος... καί διέπεται από τήν αγάπη».¹⁶⁷ Δίχως όμως Θεό, ό άνθρωπος δέν άντέχει, φοβάται νά άντικρύσει τήν αλήθεια τής κτιστότητας, τή φθορά καί τόν θάνατο διότι έτσι θά περιπέσει στή θλίψη καί στήν απελπισία, θά καταποθεϊ από τό θεμέλιο κάθε φόβου καί κάθε ανασφάλειας, τόν ύπαρξιακό θάνατο. Πράγματι δίχως τήν αγάπη του Θεού δέν «άντέχεται» όλη ή αλήθεια του ανθρώπου (πόνος, αρρώστια, θάνατος). Έπιλέγεται μόνο ό,τι τόν εύχαριστεί. Ό άνθρωπος δίχως Θεό-πατέρα δέν διαχειρίζεται τή σεξουαλικότητά του για νά αγαπήσει, για νά συνοδοιπορήσει μέ ένα άλλο πρόσωπο πρός όμοίωση Θεού, αλλά για νά ίκανοποιήσει τή βιολογικότητά του, νά ύπερβεί προσώρας τή μοναξιά του. Η τεκνοποιία δέν άποτελεϊ άνοιγμα από τήν αϋτάρκεια του ζευγαριού καί μοίρασμα τής αγάπης του σέ άλλες κατ' εικόνα Θεού ύπάρξεις, αλλά παγανιστική προσπάθεια άθανασίας μέσα στόν κόσμο.

Η αύξηση τής έπιθετικότητας, ή ενεργοποίηση ψυχολογικών άμυντικών μηχανισμών ως προστασία εναντι τών φοβικών του συνδρόμων έχουν ως άποτέλεσμα τή διχόνοια, τήν έσωτερική διάσπαση, τήν άπομόνωση καί τήν ανατροφοδότηση ανασφαλειών. Η ναρκισσιστική προσπάθεια ως αίσθηση κυριαρχίας καί έπιβολής του έγώ, άποσκοπεί όχι μόνο στό νά τό «διασώσει» από τή συνειδητοποίηση τής γυμνότητάς του ένώπιον του θανάτου, αλλά καί τήν ύπαρξιακή γυμνότητα (έλλειψη αγάπης) πού νοιώθει ένώπιον τών άλλων, καί του ίδιου του έαυτού του. Τό «έγώ» καθίσταται μετά τήν πτώση προβληματικό ως πρός τίς σχέσεις (σάν ένα κακομαθημένο παιδί, πού τά θέλει όλα από όλους), καί άδύνατο νά άντιμετωπίσει τίς ψυχοβιολογικές παρορμήσεις του καί τό έσωτερικευμένο αίσθημα τής άποτυχίας καί τής ύπαρξιακής άπαξίωσης. Η άποτυχία τής σχέσης μέ τόν Θεό **έγγράφεται στό άσυνείδητό του ως άπαξίωση καί ύποτίμηση τής άξίας του** μέ έπίρριψη τής εύθύνης στόν Θεό καί

167. Σωτήριος Δεσπότης, *Φιλοσοφική Έθική καί Χριστιανική Έθική*, στό «Πίστη καί βίωμα τής Όρθοδοξίας», τόμος Γ', Διαχρονικές συνιστώσες τής Χριστιανικής Θεολογίας στήν Όρθοδοξία, ΕΑΠ, Πάτρα 2008, σελ. 189.

στή θέση του Θεού όποιους θεωρεί θεούς μέ πρώτη τή μητέρα του, τόν/τή σύζυγο κ.τ.λ. Ἔτσι πάντοτε εὐθύνεται ὁ ἄλλος γιά ὅποιοδήποτε κακό του συμβαίνει. Ὁ Наркиссизм, ὅπως εἶδαμε στό πρῶτο κεφάλαιο, ἐδράζεται ἀκριβῶς σέ αὐτό τό αἶσθημα τῆς ὑποτίμησης. Ἐνῶ ἡ ψηφιακή κοινότητα καί ἡ δημιουργία μίας ἄλλης τάξεως εἰκονικῆς πραγματικότητας, λειτουργεῖ ὡς ἀπόκρυψη, ὡς φύλλα συκῆς, ἀπό τήν πραγματικότητα του θανάτου ὡς τελικῆς ὑπαρξιακῆς κατάληξης. «Ὅπου τό πρόσωπο δέν καλεῖ σέ διάλογο, ἡ γυμνότητα προκαλεῖ σ' ἕνα ὑποκατάστατο κοινωνίας».¹⁶⁸

Ἐπιβάλλεται ἐπίσης νά τονιστεῖ πῶς ἡ πτώση ἀποτελεῖ ἔκπτωση ἀπό τή σχέση, μέ τήν ἔννοια ὅτι καθιστᾷ τόν κάθε «ἄλλο» ὄχι ἐλεύθερο καί ἀγαπῶν ὑποκείμενο, ἀλλά ἀνελεύθερο ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης, (ὅπου κάθε «ἄλλος» εἶναι ὁ «ἄλλος» ἄνθρωπος, ὁ Θεός, τό κτιστό περιβάλλον). Κατά τήν ψυχολογική γλῶσσα ἡ πτώση καθιστᾷ τόν «ἄλλο» ἐαυτοαντικείμενο. Ὁ ἄνδρας ἀγαπᾷ τή γυναῖκα, γιατί τή θεωρεῖ δικό του ἀντικείμενο, ἡ γυναῖκα τό παιδί, διότι τό θεωρεῖ προέκτασή της, τό περιβάλλον τό θεωρεῖ ἰδιοκτησία του. Ἡ ἔκπτωση στήν ἐγωκεντρική θεώρηση τῶν σχέσεων ἐξέθεσε στόν Ἀδάμ τήν αἴσθησή τῆς γυμνότητας ὡς ὑπαρξιακῆς μοναξιάς. **Στήν οὐσία ὁ Наркиссος αἰσθάνεται πάντα γυμνός, διότι δέν ἱκανοποιεῖται ὑπαρξιακά, ἀλλά πρὸς ὥρας κρύβει τή μοναξιά του μέ τήν ψευδή κοινωνικότητά του.** Ἐμφανίζει τόν ἐξωτερικά χαρούμενο καί ἀψευγάδιαστο ἑαυτό του μέσα ἀπό τήν selfie. Προκαλεῖ νά τόν ζηλέψουν γιά νά νοιώσει ἀξία, ἀποτελώντας ὁ ἴδιος τό ἀντικείμενο τῆς προσοχῆς νοιώθει ὅτι δέν εἶναι μόνος. Ὅταν οἱ ἄλλοι τόν θαυμάζουν ἐπιβεβαιώνει τήν ἀξία του. **Δέν ἔχει ἀνάγκη μία σχέση, ἀλλά τόν θαυμασμό πού προκύπτει ἀπό αὐτήν.** Ὁ Наркиссизм εἶναι τά φύλλα τῆς συκῆς, ἀποκρύπτει τήν κενότητα καί τό μηδέν τῆς ὑπαρξης δίχως κοινωνία μέ τόν Θεό, δημιουργώντας ὑποκατάστατα καί ἀπομιμήσεις τῆς πραγματικῆς Ζωῆς. Ἴσως μποροῦμε νά τόν ταυτίσουμε μέ τόν δερμάτινο χιτῶνα πού ἐνέδυσσε ὁ Θεός τόν Ἀδάμ μετά τήν πτώση γιά νά μπορεῖ νά ἐπιβιώσει σέ ἕνα κόσμο ὑπαρξιακά ἄστοχο, μεταπτωτικό καί ἀφιλόξενο, σκληρό καί ὀδυνηρό, ἀπότοκο τῆς Наркиссιστικῆς του ἐπιλογῆς. «Ὁ Θεός τούς ἔκανε γυμνοὺς γιά τή ζωή μέσα στόν παράδεισο, ὁ ἴδιος μετά

168. Χρήστος Γιανναρᾶς, *Ἡ κρίση τῆς προφητείας*, ἐκδόσεις Ἰκαρος, Αθήνα 2010, σελ. 112.

τήν παράβασή τους, τούς ντύνει ὅπως τούς πρέπει γιά τή ζωή πού ἔχουν νά κάνουν μακριά ἀπό τόν παράδεισο». ¹⁶⁹ Αὐτούς τούς δερμάτινους χιτῶνες ὁ Θεός **δέν τούς καταστρέφει ἀλλά τούς μεταποιεῖ σέ ὄχημα δικαιοσύνης καί ἀγάπης στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ** στήν Ἐκκλησία. Καί σέ αὐτό τό σημεῖο ἡ θεολογία συμφωνεῖ μέ τήν ψυχολογία. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκη τά Ναρκισσιστικά του στοιχεῖα γιά νά ἐπιβιώσει ὄχι ὁμως γιά νά τά ἀπολυτοποιήσει ἀλλά νά τά μεταμορφώσει σέ ἀγάπη ὁμοιοστατικά κατὰ τό «ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν». ¹⁷⁰

Ὅταν τό κατ' εἰκόνα καίει στά σωθικά τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά δέν ἔχει τρόπο νά τό ἐνεργοποιήσει, νά τό ἐκφράσει στή σχέση του μέ τόν Χριστό, δημιουργοῦνται τά προσωπεῖα. Χρησιμοποιεῖ τά δῶρα-τίς ἀγαπητές ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ γιά νά ἀναδημιουργήσει ἓνα φανταστικό παράδεισο, ὅπου πρακτικά θά ἀπουσιάζει κάθε σχέση προσφορᾶς καί μετοχῆς **ἐνῶ ψηφιακά θά φαντασιώνεται ἀγάπη καί σχέση**. Ἔτσι ἡ «ἀγάπη» θά «ξοδεύεται» σέ ψηφιακούς φαντασιακούς ἐναγκαλισμούς. **Σέ αὐτόν τόν ψηφιακό παράδεισο ὁ ἄνθρωπος, ὡς θεός τοῦ κόσμου, θά χρησιμοποιεῖ κάθε στοιχεῖο τῆς πραγματικότητος, θά ἀπομυζᾷ κάθε ἱκμάδα ἀπό τήν κτίση, ἀπό κάθε πλάσμα, γιά νά ἐπιβεβαιώσει τή θεϊκή του αὐτάρκεια**. «Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ Ἀδάμ καί ἡ Εὐά εἶχαν μέσα τους ἓνα προσωπικό ψυχοδυναμικό ἔρεισμα γιά νά στηρίζουν μέ ἔμφαση αὐτή τήν ψευδή καί φαντασιακή εἰκόνα. Ἦταν ἀκριβῶς τό μετείκασμα, τό φαντασιακό «ἀντίγραφο» ἢ ἀπεικόνισμα τοῦ νεκρωθέντος ἀπό τήν πτώση «κατ' εἰκόνα». ¹⁷¹ Τό κατ' εἰκόνα ἄνευ σχέσεως μέ τόν Θεό ἀποτελεῖ τήν ἐνέργεια πού καταστρέφει τήν κτίση καί τόν ἴδιο τόν ἄνθρωπο. Τήν εὐλογία καί τήν κατάρα του.

Ὁ Ναρκισσισμός – Φιλαυτία ἀποτελεῖ ἐπιλογή λανθασμένου τρόπου «θεραπείας» τοῦ τραύματος τῆς πτώσης. Αὐτός εἶναι ὁ τρόπος πού ἐπιφανειακά ἀντιμετωπίζει τόν πόνο ὄχι ὁμως καί τήν αἰτία τοῦ πόνου. Τό παυσίπονο δέν θεραπεύει τόν πόνο (ὁ ὁποῖος μάλιστα

169. Σάββας Ἀγουρίδης, *Μῦθος-Ἱστορία-Θεολογία. Ἀνάλυση περικοπῶν ἀπό τά κεφ. 1-11 τῆς Γενέσεως*, Δελτίο Βιβλικῶν Μελετῶν, τόμος 6ος, Ἰανουάριος-Ἰούνιος 1987, ἔτος 16, σελ. 36.

170. Ματθ. 22, 39.

171. Ἰωάν. Κων. Κορναράκης, *Ὁ κατὰ φαντασίαν Χριστιανός κάτω ἀπό τό φῶς τῆς εἰκόνας τοῦ Πατερικοῦ ἀνθρώπου*, Ἔκδοση Ἱ. Μονῆς Παντοκράτορος Σωτῆρος Χριστοῦ, Ἅγιος Ἀθανάσιος Κερκύρας, Ἀθήνα 2011, σελ. 19.

ἀποτελεῖ εὐεργεσία ὡς προειδοποίηση τῆς ἀσθένειας), ἀλλὰ τὸν ἀνακουφίζει. Δίνει τὴν ψευδαίσθηση ὅτι ἐπέστρεψε ἡ ὑγεία, ἀλλὰ ἡ ἀσθένεια συνεχίζει νὰ δρᾷ καὶ νὰ ὑποβόσκει ὁ κίνδυνος τοῦ θανάτου στὰ ἔγκατα τῆς ὑπαρξης. Ἔτσι, λοιπόν, τὸν ὀλέθριο δρόμο πρὸς τὸ μὴ εἶναι, ἐπιχειρεῖ νὰ «θεραπεύσει» ὁ Ναρκισσισμός, μένοντας ὅμως προσηλωμένος στὴν ἐπιλογή τῆς αὐτοθέωσης καὶ ἐνισχύοντας τὸ κατὰ φαντασίαν ζῆν εἰδικὰ σέ περιπτώσεις ταπείνωσης καὶ ὑπαρξιακῆς ἐξουθένωσης.

Στόν μεταπτωτικό κόσμο οἱ ἴδιες οἱ δυνάμεις καὶ τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ, δημιουργικότητα, λογικότητα, σοφία, ἐνσυναίσθηση, αὐτοσυνειδησία, ἐλευθερία πού ὁδηγοῦν στὴν ἀγάπη μετατρέπονται σέ ἐργαλεῖα γιὰ ἄμυνα, γιὰ ἐπιθετικότητα, γιὰ κυριαρχικότητα καὶ ἐξουσιαστικότητα. Σέ αὐτό τὸν κόσμο ὁ ἄνθρωπος δέν μπορεῖ νὰ ἐπιβιώσει παρά μόνο προστατεύοντας τὸ μεταπτωτικό ἐγὼ του καὶ ἰδιαίτερα τὴν εἰκόνα του σέ κοινωνικό ἐπίπεδο καὶ σέ ἐπίπεδο συνειδητότητας ἑαυτοῦ. Αὐτό ὅμως ἐνῶ λειτουργεῖ σάν προστασία ταυτόχρονα ἀποτελεῖ τὸ ἐμπόδιο γιὰ νὰ ἀναπτύξει αὐθεντικές ὑπαρξιακές σχέσεις. Δημιουργεῖ προσωπεῖα γιὰ τὴν ψυχοσωματική του ἐπιβίωση, χρησιμοποιεῖ (συνειδητὰ ἢ ἀσυνειδητὰ) τὴν ἐξαπάτηση, τὸν θυμό, τὸ κλάμα, τὸν ἐκφοβισμό, τὴν κολακεία, τὸν ἐντυπωσιασμό, τὴν ἀνταλλαγή (δίνω-παίρνω), τὴν ἐξουθένωση τοῦ ἐχθροῦ, τὴν ἐξιδανίκευση τοῦ τροφέα (π.χ. τὸ παιδί μὲ τὴ μάνα) καὶ τὴν ὑποτίμησή του, ὅταν σταματᾷ νὰ ἐξυπηρετεῖ τὴν ἐπιβίωσή του (ἡ μάνα μετατρέπεται σέ ἄχρηστο ἀντικείμενο). *Παιδιόθεν ὁ ἄνθρωπος δέν ἀποχωρίζεται εὐκολὰ τὴν ἀσφάλεια τοῦ μεταπτωτικοῦ ἐγὼ. Τό ἀντίθετο, ἐξαπολύει ἐπιθέσεις καὶ ἀμύνεται γιὰ νὰ μὴν τὸν ἀποχωριστεῖ.* Ὁ Ναρκισσισμός ταυτίζει τὸ μεταπτωτικό ἐγὼ μὲ τὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἀπώλειά του συνεπάγεται γι' αὐτόν θάνατο. Τὸ τραῦμα μετατρέπεται σέ θανατηφόρα ἐγωκεντρικότητα. Ὁ νάρκισσος θὰ πρέπει νὰ δώσει μάχες γιὰ νὰ διασώσει τὴν εἰκόνα τοῦ ἐγὼ. Μάχες πού ἀπλὰ ὁδηγοῦν στὸν θάνατο τοῦ αὐθεντικοῦ εἶναι. Ὅλοι οἱ πόλεμοι στὴν ἀνθρωπότητα ἔχουν ὡς αἰτία τὴν ἀνάγκη γιὰ ὑποστήριξη τοῦ Ναρκισσιστικοῦ προσωπείου (δύναμη, κυριαρχία, ἐξουσία) καλυπτόμενοι πίσω ἀπὸ ἰδεολογίες (φαντασιακές ἀποθεωτικές εἰκόνες). Ὁ Ναρκισσισμός τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ ὅποιο (σωματικό, ψυχικό) θάνατο στόν κόσμο, διότι ἀποκόπτει κάθε αὐθεντική σχέση μὲ τὸ ὄντως εἶναι.

Ὁ ψηφιακός κόσμος δέν δημιουργήθηκε, οὔτε συντηρεῖται ἐκ τοῦ μηδενός. Ἀνταποκρίνεται σέ ἀνάγκες. Ὁ ἄνθρωπος μέσα ἀπό αὐτόν καλύπτει τήν ὑπαρξιακή του γυμνότητα ἀποκαλύπτοντας πλευρές τοῦ ἑαυτοῦ του, δίχως ὅμως τή δυνατότητα σχέσεων οἰκειότητας, ἐνσυναίσθησης, ἐμπονης ἀγάπης. Αὐτά συμβαίνουν μέ φυσική παρουσία καί σέ πραγματικές σχέσεις. Ἡ εἰκόνα τοῦ μεταπτωτικοῦ ἐγώ μεταβάλλεται **σέ ψηφιακό χιτώνα τῆς ἀνθρώπινης** ὑπαρξης, ἀκόμη πιά τεχνητό καί ψευδαισθητικό. Ὁ ψηφιακός κόσμος ἀποτελεῖ τήν προσπάθεια ἀντιστροφῆς τῆς ἀγιογραφικῆς Βαβέλ, ὅπου οἱ ἄνθρωποι προσπαθοῦν νά ἐπικοινωνήσουν, καταργώντας τούς περιορισμούς χρόνου, τόπου, γλώσσας, περιορίζοντας ταυτόχρονα τήν ἐγγύτητα, τή σωματική ἐπαφή καί τήν ἄμεση ἀλληλεπίδραση. Τή μετοχή, σέ πραγματικό χρόνο, στά αἰσθήματα καί τή ζωή τοῦ ἄλλου. Σέ αὐτή τήν προσπάθεια φαίνεται ὅτι ἡ ἐπικοινωνία ὡς ἀνταλλαγή πληροφοριῶν καί μάλιστα «στημένων» καί «μακιγιαρισμένων» **μετατρέπεται σέ μόνωση πίσω ἀπό μία ὀθόνη καί προσπάθεια ἐπιβολῆς μίας εἰκόνας**. Ὅλα γίνονται εὐκολα, πατώντας ἓνα κουμπί, πού παραπέμπει σέ ἓνα συναίσθημα ἄνευ περιεχομένου. **Δέν εἶναι ὁ ψηφιακός κόσμος κακό δημιούργημα τοῦ ἀνθρώπου. Τό μεταπτωτικό περιβάλλον καί ἡ ὀπτική ἐντός τοῦ ὁποίου χρησιμοποιεῖται, ὁδηγεῖ σέ ὑποκατάσταση τῶν σχέσεων**. Ἡ χρήση του ὡς ἐργαλείου ἀνάπτυξης τοῦ Ναρκισσισμοῦ ἐπιβαρύνει τόν ἀνθρώπινο ψυχισμό, ἀποπροσανατολίζοντας τόν ἄνθρωπο ἀπό αὐθεντικές σχέσεις. Ὁ ψηφιακός κόσμος δημιουργεῖ ἓνα πέπλο, ἓνα ἐπιπλέον χιτώνα ἀποκρυψῆς τῶν ἀνασφαλειῶν, τῆς μοναξιᾶς, τοῦ φόβου γιά συνάντηση, ἀλλά καί ἀποκάλυψης τοῦ μίσους, τῆς ἐπιθετικότητας, τῆς σεξουαλικότητας στήν ἀπρόσωπη ἐκδοχή τους. Ἄλλωστε τό κτύπημα ἐκ τοῦ μακρόθεν καί ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἀποδεικνύει τή δειλία ἔκφρασης αὐτῶν τῶν συναισθημάτων σέ προσωπικό ἐπίπεδο. Στόν ψηφιακό κόσμο, λοιπόν, αὐτό γίνεται πιά εὐκολο.

Μετά τήν πτώση ὁ ἄνθρωπος περιορίζεται ἀπό τή μεταπτωτική του φύση¹⁷² (κύκλος γέννησης καί θανάτου, ἀσθένεια, φθορά, τρεπτότητα, θάνατος) τήν ὁποία ἀναζητᾷ νά ὑπερβεῖ μέσα ἀπό ψευδαισθη-

172. Ρωμ. 7, 23: ...βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατεύμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου καὶ αἰχμαλωτίζοντά με ἐν τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος· τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;

τικές καταστάσεις καί εικόνες έαυτού. 'Ο Θεός μετατρέπεται σέ ισχυρό εἶδωλο, ἔργο τῶν χειρῶν τοῦ ἀνθρώπου. «Τό εἶδωλο εἶναι ἡ ἀλλοτριωμένη μορφή τῆς ἐμπειρίας πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος γιά τόν ἑαυτό του. Λατρεύοντας ἕνα εἶδωλο, ὁ ἄνθρωπος λατρεύει τόν ἑαυτό του... μιά μερική, περιορισμένη ἄποψη τοῦ ἀνθρώπου: τῆς νοημοσύνης του, τῆς φυσικῆς του δύναμης, τῆς φήμης του κ.τ.λ.». ¹⁷³

Ταυτόχρονα ἡ συνεχιζόμενη πρόνοια τοῦ Θεοῦ ἀκόμα καί σέ αὐτή τή μεταπτωτική κατάσταση γεννᾷ ἐλπίδες. Ἄν καί γεννιόμαστε καί ζοῦμε σέ ἕνα μεταπτωτικό κόσμο, ἡ σάρκωση τοῦ Θεοῦ, στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ἀνατρέπει τά δεδομένα. Παρέχει τή δυνατότητα γιά ἐπανεύρεση τοῦ κατ' εἰκόνα καί πρὸς ὁμοίωση, προτείνοντας τή σταυροαναστάσιμη ζωή, τήν ἀναγέννηση τῆς ζωῆς σέ ἐσχολογική πορεία πρὸς τή Βασιλεία ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καί τῆς ἐν ἐλευθερίᾳ κατάφασης καί συνέργειας τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό.

3.3 'Ο ὄντολογικός Ναρκισσισμός ὡς ὑποστασιοποίηση τοῦ «κακοῦ» στόν κόσμο

Τί σημαίνει ὅμως μεταπτωτικός ἄνθρωπος; Πῶς ὀρίζεται τό κακό στόν κόσμο καί πῶς ὀρίζεται ὁ ὄντολογικός Ναρκισσισμός;

Ἡ πτώση ὡς ἐπιλογή αὐτοθέωσης, ἀποσυνέδεσε τή θέωση μέ τόν ἴδιο τόν Θεό καί αὐτονόμησε τό κατ' εἰκόνα, ἀφοῦ τό κατέστησε ἀνενεργό ὡς πρὸς τόν τελολογικό του στόχο. «Ἡ πτώση γιά τόν ἄνθρωπο καί τή σύνολη Δημιουργία τοῦ Θεοῦ στοιχειοθετεῖ ὄντολογικό ναρκισσισμό (εἶναι = εἶναι), ὄντολογική ἐκπτώση ἀπό τήν Ἀλήθεια τῆς ὑπαρξης τῶν δημιουργημάτων (εἶναι = εἶναι σέ κοινωνία μέ τόν Θεό)». ¹⁷⁴ 'Ο ὄντολογικός Ναρκισσισμός ἀποτελεῖ ἐγκλωβισμό πρὸς τό μή εἶναι. Αὐτό ἀποτελεῖ τήν τραγωδία τοῦ ἀνθρώπου. ***Ὁ πόνος, ὁ κόπος, ἡ ἀσθένεια, ἡ διάσπαση καί ἡ διάσπαση στό βιολογικό καί ψυχικό εἶναι τοῦ ἀνθρώπου, ἡ βία, ἡ ἐπιθετικότητα, ἡ φθορά, ἡ ἀστάθεια κάθε εἶδους, ὁ φόβος, ἡ ἀνασφάλεια, δέν εἶναι***

173. Erich Fromm, *Καί ὡς Θεοί ἔσεσθε*. Μία ριζοσπαστική Ἑρμηνεία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί τῆς παράδοσής της, ἐκδόσεις Μπουκουμάνη, Ἀθήνα 1977, σελ. 51.

174. Κωνσταντῖνος Ἀγόρας, «Ὁμοίωση» καί Ἀφθαρσία: Ἑσχατολογικός ὀρίζοντας, στό «Πίστη καί βίωμα τῆς Ὁρθοδοξίας», τόμος Α', Δόγμα, Πνευματικότητα καί Ἥθος τῆς Ὁρθοδοξίας, Συλλογικός τόμος, Κ. Ἀγόρας, Στ. Γιαγκάζογλου, κ.ἄ., ΕΑΠ, Πάτρα 2002, σελ. 133.

ἐκ Θεοῦ,¹⁷⁵ ἀλλά εἰσῆλθαν στὸν κόσμον ἀκριβῶς ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἔκπτωσης τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν κοινωνία μὲ τὸν Θεό. Ὁ W. Rich (ψυχολόγος), ὑποστηρίζει ὅτι ἡ τάση πρὸς τὸν θάνατο καὶ ἡ ροπή πρὸς τὴν καταστροφή δὲν ἐνεργοῦν αὐτοδύναμα, ἀλλὰ ἀντλοῦν τὴν ὑπαρξή τους ἀπὸ τὴ σύγχυση τῶν στόχων καὶ τὴν ἀποτυχία νὰ γεμίσει ἡ ζωὴ μὲ ἀγάπη.¹⁷⁶ Ὁ ἄνθρωπος προσπαθώντας νὰ ὁμοιάσει μὲ τὸν Θεό ἀνοίγεται, γίνεται ἓνα ἀνοικτὸ σύστημα πού προσπαθεῖ νὰ ἔλθει σὲ κοινωνία μὲ τὸν Θεό, ἐνῶ ἀντίθετα μὲ τὸ νὰ εἰδωλοποιεῖ τὰ πάντα γύρω του ἀκόμη καὶ τὸν Θεό ὡς ἀντικαθρέφτισμα τοῦ ἑαυτοῦ του, γίνεται ἓνα κλειστὸ σύστημα πού ὁδηγεῖ στὸν θάνατο. Ἀφοῦ τὸ εἰδῶλο εἶναι ἡ σκιά τοῦ ἑαυτοῦ του, ἡ ἐθελούσια τύφλωση ἐναντι τῆς ζωντανῆς ἀλήθειας, τοῦ ζωντανοῦ Θεοῦ. **«Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν εἰδωλολατρία καὶ τὴν ἀναγνώριση τοῦ Θεοῦ εἶναι, σὲ τελευταία ἀνάλυση, ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν ἀγάπη τοῦ θανάτου καὶ τὴν ἀγάπη τῆς ζωῆς».**¹⁷⁷

Ἐπίσης θὰ πρέπει νὰ τονιστεῖ πὼς **τό κακὸ δὲν ἔχει τὴ βάση του στὴ δημιουργία, οὔτε στὴν ὁρατὴ κτίση, οὔτε στὴ σωματικότητα.** Ἡ πτώση δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, **ἀλλὰ τῆς προαιρέσεώς του.** Ἡ ἐπιλογή τοῦ Ἀδάμ μετέδωσε τὴν ἀσθένεια τῆς πτώσης στὴ φύση καὶ στὴν κτίση. Ἡ ἐπιλογή τοῦ Ἀδάμ πού δὲν πόθησε τὸν Θεό ἀλλὰ μερικές ἀπὸ τίς ιδιότητές Του (π.χ. αἰωνιότητα),¹⁷⁸ περιορίσε τὴν ἐλευθερία του στὴ γεύση τῶν αἰσθητῶν, ἀποσυνέδεσε τὰ δῶρα τῆς κτίσεως τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πηγὴ τους. Ἡ ὁρατὴ κτίση (ἡ ὁποία θὰ ἐνεργοῦσε ὑπηρετικά, μετέχοντας ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος «κατὰ χάριν στὴν ἴδια μὲ τὸν Θεό σοφὴ γνώση τῶν ὄντων»),¹⁷⁹ παραπέμποντάς τον στὴν ἐπίγνωση τῆς αἰτίας του καὶ τοῦ σκοποῦ του καὶ στὴν ἀτρεψία-σταθερότητα (μὲ τὴ μετοχὴ τῆς χάριτος), στὴ σχέση του μὲ τὸν Θεό. Ἐπομένως ἡ ἄκαιρη με-

175. Σοφία Σολ. 1, 13: ὅτι ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ τέρπεται ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώντων.

176. Νίκος Μαρτσούκας, *Κόσμος, ἄνθρωπος, κοινωνία κατὰ τὸν Μάξιμο Ὁμολογητὴ*, ἐκδόσεις Γρηγόρη, Ἀθήνα 2014, ὑποσ. 21, σελ. 344-345.

177. Erich Fromm, *Καὶ ὡς Θεοὶ ἔσεσθε*. Μία ριζοσπαστικὴ Ἑρμηνεία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τῆς παράδοσής της, ἐκδόσεις Μπουκουμάνη, Ἀθήνα 1977, σελ. 51.

178. Φτάνει νὰ ἀναρωτηθοῦμε τί ἀξία θὰ εἶχε ἡ αἰωνιότητα δίχως ἀγάπη. Καὶ ὅμως ὁ Ἀδάμ ἐπιθύμησε τὴν αἰωνιότητα ἀποκηρύσσοντας τὸν Θεό τῆς ἀγάπης.

179. Ὁ.π., σελ. 47.

τάληψη από τό δένδρο τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ ἀπομόνωσε τήν ὀπτική τοῦ ἀνθρώπου σέ ἐνδοκτισιακά πλαίσια, δημιουργώντας ἕνα πλαστό καί ἀνεπαρκή ἑαυτό (περιορισμένο στήν ψυχосωματικότητα¹⁸⁰ ἄνευ ζωογόνου Πνεύματος), ἀναγκάζοντάς τον ἔτσι νά δημιουργεῖ προσωπεῖα γιά νά ἐπιβιώσει. Ὁ Ναρκισσισμός στόν πυρήνα του εἶναι ἡ βίωση τῆς **ἀπουσίας**. **Ἀπουσία** ὄχι μόνο νοήματος οὔτε ἀπλά μιᾶς αἰσθησης ἀγάπης ἀλλά τῆς ἐμπειρίας τῆς ἀγάπης. Ἀπό αὐτή τήν Ἀπουσία προκύπτει ἡ ἐξουσιαστικότητα καί ἡ προσπάθεια κυριαρχίας τοῦ ἐνός ἐναντι τοῦ ἄλλου φύλου ἀντί τῆς ἀλληλοπεριχώρησης. Ὅπως καί ἡ κυριαρχία ἐπὶ τῆς φύσεως, τῆς καταχρήσεως τοῦ κτιστοῦ περιβάλλοντος.

Ὁ Ναρκισσισμός ἀποτελεῖ γιά τή θεολογία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας πάθος καί ἀσθένεια στόν ἄνθρωπο. Στή γλώσσα τῶν πατέρων ἀποκαλεῖται «Φιλαυτία» καί θεωρεῖται ὡς μητέρα τῶν παθῶν. «Πρόσεχε τόν ἑαυτό σου ἀπό τή μητέρα τῶν παθῶν, δηλαδή, τή φιλαυτία, πού εἶναι ἡ παράλογη ἀγάπη τοῦ σώματος».¹⁸¹ Στό κέντρο κάθε πάθους-ὑπαρξιακῆς ἀστοχίας, ὑπάρχει ἕνας κοινός σπόρος. Ὁ κοινός παρανομαστής κάθε πάθους ἀποτελεῖται ἀπό τόν πειρασμό τῆς αὐτοθέωσης ἡ ὁποία προῆλθε ἀπό τήν πτώση καί τήν τραγωδία τῆς ὄντολογικῆς ἐκπτώσεως στό μηδέν καί στόν θάνατο. Ἡ φιλαυτία εἶναι ἡ ἐκτροπή τοῦ κατ' εἰκόνα ἀπό τήν ἀγάπη πρὸς τόν Θεό καί τόν πλησίον στόν ἑαυτό. Κάθε πάθος ἀποτελεῖ ἀστοχία ἀγάπης. Τό κακό δέν ὑπάρχει σάν ὑπόσταση, ἀλλά μιμεῖται μέ θράσος τήν ὑπαρξη.

Ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἔδωσε ὑπόσταση, ὅταν κατέστησε ὡς μοναδικό κέντρο, ἄξονα, καί λόγο ὑπαρξης τοῦ κόσμου τό ἐγώ του. Τό κατ' εἰκόνα ἀμαυρώθηκε, ἔχασε τή λάμψη καί τή ζωογόνο παρουσία του ὡς παραπομπή σέ ἐνότητα καί προσωπική σχέση. Τό τραῦμα τοῦ ἀποχωρισμοῦ ἀπό τόν Θεό ἔγινε ἡ ἀφορμή νά στραφεῖ ὁ ἄνθρωπος στήν ὕλη γιά νά βρεῖ παρηγοριά, γι' αὐτόν τόν λόγο καί τήν αὐτο-

180. Ψυχὴ καί σῶμα ἀποτελοῦν ἐνιαῖο σύνολο καί κτιστὴ πραγματικότητα, ὕλικὴ δημιουργία πού ἀπαρτίζουν τήν ἀνθρώπινη φύση. Τό κατ' εἰκόνα ἐγγράφηκε στήν ψυχосωματικὴ ὑπαρξη τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἐνιαῖο σύνολο πού ἀπαρτίζει τόν ἄνθρωπο. Ἡ Χάρη ὡς κλήση γιά μετοχή καθιστᾷ τόν ἄνθρωπο πρόσωπο. Δημιούργημα μέ ἰδιαίτερη κλήση γιά πρόσληψη τῆς Χάρης ἀλλὰ ὄχι ξεχωριστό (αὐτονομημένο ὄντολογικά) ἀπό τήν κτίση.

181. Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, *Κεφάλαια περὶ Ἀγάπης*, Ἑκατοντάδα Β', Εἰσαγωγή ἀπὸ Χρήστο Παναγιώτου, Ε.Π.Ε, Θεσσαλονίκη 1985, 59, σελ. 241.

νομεί, τή λατρεύει στίς ἐξιδανικευμένες, ὅμως μορφές της. Τό ὄραμα καί ἡ τάση γιά πραγμάτωση τῆς ἐν Χριστῷ ἔνωσης τῶν πάντων μετατρέπονται σέ αὐτοθέωση ἐντός τοῦ κόσμου καί ὁ ὀρίζοντας τοῦ ἀνθρώπου περιορίζεται **στήν κυριαρχία τῆς βίας καί τήν ἐπιβολή τοῦ δυνατοῦ, στόν βιολογικό αὐτοματισμό καί στόν θάνατο**. Ὅτιδῆποτε συμβαίνει ἀποδίδεται στήν τύχη, σέ ἕνα φυσικό-βιολογικό αὐτοματισμό ἢ στήν αὐτονομημένη προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου, ὄχι στή συνεργασία Θεοῦ καί ἀνθρώπου.¹⁸² Ἡ ἐργασία, ἐνῶ προπτωτικά ἀποτελοῦσε συνεισφορά στή δημιουργία,¹⁸³ προσφορά καί εὐχαριστιακή ἀνταπόκριση στόν Θεό, μεταπτωτικά ἐπιφέρει ὁδύνη καί πόνο γιά τήν ἐξασφάλιση τῆς ἐπιβίωσης. Ὅχι ὅτι στόν παράδεισο δέν ὑπῆρχε ὁ κόπος¹⁸⁴ τῆς ἐργασίας (ὁ κόπος βοηθᾷ τόν ἄνθρωπο νά ὠριμάζει στήν ἐπίγνωση τῶν ὁρίων του καί ταυτόχρονα νά ἐκτιμᾷ τήν προσφορά τοῦ «ἄλλου»), ἀλλά, γιατί ἡ ἐργασία ἔχασε τόν εὐχαριστιακό προορισμό της, τή σχεσιακή νοηματοδότησή της. Κουράζει ὅ,τι δέν ἔχει νόημα, ὅ,τι δέν ἀποδίδει χαρά. Γι' αὐτό ὁ κόπος μετατρέπεται σέ ὁδύνη καί ἡ ἐργασία σέ δουλεία, ἔχοντας δυσανάλογα ἀποτελέσματα σέ σχέση μέ τόν κόπο πού καταβάλλει ὁ ἄνθρωπος.

Οἱ σχέσεις ψεύτισαν, γιατί δέν ἄντεξαν στόν πόνο τοῦ χωρισμοῦ ἀπό τόν Θεό τῆς ἀγάπης καί τῆς ἐλευθερίας, καί στράφηκαν σέ εἰκόνες καί φαντασίες. Δίχως καμία δυνατότητα ὑπέρβασης ψυχο-βιολογικῶν ὁρίων τοῦ ἀνθρώπου ἡ ζωή αὐτόματα καί ἀμετάκλητα καταλήγει στόν θάνατο. Ἐπειδή ὅμως ἡ πραγματικότητα τοῦ θανάτου, ἡ θνητότητα, ματαιώνει τήν αὐτοθέωση, τότε ὁ ἄνθρωπος καταφεύγει σέ μία φαντασιακή αὐτοθέωση. Αὕτη γίνεται εὐκολότερα ἐφικτή στόν ψηφιακό κόσμο. Ἡ ἐπιθυμία γιά τή ζωή ὡς κοινωνία προσώπων, ἡδονή τῆς θέας τοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ, ἡ συνάντηση

182. Ἡ συνηθισμένη στάση, ἐγώ τό ἔκανα ὅταν πρόκειται γιά κάτι καλό καί ὠραῖο, ὁ ἄλλος τό ἔκανε ὅταν πρόκειται γιά κάτι ἀρνητικό. Πολλές φορές στή θέση τοῦ «κακοῦ» βάζουμε ἐκτός ἀπό τόν ἄλλο ἄνθρωπο καί τόν ἴδιο τόν Θεό (Θεοδικία).

183. Γέν. 2, 15: «*Εργάζεσθαι αὐτόν*». *Γένεσις*, Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια Ἀρχ. Ἱερεμίου Φούντα, *Ἑρμηνεῖα Παλαιᾶς Διαθήκης*, τόμος πρῶτος, Ἀποστολική Διακονία, Ἀθήνα 2004, σελ. 30.

184. Γέν. 1, 28: «Ἡ κυριαρχία αὕτη τοῦ ἀνθρώπου δέν γίνεται χωρίς κόπο, δέν εἶναι ὅπως ἡ κυριαρχία τοῦ Θεοῦ...» *Γένεσις*, Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια Ἀρχ. Ἱερεμίου Φούντα, *Ἑρμηνεῖα Παλαιᾶς Διαθήκης*, τόμος πρῶτος, Ἀποστολική Διακονία, Ἀθήνα 2004, σελ. 375.

αύθεντικῶν προσώπων καί ὄχι προσωπείων, περιορίστηκε στήν ἐπιθυμία καί στή μεθόδευση γιά νά ὑποστηριχθεῖ εἰκονικά καί ψευδαισθητικά τό «ὡς θεοί ἔσεσθε».¹⁸⁵

Ἡ ὑπερηφάνεια καί ἡ ἀλαζονεία ἀποτελέσαν τό πάθος τοῦ ἀνθρώπου, πού προῆλθε ἀπό τήν πτώση. Ὁ ἄνθρωπος ταυτίζεται μέ ὅτι θεωρεῖ σημαντικό γιά τή σωματική καί ψυχική του ἐπιβίωση. Θεωρεῖ ὡς πεμπτουσία καί ἀναγκαία συνθήκη ὑπαρξῆς του εἴτε τήν ιδιοκτησία, εἴτε τήν κοινωνική εἰκόνα, εἴτε τά φυσικά καί ψυχολογικά του χαρίσματα, εἴτε τίς ὁμάδες καί τά ἔθνη, εἴτε ἄλλους ἀνθρώπους. Τίποτα ὅμως ἀπό ὅλα αὐτά δέν τόν συντηρεῖ καί δέν τόν προωθεῖ στήν ὑπαρξη. Ἀντίθετα τόν ἐξαρτᾷ καί τόν γεμίζει μέ ἔπαρση θεωρώντας ὅτι κατέχει τή δύναμη κυριαρχίας ἐπάνω σέ ἀνθρώπους καί περιβάλλον. «Ἡ ἔπαρση τοῦ ἀνθρώπου ἀρχίζει, ὅταν αὐτός ἀπομακρύνεται ἀπό τόν Κύριο καί ὅταν κρατᾷ τήν καρδιά του μακριά ἀπό τόν Πλάστη του».¹⁸⁶

Ὁ Ναρκισσισμός, ὅπως περιγράφηκε προηγουμένως στήν ψυχολογική του διάσταση ἐμπεριέχει στή θεολογική ἀγιογραφική ἐκδοχή του, τή φυσίωση (φούσκωμα),¹⁸⁷ τήν κενοδοξία, τήν προσποίηση, τήν ἀλαζονεία, τήν ὑποκρισία, τήν ἀνθρωπαρέσκεια. Ταυτίζεται μέ τή φιλαυτία ὡς ἐγκεντρικότητα. Ἐξ αὐτῆς μπορεῖ νά ἐκφραστεῖ ὡς γαστριμαργία (ἐντονη περιποίηση τοῦ σώματος), ὡς ματαιοδοξία-κενοδοξία (ἀναζήτηση τῆς δόξας τῶν ἀνθρώπων), ὡς φιλοχρηματία (ἄντληση νοήματος ὑπαρξῆς ἀπό τήν ὕλη).¹⁸⁸ Ὁ Ναρκισσισμός τείνει περισσότερο νά ταυτιστεῖ μέ τήν κενοδοξία, ὡς ἀναζήτηση τῆς δόξας, τῆς καλῆς εἰκόνας, τῆς ἀποθέωσης τῆς εἰκόνας τοῦ ἀπό τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. «Αἰτία τῆς κενοδοξίας εἶναι ἡ διαστροφή καί ἡ παθολογική ἐκτροπή τῆς φυσικῆς τάσης τοῦ ἀνθρώπου γιά δοξασμό ἢ ὁποία διαδέχεται μιά ὄντολογική ἀποστέρηση ἢ ματαιώση... Ἡ κενοδοξία βυθίζει τόν ἄνθρωπο στήν ἀπάτη, στήν ψευδαίσθηση καί στό παραλήρημα, πού: εἶναι ἀπό τά κύρια

185. Γέν. 3, 5.

186. Σοφία Σεράχ 10, 13: *Ἡ Ἀγία Γραφή (Παλαιά καί Καινή Διαθήκη)*, Ἑλληνική Βιβλική Ἑταιρεία, Ἀθήνα, σελ. 1052.

187. Α' Κορ. 13, 4-7: ...ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει τῇ ἀδικίᾳ...

188. Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, *Κεφάλαια περὶ Ἀγάπης*, Ἑκατοντάδα Β', Εἰσαγωγή ἀπὸ Χρήστο Παναγιώτου, ΕΠΕ, Θεσσαλονίκη 1985, 59, σελ. 241.

παθολογικά αποτελέσματά της καί πού δικαιολογεί τό συχνό χαρακτηρισμό της από τούς Πατέρες ως «μανία».¹⁸⁹ Θεωρείται μητέρα τῆς ὑπερηφάνειας καθώς καί ὅλων τῶν παθῶν πού συνδέονται μέ αὐτήν, ὅπως εἶναι ἡ κατάκριση, ἡ βλασφημία, ἡ περιφρόνηση τοῦ ἄλλου, ἡ σκληροκαρδία, ἡ ἀνυπακοή, ἡ κυριαρχία τοῦ Πνεύματος, ἡ ὀργή, τό μῖσος, ἡ μνησικακία, ἡ ἀπελπισία, ἡ ζήλεια, οἱ διχόνοιες, οἱ φιλονικίες, τό ψεῦδος, ἡ ὑποκρισία, ἡ δειλία, οἱ μωρολογίες, ἡ πορνεία, ἡ φιλαργυρία, ἡ πλεονεξία.¹⁹⁰ Γιά παράδειγμα ἡ φιλοχρηματία καί ἡ φιληδονία συνδέονται ἄμεσα μέ αὐτήν ὡς ἐργαλεία της, ὡς ὑποσχέσεις γιά δύναμη, κυριαρχία, ἐνδυναμωση τῆς ἀξίας, δυνατότητα ἐπιβολῆς τῆς θετικῆς εἰκόνας στούς ἄλλους ἀνθρώπους. Τά χρήματα ἐνδυναμώνουν τήν αἴσθηση τῆς δύναμης, τῆς ἀξίας, ἐξαγοράζουν ὁπαδούς, κατευθύνουν ἀνθρώπινες συνειδήσεις, χειρίζονται τά μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης, ἀγοράζουν like. Ἡ φιληδονία ὑπόσχεται τήν ἀντληση ἡδονῆς μέ ὅτιδήποτε ἔρχεται σέ ἐπαφή τό ὑποκείμενο σέ μία ἐπιδερμική σχέση μέ αὐτό σάν ἐαυτοαντικείμενο.

Κατά τόν Ἅγιο Μάξιμο τόν Ὁμολογητή, τό κακό οὔτε ἔχει, οὔτε θά ἔχει ὕπαρξη ἀπό τή δική του φύση. Τό ὀρίζει ὡς **ἄγνοια τῆς ἀγαθῆς αἰτίας τῶν ὄντων, ὡς ἀπουσία, ὡς ἔλλειψη, ὡς ἀστοχία τῶν δυνάμεων τοῦ κατ' εἰκόνα σέ ἕνα ἄλλο ἀπό τό πραγματικό τέλος-σκοπό-τελείωση τοῦ ἀνθρώπου.** Ὁ πονηρός ἔπεισε μέ δόλο τόν ἄνθρωπο προσποιούμενος ὅτι νοιάζεται καί ἀγαπᾷ τόν ἄνθρωπο, «νά στρέψει τόν πόθο του σέ κάποιο ἄλλο ἀπό τά ὄντα...»¹⁹¹ καί κατά συνέπεια «...περιέπεσε στή νόσο τῆς ἄγνοιας τῆς αἰτίας του...»,¹⁹² ἀφοῦ τόν στρέφει στή γνώση τῶν ὁρατῶν **μόνο κατά τήν αἴσθηση καί τήν «αἰσθησιακή ἀπόλαυση τῶν ὑλικῶν παθῶν πού εἶχε δοκιμάσει»**¹⁹³ καί ἀναγνωρίζοντας ὡς Θεό τήν ὁρατή κτίση τῶν φαινομένων, ἀφοῦ εἶχε ἀστοχήσει στό νοητό κάλλος τῆς θείας ὠραιότητας. Μέ

189. Jean Claude Larchet, «Ἡ θεραπευτική τῶν πνευματικῶν νοσημάτων», Εἰσαγωγή στήν ἀσκητική παράδοση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τόμος Α, Ἀποστολική Διακονία 2008, σελ. 177, 186.

190. Ὁ.π., σελ. 386-387.

191. Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, *Πρός Θαλάσσιον, περί Διαφόρων Ἀπόρων τῆς Ἁγίας Γραφῆς*, Ἑρωτήσεις Α'- ΝΓ', Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καί Ἀσκητικῶν 14Γ, Εἰσαγωγή-κείμενο-μετάφραση-σχόλια Ἰγνάτιος Σακαλῆς, Ἐπόπτης Παναγιώτης Χρήστου, ΕΠΕ Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 41.

192. Ὁ.π., σελ. 41.

193. Ὁ.π., σελ. 41.

τήν όρατή κτίση συνδέεται τό σῶμα του, στό όποίο στρέφει τήν αποκλειστική φροντίδα καί έπιμέλειά του.¹⁹⁴ Ἡ άγνοια τοῦ Θεοῦ, θεωποιεῖ τήν κτίση, τή διαχωρίζει άπό τή σχεσιακή μέ τόν Θεό όπτική της καί τήν καθοδηγεῖ στή φίλαυτη όπτική καί χρήση της. Αὐτή ή κατ' αἴσθηση ήδονική γνώση τῶν ὄντων άποκλείει κάθε άλλου είδους σχέση μέ τά ὄντα, διότι έχει ως σκοπό νά άναζωπυρώνει καί νά άνατροφοδοτεῖ τή φίλαυτία.

Ταυτόχρονα ὁμως ένέχει μέσα της τά σπέρματα τῆς αὐτοκαταστροφῆς, τοῦ μηδενός άπό ὅπου προέρχεται, **άφοῦ στήν οὐσία της δέν υπάρχει, δέν εἶναι υπόσταση, καταλήγοντας στήν ὁδύνη**. Ὁ άνθρωπος στρέφει τή δύναμή του στόν διαχωρισμό τῆς ήδονῆς άπό τήν ὁδύνη ως πρὸς τόν έαυτό του, ζώντας ὁμως **άνάμεσα στήν έπιθυμία τῆς ήδονῆς, καί τόν φόβο τῆς ὁδύνης**. Ἡ άστοχία έντούτοις τοῦ άνθρώπου νά ζήσει σύμφωνα μέ τόν φυσικό προορισμό του σέ μετοχή καί κοινωνία μέ τόν Θεό, τόν περιορίζει στό δίπολο **ήδονῆς** μέ τίς αντίστοιχες ασθένειες (γαστριμαργία, υπερχρόνια, κενοδοξία, φιλαργυρία, πλεονεξία, τυραννικότητα, άγερωχία, άλαζονεία, άνοησία, μανία, οἷση, περιφρόνηση, φαυλότητα, έπιπολαιότητα, άμετροέπεια, έπιτήδευση, πολυλογία, κ.τ.λ.) καί **ὁδύνης** (θυμός, φθόνος, μῖσος, ἔχθρα, μνησικακία, χλευασμός, καταλαλιά, συκοφαντία, λύπη, άπελπισία, άπόγνωση, συκοφαντία τῆς πρόνοιας, άδιαφορία, άμέλεια, κακοκεφία, λιγοψυχία, άκαιρο πένθος, θρηνολόγημα, ζηλοτυπία) καί **στή σύνθεση ήδονῆς καί ὁδύνης** (μοχθηρία, ύποκρισία, εἰρωνεία, δόλο, προσποίηση, κολακεία, άνθρωπαρέσκεια).¹⁹⁵ Ὡς άποτέλεσμα τῆς μετάληψης άπό τοῦ ξύλου τῆς παρακοῆς, τῆς αἰσθησιακῆς γνώσης τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ, «εἰσέβαλε στόν βίό τῶν άνθρώπων ὅλος ὁ βοῦρκος τῶν κακῶν».¹⁹⁶ Γιατί ή γνώση ενός προσώπου καί μάλιστα τοῦ Θεοῦ δέν περιορίζεται στήν έπιδερμικότητα τῶν αἰσθήσεων καί μάλιστα μέ στόχο τήν άντληση ήδονῆς αλλά στήν άποδοχή του δίχως προϋποθέσεις καί ιδιοτέλεια.

Ἡ κατάφαση τοῦ άνθρώπου σέ ὅτι άποτελεῖ πηγή ήδονῆς καί ή άπόρριψη σέ ὅτι εἶναι πηγή ὁδύνης διαμορφώνει καί τόν υπαρξιακό προσανατολισμό του. Ἡ ασθένεια, ή ασχήμια, ή άδυναμία, ή εὐθύνη, ὁ κόπος, ή άποτυχία, τό δάκρυ, ὁ πόνος, ή πεῖνα, ὁ διαφο-

194. "Ο.π., σελ. 45.

195. "Ο.π., σελ. 43.

196. "Ο.π., σελ. 47.

ρετικός, ή στέρηση, ό θάνατος, ή μοναξιά, τά ψυχικά καί σωματικά πάθη, ό άνταγωνισμός, ό θυμός, ή έπιθετικότητα κ.τ.λ. αποτελοΰν καταστάσεις τής μεταπτωτικής πραγματικότητας πού άπειλοΰν τόν άνθρωπο μέ βιολογική καί ψυχική έκμηδένιση. Για τόν λόγο αυτό ό σύγχρονος άνθρωπος προσπαθεΐ νά τά έξορίζει, νά τά άπωθει έκτός όπτικής του συνήθως, έπικαλύπτοντάς τα μέ έντυπωσιακές ψευδαισθητικές εικόνες.

Ή ψηφιακή κοινότητα έπιτείνει τήν αΐσθηση ότι όλα αυτά τήν άγγίζου, αλλά δέν τήν όρίζου. Δέν ύπάρχει ό θάνατος, άφοΰ τό προφίλ δέν πεθαίνει ποτέ, ό θάνατος κάποιου άλλου εΐναι άπλά είδηση πού άντιμετωπίζεται φευγαλέα με τήν έκδήλωση συναισθηματικής συμμετοχής περιοριζόμενη όμως σέ ένα εικονίδιο λύπης (emotion) κ.τ.λ. Πέρα από τήν άπόκρυψη αυτής τής πραγματικότητας ύπάρχει καί ή έπιλογή τής ύποδούλωσης σέ αυτήν ως μοΐρα, κισμέτ, προαποφασισμένη καί προορισμένη έκ Θεοΰ έπιλογή ζωής. Ή όρθόδοξη θεολογία ως Έκκλησιαστική έμπειρία (Σώμα Χριστοΰ) άποδέχεται τή μεταπτωτική κατάσταση, όπως καί τά όρια τής κτιστότητας όχι για νά ύποδουλωθει σέ αυτά, αλλά για νά τά ύπερβεί προληπτικά μέσα στην ιστορία, στην κοινωνία μέ τόν Θεό στη Θεία Εΰχαριστία (είσβολή των έσχάτων στην ιστορία) έν τή Έκκλησία καί τελειωτικά ως πλήρη μετοχή καί ένότητα στον Χριστό καί στά έσχατα τής Βασιλείας του Τριαδικού Θεοΰ.

3.4 Τό πρόσωπο του Χριστοΰ ως θεραπεία του Ναρκισσισμοΰ

Ό Θεός στό πρόσωπο του Υίοΰ, έθελούσια καί άγαπητικά, παραμερίζει κάθε άμυνα καί έπίθεση καί παραδίδεται έρμαιο στά χέρια του πλάσματός του.¹⁹⁷ Γίνεται τέτοιο άποτρόπαιο θέαμα, ώστε «ήταν περιφρονημένος από τους άνθρώπους κι έγκαταλελειμμένος, άνθρωπος φορτωμένος θλίψεις, του πόνου σύντροφος, έτσι πού νά γυρίζουν από άλλου τό πρόσωπό τους»,¹⁹⁸ άφοΰ επάνω στον Σταυρό δέν ήταν

197. Ήσ. 53, 7: *Όπως τό πρόβατο όδηγήθηκε στη σφαγή χωρίς καμία αντίσταση.*

198. Ήσ. 53, 3: *...αλλά τό είδος αυτού άτιμον καί έκλείπον παρὰ πάντας τους υίους των ανθρώπων· άνθρωπος έν πληγή ών καί είδώς φέρειν μαλακίαν, ότι άπέστραπτai τό πρόσωπον αυτού... Ή Αγία Γραφή, Μετάφραση από τά πρωτότυπα κείμενα, Έλληνική Βιβλική Έταιρεία, Αθήνα, σελ. 1250.*

ούτε έλκυστικός,¹⁹⁹ αλλά ούτε και ώραϊος.²⁰⁰ Η έξουθένωση, ή καταφρόνια, οί πληγές, οί ταπεινώσεις ή αϊσθηση τής εγκατάλειψης ακόμῃ και από τόν Θεό (έτσι θεωρούσαν στήν Παλαιά Διαθήκη όσους ἦσαν αδύνατοι, ασθενείς και πτωχοί) δημιουργούσαν, δηλαδή, μία άσχημη εικόνα. Κανείς δέν τόν θαύμαζε, έγινε περίγελος, αποδέκτης μίσους και στόχος δολοφονίας. Και όλα αυτά έν γνώσει του, έκουσίως, μόνο για νά εΐναι και πάλι εκείνος πού δημιουργεί τό είδος, τή μορφή, αυτός πού αναδημιουργεί τό κάλλος και τή ζωή μέσα στον μεταπτωτικό κόσμο ως σχέση. Νά δώσει τήν εύκαιρία τής μετοχής του ανθρώπου στο κάλλος τής θείας ζωής. Άκόμα και οί Άπόστολοι εκτέθηκαν σέ μεγάλους κινδύνους, σέ ταλαιπωρίες και ασθένειες, κοπίασαν, πείνασαν, στερήθηκαν τ' άπαραίτητα, και άπετέλεσαν τό αντικείμενο τής εΐρωνείας, θέαμα έλεεινό άπέναντι στους ανθρώπους, πού τούς χλεύαζαν σαν σκουπίδια του κόσμου.²⁰¹ Όλα αυτά συνέβηκαν, γιατί δέν αγωνίστηκαν νά στήσουν μία εικόνα, αλλά νά αναστήσουν τόν άνθρωπο. Τόσο ό Χριστός όσο και οί Άπόστολοί Του είχαν γνώση σέ τί χέρσο και γεμᾶτο άγκάθια χωράφι θά έσπερναν. Γνώριζε ό Κύριος ότι ό μεταπτωτικός κόσμος δέν θά τόν αναγνώριζε ως μέλος του²⁰² τόν μόνο πραγματικά οϊκείο στον άνθρωπο. Η αποκάλυψη τής αλήθειας σαν γνώση τής σύνολης πραγματικότητας του έαυτου θεωρείται απογύμνωση και ή αντίδραση άπέναντί της, αυτόματα και παρορμητικά, άρνητική έως βίαιη.

Ή Χριστός έδρασε κατ' έξοχήν φιλανθρωπικά. Οί Φαρισαίοι ζήλευαν αλλά δέν λάμβαναν τήν άπόφαση νά τόν δολοφονήσουν έως ότου μέ τά περίφημα «Ουαί»²⁰³ βίωσαν τήν αποκάλυψη τής γυμνότητάς τους, ως άποτέλεσμα του Ναρκισσισμού και τής θρησκευτικής τους αλαζονείας. Ή Χριστός χρησιμοποιώντας γλώσσα αλήθειας και μάλιστα σέ δημόσιο επίπεδο για μία κατηγορία ανθρώπων και δή των Φαρισαίων, πιθανόν έκρινε ότι δέν είχε άλλη έπιλογή θεραπείας. Η αποκάλυψη του προσωπείου τους, θά προκαλούσε

199. Σέ αντίθεση μέ τόν έλκυστή του διαδικτύου πού πρέπει νά διαθέτει σωματικά και λεκτικά προσόντα.

200. Ήσ. 53, 2: *καί ούκ είχεν είδος ούδὲ κάλλος*.

201. Α' Κορ. 4, 9-13: *δοκῶ γάρ ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν, ὡς ἐπιθανατίους, ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις...*

202. Ήω. 1, 11: *εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον*.

203. Ματθ. 23, 13-30.

ένα θεραπευτικό σόκ σέ κάποιους ελάχιστους πού διέθεταν τή δυνατότητα νά ἀναγνωρίσουν ποιός καί γιατί τούς ἀπεύθυνε αὐτά τά λόγια. Γνώριζε ὅμως ὅτι θά ἦταν καί ἡ ἀρχή τοῦ τέλους καί ὅτι θά λάμβαναν τήν ἀπόφαση νά σχεδιάσουν τή δολοφονία του.

Ἀκολουθώντας τό παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ οἱ Ἀπόστολοι ἐν γνώσει τους διακινδύνευαν ἐκτός ἀπό τή σωματική τους ἐπιβίωση, τήν κοινωνική τους εἰκόνα (τήν ὑπόληψή τους, τήν ἀξιοπρέπειά τους).²⁰⁴ Χαρακτηριστικό παράδειγμα ἀποτελεῖ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὁ ὁποῖος δέν ἐπιδίωκε νά προβληθεῖ ὡς ἥρωας, ὡς πρότυπο ἐπιτυχημένου καί εὐτυχισμένου, ὡς ταλαντούχος ρήτορας οὕτως ὥστε νά ἀλιεύσει ὁπαδούς καί ἀκόλουθους-ὁπαδούς. Ἀκόμα καί στήν περίπτωση πού ἀντιμετωπίστηκε ὡς θεός στά Λύστρα τῆς Λυκαονίας ἀντέδρασε μέ ὅλη του τήν ὑπαρξή προβάλλοντας τόν ζωντανό Θεό ἔναντι κάθε εἰδώλου, ἀκόμη καί τοῦ ἑαυτοῦ του.²⁰⁵ **«Αὐτό πού λιτανεύει (κυριολεκτικά) στὸν κόσμον εἶναι τὰ στίγματα²⁰⁶ τοῦ Ἑσταυρωμένου, ὅπως ἐπισημαίνει στήν κατακλείδα τῆς Πρὸς Γαλάτας (6, 17. πρβλ. «πάσχω ἄρα ὑπάρχω»)...** Ταυτόχρονα μέσῳ τῶν πειρασμῶν πού ὑφίσταται κατεξοχήν ἀπό ψευδαδέλφους, ἀποκτᾷ συναίσθηση τῆς οἰκείας του ταπεινότητας καί τοῦ μεγαλείου τοῦ Θεοῦ. Βιώνοντας τό *«ἄρκεῖ σοι ἡ χάρις Μου, ἡ γὰρ δύναμις ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται»* (Β΄ Κορ. 12, 9), τονίζει: *«πάντα ἰσχύω [ὄχι διὰ τοῦ ἑαυτοῦ / τοῦ νοῦ μου ἀλλὰ] ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με»* (Φιλιπ. 4, 13). Ἐν προκειμένῳ ἔχουμε τήν ἀποδόμηση τῆς ψευδαίσθησης τῆς παντοδυναμίας καί τῆς παντογνωσίας πού καλλιεργεῖ τό Διαδίκτυο». ²⁰⁷ Ἄν ὁ Ἀπ. Παῦλος αὐτοφωτογραφίζονταν ἢ selfie του θά ἔδειχνε τόν Ἑσταυρωμένο. Ἡ ὁδύνη βιώθηκε στό ἔπακρο μέ μόνη δύναμη ἀντίστασης τήν ἀγάπη. Μία ἀγάπη πού ἔφτανε στὸν θάνατο καί τόν νικούσε, τίκτοντας Χριστό στίς ἀνθρώπινες ὑπάρξεις.²⁰⁸ Καί

204. Ἰω. 12, 25: *ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν, καὶ ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν.*

205. Πράξ. 14, 5-18.

206. Σέ ἀντίθεση μέ τὰ στίγματα-τατουάζ-δερματοστιξία πού ἔγιναν μόδα.

207. Σωτήριος Δεσπότης, «Παῦλος καί Ἡθική στὸν παγκοσμιοποιημένο κόσμο τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. καί τό μετανεωτερικό 21ο αἰ. μ.Χ.», σελ. 12. Ἀνακτήθηκε ἀπὸ <https://eclass.uoa.gr/modules/document/index.php?course=SOCTHEOL104&openDir=/5888bd3bhgm4>, ΚΥΒΕΡΝΟΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΠΑΥΛΟΣ

208. Α΄ Κορ. 4, 15: *ἐὰν γὰρ μυρίους παιδαγωγούς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας· ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα.*

έν τέλει αυτό, πού φάνταζε ἄσχημο, ἀδύναμο, σκουπίδι, γιάτρεψε τήν ἀστοχία τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Χριστός τό εἶπε ξεκάθαρα, πώς ὁ κλῆρος κάθε ἀληθινοῦ Χριστιανοῦ εἶναι νά βιώσει τήν ὁδύνη τῆς ἀπόρριψης²⁰⁹ (ἡ ὑπαρξιακή του ἀξία ἀναγνωρίζεται ἀπό τόν Θεό), λόγω τῆς ἄγνοιας τοῦ ὑπαρξιακοῦ προσανατολισμοῦ τοῦ κόσμου. Ὁ Χριστιανός ἀποδεχόμενος αὐτή τήν πραγματικότητα δέν προκαλεῖ, δέν αἰσθάνεται ἐκτός κόσμου, ἀλλά συμπάσχει ἀγαπητικά καί συμπορεύεται ταπεινά μέ τήν κάθε ἀδυναμία. Ἡ ἀγαπητική ἄρση τοῦ Σταυροῦ, ὡς ἐπιμονή στήν πιστότητα τῆς ἀγάπης Του καί στήν ἀγάπη τῶν ἀδελφῶν, θά ἀποτελέσει ἀφορμή ὑπαρξιακῆς χαρᾶς καί ἀνάστασης. Σταυρός καί Ἀνάσταση θά συμπορεύονται στή ζωή τοῦ Χριστιανοῦ.

Μέ τόν τρόπο αὐτό ἡ ἀποτυχία, ἡ ἀπώλεια, ἡ ἀσχήμια, ὁ πόνος μπορεῖ νά ἀποτελοῦν μεταπτωτικές πραγματικότητες μετατρέπονται ὅμως σέ δυνατότητες ὑπέρβασης καί ἐλευθερίας ἀπό δεσμεύσεις καί ἐξαρτήσεις. «Ἡ ἀπαρχή τῆς ἀπελευθέρωσης βρίσκεται στήν ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νά ὑποφέρει, καί ὑποφέρει ἄν καταπιέζεται, φυσικά καί πνευματικά. Τά ὅσα ὑποφέρει τόν ὠθοῦν νά δράσει ἐναντία στούς καταπιεστές του... νά ἐπιδιώξει μιᾶ ἐλευθερία πού γι' αὐτή δέν ξέρεي τίποτε. Ἄν ὁ ἄνθρωπος χάσει τήν ἱκανότητα νά ὑποφέρει, χάνει καί τήν ἱκανότητα τῆς ἀλλαγῆς».²¹⁰ Ὁ πόνος προερχόμενος ἀπό τίς συνεχεῖς ἀποτυχίες ἀγάπης, ἐπειδή συνοδεύεται μέ ἐμπιστοσύνη στόν Θεό-Πατέρα θά ἀποτελεῖ πρόκληση γιά ἀναζήτηση, γιά ἀνοιγμα στήν ἀγάπη καί στή Χάρη τοῦ Θεοῦ. Ἡ κάθε ἀποτυχία μας στήν ἀγκαλιά τοῦ Θεοῦ μετατρέπεται σέ φῶς, πού διαλύει τίς ψευδαισθήσεις τοῦ εἶναι μας. Ὁ πόνος, ὅπως καί ἡ ἡδονή, ἀποτελοῦν τό μεταπτωτικό δίπολο τῆς ζωῆς μας. Ὡστόσο, ἄν ὁ πόνος νοηματοδοτεῖται ἀπό τήν ἀγάπη, μειώνεται ἡ κυριαρχία του στόν ἄνθρωπο καί μετατρέπεται σέ δύναμη πού διαλύει τίς πόρτες, τά κλεῖστρα τοῦ θανάτου πού ὁδηγοῦν στόν τάφο τῆς αὐτάρκειας καί τῆς ἀπομόνωσης. Ἄν ὁ Σταυρός σηκώνεται ἐκούσια καί μέ ἐπιμονή στήν ἀγάπη ἀκόμα καί ἄν ὑπάρξει θάνατος καί ἐγκλεισμός σέ τάφο, αὐτός δέν θά μπορεῖ νά κρατήσῃ τήν ὑπαρξη στό σκοτάδι του οὔτε

209. Ἰω. 15, 18-21: *Εἰ ὁ κόσμος ὑμᾶς μισεῖ, γινώσκετε ὅτι ἐγὼ πρῶτον ὑμῶν μεμίσηκεν...*

210. Erich Fromm, *Καί ὡς Θεοί ἔσεσθε*. Μία ριζοσπαστική Ἑρμηνεία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί τῆς παράδοσός της, ἐκδόσεις Μπουκουμάνη, Ἀθήνα 1977, σελ. 102.

για τρεις ημέρες. Ὁ θάνατος θά ἐμέσει, θά ἀποβάλει κάτι, πού δέν εἶναι δικό του, κάτι, πού δέν τοῦ μοιάζει ὑπαρξιακά, διότι δέν ἀνέχεται τή θυσιαστική ἀγάπη. Ὁ ἄνθρωπος πού ἀρνεῖται νά ἄρει ἐκούσια τόν Σταυρό τῆς ἀγάπης καί θά ἐγκλειστεῖ στή Ναρκισσιστική αὐτιστική αὐτοαναφορικότητα θά πεθάνει, πρίν πεθάνει. Θά κυριαρχήσουν οἱ σκιώδεις σχέσεις, οἱ ἄμυνες, οἱ ἀνασφάλειες, ὁ φόβος, ἡ θλίψη πού θά τόν κατατρῶγουν καί ἡ ταφή του δέν θά ἔχει ἀνάσταση, γιατί ὁ θάνατος θά τόν ἀναγνώρισε σάν δικό του. Τό νά ὑποφέρει κανείς ἐθελούσια τήν πνευματική του φτώχεια, τήν προσβολή, τή συκοφαντία, τήν ἀπώλεια τοῦ συμφέροντος, ἀκόμα καί τήν ἴδια τή ζωή του γιά χάρη τῆς σχέσης του μέ τόν Θεό καί τόν ἄνθρωπο ἀποτελεῖ τή λυτρωτική σταυρική ὁδὸ τῆς ἀπελευθέρωσής του ἀπὸ τὰ δεσμά τῆς θλίψης καί τοῦ ἐγκλεισμοῦ στὰ φίλαυτα πάθη. Αὐτό τό βλέπουμε ἔντονα στοὺς Μακαρισμοὺς τοῦ Κυρίου.

Οἱ μακαρισμοὶ τοῦ Κυρίου στήν Ἐπί τοῦ Ὄρους ὁμιλία²¹¹ (προοίμιο τῆς Δημόσιας Δράσης καί προγραμματική Ὁμιλία τοῦ Κυρίου), ἀποτελοῦν τόν ἀντίποδα καί τήν ἀνατροπὴ τοῦ Ναρκισσιστικοῦ τρόπου ζωῆς. Οἱ μακαρισμοὶ νοσηματοδοτοῦν τή ζωή ὡς πρόταξη τῶν σχέσεων τόσο μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπου ὅσο μεταξύ ἀνθρώπου μέ ἀνθρώπου. Σχέση πού ἐδράζεται στή μέ ἐλευθερία ἀνάληψη τῆς εὐθύνης τῆς ἀγάπης,²¹² ὡς ἐμπιστοσύνης-πιστότητας πού κορυφώνεται στήν ἄρση τῶν ὀνειδισμῶν καί τῆς συκοφαντίας²¹³ καί στήν ἐπιλογή τῆς υπεράσπισης αὐτῆς τῆς σχέσης θυσιαστικά, ἕως θανάτου.²¹⁴ Μακάριος δέν εἶναι μόνο ὁ ἐπιτυχημένος ἢ ὁ χαρούμενος ἀλλὰ αὐτός πού ζεῖ μέ τέτοιο τρόπο πού νά υπερβαίνει καθημερινά τόν θάνατο. Ὅμως αὐτή ἡ υπέρβαση δέν ἐπιτυγχάνεται μέσα ἀπὸ τόν θαυμασμό, τή δύναμη, τήν ἐξουσία, τόν πλοῦτο, τήν ἐπίδειξη τῶν χαρισμάτων. Ἀντίθετα συνίσταται στήν ἀναγνώριση τῆς πνευματικῆς πτώχειας-πείνας,²¹⁵ τῆς ἔνδειας, τῆς γυμνότητος τοῦ

211. Μαθθ. 5, 1-12.

212. Μαθθ. 5, 10: *μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.*

213. Μαθθ. 5, 11: *μακάριοι ἐστε ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσι καὶ εἴπωσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι ἕνεκεν ἐμοῦ.*

214. Μαθθ. 10, 39: *ὁ εὐρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν, καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ εὕρησει αὐτήν.*

215. Μαθθ. 5, 3: *μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.*

άνθρώπου στην αυτοαναφορική του κατάσταση και την ταυτόχρονη αναζήτηση του έλέους του Θεού. Η «ἐπαιτεία» τοῦ πνεύματος ὡς βασική «ἀρετή» ἀποτελεῖ τὴν ἀνατροπὴ τῆς φαρισαϊκῆς ἀλαζονείας ἀλλὰ καὶ τῆς ἔπαρσης λόγω τῶν γνώσεων καὶ τῆς καλλιέργειας τοῦ νοῦ. «Γι’ αὐτό, “μακάριοι κι εὐτυχημένοι εἶναι ἐκεῖνοι πού νιώθουν τὴν πνευματικὴ τους φτώχεια, γιατί δική τους εἶναι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν”. Πρόσεξε, δὲν λέει “δική τους θὰ εἶναι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν”, ἀλλὰ “εἶναι”, γιατί τοὺς ἀνήκει ἀπὸ τώρα, πού ζοῦμε στὴ γῆ αὐτή. Ὁ Θεός κατοικεῖ καὶ βασιλεύει στὶς ταπεινὲς καρδιές. Στὴν ἀληθινὴ ζωὴ θὰ βασιλεύει μέσα τους αἰῶνια καὶ θὰ τοὺς δοξάζει μέ δόξα ἄφθαρτη».²¹⁶

Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ ἀναζήτηση καὶ ἡ θέα τοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ²¹⁷ δὲν ἐπιτυγχάνεται μέ τὸν μυστικισμό (ὡς «πνευματικὴ» αὐτοαναφορικότητα μέ κέρδος τῇ Χάρει) ἀλλὰ μέ τὴν ἔμπρακτη ἀγάπη δηλ. τὴν τιμότητα, τὴν ἀλήθεια, τὴν ἐλεημοσύνη, τὴν δικαιοσύνη ἀπέναντι στὸν συνάνθρωπο καὶ στὴν Κοινωνία. Ὅλες αὐτές «οἱ ἀρετές» δὲν ἀποτελοῦν ἀνθρώπινες ἐπιτυχίες ἀλλὰ ταπεινὴ καὶ ἐλεύθερη συμμετοχὴ στὴ ζωὴ ἑνὸς προσώπου πού ἀποτελεῖ πηγὴ κάθε δικαιοσύνης, τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ταπείνωση καὶ ἡ θυσία τοῦ ἴδιου τοῦ Μεσσία²¹⁸ γιὰ νὰ «ὑπερασπιστεῖ» τὴ δυνατότητα τοῦ ἀδύνατου καὶ τοῦ κατατρεγμένου ἀνθρώπου ὥστε νὰ ἐπανέλθει στὴ σχέση του μέ τὸν Θεό-Πατέρα, ἀποτελοῦν τὸ πρότυπο σχέσεων τοῦ πιστοῦ πρὸς τὸν κάθε ἀδύνατο καὶ ταλαιπωρημένο ψυχοσωματικὰ ἄνθρωπο. Ὁ ἄνθρωπος συμμετέχει στὴ δικαιοσύνη συμπάσχοντας σταυρικά. Ἡ ταπείνωση ὡς ἀποδοχὴ τῆς πνευματικῆς πτωχείας καὶ ἡ θυσία (ὑπομονή, ἐπιμονή, ἐλπίδα, ἀπώλεια συμφέροντος, εἰκόνας, μεγάλου κ.τ.λ.), ὡς θεραπεία τοῦ τραύματος τοῦ ἄλλου εἶναι ὁ μόνος δρόμος γιὰ τὸν ἀπεγκλωβισμό ἀπὸ τὸ *Ναρκισσιστικό ἐγώ*. «Γνωρίζουμε ὅτι αὐτό πού σφυρηλατεῖ ἀληθινούς δεσμούς σέ ἓνα “σῶμα” δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡ περιπλάνηση-τό σερφάρισμα σέ “ἀπέραντες καὶ ἀπρόσωπες κοινοπολιτείες”, ἀλλὰ ἡ μετοχὴ σέ ἐμπειρίες μεταστροφῆς ὅπως καὶ κατεξοχὴν τὸ νὰ “μοιράζεσαι μέ τὸν ἄλλο ψωμί

216. Ἀγ. Ἰωάννης τῆς Κρονστάνδης, «Οἱ Μακαρισμοί. Δέκα ἐρμηνευτικές ὁμιλίες», Ἀθήνα 2005, σελ. 35.

217. Ματθ. 5, 8: *μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁφονται.*

218. Ἦσ. 42, 1-4. 53, 4.

καί ἀλάτι” στὸν ἴδιο οἶκο»²¹⁹. **Ὁ ἄλλος δὲν εἶναι πιά ὁ ξένος, ὁ ἐχθρός, ἀλλὰ ὁ γνώριμος, ὁ ἀδελφός, ὁ φίλος, ὁ σταυρωμένος Χριστός.** «Τό νά εἶναι κανεῖς ἀνθρώπινος σημαίνει νά κουβαλᾷ μέσα του ὁλόκληρη τήν ἀνθρωπότητα, ἄρα ὅλους τοὺς ξένους... Μόνο γνωρίζοντας τήν καρδιά τοῦ ξένου βλέπω πίσω ἀπό τό κοινωνικό προπέτασμα πού κρύβει τόν ἑαυτό μου σάν ἀνθρώπινη ὕπαρξη, μόνο ἔτσι γνωρίζω τόν ἑαυτό μου σάν “παγκόσμιο ἄνθρωπο”.²²⁰ Γιά νά γίνει αὐτό χρειάζονται Αἷμα Χριστοῦ καί δάκρυα θυσίας. Ἀγάπη Χριστοῦ καί ἄρση τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἄλλου ὡς θυσία εὐώδης ἐνώπιον τοῦ Σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ.

Ἐπιπρόσθετα, ὁ Χριστός μετέχοντας καί συμπάσχοντας στήν τραγωδία τοῦ μεταπτωτικοῦ ἀνθρώπου γεύθηκε τήν ὀδύνη σέ ὅλες τίς διαστάσεις της. Προσέλαβε ὁλόκληρη τήν ἀνθρώπινη φύση γιά νά τή μεταμορφώσει καί νά τήν ἀναφέρει δοξολογικά πρὸς Τόν Πατέρα. Γι’ αὐτό κατανοεῖ τή μεταπτωτική κατάσταση, συγχωρεῖ τήν ἀνθρώπινη ἄγνοια ἐπάνω στὸν σταυρό τῆς ὑπέρτατης ὀδύνης, συνεχῶς ἀγαπᾷ καί καλεῖ σέ κοινωνία τόν ἄνθρωπο. Ἀγαπᾷ δίχως προϋποθέσεις, δίχως διαχωρισμούς, δίχως προσωποληψίες, δίχως ἀξιολογικές κλίμακες (ἠθικές, κοινωνικές, πολύ περισσότερο φυλετικές, γένους, φύλου, ἀνδρα ἢ γυναίκα, θρησκείας κ.τ.λ.).²²¹ **Μέσα στήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πού πάσχει γιά τόν ἄνθρωπο δὲν ὑπάρχει χώρος γιά ἀξιολογική κριτική καί βαθμολογία, γιά ἐνοχή καί γιά τιμωρία.** Ὁ Θεός πάσχει καί γίνεται ἓνα μέ τόν ἄνθρωπο καί τήν ὀδύνη του στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Πάσχει γιά νά γίνει τροφή ἀθανασίας γιά τό πρόσωπο, πού βρίσκεται σέ κοινωνία μέ Αὐτόν καί μέ τ’ ἄλλα πρόσωπα. Δίχως νά καταργεῖ τήν τροφή πού συν-

219. N. T. Wright, *Ἀπόστολος Παῦλος-Ἡ ζωή καί τό ἔργο του*, μετάφρ. Σωτήριος Δεσπότης καί Ἰωάννα Γρηγοράκη, ἐκδόσεις Ψυχογιός, Ἀθήνα 2019, σελ. 563.

220. Erich Fromm, *Καί ὡς Θεοὶ ἔσεσθε*. Μία ριζοσπαστική Ἑρμηνεία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί τῆς παράδοσής της, ἐκδόσεις Μπουκουμάνη, Ἀθήνα 1977, σελ. 198 καί 199: «Ἡ βιβλική ἠθική δὲν ἐνδιαφέρεται κατὰ κύριο λόγο γιά τόν πλοῦτο καί τή φτώχεια αὐτὰ καθαυτά, ἀλλὰ γιά τίς κοινωνικές σχέσεις ἀνάμεσα σέ ἐκείνους πού εἶναι ἰσχυροί καί κείνους πού εἶναι ἀνίσχυροι. Ὁ ξένος, ὄντας σύμβολο τοῦ προσώπου χωρὶς δύναμη, χρειάζεται γιά τόν λόγο αὐτό εἰδική προστασία ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ νόμου, καθὼς καί ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἠθικῆς».

221. Γαλ. 3, 28: οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

τηρεί τή βιολογικότητα τοῦ ἀνθρώπου,²²² τή μεταμορφώνει, ἀναφέροντάς την, στό ἐπίπεδο τῶν σχέσεων Θεοῦ-Πατέρα καί σαρκωμένου Υἱοῦ μέ βάση τή σταυρική θυσία του. *Μέ ἄλλα λόγια ὁ ἄνθρωπος δέν χρειάζεται μόνο τήν τροφή, οὔτε τίς σχέσεις ὡς ψυχολογική κατανάλωση γιά νά ἐπιβιώσει ψυχοσωματικά. Χρειάζεται νά τραφεῖ ἀπό τό θεωμένο σῶμα καί αἷμα τοῦ Θεανθρώπου πού αὐτοπροσφέρεται ὡς τροφή καί λαμβάνεται εὐχαριστιακά.* Μ' αὐτό τόν τρόπο ἀπομακρύνονται οἱ ἐνοχές ἀπό τό ἀνθρώπινο ὑποσυνείδητο.²²³ Ὡς ἀποτέλεσμα τῆς θυσίας Τοῦ Χριστοῦ, ὁ ἄνθρωπος ἀπελευθερωμένος ἀπό ἐνοχές, θεᾶται μέ πόθο καί ἐλευθερία τόν Θεό καί τόν συνάνθρωπο καί τόν ἀποδέχεται δίχως καμία φοβική προκατάληψη, *διότι βιώνει τόν Θεό ὡς Πατέρα.*²²⁴ Διά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐν Χριστῷ, ἀπομακρύνονται κάθε φόβος καί ἐνοχή.

Οἱ γονεῖς ἀποτελοῦν «ἀπομιμήσεις» τοῦ Θεοῦ στό θέμα τῆς Πατρότητας. Ἀκόμα καί ὁ καλύτερος πατέρας δέν μπορεῖ νά ὑποκαταστήσει τόν ὄντως Πατέρα, «τόν Πρωτοπατέρα πού ἀνέστησε τόν Υἱό του ἀπό τόν παμφάγο Ἄδη»²²⁵ καί ἀποτελεῖ τήν πηγὴ τῆς Ζωῆς γιά ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Μ' αὐτό τόν τρόπο τό πληγωμένο «ἐσωτερικό»²²⁶ παιδί συναντᾷ τόν Πατέρα πού τό τρέφει, τό θάλπει,

222. Ματθ. 4, 4: 'Ο δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε· γέγραπται, οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ.

223. Σωτήριος Δεσπότης, *Φιλοσοφικὴ Ἠθικὴ καὶ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ*, στό «Πίστη καὶ βίωμα τῆς Ὁρθοδοξίας», τόμος Γ', Διαχρονικὴ συνιστώσα τῆς Χριστιανικῆς Θεολογίας στὴν Ὁρθοδοξία, ΕΑΠ, Πάτρα 2008, σελ. 197. 'Ο καθηγητὴς Σωτήριος Δεσπότης ἀναφέρει ὅτι οἱ πρῶτες ἐνοχές δημιουργοῦνται ὑποσυνειδητὰ τῇ στιγμῇ τῆς διακοπῆς τοῦ θηλασμοῦ. Αὐτὴ βιώνεται ὡς τιμωρία ἀπὸ τό βρέφος ἐπειδὴ θεωρεῖ ὅτι πληγώνει τὴ θηλὴ τῆς μητέρας του ἢ ὁποία τοῦ παρέχει τροφή γιά νά ζήσει. Ἐπομένως θεωρεῖ ὅτι γιά νά ἐπιβιώσει πληγώνει. Καὶ αὐτό δημιουργεῖ ἐνοχές. Μὲ τὴν πρόσκληση τοῦ Χριστοῦ ἐλάτε νά μέ φάτε καὶ νά μέ πιεῖτε γιά νά ζήσετε, δίχως ἐνοχή, παρά μέ μόνη προϋπόθεση τόν πόθο γιά συνάντηση, γιά ἔνωση καὶ μετουσίωσή του σέ Χριστό, θεραπεύονται οἱ ἐσωτερικευμένες ἐνοχές τοῦ ἀνθρώπου.

224. Ρωμ. 8, 15: οὐ γὰρ ἐλάβετε Πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε Πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν· ἀββᾶ ὁ πατήρ.

225. Ν. Τ. Wright, *Ἀπόστολος Παῦλος-Ἡ ζωή καὶ τό ἔργο του*, μετάφρ. Σωτήριος Δεσπότης καὶ Ἰωάννα Γρηγοράκη, ἐκδόσεις Ψυχογιός, Ἀθήνα 2019, σελ. 558.

226. Εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἡ θεωρία περὶ ἀρχετύπων τοῦ Κάρλ Γιούνγκ ὅτι μέσα στὴ συνείδησή μας ὑπάρχει τό «θεϊκὸ παιδί» τό ὁποῖο ἐνσωματώνει στὴ συνείδησή του ποιότητες ὅπως ἀπλότητα, δημιουργικότητα, ἐμπιστοσύνη κ.τ.λ. ἀλλὰ καὶ τραύματα τὰ ὁποῖα ἔχει βιώσει. Ἔτσι συνδυάζεται τό κατ' εἰκόνα μέ τὴν

τό θεραπεύει μέ τήν αγάπη Του. Γι' αυτό τό παιδί θεραπεύεται δυναμώνει **καί ἐνηλικιώνεται**²²⁷ ἐν Χριστῷ ὡς πρὸς τήν πνευματική καί ψυχική του κατάσταση. Ὡς συνέπεια αὐτοῦ **παύει νά συμπεριφέρεται ὡς βρέφος πού συνεχῶς ζητᾷ αγάπη καί ὅταν δέν τή λαμβάνει νοιώθει ἀπόρριψη καί ὑποτίμηση. Ἀρχίζει νά αὐτοπροσφέρεται σέ ἕνα μοίρασμα, σέ μία σχέση καί νά ἀντλεῖ χαρά ἀπό αὐτό. Ἀρχίζει νά ἀποδέχεται ὅτι ὁ ἄλλος, ὅταν δέν τοῦ προσφέρει κάτι δέν εἶναι κατ' ἀνάγκη ἀπορριπτικό καί ὑποτιμητικό. Αὐτό δύναται σέ ἐκείνη τή στιγμή νά παρέχει καί αὐτό παρέχει. Ἄλλωστε οἱ παροχές δέν βασίζονται πάντοτε στήν αγάπη, ἀλλά ἴσως σέ ἕνα ἰδιοτελές κίνητρο. Ἡ αὐτοπροσφορά ὁμως, ὡς τρόπος ζωῆς καί ἀντληση νοήματος καί χαρᾶς γιά τήν ὑπαρξη ἀποτελεῖ ἀποτέλεσμα τῆς ὄντολογικῆς σχέσης Θεοῦ αὐτοπροσφερόμενου (στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ), καί ἀνθρώπου πού ἀνταποκρίνεται εὐχαριστιακά καί μέ εὐγνωμοσύνη ἀντιπροσφερόμενος καί αὐτοπροσφερόμενος θυσιαστικά καί ἀγαπητικά κινούμενος πρὸς ὅλη τήν κτίση. *Ἡ κινητήριος δύναμη, ἡ πράξη καί ὁ πόθος πού προδίδει νόημα στή ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ τάση καί ἡ δύναμη νά διανοίγεται στή σχέση δίχως καμία ὑπολογιστική προϋπόθεση. Νά ἀγαπᾷ, νά συνδέεται, νά προσφέρεται, νά συνδημιουργεῖ στή βάση τῆς σταυρικῆς αὐτοδιάθεσης.***

Ὁ Χριστός οὐδέποτε ἀνάγκασε κάποιον νά τόν λατρέψει, νά τόν ἀγαπήσει, νά τόν ἀκολουθήσει. Ζήτησε καί δέχθηκε τήν αγάπη τῶν ἀνθρώπων ὄχι γιά νά ἐπιβιώσει ψυχοσωματικά ὁ ἴδιος, ἀλλά γιά νά ζήσει πραγματικά ὁ κόσμος μέσα ἀπὸ τήν ἀνταπόκριση στήν αγάπη Του. «Ἔδωκεν ἑαυτὸν ἀντάλλαγμα τῷ θανάτῳ...»²²⁸ «Ὑπέρ τῆς

πτῶση. Ἡ θεραπεία τοῦ «ἐσωτερικοῦ παιδιοῦ» πού προτείνει ἡ θεολογία δέν στηρίζεται σέ γονεϊκά ὑποκατάστατα ἀλλὰ στήν πραγματική σχέση καί ἐνότητα Θεοῦ-Πατέρα μέ τόν ἄνθρωπο μέσῳ τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι. Ἀπτά παραδείγματα θεραπείας ἀποτελοῦν οἱ ἅγιοι τόσο ὡς πρὸς τόν ἑαυτό τους, ὅσο καί ὡς πρὸς τοὺς ἄλλους. Λάσπας Στράτος, «Τό ἐσωτερικό παιδί». Ἀνακτήθηκε ἀπὸ <https://mindbodynutrition.gr/to-eswteriko-paidi/>

227. Ἐφεσ. 4, 13: εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ.

228. Μεγάλου Βασιλείου, *Θεία Λειτουργία*. Ἱερατικόν, Αἱ θεῖαι Λειτουργίαι Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καί Προηγιασμένων, Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1998, σελ. 178.

τοῦ κόσμου ζωῆς».²²⁹ Ὡς ἄνθρωπος παραδόθηκε πλήρως στήν Ἀγάπη τοῦ Θεοῦ-Πατέρα καί γι' αὐτό δέν ἐξαρτήθηκε ἀπό καμία ἄλλη ἀγάπη ἐντός τοῦ κόσμου αὐτοῦ. Ὁ σταυρικός δρόμος καί τρόπος τῆς σχέσης ὡς ἐθελούσιας αὐτοπαράδοσης (ἐμπιστοσύνης) στόν Θεό ἀναστρέφει τίς ψευδεῖς εἰκόνες καί τά προσωπεῖα. Ὁ αὐθεντικός ἄνθρωπος εἶναι αὐτός πού ἐλεύθερα αὐτοπροσφέρεται, δίχως νά ἀμύνεται, ἢ νά ἐπιτίθεται γιά νά ὑποστηρίξει τήν ὑπαρξη τοῦ προσωπείου του. **Ὁ ἄνθρωπος μοιάζει μέ τόν Θεό, ὅταν σταυρώνει τό μεταπτωτικό ἐγώ του γιά χάρη τοῦ ἀδελφοῦ του. Ἐκείνη τή στιγμή γίνεται ὁμοιος κατά τόν ὑπαρξιακό τρόπο μέ τό Θεάνθρωπο. Ἕνας κατά χάριν θεός γιά τόν ἄλλο ἄνθρωπο.** Ὁ Θεός ὑπερβαίνει τά διασπαστικά σχήματα καλός-κακός, σωστός-λάθος, ὠραῖος-ἄσχημος, ἄξιος-ἀνάξιος, ἐξυπνος-ἡλίθιος, χρήσιμος-ἄχρηστος, δυνατός-ἀδύναμος, σημαντικός-ἀσήμαντος, Ἑβραῖος-Ἕλληνας, γυναίκα-ἄνδρας.²³⁰ Ὅλα αὐτά τά σχήματα ὑπερβαίνονται μέ τήν πίστη καί τήν ἔνωση στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, στό Σῶμα του καί στήν Ἐκκλησία.²³¹ Ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος τοῦ Χριστοῦ ὄχι μόνο δέν ἐργάζεται ἐπάνω στό στήσιμο τῆς εἰκόνας του, ἀλλά κρύβεται στήν ταπείνωση τοῦ Χριστοῦ μέ ἀπλότητα σάν ἓνα παιδί, πού τό μόνο, πού τό ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ ἀγάπη τῶν γονέων του.²³² Ἐάν πάλι δέν τό καταφέρει δέν ἀπογοητεύεται, δέν ἀπελπίζεται, γιατί πάντα ἐλπίζει στήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ-Πατέρα.

Θά πρέπει νά τονισθεῖ ὅτι ὁ Χριστός ἐμφανίζει ὡς νόημα ζωῆς τόν ἐκούσιο Σταυρό Του. Ὁ Σταυρός τοῦ Χριστοῦ εἶναι τό καύχημα, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, τοῦ Χριστιανοῦ,²³³ ὁ θρόνος τοῦ Βασιλέα, «τό σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου».²³⁴ Διέθεσε τόν ἑαυτό του ἐκούσια καί μέχρις ἐξουθενώσεως²³⁵ γιά νά ἀποτελέ-

229. Ἰωάννη Χρυσοστόμου, *Θεία Λειτουργία*. Ἱερατικόν, Αἱ θεῖαι Λειτουργίαι Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καί Προηγιασμένων, Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1998, σελ. 125.

230. Γαλ. 3, 28.

231. Γαλ 3, 26: πάντες γάρ υἱοὶ Θεοῦ ἐστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

232. Ματθ. 18, 3: ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐάν μὴ στραφῇτε καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδιά, οὐ μὴ εἰσέλθῃτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

233. Γαλ. 6, 4.

234. Ματθ. 24, 30.

235. Φίλιπ. 2, 8: ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπῆκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ.

σει (στό πρόσωπό Του) τή γέφυρα στή σχέση Θεοῦ καί ἀνθρώπου. Ἡ ἐκούσια «κένωση» ὡς πρόσληψη τῶν ἀνθρώπινων χαρακτηριστικῶν καί ἰδιωμάτων φύσεως καί ἔνωση τοῦ Θεοῦ μέ τόν ἄνθρωπο, ἐμφάνισε ἐξωτερικά τό δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, τόν Υἱό, ὡς ἀπλό ἄνθρωπο ἐνῶ ἦταν καί Θεός.²³⁶ Δέχθηκε ἐκούσια ἡ εἰκόνα του νά ἀδικεῖ τήν πραγματικότητα τοῦ ἑαυτοῦ του ὡς Θεο-ἀνθρώπου, ἀλλά καί τό τέλος του νά τοῦ προσδίδει τήν εἰκόνα ἐνός κακούργου. Καθ' ὅτι ὁ θάνατος στόν σταυρό προορίζονταν ὡς ἐπο-νειδιστος θάνατος γιά τούς ἀνόμους.²³⁷ Ὡς παραδειγματική τιμωρία πρὸς ἀποφυγή. Ὁ Σταυρός του ὅμως, ἡ ἐκούσια αὐτοπαράδοσή του, διάνοιξε τό δρόμο οὕτως ὥστε νά φωτιστεῖ ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου καί νά εἰσέλθει σέ αὐτόν ἡ πραγματικότητα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Γ' αὐτόν τόν λόγο καί ὁ Σταυρός θά ἀποτελεῖ σκάνδαλο καί μωρία²³⁸ γιά τήν «κλειστή» (ὄχι ἀνοικτή ἐσχατολογική καί ἀγιοπνευματικά μεταμορφωμένη) λογική τοῦ μεταπτωτικοῦ κόσμου. Σ' αὐτόν τόν προσανατολισμό βιώνεται πρωταρχικά ἡ ὁδύνη²³⁹ ὡς ταπείνωση καί ἐν ἐλευθερίᾳ ἀγαπητική ὑπακοή στό θέλημα τοῦ Πατρός, ὡς ἔμπονος, ἔμπρακτη καί θυσιαστική ἀγάπη.²⁴⁰ Τόν Χριστό δέν τόν ὀδηγεῖ στήν ἀστοχία ἡ κτιστότητα (τρεπτότητα κ.τ.λ.) τῆς ἀνθρώπινης φύσης του, διότι τόν τροφοδοτεῖ ἡ προαίρεση τῆς ἐθελοούσιας ὑπακοῆς στή σχέση μέ τόν Πατέρα Του. **Σχέση ἐλεύθερης ὑπακοῆς καί ἐνότητας πού ὀδηγεῖ στήν ἐλευθερία.** Μέ αὐτό τόν τρόπο ἀποτελεῖ πρωτότυπο ὑπέρβασης τῆς κτιστῆς φύσης μέ ἐμπιστοσύνη καί αὐτοπαράδοση στό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Γεύθηκε τήν ἡδονή τῆς ἐν ὑπακοῇ σχέσης μέ τόν Θεό-Πατέρα, ἔγινε ὁ δρόμος καί μεσίτης πού ὀδηγεῖ εὐχαριστιακά τήν κτίση στόν Πατέρα. Προσέλαβε τήν πραγματικότητα τῆς μεταπτωτικῆς ὑπαρξης γιά νά τήν

236. Φίλιπ. 2, 7-8: ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος...

237. Παναγιώτης Τρεμπέλας, Ὑπόμνημα εἰς τὰς ἐπιστολάς τῆς Καινῆς Διαθήκης, τόμος Β', ὑποσ. 8, Ἀδελφότης Θεολόγων «ὁ Σωτήρ», Αθήνα, Ἰούλιος 1993, σελ. 187.

238. Α' Κορ. 1, 18: Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστὶ.

239. Ὅπως ὅταν ἡ γυναῖκα τίκτει νέο ἄνθρωπο καί πονάει μετὰ ὅμως ἔχει χαρὰ πού ἦλθε ἕνας νέος ἄνθρωπος στόν κόσμο βλ. στὸ Κατὰ Ἰωάννη 16, 21.

240. Ματθ. 10, 39: ὁ εὐρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν, καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ εὕρησει αὐτήν.

έκτρέφει από τόν θάνατο καί νά τήν ἐπανασυνδέσει μέ τόν Πατέρα. Ἡ ἀνθρώπινη φύση ἐνωμένη μέ τή Θεία στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ διαπερνάει καί καταλύει τή δύναμη τοῦ θανάτου. Ὁ Χριστός γεύθηκε τόν πόνο σέ ὅλες τίς ἐκφάνσεις του, σταυρώθηκε καί πέθανε γιά ἕνα κόσμο πού μπορεῖ καθημερινά νά Τόν ἀπαρνιέται.

Ὁ Θεός τῆς Βίβλου ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ἐκπτώσή του ἀπό τήν κοινωνία μαζί Του, βρίσκεται πάντα σέ ἀνοικτό διάλογο,²⁴¹ προσκαλεῖ σέ ἀλλαγὴ ὀπτικῆς, σαρκώνεται θυσιαστικά καί πραγματικά στήν καθημερινή ἱστορία τῆς κτιστότητας καί τῆς φθορᾶς του στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Μέσω τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας σέ μετοχή καί κοινωνία μετά τῶν ἄλλων ἀδελφῶν του, τοῦ παρέχει τό ἀντίδοτο καί τή θεραπεία μέ τό Σῶμα καί τό Αἷμα Του.²⁴² Ὡς ἄνθρωπος δέν χωρίστηκε ποτέ ἀπό τόν Πατέρα, δέν μετεῖχε στήν πτώση καί τίς ψυχοσωματικές τῆς συνέπειες (τήν ἐσωτερική διάσπαση, τήν ἀμαύρωση τοῦ κατ' εἰκόνα, τήν ὀπτική ταυτίσεως κτιστοῦ καί ἄκτιστου). Ὡστόσο γεύθηκε τήν κακία τῶν μεταπτωτικῶν ἀνθρώπων στή σάρκα καί στήν ψυχή του, δίχως ὅμως αὐτό νά τόν ἀποσπάσει ποτέ ἀπό τήν ἀγάπη του πρὸς τόν Θεό-Πατέρα καί τήν κτίση. **Ἄν νίκησε τόν θάνατο εἶναι, διότι δέν ἐλάττωσε τήν ἀγάπη του, δέν παραιτήθηκε ἀπό τήν ἀποστολή του, δέν ἔθεσε ὡς κέντρο τόν ἑαυτό του, ἀλλά ἀναφέρονταν καί δόξαζε συνεχῶς τόν Πατέρα σέ κάθε στιγμή τῆς ζωῆς Του.**²⁴³

Ὁ Ἄνθρωπος μέ τήν ἐλεύθερη ἐπιλογή του ἔχασε τή δυνατότητα νά ἐκτιμᾷ τή ζωογόνο σχέση μέ τόν δημιουργό του; Μετά ἀπό αὐτό δέν μπορεῖ νά διακρίνει καί νά ἱεραρχήσει οὔτε τήν ὑπαρξιακή ἀξία τοῦ ἑαυτοῦ του, οὔτε τήν ὑπαρξιακή ἀξία τῶν σχέσεων μέ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. «Ἡ ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νά σχετίζεται μέ ἄλλους εἶναι μία, ἐνιαία».²⁴⁴ Ὅπως σχετίζεται μέ τόν Θεό, σχετίζεται

241. Δέν τόν διακόπτει οὔτε μετά τήν πτώση, οὔτε κἂν μέ τόν Κάιν μετά τήν διάπραξη τοῦ φόνου ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ του.

242. ...ἴδω τὴν πλευράν, ὅθεν ἐξῆλθε τὸ αἷμα, τὸ ὕδωρ, τὸ βάπτισμα· ἴδω τὴν πληγὴν, ἐξ ἧς ἰάθη τὸ μέγα τραῦμα, ὁ ἄνθρωπος, Δοξαστικὸ τῶν ιδιόμελων στιχηρῶν τοῦ Μεγάλου Ἑσπερινοῦ τῆς Κυριακῆς τοῦ Ἀντίπασχα. Πεντηκοστάριον, ἐκδόσεις Φῶς, Ἀθήναι 1991, σελ. 26.

243. Ἰω. 17, 4: ἐγὼ σὲ ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ ἔργον ἐτελείωσα ὃ δέδωκάς μοι ἵνα ποιήσω.

244. π. Βασίλειος Θερμός, *Ξεκλειδώνοντας τίς σχέσεις*, ἐκδόσεις Ἀρχονταρίκι, Ἀθήνα 2018, σελ. 12.

καί μέ τούς άλλους, σχετίζεται καί μέ τόν ἑαυτό του. Ἡ ἐπιλογή τῆς αὐτοθέωσης δημιούργησε τραῦμα στόν ἄνθρωπο καί τόν ὁδήγησε στήν αὐτοαναφορικότητα καί τόν αὐτοεγκλωβισμό του σέ ἓνα ὑπαρξιακό ἄγχος ἐπιβίωσης. Ὁ τρόπος πού «βλέπει» τόν Θεό, ἄλλαξε, ὅταν ἔφυγε ἀπό τήν οἰκειότητα τῶν παραδείσιων σχέσεων (ἐκεῖ πού περπατοῦσε ὁ Θεός).²⁴⁵ Ἄν δέν τόν ἀγνοεῖ ἡθελημένα, τόν αἰσθάνεται σάν ἀστυνόμο ἢ ἐκδικητή, σάν παντοδύναμο κυρίαρχο πού ἀπαιτεῖ, ἐκφοβίζοντας ἢ ἔλκει ναρκισσιστικά ὑποσχόμενος ἀγαθά, ὥστε οἱ ἄνθρωποι νά ἀναγνωρίσουν καί νά ὑποκύψουν στό μεγαλεῖο του. **Ὁ ἄνθρωπος «δημιουργεῖ» ἓνα Ναρκισσιστή Θεό καί ὁ ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα αὐτοῦ τοῦ ἐπινοημένου Θεοῦ κρύβεται μέ προσωπεῖα τοῦ καλοῦ καί ὑπάκουου παιδιοῦ, χωρίς ποτέ νά ἀποκαλύπτει τόν πραγματικό ἑαυτό του. Δίχως νά ζητᾷ μιά αὐθεντική σχέση μέ τόν Θεό.** Ἄν, λοιπόν, ὁ Θεός πού πιστεύει ἔχει τέτοια χαρακτηριστικά προχωρᾷ στό καθ' ὁμοίωση αὐτοῦ τοῦ Ναρκισσιστή Θεοῦ ἐξελισσόμενος συνεχῶς σέ δυνάστη, γιά τόν ἑαυτό του καί τούς άλλους.

Ἡ πτώση εἶναι μητέρα τοῦ Ναρκισσιστικοῦ ἑαυτοῦ καί ἡ ἐπα-
νεύρεση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ἡ θεραπεία του. Στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ δέν ἀντιστρέφονται ἀπλῶς οἱ συνέπειες τῆς πτώσης, ἀλλά γίνεται πραγματικότητα ὁ προορισμός της, ὁ Λόγος τῆς Ζωῆς καί τῆς αὐθεντικότητάς της. Ὁ Θεός (πού δέν περιορίζεται ἀπό τίποτα, δέν ἔχει ἀνάγκη τίποτα), δέν ὑπάρχει μόνος καί αὐτοαναφορικά, ἀλλά συνυπάρχει ὡς Τριάδα Προσώπων πού ἐπιζητεῖ συνεχῶς τή σχέση ὡς μανιακός ἐραστής, προσλαμβάνει τό διαφορετικό χωρίς νά καταργεῖ οὔτε τή δική του ἑτερότητα τῆς φύσεως, οὔτε τοῦ «ἄλλου». Μέ τήν Ἀγιοπνευματική Χάρη ὑπερβαίνει τήν ἀπόλυτη φυσική ἑτερότητα (ἀνθρώπου καί Θεοῦ) στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Ἔτσι στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ καί ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι μεταμορφώνεται ἡ ἀνθρώπινη φύση γιά νά μπορέσει νά συμμετέχει στήν ἀχώριστη καί ἀσύγχυτη κοινωνία προσώπων Θεοῦ καί ἀνθρώπου. **Ὁ Θεός, λοιπόν, πού εἶναι ὄντως Θεός «ἐπιλέγει» νά ὑπάρχει μέ συνύπαρξη καί ἐλευθερία, ἐνῶ ὁ πτωτικός ἄνθρωπος ἐπιθυμεῖ νά γίνῃ θεός δίχως συνύπαρξη καί ἀληθινή κοινωνία.** Αὐτός ὁ τρόπος τῆς θέωσης-ἐνΧρίστωσης ἀποτελεῖ τήν ὄντολογική καταδίκη του,

245. Ἀρχ. Ἱερεμίας Φούντας, «Τό μυστικό τοῦ παραδείσου ἦταν ὅτι σέ αὐτόν περπατοῦσε ὁ Θεός», σελ. 31.

τή φορά πρὸς τό μηδέν. Ὁ Θεὸς δὲν ἐπιζητᾷ ἐξιδανίκευση, δὲν ἀναζητεῖ τὸν θαυμασμό, δὲν ζητᾷ ἐαυτολατρεία, δὲν ἐπιδιώκει οὔτε ἄμεσα οὔτε ἔμμεσα τίποτα γιὰ τὸν ἑαυτό του, δὲν ὑποβάλλει, δὲν ἐπιβάλλει, δὲν ἔλκει γιὰ νὰ συγχωνέψει ἐντὸς του κάθε ἑτερότητα, δὲν «τρέφεται» ἀπὸ τὰ συναισθήματα τῶν πλασμάτων του, οὔτε ἀπὸ τὰ λόγια λατρείας τους. Ὁ Θεὸς ζητᾷ αὐτενέργεια ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἀνάληψη εὐθύνης τῆς ἐλευθερίας, αὐθεντική συμπόρευση καὶ σχέση, ὁμοίωση στὸν τρόπο πού ὑπάρχει, διότι αὐτός ὁ τρόπος ἀποτελεῖ τὴ μοναδική μέθοδο κατάφασης στὴν αὐθεντική ζωὴ (ὄχι σέ ἀπομιμήσεις ζωῆς) καὶ ὑπέρβασης τῆς φύσεως (πτωτικῆς ἢ μὴ).

3.5 Ἡ ἀνατροπὴ τοῦ Наркиссισμού στὴν ἐσχατολογικὴ θεώρηση καὶ προληπτικὴ βίωση τοῦ Μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ στὴν Ἐκκλησία

Ἡ πλήρης ἀνατροπὴ τοῦ Наркиссισμού συμβαίνει ὁλοκληρωτικὰ καὶ σέ βάθος στὴν ἐσχατολογικὴ θεώρηση τοῦ Χριστοῦ ὡς προληπτικὴ βίωση τοῦ Μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ στὴν Ἐκκλησία ἐν ἀναμονῇ τῆς Βασιλείας του. Σέ ἀντίθετη περίπτωση ἡ μεταπτωτικὴ ὀπτικὴ τοῦ ἀνθρώπου εὐκολὰ περιορίζει τὸν Χριστό σέ ψυχολογικὸ καὶ κοινωνιολογικὸ ἐπίπεδο, σέ ἐθνικὸ καὶ πολιτικὸ Μεσσία πού θὰ ἔλθει γιὰ νὰ ἐπιβάλλει τὴν τάξη σέ αὐτὸν τὸν κόσμο, νὰ δικαιώσει τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν πίστη τῶν πιστῶν καὶ νὰ κατακεραυνώσει, κολάζοντας τοὺς ἀντίθετους. Πολλοὶ ὀρθολογικά σκεπτόμενοι ἀποδέχονται τὸν Χριστό σάν ἓνα καλὸ ἄνθρωπο, σάν ἡθικὸ ἀναμορφωτὴ, σάν κοινωνικὸ φιλόσοφο καὶ ἐπαναστάτη.²⁴⁶ Ὁ Χριστὸς εἶναι χρήσιμος, γιὰτί ἀποτρέπει τὴν ἐπιθετικότητα μέ τὴν πρόταξη τῆς συγχωρητικότητας καὶ ἄρα ἡ πίστη σέ Αὐτόν βοηθᾷ σέ μία ὑγιὴ κοινωνικότητα ἢ καλύτερα στὴν κοινωνικὴ εὐταξία.

Ἡ ψυχιατρικὴ καὶ ἡ ψυχολογία καὶ γενικότερα ἡ ἱατρικὴ, ὡς ἀνθρώπινη ἐπιστὴμὴ ἀποτελοῦν ἐργαλεῖο κατανόησης καὶ διαχείρισης τοῦ μεταπτωτικοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἀσθενειῶν του. Ἡ ἀγάπη, ἡ συγχωρητικότητα, ἡ διαχείριση τῆς ποσότητας τῶν Наркиссιστικῶν στοιχείων, στὴν ψυχολογία ἀποτελοῦν τρόπους κοινωνικῆς ἔνταξης τοῦ ὑποκειμένου καὶ τῆς ψυχοβιολογικῆς του ἐπιβίω-

246. Στὴν ἀπέναντι ὄχθη ἡ ὀπτικὴ πού θέλει τὸν Χριστό «ἐγκλειστο» στὸν κόσμο τῆς «οὐράνιας» Βασιλείας Του.

σης. Ἡ προσπάθεια ἐστιάζεται στήν ἐνδυνάμωση, στήν ὀρίμανση τοῦ ὑποκειμένου γιά νά καταστεῖ ἱκανό γιά σχέση. Ὡς ἐδῶ ἡ στοχοθεσία εἶναι κοινή μέ μία θεολογία ἐκ τῶν κάτω.²⁴⁷ Ὅμως ὀρίμανση καί δόμηση ὑγιоῦς ταυτότητας στό δίπολο ἀνθρώπου μέ ἄνθρωπο δίχως τήν ἐθελούσια καί συνειδητή σχέση ἀνθρώπου μέ τόν Θεό ἀποτελεῖ προβληματική θέση γιά τή θεολογία. Ἄν ἡ σχέση Χριστοῦ καί ἀνθρώπου προσδίδει στόν ἄνθρωπο τήν αὐθεντική του ταυτότητα καί τόν συγκροτεῖ ὡς Χαρισματική προσωπικότητα,²⁴⁸ ἡ ψυχολογία ἐστιάζει σέ μία ψυχολογική ἐνηλικίωση τοῦ ἀνθρώπου, ἀγνοώντας τήν πηγή καί τόν στόχο της²⁴⁹. Οἱ τρόποι ὑπέρβασης τῆς ὀδύνης καί ἡ ἐπίτευξη τῆς ἡδονῆς μέσα ἀπό τή σχέση στό ψυχολογικό ἐπίπεδο²⁵⁰ δέν μποροῦν ἐκ τῶν πραγμάτων νά ἐδρασθοῦν στή Χάρη, τήν ἐκούσια αὐτοπαράδοση τοῦ Σταυροῦ καί τήν ὑπαρξιακή Ἀνάσταση, τήν ἐσχατολογική βίωση καί προσμονή τοῦ Χριστοῦ. Πάντοτε ἡ ψυχολογία θά κινεῖται στά μεταπτωτικά ὅρια καί στίς εἰλικρινεῖς αὐτοδιαγνώσεις θά ἀναγνωρίζει τά ὅρια καί τίς θεραπευτικές ἐγγενεῖς ἀδυναμίες της. Καί μέ αὐτόν τόν τρόπο θά παραπέμπει ἔμμεσα σέ κάτι πού τήν ὑπερβαίνει. Αὐτό δέν σημαίνει ὅτι ὑπάρχει ἀποκλειστικότητα τῆς δράσης τῆς Χάρης σέ ἕνα χῶρο. Ἀντιθέτως ἡ πνευματικότητα διαπερνᾷ ὅλα τά βιοψυχοκοινωνικά ἐπίπεδα μεταδίδοντας ζωτικό κίνητρο δημιουργικότητας, ἀνάπτυξης καί λειτουργικότητας τοῦ προσώπου καί τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων. Ἄν ἀναφερθοῦμε στήν ποιμαντική ψυχολογία θά ἀναγνωρί-

247. Ἡ ὀπτική τῆς θεολογίας ἀποτελεῖ τήν εἰς βάθος κατάφαση τοῦ ἀνθρώπου σέ ἀναγωγική κίνηση, διότι ὁ Θεός ἀναλαμβάνει τόν κόσμο «ἐκ τῶν κάτω», προσλαμβάνει τή φύση τοῦ ἀνθρώπου γιά νά τή μεταμορφώσει.

248. Τά χαρίσματα ἐγγράφονται σέ σχέση Χάρης καί ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου καί δέν εἶναι μόνιμα γνωρίσματα τῆς προσωπικότητας, τῆς φύσεως, τοῦ ἀνθρώπου ἀλλά δῶρα τῆς Χάρης πού ἐνεργοῦν τόν λόγο τῆς ὑπαρξίς τους στήν ἐνότητα τῶν προσώπων.

249. Δίχως αὐτό νά σημαίνει ὅτι α *griosi* βρίσκεται στόν ἀντίποδα τῆς θεολογίας. Τό ἀντίθετο, θεολογία καί ψυχολογία ἀπό διαφορετικές ὀπτικές συναντοῦνται στό ἐπίπεδο τῆς ἀνθρωπολογίας.

250. Ἐπίπεδο παρατήρησης, καταγραφῆς καί μελέτης τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς μέ βάση τίς μεταπτωτικές πραγματικότητες. Δέν ἀποτελεῖ ἀντικείμενο τῆς ψυχολογίας ἡ ἐσχατολογική θεώρηση καί βίωση τοῦ Χριστοῦ στήν Ἐκκλησία. Ψυχολογία καί θεολογία καλῶς διακρίνουν τά ὅριά τους καί συνεργάζονται γιά τόν μεταπτωτικό ἄνθρωπο ἡ κάθε μία ἀπό τήν ὀπτική της. Πάρα πολλά ὅμως δεδομένα συμπίπτουν ἀφοῦ τό «ἀντικείμενο» ἐνδιαφέροντος (ὁ ἄνθρωπος), εἶναι κοινό.

σουμε ότι τό Μυστήριο τῆς Ἐξομολόγησης ἀποτελεῖ ἰατρική πρά-
ξη καί ὅτι ἀπό τήν ἐποχή τῶν πατέρων ὑπῆρξε πρακτική ψυχολο-
γία, ἀπλῶς τότε δέν ἦταν ἀναγνωρισμένη ὡς ἐπιστήμη.²⁵¹

**Ἐφόσον δέν ὑπάρχει κάποιο πρόσωπο, πού νά νοηματοδοτεῖ
αὐθεντικά τή ζωή πέρα ἀπό τό «ἐγώ» καί τόν μεταπτωτικό «ἄλλο»
πάντα θά ὑποβόσκει ἀνάμεσα στούς μεταπτωτικούς ἀνθρώπους μία
ἀνταγωνιστικότητα, τάση γιά κυριαρχία, ἀλληλοσπαραγμός γιά τήν
ἐπιβίωση τοῦ ὑποκειμένου, τάση πρὸς τόν θάνατο καί τό μηδέν πού
ἀπλῶς τόν ἀποδεχόμαστε ὡς πραγματικότητα τοῦ ἀνθρώπου.**

Ὁ μεταπτωτικός ἄνθρωπος, ὅπως καί κάθε ἔμβιο ὄν, προσπαθεῖ
ἐνστικτωδῶς νά ἐπιβιώσει ἀτομικά καί σέ ομάδες. **Ἡ ἘνΧρίστῳ δέν
ἀκυρώνει τό ἐπίπεδο τῆς ζωῆς, ἀλλά τό μεταμορφώνει.** Ἐπιπλέον τό
Ἅγιο Πνεῦμα ἐνεργεῖ, ὅπου καί ὅπως θέλει.²⁵² Δέν ἔχει στεγανά ὅρια
καί μονόδρομους. Ὁ Ἀγιοπνευματικός παράγων συνδιαμορφώνει τόν
ἄνθρωπο ὁ ὁποῖος ἐκούσια ἐπιλέγει αὐτό, πού ἔχει ὡς δυνατότητα,
τή συγκεκριμένη στιγμή τῆς ζωῆς του, νά τό ἀξιοποιήσει στά πλαίσια
τῆς σχέσης καί τό ἀνοιγμα στή Χάρη. Αὐτό πού εἶναι, αὐτό πού μπο-
ρεῖ, αὐτό πού θέλει, **γιατί τό Ἅγιο Πνεῦμα δέν τοποθετεῖ τόν ἄνθρω-
πο σέ «φόρμες» καί καθωσπρεπισμούς.** Ὁ Χριστιανός συνεργεῖ μέ τό
Ἅγιο Πνεῦμα καί γεμίζει τό ἀσκή τῆς ζωῆς-ἐπιβιώσεώς του μέ τό περι-
εχόμενο τῆς θείας πνοῆς, μέ τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Ὅταν ὁ Χρι-
στός ὡς σαρκωμένος Λόγος ἔνωσε τήν πραγματικότητα τῶν Ἑσχά-
των μέ τήν Ἱστορία δέν κατήργησε τόν κόσμο, δέν ἐμφάνισε σέ αὐτόν
μία ἐντελῶς νέα τάξη πραγμάτων καί προσώπων. «Ὁχι. Τό καινούρ-
γιο βρίσκεται στό γεγονός ὅτι τά ἤδη ὑπάρχοντα πράγματα ἀνέρχον-
ται σέ νέο ἐπίπεδο πραγματικότητας, μεταμορφωμένα καί πλήρη ἀπό
τή δόξα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἤδη παρών... ἐν
Χριστῷ ὅλα γίνονται ἐσχατολογικά διαυγῆ...»²⁵³

Ψάλλοντας τό Χριστός Ἀνέστη δέν ἀλλάζουν γύρω σου τά πρά-
γματα, ἐσύ βλέπεις μέ μία νέα ὀπτική τόν παρόντα κόσμο. «Ὅταν
ὁ κόσμος ὑποδουλωμένος στόν θάνατο εἶχε χάσει τό νόημά του καί

251. π. Βασίλειος Θερμός, *Μέ τό βλέμμα στήν ἐνδοχώρα*, ἐκδόσεις Γρηγόρη, Ἀθήνα 2021, σελ. 9.

252. Ἰω. 3, 8: τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ, καί τήν φωνήν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται καί πού ὑπάγει.

253. Κάλλιστος Ware, *Καθ' Ὁδόν, μέ τή νηστεία στήν Ἀνάσταση*, ἐκδόσεις Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2010, σελ. 72-73.

ἀγνοώντας τό σχέδιο τοῦ οὐρανοῦ βάδιζε πρὸς τό χεῖλος τῆς καταστροφῆς, πρὸς τό ἄλογο, τότε ἀναπήδησε ἀπὸ τό μνημεῖο ἡ ζωή. Ἡ ζωὴ αὐτὴ γέμισε τὸν κόσμον ὁλόκληρον καὶ τὸν χρόνον μέ νόημα. Μᾶς ἀποκάλυψε καὶ πάλι τὴν εὐδοκίαν τῶν οὐρανῶν γιὰ τὸν κόσμον, ἀποκαλύπτοντας ταυτόχρονα στοὺς ἴδιους τοὺς ἀγγέλους τό νόημα τῆς δημιουργίας. Ὁ χρόνος μεταμορφώνεται τώρα, ἀπὸ ἓνα χρόνο προσανατολισμένο στὸν θάνατον, ἀπὸ ἓνα χρόνο ποὺ κυλιέται μέσα στό σκοτάδι τοῦ ἀνόητου (ἄνευ νοήματος), σ' ἓνα χρόνο προσανατολισμένο στήν Ἀνάστασιν, σέ μιὰ φωτεινὴ ἐξέλιξη, μιὰ ἀτέλειωτη γιορτὴ. Κάθε περίοδος τοῦ χρόνου, ὅλες οἱ ἡμέρες τοῦ ἔτους ἔγιναν γιορτές, δίνοντάς μας τὴ βεβαιότητα ὅτι μᾶς ὁδηγοῦν πρὸς τὴν Ἀνάστασιν, ὅπως ὁδήγησαν στὴ δοξασμένη ζωὴ καὶ στοὺς ἁγίους ποὺ γιορτάζουμε μ' αὐτές. Γιὰ νὰ τό ποῦμε καλλίτερα, ὅλες οἱ ἡμέρες ἔγιναν παραμονὴ τῆς αἰώνιας Κυριακῆς, ὅπως οἱ ἡμέρες τῆς ἑβδομάδας ἔγιναν παραμονές τῆς Κυριακῆς, γιατί μᾶς καλοῦν ἀκόμη σέ μιὰ προσπάθεια παρόμοια μ' ἐκείνη τῶν ἁγίων στὴν ἐπίγεια ζωὴ τους, γιὰ νὰ καταλήξουμε στὴ μακάρια ἀνάπαυση...»²⁵⁴

Ὁ Χριστὸς ἔζησε σέ περιβάλλον πτώσεως. Δέν κατήργησε τὴν ἱστορίαν, τῆς μετέφερε τό Φῶς τῆς Βασιλείας του. Νοηματοδότησε καὶ νοηματοδοτεῖ συνεχῶς ἀπὸ τὴ Βασιλεία Του, τὴν Ἱστορίαν ὡς δυναμικὴ πορεία πρὸς τὴν κοιτίδα τῆς αὐθεντικότητος τοῦ εἶναι της, τὴν προϋπόθεσιν καὶ τὸν λόγο τῆς ὑπαρξῆς της, τὴν ἐνότητα καὶ ἀποκαταλλαγὴ τῶν πάντων στό πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, στὴ Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ἀποτελέσσει καὶ ἀποτελεῖ τό «νῦν» τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἱστορίας, τὴ γέφυρα ποὺ ἔνωσε τὸν τρόπο ὑπαρξῆς τοῦ κόσμου μέ αὐτόν τῆς Βασιλείας. Συναντᾷ ἐλεύθερα τό εἶναι ἔτσι, ὅπως εἶναι καὶ τό μεταπλάθει, τό μεταμορφώνει μέ τὴ χάριν Του. Ὁ Χριστὸς ἦλθε νὰ θέσει τὸν τρόπο ποὺ σχετίσθηκε (ἔνωσε Θεὸν καὶ ἀνθρώπινον φύσιν) μέ τὸν Θεό-Πατέρα, ὡς πρότυπον ὑπαρξῆς, ὡς μοναδικὸ ὑπόδειγμα τέλειας μετοχῆς καὶ ἑνώσεως Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, στό μοναδικὸ πρόσωπόν Του.

Μοιάζει ὑπέρλογο, μᾶς ξεπερνᾷ σὰν ἀνθρώπους, μὰ τό νὰ ἐπιλέγει κανεὶς νὰ θυσιάζεται δίχως νὰ ἀξιολογεῖ (ἂν ἀξίζει ἢ ὄχι) αὐτόν γιὰ τὸν ὁποῖο θυσιάζεται τό «μεταπτωτικὸ ἐγώ», ὁδηγεῖ στὴν ὁμοίωσιν τοῦ Χριστοῦ. **Ἡ ἐλευθερία στὴν ἀποδοχὴ ἢ ὄχι τῆς θυσίας ἀπὸ**

254. π. Δημήτριος Στανιλοάε, *Ἡ Ὁρθοδοξία, μερικὰ χαρακτηριστικά της γνώρισματά, Ἡ Ὁρθοδοξία καὶ ἡ Ἀνάστασις*, ἐκδόσεις Τῆνος 1995, σελ. 39-40.

τόν εὐεργετημένο πάντα θά εἶναι τό τίμημα τῆς ἀληθινῆς ἀγάπης πού δέν ζητᾷ κανένα ἀντάλλαγμα. Οὐτε κἂν τήν ἀναγνώριση τῆς θυσίας. Τό βαθύ ὑπαρξιακό ἄγχος εἶναι ὅτι ἂν χάσω τή ζωή μου θά χάσω καί τόν ἑαυτό μου. Οὕτως ἢ ἄλλως ἡ ἀπώλεια τῆς ζωῆς στό βιολογικό ἐπίπεδο θά ἔλθει. Τό ζήτημα εἶναι μέ πιό περιεχόμενο θά γεμίσω τή ζωή, ὥστε ἡ βιολογική της ἀπώλεια νά μήν ἔχει ὡς συνέπεια τήν ἀπώλεια τοῦ ἑαυτοῦ μου.

Ἐπιπλέον, ὅταν θυσιάζει κάποιος, ἐλεύθερα καί ἀγαπητικά τό προβληματικό καί ἀδύνατο μεταπτωτικό ἐγώ, βρίσκει τόν ἑαυτό του στόν Χριστό. Ἡ πρόταση τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ σχέση μαζί Του, σάν μέθεξη, μετοχή στή δική Του ζωή κυρίως μέσῳ τοῦ Σταυροῦ. Τῆς ἀπογύμνωσης ἀπό κάθε ἐπιδίωξης ἀσφάλειας τῆς αὐτοεικόνας, τῆς αὐτοπαράδοσης ὡς ἐμπιστοσύνης στή δύναμη τῆς χάρης, τῆς ἀνατροπῆς καί ὑπέρβασης τοῦ φόβου τῆς ἀπώλειας καί τῆς μοναξιάς, μέσα ἀπό τήν κατάφαση στήν ἀγάπη καί τή σχέση. Μιά σχέση πού κινεῖται σέ ἕνα ἐπίπεδο παράλληλο μέ τή θυσιαστική ἀγάπη πρὸς τοὺς ἄλλους καί πρὸς τόν ἴδιο τόν ἑαυτό μέσα ἀπό τή σταυρική καί ἀγαπητική μεταμόρφωση τοῦ «μεταπτωτικοῦ ἐγώ». Ὁ Χριστός βιώνει τήν ὁδυνηρή ἀπώλεια τῆς ζωῆς του, ἀλλά δέν χάνεται, δέν τόν κατάπιε ὁ θάνατος,²⁵⁵ γιατί ἀγάπησε μέχρι θανάτου, θανάτου καί μάλιστα Σταυρικοῦ.²⁵⁶ Δίχως ἐκούσια θυσία δέν ἔχει Ἀνάσταση. Δίχως Ἀγιοπνευματική δύναμη καί Χάρη πού εἰσρέει συνεχῶς ἀπό τά ἔσχατα στήν Ἐκκλησία (κοινωνία προσώπων) διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ Σταυρός θά ἐρμηνεύεται ὡς ρομαντισμός καί ἀνοησία ἀπό τόν ἄνθρωπο. Ὅποιοιδήποτε εἶδους ἠθική (κοινωνική, θρησκευτική, χριστιανική), χωρίς ἐσχατολογία ἐκτρέφει τόν Ναρκισσισμό τοῦ ἀνθρώπου. Καί ὁ Ναρκισσισμός οὐδέποτε θά δεχθεῖ τή Σταύρωση γιὰ χάρη τοῦ ἄλλου. Ἔτσι ὁμως θά χάνει γιὰ πάντα τόν ἑαυτό του σάν τόν Νάρκισσο πού πνίγηκε στή λίμνη τοῦ αὐτοθαυμασμοῦ του.

Ἡ ἐσχατολογία δέν ἀποτελεῖ ἀπλῶς προσμονή γιὰ βίωση μιᾶς ἄλλης πραγματικότητας ἐπέκεινα τοῦ κόσμου. Τό ἔργο τοῦ Χριστοῦ ἀνακαινίζει μέ τήν ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καθιστᾷ τόν κόσμο μας διαυγή γιὰ νά εἰσέλθουν οἱ ποιότητες ζωῆς τῆς Βασιλείας στήν Ἱστορία τοῦ Κόσμου. Ἡ ἐσχατολογία ἀπαλλαγμένη ἀπό μελλον-

255. Μάρκ. 8, 35: ὅς γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου οὗτος σώσει αὐτήν.

256. Φίλιπ. 2, 8.

τολογικούς μονισμούς (π.χ. περί άρπαγής της Έκκλησίας, καταστροφής κόσμου κ.τ.λ.), θά πρέπει όσο ποτέ άλλοτε στή σημερινή εποχή νά έλθει στό προσκήνιο της θεολογίας καί της ποιμαντικής. Τοῦ ποιμαντικοῦ κηρύγματος. Ἡ πηγή της ήθικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ὡς πηγή τήν έσχατολογική ὀπτική καί ὄχι τό ἀντίστροφο. Ἡ ριζική θεραπεία τοῦ Ναρκισσισμοῦ διέρχεται μέσα ἀπό τήν ἐν Χριστῷ ἀναγέννηση, δηλαδή τόν νέο ὄντολογικό προσανατολισμό πού προϋποθέτει θέληση πρὸς κοινωνία μέ τόν Θεό-Πατέρα στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Αὐτός ὅμως ὁ προσανατολισμός συνεπάγεται πλήρη ἐγκατάλειψη τῶν ψευδαισθήσεων καί τῶν τεχνητῶν παραδείσεων τοῦ κόσμου πού ἐκτρέφεται ἀπό τό ἀδαμικό «γονίδιο» της αὐτοθέωσης. Προϋποθέτει ἀποδοχή (χωρίς ὅμως ὑπαρξιακό συμβιβασμό), της μεταπτωτικῆς πραγματικότητας τοῦ ἑαυτοῦ καί τοῦ κόσμου (κόπος, πόνος, θλίψη, ἀσθένεια, θάνατος), ὑπέρβαση αὐτῶν μέ τήν ἄρση τοῦ Σταυροῦ της ἀγάπης, ὑπαρξιακή μετοχή ἤδη ἀπό «τό σήμερα της ζωῆς» στήν Ἀναστάσιμη ὀπτική τοῦ κόσμου καί της ἱστορίας.

Ἡ Θεία Λειτουργία δέν ἀποτελεῖ θεατρική παράσταση ἢ θρησκευτική τελετουργία. Μέσω αὐτῆς διανοίγεται ἓνα παράθυρο στή Βασιλεία, πού διά Πνεύματος Ἁγίου εἰσέρχεται ἀπό τά ἔσχατα **πάντα ἐπικαιρος ὁ Χριστός της Βασιλείας**. Βρίσκεται ἀνάμεσα στούς πιστούς προσφέροντας μαζί μέ τούς πιστούς τόν ἑαυτό του στήν ἁγιοπνευματικά μεταμορφωμένη κτιστή φύση (στά στοιχεῖα τοῦ ἄρτου καί οἴνου) εὐχαριστιακά στόν Πατέρα. Αὐτοπροσφερόμενος γιά νά ζήσει ὁ κόσμος. Ἡ Σταυρική θυσία ἐπαναλαμβάνεται καί **ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ μετέχεται ἤδη**. Τό μέλλον της Βασιλείας εἰσρέει στό παρόν καί τό νοηματοδοτεῖ. Θεραπεύει τά τραύματα τοῦ παρελθόντος. Τό παρόν ἀποκτᾷ μία προοπτική ἐν Χριστῷ μεταμόρφωσης καί αἰωνιότη-
τας. Ἡ σωτηρία εἶναι παρούσα. Ἡ Έκκλησία ὑπάρχει πάντοτε ὡς μία έσχατολογική κοινωνία πού προγεύεται καί πορεύεται πρὸς τήν Βασιλεία μέσα στήν Ἱστορία. «Γι' αὐτό τελικά ὁ ἄνθρωπος θεᾶται τόν Θεό, τόν γεύεται, μέ τό πνεῦμα καί ὄχι μέ τό σῶμα ἢ μέ τόν νοῦ. Ἀλλά σῶμα καί νοῦς ἀνήκουν ἐξ ὀλοκλήρου στή νέα πραγματικότητα, ἀποκτώντας τίς κατά χάρη θεϊκές ιδιότητες. Τίποτα δέν χάνεται οὔτε ἀποβάλλεται ἀπό τήν ἀνθρώπινη ὕπαρξη καί τήν ἴδια τήν κτίση».²⁵⁷

Τό μεταπτωτικό ἐγώ δέν ἀποτελεῖ τό αὐθεντικό ἐγώ τοῦ ἀνθρώ-

257. Νίκος Ματσούκας, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Α', Εἰσαγωγή στή θεολογική γνωσιολογία*, ἐκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη, 1996, σελ. 169.

που. Ὁ δερμάτινος χιτώνας (ἡ κτιστότητα τοῦ ἀνθρώπου) ἀνακαινίζεται ἀπό τό Ἅγιο Πνεῦμα²⁵⁸ μέ ἀρχή τό Μυστήριό τοῦ Βαπτίσματος, στή συμπόρευση μέ τόν Χριστό καί κάθε ἄνθρωπο. Ἔτσι ὥστε νά ἀποτελεῖ τό μέσο ἔκφρασης καί ἐκδήλωσης κοινωνίας καί μετοχῆς στή ζωὴ τοῦ Χριστοῦ, στή δικαιοσύνη τοῦ Χριστοῦ.²⁵⁹ *Ένας τέτοιος χιτώνας ἐνδύει ὑπαρξιακά μέ ἀγάπη καί ἐλευθερία τόν ἄνθρωπο καί τόν ἀποκαλύπτει ὡς εἶναι στήν κοινωνία μέ τόν Χριστό καί τόν ἀδελφό του. Ἀποκαθιστᾷ τόν ἄνθρωπο ὡς ἀδελφό τοῦ Χριστοῦ κατὰ χάρη υἱό τοῦ Θεοῦ-Πατέρα. Ὁ Χιτώνας τοῦ Χριστοῦ διασώζει τήν ἑτερότητα τοῦ ἀνθρώπου καί τή μεταμορφώνει στό περιβάλλον τῆς ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι χαρισματικῆς ἀγάπης.* Τόν μεταποιεῖ σέ πρόσωπο. Μέχρις ὅμως νά συμβεῖ αὐτό μέ τό Ἅγιο Βάπτισμα καί νά ἐνεργοποιηθεῖ μέ τήν ἐλεύθερη συγκατάθεση τοῦ ἀνθρώπου στήν ὑπακοή τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ (θέλημα ὑπαρξιακῆς ἀναγέννησης καί ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι μεταμόρφωσης τοῦ ἀνθρώπου), ὁ δερμάτινος χιτώνας εἶναι ἀπαραίτητος γιά νά ἐπιβιώσει τό μεταπτωτικό ἐγώ (στό σημεῖο αὐτό ψυχολογία²⁶⁰ καί θεολογία συμπίπτουν), μέ στόχο τήν ἐξέλιξη καί Χάριτι Θεοῦ μεταμόρφωσή του. Ἡ αὐτοπεποιθὴση μεταμορφώνεται σέ Χριστοπεποιθὴση. Ἡ Χριστοπεποιθὴση ἐκπαιδεύει τόν ἄνθρωπο σέ ὑγιεῖς σχέσεις μέ τόν ἑαυτό (συγκρότηση ταυτότητας) μέ τόν κόσμο (ἀγαπητική προσαρμοστικότητα²⁶¹) καί μέ τό μέλλον (δημιουργική πράξη καί προσμονή μέ ἐλπίδα). Οἱ σχέσεις στήν Ἐκκλησιαστική κοινότητα ἐξελίσσονται μέ κέντρο τόν Χριστό καί νοηματοδοτοῦνται μέ προοπτική τήν προληπτική βίωση τοῦ Χριστοῦ στήν Εὐχαριστία ἢ ὁποία φωτίζεται ἀπό τὰ ἔσχατα τῆς Βασιλείας.²⁶² Τό αὐθεντικό «ἐγώ» τοῦ ἀνθρώπου καταξιώνεται στήν

258. Ἰω. 3, 5: ... ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

259. «Χιτῶνά μοι παράσχου φωτεινόν, ὁ ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον, πολυέλεε Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν», Μικρόν Εὐχολόγιον ἢ Ἀγιασματάριον, «Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος», ἐκδόσεις Ἀποστολικῆς Διακονίας, σελ. 77.

260. Ἴσως ὁ ὅρος δερμάτινος χιτώνας νά συμπίπτει μέ τόν ψυχολογικό ὅρο μηχανισμοὶ ἄμυνας τοῦ ἐγώ, δηλαδή μηχανισμοὶ ἐπιβίωσης πού στήν ὑγίή τους ἔκφραση συμβάλλουν στή λειτουργικότητα τοῦ ἀτόμου στὸν μεταπτωτικό κόσμο.

261. Ἡ ἀγάπη ἐκπαιδεύεται στό νά μαθαίνει τίς γλῶσσες τῶν ἀνθρώπων καί προσαρμόζεται συνεχῶς γιά νά μπορέσει νά στέγει τὰ πάντα.

262. Στόν μεταμορφωμένο χρόνο καί χώρῳ τῆς ἐν Χριστῷ ἐνότητος ὡς συνέχεια καί πλήρωση τοῦ ἱστορικοῦ χώρου καί χρόνου.

έπιλογή της επίτευξης **μίας καινούργιας ταυτότητας** ἐν Χριστῷ ὅπου ὅλα ἀνανοηματοδοτοῦνται καί μετέχονται σέ μία ἐμπειρία κοινωνίας καί συνταύτισης μέ τόν Υἱό Μυστηριακά (Βάπτιση, Θεία Εὐχαριστία) καί θυσιαστικά ὡς ἀξιοποίηση καί μετάδοση τῶν χαρισμάτων, στήν κοινωνία τῆς Χάριτος. Μία ταυτότητα πού δέν καταργεῖ τήν ἐλευθερία ἀλλά τή διανοίγει σέ νέους τρόπους σχέσεων καί κοινωνίας. Ἐκεῖ πού μοναδικός νόμος εἶναι ἡ ἀγάπη, μοναδικός τρόπος ἡ ὑπερβαση βεβαιότητων καί ψευδαισθήσεων αὐτάρκειας μέσα ἀπό τή συνειδητή αὐτοπαράδοση σέ μία κοινωνία Χριστοῦ-Ἐκκλησίας.

Ἄνευ ἐσχατολογίας ὁ Χριστός μπορεῖ νά ἀποτελέσει τροφή τοῦ Ναρκισσισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Γίνεται τροφή τοῦ Ναρκισσιστικοῦ ἑαυτοῦ αὐξάνοντας τό αἶσθημα μεγαλείου ἐνισχύοντας τήν αἶσθηση τῆς ἐξαιρετικά ξεχωριστῆς θέσης τοῦ θρησκευόντος ὑποκειμένου.²⁶³ Ὅτις ἐρμηνεύμενος ὁ Χριστός ἐγκλείει περισσότερο τόν ἄνθρωπο στήν ὀπτική τοῦ μηδενός καί τοῦ θανάτου παρά τόν ἀνοίγει στή βίωση τῆς ὄντως Ζωῆς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τό βιβλίο τῆς «Ἀποκάλυψης» ἐρμηνευμένο μέσα σέ ἐνδοκοσμική λογική, ὁδήγησε τήν ἐσχατολογία σέ ἀπαξίωση τοῦ παρόντος κόσμου, σέ φυγή ἀπό τόν κόσμο, στήν καταστροφή τοῦ κόσμου. Εἶναι ἐντυπωσιακό ὅτι ἀκόμη καί ὁ Χίτλερ χρησιμοποίησε τήν ἀποκαλυπτική γλῶσσα βάζοντας στή θέση τοῦ θηρίου²⁶⁴ τόν ἐβραϊκό λαό. **Κάποιος πρέπει νά εἶναι ὁ ἀντίχριστος πού θά ἀπολαύσει τήν ἐπιθετικότητά μας, πού μᾶς ἐμποδίζει νά ξεδιπλώσουμε τή μεγαλειώδη προσωπικότητά μας.** Καί κάτι πρέπει νά ἐνώνει ὅλους σέ γενική λατρεία. «Μά ὁ ἄνθρωπος θέλει νά προσκυνήσει κάτι πού εἶναι ἀναμφισβήτητο, τόσο ἀναμφισβήτητο πού ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νά συμφωνήσουν πῶς πρέπει νά τό προσκυνήσουν... νά τό κάνουν ὅλοι μαζί».²⁶⁵ Καί αὐτό τό κάτι θά πρέπει νά παρέχει τό θαῦμα ὡς θαυμασμό, τό μυστήριο τοῦ ἑαυτοῦ του καί τοῦ κόσμου πού μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά τό διαχειρίζεται ὅπως θέλει μέσω τῆς τεχνολογίας καί τοῦ διαδικτύου καί τό κύρος, τόν μεγαλειώδη ἑαυτό πού θά ἀντλεῖ ἀπό αὐτό.

Τά συμπτώματα τῆς ἐκπτώσης εἶναι ὑπαρξιακά βάρη πού εἶναι

263. Προνομιακή μεταχείριση ἀπό τόν Θεό τόσο ἐντός τοῦ κόσμου ὅσο καί στά ἔσχατα. Στό ἐπόμενο κεφάλαιο θά δώσουμε παραδείγματα στό θρησκευτικό περιβάλλον.

264. Ἀποκ. 13, 1: *Καί ἐστάθην ἐπὶ τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης· καὶ εἶδον ἐκ τῆς θαλάσσης θηρίον ἀναβαῖνον...*

265. Φιοντόρ Ντοστογιέβσκι, *Ὁ Μέγας Ἱεροεξεταστής*, ἐκδόσεις Γκοβόστη, Ἀθήνα 2015, σελ. 44.

ἀδύνατον νά τά βαστάξει μόνος του ὁ ἄνθρωπος. *Ὁ μεταπτωτικός ἄνθρωπος ἔχει τήν ἀνάγκη παρηγοριᾶς, παρακλήσεως, στήριξης, νοήματος, ἀναγέννησης, τροφῆς πού θά τόν κρατήσῃ καί θά τόν ὀδηγήσῃ στήν ἀλήθεια τῆς ζωῆς. «καί ἐγὼ ἐρωτήσω τόν Πατέρα καί ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένη μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας».*²⁶⁶ Ὁ Παράκλητος Χριστός θά παρακαλέσῃ τόν Πατέρα νά στείλῃ ἄλλο Παράκλητο-παρηγορητή, τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Ὁ ὁποῖος ἐνεργεῖ στήν ὑπαρξὴ τοῦ κάθε ἀνθρώπου μέ τόν ἰδιαίτερο τρόπο πού ὁ καθένας τόν χρειάζεται, ἀποκαλύπτοντας καί ἀναγεννώντας τό κατ' εἰκόνα Χριστοῦ (Μυστηριακά ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ), μορφώνοντας τόν Χριστό στήν ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου. Μέ αὐτό τόν τρόπο ἡ προσευχή δέν ἀποτελεῖ ψυχολογικὴ ἀνάγκη μέ τά ἀνάλογα ἀποτελέσματα ἀλλὰ ὑπαρξιακὴ ἀναγέννηση.

Ἡ θεραπεία τοῦ Наркиссизма τραύματος στὴ βιβλική θεολογία πραγματοποιεῖται διὰ τοῦ Σταυροῦ ὡς θυσιαστικῆς ἀγάπης καί ὀδηγεῖ στήν ἐμπειρία τῆς Ἀνάστασης. Ὡς σταύρωση παθῶν καί ἐπιθυμιῶν, ὡς ἀλληλοκατανόηση, ἀλληλοὑποστήριξη καί ἐκούσια ὑπομονή στίς ἀδυναμίες τῶν ἄλλων.²⁶⁷ *Σταυρικά ἰδωμένη ἡ τάση γιὰ αὐτολατρεία ἀντιστρέφεται σέ λατρεία τοῦ Θεοῦ. Σέ θαυμασμό καί εὐχαριστία γιὰ τήν ἀπύθμενη ἀγάπη του πρὸς τόν ἄνθρωπο. Ἡ ἴδια δύναμη πού στρέφει πρὸς τόν Наркиссизм μετατρέπεται σέ δύναμη ἀγάπης. Ἡ γλώσσα ἐκφράζει δοξολογία καί ἀγάπη. Ἡ νόηση καί ἡ τεχνογνωσία δέν καθίστανται ἡ βάση τῶν σχέσεων ἀλλὰ ἐργαλεῖα γιὰ ἐπικοινωνία καί ἀφορμές διάνοιξης φιλίας καί ἀλληλοὑποστήριξης. Σέ ἓνα πρόσωπο πού ἀποδέχεται ἀγαπητικά καί σέ πληρότητα ἑαυτὸν καί ἀλλήλους ἡ κοινωνικὴ του εἰκόνα δέν ἀποτελεῖ ἀναγκαιότητα ἀλλὰ παραπομπή σέ βαθύτερη κοινωνία ἀγάπης. Ἡ βία ἀγιάζεται ὅταν μετατρέπεται ἐθελούσια σέ ἐγρήγορη καί ἐπιμονή στό μετερίζι τῆς ἀγάπης, ἀντίσταση σέ ὅτι τὴν ἀντιστρατεύεται. Ἡ ταπείνωση ὡς ἐκούσιο ἄδειασμα²⁶⁸ κάθε αὐτολατρείας,²⁶⁹ συμμετοχή καί συνεργασία μέ ὑπακοή στόν Θεό στό σχέδιο γιὰ τήν πληρότητα-ὀλοκλήρωση-σωτηρία τοῦ κόσμου ἐν Χριστῷ, ὀδηγεῖ στήν*

266. Ἰω. 14, 16-17.

267. Γαλ. 5, 24-26.

268. Φίλιπ. 2, 7: ἄλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος...

269. Φίλιπ. 2, 3: μηδὲν κατὰ ἐριθείαν ἢ κενοδοξίαν, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν.

ύπαρξιακή πληρότητα. **Ἡ μετάνοια θεραπεύει τὴν αὐτοὑποτίμηση καὶ τὴν αὐτοεξουδένωση καθὼς ἡ ἐπίγνωση τῶν ἀστοχιῶν καὶ τῶν κτιστῶν ὀρίων βιώνεται ταυτόχρονα μέ τὴν Πατρικὴ ἀγκαλιά ὡς ἀποδοχή, ἐλπίδα, συμπόρευση καὶ ἐνθάρρυνση.** Τὰ καλύμματα καὶ οἱ χιτῶνες αἴρονται γιὰ νὰ βρεθεῖ ὁ ἄνθρωπος ἐνώπιον τοῦ Κυρίου χωρίς κάλυμμα στό πρόσωπο «ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ»²⁷⁰ γιὰ νὰ ἀντικατοπτριστεῖ τό θεωμένο καὶ δοξασμένο πρόσωπό Του στό δικό μας πρόσωπο, ὅπως ὁ ἥλιος στόν καθρέφτη. Ἐμπρακτα, θυσιαστικά, ἀναστάσιμα, ἐντός τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἱστορίας του. Μέ τόν τρόπο αὐτό τό δημιουργικό καὶ ἀγαπητικό βλέμμα Του θά ἐσωτερικευθεῖ μέσα στό εἶναι μας, θά ἀποτελεῖ τὴ βάση καὶ τό ἔρμα τῆς Χριστοπεποιθήσεώς μας, τῆς Χριστοαξίας μας, τό καύχημα γιὰ τόν Σταυρό Του.²⁷¹ Μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴ σχέση μέ τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ὑποδέχεται ὁ ἄνθρωπος στό ἐσώτατο τῆς ὑπαρξῆς του, τὴν Ἀγιοπνευματικὴ ἐνέργεια τοῦ Κυρίου πού μεταμορφώνει συνεχῶς τό κατ' εἰκόνα σέ ὁμοίωση Χριστοῦ.

Σ' αὐτὴ τὴν πρόταση ζωῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀνατροπῆς τοῦ θανάτου καλεῖται νὰ ἀπαντήσῃ ὁ μεταπτωτικός ἄνθρωπος ἀκολουθώντας τὰ μυστηριακὰ ἴχνη τοῦ Χριστοῦ στὴν Ἱστορία, τόν τρόπο ὑπαρξῆς του μέσα στὴν κοινωνία τῆς πίστεως, τοῦ λόγου καὶ τοῦ Αἵματος, στὴν Ἐκκλησία, στὴν Ἀγιοπνευματικὴ κοινωνία μεθέξεως τοῦ Χριστοῦ, στὴ διακονία τῆς ἀγάπης μέ λόγο καὶ πράξη. «Σέ αὐτὴ τὴν κοινότητα ἀντιστρέφονται οἱ ἀξίες πού κυριαρχοῦν στόν κόσμο, ὁ ὁποῖος βασιλεῖ τὴν ὑπαρξή του στὴν ἡδονή, τὴ δόξα καὶ τὴν κυριαρχία... ὡς πρότυπο στὴν καινούργια πραγματικότητα τῆς Βασιλείας ὅπου ἐκλέγονται τὰ μωρὰ καὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ τὰ ἀγενῆ καὶ τὰ ἐξουθενημένα καὶ τὰ μὴ ὄντα (Α' Κορ. 1, 27)».²⁷² Ὁ Χριστός-Παράκλητος ἀνέλαβε τὴν εὐθύνη γιὰ κάτι πού ἦταν ἀνεύθυνος (τὴν πτώση). Γι' αὐτό καὶ γεύθηκε τὴν ὀδύνη (ἐγκατάλειψη, μοναξιά, προδοσία, ἀπαξίωση, σωματικά βασανιστήρια), καὶ ἔγινε θέαμα ἀποτρόπαιο ἐπάνω στόν Σταυρό γιὰ νὰ γίνῃ πρῶτος ἀπὸ ὅλους

270. Β' Κορ. 3, 18.

271. Γαλ. 6, 14: ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται καὶ γὰρ ἐγὼ τῷ κόσμῳ.

272. Σωτήριος Δεσπότης, *Φιλοσοφικὴ Ἠθικὴ καὶ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ*, στὸ «Πίστη καὶ βίωμα τῆς Ὁρθοδοξίας», τόμος Γ', Διαχρονικὴ συνιστώσα τῆς Χριστιανικῆς Θεολογίας στὴν Ὁρθοδοξία, ΕΑΠ, Πάτρα 2008, σελ. 190.

τούς ανθρώπους²⁷³ πού μέ τήν ἀγάπη του κατέλυσε τή δύναμη τοῦ θανάτου. Δέν φοβᾶται τόν θάνατο γιατί ὁ θάνατος ἐξουσιάζει τούς χωρισμένους ἀπό τή Ζωή. Διότι ὁ Χριστός, Θεός ὢν ἔνωσε ἀχώριστα (δίχως ὅμως νά καταργήσει) τήν ἀνθρώπινη φύση μέ τόν Θεό, στό πρόσωπό του.

Αὐτονομία καί ἐτερότητα στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ βρίσκουν τήν πραγμάτωσή τους. Μέ τήν Ἀνάστασή Του, ὁ θάνατος μεταβάλλεται ἀπό διάσταση τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου (ψυχῆς καί σώματος) σέ μετάβαση τοῦ προσώπου στήν ἐνότητα.²⁷⁴ Ἡ ἐτερότητα ὡς Ἀγιοπνευματικό δῶρο ἀποκτᾶ πραγματική ἀξία στήν ἐνότητα καί ὄχι στόν διαχωρισμό καί τή διάσπαση. Ὅταν ἡ ψυχὴ καί τό σῶμα ἐνεργεῖ ἀγιοπνευματικά τό κατ' εἰκόνα μέ τήν ἐνεργό ἀγάπη στή σχέση της μέ τόν Χριστό στήν Ἐκκλησία (Χριστοκοινωνία), ἐνώνεται μέ τόν νικητὴ τοῦ Θανάτου²⁷⁵ καί ἡ ἐνέργεια τῆς Θεότητος ἡ ὁποία διαπερνᾷ τόν θάνατο, ἐνοποιεῖ καί ζωοποιεῖ τόν ἄνθρωπο ὡς πρόσωπο (ἐτερότητα σέ σχέση) σέ ἀδιάρρηκτη ἐνότητα μέ τόν Χριστό. Τότε ὁ θάνατος μεταβάλλεται ἀπό τέρμα σέ πέρασμα, σέ ἀρχὴ μιᾶς νέας ζωῆς²⁷⁶ ὅπου ὅλα (ἄνθρωποι, ἄγγελοι, κτίση), ἐνώνονται σέ πληρότητα καί μετέχουν τῆς θείας δόξας (κατά χάριν μετοχῆς τοῦ Θεοῦ-Πατρός, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν Πνεύματι Ἀγίῳ)²⁷⁷ στήν αὐθεντικὴ ἐν Χριστῷ ἐαυτότητά τους.²⁷⁸

273. Κολ. 1, 18: *ὃς ἐστὶν ἀρχή, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων.*

274. Α' Θεσ. 4,17: *ἔπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι ἅμα σὺν αὐτοῖς ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα.*

275. Ρωμ. 6, 9: *εἰδότες ὅτι Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν οὐκέτι ἀποθνήσκει, θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει.*

276. Ἰω. 5, 24: *ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με ἔχει ζωὴν αἰώνιον, καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν.*

277. «Διακηρύσσουμε, πῶς ὁ ἄνθρωπος πού ἔφυγε ἀπὸ τούτῃ τῇ ζωῇ, δέν ἔλαμψε ἀπλὰ μ' ἓνα δημιουργικὸ φῶς, δέν μᾶς ἐντυπωσίασε μέ τήν ὀξυδερκεῖά του, μέ τήν ὁμορφιά ἢ τό ταλέντο του μόνο, ἀλλὰ ἐπέτρεψε στό φῶς τοῦ Θεοῦ, στήν ἄκτιστη θεία δόξα του, νά λάμψει». Anthony Bloom, *Ὁ Θάνατος ὡς κέρδος*, ἐκδόσεις Ἐν πλῶ, Β' ἐκδοση, Ἀθήνα 2006, σελ. 123.

278. Ὅταν καθρεφτίζεται ὁ ἄνθρωπος σέ ἓνα σπασμένο καί κατακερματισμένο καθρέφτη βλέπει ἀποσπασματικὰ τόν ἑαυτό του. Ὅταν καθρεφτίζεται σέ ἓνα ὁλόκληρο καθρέφτη βλέπει τόν ἑαυτό του σέ πληρότητα. Αὐτός ὁ καθρέφτης εἶναι ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός ὁ ὁποῖος δείχνει στόν ἑαυτό του τήν πλη-

4. Ποιμαντική αντιμετώπιση του Ναρκισσισμού

Τό ναρκισσιστικό κίνητρο καί ἡ ἀντίστοιχη ναρκισσιστική θέση μέσα στό θρησκευτικό περιβάλλον ἔχει μία ἰδιαιτερότητα πού ἡ κύρια ἔκφανση ἐκδηλώνεται **ὡς ἀπομίμηση ἀρετῆς**. Ἡ διατήρηση τῆς θετικῆς αὐτοεικόνας καί τό αἶσθημα μεγαλείου τοῦ Ναρκισσισμοῦ μεταφέρεται σέ ἓνα ἄλλο προσωπεῖο. Αὐτό τῆς θρησκευτικῆς ὑποκρισίας. Τό θρησκευτικό προσωπεῖο ὀργανώνεται ἐντός τῆς Ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος τόσο ἀπέναντι στόν Θεό, ὅσο ἀπέναντι στούς ἀδελφούς. **«Ὁ κενόδοξος δείχνει ὅτι εἶναι πιστός, ἐνῶ εἶναι εἰδωλολάτρης. Φαινομενικά μέν σέβεται τόν Θεόν, ἀλλά στήν πραγματικότητα ἐπιζητεῖ νά ἀρέσει στούς ἀνθρώπους καί ὄχι στόν Θεόν»**.²⁷⁹ Ἡ ἐντολή τοῦ Θεοῦ στήν Παλαιά Διαθήκη εἶναι ἡ ἀποφυγή τῆς εἰδωλολατρίας ὡς τῇ μέγιστῃ ἀστοχίᾳ τοῦ ἀνθρώπου.²⁸⁰ Συνεπῶς «ἡ λατρεία τοῦ ἐνός Θεοῦ εἶναι ἡ ἄρνηση τῆς λατρείας τῶν ἀνθρώπων καί τῶν πραγμάτων».²⁸¹ Ὁ Ναρκισσισμός σέ ὅλες του τίς μορφές διαβιεῖ ἀκμαῖος ὄχι μόνο σέ ψηφιακό ἐπίπεδο, ἀλλά καί ἐντός τῆς ἐκκλησίας. Μεταφέρεται στή θρησκευτική ἐκδοχή του πού θέλει τόν ἄνθρωπο νά θέτει σέ προτεραιότητα τήν εἰκόνα του ἐναντι τοῦ Θεοῦ. Σέ αὐτό τό κεφάλαιο θά μελετήσουμε τίς θρησκευτικές ἐκδοχές καί ἐκφάνσεις τοῦ Ναρκισσισμοῦ πού θά πρέπει νά προσεχθοῦν ἰδιαίτερα ἀπό τόν ποιμένα. Ἐπίσης θά προταθοῦν τρόποι ποιμαντικῆς αντιμετώπισής του ἐντός τῆς Ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος.

4.1 Τό Ναρκισσιστικό θρησκευτικό παράδειγμα καί ἀντιπαράδειγμα στήν παραβολή τοῦ τελῶνη καί τοῦ Φαρισαίου

Ἡ ἐνοχικότητα, ἡ αἴσθηση τοῦ ἀπαγορευμένου καί τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἐλευθερίας, ἡ αὐτοὑποτίμηση, ὁ συσχηματισμός μέ τά κοι-

ρότητα καί τήν καταξίωση τῆς ἀνθρώπινης ὑπόστασης καί ὅλης τῆς κτήσης σέ ἀναφορά πρὸς τόν Θεό-Πατέρα.

279. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, ἔκδοσις Ἱερᾶς Μονῆς Παρακλήτου, Ὁρωπὸς Ἀττικῆς 1995, σελ. 254.

280. Ἐξοδος 20, 4: οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑποκάτω τῆς γῆς.

281. Erich Fromm, *Καὶ ὡς Θεοὶ ἔσεσθε*. Μία ριζοσπαστικὴ Ἑρμηνεία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί τῆς παράδοσός της, ἐκδόσεις Μπουκουμάνη, Ἀθήνα 1977, σελ. 239.

νωνικά και θρησκευτικά στερεότυπα, ή ανάγκη της ψυχικής και βιολογικής επιβίωσης μπορούν να βιωθούν ως νόθες, εικονικές-ψευδείς πνευματικές καταστάσεις.²⁸² *Οι ναρκισσιστικές ανασφάλειες, ή ζηλοτυπία, ή αύστηρότητα και έπικριτικότητα, τό αίσθημα του μεγαλείου, ή χρήση του εκκλησιαστικού πληρώματος ως ακόλουθων και θαυμαστών, ή άσκηση έξουσίας και κυριαρχίας, στή θρησκεία²⁸³ ένδύεται συνήθως ένα εικονικό-φαντασιακό χιτώνα δικαιοσύνης-άρετης ως επίτευξη του μεγαλειώδους άποτελέσματος, ένώπιον Θεού και ανθρώπων.*

Ό Ναρκισσισμός δέν είναι εύκολο νά θεραπευθεί ακόμα και έντός της Έκκλησιαστικής κοινότητας, καθότι έφευρίσκει τρόπους θρησκευτικής κάλυψης. Έτσι γιά νά θεραπευθεί χρειάζεται πρώτιστα ή άποκάλυψη και άπογύμνωσή του από τόν ίδιο τόν άνθρωπο. Η συνειδητοποίηση της ύπαρξής του, ό έντοπισμός των τρόπων εκδήλωσής του σέ όλο τό φάσμα των σχέσεων. Αύτή ή διαδικασία της άνίχνευσης των στοιχείων του Ναρκισσισμού και ή μεταμορφωτική πορεία από τόν ψευδή στόν άληθινό έαυτό έκτρέπεται και άκυρώνεται στήν κατάσταση της αυτοδικαίωσης. Σύμφωνα μέ τά λόγια του Κυρίου δέν ήλθε νά προσκαλέσει σέ σχέση τους «δικαίους», αυτούς πού νομίζουν ότι μέ τά έργα τους έχουν δικαιωθεί πρώτιστα ένώπιον του έαυτού τους και έπειτα έναντι του Θεού και του πλησίον, τους αυτοδικαιωμένους. Ό αυτοδικαιωμένος Φαρισαίος άποτελεί χαρακτηριστικό τύπο θρησκευτικού – Ναρκισσιστή άνθρώπου.²⁸⁴

Η προσευχή του έμπεριέχει άλαζονεία ως άπαρίθμηση των καλών πράξεων ένώπιον του Θεού (τό καλό παιδί ένώπιον του αύστηρου πατέρα), αλλά και ύποτίμηση του συνανθρώπου. Άποτελεί προσπά-

282. Τά όράματα και τά όνειρα άπλως έπιβεβαιώνουν τήν εικονική πνευματική κατάσταση πού βρίσκεται τό ύποκείμενο.

283. *Θρησκεία* είναι ή δημιουργία του Θεού από τόν άνθρωπο μέ βάση τήν όπτική του ανθρώπου. Η προσέγγιση του Θεού γίνεται μέσα από τήν τήρηση κανόνων και συμπεριφορών. Άντίθετο της *θρησκείας* είναι ή *Έκκλησία* ως άποκάλυψη του Θεού και σάρκωσή του ως πρόσληψη της ανθρώπινης φύσης και ιστορίας. Η ύπαρξιακή μετοχή στή Θεία Εύχαριστία και τή Διακονία-μαρτυρία. Ό Θεός άποκαλύπτεται και προσλαμβάνει τόν άνθρωπο γιά νά μπορέσει ό άνθρωπος νά μετέχει στή Χάρη Του κοινωνόντας τό Θεωμένο ανθρώπινο Σώμα και Αίμα του Ίησου Χριστού.

284. Λουκ. 18, 9-14.

θεια νά πείσει τόν Θεό γιά τήν αξιοσύνη του. Ἐπιδιώκει νά ἐμφανί-
 ζει μία εἰκόνα τελειότητας, ἕνα ἀψεγάδιαστο ἑαυτό. Ἦδη αὐτοδι-
 καιωμένος προσέρχεται στόν Ναό καί ζητᾷ τή δικαίωση ἀπό τόν
 Θεό καί ἀπό τούς ἄλλους ἀνθρώπους. Ὑποβαθμίζει καί ὑποτιμᾷ
 τούς κοινωνικά στιγματισμένους ὡς ἁμαρτωλούς στό πρόσωπο τοῦ
 τελώνη (φοροεισπράκτορα). Ὁ τελώνης μετανοώντας καί στρέφον-
 τας τήν ὑπαρξή τους πρὸς τόν Θεό δέν ἀποτελεῖ ἀντικείμενο πού
 τοῦ προσδίδει θαυμασμό καί ἐπομένως τόν θεωρεῖ ἄχρηστο γι'
 αὐτόν. Χρήσιμο μόνο γιά νά συγκρίνει τόν ἑαυτό του μέ τούς ὑπό-
 λοιπους, καί μέσῳ τῆς συγκρίσεως νά ἐπιτύχει τό μεγαλειῶδες ἀπο-
 τέλεσμα πού ἐπιδιώκει. Ἀντικείμενο γιά τήν ἐπιτυχημένη σύγκριση
 καί ὑποβάθμιση ἀποτελεῖ ἡ θεωρητική γνώση τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου
 καί ἡ πρακτική ἐφαρμογή τοῦ Νόμου. Μέ αὐτά τά στοιχεῖα οἱ ὑπό-
 λοιποι χαρακτηρίζονται ὡς ἀτελεῖς, ἀδαεῖς, ἀδύναμοι, καί ὑποδεέ-
 στεροι ὑπαρξιακά, ἀφοῦ δέν καταφέρνουν νά τηρήσουν σέ βαθμό
 τελειότητας τόν Νόμο, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Φαρισαῖος. *Ἡ ὑπαρξὴ τῶν
 ἁμαρτωλῶν δικαιολογεῖ τό ὕψος τῆς δικῆς του τελειότητας. Θεωρεῖ
 ὅτι ἡ ἀλάθητη κρίση του ἔναντι τῶν ἁμαρτωλῶν ταυτίζεται μέ τήν
 κρίση τοῦ Θεοῦ. Ταυτίζει τόν ἑαυτό του μέ τόν Θεό, τόν θεωρεῖ ὡς
 προέκταση τῶν σκέψεων καί τῶν θελήσεών του γι' αὐτό καί δέν
 ἀναμένει καμία ἀπάντηση.* Δέν διαλέγεται μέ κανέναν παρά μόνο μέ
 τόν ἑαυτό του. Δέν εὐχαριστεῖ τόν Θεό ἀναγνωρίζοντας τήν ἀγάπη
 του ἀλλὰ διότι τοῦ προσδίδει ἀξία ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων ἡ σχέση
 του μέ τόν Θεό. Ὁ Θεός δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι ἱκανοποιημένος
 ἀπό τή γνώση καί ἐφαρμογή τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου ἀπό τόν ἴδιο
 καί ἐπομένως ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θά πρέπει νά τόν ἀναγνωρίσουν ὡς
 γνήσιο ἀντιπρόσωπό Του καί ἐκφραστή του. Ὡς ἄνθρωπο τοῦ Θεοῦ
 καί ὡς κάποιον πού ξεχωρίζει ἀπό τούς ἄλλους μέ ἀδιαμφισβήτητη
 ἀξία. *Χαρακτηριστικό γνώρισμα τοῦ θρησκευτικοῦ ἀνθρώπου εἶναι
 ἡ ἀπόλυτη βεβαιότητα γιά τόν τρόπο πού ἐνεργεῖ καί σκέφτεται ὁ
 Θεός ὄχι διότι πράγματι τόν γνωρίζει (ἂν Τόν γνώριζε δέν θά μι-
 λοῦσε ποτέ μέ καμία βεβαιότητα), ἀλλὰ, διότι Τόν ταυτίζει μέ τόν
 δικό του τρόπο σκέψης καί δράσης.*

Ὁ Φαρισαῖος ὡς ψυχαναγκαστική προσωπικότητα ἐπιβάλλει
 στοὺς ἄλλους ἀκόμη καί στόν Θεό τήν ἀξία του. Ὡς ἐμπλεκόμενος
 στό φάσμα τοῦ Ναρκισσισμοῦ ἐμπλέκει τόν Θεό καί τούς ἄλλους
 στήν αὐτολατρεία του. Ὁ σημαντικός «ἄλλος» δέν εἶναι ὁ Θεός ἀλ-

λά ο Νόμος. Ὁ Νόμος ἀποτελεῖ τὴν καταφυγὴ του, γιατί αὐτός ἀποτελεῖ τὴ βάση τῆς αὐτοδικαίωσής του. Ἡ ἀρετὴ δὲν ἀπορρέει ἀπὸ τὴ σχέση μέ Αὐτόν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν προσπάθεια γιὰ τὴν τήρηση τοῦ Νόμου. Γι' αὐτόν τὸν λόγο θά πρέπει νά ἀναγνωρίζεται ἡ ἀξία του, νά λαμβάνει τὴν πρώτη θέση σέ κάθε θρησκευτικὴ συνάθροιση, σέ κάθε δεῖπνο τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Θά πρέπει αὐτός νά ἀποτελεῖ τὸ κέντρο τῆς προσοχῆς τῶν ἀνθρώπων. Τούς ἄλλους ἀνθρώπους τούς θέλει μόνο γιὰ χειροκροτητές, γιὰ θαυμαστές, γιὰ νά ἀναγνωρίζουν τὴν ἀξία του. Στὴν περίπτωση τῆς κατηγορίας του πρὸς τὸν ἁμαρτωλὸ Τελώνη ἀποδεικνύει τὴν ἔλλειψη ἐνσυναίσθησης καὶ τὴν ἐπιδερμικότητα στὴν κρίση του σέ σχέση μέ τούς ἄλλους. Δὲν ἐμβαθύνει στὰ συναισθήματα τοῦ ἄλλου ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἐμπλέκεται ἀπρόσκλητος στὴ ζωὴ τοῦ Τελώνη ὅχι γιὰ νά συμπάσχει μαζί του, ἀλλὰ γιὰ νά τὸν ὑποτιμήσει καὶ νά τὸν καταδικάσει. Ἐντέλει γι' αὐτόν καὶ γιὰ τὸν ἴδιο ὑπάρχουν δύο εἶδη ἀνθρώπων. Τό ἓνα εἶναι τὸ εἶδος τῶν δικαίων καὶ τῶν ἀγίων πού συγκαταλέγεται ὁ ἴδιος καὶ τὸ ἄλλο τῶν ἁμαρτωλῶν πού συγκαταλέγονται οἱ ὑπόλοιποι. Ἡ σύγκριση (καλύτερος ἀπὸ) καὶ ὁμαδοποίηση (δίκαιοι ἐναντίον ἁμαρτωλῶν) ἀποτελεῖ ἀναπόφευκτη συνθήκη γιὰ τὴν αὐτοδικαίωση. Ἔτσι λειτουργεῖ ἐξουθενωτικά πρὸς τούς ἄλλους.²⁸⁵ Ὁ Φαρισαῖος, ἐπομένως, ἀποτελεῖ ἀντιπροσωπευτικὸ τύπο τοῦ θρησκευτικοῦ Νάρκισσου.

Ὁ σύγχρονος διαδικτυακὸς Φαρισαῖος εἶναι ὁ ἄνθρωπος τῆς θρησκείας πού χρησιμοποιεῖ τούς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας γιὰ νά κατακεραυνώνει τούς ἄλλους καὶ νά διαπομπεύει διαδικτυακά τίς πράξεις καὶ τὰ λόγια ἀνθρώπων προασπιζόμενος τάχα τὴν εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας ὡς τέλειαις γιὰ νά ἀντλήσει τελειότητα ἀπὸ αὐτὴν τὴν εἰκόνα ὡς μέλος της καὶ προέκτασή της. Ἐχει τοποθετήσῃ μέσα του τὴν εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας ὡς στατική καὶ κλειστὴ ὁμάδα μέ κύριο ἔργο τὴν περιφρούρηση τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἀλήθειάς της μέσα ἀπὸ τὴν τήρηση τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ. Ἡ φοβία γιὰ ἀνυπακοή ἢ ὁποία θεωρεῖται ἁμαρτία ὡς **ἀμφισβήτηση τῆς ἐξουσίας τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ προσδοκία τῆς ἀνταμοιβῆς** μετατρέπουν τούς θρησκευόμενους ἀνθρώπους σέ σύγχρονους Φαρισαίους. Ναρκισσιστές μέ θρησκευτικὸ ἔνδυμα. Ὑποχρεωμένους νά ὑπακοῦνε σέ

285. Λουκ. 18, 9: *Εἶπε δὲ καὶ πρὸς τινὰς τοὺς πεποιθότας ἐφ' ἑαυτοῖς ὅτι εἰσὶ δίκαιοι, καὶ ἐξουθενοῦντας τοὺς λοιπούς, τὴν παραβολὴν ταύτην...*

κάθε είδους έξουσία πού έσωτερικεύεται μέ κανόνες καί έπιβάλλεται ώς έσωτερική συνείδηση, ώς αναγκαία συνθήκη γιά νά νοιώθουν σημαντικοί καί μοναδικοί. Στήν όπτική του Θεού-έξουσιαστή κάθε αίσθηση απόρριψης δημιουργεί τραῦμα αὐτοῦποτίμησης, τέτοιο πού φθάνει στόν θάνατο τῶν ἀγαπητικῶν συναισθημάτων του προσώπου καί στό μῖσος σέ κάθε ἀνταγωνιστή. Γιά παράδειγμα ὁ Κáιν πού ἔβλεπε τόν Θεό ώς έξουσιαστή καί νοιώθοντας ἀπόρριψη ἀπό τόν Θεό ὁ ὁποῖος δέν δέχθηκε τήν θυσία του, βίωσε τήν ἀπόρριψη ώς έσωτερικό θάνατο καί τόν μετέδωσε στόν «ἀνταγωνιστή» ἀδελφό του ἀφαιρώντας του τή ζωή.

Ἡ ὑπακοή στίς ἐντολές του Θεοῦ ἀπαιτεῖται ἀπό τήν αὐταρχική θρησκεία ώς κατευνασμός του Θεοῦ καί ὑποταγή στή σκέπη καί προστασία Του. «Βασική ἀρετή στή θρησκευτική αὐταρχικότητα εἶναι ἡ ὑπακοή καί βασική ἀμαρτία ἡ παρακοή... ὁ ἄνθρωπος θά μπορέσει νά νοιώθει δυνατός, ἐφόσον ἐξασφαλίσαι τή βοήθεια τῆς θεότητας ὑποτασσόμενος πλήρως σέ αὐτήν... ἀποκτᾶ ἕνα ἄλλο αἶσθημα, τό αἶσθημα ὅτι δέχεται προστασία ἀπό μία δύναμη πού ἐμπνέει δέος καί τῆς ὁποίας γίνεται τμῆμα... ὁ ἄνθρωπος προβάλλει ὅ,τι καλύτερο ἔχει μέσα του στόν Θεό καί μ' αὐτό τόν τρόπο φτωχαίνει ὁ ἴδιος... ὅλες του οἱ δυνάμεις ἔχουν προβληθεῖ στόν Θεό... Αὐτή ἡ ἀποξένωση του ἀνθρώπου ἀπό τίς δικές του δυνάμεις δέν τόν κάνει μονάχα νά αἰσθάνεται δουλικά ἐξαρτημένος ἀπό τόν Θεό, ἀλλά τόν κάνει κακό. Γίνεται ἕνας ἄνθρωπος χωρίς πίστη γιά τούς συνανθρώπους του ἢ τόν ἑαυτό του, χωρίς τήν ἐμπειρία τῆς δικῆς του ἀγάπης, χωρίς τήν ἐμπειρία τῆς δύναμης του λογικοῦ του... Ἡ αἴσθηση του νά νοιώθει κανείς ἄδειος γίνεται μιά συνεχῆ κατάσταση γιά τόν ἄνθρωπο, πού προβάλλει συνεχῶς τήν ἀδυναμία του καί ὅχι τή δυνατότητά του νά γίνει ἀληθινός ἄνθρωπος».²⁸⁶ Συνέπεια αὐτοῦ προκύπτει ἡ σκληρότητα καί ἡ κατάκριση ἔναντι τῶν ἄλλων ιδιαίτερα μέ τό ἔνδυμα τῆς προάσπισης τῆς ἀκρίβειας τῶν κανόνων τῆς Ὁρθοδοξίας, τῆς ἀπαξίωσης κάθε ἀνθρώπινης προσπάθειας καί δυνατότητας, τῆς ἀπόδοσης ἀμαρτητικῆς καί ἐνοχικῆς χροιάς σέ κάθε ἀνθρώπινη σωματική καί ψυχική λειτουργία. Μ' αὐτό τόν τρόπο ἡ εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας πού παραμορφώ-

286. Πολύκαρπος Κ. Καραμούζης, *Κριτική φιλοσοφία τῆς Θρησκείας, Θρησκευτικός αὐταρχισμός καί ἀνθρώπινη ἐλευθερία στό ἔργο του Ἐριχ Φρόμ*, ἐκδόσεις Ἐπέκταση, Κατερίνη 2005, σελ. 53-57.

νεται σέ θρησκευτικό θεσμό καθίσταται όλο καί περισσότερο απο-
κρουστική ένώπιον τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου.

Ἡ εἰκόνα ὡς ψευδαίσθηση τοῦ Θεοῦ πού εἶχε ἐσωτερικεύσει ὁ
Φαρισαῖος (ὑποθέτουμε μέ βάση τήν ἔως τώρα ἀνάλυση τῆς παρα-
βολῆς), ὅτι θά ταυτίζονταν μέ τήν εἰκόνα πού προσέδωσε ὁ ὄφης
στήν Εὐά. Σέ μία εἰλικρινή ἐξωτερίκευση αὐτῆς τῆς εἰκόνας ὁ Φα-
ρισαῖος, θά παρουσίαζε τόν Θεό ὡς νομοθέτη πού θέτει νόμους,
κανόνες καί ὅρια δίχως εὐσπλαχνία πρὸς τόν ἄνθρωπο. Σκληρό καί
ἄτεγκτο κριτή. Δημιουργό τοῦ κόσμου γιά νά ἀντλεῖ ἀπό αὐτόν τό
μεγαλεῖο καί τή δύναμή του. Δηλαδή ἓνα Ναρκισσιστή δημιουργό
πού μεταχειρίζεται τά πάντα γιά νά ἀποθεώνεται. Ὅποτε τό ὑπο-
βόσκον ἐρώτημα στόν θρησκευτικό τύπο ἀνθρώπου εἶναι: «ἀφοῦ ὁ
Θεός εἶναι Ναρκισσιστής ἄρα γιατί καί ἐγώ νά μήν εἶμαι καθ' ὁμοί-
ωσή του ἓνας ἐπί γῆς μικρός Θεός καί μάλιστα μέ τήν (εἰκαζόμενη)
ἐπιβεβαίωση τοῦ ἰδίου τοῦ Θεοῦ»; Μέ αὐτό τόν τρόπο ὁμως ἠθικο-
ποιεῖται, ἀποκτᾷ ἠθικό ἔρεισμα ὁ Ναρκισσισμός καί ἐπιβάλλεται εἰς
τό ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Ἐπομένως ὁ Ναρκισσισμός ὡς πλάνη καί ἀστο-
χία τοῦ ἀνθρώπου βρίσκει ἠθικό ἔρεισμα στή διεστραμμένη ὑπαρ-
ξιακή ἀντίληψη περί Θεοῦ τόσο στή θρησκεία ὅσο καί στήν ἀθεΐα.
Ἡ ἄρνηση τῆς ναρκισσιστικά διαστρεβλωμένης εἰκόνας τοῦ Θεοῦ
καί ἡ ἐξ ἀρχῆς ἀναζήτηση τοῦ Θεοῦ ὡς εἶναι, δημιουργεῖ καλύτερες
προϋποθέσεις γιά νά συναντηθεῖ κανεῖς μέ τήν αὐθεντικότητα τοῦ
Θεοῦ, παρά ἡ θρησκευτική ἐκδοχή τοῦ (Θεοῦ) πού ὁδηγεῖ στή θέ-
ληση γιά δικαίωση τοῦ ἀνθρώπου ἐνώπιόν του.²⁸⁷ «Μέ δύο λόγια ἡ
σημερινή ἀθεΐα δέν πρέπει νά θεωρηθεῖ ὅτι ἔχει στόχο τόν Θεό,
ἀλλά μᾶλλον τήν εἰκόνα τοῦ “ἐξουσιαστή”-Θεοῦ, πού κληροδοτή-
θηκε ἀπό τό παρελθόν, καί πού γιά τά σημερινά δεδομένα ζωῆς
εἶναι ξένη».²⁸⁸

Εἶναι φυσικό ἐπόμενο νά ἀντιδρᾷ ὁ ἄνθρωπος ἀπέναντι σέ ἓνα
Θεό καί μία Ἐκκλησία ταυτισμένη μέ τή θρησκεία πού συνθλίβει καί
καταργεῖ τό κατ' εἰκόνα Θεοῦ μέ τήν πρόφαση τῆς ὑπακοῆς στόν

287. Γαλ. 5, 4: *κατηργήθητε ἀπό τοῦ Χριστοῦ οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιούσθε, τῆς
χάριτος ἐξέπέσατε· μετάφρ. “Ὅσοι ὁμως ἀπό ἐσᾶς ψάχνετε νά βρεῖτε τή σωτηρίαν
στόν νόμο δέν ἀνήκετε πιά στόν Χριστό· ἔχετε φύγει ἀπό τή χάρη τοῦ Θεοῦ.
Μετάφραση Βιβλική Ἑταιρεία, σελ. 276.*

288. Ἡλίας Ἀντ. Βουλγαράκης, *Χριστιανισμός καί Κόσμος*, ἐκδόσεις Ἀρμός,
Ἀθήνα 1993, σελ. 97.

Θεό. Πού καθιστᾷ τόν ἄνθρωπο ἄβουλο ὄν, ἀνεύθυνο καί ἀνίκανο νά ἀναπτύξει τίς δυνατότητες τό κατ' εἰκόνα γεμίζοντάς τον μέ φοβικά καί ἐνοχικά σύνδρομα, διχασμένο καί διχαστικό, ὑπόδουλο στόν ἀπρόσωπο νόμο. Τό ἀπρόσωπο τοῦ νόμου δημιουργεῖ τό φαντασιακό καί ψυχαναγκαστικό ιδεῶδες τῆς τελειότητος τό ὁποῖο «βιώνεται» ψευδαισθητικά στόν χῶρο τοῦ Ἱεροῦ καί Ἁγίου. Ἐνα ἀπομονωμένο καί μακρινό, οὐράνιο καί ιδεῶδες τόπο, ὅπου κυριαρχεῖ καί ἐξουσιάζει ὁ Θεός καί πού μόλις καί μετά βίας μπορεῖ νά συσχετιστεῖ μέ τήν πραγματική ζωή τοῦ πιστοῦ. Συνεπεία αὐτοῦ ὁ πιστός νοιώθει συνεχῶς νά κυνηγάει ἕνα ἄπιαστο ὄνειρο τό ὁποῖο ὅσο ἀποτυγχάνει νά τό βιώσει τοῦ δημιουργεῖ τήν αἴσθηση τῆς ἐνοχῆς, τῆς ἀδυναμίας καί τῆς ἀνεπάρκειας. Μετατρέπεται σέ ἀνεύθυνο, ἀδύναμο καί ὑποταγμένο ὄν τό ὁποῖο ἔχει ἀπολέσει κάθε σημαντικότητα, ἀνεξαρτησία καί ἀκεραιότητα. Ἀδύνατο νά ὀρθώσει λόγο καί ἀνάστημα ἀπέναντι σέ κάθε εἶδους ἐξουσία (γονεϊκή, ἐργασιακή, θρησκευτική κ.τ.λ.).

Ὅμως ἕνας ἄνθρωπος ἀνίκανος νά ἀπευθυνθεῖ μέ εὐθύ λόγο μέ τό πρόσχημα τῆς εὐλάβειας ἔναντι τοῦ Θεοῦ καί τοῦ συνανθρώπου του μετατρέπεται σέ κουτοπόνηρο, δίχως χαρά, αὐταπατῶμενο καί γεμᾶτο λογισμούς κατακρίσεως ἄνθρωπο, τάφος δύσοσμος πού ἐξωτερικά φαίνεται ὡραῖος, ἐσωτερικά ὅμως εἶναι κενός καί σκοτεινός. Ἀφοῦ δέν τοῦ ἐπιτρέπεται νά τά «βάλει» μέ τόν Θεό, ἀπευθύνει αὐτά πού αἰσθάνεται ἔναντι τοῦ ἐξουσιαστῆ καί καταπιεστῆ Θεοῦ, στούς συνανθρώπους του. Ἐξ αὐτοῦ προκύπτει ἡ σκληρότητα καί ἡ συστηματική ἐνασχόληση μέ τά λάθη τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ἐνας τέτοιος ἐξουσιαστής, μονάρχης, αὐταρχικός Θεός μέ μία ἀνάλογων ιδιοτήτων Ἐκκλησία ἀποτελεῖ σκάνδαλο καί παραποίηση, ὕβρις πρὸς τόν Σταυρό τοῦ Χριστοῦ. «Ὑποθέτω ὅτι ἂν ὁ Παῦλος ζοῦσε σήμερα, βεβαίως δέν θά δαιμονοποιοῦσε ἀλλά θά προσλάμβανε τήν τεχνολογία πρὸς δόξαν Θεοῦ. Ἐκτός τῆς κατάκρισης (πού εἶναι ἡ κατεξοχήν θανάσιμη ἁμαρτία στόν αὐθεντικό χριστιανισμό) ὅμως, θά πρόσθετε στά “ἔργα τῆς σαρκός” καί τήν ἀδιαφορία γιά τό περιβάλλον πού συμπάσχει καί συνωδίνει (8, 12) ὅπως καί θά πρότεινε τήν ἀποχή/νηστεία ἀπό ὅτιδήποτε διαδικτυακό διακόπτει τήν αὐθεντική ἐπικοινωνία μέ τούς ἀδελφούς καί τόν Χριστό».²⁸⁹ Ἡ δι-

289. N. T. Wright, *Ἀπόστολος Παῦλος-Ἡ ζωή καί τό ἔργο του*, μετάφρ. Σωτήριος Δεσπότης καί Ἰωάννα Γρηγοράκη, ἐκδόσεις Ψυχογιός, Ἀθήνα 2019, σελ. 563.

εστραμμένη εικόνα του Θεού, έσωτερικευμένη μέσα στο άσυνείδητο ή και τό ύποσυνείδητο του ανθρώπου (είτε πιστού, είτε άθεου), μετατρέπεται σέ νεύρωση και ψυχασθένεια.

Ό Χριστός, άν και καλεϊ όλους τούς ανθρώπους σέ σχέση και συνάντηση, γνωρίζει ότι αυτός ό τύπος ανθρώπου εΐναι αδύνατον νά ανταποκριθεϊ στήν πρόσκλησή του, εάν δέν εισέλθει σέ μία άλλη κατάσταση. Σέ αυτήν του Τελώνη ό όποιος κινεΐται σέ αντίθετη κατεύθυνση. *Αυτός μέ αύτεπίγνωση τών δικών του δυνατοτήτων, όρίων, άστοχιών, αναζητᾶ τό έλεος και τήν αγάπη του Θεού. Η προσευχή του εΐναι μία αύτοπαράδοση στον Θεό χωρίς προϋποθέσεις, δίχως ζητούμενα, δίχως βεβαιότητες. Διαλέγεται μέ τον Θεό και αναμένει τήν απάντησή Του. Προσμένει τήν αποδοχή του Θεού τήν όποία λαμβάνει στα έγκατα της ύπαρξής του ως βάλσαμο στα τραύματα τών παθών του.* Γι' αυτό άλλωστε και παραμένει στον Ναό γονατιστός και συνεχίζει μέ στεναγμούς αλάλητους νά αναζητᾶ τή συνάντηση μέ τον Θεό. Δέν απογοητεύεται. Δέν καταθλίβεται, διότι έχει αΐσθηση της άμαρτωλότητας και της άστοχίας του, αλλά ταυτόχρονα και της άγκαλιάς του Θεού. Δέν αποκρίνεται σέ καμία κατηγορία του Φαρισαίου, δέν άντιστέκεται γιά νά ύποστηρίξει κάποια καλή εικόνα. Ό ίδιος απογυμνώνει τον έαυτό του. Ό ίδιος αναγνωρίζει τις άστοχίες του. Δέν κρύβεται από τον Θεό και τούς άλλους ανθρώπους. Ένοποιεί τις δυνάμεις της ψυχής του σέ μία κραυγή, όπως πολλών παράλυτων, τυφλών κ.τ.λ. πού συνάντησαν τον Χριστό. Κραυγή πού καλεϊ και προσκαλεϊ γιά συνάντηση. Βιώνει μιᾶ γλυκιά προσμονή μέ έλπίδα στο έλεος και τήν αγάπη του Θεού.

Ό Χριστός ανατρέπει τήν εικόνα πού είχε ό κόσμος γιά τούς τηρητές του νόμου. Όχι. Αυτοί δέν θά δικαιωθούν ενώπιον του Θεού. Δέν θά λάβουν τήν έσωτερική πληροφορία της καταλλαγής και της ανανέωσης της σχέσης μέ τον Θεό. Αυτοί πού τελικά θά δικαιωθούν εΐναι οι άμαρτωλοί. Αυτοί πού αισθάνονται τήν αδυναμία τους, τήν ύπαρξιακή άστοχία τους ως μιᾶ πραγματικότητα πού δέν οδηγεί σέ απελπισία και κενό αλλά σέ άφορμή γιά έπανακαθορισμό τών σχέσεων τους προς τον Πατέρα στα πλαίσια της ειλικρίνειας και της άπεριόριστης αγάπης του Θεού-Πατέρα. Πού παρακαλούν νά τούς φωτίσει ή Χάρη Του νά επανεύρουν τον δρόμο και τον τρόπο της αγάπης στή συνάντηση μέ τον Χριστό. Στην Έκκλη-

σία ως μετοχή, μοίρασμα, συνάντηση, συνταύτιση. Ἡ σχέση μέ τόν Θεό δημιουργεῖ συνεχῶς ἐκπλήξεις, ἐκστάσεις, δηλαδή, νέες προκλήσεις ἀνοίγματος καί ἀγάπης, σταυρικές καί ἀναστάσιμες. Σέ αὐτή τήν πορεία κοινωνίας καί ἐνότητας τό ἀνθρώπινο πρόσωπο καταξιώνει τή μοναδικότητά του καί τήν ἀξία του ὡς συνύπαρξη καί ὄχι ὡς ἀτομικότητα. Ἡ αὐτοαξία καί ἡ αὐτοεκτίμηση θεμελιώνονται στό γεγονός τῆς προσφορᾶς καί τῆς ἀπροϋπόθετης κοινωνίας προσώπων κατά τό πρότυπο τῆς Ἀγίας Τριάδας, Χριστοῦ καί Ἐκκλησίας. Τό «βαθύ ἐγώ» τοῦ Θεοῦ εἶναι κοινωνία καί ταυτότητα ἐν ἐλευθερίᾳ καί ἀγάπῃ. Ἐκεῖ βρίσκεται ὁ αὐθεντικός τρόπος ὕπαρξης τοῦ ἀνθρώπου ὡς εἰκόνα Χριστοῦ.

4.2 Θρησκευτικές ἐκδοχές τοῦ Ναρκισσισμοῦ στά μέλη τῆς Ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας

Ὁ Ναρκισσισμός δέν ἀποτελεῖ, λοιπόν, ἓνα πάθος, ἀλλά τή μητέρα τῶν παθῶν. Τόσο ἡ Ἀγία Γραφή ὅσο καί οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀσχολήθηκαν μέ αὐτό τό πάθος, τό ὁποῖο δέν ξεχωρίζει πιστούς καί ἀπίστους. Οὔτε καί ἔχει τέλος ὁ ἀγώνας ἀπέναντί του. Χρειάζεται ὅμως, πάντα προσοχή.²⁹⁰ Ὁ Ναρκισσισμός-Φιλαυτία ἔχει τήν τάση νά «μιμεῖται» ἐνδιαφέρον, ἀγάπη, σχέση καί μία ἀπό τίς πιό ἐπιτυχημένες μεταμφιέσεις του, εἶναι ἡ θρησκευτική.

Ἡ κενοδοξία ὡς βασιική ἐκφραση τοῦ Ναρκισσισμοῦ-Φιλαυτίας κρύβεται πίσω ἀπό κάθε πάθος ὅπως καί πίσω ἀπό κάθε ἀρετή. «Παρατήρησε καί θά δεῖς ὅτι αὐτή ἡ ἀνιερη, δηλαδή, ἡ κενοδοξία, εἶναι ἀκμαία καί μέχρι τόν τάφο... ὅταν νηστεύω, κενοδοξῶ, ἀλλά καί ὅταν καταλύω γιά νά μή φανεῖ ἡ ἀρετή μου, πάλι κενοδοξῶ μέ τήν ιδέα ὅτι εἶμαι συνετός. Ὅταν φορῶ λαμπρά ροῦχα νικίεμαι ἀπό αὐτήν, ἀλλά καί ὅταν τά ἀντικαταστήσω μέ ταπεινά πάλι κενοδοξῶ. Ὅταν μιλάω νικίεμαι, ἀλλά καί ὅταν σιωπῶ πάλι νικίεμαι. Ὅπως καί ἂν τό ρίξεις αὐτό τό τριβόλι ἀγκάθι, ὄρθιο στέκεται τό κεντρί του».²⁹¹ Τό Ναρκισσιστικό κίνητρο βρίσκεται πίσω ἀπό κάθε ἀρετή. Κύρια ἔνδειξη ὕπαρξης τοῦ Ναρκισσιστικοῦ κινήτρου εἶναι ὅτι, ὅταν ἐκλείψει, τότε παύει καί ἡ ἐξάσκηση τῆς ἀρετῆς. Στήν πρώτη δυσκολία,

290. Α' Κορ. 10, 12: Ὡστε ὁ δοκῶν ἐστάναι βλέπέτω μή πέση.

291. Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, ἔκδοσις Ἱερᾶς Μονῆς Παρακλήτου, Ὠρωπός Ἀττικῆς 1995, σελ. 253.

στήν πρώτη αίσθηση τῆς ταπείνωσης παύει νά ἐπιμένει ὁ πιστός στήν ἐξάσκηση τῆς ἀρετῆς, ἀπελπίζεται, ἀπογοητεύεται καί στό τέλος παραιτεῖται. Περιπίπτει, λοιπόν, στόν δαίμονα τῆς ἀκηδίας καί τῆς ραθυμίας στή σχέση του μέ τόν Χριστό.²⁹²

Ἡ θρησκευτικοποίηση-ιδεολογικοποίηση τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἐκκοσμίκευσή της, ἡ πρόσδεσή της στό ἄρμα ἐθνοφυλετικῶν Μεσσιανικῶν ιδεολογιῶν²⁹³ (ἀπότοκες τοῦ Ναρκισσισμοῦ σέ συλλογικό ἐπίπεδο), ὁ πόθος γιά ἐγκόσμια θεσμική-πολιτική ἐγκαθίδρυση τοῦ ἑλληνο-χριστιανικοῦ ιδεώδους, περισσότερο καλλιεργοῦν παρά θεραπεύουν τό Ναρκισσιστικό αὐτοεἶδωλο στούς πιστούς. Θρησκευτικές ὁμάδες καί ὀργανώσεις μέ ὑπερφίαλο ναρκισσισμό, ἐμφανίζονται ἡ καθεμία τους ὅτι ἐκφράζουν γνήσια, μοναδικά, ἀποκλειστικά τήν ἀλήθεια περί τοῦ Θεοῦ, καθοδηγοῦν ἐξ ὀνόματος τῶν προφητῶν καί τῶν πατέρων τούς ἀνθρώπους, «καλλιεργοῦν στά μέλη τους τήν ἀντίληψη, ὅτι ἀποτελοῦν ἓνα ἐξαιρετικό κομμάτι “ἐκλεκτῶν” τοῦ Θεοῦ, τό ὁποῖο κατέχει προνομιακά τήν ἀποκλειστικότητα τῆς ἀλήθειας».²⁹⁴ Σέ αὐτές κυριαρχεῖ ἡ ἀντίληψη τοῦ Θεοῦ ὡς ἀστυνομικοῦ, νομοθέτη καί δικαστή, ὁ ὁποῖος ἐννοεῖ τήν ἀγάπη ὡς σύνθλιψη καί συγχώνευση κάθε ἐτερότητας, ἀπαξιώνει τήν ἀνθρώπινη ἐλευθερία, ἐκφοβίζει καί τρομοκρατεῖ τόν ἄνθρωπο, ἐπισείοντας τήν ποινή τοῦ θανάτου, ἐπιβάλλει τήν ἀρετή καί δέν ἀποδέχεται τήν ἀνθρώπινη ἀδυναμία, παρακολουθεῖ ἀπό μακριά τό πλάσμα του νά ὑποφέρει καί σιωπᾷ. Συνειδητά ἢ ἐνσυνείδητα τέτοιες ὀπτικές ἐγγράφονται στίς ψυχές τῶν μελῶν τους. Ὅλα τά παραπάνω ἔχουν ὡς αἰτία μιᾶ δαιμονική θεολογία τοῦ ὁφεινόμενου πού ἀκούγεται εὐχάριστα στ’ αὐτιά ποιμένων καί ποιμενομένων καί μετατρέπουν τήν Ἐκκλησία σέ θρησκεία. Σέ αὐτά τά πλαίσια, ὁ πιστός μεταβάλλεται σέ μιμητή ἐνός Ναρκισσιστή Θεοῦ. Μέ τή σειρά του ἐκφοβίζει, τρομοκρατεῖ, ἀπαξιώνει τή διαφορετικότητα, δέν διαλέγεται μέ τήν ἐτερότητα, ἀναλαμβάνει παθητική στάση ἐναντι τῆς ἀδικίας καί τῆς ἀπανθρωπιᾶς, δέν παραδέχεται κάτι ἢ κάποιον πού ἀμφισβητεῖ τήν παντοδυναμία

292. Ἀκηδία εἶναι ἡ ἀνορεξία, ἡ ἀμέλεια, ἡ ἀπροθυμία γιά ὅσα ἔχουν σχέση μέ τόν Χριστό.

293. Μήν ξεχνᾷμε ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἀνέμεναν τόν Μεσσία ὡς πολιτικό ἡγέτη πού θά τούς ἐλευθέρωνε ἀπό τούς Ρωμαίους.

294. Πολύκαρπος Κ. Καραμούζης, *Κριτική φιλοσοφία τῆς Θρησκείας, Θρησκευτικός αὐταρχισμός καί ἀνθρώπινη ἐλευθερία στό ἔργο τοῦ Ἐριχ Φρόμ*, ἐκδόσεις Ἐπέκταση, Κατερίνη 2005, σελ. 77.

του καί τήν καλοσύνη του. Ὁ πάσχων ἀπό τόν Ναρκισσισμό μέ θρησκευτικό μανδύα δέν σέβεται τήν ἑτερότητα τοῦ ἄλλου, ἀλλά τόν «καταπίνει» καί τόν ἐξουθενώνει. Ἐπιπλέον, θέλει νά συμφωνεῖ ὁ ἄλλος πάντα μέ τίς σκέψεις, τή θέλησή του, τήν ὀπτική του, τόν τρόπο του, τήν ιδέα του, τά πιστεύω του, τίς ιδεολογίες του, τίς προτιμήσεις του, τήν ἀπόφασή του, διότι αὐτό, νομίζει, πού προέρχεται ἀπό αὐτόν, εἶναι σωστό καί ἀλάθητο. Ὅ,τι ἀντίθετο εἶναι ἀπλά ἄστοχο.

Ἔτσι κάποιοι ἱερεῖς καί πιστοί, στήν οἰκογένειά τους, στό κοινωνικό περιβάλλον, στήν ἐνορία, ἐπιθυμοῦν νά ἐπιβάλουν τό ναρκισσιστικό τους ἐγώ, μέ τό ἔνδυμα τῆς πίστεως πρὸς τόν Θεό καί τήν τήρηση τῶν ἐντολῶν του. Πληθώρα λόγων περί ἀγάπης τοῦ Θεοῦ χρησιμοποιοῦνται ὡς ιδεολογικό θεωρητικό πλαίσιο γιά νά ἐγκιβωτιστοῦν οἱ οἰκογενειακές σχέσεις σέ ὑποκειμενικές θελήσεις. Γιά παράδειγμα ἕνας πιστός ἀπαιτεῖ ἀπό τά παιδιά του νά τοῦ φιλοῦν τό χέρι ὡς ἐνδειξη σεβασμοῦ πρὸς αὐτόν καί τόν Θεό στήν οὐσία ὅμως ὡς πηγὴ ἀντλησης θαυμασμοῦ καί ἐκτίμησης, ἱκανοποιώντας Ναρκισσιστικές του ἀνάγκες. Τέτοιου εἶδους γονεῖς ἐμπλέκονται ἀπρόσκλητοι ὡς ἀξιολογητές τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τῶν παιδιῶν τους, ὡς κήρυκες καί πνευματικοὶ ὁδηγοί. Ὡς συνέπεια αὐτῶν τῶν συμπεριφορῶν ἀποδυναμώνουν καί καθιστοῦν ἀποκρουστικές γιά τήν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου τήν πίστη καί τίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἐντολές τοῦ Θεοῦ ἀποστεώνονται ἀπὸ τόν ἀγαπητικό τους χαρακτήρα καί μετατρέπονται διαστρεφόμενα ὡς ἐργαλεῖα συμμόρφωσης (πρέπει γιατί πρέπει) πρὸς ἕνα Θεό πού ἐπιθυμεῖ νά βάλει στό δικό του καλούπι τόν ἄνθρωπο γιά νά αἰσθάνεται ἱκανοποίηση. Στήν πραγματικότητα ὁ γονιός, ὁ πνευματικός, ὁ γέροντας, ἄνωριμος πνευματικά καί ψυχολογικά χρησιμοποιεῖ τά παιδιά του γιά νά καλύψει ναρκισσιστικές του ἀνάγκες. Τά παιδιά τους ἀντιδροῦν καί δικαιολογημένα ἔναντι τῆς θρησκείας ἀλλὰ καί τῆς Ἐκκλησίας (δέν μποροῦν νά διαφοροποιήσουν τίς ἐννοιες) ἢ συνθλίβονται ἐπιμένοντας στήν ἀγάπη πρὸς τοὺς γονεῖς. Ἡ «ἀγάπη» ὅταν ἐπιβάλλεται ἀκυρώνεται. Μιά τέτοιου εἶδους ἀγάπη δέν εἶναι τίποτα περισσότερο ἀπὸ ὑποκρισία. Ἐνῶ ἀσυνείδητα δέν ἐμπιστεύονται ὑπαρξιακά τόν Θεό (ἀφοῦ κατὰ τόν ἅγιο Ἰωάννη τῆς Κλίμακος εἶναι κατ' οὐσίαν εἰδωλολάτρες, λατρεύουν τό εἰδωλό τους σέ κάθε σχέση) ὡστόσο χρησιμοποιοῦν τόν Χριστό γιά νά ἐστιάσουν τήν

προσοχή τών «άλλων» στόν έαυτό τους, γιά νά κυριαρχήσουν στίς σχέσεις τους.

Έπιπλέον όλο καί περισσότεροι θρησκευτικοί φορείς, ένορίες καί ιερείς συμμετέχουν στόν διαδικτυακό κόσμο δεδομένου ότι «ή κατασκευή τής “είκονικής” θρησκευτικότητας αποτελεί μία πραγματικότητα στόν κυβερνοχώρο καί μπορεί νά παρέχει νέες δυνατότητες πού έκτείνονται από τήν έπιλογή μιās ψηφιοποιημένης προσευχής, μιās αρχαίας τελετουργίας ή μιās νέας θρησκείας, ή όποία άνταποκρίνεται στίς άπαιτήσεις τών ύποκειμενικών ένορμήσεων, τών ομάδων πού συμμετέχουν στόν χώρο τοϋ διαδικτύου».²⁹⁵ Έτσι κάποιοι ιερείς καί πιστοί χρησιμοποιούν ως έργαλείο τίς ψηφιακές πλατφόρμες, λειτουργούν ως ψηφιακοί ιεροκήρυκες πού άπευθύνονται σέ ένα ψηφιακό ποίμνιο. Κάποιοι μέ χαρίσματα²⁹⁶ καταφέρνουν νά άποσποϋν Like κάτω από τίς άναρτήσεις τους καί σχόλια λατρείας από τούς θαυμαστές τους.²⁹⁷ Έπειδή είναι όξυδερκείς άναρτοϋν selfie καί video μέ κάποια σχετική φειδώ πλύν όμως στόν ψηφιακό κύκλο τών όπαδών (στό messenger, viber), άποστέλλουν συνεχώς selfie, τίς προτιμήσεις τους, τό καθημερινό τους πρόγραμμα κ.τ.λ. Γνωρίζουν ότι τό θρησκευτικό περιβάλλον δέν έπιτρέπει τήν άπροκάλυπτη προβολή γι' αυτό καί τήν έπισκιάζουν μέ ταπεινοσημίες πού καί πάλι προβάλλουν τόν έαυτό τους. Οί όπαδοί τους νοιώθουν ύπερήφανοι πού σχετίζονται μέ αυτούς. Ένα από τά χαρακτηριστικά κάποιων μιντιακών ιεροκηρύκων είναι ή άμεση ή έμμεση τοποθέτηση τοϋ όπαδοϋ στή σύγκριση τοϋ ιδίου μέ άλλους όμοιους του ιερείς, θεολόγους κ.τ.λ. Πόσο πιό καλοί, ένσυναίσθητικοί, προχωρημένοι στίς ιδέες είναι από άλλους ιερείς άκόμη καί από τό σύνολο τής Έκκλησίας. Η έμμεση κατάκριση²⁹⁸ (όπως τοϋ

295. Πολύκαρπος Καραμούζης, *Η ψηφιακή παρουσία τών θρησκευτικών προϊόντων στήν κοινωνία τής πληροφορίας. Ηλεκτρονικές άποτυπώσεις ή έπιβλαβείς έπιβιώσεις τοϋ άνορθολογισμοϋ*; στό «Παιδαγωγικές διαστάσεις τών νέων μέσων. Ένίσχυση μιντιακοϋ γραμματισμοϋ καί ικανότητας γιά ένα άσφαλές διάδίκτυο», Σοφός Άλεβίζος, Πολύκαρπος Καραμούζης κ.ά., έκδόσεις Γρηγόρη, Άθήνα 2009, σελ. 134.

296. Άναφέρθηκε παραπάνω πώς χρησιμοποιούν οί Ναρκισσιστές τά χαρίσματα τους.

297. Πρόσφατα λειτουργεί στό facebook ή δυνατότητα άνάδειξης σέ κορυφαίο θαυμαστή.

298. Άκόμα καί υπό μορφή είρωνείας ή άστεϊσμών.

ὄφεως ἐναντίον τοῦ Θεοῦ) ἀποτελεῖ τό ἀπόλυτο ὄπλο τους. Ὅταν τό ὑποκείμενο ἀποδεχθεῖ αὐτή τή σύγκριση τότε ἐγκλωβίζεται στή ναρκισσιστική ἔλξη. Ἀντίθετα, ἂν κάποιος τούς κρίνει, ἐπιτίθενται στόν ἐπικρίνοντα μέ ὑποτιμητικές φράσεις. Ἄν πάλι κάποιος διαφωνήσῃ κάτω ἀπό μία ἀνάρτηση στό facebook τά σχόλια διαγράφονται, ὅπως καί ὁ διαφωνῶν ἀπό «φίλος». Ἐντύπωση προκαλοῦν τά σχόλια λατρείας κάτω ἀπό τίς ἀναρτήσεις τέτοιου εἶδους διαδικτυακῶν ἱεροκηρύκων τά ὁποῖα ἀποδεικνύουν τήν ἐργαλειοποίηση τῆς «ἀλήθειας» σέ τροφή αὐτολατρείας.

Ἡ πλειονότητα τῶν ἀνθρώπων πάσχει κάτω ἀπό τήν ἐπίφαση τῆς κοινωνικότητας, πάσχει ἀπό τήν πλήξη τῆς μοναξιάς, ἀπό τήν τραυματική πραγματικότητα τῶν σχέσεων. Προτιμᾷ νά φαντάζεται μία σχέση παρά νά τή βιώνει. Προτιμᾷ νά φαντασιώνεται ὅτι ἀγαπᾷ, ὅτι ἀγκαλιάζει, ὅτι νοιάζεται ἔστω καί ἂν αὐτό δέν τό δείχνει στήν πραγματικότητα, ἀναλαμβάνοντας τήν εὐθύνη τῆς σχέσης ὡς σταυρική αὐτοπαράδοση. Διψᾷ γιά χαρά, γιά προσοχή ἀρχικά ἔστω καί κατ' ἐπίφαση, γιά γέλιο καί γιά ὄνειρο καί ὁποῖος τοῦ τά δώσει θά τόν λατρεύει.

Παρατηρεῖται ἓνα συγκεκριμένο μοτίβο (pattern) σέ θρησκευτικοῦ τύπου ὁμιλίες καί κηρύγματα τά ὁποῖα μεταδίδουν καί ἐμπεδώνουν στούς ἀκροατές ναρκισσιστικά στοιχεῖα. Εἴτε μέ τήν ἔμμεση στροφή τῆς προσοχῆς τοῦ ἀκροατῆ στήν ποιότητα, τήν εὐαισθησία καί ἀρετή τοῦ ὁμιλητῆ, εἴτε μέ τήν ἐξιδανίκευση προσώπων ὡς ἀλάθητων σέ ὅτι λένε καί κάνουν, εἴτε μέ τή χρήση ὠραιοποιημένων παραδειγμάτων καί ἱστοριῶν πού δέν ἔχουν ἐπαφή μέ τήν πραγματικότητα τῆς ζωῆς καθώς καί κυρίως μέ τήν αἴσθηση τῆς ἀπολυτότητας στήν ἀλήθεια τῶν λεγομένων. Παρατηρεῖται ἐπίσης πληθώρα ψευδῶν ὑποσχέσεων γιά τήν κάλυψη ψευδοψυχολογικῶν ἀναγκῶν, καλλιέργεια φαντασιώσεων ἀρετῆς καί ἐξιδανικευμένων προτύπων μέ στόχο τή δημιουργία συναισθηματικῆς εὐφορίας, ἔλεγχος μέσῳ καλλιέργειας φοβῶν καί ἐνοχικῶν συμπλεγμάτων μέ ὑπερτονισμό τῆς ἀμαρτωλότητας, μέ τή χρήση προφητειῶν τοῦ τύπου ἐπίκειται σεισμός, πόλεμος, λιμός καί καταποντισμός, μέ ἐθνικιστικά κατορθώματα. Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο εἶναι ἡ συγκεκριμένη ἢ καί ἀπροκάλυπτη ὑπόθαλψη δυσἀρέσκειας ὡς καί ἀπέχθειας ἐναντίον τῆς διαφορετικότητας (ἐτεροδόξων, ἀλλοφύλων, μεταναστῶν, προδοτῶν τῆς πίστεως, ἀνήθικων κ.τλ.) μέ στόχο τήν ἐμπέδωση τῆς αἰσθήσεως

τοῦ ξεχωριστοῦ καί τοῦ ἐκλεκτοῦ, τοῦ μάρτυρα τῆς αὐθεντικότητος τῆς πίστεως τῶν ἐντός, σέ σύγκριση μέ τοὺς ἐκτός τῆς ομάδας. Ὅλα αὐτά ἀποτελοῦν προσπάθεια συναισθηματικῆς χειραγώγησης, καλλιέργειας τοῦ ὁπαδισμοῦ πού ἔχει ὡς συνέπεια τὴν ἀφαίρεση τῆς ὀρθολογικῆς σκέψης καί κριτικῆς δυνατότητας τῶν πιστῶν. Τέτοιου εἴδους χειραγωγήσεις προέρχονται συνήθως ἀπὸ ὁμιλητές μέ ἔντονα ναρκισσιστικά χαρακτηριστικά καί σκοπιμότητες. Ἴσως θὰ πρέπει ἡ Ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα νὰ ἀποκτήσῃ ἰσχυρά ἀντανакλαστικά γιὰ νὰ ἀποτρέψῃ τέτοια φαινόμενα πού προέρχονται ἀπὸ ἱερωμένους πού χρησιμοποιοῦν τὸ ποιμνιὸ τῆς, γιὰ νὰ καλύψουν ναρκισσιστικές τοὺς ἀνάγκες μέ διαλυτικὰ τῆς ἐνότητος ἀποτελέσματα. Θρησκευτικὲς ὁμιλίες μέ αὐτά τὰ χαρακτηριστικά κυκλοφοροῦν πολλές στό διαδίκτυο μέ χιλιάδες ἀκόλουθους. Ἐνα βοηθητικό στοιχεῖο γιὰ κάθε κήρυκα πού θέλει νὰ ἀποφύγῃ τὸν σκόπελο τοῦ ναρκισσισμοῦ εἶναι ἡ γνώση ὅτι ἡ ἀλήθεια δέν εἶναι ἰδέα ἀλλὰ πρόσωπο, ὁ Χριστός. Συνεπῶς κάθε λόγος ὠφέλιμος ἔχει ὡς ἀπώτερο στόχο νὰ ἀποτελέσῃ ἔναυσμα γιὰ νὰ ἀνοιχτεῖ ὁ ἀκροατὴς στὴ σχέση μέ τὸν Χριστό καί τὸν ἀδελφό του ὃχι μέ ψευδεῖς παραμέτρους ἀλλὰ μέ περισσότερο ρεαλισμό καί ἐλπίδα ὡς πρὸς τὸν ἑαυτό του καί τὸ κοινωνικὸ του πλαίσιο. Ἴσως μάλιστα θὰ βοηθοῦσε στὴν ἀποφυγὴ τῆς πληθώρας τῶν λόγων καί πολὺ περισσότερο τῆς ἀπολυτότητας πού αὐτοὶ ἐκφέρονται ἂν ὁ λόγος περιεῖχε ἐντός του τὴν σιωπὴν (ταπεινὴ ἡσυχαστικὴ ἀποδοχὴ τῶν πάντων), τὸ ἔλεος καί τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Ἄλλωστε ἡ γλῶσσα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος εἶναι ἡ σιωπὴ καί ἡ γλῶσσα πού θὰ ἐπιβιώσῃ στό νῦν καί αἰεὶ εἶναι ἡ γλῶσσα τῆς ἀγάπης.

Ὅταν ἡ ποιμαντικὴ δέν ὑπηρετεῖ τὸν ἄνθρωπο σεβόμενη τίς λογικοσυναισθηματικὲς τοῦ ψυχосωματικὲς διαστάσεις καί ἀνάγκες, δημιουργεῖ ἄβουλα καί ἐξαρτημένα ὄντα.

Τὸν τοποθετεῖ σέ ἀσφυκτικὰ καλούπια σκέψης καί συμπεριφορᾶς, τὸν θέτει στὴ προκρούστιο κλίνη ἐνός θρησκευτικοῦ κομφορμισμοῦ, τοῦ ἀφαιρεῖ τὴν ἐλευθερίαν τῆς σκέψης καί τῆς κρίσης. Μέ συνέπεια ἐτοιμάζει θύματα δίχως ἀντιστάσεις σέ ναρκισσιστικὲς συμπεριφορὲς καί πολιτικές. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ διαδικτύου ἀπὸ τίς θρησκείας καί τὴν ἐπίδρασίν του σέ αὐτὲς φαίνεται ὅτι «ἐάν μετασχηματίζει τὸ θρησκευτικὸ προϊόν κάνοντάς το περισσότερο προσαρμόσιμο στίς ἀνάγκες μίας “νέας” ψηφιακῆς

θρησκευτικότητας, στην οποία κυρίαρχο ρόλο παίζει ή προβολή και ό ανταγωνισμός τών θρησκευτικῶν προϊόντων, θεωρούμε ότι τό στοιχείο αυτό θά οδηγήσει σέ ἕνα νέου τύπου συντηρητισμό... αὐτός ό ανταγωνισμός τών θρησκειῶν στόν χώρο τοῦ διαδικτύου οδηγεῖ τίς θρησκεῖες σέ μιά οὐσιαστική μετάλλαξη... ὅχι στά πλαίσια μιᾶς παραδοσιακῆς θρησκευτικῆς ἀποκάλυψης ἀλλά στά πλαίσια μιᾶς “νέας” θρησκευτικῆς ἀνακάλυψης, στην ὁποία ή τεχνολογία παίζει κυρίαρχο ρόλο».²⁹⁹

Παράλληλα καί πέρα ἀπό τόν ψηφιακό κόσμο βασικό ἐργαλεῖο «ποιμαντικῆς προώθησης» τοῦ Ναρκισσισμοῦ ἀποτελοῦν τά στεγανά «πνευματικά» κατ’ οὐσία θρησκευτικά καλούπια, πού τίθενται στόν ἄνθρωπο ὡς γύψινα ὁμοιώματα τοῦ Θεοῦ μέσα στά ὁποία ὅλοι οἱ πιστοί θά πρέπει νά προσαρμοστοῦν καί νά χωρέσουν. Αὐτά ἀφοροῦν τήρηση ἐθίμων, θρησκευτικῶν νόμων, ἐντολῶν, ἀκόμα καί συμπεριφορῶν. Ὡς συνέπεια αὐτῶν εἶναι ή ψυχολογική ἀπομόνωση ἀφοῦ διχάζουν τόν ἄνθρωπο σέ πνευματικό καί ψυχοβιολογικό, ὅπου τό πνευματικό εἶναι τό ἀγαθό καί ὅ,τι ἀναφέρεται στό βιολογικό καί τό σωματικό χαρακτηρίζεται ὡς ἐφάμαρτο. Ἡ ἀνθρώπινη ἐπιστήμη (τεχνολογία, ἱατρική, ψυχολογία κ.τ.λ.) ἐξοστρακίζεται ὡς ἄθρη, μαζί της καί κάθε ἀνθρώπινη τέχνη (λογοτεχνία, μουσική κ.τ.λ.). Τέτοιου εἴδους ποιμαντική δημιουργεῖ ἀμαρτωλοφοβικούς, ἐνοχικούς καί ψευδεῖς ἀνθρώπους πού εἶναι ἀνίκανοι νά στραφοῦν στή δημιουργική καί ἐλπιδοφόρα μετάνοια καί γι’ αὐτό γίνονται ἀνεύθυνοι τῶν λαθῶν τους καί ἀνειλικρινεῖς ἔναντι Θεοῦ καί ἀνθρώπων.

Ἐπιπλέον ή ἀμαρτία ἐντοπίζεται στό σῶμα καί στίς σωματικές ἀνάγκες καί λειτουργίες του. Τό σῶμα θεωρεῖται κατώτερο τῆς ψυχῆς καί δέν ἀντιμετωπίζεται ό ἄνθρωπος ὡς ἐνιαῖα ὄντότητα. Ἡ καταστροφή τοῦ σώματος ἐπιφέρει τόν ἐξαγνισμό τῆς ψυχῆς, ἐπειδή οἱ ψυχοβιολογικές ἀνάγκες ὑπάρχουν, καταπιέζονται καί καλύπτονται κάτω ἀπό τό φαντασιακό πέπλο τῆς καθαρότητας ἔναντι τοῦ Θεοῦ. Ἡ λαγνεία ὅμως, γιά τήν ἀμαρτία ὑπάρχει καί πραγματοποιεῖται, ὅταν ό Θεός «δέν βλέπει». Ὅλα διαχωρίζονται σέ μαῦρο καί ἄσπρο, καλό ἢ κακό, κάτι ἐνδιάμεσο δέν ὑπάρχει. Ἡ τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ διαβόλου. Γιά παράδειγμα προβληματίζονται, γιατί τό ἄσμα ἄσμάτων μέ τίς τολμηρές ἐρωτικές του περιγραφές βρέθηκε ἐντός τοῦ κανόνος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Μέσα σ’ αὐτά τά πλαίσια

299. Πολύκαρπος Καραμούζης, ὁ.π., σελ. 152.

«...ὁ κληρικός-ποιμένας προάγει καί εὐνοεῖ τήν ἀνάπτυξη τοῦ ψευδοῦς ἑαυτοῦ. Αὐτό μπορεῖ νά συμβεῖ, ὅταν μέ τήν ποιμαντική του φιμώνει τά συναισθήματα καί τήν ἔκφρασή τους, οὐσιαστικά, καθιστώντας τα παράνομα, ἢ ὅταν τρομάζει ὁ ἴδιος μέ τίς ἐρωτικές σεξουαλικές δυνάμεις καί ἐπιθυμίες πού ἀνακαλύπτει στούς ποιμνόμενους, καθοδηγώντας τους ἔτσι νά τίς ἀπομονώνουν ἀπό τόν ψυχισμό τους, ἢ νά τίς ἀπορρίπτουν συλλήβδην».³⁰⁰ Συνήθως ὁδηγεῖται σέ αὐτή τήν ἀντιμετώπιση ἀπό συμπλέγματα, πού λειτουργοῦν στόν ψυχισμό του. Ποιμαντικές πρακτικές μανιχαϊστικοῦ δυϊσμοῦ δημιουργοῦν φοβικούς, ἐνοχικούς καί ὑποκριτές ἀνθρώπους πού εἶναι ἀνίκανοι νά στραφοῦν στή δημιουργική καί ἐλπιδοφόρα μετάνοια καί γι' αὐτό γίνονται ἀνεύθυνοι τῶν λαθῶν τους καί ἀνελικρινεῖς ἔναντι Θεοῦ καί ἀνθρώπων.

Ὡς ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τοῦ εἶδους τῆς ποιμαντικῆς τά θρησκευόμενα ἄτομα, κατατρύχονται ἀπό ἐνοχές, κρύβουν τήν ἀλήθειά τους πίσω ἀπό τά φύλλα τοῦ εὐσεβισμοῦ, τῆς ἠθικολογίας, τοῦ ὀρθοῦ δόγματος γιά νά μήν ἀποδεχθοῦν ἐνιαῖο τόν ἑαυτό τους, ψυχή καί σῶμα, μέ ὅρια, μέ κτιστότητα, μέ ἐγγενεῖς καί ἐπίκτητες³⁰¹ ἀδυναμίες καί μέ ἀστοχίες τῆς προαίρεσής τους. Λησμονεῖται ὅτι «ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ μπορεῖ νά ἐκφραστεῖ καί νά ἀναπαρασταθεῖ μέ ὅποιοδήποτε μέσο. Ἡ Θεία Δόξα μπορεῖ νά φαίνεται λογική ἢ παράλογη, ἄμορφη ἢ ἁρμονική, σαρκική ἢ πνευματική στήν ἀνθρώπινη ἀντίληψη... συμβαίνει, ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι κρίνουν ...μέ βάση τήν ἐμπειρία, τά βιώματα, τά ἀνθρωπολογικά πρότυπα-εἰκόνες τους, πού σέ ὀρισμένες περιπτώσεις παραμορφώνουν τόν Θεό σέ ἀνθρώπινο εἶδωλο... καθώς προσεγγίζουν τόν τριαδικό Θεό, σχετικοποιοῦν τίς ἀνθρώπινες γνωσιολογικές κατηγορίες καί τίς λογικές διακρίσεις».³⁰²

300. π. Βασίλειος Θερμός, *Ἀναζητώντας τό πρόσωπο*, ἐκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα 1998, σελ. 36-37.

301. Ἐπίκτητες μέ τήν ἔννοια ὅτι ἀποτελοῦν μαθημένες συμπεριφορές καί δυσλειτουργικές πεποιθήσεις καί τρόπους σκέψης καί συμπεριφορές ἀπό τό γονεϊκό καί κοινωνικό περιβάλλον.

302. Σπυριδοῦλα Ἀθανασοπούλου-Κυπρίου, *Ὁρθοδοξία καί Λογοτεχνία*, κεφ. 2.2: Ἡ Λογοτεχνικότητα τῆς Θεολογίας καί ἡ «Θεολογικότητα» τῆς Λογοτεχνίας, στόν Συλλογικό τόμο «Ἡ Ὁρθοδοξία ὡς πολιτισμικό ἐπίτευγμα καί τά προβλήματα τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου», Ὁρθοδοξία καί Μετά-Νεωτερικότητα, Δρ Σπυριδοῦλα Ἀθανασοπούλου-Κυπρίου, Σταῦρος Γιαγκάζογλου, κ.ἄ., τόμος Γ', ΕΑΠ, Πάτρα 2008, σελ. 121.

Ὁ φόβος τοῦ θανάτου καί ὁ τρόμος ἔναντι τοῦ κακοῦ ἑαυτοῦ δημιουργεῖ τήν ἀνάγκη γιά ἐξευμένιση τοῦ κακοῦ, ἢ στήν καταφυγή ἑνός Θεοῦ πού πιστεύεται ὅτι δύναται νά προστατέψει ἀπό τόν κακό ἑαυτό καί τό κακό ἐν γένει. Οἱ Ἐκκλησιαστικοί κανόνες ἀποτελοῦν τήν καταφυγή γιά προστασία ἀπό τέτοιου εἴδους ἀνασφάλειες. Μέσω τῆς ἐφαρμογῆς τῶν κανόνων καί τῶν ἐντολῶν ὁ Θεός ἐξευμενίζεται. Γι' αὐτό καί οἱ κανόνες ἀπολυτοποιοῦνται, ἐρμηνεύονται κατὰ γράμμα καί ὄχι κατὰ πνεῦμα. Χρησιμοποιοῦνται ὡς ἐργαλεῖα κατακρίσεως γιά ἐκτροπή ἀπό τήν ἀκρίβεια τῶν κανόνων ὧσων ἀγαπητικά προσεγγίζουν τό διαφορετικό πρόσωπο. Ἡ οἰκονομία (διακριτική καί συγκαταβατική διαχείριση τῶν κανόνων), εἶναι κατακριτέα. Ἡ ντροπή γιά τήν ἁμαρτία ὠθεῖ τόν θρησκευτικό ἄνθρωπο σέ αἰσθήματα μειονεξίας, ἀποτυχίας ἐνώπιον Θεοῦ καί ἀνθρώπου. Μπορεῖ ἐπιπλέον τό ἄτομο αὐτό νά ὀδηγηθεῖ καί στήν ὑποκρισία ἀκόμη καί ἐνώπιον τοῦ ἑαυτοῦ του, γιατί μέ δικαιολογίες, μέ μετάθεση εὐθυνῶν, μέ ἐπιβεβαιώσεις μέσω καλῶν πράξεων, πού φροντίζει νά προβάλλει ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, καλύπτει τή διαφορά πραγματικότητας καί ἀγιότητας. Αὐτό τόν ὀδηγεῖ στό νά κρίνει σκληρά τόν ἄλλο ἄνθρωπο. Νά χρησιμοποιεῖ ἕνα ἐκκλησιαστικό κανόνα ἢ μία εὐαγγελική ρῆση γιά νά ἰσοπεδώνει τίς ἰδιαιτερότητες κάθε ἀνθρώπου. Δέν συμπάσχει μέ τόν συνάνθρωπό του, δέν εἶναι εὐέλικτος καί διακριτικός,³⁰³ κρίνει ἄτεγκτα καί σκληρά. Διαγράφει ἀπό τή ζωή του εὐκολα τόν διαφωνοῦντα μέ αὐτόν.

Ἐπίσης μέ τόν ἴδιο τρόπο πού κρίνει τόν συνάνθρωπό του, κρίνει καί τόν ἑαυτό του. Δέν τοῦ ἐπιτρέπει νά ἀποδεχθεῖ τό λάθος καί τήν ἀδυναμία του. Τόν πιέζει πέρα ἀπό τά ψυχικά καί βιολογικά ὅρια, ἐπικαλύπτοντας τήν αὐταρέσκειά του μέ τήν ἐπίφαση τῆς ἀγάπης. Ἔτσι δέχεται παθητικά τήν ἀδικία, τήν ἀπάτη πού γίνεται εἰς βάρος του, γιά νά διατηρήσει τήν εἰκόνα τοῦ καλοῦ χριστιανοῦ, ἐνῶ μέσα του ἐπαναστατεῖ καί ἀντιδρᾷ. Ἡ ἀδικία πάντα πληγώνει καί γιά νά μπορεῖ κανεῖς νά φτάσει στό ὕψος τοῦ Σταυροῦ θά πρέ-

303. Α' Κορ. 9, 19-22: Ἐλεύθερος γάρ ὢν ἐκ πάντων πᾶσιν ἑμαυτὸν ἐδούλωσα, ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω· καὶ ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω· τοῖς ὑπὸ νόμον ὡς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω· τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος, μὴ ὢν ἄνομος Θεῷ, ἀλλ' ἐννομος Χριστῷ, ἵνα κερδήσω ἀνόμους· ἐγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω· τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω.

πει πρώτα νά ἀποδεχθεῖ τόν πόνο καί τό φυσιολογικό πένθος γιά τήν ἀδικία πού ὑπέστη καί τήν ἀδυναμία του στήν ἀντιμετώπισή της. «Ἡ κένωσις, ἡ ἐκούσια πτωχεία τοῦ Πλουσίου καί ἡ ἠθελημένη ἀδυναμία τοῦ Δυνατοῦ, ἀνήκει μόνο στόν Θεό, εἶναι τό ἀκατανόητο μυστήριον τῆς θείας ἀγάπης... Ὡστόσο ἡ κενωτική κίνηση ὀρίζει, γιά ὅλους μας, τόν τρόπο τῆς ἀγάπης. Ἡ ἀγάπη εἶναι κενωτική καί ὁ παντοτινός τύπος καί ὑπογραμμός της εἶναι ἡ κένωση τοῦ Χριστοῦ. Μέ ἄλλα λόγια, ἀγάπη δέν σημαίνει νά κρατήσεις σάν λάφυρο (ἀρπαγμόν) αὐτό πού ἔχεις οὔτε, πολύ περισσότερο, νά ἀποκτήσεις ἄλλα λάφυρα, ἀλλά νά δώσεις, δηλαδή, νά χάσεις, νά χάσεις ἀκόμη καί τή ζωή σου».³⁰⁴ Ὅχι ὅμως ὑπερασπιζόμενος μία εἰκόνα τοῦ ἥρωα, τοῦ δυνατοῦ, πνευματικοῦ, ἁγίου ἀνθρώπου, ἀλλά μεταδίδοντας ζωή, ἐλευθερία, ἀγάπη σέ αὐτόν καί γι' αὐτόν πού θυσιάζεται. Ἡ ταπείνωση ὡς ἀπογύμνωση (ἐμφανίζοντας τίς ἀδυναμίες), ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καί αὐτοπαράδοση στή σχέση μαζί Του ἐλκύει τή Χάρη. Ἡ δύναμη τοῦ Θεοῦ ἐμφανίζεται, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ταπεινά ἀναγνωρίζει τήν ἀδυναμία του καί τήν ἐναποθέτει μέ ἐμπιστοσύνη στά χέρια τοῦ Θεοῦ.³⁰⁵

Ἐφ' ὅσον ὅμως δέν συμβαίνει αὐτό, ἀκολουθεῖ ἡ ἔκφραση τοῦ ἐσωτερικοῦ διχασμοῦ σέ μία ψυχαναγκαστική ἐμμονή μέ τή θρησκεία. Γιά παράδειγμα μέ ψυχαναγκαστικό ἀντικείμενο τούς Ἐκκλησιαστικούς κανόνες ἡ Ὁρθοδοξία περιορίζεται στόν διαχωρισμό γνησίων καί νόθων παιδιῶν τοῦ Θεοῦ. Σέ κυνήγι μαγισσῶν καί αἵρετικῶν, σέ μία μεψιμοιρία καί κακομοιρία γιά τόν κόσμον πού δέν εἶναι, ὅπως θά ἔπρεπε νά εἶναι. Μέ τήν ἀπόφανση «θά ἔπρεπε ὁ Θεός νά καταστρέψει αὐτόν τόν ἁμαρτωλό κόσμον». Ἡ ἐλπίδα περιορίζεται σέ ἀναμονή τῆς ἐπιτέλεσης μίας προφητείας ἐγκόσμιου χαρακτήρα (π.χ. «θά πάrouμε τήν Πόλη»), ὅχι σέ ἀναμονή τῆς Βασιλείας. Ἡ ἄτεγκτη δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἐπιβάλλει τιμωρίες καί τοποθετεῖ στήν προκρούστια κλίνη τῶν ἐντολῶν καί τοῦ θελήματός του τούς ἀνθρώπους. Ἀγνοεῖται ὅτι δικαιοσύνη, ἀγάπη καί ἐλευθε-

304. Σταῦρος Ζουμπουλάκης, *Ἐαυτὸν ἐκένωσε...* Ἄρθρο στό Βῆμα τῆς Κυριακῆς, Σάββατο 24 Δεκεμβρίου 2005 - Ἀρ. Φύλλου 14649. Ἀνακτήθηκε ἀπό http://users.uoa.gr/~nektar/orthodoxy/explanatory/stayros_zoympoylakis_eayton_ekenwse.htm

305. Β' Κορ. 12, 9: *καὶ εἰρηκὲ μοι· ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. ἡδιστα οὖν μᾶλλον καυχῆσμαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμέ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ.*

ρία ταυτίζονται στον Θεό ό όποίος δέν εἶναι ψυχοπαθής, τρεπτός, διπολικός, νά ἐρωτεύεται τόν ἄνθρωπο καί ἔπειτα νά τιμωρεῖ σαδιστικά. Τό πῶς μεταφράζεται ἡ ἀγάπη του ἀπό τούς μεταπτωτικά ἀσθενεῖς ἄνθρώπους (ὡς τιμωρία κ.τ.λ.) δέν ἀποτελεῖ σφάλμα τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ἀντίθετα σφάλμα τῆς ὀπτικῆς τοῦ ἀνθρώπου.³⁰⁶

Ἡ πραγματική ἔγνοια τοῦ θρησκευτικοῦ ἀνθρώπου δέν εἶναι νά ἀλλάξει τά δεδομένα στίς σχέσεις του μέ τούς ἄλλους καί τόν Θεό, ἀλλά νά καλυτερεύσει τήν εἰκόνα του ἔναντι τῶν ἄλλων καί τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐξιδανικευμένη παρουσίαση τῆς ζωῆς τῶν Ἀγίων δημιουργεῖ ναρκισσιστικά πρότυπα μέ τήν καλλιέργεια τῆς ἐντύπωσης στόν νοῦ τῶν ἀνθρώπων σούπερ ἡρώων, τέλειων καί ἀλάνθαστων. Αὐτό βέβαια σέ ἀντίθεση μέ τήν περιγραφή τῶν ἀδυναμιῶν κεντρικῶν προσώπων τῆς Ἀγίας Γραφῆς [Ἀπόστολος Παῦλος ὡς Σαοῦλ, Δαυίδ (μοιχεία-φόνος), Ἀπόστολος Πέτρος (ἄρνηση) κ.τ.λ.]. Μέ αὐτές τίς ἐξιδανικεύσεις τῆς εἰκόνας τῶν Ἀγίων ὡς τελείων, δημιουργεῖται ἡ ἀνάγκη γιά δημιουργία εἰκόνας, σχῆμα καί προσωπεῖο εὐσέβειας, γιά νά ἀντιμετωπισθεῖ τό ἄγχος. Ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει σέ κάποιον πού ἀναρτᾷ μία selfie καί γνωρίζει ὅτι αὐτό πού δείχνει δέν ἀνταποκρίνεται στήν πραγματικότητα τῆς ζωῆς του. Ἐτσι καί στόν πιστό πού γνωρίζει ὅτι ποτέ δέν θά εἶναι τέλειος παρά μόνο σέ ἕνα φαντασιακό ἐπίπεδο. Ἡ εἰκόνα πού θά πρέπει νά προσδίδει στούς ἄλλους ὁ ἄνθρωπος τῆς Ἐκκλησίας, εἰκόνα ἀγίου, ἀναμάρτητου, τέλειου, πνευματικοῦ – ἀποσαρκωμένου καθ' ὑπέρβαση τῶν ψυχοβιολογικῶν δεδομένων **λειτουργεῖ ὡς ἀγχωτικό καλούπι**. Ὁ ἄνθρωπος τῆς Ἐκκλησίας (κληρικός, λαϊκός) κατά τό κοινωνικό στάτους θά πρέπει νά ἀνταποκρίνεται σέ ἕνα ὑψηλό εὐαγγελικό ἐπίπεδο. Γιά τόν λόγο αὐτό δέν ἐπιτρέπεται νά ἔχει προβλήματα, εἰδικά σέ ὅτι ἀφορᾷ τήν ψυχосύνθεσή του. Δέν ἀρμόζει νά ἀναζητᾷ ἕνα καλύτερο μέλλον στόν κόσμο, οὔτε σέ οἰκονομικό, οὔτε σέ ὅποιοδήποτε σωματικό ἐπίπεδο (φροντίδα τοῦ σώματος), γιατί πρέπει νά τόν ἀφοροῦν μόνο τά πνευματικά καί ἐκεῖ πρέπει νά στοχεύει. Ὅταν σέ αὐτό ἀποτυγχάνει (ἡ ἀποτυχία εἶναι τό μόνο βέβαιο) αἰσθάνεται

306. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Ἐφεσ. 5, 11) μᾶς προτείνει ὅλους νά τούς ἀγαποῦμε, νά μὴν συγκοινωνοῦμε ὅμως μέ ἔργα καί συμπεριφορές ἄκαρπες, ἄστοχες: *...καί μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκάρποις τοῦ σκότους*. Βλ. καί Ματθ. 10, 16: *ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις καί ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστραί.*

ἔκθετος ἐνώπιον τῆς κοινωνίας καί τοῦ Θεοῦ. Ἄς λάβουμε ὡς παράδειγμα τήν περίπτωση τοῦ Ἀνανία καί τῆς Σαπφείρας πού ἡ ἀνάγκη γιά τή θετική εἰκόνα καί τόν θαυμασμό ἔναντι τῶν Ἀποστόλων σέ συνδυασμό μέ τήν ντροπή καί τόν φόβο, τοὺς ὡδήγησε ὄχι ἀπλῶς νά ἀποκρύψουν τήν ἀλήθεια, ἀλλά δίχως κανείς νά τοὺς καταναγκάζει νά προσφύγουν στό ψέμα προκειμένου νά αὐξήσουν τήν ἀναγνώρισή τους ἀπό τοὺς Ἀποστόλους καί τήν κοινότητα. Αὐτό χαρακτηρίστηκε ἀπό τοὺς Ἀποστόλους ὡς ἐμπαιγμός τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.³⁰⁷

Ἐπίσης ἡ μεταφορά τῆς ἀνταλλακτικότητας στίς σχέσεις ἐντάσσει τή σχέση μέ τόν Θεό στόν θρησκευτικό ὠφελιμισμό-κέρδος. Στήν οὐσία δηλαδή δέν ἐπιδιώκεται ἡ σχέση μέ τόν Θεό, ἀλλά τό χρησιμοθηρικό ἀποτέλεσμά της. Ὁ παράδεισος, ἡ ἀθανασία, ἡ υἰεία, ἡ ποιότητα τῆς ζωῆς, οἱ δημόσιες σχέσεις, τό καλό ὄνομα, ἡ εὐμενῆς μεταχείριση τοῦ πιστοῦ δούλου εἶναι μερικά ἀπό αὐτά, πού μπορεῖ νά ἐπιδιώκει ὁ θρησκευτικά πιστός στή σχέση του μέ τόν Θεό. Ὁ θρησκευτικός ὠφελιμισμός-Ναρκισσισμός ὡδηγεῖ στόν εὐσεβισμό. Στήν εἰκόνα τοῦ καλοῦ καί εὐσεβοῦς ἡ ὁποία ἐπιβεβαιώνεται μέ τήν ἀνταπόκριση στά κελεύσματα μίας ὁργάνωσης, ἐνός γέροντα, μίας θρησκευτικῆς ὁμάδας μέσα ἀπό τήν ὁποία ἀντλεῖ τήν αὐτοεπιβεβαίωση καί τήν ἀξία του. Ὅλες οἱ ὑπόλοιπες σχέσεις (οἰκογένεια, κ.τ.λ.) ἱεραρχοῦνται ὡς δεύτερες καί ἡ προσπάθεια γίνεται στό νά γίνει ἀρεστός στόν ἡγέτη, στή θρησκευτική ὁμάδα κ.τ.λ. Ὁ Θεός δέν γεννᾶται στό «σπήλαιο» τοῦ μεταπτωτικοῦ μας κόσμου παρά μόνο σέ συγκεκριμένους χώρους, ποιμένα καί χώρους καθαρῶς ἀπό τήν ἁμαρτία.

Ἐπιπλέον ἡ ἀθανασία καί ὁ παράδεισος ἀποτελοῦν παθητική κατάσταση ἀτομικῆς εὐτυχίας καί εὐδαιμονίας καί ὄχι ἓνα «ἄκρως καλλιτεχνικό σμίλευμα τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου στήν κοινωνία τοῦ ἐν Χριστῷ σώματος».³⁰⁸ Μέ τήν κατασκευή θρησκευτικοῦ προσωπεύου τοποθετοῦνται στήν ψυχὴ γύψινα συμπεριφορικά καλούπια, ἀπολύτως στεγανά μεταξύ τους. Κατακερματίζονται οἱ σκέψεις, οἱ ἐπιθυμίες, τά συναισθήματα, ἡ θέληση. Γιά νά μποροῦν νά ἐλέγ-

307. Πράξ. 5, 1-11.

308. Νίκος Ματσούκας, *Ἐκκλησία καί Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, Ἱστορία καί Ἑσχατολογία*, στόν Συλλογικό Τόμο *Ἐκκλησία καί Ἑσχατολογία*, ἐκδόσεις Καστανιώτη, Ἀθήνα 2003, σελ. 69.

χονται καλύτερα διαχωρίζονται σέ μαῦρα καί ἄσπρα κουτάκια. Οἱ σκιές τῆς πραγματικότητας ἀπωθοῦνται στό βάθος (ἐργασιακή ἐκμετάλλευση, ἀπιστία στίς σχέσεις, ἐπιθετικότητα κ.τ.λ.) καί ἐπικαλύπτονται ἀπό τά λευκά κουτάκια-καλά ἔργα γιά νά μήν τραυματίζεται ἡ καλή εἰκόνα. Οἱ ἀρετές πού πρέπει νά ἐπιτευχθοῦν εἶναι ἡ ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά νά διατηρηθοῦμε στόν χῶρο προστασίας τοῦ Θεοῦ, νά ἀποφευχθεῖ ἡ κόλαση, νά κερδηθεῖ τό βραβεῖο τοῦ Παραδείσου, νά καλυφθοῦν οἱ ἀνομίες. Ὁ λόγος εἶναι περί ἀρετῶν (ἀρετολογία) καί ὄχι γιά τόν Χριστό (Χριστολογία). Ἡ ἐμμονή σέ λατρευτικούς τύπους καί κανόνες ἀποτελεῖ τρόπο ἐφησυχασμοῦ καί ἐπιβεβαίωσης ὅτι τηρεῖται τό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Σέ περίπτωση ἔκθεσης τοῦ «κακοῦ» ἑαυτοῦ πρός τούς ἄλλους ἐφευρίσκεται πάντα μία καλή δικαιολογία. Ἐπιρρίπτεται ἡ εὐθύνη στούς «ἄλλους» γιά νά διασωθεῖ ἡ καλή εἰκόνα ἔναντι τοῦ Θεοῦ καί τῶν ἄλλων. Ἐτσι ἀνάμεσα σέ «εὐσεβεῖς» χριστιανούς βρίθεται ἡ ἱεροκατηγορία, ἡ ἀλληλοκατηγορία καί ἡ ἀλληλοκατάκριση. Ἡ διάπραξη μιᾶς ἀρετῆς καθιστᾷ τόν Θεό χρεώστη. Ἐτσι, ἄν δέν ὑπάρχει ἀνταπόδοση τότε ὁ Θεός κρίνεται ὡς ἀπών, ὡς ἀχάριστος ἔναντι τῶν ἀρετῶν-ἐκδουλεύσεων τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ νηστεία καί κάθε ἀρετή λειτουργοῦν σάν ἀπαραίτητες ἠθικές προϋποθέσεις πού καθιστοῦν ἄξιο τόν πιστό νά συμμετέχει στά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας. Χάριν τῆς καλῆς εἰκόνας διεκδικεῖται ὁ παράδεισος καί ὄχι χάριν τῆς σταυρικῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ. Βιώνεται ὁ καταναγκασμός καί ἡ ὑπακοή στόν ἀπρόσωπο νόμο καί ὄχι ἡ ἐπανεύρεση τῆς σχέσης μέ τόν Χριστό.

Ἡ μετάνοια ὀρίζεται ὡς θλίψη καί κατάθλιψη, διότι ἐπλήγη ἡ εἰκόνα τοῦ καλοῦ παιδιοῦ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐρώτηση: «εἶναι δυνατόν νά τό κάνω ἐγώ αὐτό», ἀποδεικνύει τή μὴ ἀποδοχή συνόλου τοῦ ἑαυτοῦ καί τήν ἀπώθηση τῶν ἐνοχῶν οἱ ὁποῖες δέν θεραπεύονται μέ τήν ἀνάληψη τῆς εὐθύνης γιά καλλιέργεια, ἐμπιστοσύνη, προσφορά ἀγάπης ἔναντι τοῦ ἑαυτοῦ, τοῦ ἄλλου καί τοῦ Θεοῦ, ἀλλά μέ τήν τήρηση ἐνός κανόνα. Ἡ παράβαση δημιουργεῖ ἐνοχή ὄχι σάν ἀποτέλεσμα τῆς ἀπομάκρυνσης ἀπό τή σχέση, ἀλλά ἀπό τήν καλή εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ. Ὁ αὐτοεξευτελισμός ἀποτελεῖ τιμωρία πρός τόν κακό ἑαυτό πού πρέπει νά συνθλιβεῖ καί νά ἐξαφανιστεῖ. Ὁ ἄνθρωπος πού ὑπακούει σέ κανόνες ἔχει τήν αἴσθηση ὅτι περιορίζεται ἡ ἐλευθερία του, ὅτι δέν ἔχει τό δικαίωμα τῆς

χαρᾶς καὶ τῆς ἀπόλαυσης, ὅτι θά πρέπει νά ἐναρμονίζεται μ' αὐτό πού πρέπει νά εἶναι, ἢ νά νοιώθει ἐλλειμματικός γι' αὐτό πού θά ἔπρεπε νά εἶναι. Αὐτό ἀποτελεῖ τή βάση τῆς κατάθλιψης μέ ἀποτέλεσμα οὔτε τή ζωὴ νά χαίρεται ὡς δῶρο Θεοῦ καὶ εὐκαιρία γιά σχέση μέ αὐτόν, οὔτε νά γεύεται τή χαρά ὡς καρπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.³⁰⁹

Ἐπιπρόσθετα ναρκισσιστικά χαρακτηριστικά ἀποτελοῦν τὰ παρακάτω. Ἡ αὐτοκατηγορία καὶ ἡ αὐτοκατάκριση ἐνώπιον τῶν ἄλλων βοηθᾷ στή διατήρηση τῆς εἰκόνας τῆς ταπεινότητος. Μία αὐτομεμφία δίχως ἐλπίδα καὶ προοπτική πού ὀδηγεῖ σέ κατάθλιψη ἐνῶ ταυτόχρονα ἀντιδρᾷ μέ ὀργή στήν κριτική τῶν ἄλλων. Τὰ τραυματικά γεγονότα ἀπωθοῦνται καὶ θεωροῦνται ὡς μὴ γενόμενα γιά νά μὴ χαθεῖ ἡ αἴσθηση τοῦ πνευματικοῦ μεγαλείου. Ἡ ἐξουθένωση τοῦ ἄλλου ἐνώπιον τῶν συνανθρώπων του θεωρεῖται πρακτική πού ὀδηγεῖ στήν ταπείνωση. Ἡ ἰσχυρογνωμοσύνη στοῦ ἀλάθητο ἐρμηνείας τοῦ κόσμου, ἰδεῶν καὶ πράξεων εἶναι τέτοια, ὥστε δέν ἐπιτρέπει διαφωνία. Ἐπενδύεται τό ἀλάθητο τῶν λόγων καὶ τῶν ἔργων τοῦ ναρκισσιστῆ πιστοῦ μέ τόν «Λόγο» τοῦ Θεοῦ. Ἡ διαφωνία ταυτίζεται μέ τὴν ἀπόρριψη καὶ χαρακτηρίζεται ὡς ἐγωισμός. Τό ὑποκείμενο καταπιέζει τόν ἑαυτό του, ὥστε νά καταφάσκει καὶ νά ἱκανοποιεῖ πάντοτε τό θέλημα τοῦ «σημαντικοῦ ἄλλου» προκειμένου νά διατηρηθεῖ στή σφαῖρα τοῦ ἐνδιαφέροντός του. Ἡ κριτική τῶν ἄλλων ἀπέναντι στοῦ ὑποκείμενο θεωρεῖται πάντα ἄδικη καὶ ἐλλιπής. Ἡ κριτική τοῦ ὑποκειμένου ἔναντι τῶν ἄλλων θεωρεῖται πάντα ἀκριβής καὶ ἀλάνθαστη. Ἐπομένως σέ περίπτωση πού δέν ἀναγνωρίζεται τό ὕψος τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς τελειότητος τοῦ θρησκευομένου αὐτό ὀφείλεται στήν πνευματικὴ ἀνικανότητα τῶν ὑπολοίπων νά τό διακρίνουν.

Ἡ ἀποσιώπηση, ἀπόκρυψη, ὑποτίμηση τῶν δώρων τοῦ Θεοῦ, τῶν ταλέντων, τῶν ἐπιτυχιῶν, προβάλλεται ὡς δεῖγμα ταπείνωσης. Στὴν οὐσία ὅμως ὑποβόσκει ἓνας ὑπόγειος Ναρκισσισμός ὁ ὁποῖος, ἐνῶ ἐξωτερικά δέν προβάλλει τὰ χαρίσματά του, ἀναμένει ἀπὸ τοὺς ἄλλους νά τὰ ἐπισημάνουν. Ὅταν δέν γίνεται αὐτό, τότε ὑπάρχει μία ἐσωτερικὴ ὀργή ἢ ὁποία ἐκφράζεται ὡς ἀπαξίωση καὶ ὡς φθόνος γιά τοὺς ἄλλους πού δέν ἀναγνωρίζουν τὴν ἀξία. Ἀπὸ τὴ μία

309. Γαλ. 5, 22-23: ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ἀγάπη, χαρά, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια·

δέν προβάλλονται τά χαρίσματα για νά διασωθεῖ ἡ εἰκόνα τοῦ ταπεινοῦ καί ἀπό τήν ἄλλη ἐντείνεται ἡ προσμονή για ἀναγνώριση. Ἐνῶ ἀπό τή μία, δηλαδή, ἀποκρύπτεται μέ ἐπιτυχία τό ἀληθινά προσδοκώμενο ἀποτέλεσμα (π.χ. ἐπιθυμία για ἀνάδειξη σέ θρησκευτικό ἀξίωμα), ὥστόσο τεχνηέντως προβάλλεται ἀπό τόν ἴδιο ἡ ἀξία τοῦ ὑποψηφίου, ὥστε αὐτόκλητα ἡ Ἐκκλησιαστική κοινότητα νά ἀσκήσει «βία» για τήν ἀνέλιξή του σέ αὐτό κατά τό «τραβάτε με καί ἄς κλαίω». Ἄν αὐτό δέν γίνει, τότε ὑπεύθυνοι εἶναι ὅσοι δέν ἀναγνώρισαν τήν ἀξία. Περιοδικά ἱερῶν μητροπόλεων μετατρέπονται σέ selfie τοῦ ἐπισκόπου τους (ἀμέτρητες φωτογραφίες σέ διάφορες λειτουργίες, ἐπίδειξη ἀμφίων), ὅπως ἀκόμα καί περιοδικά μοναστηριῶν καί ἐνοριῶν, τῆς πνευματικῆς δράσης τοῦ ἡγουμένου καί τοῦ ἐφημέριου ἀντίστοιχα ἐπιχειροῦν κάτι ἀνάλογο. Διαφορετικό ὅμως εἶναι νά γίνεται ἐνημέρωση για κάποιες ἐκδηλώσεις καί ἄλλο νά προβάλλονται συνεχῶς τά πρόσωπα αὐτῶν.

Ἐπίσης ἡ ἀπραξία παρουσιάζεται ὡς ἡ ἀρετή τῆς ἀπάθειας. Ἡ παράδοση στόν Θεό ὡς νέκρωση τῶν χαρισμάτων. Ὡς ἡθική ἐπικάλυψη τῆς ἀπραξίας καί τῆς ἀνευθυνότητας ἔναντι τῆς ἀξιοποίησης τῶν χαρισμάτων, πού θάβονται στόν τάφο τῆς ταπεινολογίας. Δέν ἀναγνωρίζονται εὐχαριστιακά τά χαρίσματα (σωματικά καί ψυχικά) ἀπό τόν θρησκευόμενο στόν ἑαυτό του καί στούς ἄλλους καί κατά συνέπεια δέν ἀνταποδίδονται ὡς ἔργα ἀγάπης πρὸς τόν ἀδελφό κατά τό «ἐδίψασα καί ἐδώκατέ μοι φαγεῖν» κ.τ.λ.³¹⁰ Ἄν δέν ἀναγνωριστεῖ τό χάρισμα πῶς θά καλλιεργηθεῖ, πῶς θά μοιραστεῖ στούς ἄλλους. Ἀντίθετα, ὑποβόσκει πάντα μία ζήλεια για τά χαρίσματα τοῦ ἄλλου. Τό ἐρώτημα, γιατί ὁ Θεός δίνει χαρίσματα στούς ἁματωλούς καί συνεχίζει νά τούς τά παρέχει, ἐνῶ δοκιμάζει τούς δίκαιους ἐπιβεβαιώνει ἀκριβῶς αὐτή τή Ναρκισσιστική ὀπτική. Ὁ Θεός δέν αἶρει τά χαρίσματα, ἐπειδή κάποιος διέκοψε τήν κοινωνία μαζί του, ἢ τόν ἀπορρίπτει. Ἡ διαχείριση τῶν χαρισμάτων ἐπαφίεται στόν ἄνθρωπο. Ἄν κάποιος ἐπιθυμεῖ σχέση μέ τόν Θεό δέν μπορεῖ νά ἀναμένει καί νά στηρίζεται στίς παροχές πού ἀπορρέουν ἀπό τή σχέση μαζί του, στά δῶρα του, ἀλλά σέ μόνη καθαυτή τή σχέση μαζί του ὡς ἐπιλογή τοῦ ὑπάρχειν ἐν ἀγάπῃ. Ἡ πίστη πρὸς τόν Θεό ἔχει ὡς θεμέλιο τήν ἀγάπη πού ἐνεργεῖται πρὸς ὅλους καί ὅλα δίχως ὠφελιμισμό.

310. Ματθ. 25, 31-46.

4.3 Ποιμαντικές κατευθύνσεις καί προτάσεις γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ Нарκиссισμού καί τῶν ἐπιδράσεων τῆς «ἀσώματης» διαδικτυακῆς κοινότητας

Τό διαδίκτυο, ὁ ψηφιακός κόσμος μέσα ἀπό τίς ψηφιακές πλατφόρμες παρέχει πολλές δυνατότητες ἐπικοινωνίας στόν χρήστη του. Ἡ Ἐκκλησία δέν θά πρέπει καί δέν μπορεῖ νά ἀντιμετωπίσει ἐχθρικά τόν ψηφιακό κόσμο, ἀλλά διακριτικά μέ κριτήριο τόν Χριστό στή Βασιλεία Του (τόν ἄνθρωπο στήν αὐθεντικότητά του, στήν ὑπαρξιακή του ὁλοκλήρωση). Ἄλλωστε ἡ Κοινότητα υἱοθέτησε τόν Κώδικα (tablet) ἀντί τοῦ εἰληταρίου πού χρησιμοποιεῖτο στή συναγωγή «καθώς πρόσφερε τή δυνατότητα τῆς φορητότητας καί τῆς εὐκολῆς ἀναζήτησης χωρίων».³¹¹ «Τέλος ἐποχῆς. Ἀλλαγὴ πολιτισμοῦ. Ἡ ἱστορία δέν μπορεῖ νά γυρίσει πίσω. Ἡ ἄρνηση τῆς εἰκονικῆς πραγματικότητος συνιστᾷ μιάν ἄλλη ψευδῆ εἰκονικὴ πραγματικότητα... Ἡ καταγγελία μόνη της δέν ἀρκεῖ. Ἄν εἴμαστε ἱκανοὶ νά ὀνομάσουμε τοὺς κινδύνους τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας, τότε θά εἴμαστε σέ θέση νά ἀξιοποιήσουμε τὰ ὀφέλη της».³¹² Ἡ αὐτοθεματοποίηση, ὅπως καί κάθε ἀνθρώπινη προσπάθεια ἀποκαλύπτει τὴν ἀγωνία τοῦ ἀνθρώπου γιά κάτι, πού τοῦ εἶναι ἀφθαστο καί ἄπιαστο γιά τὰ δικά του δεδομένα. Τόν πόθο γιά ἀθανασία ὄχι μόνο ὡς συνέχεια, ἀλλὰ καί ὡς ποιότητα ζωῆς ἀπαλλαγμένης ἀπὸ τόν τρόπο τοῦ θανάτου. Αὐτόν τόν πόθο ἐκφράζει μέ τὴν προβολὴ τῆς εἰκόνας τοῦ ἑαυτοῦ του μέσα στήν ψηφιακὴ κοινότητα. Νά μείνει αἰώνιος, σημαντικὰ αἰώνιος στὰ μάτια τοῦ ἄλλου. Νά ἀντλήσει θαυμασμό καί ἀξία ἀπὸ τὴ ματιά τῶν ἄλλων. Αὐτός ὁ πόθος γιά αἰωνιότητα καί γιά σημαντικότητα, ἀναζήτησις τῶν στοιχείων πού θά προσδιορίσουν ὡς ἄξιο νά ὑπάρχει αἰώνια ἓναν ἄνθρωπο, ἡ Ἐκκλησία ὄχι μόνο μπορεῖ νά τόν κατανοήσῃ, ἀλλὰ μπορεῖ νά τόν ἐξηγήσῃ στόν ἄνθρωπο. Καί φυσικά, ὅπως ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἀνθρωπολογικὴ τῆς θεώρησης, δέν θά τόν ἀποτρέψῃ, ἀλλὰ θά τόν ἐκτρέψῃ ἀπὸ τὴν ψευδαἰσθησιὴ στήν πραγματικὴ αἴσθησι.

311. N. T. Wright, *Ἀπόστολος Παῦλος-Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του*, μετάφρ. Σωτήριος Δεσπότης καὶ Ἰωάννα Γρηγοράκη, ἐκδόσεις Ψυχογιός, Ἀθήνα 2019, σελ. 549.

312. Δημήτρης Καραγιάννης, *Ἡ ταυτότητα τῶν ψυχῶν σέ ἓνα virtual reality κόσμο*, περιοδικό *Σύναξη*, Τεχνολογία καὶ Ἀνθρωπολογία: Μία κρίσιμη σχέση, Ἀθήνα, Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 2018, σελ. 39, 44.

Θά πρέπει επίσης νά τονιστεῖ πώς τό μέσο ἀποτελεῖ φορέα πληροφόρησης, ἀνταλλαγῆς ιδεῶν, προώθησης προϊόντων κ.τ.λ. καί ὡς κάτι τέτοιο πάντα θά ἐνέχει κινδύνους καί εὐκαιρίες. Θά ἀποτελεῖ πάντα διαμεσολάβηση καί πρόσκληση, ποτέ ὅμως ἄμεση ἐμπειρία. Ἡ διαμεσολάβηση μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ καί ὡς ἐξαπάτηση. Αὐτό πάντοτε ὑπῆρχε στήν ἀνθρώπινη ἱστορία, γιατί ἀποτελεῖ ἀπόφαση καί ἐπιλογή τοῦ ἀνθρώπου τό πῶς, δηλαδή, θά χρησιμοποιήσῃ τό μέσον. Ἀπλῶς ὁ ψηφιακός κόσμος τό ἀνάγει σέ ἄλλο ἐπίπεδο. Ἔτσι γιά παράδειγμα τό like κάτω ἀπό μία αὐτοφωτογραφία δέν σημαίνει αὐτόματα ἀποδοχή καί δέν παραπέμπει σέ μία αὐθεντική φιλία. Εἶναι ἕνα like, τό ὁποῖο θά παραμένει εἰκονικό, ἐάν δέν μοιραστεῖ σέ μία σχέση ἐγγύτητας στήν ὁποία ἐλλείπουν τά προσωπεῖα. Ἡ ματιά σέ μία αὐτοφωτογραφία (selfie) δέν βλέπει κάποιον, ἀλλά μία ὀθόνη κινητοῦ. Ἐνα ψηφιακό καθρέφτη τῆς εἰκόνας τοῦ ὑποκειμένου. Ἡ βασική διαφορά εἶναι ὅτι σέ μία φωτογράφιση (ὄχι αὐτοφωτογράφιση), δέν κοιτᾷ κανεῖς πρὸς τήν ὀθόνη καί τόν ἑαυτό του, ἀλλά πρὸς τόν φωτογράφο πού τοῦ λέει νά χαμογελάσει. Κοιτᾷ ἕνα ἄλλο πρόσωπο. Ἀποτελεῖ μία ἀνθρώπινη στιγμή καί σχέση.

Ἡ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας δέν ἀποδέχεται τή δημόσια ἐκθεση ἀκόμα καί τῆς εἰκόνας τοῦ ἀνθρώπου μέ σκοπό τήν ἀντληση θαυμασμοῦ ἢ τήν ἀπόρριψή της. Θεωρεῖ ἐκπόρνευση τοῦ προσώπου τή δημόσια ἐκθεση της γιά λίγα ψίχουλα χαρᾶς καί θαυμασμοῦ. Ὅχι μόνο, διότι βαθιά μέσα του ὁ ἄνθρωπος τό ἀναγνωρίζει καί δέν ἱκανοποιεῖται πραγματικά, ἀλλά καί διότι δέν μπορεῖ νά ἀρκεῖται ὁ ἄνθρωπος στά ψίχουλα χαρᾶς καί θαυμασμοῦ, ὅταν ζεῖ μέσα στήν Πατρική ἀγκαλιά τοῦ Θεοῦ. Θά πρέπει νά διακρίνει ὁ ἄνθρωπος τί θά «μοιραστεῖ» καί τί ὄχι, μέ κριτήριο τήν ὠφέλεια καί τήν ἀγάπη στόν ἄλλο ἄνθρωπο ὄχι μέ βάση τή δική του ἀνάγκη γιά ἀποδοχή, θαυμασμό κ.τ.λ. Ὅλα ἐπιτρέπονται, ἀλλά ἡ ἀγάπη βρίσκεται στήν τέχνη νά προσφέρει αὐτά, πού ὁ ἄλλος ἔχει ἀνάγκη. Αὐτό ἀπαιτεῖ εἰς βάθος γνωριμία μέ τά συναισθήματα καί τίς ἀνάγκες τοῦ ἄλλου. Ἡ κατάργηση τῶν ὀρίων προσωπικοῦ καί δημόσιου δημιουργεῖ τίς προϋποθέσεις γιά μαζική παραγωγή καί κατανάλωση τυποποιημένων ἑαυτῶν ὡς προϊόντων μέ σκοπό οἱ ἄνθρωποι νά γίνουν ἀποδεκτοί καί ἀρεστοί στήν ἀσώματη καί ἀπρόσωπη ψηφιακή κοινότητα. Ἡ αὐτοδιάθεση τοῦ ἑαυτοῦ στό «διαδικτυακό Κολοσσαῖο» τῆς

περιέργειας τῶν ἄλλων γιά τήν ἄγρευση λίγων δευτερολέπτων προσοχῆς ἀπαξιώνει τό ἀνθρώπινο πρόσωπο. Ἀποτελεῖ ψυχοναρκωτικό ὑποκατάστατο τῆς χαρᾶς καί τῆς ἀγάπης. Γιά παράδειγμα ἐνῶ κάποιο μέλος σέ μία ἀσώματη διαδικτυακή κοινότητα δέν μοιράζεται στιγμές καί συναισθήματα μέ πρόσωπα τῆς πραγματικότητας, κάνει share (διαμοιράζει) τίς προσωπικές του στιγμές μέσα ἀπό βίντεο ἢ αὐτοφωτογραφία, γιά νά ἀντλήσει μία δόση αὐτοεκτίμησης. Αὐτό ὅμως ἀποτελεῖ ἐξάρτηση καί αὐτή μέ τή σειρά της ἀποτελεῖ ἀπειλή γιά τήν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου. Σέ ἕνα τέτοιο πλαίσιο πραγματικῆς ἀξιοπρέπειας καί διάσωσης τῶν σχέσεων εἰλικρίνειας θά ἦταν χρήσιμο νά κινηθεῖ ἡ ποιμαντική τῆς Ἐκκλησίας. Νά ἐξηγήσει, δηλαδή, στόν πιστό καί στόν σύγχρονο ἄνθρωπο ὅτι δέν ἀπαξιώνει τήν προσπάθεια ἐπικοινωνίας μέσῳ τοῦ διαδικτύου. Ἀντίθετα, τή διασώζει ἀπό τίς ἐγγενεῖς αὐτοκαταστροφικές της τάσεις καί τήν ὀρίζει ὡς μέσο πού ἀπαιτεῖ προσοχή καί διάκριση στή διαχείρισή του, ὅπως μέ κάθε ἀνθρώπινο ἐπίτευγμα.

Ἀπέναντι στή «μαζοποίηση» καί στήν «κατανάλωση» τοῦ ἑαυτοῦ μέσῳ τῆς εἰκόνας στό διαδίκτυο ἡ Ἐκκλησία προβάλλει τή μοναδικότητα τοῦ προσώπου. Αὐτή ἀναδεικνύεται πάντοτε στήν Ἁγιοπνευματική σχέση, ἐν Χριστῷ στήν Ἐκκλησία (κοινωνία μέ τόν Χριστό). Ἄν ἡ Ἐκκλησιαστική κοινότητα λειτουργήσῃ ὡς κοινωνία ἐν Χριστῷ θά ἀνατρέπει βιωματικά καί μέ θετικό τρόπο τόν Ναρκισσμό. Ἡ βίωση τῆς χαρᾶς πού προκύπτει ἀπό τή βίωση τοῦ ἐν Χριστῷ καί ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θά ἀποτελεῖ πρόσκληση μετοχῆς σέ ἕνα ζωντανό ὄργανισμό πού μεταδίδει ζωή. Μέ αὐτή τήν ὀπτική ὁ ποιμένας θά συμβουλέψῃ τόν νέο, πού χρησιμοποιεῖ ὑπερβολικά τήν αὐτοφωτογράφιση (selfie) νά ἀγαπήσῃ τόν ἑαυτό του, ὅπως τόν ἀγαπᾷ ὁ Θεός, ἐλεύθερο ἀπό «εἰκονικές ψευδαισθητικές ἐξαρτήσεις». Νά ὑπολογίζει τό καθρέφτισμα στό βλέμμα τοῦ ἄλλου, ἀλλά νά μή δίνει τροφή στήν περιέργεια τοῦ διαδικτυακοῦ παρατηρητῆ. Νά χαίρεται τή συνάντηση, ὅπου καί ἂν γίνεται, ἀλλά νά μήν ἐξαρτᾷ τή χαρά στήν ἐντύπωση πού θά δώσει. Νά προτιμᾷ τίς σχέσεις μέ φυσική παρουσία. Δέν ἔχει σημασία ἡ εἰκόνα τοῦ σώματος ἀλλά τό γεγονός ὅτι καί μέ τό σῶμα ἐκδηλώνει τήν ἀγάπη. Ἐπομένως θά τόν συμβουλέψῃ νά ἀγαπᾷ καί νά σέβεται τό σῶμα του, ὅπως εἶναι, γιατί δέν ἔχει μεγάλη σημασία ἡ μορφή, ἡ δύναμη ἀκόμη καί ἡ ὑγεία τοῦ σώματος, ἀλλά τό ὅτι μέ αὐτό τό σῶμα μπορεῖ νά ἀγκαλιάσει,

νά στηρίξει, νά υπηρετήσῃ τίς ἀνάγκες,³¹³ νά ἔλθῃ κοντά μέ τόν ἀδελφό, νά κοινωνήσῃ μέ τόν Θεό. Ἡ νηστεία τῆς Ἐκκλησίας δέν ἔχει σκοπό οὔτε νά «σκοτώσῃ» τό σῶμα, οὔτε νά τοῦ δώσῃ καλύτερη μορφή, ἀλλά νά δημιουργήσῃ τή δίψα καί τήν πείνα γιά αὐθεντικές-ἐμπειρικές σχέσεις ὡς συμμετοχή στόν πόνο τοῦ ἄλλου.

Ἄν προτείνεται ἀπό τή θεολογία μιᾶ «ζητιανιά» εἶναι ἡ ἐκζήτηση τῆς ἀγάπης καί τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ, διότι ὁ Θεός (στήν παραβολή του Ἀσώτου Υἱοῦ) σήκωσε ὀρθιο τόν πεσμένο στά πόδια του γιό πού ζητοῦσε τή συγχώρεση τοῦ Πατέρα καί τόν ἔντυσε μέ τήν καλύτερη στολή πού εἶχε. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος, ὅταν καταφεύγει (προσπέφτει) στόν Θεό καί ἐκζητᾷ τό ἔλεος Του δέν καταρρακώνεται, δέν ἐξουθενώνεται, ἀλλά ἀνασταίνεται, σηκώνεται ὀρθιος μέ μιᾶ ὑγιή αὐτοεκτίμηση γιά νά συμπορευθεῖ ἀγκαλιά μέ τόν Θεό του πρὸς τή Βασιλεία Του.

Ὁ ψηφιακός κόσμος μοιάζει μέ ἓνα κόσμο ὄνειρικό, φαντασιακό, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νά ἀποτελέσῃ ὑποκατάστατο ὄχι ἀπλῶς τῶν σχέσεων Θεοῦ-ἀνθρώπου, ἀλλά καί ἀνθρώπου πρὸς τόν ἄνθρωπο. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ἡ ψηφιακή ἐποχή ἀναδεικνύει ὄχι μόνο τήν ἀδυναμία ἀλλά καί τίς δυνατότητες τοῦ ἀνθρώπου, πολύ περισσότερο τή δίψα του γιά ἀληθινή κοινωνία. Ἔτσι ὑπάρχει ἡ καλή χρήση τοῦ διαδικτύου. Ἀρκετές ἀρχιεπισκοπές καί μητροπόλεις χρησιμοποιοῦν τό διαδίκτυο ὡς ἓνα σύγχρονο ἐργαλεῖο κατήχησης. Ἱερεῖς καί λαϊκοί ἐκφράζουν ἀπόψεις περὶ ἐκκλησιαστικῶν γεγονότων καί θεολογικῶν προβληματισμῶν μέσῳ τοῦ διαδικτύου. Αὐτές μπορεῖ νά ἀποτελοῦν μιᾶ εὐκαιρία ἀνταλλαγῆς ἀπόψεων μέ τεκμηρίωση καί σεβασμό ἢ εὐκαιρία γιά ἔκφραση φοβικῶν καί μισαλλόδοξων ἀπόψεων προφασιζόμενες τή γνησιότητα τῆς ὀρθοδοξίας. Ὁ ποιμένας οὔτε θά πρέπει νά ἀγνοήσῃ τό διαδίκτυο, οὔτε θά πρέπει νά τό ἀποθεώσῃ, ἀλλά νά βοηθήσῃ ἑαυτόν καί ἀλλήλους στή δημιουργική ὀριοθέτησή του. Εἶναι ἓνα μέσο ἐπικοινωνίας, τό ὁποῖο, ἂν δέν **παραπέμπει** σέ σχέσεις ἐγγύτητας καί κοινωνίας, ἔμπρακτης ἀγάπης ἀπλῶς ἐφησυχάζει τόν ἄνθρωπο στήν ὑπαρξιακή του μοναξιά. Ἔτσι ἓνας «κανόνας»³¹⁴ γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ φαινομένου αὐτοῦ θά μπορούσε νά εἶναι ἡ μείωση τῶν ὥρων καί ἡ ποιοτικότερη χρησιμοποί-

313. Πράξ. 20, 34: αὐτοὶ γινώσκετε ὅτι ταῖς χρεῖαις μου καὶ τοῖς οὔσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρετήσαν αἱ χεῖρες αὐται.

314. Θεραπευτικό φάρμακο πού δίδεται ὡς πρόταση ἀπὸ τόν Πνευματικό

ηση του διαδικτύου, αλλά και η προτροπή για περισσότερη και ποιοτικότερη επικοινωνία (μεταξύ συζύγων, παιδιών κ.τ.λ.).

Ακόμη περισσότερο ο ποιμένας θά προτείνει τη διασύνδεση με τό «internet του ούρανοῦ» πού εἶναι ἡ προσευχή. Ὅσο πιά ἀδιαμεσολάβητες εἶναι οἱ σχέσεις τόσο πιά αὐθεντικές εἶναι. «Ἡ ὀρθοδοξία γνωρίζει πώς ἡ ἐσωτερική πνευματικότητα τῆς ἀρχέγονης προπρωτικής ἐνότητος δέν χρειάζεται τό βαβελικό σύμβολο τῆς ξεπεσμένης γλώσσας. Ἡ μεγαλύτερη συνομιλία εἶναι νά ἀφουγκραστοῦμε τήν προγονική “συνομιλία” μας μέ τόν Πλάστη, μία “συνομιλία” πού εἶναι πρίν ἀπό τή λέξη καί ἴσως πρίν ἀπό τό νόημα».³¹⁵ Αὐτό, πού σήμερα ὀνομάζουμε μή λεκτική ἐπικοινωνία ὡς ἐγγύτητα, βλέμμα, ἀφή, ἔκφραση προσώπου, στάση τοῦ σώματος μπορεῖ κάπως νά μᾶς ὑποψιάσει γιά ἓνα ἀνώτερο ἐπίπεδο κοινωνίας, γιά τήν καρδιακή ἀγαπητική κοινωνία³¹⁶ πέρα ἀπό ἐπι-κοινωνία, νοήματα καί λέξεις. Ἀκόμη περισσότερο μπορεῖ νά μᾶς ὑποψιάσει ἡ μή λεκτική ἐπικοινωνία τῶν ἁγίων μέ τά ζῶα, ὅπως ὁ ἅγιος Φραγκίσκος τῆς Ἀσίζης, ὁ Γεράσιμος ὁ Ἰορδανίτης μέ τό λιοντάρι, ὁ ὁσιος Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ μέ τήν ἀρκούδα, ὁ ἅγιος Παῖσιος μέ τό φίδι καί τή Σαύρα. Οἱ γλώσσες φωτιᾶς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατά τήν Πεντηκοστή σίγουρα δέν ἦταν ἀνθρώπινες γλώσσες καί παρέπεμπαν σέ μία ἄλλου εἴδους «γλώσσα». Ἡ προσευχή, λοιπόν, ἀποτελεῖ τήν ἄρση «τοῦ πτωτικοῦ internet πού “ἐπικοινωνεῖ” μέσω τῶν “συνεπειῶν τῆς πτώσης”... “Ἐπικοινωνεῖ” ὡς ἀνίκανη νά κοινωνήσῃ μέ τήν ἀρχέγονη ἀγιοπνευματική ἐνότητα! Ἀντίθετα, ἡ συναίσθηση τοῦ Πνεύματος μέσω τῆς προσευχῆς, εἶναι ἡ διαπλάτυνση τοῦ εἶναι ὡς διάνοιξη τοῦ μυστικοῦ ὀρίζοντα... μέσω τοῦ ἄχραντου πόνου διατρέχω “διαδικτυακά” χωρίς διαδίκτυο ὅλους τοὺς πόνους τῆς πλάσης, ἐνώνομαι ἀγαπητικά μέ κάθε κτίσμα».³¹⁷ Δέν ἐγκλείομαι στόν δικό μου πόνο ἀλλά τόν μοιράζομαι μέ τόν Χριστό καί τόν ἀδελφό. Προσευχόμενος πρὸς τόν Χριστό, ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι, μετέχω στόν παγκόσμιον πόνο, στήν παγκόσμια κραυγή τοῦ ἀνθρώπου, στόν στεναγμό τῆς κτίσης πού ἀπώλεσε τόν Πατέρα της,

ιερὰ κατά τή διάρκεια τοῦ Μυστηρίου τῆς ἐπανεύρεσης νοήματος τῆς Ἱερᾶς Ἐξομολογήσεως.

315. Βασίλειος Γαϊτάνης, *Homo mediator καί Homo theologicus*, ἐκδόσεις Γρηγόρη, Ἀθήνα 2003, σελ. 67.

316. Α' Κορ. 13, 8: ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. εἴτε δὲ προφητεῖαι, καταργηθήσονται· εἴτε γλώσσαι, παύσονται· εἴτε γνώσις, καταργηθήσεται.

317. Βασίλειος Γαϊτάνης, ὁ.π., σελ. 254-255.

τήν ὄντως Ζωή. Μέ τήν προσευχή μου μετέχω στή ζωή τοῦ Χριστοῦ, ἀναλαμβάνοντας τήν εὐθύνη (κάτι πού δέν ἀνέλαβαν οἱ Πρωτόπλαστοι) ὄχι μόνο τῆς δικῆς μου πτώσης, μετέχοντας στά πάθη καί στίς ὁδύνες τοῦ συνανθρώπου, μεσιτεύοντας πρός τόν Χριστό, «ὥστε νά ξεπεραστοῦν οἱ ἀδυναμίες τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων πού δέν μποροῦν νά ἀπευθύνουν μόνοι τους οἱ ἴδιοι παράκληση στόν Θεό».³¹⁸ Μέ αὐτό τό ἄνοιγμα τῆς καρδιακῆς προσευχῆς μέ τόν ἅγιο πόνο, πόνο ἀγάπης, ἔρχομαι σέ ἐπαφή μέ τόν βαθιά πληγωμένο ἄνθρωπο, αὐτόν πού εἶμαι καί πού εἴμαστε.

Ἔτσι πέρα ἀπό λέξεις, εἰκόνες καί φαντασίες, «πλατύνεται τό Εἶναι μας... καί διανοίγουμε τούς ἑαυτούς μας σέ ἄλλους μεγάλους κόσμους. Νικᾶμε τή γεμάτη ἀπό φιλαυτία ἀπομόνωση τοῦ ἀτόμου μέ θηριώδεις τάσεις... Αὐτός ὁ πόνος εἶναι γεμᾶτος ἀπό νόημα... γίνομαι σπλαχνικός... Μέσω αὐτοῦ βλέπω “ἐν Πνεύματι” ὅλους τούς ἄλλους πάσχοντας, κατέρχεται ἐντός μου θεία ἀγάπη, ἀρχικά σάν εὐσπλαχνία πρός ὅλη τήν κτίση, στή συνέχεια σέ σχέση μέ τόν μέλλοντα αἰῶνα σάν μακαριότητα μπροστά στή θέα ἐκείνων πού ἔχουν σωθεῖ μέσα στήν ἄφθαρτη Δόξα».³¹⁹ Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου διαστέλλεται καί ἀνθεῖ τήν κοσμική ἀγάπη, ζεῖ τόν παγκόσμιο πόνο, περνᾷ τήν ἀγωνία τῆς Γεθσημανῆ καί ἀνυψώνεται σέ μιὰ θεά ἀλλιώς-τικη, πού ἀπογυμνώνει κάθε κρίση: «Ὅποιος ἐξαγνίσθηκε βλέπει τήν ψυχὴ τοῦ πλησίον του».³²⁰ Αὐτός δέν ἐλέγχει κανένα, δέν θεωρεῖ κανένα ἀκάθαρτο, ἀπορρίπτει τόν φόβο καί περιφρονεῖ τήν ἀνταμοιβή, «καίγεται» ἡ καρδιά του γιά ὅλη τήν κτίση. «Ἡ ψυχὴ πάνω ἀπό κάθε προσδιορίσιμο σημεῖο, ἔξω ἀπό κάθε ἀναπαράσταση καί ἀπό κάθε ἐξεικόνιση... ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς ἀπὸ εἰκόνα, κάτοπτρο Θεοῦ, γίνεται κατοικία τοῦ Θεοῦ. Ἡ μυστικὴ ἀνύψωση προσανατολίζει τήν ψυχὴ πρός τὴ Βασιλεία...»³²¹

Στά πλαίσια τῆς ἐγγύτητας ὁ ποιμένας θά προκρίνει ὅτι φέρνει πιό κοντά τούς ἀνθρώπους ψυχοσωματικά (φυσικὴ παρουσία) καί ἁγιοπνευματικά (παρουσία Χριστοῦ). Ἔτσι ἡ ποιμαντικὴ δέν μπορεῖ

318. Βασίλειος Γαϊτάνης, ὁ.π., σελ. 276-277.

319. Σοφρώνιος Ζαχάρωφ, *Ὁψώμεθα τὸν Θεὸν καθὼς ἐστί*, ἔκδοσις Ἱερᾶς Μονῆς Τιμίου Προδρόμου, Ἔσσεξ 1996 σελ. 395-396.

320. Παῦλος Εὐδοκίμωφ, *Ἡ Ὁρθοδοξία*, ἔκδόσεις Βασιλείου Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1972, σελ. 159.

321. Ὁ.π., σελ. 159.

νά έχει ως βάση τις ψηφιακές πλατφόρμες. Ἡ Θεία Λειτουργία δέν μπορεῖ νά μετατρέπεται σέ θρησκευτική τελετή, ὅπου, ὅταν τελειώσει ὅλοι ἐπιστρέφουν ἄγνωστοι στά σπίτια τους. Ἡ Θεία Λειτουργία συνεχίζεται καί μετά τήν τέλεσή της (Λειτουργία μετά τή Λειτουργία), ὄχι μόνο μέ ἓνα καφέ, ὅπου θά ὑπάρξει μία ἐπικοινωνία, ἀλλά καί μέ τή δημιουργία λατρευτικῶν εὐκαιριῶν, ὅπως ἐσπερινῶν, ἀποδείπνων, συναθροίσεων ἐνηλίκων καί ἀνηλίκων, σχολή γονέων, ὁμάδες παιδιῶν καί νέων γιά συνπροβληματισμό καί μοίρασμα συναισθημάτων, ἐμπειριῶν, ἀκόμα καί ἐκδρομῶν. Ὁ ποιμένας θά πρέπει νά δημιουργεῖ εὐκαιρίες γιά νά βρίσκονται οἱ ἄνθρωποι ἐκ τοῦ σύνεγγυς καί νά ἐνισχύει παρόμοιες εὐκαιρίες καί δράσεις, ἔστω καί ἐάν δέν διοργανώνονται ἀπό τήν Ἐκκλησία. Πέρα ἀπό αὐτό ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκη γιά προσωπικό διάλογο, ὅποτε ὁ ποιμένας θά πρέπει νά διαθέσει χρόνο γιά νά ἀκούσει ἓνα ἕκαστο³²² (ξεχωριστά) χωρίς καμία διάθεση ἐξουσιαστικότητας καί αὐθεντίας. Ἐπιπλέον θά ἐνθαρρύνει τοὺς πιστοὺς νά νοιάζονται, νά μοιράζονται, νά ἀναλαμβάνουν δράσεις γιά τό περιβάλλον καί τοὺς ἀνθρώπους, νά ξεδιπλώνουν καθημερινά καί ἔμπρακτα τήν ἀγάπη τους.

Ἡ ποιμαντική δρᾷ ὑποστηρικτικά στήν πορεία ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι ἀνάδειξης τοῦ κατ' εἰκόνα πάντα σέ συνάρτηση μέ τή Μυστηριακή ζωή στήν Ἐκκλησία. Ὡς πρῶτο καί βασικό της μέλημα ἔχει τήν ἄρση τῶν ἐμποδίων στή σχέση ἀνθρώπου καί Θεοῦ. Ἐπιδιώκει νά βοηθήσει τόν ἄνθρωπο νά δεῖ τόν Θεό, ὅπως πραγματικά εἶναι καί ὄχι, ὅπως τόν φαντάζεται. Ἰδιαίτερα σήμερα πρέπει νά ἐκκινεῖ ἀπό τήν ἔμφαση στήν ἐλευθερία ὄχι μόνο ὡς ἀνταπόκριση στήν κλήση τοῦ Θεοῦ γιά σχέση, ἀλλά καί τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἐτερότητας τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν ἴδιο τόν Θεό³²³ οὕτως ὥστε νά πάψει ὁ ἄνθρωπος νά βλέπει ἐξουσιαστικά τόν Θεό καί ἀνταγωνιστικά τόν συνάνθρωπο. «Τό Ἅγιο Πνεῦμα δέν μᾶς κάνει μόνο ὅλους ἓνα, ἀλλά κάνει καί τόν καθένα μας διαφορετικό. Στήν Πεντηκοστή ἡ πολλαπλότητα τῶν γλωσσῶν δέν καταργήθηκε, ἀλλά ἔπαψε νά εἶναι ἡ αἰτία τοῦ χωρισμοῦ... Τό νά εἶμαι Πνευματοφόρος σημαίνει ν' ἀντιλαμβάνομαι ὅλα τά διακριτικά χαρακτηριστικά τῆς προσωπικότητάς

322. Πράξ. 20, 15.

323. Βεβαίως καλεῖται καί ὁ ἄνθρωπος μέ τή σειρά του, νά ἀναγνωρίζει τήν ἐτερότητα τοῦ Θεοῦ καί ὄχι νά θέτει ὅρια καί περιορισμούς στόν τρόπο δράσης τοῦ Θεοῦ.

μου. Σημαίνει νά γίνω ἀληθινά ἐλεύθερος, ἀληθινά ὁ ἑαυτός μου μέσα στή μοναδικότητά μου»³²⁴ ἡ ὁποία ξεχωρίζει, ἀλλά δέν χωρίζει καί ἐνώνει προσωπικά, διατηρώντας τήν ἐλευθερία. Ἡ συνάντηση μέ τόν Θεό ἐπιτελεῖ ἐλεύθερη, διακριτική, σταδιακή ὑπαρξιακή μεταμόρφωση μέσα ἀπό τή σχέση, ὄχι καύχηση ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὁ Φαρισαῖος. Ὁ Θεός μᾶς ἀγαπᾷ ἀνεξάρτητα ἀπό τό τί θέλουμε καί τό τί ἐπιλέγουμε. Ὁ ἄνθρωπος, ὅταν ἀπομακρύνεται ἀπό τό θέλημά Του, χάνει τήν εὐκαιρία νά βιώσει τήν ὁμορφιά, τή χαρά, τή χάρη τῆς συνάντησης. Ὁ Χριστός εἶναι ἡ ὁμορφιά, ἡ χάρη, ἡ χαρά, τό φῶς τοῦ κόσμου, τό νερό πού ξεδιψᾷ. Δέν λειτουργεῖ «μέ ἄν καί ἐφόσον», ἀλλά ἀντίθετα λειτουργεῖ ἀπροϋπόθετα. Ἔτσι γιά τό τίποτα, φανερώνει στό πρόσωπό Του τήν ἀγάπη σάν τρόπο ὑπαρξης. Ἀγαπῶ, γιατί ἔτσι ὑπάρχω αὐθεντικά. Μοιράζομαι, γιατί ἔτσι ζῶ πραγματικά. Ἰδού ὁ ἀντίποδας τοῦ Ναρκισσισμοῦ.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα τοῦ τρόπου τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἐτερότητας ἀπό τόν Θεό ἀποτελεῖ ὁ τρόπος πού ἐνεργεῖ μετά τήν Πτώση. Θά μπορούσε ἀπό τή στιγμή πού ἀστόχησε ὁ Ἀδάμ νά τόν καταργήσει, νά θεωρήσει ἀποτυχία τό σχέδιο καί τή δημιουργία του, νά ἀρκεστεῖ στούς δικούς του ἀγγέλους, νά ἀφήσει μόνη της τήν κτίση γιά νά κυλήσει πρὸς τό μηδέν ἀπό ὅπου προέρχεται ὡς φύση δημιουργημένη ἀπό τό μηδέν. Θά μπορούσε νά τοῦ ἀφαιροῦσε τήν ἐπιθυμία (τό ἐπιθυμητικό μέρος τῆς ψυχῆς), γιά νά μὴν ἐπιθυμεῖ τό κακό, νά πάψει νά συναισθάνεται (τό παθητικό μέρος τῆς ψυχῆς) γιά νά μὴν ἐγγραφεῖ στό συναίσθημα τό ἀποτέλεσμα τῆς πτώσης, νά τοῦ ἀφαιρέσει τή σωματικότητά του γιά νά ἀποφεύγει τή σωματική ἔκφραση τῶν παθῶν. Ὅμως ὁ ἄνθρωπος πού δέν ἐπιθυμεῖ (μέ τόν τρόπο πού ἐπιθυμεῖ ἔστω καί ἐάν εἶναι ἄστοχος), δέν συναισθάνεται, δέν ἐκφράζει τήν ψυχική του διάθεση μέ τό σῶμα του, δέν ἔχει τή δυνατότητα νά ἔλθει σέ σχέση, οὔτε μέ τόν Θεό, ἀλλά οὔτε καί μέ τόν ἄλλο. «Ὁ ἄνθρωπος πού ἔχει πάψει νά ἐπιθυμεῖ χωρίς τήν πληρότητα τῶν λειτουργιῶν τοῦ σώματος καί τήν ἀκεραιότητα τῶν συναισθημάτων καί τῶν ἐπιθυμιῶν του, εἶναι ἀνάπηρος καί νεκρωμένος».³²⁵ Δέν θά ἔχει μέ τί νά ἀγαπήσει τόν Θεό καί νά ἀποξενωθεῖ

324. Κάλλιστος Γουέαρ, *Ὁ ὁρθόδοξος δρόμος*, ἐκδόσεις Ἐπτάλοφος, Ἀθήνα 1984, σελ. 111.

325. π. Βασίλειος Θερμός, *Ἀναζητώντας τό πρόσωπο*, ἐκδόσεις Ἀρμός 1998, σελ. 30.

ἀπό τό κακό. Ἡ ἐαυτότητα (συναισθήματα, ἐπιθυμίες, στόχοι, σωματικότητα) δέν καταργεῖται ἀπό τόν Θεό, μεταμορφώνεται, μεταπλάθεται, ἀναπλάθεται, μέ τή Θεία Χάρη σέ συνέργεια μέ αὐτή, μέσα ἀπό τήν ὀπτική τοῦ Χριστοῦ. Ἀπό τήν παραμόρφωση τῶν δυνάμεων τοῦ κατ' εἰκόνα στή μεταμόρφωση. Γι' αὐτό καί ὁ πιστός παραδίδει στόν Θεό ὅλο τόν ἐαυτό του, ὅπως εἶναι, δίχως φοβίες καί ἐνοχές. Ὁ Наркиссιστής ἄθεος φοβᾶται τήν κατάργηση τοῦ ἐαυτοῦ του. Φοβᾶται τόν Θεό, διότι φοβᾶται ὅτι ὁ Θεός θά τόν καταργήσει ὡς ἐαυτό. Καί ἀκριβῶς αὐτός ὁ φόβος τόν δεσμεύει σέ μία ὀπτική ἐπιθετική ἢ φοβική ἔναντι τοῦ Θεοῦ γιά νά διασώσει τό ἐγώ του. Αὐτή ἡ ὀπτική ὅμως τοῦ στερεῖ τήν προοπτική τῆς καταξίωσης, τῆς χαρισματικῆς ἀλλαγῆς μέσα ἀπό τήν ἐμπιστοσύνη καί τήν ἀγάπη. Ὁ Θεός δέν θανάτωσε τόν ἄνθρωπο (ἄν καί ὁ ἄνθρωπος ἐπέλεξε τόν ὑπαρξιακό θάνατο τοῦ ἀποχωρισμοῦ ἀπό τόν Θεό), ὄχι μόνο, γιατί προσέβλεπε ὡς λύση τοῦ δράματος, στό ἀρχέτυπο τοῦ ἀνθρώπου τόν Χριστό, **ἀλλά, διότι δέν ἔπαψε ποτέ νά ἐλπίζει καί νά προσδοκᾷ τήν ἐν ἐλευθερίᾳ ἀνταπόκριση τοῦ ἀνθρώπου στήν κλήση τῆς ἀγάπης Του.**

ἔχοντας ὑπόψη τά παραπάνω ὁ ποιμένας θά πρέπει νά βιώνει ἐλεύθερα καί ἀγαπητικά τήν Ἐκκλησιολογική ὀπτική τῆς ἐν Χριστῷ ὑπέρβασης τῆς πτώσης. Στήν ιδιαιτερότητα καί τίς προκλήσεις (ψηφιακές καί μή) κάθε ἐποχῆς ἡ Ἐκκλησία προτείνει τή μεταμόρφωση καί ὄχι τήν κατάργηση. **Ἡ θεολογία καί ἡ ποιμαντική τῆς Ἐκκλησίας δέν σκοπεύουν ἀπλῶς στό νά θεραπευθεῖ ὁ Наркиссισμός, ἀλλά νά μεταμορφωθεῖ καί νά ἀντιστραφεῖ ἡ ἀρρωστημένη ἀγάπη πρὸς τήν εἰκόνα τοῦ ἐαυτοῦ, σέ ἀγάπη πρὸς τόν Θεό καί τόν ἴδιο τόν ἐαυτό μέσα ἀπό τή σχέση του μέ τούς «ἄλλους».** Σταυρικά ἰδωμένα ἡ τάση γιά αὐτολατρεία ἀντιστρέφεται σέ θαυμασμό καί εὐχαριστία (λατρεία) γιά τήν ἀπύθμενη ἀγάπη Του πρὸς τόν ἄνθρωπο. Ἡ ἴδια δύναμη πού στρέφει πρὸς τόν Наркиссισμό μετατρέπεται σέ δύναμη ἀγάπης.

Βεβαίως ἡ Ἐκκλησία δέν ἀγνοεῖ τό τραῦμα καί τίς Наркиссιστικές συνειδητές ἢ ἀσυνεϊδητές προβολές τοῦ μεταπτωτικοῦ ἀνθρώπου. Οὔτε τήν ἀδυναμία καί τά ὅρια τῆς κτιστότητάς του. Γι' αὐτό ἀποδέχεται εὐχάριστα ιδιαίτερα σέ περιπτώσεις κλινικοῦ Наркиссισμού τή συμβολή τῶν ἐπιστημῶν πού ἄπτονται τοῦ ἀντικειμένου (ψυχιατρική, νευρολογία, ψυχολογία). Ἡ στόχευση τῆς ποιμαντικῆς

ἀφορᾷ τὴν ἄρση κάθε Ναρκισσιστικοῦ στοιχείου, ἀλλὰ δὲν ἐστιάζεται μόνο σὲ αὐτήν. Ἐπικεντρώνεται στὴν προσπάθεια νὰ ἀναζωπυρώσει, χρησιμοποιώντας τὰ ψυχοβιολογικά ὑλικά τῆς ὕπαρξης τὸν πόθο γιὰ σχέση καὶ τὴ σφοδρὴ ἐπιθυμία γιὰ συνάντηση μὲ τὸν Χριστό.³²⁶ Τὸν πόθο γιὰ ἀνοιγμα στὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ. Τὸ φῶς διώχνει τὸ σκοτάδι καὶ ἡ Χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐντυπώνει τὸν Χριστό στό πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου.³²⁷ Ἡ «φωτιά» γιὰ νὰ δυναμώνει καὶ νὰ συντηρεῖ τὸν πόθο αὐτό βρίσκεται στά Μυστήρια, στὴ διακονία τοῦ ἀδελφοῦ, στὴν ἀγάπη σὲ κάθε πρακτικὴ ἔκφασή της. Αὐτόν τὸν πόθο τὸν «σβήνει» ἡ φιλαυτία, διότι δὲν μπορεῖ ταυτόχρονα νὰ ὑπάρχει μὲ τὴ Φιλοθεΐα καὶ τὴ φιlanθρωπία. Ἡ μόνωση, ἡ ἀνταγωνιστικότητα, ἡ ἐκμετάλλευση ὁδηγοῦν στό μῖσος καὶ στὴν ἀποστροφή πρὸς τὸν ἄλλο ἔστω καὶ ἂν αὐτό ἐκφράζεται ἀσυνείδητα μὲ τὴν κατάθλιψη.

Ὅταν ὁ ποιμένας ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσει ἓνα πιστό μὲ κλινικό Ναρκισσισμό θὰ πρέπει νὰ παραπέμπει σὲ κατάλληλους ψυχοθεραπευτές, ἂν καὶ ἐλάχιστοι «κλινικοί» ναρκισσιστές θὰ καταφύγουν σὲ ἓνα ψυχοθεραπευτὴ καὶ προπάντων σὲ ἓνα ἱερέα³²⁸. Καὶ ἂν καταφύγουν θὰ εἶναι γιὰ νὰ τὸν χειριστοῦν, ἢ καὶ νὰ ἀντλήσουν θαυμασμό καὶ νὰ τὸν καταστήσουν ἐαυτοαντικείμενο. Αὐτό θὰ πρέπει νὰ προσεχθεῖ ἀπὸ τὸν ποιμένα καθότι ὑπάρχει ἡ πιθανότητα νὰ ὑπάρξει «θῦμα» ἐνός Νάρκισσου πού ἀγαπᾷ νὰ κινεῖται μέσα στό Ἑκκλησιαστικό περιβάλλον. Ἰδιαίτερα στὴν ἐφηβεία τὰ παιδιὰ ἀντλοῦν τροφή γιὰ τὴ στήριξη τῆς αὐτοπεποίθησής τους ἀπὸ τὴν ἀποδοχή καὶ τοὺς ἐπαίνους τοῦ Ἑκκλησιαστικοῦ πληρώματος. Ἡ ἀστάθεια ὡς πρὸς τίς σχέσεις τους ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων καθότι μετακινοῦνται σὲ ὅποια ἐνορία ἢ κοντὰ σὲ κάποιον Ἐπίσκοπο μὲ σκοπὸ νὰ ἐνισχύουν τὰ ναρκισσιστικά τους στοιχεῖα. Ὁ θαυμασμός καὶ ἡ λατρεία κάποιων πιστῶν πρὸς κάποια ἐκκλησιαστικά πρόσωπα, ἡ ὁμαδοποίηση τῶν πιστῶν μὲ κέντρο τίς σχέσεις τους μὲ συγκεκριμένα ἐκκλησιαστικά πρόσωπα ἀποτελεῖ μετάβαση

326. Ὁ Χριστός εἶναι ἀχώριστος ἀπὸ τὸ σῶμα Του τὴν Ἑκκλησία. Εἶναι συμπεριληπτικό πρόσωπο (ἐτερότητα σὲ ἀγιοπνευματικὴ σχέση ἐνότητας μὲ κάθε ἕτερο πρόσωπο).

327. Λουκ. 17, 21: ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστίν.

328. Στὸ ἐξομολογητήριον ἴσως νὰ διαλεχθοῦμε μὲ προσωπικότητες πού ἔχουν πολλὰ ναρκισσιστικά στοιχεῖα. Ἄτομα μὲ κλινικό ναρκισσισμό εἶναι ἀδύνατον νὰ ζητήσουν βοήθεια ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

τῶν πιστῶν σέ ἓνα φαντασιακό κόσμο αὐτοπραγμάτωσης διά μέσου τοῦ προσώπου αὐτοῦ.

Προηγουμένως ἀναφέραμε ὅτι οἱ ἄνθρωποι μέ Ναρκισσιστικά χαρακτηριστικά δίχως αὐτοεκτίμηση ἔχουν ἀνάγκη ἄτομα, πού γνωρίζουν νά διαχειρίζονται τήν εἰκόνα τους, γιά νά «ὀνειρευτοῦν» μέσα ἀπό τά «φτερά τοῦ πνευματικοῦ ὕψους» τῶν Ναρκισσιστῶν. Ἐπιθυμοῦν μέσα ἀπό τά μάτια τους νά δοῦνε τόν κόσμο καί τήν ἀλήθειά του. Νά διδαχθοῦν ἀπό αὐτούς τήν τέχνη τῆς ἀπαρτίωσης τῆς εἰκόνας τους. Αὐτές οἱ σχέσεις ὅμως παραμένουν πάντα ἐπι-δερμικές, γιατί οὔτε αὐτός πού θαυμάζεται θέλει νά ἀλλοιωθεῖ ἡ θετική εἰκόνα του μέ τήν οἰκειότητα, οὔτε καί αὐτός πού θαυμάζει ἐπιθυμεῖ τό εἶδωλό του νά χάσει τή μεγαλειώδη εἰκόνα του γιά νά τή χειρίζεται κατὰ τίς ἀνάγκες του καί νά προβάλλει τή σχέση μαζί του.³²⁹ Σέ περίπτωση πού γιά κάποιο λόγο σταματήσῃ ἡ ἀνατρο-φοδότηση τοῦ Ναρκισσισμοῦ, τότε θά ἐκδηλωθοῦν συναισθήματα, ὅπως ζήλεια, ἐπιθετικότητα καί ἐκδικητικότητα. Θέλει, λοιπόν, προ-σοχή ὁ ποιμένας νά μήν ἐγκλωβιστεῖ σέ αὐτή τήν παγίδα λατρείας καί μίσους ἀπό κάποιους πιστούς, ἀλλά νά ὀριοθετεῖ τίς σχέσεις του μέ σεβασμό καί ἀλήθεια. Νά συνδέει τούς πιστούς μέ τόν Χριστό στήν Ἐκκλησία καί ὄχι μέ τόν ἑαυτό του.

Ὁ ποιμένας συνήθως πληροφορεῖται ἀπό τούς ἀνθρώπους τοῦ οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος γιά κάποιον μέ χρόνιο πρόβλημα στίς σχέσεις του καί ἔντονα Ναρκισσιστικά στοιχεῖα. Ὄταν προτείνει μία συνάντηση γιά συζήτηση μαζί του ἡ ἀπάντηση εἶναι σχεδόν πάντα ἀρνητική. Ἄν κάποιος πιστός στήν ἐξομολόγηση ἀποκαλύψει ὅτι εἶναι θῦμα Νάρκισσου συντρόφου, ὁ ποιμένας μπορεῖ νά τόν κα-τευθύνει σέ κάποιον εἰδικό γιά διάγνωση καί ψυχολογική ὑποστή-ριξη τοῦ θύματος. Συνήθως ὁ Νάρκισσος ἐκμεταλλεύεται συναισθη-ματικές ἀδυναμίες καί ἀστάθεια τοῦ συντρόφου γιά νά τόν χειρίζε-ται ἀναλόγως. Δέν ἀποτελεῖ ἀντικείμενο τοῦ ποιμένα ἡ ψυχολογική διάγνωση καί ὑποστήριξη ὥστόσο μπορεῖ νά κινεῖται ὑποστηρικτι-κά ὡς πρός τό θῦμα, σέ συνεργασία μέ τ' ἀποτελέσματα καί τά συμπεράσματα τῆς ἐργασίας τοῦ εἰδικοῦ στήν κατεύθυνση τοῦ ἀπεγκλωβισμοῦ τοῦ θύματος (πρώτιστα εἶναι θῦμα τοῦ ἑαυτοῦ του καθ' ὅτι δέν εἶχε τίς δυνάμεις νά διακρίνει καί νά ἀντισταθεῖ).

329. Α' Κορ. 1, 12: λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει· ἐγὼ μέν εἰμι Παύ-λου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ.

Παράλληλα, ὁ Πνευματικός, ὅπως καί ἡ Ἐκκλησία, δρᾷ ὑποστηρικτικά στή ζωή τῶν ἀνθρώπων ὅσον ἀφορᾷ τά ὕλικά (φιλοπτωχία), ὅπως καί τά ψυχικά προβλήματα. Ὡστόσο γνωρίζει ἀπό τή θεολογία ὅτι στό βάθος ἡ λύση αὐτῶν τῶν προβλημάτων ἔγκειται σέ μία εὐρύτερη ὑπαρξιακή στοχοθεσία ἀπό ὅτι στίς ἀνθρώπινες ἐπιστῆμες. Ἀνθρώπινο καί Θεανθρώπινο συναντιοῦνται στό Μυστήριον τῆς σαρκωμένης Ἀγάπης. Ἡ συνάντηση ποιμένα καί ποιμενόμενου θά πρέπει νά κινεῖται στά πλαίσια τῆς συνάντησης ἐλεύθερων προσώπων πού ἀναζητοῦν νά βιώσουν τήν ἀλήθειά τους, ἐπιθυμώντας νά συναντηθοῦν στήν ἀλήθεια τοῦ Προσώπου τοῦ Χριστοῦ. Σ' ἓνα ἀνθρώπινο ἐπίπεδο θά πρέπει νά ἀποδεχθεῖ τόν ἄνθρωπο, ὅπως εἶναι. Νά τόν ἀγκαλιάσει³³⁰ πατρικά μέ ὅλες τίς ἔννοιες τῆς ἀγκαλιάς. Νά τόν βοηθήσει νά ἀποδεχθεῖ τόν ἑαυτό του, νά ἀνακαλύψει τά θέλω καί τίς ἐπιθυμίες του. Νά μπορέσει νά ἐκφραστεῖ (δίχως ἐνοχές, δίχως ἀμυντικούς μηχανισμούς) σέ ἓνα περιβάλλον ἀποδοχῆς τῆς ἀξίας του ὡς παιδιοῦ τοῦ Θεοῦ ἀνεξάρτητα ἀπό τίς ἀδυναμίες καί τίς ἀστοχίες του. Ἐτσι δημιουργοῦνται συνθήκες πραγματικῆς καταλλαγῆς μέ τόν Θεό καί ὄχι συμμόρφωσης πρὸς τήν εἰκόνα ἐνός καλοῦ παιδιοῦ. Ἡ παραβολή τοῦ ἁσωτου υἱοῦ, τοῦ καλοῦ Σαμαρείτη, πού ἐμφανίζει ἓνα Θεό πού ἀποδέχεται τόν τραυματισμένο ἄνθρωπο καί τόν θεραπεύει μποροῦν νά προσαρμοστοῦν στίς ἀνάγκες τοῦ κάθε ἐξομολογούμενου. Ἡ κατανόηση τῆς ἀδυναμίας, ἡ ἐνθάρρυνση γιά ἀνάδειξη τῶν χαρισμάτων του κατ' εἰκόνα ὄχι ὡς αὐταξίες ἀλλά ὡς δρόμος γιά κοινωνία καί καταξίωση τοῦ ὑποκειμένου. Ὁ τονισμός τῆς ἀξίας πού ἔχουμε γιά τόν Θεό-Πατέρα πού δέν ξεχωρίζει τά παιδιά του μέ βάση τά χαρίσματά τους. Ἄν, λοιπόν, σέ κάτι μπορεῖ οὐσιαστικά νά συμβάλει εἶναι νά συμπράξει ἀγαπητικά στήν πορεία τοῦ πιστοῦ. Νά τόν καθοδηγήσει στή βίωση τῆς σχέσης μέ τόν Χριστό, τόσο μέσῳ τῶν ἱερῶν Μυστηρίων καί κυρίως τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ὅσο καί μέσα ἀπό τήν ἐξάσκηση ἀγάπης, συγχωρητικότητας, προσφορᾶς, διακονίας στούς ἀδελφούς κατὰ τά μέτρα (οἰκονομικά-ψυχικά, βιολογικά) τοῦ καθενός (μέ διάκριση). «Παραδίδοντας ὁ Ἰησοῦς στή Σύναξη τῶν μαθητῶν Του τό Σῶμα καί Αἷμα Του ὡς βρώση καί πόση, θεραπεύει τήν ἐγγενή μεταπτω-

330. Κάποιοι ἄνθρωποι ἀποδέχονται τό ἄγγιγμα, τήν ἀγκαλιά, ἄλλοι τήν παρεξηγοῦν, νοιώθουν παράξενα στήν οἰκειότητα. Καί ἐδῶ ἡ ἀγκαλιά θά δοθεῖ ἀνάλογα μέ τήν ἀντοχή καί τή θέληση τοῦ κάθε ἀνθρώπου.

τική επιθετικότητα του ανθρώπου, ή οποία και μεταμορφώνεται σε θεία Εύχαριστία και Κοινωνία. Η άφεση των ενοχών και του θανάτου, αυτού του τρίπτυχου τό οποίο βασανίζει τον άνθρωπο από τη στιγμή της άκρας σύλληψής του, και ή έξοδος από τον δαιμονικό κύκλο της οδύνης και της ήδονης δέν εξαρτάται από τίς θυσίες του Ναού και τίς διατάξεις του Νόμου. Βιώνεται σε ένα απλό δείπνο, όπου ...μετέχουν όλοι ισότιμα ανεξάρτητα από τη φυλή, τό φύλο ή τη θέση τους στην κοινωνική ιεραρχία, μεταβαλλόμενοι σε ότι τρώνε: γίνονται κατά χάριν Θεοί». ³³¹ Η εύχαριστιακή θεώρηση της ζωής, μέσα από τό πρίσμα των Μυστηρίων της Αγάπης του Θεού αποτελεί θεραπεία του Нарκиссισμού.

Στους πιστούς ό υποκλινικός Наркиссизм, όπως αναφέρθηκε και από τον Άγιο Ίωάννη τον Σιναΐτη, υποβόσκει σε όλες τίς προσπάθειές τους ακόμη και τίς «πνευματικές». Ό ποιμένας θά μπορούσε νά υπηρετήσει μέσω των ιερών Μυστηρίων και της πνευματικής καθοδήγησης στη σταδιακή θεραπεία του. Για νά επιτύχει όμως σε αυτό θά πρέπει πρώτιστα νά εργαστεί μέ τη δική του ψυχή. Νά αποδεχθεί και νά κατανοήσει την επίδραση του Наркиссισμού στη δική του συμπεριφορά έναντι των ανθρώπων της οικογένειας και της ένορίας του. Νά λάβει ό ίδιος τά θεραπευτικά φάρμακα και νά ξανοιχθεί στη σχέση μέ τον Χριστό και τον πλησίον του. Όλοι μαζί μέ αυτόγνωσία μέσα από τη Χριστογνωσία ως έλπίδα στό έλεος και την αγάπη του Θεού, αποζητάμε τό Φώς του, για νά αναγνωρίσουμε και νά αποδεχθούμε τά σπέρματα του Наркиссισμού εντός μας. Η σχέση μέ τον Χριστό θά μάς δώσει τη δύναμη ³³² νά ανιχνεύσουμε, αλλά και νά αντιστρέψουμε τη δύναμη του Наркиссισμού ή οποία αποτελεί εμπόδιο στις σχέσεις μας μέ τον Θεό, τον έαυτό μας και τους «άλλους» σε δύναμη αγάπης. Νά ανακαλύψουμε τρόπους και άξονες αναδημιουργίας του έαυτού μας σε σχέση μέ τό πρότυπο του άληθινού και άθθεντικού ανθρώπου. Και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό ούτως ώστε νά υπάρξει μιά ταύτιση θελήσεως και μιά αγαπητική άλληλοπεριχώρηση μέ τό πρόσωπο του

331. Σωτήριος Δεσπότης, *Φιλοσοφική Ήθική και Χριστιανική Ήθική*, στό «Πίστη και βίωμα της Όρθοδοξίας», τόμος Γ', Διαχρονικές συνιστώσες της Χριστιανικής Θεολογίας στην Όρθοδοξία, ΕΑΠ, Πάτρα 2008, σελ. 197.

332. Ίω. 15, 5: *έγώ είμι ή άμπελος, ύμεις τὰ κλήματα. ό μένων έν έμοι κάγώ έν αύτῳ, ούτος φέρει καρπὸν πολύν, ότι χωρίς έμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν.*

Ἰησοῦ Χριστοῦ καί μέσῳ αὐτοῦ μέ τήν ἄκτιστη θεότητα.³³³ Σάν ἀπόρροια τῆς ἀγαπητικῆς ἐνώσεως μέ τόν Χριστό ὁ ἄνθρωπος ἀντιμετωπίζει μέ μία διαφορετική ὀπτική τούς ἐπαίνους, τίς ὕβρεις, τό «τσαλάκωμα» τῆς εἰκόνας του, διότι γνωρίζει ὅτι δέν ζωογονεῖται ἀπό τήν εἰκόνα πού προσδίδει κῦρος, ἀλλά ἀπό τή σχέση πού ἔχει μέ τόν Ἰησοῦ Χριστό. Γι' αὐτό καί δέν μεταλλάσει τή συμπεριφορά του ἀνάλογα μέ τό ἄν κάποιος τόν κατηγορήσει, ἢ τόν ἐπαίνεσε.³³⁴ Ἀντίθετα τόν συμπαθεῖ ὡς συνασθενή καί «ἐπιτίθεται» (δημιουργική ἐπιθετικότητα) μέ τήν ἐνεργό ἀγάπη του. Μέ αὐτό τόν τρόπο ὁμοιάζει μέ τόν Θεό, ἀποκτᾷ πνευματική συγγένεια «ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς...»³³⁵ ὁ ὁποῖος δέν διαχωρίζει τούς ἀνθρώπους γιά νά ἐνεργήσει τήν ἀγάπη Του, σέ ἀγαθοὺς καί πονηροὺς, δίκαιους ἢ ἀδίκους.³³⁶

Ἐπιπλέον ὁ ποιμένας ἀντιλαμβάνεται (πρῶτα ἀπό ὅλα ἀπό τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του), ὅτι ἔχει νά διαχειριστεῖ ἓνα μεταπτωτικό ἄνθρωπο τόσο ὅσο τόν ἀφορᾷ προσωπικά ὅσο καί σέ σχέση μέ τούς ποιμενόμενούς του.³³⁷ Στήν προσέγγισή του δέν ἀγνοεῖ τούς ἀμυντικούς μηχανισμούς πού ὁ ἄνθρωπος θά προβάλλει σάν ἀντίσταση γιά νά προασπίσει τήν αὐτοεικόνα του πού τή θεωρεῖ πολύτιμη. Ὁ Ναρκισσιστής δέν ἀποδέχεται καμία προβληματικότητα οὔτε στὸν ἑαυτό του, οὔτε στὰ παιδιὰ του, οὔτε στήν ἐργασία του. Κάνει ἐχθρό ὅποιον τοῦ ὑποδεικνύει ἀτέλεια στά παραπάνω.

Ἐπομένως, ἂν πιέσει παραπάνω, ἂν ἀποκαλύψει πάθη πού ἐντοπίζει μέ ἄκομψο τρόπο, ἂν νοιώσει ὑποτίμηση ὁ ἤδη πάσχων ἀπό ὑποτίμηση ἄνθρωπος θά ἔχει τὰ ἀντίθετα ἀποτελέσματα, ὅπως γιά παράδειγμα τόν ἀμυντικό ἐγκλεισμό τοῦ πιστοῦ καί τήν ἔκρηξη τῶν ἀνασφαλειῶν του, τήν ἀπογοήτευση καί τήν ντροπή γιά τήν «κακή» εἰκόνα του. Ἀπό τήν ἄλλη δέν μπορεῖ νά μετατραπεῖ σέ κόλακα τοῦ Ναρκισσισμοῦ.

333. Γαλ. 2, 16-20: *Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός...*

334. Ματθ. 5, 44: *Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων ὑμᾶς.*

335. Ματθ. 5, 45.

336. Ματθ. 5, 45: *...ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους.*

337. Α' Κορ. 3, 1: *Καὶ ἐγώ, ἀδελφοί, οὐκ ἡδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ.*

Τό ἔργο του ἐντός τῆς Ἐκκλησίας ἔχει ὡς στόχο νά ὑποστηρίξει τήν ἐπανασύνδεση τοῦ ἀνθρώπου μέ Τόν Πατέρα-Θεό. Ὡς ὁ ἔσχατος ἀδελφός πού τόν ὅρισε ἡ Ἐκκλησία διά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος νά συμπορεύεται μεταφέροντας τόν πόνο, τήν ἀγωνία καί τόν πόθο τῶν πιστῶν γιά συνάντηση μέ τόν Θεό. Δέν λειτουργεῖ ὡς ὑποκατάστατο τοῦ Θεοῦ στή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Συμπάσχοντας, συμπονώντας, μεταφέροντας τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι στό ποίμνιο, πού τοῦ ἀνέθεσε ὁ Κύριος συμπορεύεται μέ ὅλο τό ποίμνιό του στή γεύση καί στή μετοχή τῆς Βασιλείας Του ἤδη μέσα στήν ἱστορία, ἀλλά ὄχι ἀκόμη σέ πληρότητα. Δέν θά κολακέψει κανένα, δέν θά χρησιμοποιήσει ψεύτικες παρηγοριές, ἀλλά θά στηρίξει, θά προσευχηθεῖ, θά κλάψει, θά συμπονέσει, θά ἐνδυναμώσει, θά παρέχει τήν κατάλληλη ἀγωγή ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες καί τίς ἰδιαιτερότητες ἐκάστου.

Ὁ στόχος ἐπομένως εἶναι νά ὁδηγήσει τόν ἄνθρωπο στό νά ἀνοιχθεῖ ἀφοβα στή σχέση του μέ τόν Θεό³³⁸ τῆς ἀγάπης, νά ὀριοθετήσῃ ἀγαπητικά τή σχέση του μέ τόν διπλανό καί τόν ἑαυτό του. Γιά νά μπορέσει νά γίνῃ αὐτό θά πρέπει καταρχάς ὁ ἐξομολογούμενος νά ἀντιμετωπιστεῖ ἀπό τόν πνευματικό μέ ἐνσυναίσθηση καί μέ διακριτικότητα «...Ὁ πατέρας ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος διαπαιδαγωγεῖ τά παιδιά του μέ πιστότητα στό “γράμμα” τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ἀδυνατεῖ παράλληλα νά τοὺς προσφέρει γνήσιο συναίσθημα, ἢ ἐκεῖνος πού ἀπαγορεύει, ἢ ἀποδοκιμάζει τήν ἐκφραση θυμοῦ, λύπης, ἄγχους κ.λπ. προβάλλοντας ὡς ἀντίλογο τό κοινωνικά πρέπον ἢ τό κατὰ Θεόν δέον, ἢ ἐκεῖνος πού ὑπερενισχύει χαρούμενος τίς διανοητικές ἐπιδόσεις τοῦ παιδιοῦ του, ἔχοντας χάσει πλήρως τήν ἐπαφή μέ τόν ψυχικό του κόσμο, ὅλοι αὐτοί καλλιεργοῦν ἕνα ψευδῆ ἑαυτό».³³⁹ Θέλει πράγματι πόνους γέννας, ὑπομονή γιά χρόνια ἴσως, ἐπιμονή στήν ἀγάπη, μεταχείριση πολλαπλῶν διαφορετικῶν τρόπων προσέγγισης, ἐλευθερία καί ἀγάπη γιά νά συμπορευθεῖ κανεὶς μέ τόν ἑαυτό του καί τοὺς ἀδελφούς του στήν πορεία γιά ὠρίμανση τῶν σχέσεων μέ τόν Χριστό. Ἐπιπλέον ἀκόμα καί τόν ἴδιο τόν ποιμένα δέν τόν ἀπασχολεῖ, ἂν θά προσδώσῃ τήν εἰκόνα ἐνός πνευ-

338. Α' Ἰωάν. 4, 18: Ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον ... ὁ δὲ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ.

339. π. Βασίλειος Θερμός, *Αναζητώντας τό πρόσωπο*, ἐκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα 1998, σελ. 36.

ματικού όλκῃς, ενός αγίου, ενός ἐπιτυχημένου ιερέα, γιατί τοῦ ἀρκεῖ ἡ συμπόρευση μέ τόν Χριστό καί τούς ἀδελφούς του. Τοῦ ἀρκεῖ τό νόημα ζωῆς πού προσδίδει ἡ προσπάθεια νά προσφέρει μία πατρική ἀγκαλιά, νά παραπέμψει τόν ἑαυτό του καί τούς ἄλλους καί ὅλη του τή ζωή στόν Χριστό.

Αὐθεντικός στίς ἀναζητήσεις του καί στίς πτώσεις του, δέν προσφέρει λύσεις, προτείνει ὡς ἀτελής καί συναμαρτωλός, ἀναμένει καί ἐκζητᾷ τή Χάρη τοῦ Θεοῦ νά τόν φωτίσει γιά νά προσφέρει διακριτικά τά κατάλληλα φάρμακα γιά θεραπεία. «Ἡ ἀλήθεια καί τό νόημα τῆς πορείας τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου δέν ἐντοπίζονται στούς συμπαντικούς νόμους τῆς φύσης, ἀλλά σέ ἕνα πρόσωπο πού εἰσέρχεται στήν ἱστορία καί προσλαμβάνει τή μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς κτίσης».³⁴⁰

340. Σταῦρος Γιαγκάζογλου, *Φιλοσοφία τῆς ἱστορίας καί θεολογία τῆς ἱστορίας* στόν Συλλογικό τόμο «Ἡ Ὁρθοδοξία ὡς πολιτισμικό ἐπίτευγμα καί τά προβλήματα τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου», Δρ. Σπυριδοῦλα Ἀθανασοπούλου-Κυπρίου, Σταῦρος Γιαγκάζογλου, κ.ἄ., τόμος Γ', ΕΑΠ, Πάτρα 2008, σελ. 31.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Ναρκισσισμός αποτελεί ψυχική διαταραχή που έπηρεάζει τη σχέση του υποκειμένου τόσο με τον έαυτό του, όσο και με τον Θεό και τον συνάνθρωπό του. Ός ψυχικό φαινόμενο διαχέεται σε όλα τα επίπεδα σχέσεων του ανθρώπου (έαυτότητας, οικογένειας, κοινωνίας, Εκκλησίας) σε όλες τις δραστηριότητές του. Ανάλογα με το βαθμό που ένυπάρχει στον άνθρωπο δημιουργεί αξίες και τρόπο ζωής. Η «κατανάλωση» σε όλα τα επίπεδα σχέσεων, ακόμη και με το περιβάλλον, ή κυριαρχικότητα, οι ανταγωνισμοί και οι συγκρούσεις εδράζονται στον Ναρκισσισμό του ανθρώπου. Στην ανάγκη να τροφοδοτηθεί ή εικόνα του υποκειμένου με την αίσθηση της δύναμης, της κυριαρχίας, του μεγαλείου, τα όποια με τη σειρά τους υποστηρίζουν την ψευδαίσθηση της αυτοεκτίμησης και στο βάθος την αίσθηση της άθανασίας. Στο τέλος όμως αυτός που «καταναλώνεται» είναι ο έαυτός που αδειάζει από περιεχόμενο και γεμίζει θάνατο. Ο Νάρκισσος, κοιτάζοντας στη λίμνη, έμενε ακριβώς ο ίδιος, στάσιμος, δίχως κάτι να αλλάζει στον έαυτό του. Στο τέλος πέθανε. Η σχέση είναι απαραίτητη για να αναγνωρίσει ο άνθρωπος το αληθινό του πρόσωπο.

Επιπρόσθετα, ο ναρκισσισμός στά πλαίσια μιās τάσης του άτόμου να απαλύνει τα τραύματα της παιδικής του ηλικίας, αποτελεί μιιά διαρκή προσπάθεια δημιουργίας μιās ιδανικής εικόνας που έπιζητούσε ο γονέας του ναρκισσιστή από τό παιδί του, τόν ίδιο (δηλαδή) για να του δώσει ένδιαφέρον, αγάπη, στοργή, αποδοχή και φροντίδα. Ο ένήλικας ναρκισσιστής προσπαθεί να δημιουργήσει την ιδεατή εικόνα που πιστεύει ότι έπιθυμούσε ο γονέας του για να του δώσει τό αίσθημα της σημαντικότητας και της ασφάλειας που είχε ανάγκη. Σέ όρισμένες περιπτώσεις ή εικόνα αυτή μπορεί να είναι εκείνη που φαντάστηκε τό παιδί ότι έπιθυμούσε ο γονέας του. Οί ναρκισσιστικές συμπεριφορές αποτελούν μιιά καταναγκαστική επανάληψη του τραύματος της παιδικής ηλικίας και στόχο έχουν να ικανοποιηθεί ο γονέας για να προσδώσει έπιτέλους στον ναρκισσιστή αυτό, που είχε ανάγκη, αλλά δέν του τά έδωσε. Ο ναρκισσιστής θά λέγαμε ότι είναι έγκλωβισμένος στό παρελθόν και στά

γονεϊκά του πρότυπα. Είναι επίσης έγκλωβισμένος στην άποψη πώς μόνο, αν ικανοποιήσει τις προσδοκίες του περιβάλλοντός του τότε θα καλυφθούν από τό περιβάλλον του οί ανικανοποίητες ανάγκες πού του έχουν προκαλέσει τά τραύματά του. Δέν μπορεί νά έστιάσει στό έδω καί στό τώρα, αλλά οϋτε καί στή δύναμη του ένήλικα έαυτου πού καλεΐται νά φροντίσει καί νά συνοδεύσει ως ένήλικας τό τραυματισμένο παιδί μέσα του.

Η ψυχολογία ως έπιστήμη είναι αποδεκτή καί σημαντικός παράγοντας στην ποιμαντική πράξη γιά τή θεραπεία τής Φιλαυτίας-Ναρκισσισμού. Καί αυτό, διότι συνδράμει αποφασιστικά, στή συνειδητοποίηση, αϋτογνωσία του έαυτου ή όποία μέ τή σειρά της συμβάλλει στή Μετάνοια άπαλλαγμένη από ψυχολογικούς άμυντικούς μηχανισμούς (ένοχές, προβολή, μεταβίβαση κ.τ.λ.). Ψυχολόγος καί πνευματικός συνεργάζονται καί συμπορεύονται σέ διακριτά, αλλά όχι ανταγωνιστικά επίπεδα (ψυχολογικό, πνευματικό), γιά τή θεραπεία τής Φιλαυτίας-Ναρκισσισμού του ανθρώπου. Άκόμη ή ψυχολογία βοηθά στή συγχώρεση έαυτου καί τών άλλων μέσα από τήν κατανόηση του μηχανισμού τής ασθένειας καί τών άμυντικών μηχανισμών. Στόχος τής ψυχοθεραπείας είναι νά καθοδηγήσει στην άνάληψη τής εϋθύνης καί στην προσπάθεια ίασης τών τραυμάτων από τό ίδιο τό ύποκείμενο³⁴¹ όχι όμως σέ ένα έγκλεισμό στον έαυτό του, αλλά σέ σχέση, μέ τόν ψυχολόγο-θεραπευτή. Έστιάζει, όπως καί ή ποιμαντική θεολογία στή σχέση ως θεραπεία. Μέ τή διαφορά ότι αντί γιά τό δίπολο ανθρώπινο ύποκείμενο-θεραπευτής άνάγει σέ ένα τρίγωνο σχέσεων Θεός-πρόσωπο-θεραπευτής. Στή *συνέργεια* Θεού καί ανθρώπου σέ σχέση μέ τόν ποιμένα καί θεραπευτή ό όποιος δρᾷ ως λειτουργός τών Μυστηρίων του Χριστού, ως παραπομπή καί άποκατάσταση τών σχέσεων μέ τόν Χριστό στην κοινωνία τής Έκκλησίας.

341. Η προσωποκεντρική προσέγγιση του Carl Rogers (1950) έχει ως σκοπό «νά βοηθήσει τό άτομο νά άναπτυχθεί έτσι ώστε νά μπορέσει νά άντιμετωπίσει τό πρόβλημα... Βασίζεται πολύ περισσότερο στην τάση του ατόμου προς τήν άνάπτυξη, τήν υγεία καί τήν προσαρμογή... Αϋτή ή νέα θεραπεία τονίζει περισσότερο τά συναισθηματικά στοιχειά... παρά τίς νοητικές διαδικασίες... Τονίζει περισσότερο τήν παρούσα κατάσταση παρά τό παρελθόν του ατόμου... Τέλος αϋτή ή προσέγγιση δίνει έμφαση στην ίδια τή θεραπευτική σχέση ως μιά άναπτυξιακή έμπειρία». Κολλέγιο Άνθρωπιστικών Έπιστημών ICPS, *Προσωποκεντρική Προσέγγιση*. Άνακτήθηκε από: <http://www.icps.edu.gr/css/default/templates/autonomous/page.php?lng=1&cat=1024&doc=16>

Ψυχολογία καί Βιβλική θεολογία συμφωνοῦν σέ πολλές διαπιστώσεις τόσο ὡς πρὸς τὰ αἷτια, ὅσο καί ὡς πρὸς τίς ἐκδηλώσεις τοῦ Ναρκισσιμοῦ ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν ἀντίδραση σέ ἓνα τραῦμα. Ἡ ψυχολογία τὸ ἐντοπίζει στὴ βρεφικὴ ἡλικία καί στὴν πρῶμῃ παιδική. Ἡ Βίβλος δίχως νά ἀναιρεῖ τὸ πόρισμα τῆς ψυχολογίας τὸ ἐπεκτείνει ἀκόμη πιό βαθιά. Τὸ τραῦμα τὸ ἐντοπίζει στὴν ἀπώλεια μίας Πατρικῆς σχέσης πού ἐγγράφεται στό ἀσυνείδητο τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὴ ἡ ἀπώλεια ἀντέστρεψε τίς ἐνέργειες πού δόθηκαν ὡς δῶρο στὸν ἄνθρωπο μέ τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὸ πρὸς ὁμοίωση Θεοῦ πού φανερώνει δυναμικὴ συμπόρευσης καί σχέσης σέ μία στατικότητα καί ἓνα αὐτοεγκλωβισμό στὴν ἐγωκεντρικότητα.

Τὸ ὑπόβαθρο τοῦ Ναρκισσιμοῦ εἶναι πρῶτιστα ὑπαρξιακό καί ἔπειτα ἐμφανίζεται ὡς ψυχολογικὴ διαταραχή. Ὁ Ναρκισσισμός γιὰ τὴν ἐκκλησία δέν ἀποτελεῖ ἀπλῶς μία διαταραχή, ἀλλὰ ὑπαρξιακὴ ἀλλοίωση τέτοιου μεγέθους πού ὀδηγεῖ στὴν ἀ-σχέσια καί ἄρα στὸν θάνατο. Ἡ χαμηλὴ αὐτοεκτίμηση, ἡ Ναρκισσιστικὴ κάλυψη τῆς ἀνασφάλειας πού παρατηρεῖται σέ πολλοὺς χρήστες τοῦ διαδικτύου καί τῶν selfie, δέν ὀφείλονται μόνο στὴν ἔλλειψη μητρικῆς ἀγάπης ἢ σέ κοινωνικὲς ἐσωτερικευμένες ἐντολές. Ἔχουν ὡς βαθύτερη αἰτία τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἄνθρωπος μέ τὴν ἐπιλογή τῆς αὐτοθέωσης δίχως σχέση, ἔχασε ἀπὸ τὸν ὀρίζοντα τῆς ὑπαρξίης του τὸν Θεό καί Πατέρα του. Ἀπώλεσε τὸν ἄξονα καί τὸ κριτήριο τῆς αὐθεντικότητάς του. «Ἔσπασε» τὸν «καθρέφτη» πού τὸν ἀξιολογεῖ ὑπαρξιακά σάν αὐθεντικό ὄν-ὑπάρχων. Διέσπασε τὴ σχέση μέ Αὐτόν πού εἶναι ἡ Ζωή. Ἐπέπεσε στὴν ἀσφάλεια τῶν εἰδωλολατρικῶν ἐξαρτήσεων. Ὑπακούοντας ὁ ἄνθρωπος καί θεωρώντας ὡς αὐθεντικό ἑαυτό του, τίς μεταπτωτικὲς παρορμήσεις, ἐνορμήσεις καί προσδοκίες δέν δύναται νά ἀναπτύξει αὐθεντικὲς καί ἀγαπητικὲς σχέσεις οὔτε μέ τὸν ἑαυτό του. Πάντα θά ἀναρωτιέται ποιός εἶμαι καί πάντα θά θέλει νά λαμβάνει ἀπαντήσεις σύμφωνες μέ τὸ πῶς θά ἤθελε, ἢ φαντάζεται τὸν ἑαυτό του νά εἶναι. Ὅποιαδήποτε ἄλλη ἀπάντηση θά τὸν πληγώνει. Γιὰ νά μπορέσει νά δεῖ τὸν ἑαυτό του δέν τοῦ ἀρκεῖ ἡ αὐτοθεματοποίηση στό διαδίκτυο, οὔτε καί οἱ ἑκατοντάδες selfie πού θά ἀναρτήσῃ γιὰ νά πείσῃ τὸν ἑαυτό του καί τοὺς ἄλλους πόσο ὁμορφος, ἄνετος, χαρούμενος καί εὐτυχισμένος εἶναι, γιατί αὐτὰ ἀποτελοῦν ἐπίφαση εὐτυχίας καί ψευδαίσθηση ἀθανασίας.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστός ὡς σαρκωμένος Υἱός καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς συνδέει τὸν ἄνθρωπο μὲ τὸν Θεό-Πατέρα. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος στὴν εὐχαριστιακὴ καὶ ἀγαπητικὴ-διακονικὴ ὀπτική, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ μπορεῖ νὰ ἀπαγγέλλει τὴν Κυριακὴ προσευχὴ «Πάτερ ἡμῶν...»³⁴² καὶ μπορεῖ νὰ ἀποκαλεῖ Πατέρα τοῦ τὸν Θεό-Πατέρα (κάτι ἀδιανόητο, ἂν ὁ Θεός δέν σαρκώνονταν, μὴν ξεχνᾶμε τὴ διαφορὰ φύσεως ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ). Ὁ μόνος τρόπος νὰ «ἀν-τέξει» ἀληθινὲς ἀπαντήσεις εἶναι νὰ ἐμπιστευθεῖ τὸν Χριστό στὴν Ἐκκλησία Του. Τὸν νέο Μωϋσῆ πού καθοδηγεῖ τὸν λαό του στὴ Βασιλεία Του. Αὐτόν πού μᾶς παρέχει τὴ δυνατότητα νὰ ἀναγνωρίσουμε τὸν Πατέρα μας καὶ νὰ ἀποδεχθοῦμε τὸ θέλημά Του.³⁴³ Τότε μόνο θὰ μπορέσει νὰ σχετισθεῖ πραγματικὰ μὲ τὴν κτίση καὶ τὸν ἑαυτό του δίχως ναρκισσιστικὲς ἀνάγκες καὶ προσωπεῖα. Τότε θὰ μπορέσει νὰ ἱεραρχήσῃ τὸ διαδίκτυο καὶ τὴν ψηφιακὴ κοινότητα ὡς ἐργαλεῖα, ὡς μέσα καὶ ὑποκατάστατα ἐπικοινωνίας πού μπορεῖ «ἓνα διαφορετικὸ τρόπο ἀλληλεπίδρασης μεταξύ πραγματικότητας καὶ φαντασίας»³⁴⁴ πού ὅμως ἐνέχουν τὸν κίνδυνο παλινδρομήσεων σὲ ἀνώριμες καὶ ἐφηβικὲς ταυτότητες.

Τὰ μέσα δέν καταξιώνουν τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο, οὔτε καὶ μία ἐπικοινωνία ἄνευ περιεχομένου καὶ ποιότητας ἐνώνει τίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων. Οἱ σχέσεις πληροῦνται ποιότητας καὶ περιεχομένου ὅταν ἀνάγονται στὸ πρόσωπο καὶ τὴν ἀλήθεια τοῦ Χριστοῦ.³⁴⁵ Σ' Αὐτόν

342. Ματθ. 6, 9-13.

343. Μάρκ. 14, 36: καὶ ἔλεγεν ἀββᾶ ὁ πατήρ, πάντα δυνατὰ σοι· παρένεγκε τὸ ποτήριον ἀπὸ ἐμοῦ τοῦτο. ἀλλ' οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλ' εἴ τι σύ.

344. Πολύκαρπος Καραμούζης, *Τὰ νέα μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης καὶ οἱ μετασχηματισμοὶ τῆς θρησκευτικῆς ταυτότητας*, περιοδικό Σύναξη, Τεχνολογία καὶ Ἀνθρωπολογία: Μία κρίσιμη σχέση, Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 2018, σελ. 49.

345. «Γιὰ νὰ ζήσουν ἀρμονικά, χρειάζεται νὰ βάλουν ἐξαρχῆς ὡς θεμέλιο τῆς ζωῆς τους τὴν ἀγάπη, τὴν ἀκριβὴ ἀγάπη, πού βρίσκεται μέσα στὴν πνευματικὴ ἀρχοντιά, στὴ θυσία, καὶ ὄχι τὴν ψεύτικη, τὴν κοσμικὴ, τὴ σαρκική. Ἄν ὑπάρχει ἀγάπη, θυσία, πάντα ἔρχεται ὁ ἓνας στὴ θέση τοῦ ἄλλου, τὸν καταλαβαίνει, τὸν πονάει. Καὶ ὅταν παίρνει κανεὶς τὸν πλησίον του στὴν πονεμένη του καρδιά, παίρνει τότε μέσα του τὸν Χριστό, ὁ ὁποῖος τὸν γεμίζει καὶ πάλι μὲ τὴν ἀνέκφραστη ἀγαλλίασή Του. Ὅταν ὑπάρχει ἀγάπη, καὶ μακριὰ νὰ βρεθεῖ ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλον, ἂν οἱ περιστάσεις τὸ ἀπαιτήσουν, κοντὰ θὰ βρίσκεται, γιατί τὴν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ δέν τὴ χωρίζουν ἀποστάσεις». Ἁγ. Παῖσιος Ἀγιορείτης, Λόγοι Δ'. «Οἰκογενειακὴ Ζωή», Ἱερόν Ἡσυχαστήριον Μοναζουσῶν «Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ὁ Θεολόγος» Α' ἐκδοση, Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 2002, σελ. 24.

καθρεφτιζόμενος ό άνθρωπος αναγνωρίζει και βιώνει τήν αὐθεντικότητα ἢ μή τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἡ βίωση τῆς σχέσης μαζί Του φανερώνει τίς ἀτέλειες και τήν κτιστότητα, τίς ἀστοχίες του, ἀλλά ταυτόχρονα μεταδίδει ἐλπίδα και χαρά, διότι συμμετέχει στόν ἀγαπητικό τρόπο τῆς ὑπέρβασής τους. Ἐντός τῆς Κοινότητας ἐν Χριστῷ ό άνθρωπος ἀποκτᾷ μία ἄλλη ταυτότητα οἰκουμενικῶν διαστάσεων πού ἀναγράφει ὡς ὄνομα πατρός τόν Πατέρα-Θεό, ὡς ὄνομα μητρός τήν Κοινότητα, αὐτό τό Μυστηριακό και ἐσχατολογικό Σῶμα Χριστοῦ, και ὡς ἐπώνυμο τήν πίστη ὡς αὐτοπαράδοση, ὡς ἐρωτική συνουσία και συνωδινή μέ τόν Χριστό, τό κάθε πρόσωπο ἀνεξαρτήτως φύλου, φυλῆς, θρησκείας, πολιτιστικοῦ ὑπόβαθρου.

Ὁ σημαντικός «ἄλλος» δέν εἶναι μία ἰδεολογία, ἕνας ὁποιοσδήποτε άνθρωπος ἢ ό ἴδιος ό ἑαυτός, ἀλλά μόνο ό Θεός ὡς τό αὐθεντικό εἶναι. Γι' αὐτό και ἀποδίδεται λατρεία μόνο στόν Θεό, ἐνῶ στόν συνάνθρωπο τιμή, σεβασμός, συμπάθεια-(ἐνσυναίσθηση), πνευματική και πρακτική ἀγάπη (ἀγαπητική συνεισφορά στήν κάλυψη τῶν βιολογικῶν και ψυχολογικῶν ἀναγκῶν του και μαρτυρία Χριστοῦ). Ἡ θεώρηση αὐτή ἀποτελεῖ τό κλειδί γιά τήν ἀπεμπλοκή μεταξύ ἐξιδανίκευσης και ὑποτίμησης λόγω τῆς ἰσορροπίας στίς σχέσεις (ἀποφυγή ἐξαρτημένων σχέσεων). Ἡ σχέση μέ τόν «ἄλλο» εἶναι ἀπαραίτητη στήν ψυχολογία. Γιά τή βιβλική θεολογία ό σημαντικός ἄλλος δέν εἶναι ἀπλά ό μεταπτωτικός ἄλλος, ἀλλά τό πρόσωπο, πού διασώζει τήν αὐθεντικότητα και τήν πληρότητα τοῦ ἀνθρώπου (τήν ἀνθρωπιά του) πού εἶναι ό σαρκωμένος Λόγος, ό Ἰησοῦς Χριστός. Ἡ σχέση μέ Αὐτό τό πρόσωπο θεραπεύει τόν Ναρκισσισμό στή ρίζα του, ἐκτρέποντας τήν ἐνέργεια αὐτολατρείας σέ «ἀνοιχτότητα» και ἀπόλυτα θυσιαστική ἀγάπη ἕως θανάτου «ἄχρις οὔ μορφωθῇ Χριστός»³⁴⁶. Δύναμη ἀγάπης πού ἔχει πηγὴ τή σχέση μέ τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ και ὄχι ὅποιαδήποτε ψευδαίσθηση παντοδυναμίας και παντογνωσίας μέσῳ διανοητικῶν και σωματικῶν χαρισμάτων. «Ἐν προκειμένῳ, ἔχουμε τήν ἀποδόμηση τῆς ψευδαίσθησης τῆς παντοδυναμίας και τῆς παντογνωσίας πού καλλιεργεῖ τό διαδίκτυο».³⁴⁷

Ἄν και ό βαπτισματικός χιτώνας δόθηκε ὡς προοπτική μεταμόρφωσης τοῦ μεταπτωτικοῦ δερμάτινου χιτώνα στό Μυστήριο τῆς

346. Γαλ. 4, 19.

347. Ν. Τ. Wright, *Ἀπόστολος Παῦλος-Ἡ ζωή και τό ἔργο του*, μετάφρ. Σωτήριος Δεσπότης και Ἰωάννα Γρηγοράκη, ἐκδόσεις Ψυχογιός, Ἀθήνα 2019, σελ. 561.

βαπτίσεως, ἂν καὶ ὁ Χριστὸς μετέχεται εὐχαριστιακά, ὥστόσο ὁ δερμάτινος χιτῶνας παραμένει στοὺς πιστοὺς πού ἀκόμη ἀγωνίζονται ἐν ὑπακοῇ Χριστοῦ, νὰ ἐνεργοποιήσουν τὸ χάρισμα τοῦ κατ' εἰκόνα καὶ νὰ προσδοκοῦν ἐσχατολογικά τὸ καθ' ὁμοίωσιν. Ἄν, λοιπόν, ὁ ποιμένας διακρίνει τὰ Ναρκισσιστικά χαρακτηριστικά στὸν ποιμενόμενο δέν θά πρέπει νὰ σπεύσει σέ μία βίαιη καὶ ἐπιθετικὴ ἀγωγή νὰ τὰ ἀφαιρέσει. Σ' ἓνα ἄνθρωπο πού δέν ἔχει φθάσει στὸ μέτρο τῆς ὠριμότητος τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ (αὐτὸ θά πραγματοποιηθεῖ ἐσχατολογικά στὴν πληρότητά του), ἀφοῦ ἡ ἀπέκδυση τοῦ δερμάτινου χιτῶνα μέ βίαιο τρόπο καὶ ὡς ἐπιβολὴ νόμων καὶ προσταγμάτων, δημιουργεῖ καταθλιπτικά σύνδρομα. Ὁ Χριστὸς δέν καταργεῖ τὰ ψυχοβιολογικά δεδομένα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὰ μεταμορφώνει ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι.³⁴⁸ Ἄλλωστε ἡ μεταμόρφωση τοῦ δερμάτινου χιτῶνα δέν ἐπιτυγχάνεται μέ ἀνθρώπινη προσπάθεια, ἀλλὰ μέ μία ἐλεύθερη αὐτοπαράδοση στὸν Θεό ὡς ἀγαπητικὴ καὶ σταυρικὴ αὐτοπαράδοση στὸν πλησίον, ὡς ἐλπίδα νὰ μορφωθεῖ Χριστὸς στὴν καρδιά ὅλων τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ ἐν Χριστῷ ἄνθρωπος ὅσο αὐξάνεται ἡ Χάρις ἐντός του γίνεται αὐτό, πού πλάστηκε νὰ εἶναι: Πρόσωπο (ὑποκείμενο σέ σχέση) καὶ ὅσο γίνεται πρόσωπο τόσο ἀπελευθερώνεται ἀπὸ ἀντιληπτικά σχήματα ἐρμηνείας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἑαυτοῦ ἀκόμη περισσότερο καὶ τοῦ Θεοῦ, πού ὀρίζονται ἀπὸ μεταπτωτικά ἀφομοιωμένες ἐσωτερικευμένες πεποιθήσεις καὶ κοινωνικά στερεότυπα, θρησκευτικὲς καὶ κοινωνικὲς ἐνδοβολές. Δέν ἐρμηνεύει τὸν ἑαυτό του μέσα ἀπὸ τίς μεταπτωτικά ἐρμηνευμένες εἰκόνες, ὀπτικές, πεποιθήσεις καὶ τὰ γνωσιακά σχήματα καὶ ὀπτικές, ἀλλὰ τὸν νοηματοδοτεῖ μέσα ἀπὸ τὴν σχέση του μέ τὸν Τριαδικό Θεό στὴν Ἐκκλησία. Ἡ βίωση τοῦ Ἀγίου Πνεύματος ἐμφανίζει ἀποτελέσματα καὶ καρποὺς στὴν κοινωνία τῶν προσώπων.³⁴⁹ Οἱ καρποὶ αὐτοὶ δέν εἶναι θεωρητικοί. Δέν ἀνάγονται στὴ φαντασία, οὔτε σέ δημιουργημένους ἰδεολογικοὺς καὶ τεχνητοὺς παραδείσους. Μεταβάλλουν τὴν ἀνθρώπινη ὕπαρξη στὸ βάθος της καὶ ἔτσι ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἐπιτυχίες καὶ κατωρθώματα, ἀπὸ ἐξωτερικὲς καὶ ἐσωτερικὲς «δυσκολίες», ἀπὸ τὸν πόνο καὶ

348. Β' Κορ. 4, 7: Ἔχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν, ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἧ τοῦ Θεοῦ καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν.

349. Γαλ. 5, 22-23: ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια.

τόν θάνατο, από έπαίνους και χειροκροτήματα, από κατακρίσεις και συκοφαντίες, από ψυχικά και σωματικά τραύματα, ένεργεί στην ψυχή του ανθρώπου ως άξονας ζωής. Δέν έξηγεΐται διαφορετικά πώς μπορεί κάποιος νά παραμένει (παρά τούς έξωτερικούς και έσωτερικούς άρνητικούς παράγοντες) πράος, εΐρηνικός, γαλήνιος, χαρούμενος, άγαθός, ώφέλιμος, άγαπητικός, μέ έμπιστοσύνη, μεγαλόψυχος, και έγκρατής, όταν όλα γύρω του βρίσκονται στην κατάθλιψη, στη νεύρωση, στό άγχος, στην έπιθετικότητα, στην έγωκεντρικότητα, στην άπουσία της άγάπης. Αύτά τά παραδείγματα τά βλέπουμε τόσο στην Άγία Γραφή (π.χ. ο πρωτομάρτυρας Στέφανος³⁵⁰), όσο και στά συναξάρια τών όσίων και τών μαρτύρων της Έκκλησίας. Δίχως νά παραγνωρίζουμε ότι άγιος δέν εΐναι ο τέλειος αλλά ο μετανοών. Όλα αύτά δέν παραπέμπουν σέ τίποτα άλλο παρά στην έν έλευθερία συνάντηση του κατ' εικόνα μέ τή χάρη του Αγίου Πνεύματος, τή Χριστοποίηση του ανθρώπου στην κοινωνία του Αγίου Πνεύματος στην Έκκλησία.

Η προσπάθεια του ποιμένα έχει ως στόχο τήν ανάδειξη του Θεού ως εΐναι ένώπιον του ανθρώπου τόσο στό νοητικό όσο και περισσότερο στό βιωματικό πεδίο, αντίθετα και πέρα από τίς ναρκισσιστικές όπτικές του μεταπτωτικού ανθρώπου. Για νά εΐσαι άγαπητός στόν Θεό δέν πρέπει νά έχεις ή νά εΐσαι ή νά κάνεις κάτι. Εΐσαι άγαπητός γιατί άπλά ο Θεός εΐναι Πατέρας και Άγάπη και γιατί έσύ πλάστηκες από τήν Άγάπη. Άνταποκρινόμενος στην πρόσκληση για σχέση μαζί του άπλά αναγνωρίζεις τόν τρόπο πού πλάστηκες για νά ύπάρχεις σέ σχέση. Γίνεσαι όλος άγάπη γεμίζοντας από τήν άγάπη Του. Μετέχεις ισότιμα «στην κοινή τράπεζα (άρτος-οΐνος,) όπου προηγείται ως ένδειξη του όμοθυμαδόν ο άσπασμός “άλλήλων” (δείγμα άγάπης μεταξύ άδελφών) και ακολουθεΐ ή λογία (=έβρανος χάριν τών πτωχών)». ³⁵¹ Γνωρίζεις ότι όσο και νά θεολογεΐς και νά κηρύττεις αύτό, πού σέ καταξιώνει δέν εΐναι οί πράξεις, τά λόγια, ή άρετή, αλλά ή καθημερινή εύχαριστιακή άνταπόκριση στην άγάπη του Θεού πρός έσένα (στό πρόσωπο του Ίησου Χριστού),

350. Πράξ. 7, 59-60: και έλιθοβόλουν τόν Στέφανον, επικαλούμενον και λέγοντα· Κύριε Ίησου, δέξαι τò πνευμά μου. θεις δέ τὰ γόνατα έκραξε φωνή μεγάλη· Κύριε, μη στήσης αύτοΐς τήν άμαρτίαν ταύτην. και τουτο ειπών έκοιμήθη.

351. N. T. Wright,. Απόστολος Παύλος-Η ζωή και τό έργο του, μετάφρ. Σωτήριος Δεσπότης και Ίωάννα Γρηγοράκη, εκδόσεις Ψυχογιός, Αθήνα 2019, σελ. 562.

ὡς στήν ἔμπρακτη, ἔμπονη, ἀνοικτή ἀγάπη πρὸς ὅλους καὶ ὅλα. Ἰδιαίτερα πρὸς αὐτούς πού σέ «δυσκολεύουν». Ἡ ἀγιότητα δέν συνίσταται στήν τελειότητα οὔτε στήν ἀγγελopoίηση τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά στήν ἀφοβη αὐτοπαράδοση στά χέρια τοῦ Θεοῦ ὃχι μίας ἐπίπλαστης εἰκόνας, ἀλλά τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ μας ὡς ἔχει. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ-Πατέρα ἀποδέχθηκε τόν Ἄσωτο Υἱό ρακένδυτο, πληγωμένο, διαλυμένο ἀπὸ τὴν ἀστοχία του, γιὰ νὰ τόν ξαναντύσει τὴ στολή τῆ θεοῦφαντη τῆς ἀγάπης Του.³⁵² Ὁ Θεὸς ζητᾷ ὁλόκληρο τὸν ἑαυτό μας ὡς ἔχει, ὃχι κάτι ψεύτικο καὶ προσποιητό.

Οὔτε οἱ ἱερεῖς, οὔτε οἱ πιστοὶ εἶναι ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ τὸν Ναρκισσισμό, ὅπως ἐκφράζεται μὲ ἄγχη, ἀνασφάλειες, ἐνοχές, διαταραχές στὸν συναισθηματικὸ καὶ ψυχικὸ τους κόσμο. Συμμετέχοντας ὅμως σέ μία κοινωνία ἀγάπης, μετέχοντας προληπτικὰ στὸ μυστήριο τῆς Βασιλείας τῆς Ἀγάπης στὴ Θεία Εὐχαριστία, συμμετέχοντας στὸν πόνο καὶ τὴ χαρὰ τοῦ συνανθρώπου, προσδοκώντας ἐσχατολογικὰ τὴν ἐν Χριστῷ καὶ κατὰ Χριστὸν μεταμόρφωσή τους, θεραπεύονται σταδιακὰ καὶ ὑγιαίνουν. Οἱ νοεροὶ ὀφθαλμοὶ τῆς ψυχῆς φωτίζονται καὶ διακρίνουν πέρα ἀπὸ τὸ ἄσπρο καὶ τὸ μαῦρο τοὺς ἄπειρους χρωματισμοὺς τῆς ὠραιότητας τοῦ κόσμου, ὅταν φωτίζεται ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι. Οἱ ἰδεαλισμοὶ καὶ οἱ διαστάσεις ὑπερβαίνονται. Ἐνώνονται ἐν Χριστῷ μὲ κάθε πρόσωπο καὶ θυσιάζουν εὐχάριστα τὴν εἰκόνα τους, ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν ἀγάπη. Μεταμορφώνονται σέ πρόσωπα ἀφαιρώντας τὰ κάθε λογῆς προσωπεῖα. Στὴν Ἐκκλησία ὁ ἄνθρωπος ξεπερνᾷ τὰ φοβικά καὶ ἐνοχικά του σύνδρομα, χαίρεται εὐχαριστιακὰ τὴν κάθε στιγμή τῆς ζωῆς του σάν δῶρο ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνταποδίδει στὸ πρόσωπο τοῦ κάθε ἀνθρώπου τὴν τιμὴ καὶ τὸν σεβασμό. Τότε δέν ἔχει ἀνάγκη νὰ ζήσει τὸ αἶσθημα τοῦ δικοῦ του μεγαλίου, διότι **μετέχει**³⁵³ στὸ ταπεινὸ καὶ θυσιαστικὸ μεγαλεῖο τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πού ἐνώνει ἐν ἐλευθερίᾳ κάθε ὑπαρξὴ σέ ἐνότητα καὶ ἀγάπη.

352. Λουκ. 15, 11-32.

353. Ἄλλο *μετέχω* καὶ ἄλλο *κατέχω*. Μετέχω σέ κάτι πού δέν εἶμαι ἡ πηγὴ του, οὔτε ἀποτελεῖ ἰδιοκτησία μου καὶ ἄρα μπορεῖ ἀνά πᾶσα στιγμή νὰ βρεθῶ ἐκτός τοῦ νυμφῶνος. Ὅποτε καταργεῖται ἡ αἶσθησις τῆς αὐτάρκειας.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο σημερινός άνθρωπος όσο ποτέ άλλοτε έχει ανάγκη για νόημα ζωής. Όσο τό αναζητεί μόνο εντός του κόσμου, τόσο τό καλύπτει μέ υποκατάστατα νοήματος. Ένα τέτοιο υποκατάστατο νοήματος καί απομίμηση σχέσεων μπορεί νά αποτελέσει καί ό ψηφιακός κόσμος. Τόσο υποβιβάζει τόν έαυτό του, ώστε νά τόν χρησιμοποιεί ως αντικείμενο καί έργαλειο. Μέσω τής αυτοφωτογράφισης καί τής αυτοθεματοποίησης στό διαδίκτυο προσπαθεί νά έλκύσει θαυμασμό καί μέσω αυτού δύναμη καί νόημα γιά νά συνεχίσει νά ζει. Όσο όμως προσπαθεί νά άντλήσει τήν ήδονή καί νά αποφύγει τή συμμετοχή στόν πόνο του συνανθρώπου καί τής κτίσεως παραμένει στην προπρωτικά άνεύθυνη στάση έναντι τής ίδιας τής πληγής καί του τραύματός του.

«Η κλήση του Θεού προς τόν Άνθρωπο τόν προσδιορίζει, τόν σφραγίζει μοναδικά».³⁵⁴ Η σωτηρία ως αποκάλυψη του Προσώπου στον άνθρωπο δέν έπιτυγχάνεται μέ τήν κυριαρχία καί τήν εικονική-ψηφιακή φαντασιακή εικόνα, αλλά διέρχεται μέσω τής ελεύθερης κατάφασης από τόν άνθρωπο του Σταυρού του Χριστού ως τρόπο συνάντησης μέ Αυτόν καί μέ όλους τους ανθρώπους. Αν ό άνθρωπος ένσκήψει έντός του θά ανακαλύψει τό νόημα καί τόν φυσικό τρόπο τής ζωής του ως κλήση καί πρόσκληση Θεού σέ σχέση. Έντός του κάθε ανθρώπου τό κατ' εικόνα καλεί συνεχώς σέ μία πορεία θεώσεως, σέ μία έγκατάλειψη κάθε προσωπίου καί στην καταξίωση του υποκειμένου ως προσώπου.

Θά ανακαλύψει ξανά κρυμμένο κάτω από τά σκοτάδια του μεταπτωτικού έαυτού τήν εικόνα ενός Προσώπου πού τόν προσκαλεί γιά γνωριμία καί συνάντηση σέ βάθος. Πέρα από λέξεις, εικόνες, φαντασίες. Μυστικά καί Άγιοπνευματικά ή εικόνα αυτού του Προσώπου έντός του τόν παραπέμπει σέ μία ζωή καί ύπαρξη άλλου είδους, ένα θαυμάσιο προορισμό ως σχέση μέ τόν Χριστό στό νυν καί αεί, πού διανοίγει τό είναι του πέρα από τά όρια τής κτιστότητας καί του θανάτου. Γιά νά μπορέσει από τώρα νά βιώσει μία άλλης

354. Κωνσταντίνος Αγόρας, *Εικόνα καί Κλήση: Χριστολογικό Θεμέλιο στό «Πίστη καί Βίωμα τής Όρθοδοξίας»*, ΕΑΠ, Πάτρα 2002, σελ. 119.

ποιότητας ἐλευθερία καί ἀγάπη, αὐτήν πού κατέχει κατά φύση ὁ Χριστός, τό ἀρχέτυπο τοῦ Ἀνθρώπου. «Τελικά ὁ ἄνθρωπος ὡς κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ πλάσμα ἔχει τή δεκτικότητα νά δεῖ ὡς συνολική ὕπαρξη τόν Θεό, νά τόν γευθεῖ, νά συζητήσει μαζί του, νά μεταμορφωθεῖ καί νά μεταβληθεῖ σέ θεῖο κάλλος... μέσα στά πλαίσια μίας σχέσης καί ἐνός ζωτικοῦ χώρου».³⁵⁵ Τότε ὁ χρόνος, ὁ τόπος, ὁ πόνος τοῦ κόσμου, τό ἀνθρώπινο πρόσωπο θά καταξιωθοῦν μεταμορφωμένα, ἀντανεκλώντας βιωματικά καί ὄχι εἰκονικά, τήν ωραιότητα τῆς Ἀγάπης Του. Τότε ὁ ἄνθρωπος ἀγαπᾷ σάν Θεός καί ζεῖ «πατώντας» τόν θάνατο. «Ἐγὼ εἶπα θεοί ἐστε... πάντες».³⁵⁶ Ὡς ἀδελφός τοῦ Χριστοῦ καί παιδί τοῦ Πατέρα τῆς ἐλευθερίας καί τῆς ἀγάπης.

Τό αὐθεντικό «ἐγώ» τοῦ ἀνθρώπου καταξιώνεται σέ μία νέα ταυτότητα **ἐν Χριστῷ**. Σέ μία ἐμπειρία κοινωνίας καί συνταύτισης μέ τόν Υἱό Μυστηριακά (Βάπτιση, Θεία Εὐχαριστία) καί θυσιαστικά ὡς ἀξιοποίηση ὡς μετάδοση τῶν χαρισμάτων στήν Κοινωνία τῆς Χάριτος (Ἐκκλησία). Μία ταυτότητα πού δέν καταργεῖ τήν ἐλευθερία ἀλλά τή διανοίγει σέ νέους τρόπους σχέσεων καί κοινωνίας. Ἐκεῖ πού μοναδικός νόμος εἶναι ὁ Σταυρός, μοναδικός τρόπος ἡ ὑπέρβαση βεβαιότητων καί ψευδαισθήσεων αὐτάρκειας. Ἐκεῖ πού μετέχεις στήν ἀλήθεια τοῦ ἑαυτοῦ καί τοῦ κόσμου μέσα ἀπό τή συνειδητή ἐπιλογή τῆς ἐκούσιας «πτωχείας» ὡς δίψας καί ἀναζήτησης αὐθεντικῶν σχέσεων μέ τόν Θεό, τόν ἑαυτό καί τούς ἄλλους, τούς ἀδελφούς ἐν Χριστῷ.

Ἐκεῖ πού ἡ Ἀγάπη ἐλευθερώνει ἀπό κάθε φαντασίωση καί ψευδαίσθηση ἑαυτοῦ καί κόσμου καί στό δίπολο ἀποθέωση ἢ ὑποτίμηση προβάλλει ὡς προοπτική τή θέωση τοῦ προσγειωμένου, τοῦ ταπεινοῦ καί φθαρτοῦ πῶς ὡς τέτοιο προσπαθεῖ νά ἀπαντήσει ἐντιμα στήν κλήση τοῦ Θεοῦ γιά σχέση.

355. Νίκος Α. Ματσούκας, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Β'*, ἐκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 199.

356. Ψαλμ. 81, 6.

Βιβλιογραφία

Πηγές

- Γένεσις, Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια Αρχ. Φούντα Ίερεμίου, *Ερμηνεία Παλαιᾶς Διαθήκης*, τόμος πρώτος, Ἀποστολική Διακονία, Ἀθήνα 2004.
- Ἡ Ἀγία Γραφή (Παλαιά καί Καινή Διαθήκη), Ἑλληνική Βιβλική Ἑταιρεία, Ἀθήνα, 1997.
- Ἡ Καινή Διαθήκη, μέ μετάφραση στή δημοτική Ν. Ι. Σωτηροπούλου, Γ' ἔκδοση, ἐκδ. Ἀδελφότητα «Ὁ Σταυρός», Ἀθήνα 2003.
- Ἡ Παλαιά Διαθήκη κατὰ τοὺς Ὁ, Αρχ. Ἰωήλ Γιαννακόπουλος, ἐκδόσεις ΟΧΑ Λυδία, Θεσσαλονίκη 1986.
- Ίερατικόν, Αἱ θεῖαι Λειτουργίαι Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καί Προηγιασμένων, Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1998.
- Κλῖμαξ, Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, ἔκδοσις Ἱερᾶς Μονῆς Παρακλήτου, Ὠρωπός Ἀττικῆς 1995.
- Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, *Κεφάλαια περί Ἀγάπης, Ἑκατοντάδα Β'*, Εἰσαγωγή ἀπό Χρῆστο Παναγιώτου, ΕΠΕ, Θεσσαλονίκη 1985.
- Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, *Πρός Θαλάσσιον, περί Διαφόρων Ἀπόρων τῆς Ἀγίας Γραφῆς*, Ἑρωτήσεις Α'-ΝΓ', Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καί Ἀσκητικῶν 14Γ, Εἰσαγωγή-κείμενο-μετάφραση-σχόλια Ἰγνάτιος Σακαλῆς, Ἐπόπτης Παναγιώτης Χρήστου, ΕΠΕ Θεσσαλονίκη 1992.
- Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, *Πρός Θαλάσσιον, περί Διαφόρων Ἀπόρων τῆς Ἀγίας Γραφῆς*, Ἑρωτήσεις ΝΔ'-ΞΕ', Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καί Ἀσκητικῶν 14Γ, Εἰσαγωγή-κείμενο-μετάφραση-σχόλια Ἰγνάτιος Σακαλῆς, Ἐπόπτης Παναγιώτης Χρήστου, ΕΠΕ Θεσσαλονίκη 1992.
- Μικρόν Εὐχολόγιον ἢ Ἀγιασματάριον, «Ἀκολουθία τοῦ Ἀγίου Βαπτίσματος», ἐκδόσεις Ἀποστολικῆς Διακονίας.
- Παυσανίας, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, τόμος 8ος, *Βοιωτικά*. Μετάφραση-σχόλια Ἀνδρεανή Ταταράκη, ἐκδόσεις Κάκτος, Ἀθήνα 1992.
- Πεντηκοστάριον, ἐκδόσεις Φῶς, Ἀθήναι 1991.

Βοηθήματα

- Ἅγιος Ἰωάννης τῆς Κρονστάνδης, «Οἱ Μακαρισμοί. Δέκα ἐρμηνευτικές ὁμιλίες», Ἀθήνα 2005.

- Άγόρας Κωνσταντίνος, «Όμοίωση» και Άφθαρσία: Έσχατολογικός όριζοντας, στο «Πίστη και βίωμα της Όρθοδοξίας», τόμος Α΄, Δόγμα, Πνευματικότητα και Όθος της Όρθοδοξίας, Συλλογικός τόμος, Κωνσταντίνος Άγόρας, Σταῦρος Γιαγκάζογλου, κ.ά., ΕΑΠ, Πάτρα 2002.
- Άγόρας Κωνσταντίνος, *Εικόνα και Κλήση: Χριστολογικό Θεμέλιο*, στο «Πίστη και Βίωμα της Όρθοδοξίας», Δόγμα, Πνευματικότητα και Όθος της Όρθοδοξίας, Συλλογικός τόμος, Κωνσταντίνος Άγόρας, Σταῦρος Γιαγκάζογλου, κ.ά., ΕΑΠ, Πάτρα 2002.
- Άγουρίδης Σάββας, *Μῦθος-Ιστορία-Θεολογία. Ανάλυση περικοπῶν από τά κεφ. 1-11 τῆς Γενέσεως*, Δελτίο Βιβλικῶν Μελετῶν, τόμος 6ος, Ίανουάριος-Ίούνιος 1987, ἔτος 16, σελ. 5-43.
- Άθανασοπούλου-Κυπρίου Σπυριδούλα, *Όρθοδοξία και Λογοτεχνία* στόν Συλλογικό τόμο «Η Όρθοδοξία ὡς πολιτισμικό ἐπίτευγμα και τά προβλήματα τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου», Όρθοδοξία και Μετά-Νεωτερικότητα, Δρ Σπυριδούλα Άθανασοπούλου-Κυπρίου, Σταῦρος Γιαγκάζογλου, κ.ά., τόμος Γ΄, ΕΑΠ, Πάτρα 2008.
- Άνδρέου Έλένη, *Εἰσαγωγή στήν παιδαγωγική ψυχολογία*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολή ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου, Παιδαγωγικό τμήμα δημοτικῆς ἐκπαίδευσης, Βόλος 2015.
- Άσημάκη Άννη, Κουστουράκης Γεράσιμος, Καμαριανός Ίωάννης, *Οἱ ἐννοιες τῆς Νεωτερικότητας και τῆς Μετανεωτερικότητας και ἡ σχέση τους μέ τή γνώση*, Τό Βῆμα τῶν Κοινωνικῶν Έπιστημῶν, τόμος ΙΕ΄, τεῦχος 60, Καλοκαίρι 2011.
- Βουλγαράκης Όλίας Άντ., *Χριστιανισμός και Κόσμος*, ἐκδόσεις Άρμός, Άθήνα 1993.
- Γαϊτάνης Βασίλειος, *Homo mediator και Homo theologicus*, ἐκδόσεις Γρηγόρη, Άθήνα 2003.
- Γιαγκάζογλου Σταῦρος, *Φιλοσοφία τῆς ἱστορίας και θεολογία τῆς ἱστορίας*, στόν Συλλογικό τόμο «Η Όρθοδοξία ὡς πολιτισμικό ἐπίτευγμα και τά προβλήματα τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου», Δρ. Σπυριδούλα Άθανασοπούλου-Κυπρίου, Σταῦρος Γιαγκάζογλου κ.ά., τόμος Γ΄, ΕΑΠ, Πάτρα 2008.
- Γιανναράς Χρῆστος, *Η κρίση τῆς προφητείας*, ἐκδόσεις Ίκαρος, Άθήνα 2010.
- Γουέαρ Κάλλιστος, *Ό ὀρθόδοξος δρόμος*, ἐκδόσεις Έπτάλοφος, Άθήνα 1984.
- Δεσπότης Σωτήριος, *Φιλοσοφική Όθική και Χριστιανική Όθική*, στο «Πίστη και βίωμα τῆς Όρθοδοξίας», τόμος Γ΄, Διαχρονικές συνιστῶσες τῆς Χριστιανικῆς Θεολογίας στήν Όρθοδοξία, ΕΑΠ, Πάτρα 2008.

- Εὐδοκίμωφ Παῦλος, *Ἡ Ὁρθοδοξία*, ἐκδόσεις Βασιλείου Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1972.
- Ζαχάρωφ Σωφρόνιος, *Ὁψώμεθα τόν Θεόν καθώς ἐστί, Ἱερά Μονή Τιμίου Προδρόμου*, Ἔσσεξ 1996.
- Θερμός Βασίλειος, *Ἀναζητώντας τό πρόσωπο*, ἐκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα 1998.
- Θερμός Βασίλειος, *Ἐκκλειδώνοντας τίς σχέσεις*, ἐκδόσεις Ἀρχονταρίκι, Ἀθήνα 2018.
- Θερμός Βασίλειος, *Ἡ Αὐτοθεματοποίηση ὡς ψυχική Παλινδρόμηση*, στό «Ναρκισσισμός καί Αὐτοθεματοποίηση στά μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης», Γιώργος Κίσσας, π. Βασίλειος Θερμός, π. Χαράλαμπος Παπαδόπουλος, Ἐκδοτική Δημητριάδος, Βόλος 2019.
- Θερμός Βασίλειος, *Μέ τό βλέμμα στήν ἐνδοχώρα*, ἐκδόσεις Γρηγόρη, Ἀθήνα 2021.
- Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία (ΘΗΕ), τόμ. 10, ἐκδ. Μαρτῖνος Ἀθ., Ἀθήνα 1960, λήμμα «Προπατορικόν ἀμάρτημα».
- Κάρ Μπέρτ, *Μαθήματα ζωῆς ἀπό τόν Φρόυντ, Πῶς νά εἶστε ἐντελῶς ἀσήμενοι*, ἐκδόσεις Πατάκη, Ἀθήνα 2016.
- Καραγιάννης Δημήτρης, *Ἡ ταυτότητα τῶν ψυχῶν σέ ἓνα virtual reality κόσμος*, περιοδικό *Σύναξη*, Τεχνολογία καί Ἀνθρωπολογία: Μιά κρίσιμη σχέση, Ἀθήνα, Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 2018.
- Καραμούζης Πολύκαρπος, *Ἡ ψηφιακή παρουσία τῶν θρησκευτικῶν προϊόντων στήν κοινωνία τῆς πληροφορίας. Ἡλεκτρονικές ἀποτυπώσεις ἢ ἐπιβλαβεῖς ἐπιβιώσεις τοῦ ἀνορθολογισμοῦ;* στό «Παιδαγωγικές διαστάσεις τῶν νέων μέσων. Ἐνίσχυση μιντιακοῦ γραμματισμοῦ καί ἱκανότητος γιά ἓνα ἀσφαλές διαδίκτυο», Σοφός Ἀλεβίζος, Πολύκαρπος Καραμούζης κ.ἄ., ἐκδόσεις Γρηγόρη, Ἀθήνα 2009.
- Καραμούζης Πολύκαρπος, *Τά νέα μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης καί οἱ μετασηματισμοί τῆς θρησκευτικῆς ταυτότητος*, περιοδικό *Σύναξη*, Τεχνολογία καί Ἀνθρωπολογία: Μιά κρίσιμη σχέση, Ἀθήνα, Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 2018.
- Καραμούζης Πολύκαρπος, *Κριτική φιλοσοφία τῆς Θρησκείας, Θρησκευτικός αὐταρχισμός καί ἀνθρώπινη ἐλευθερία* στό ἔργο τοῦ Ἑριχ Φρόμ, ἐκδόσεις Ἐπέκταση, Κατερίνη 2005.
- Κέρνμπεργκ Ὁττο, *Ὅριακές καταστάσεις καί παθολογικός ναρκισσισμός*, ἐκδόσεις Καστανιώτη, Ἀθήνα 2001.
- Κίσσας Γιώργος, *Ναρκισσισμός καί μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης*, στό «Ναρκισσισμός καί Αὐτοθεματοποίηση στά μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης»

- σης», Γιώργος Κίσσας, π. Βασίλειος Θερμός, π. Χαράλαμπος Παπαδόπουλος, Έκδοτική Δημητριάδος, Βόλος 2019.
- Κορναράκης Ίωάν. Κων., *Ὁ κατά φαντασία Χριστιανός κάτω από τό φῶς τῆς εἰκόνας τοῦ Πατερικοῦ ἀνθρώπου*, ἔκδοση Ἱ. Μονῆς Παντοκράτορος Σωτήρος Χριστοῦ, Ἅγιος Ἀθανάσιος Κερκύρας, Ἀθήνα 2011.
- Ματσούκας Νίκος, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Α΄, Εἰσαγωγή στή θεολογική γνωσιολογία*, ἐκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1996.
- Ματσούκας Νίκος, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Β΄*, ἐκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1999.
- Ματσούκας Νίκος, *Ἐκκλησία καί Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, Ἱστορία καί Ἐσχατολογία*, στόν Συλλογικό τόμο «Ἐκκλησία καί Ἐσχατολογία», ἐκδόσεις Καστανιώτη, Ἀθήνα 2003.
- Ματσούκας Νίκος, *Κόσμος, ἄνθρωπος, κοινωνία κατά τόν Μάξιμο Ὁμολογητή*, ἐκδόσεις Γρηγόρη, Ἀθήνα 2014.
- Νέλλας Παναγιώτης, *Ζῶν θεούμενον: Προοπτικές γιά μιά ὀρθόδοξη κατανόηση τοῦ ἀνθρώπου*, ἐκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα 2000.
- Ντοστογιέβски Φιοντόρ, *Ὁ Μέγας Ἱεροεξεταστής*, ἐκδόσεις Γκοβόστη, Ἀθήνα 2015.
- Παῖσιος Ἀγιορείτης, *Λόγοι Δ΄, «Οἰκογενειακή Ζωή», Ἱερὸν Ἡσυχαστήριον Μοναζουσῶν «Εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ὁ Θεολόγος» Α΄ ἔκδοση, Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 2002.*
- Σακελλαρόπουλος Παναγιώτης, *Σχέσεις μητέρας-παιδιοῦ τόν πρῶτο χρόνο τῆς ζωῆς*, ἐκδόσεις Παπαζήση, Ἀθήνα 1998.
- Στανιλοάε Δημήτριος, *Ἡ Ὁρθοδοξία, μερικά χαρακτηριστικά της γνωρίσματα, Ἡ Ὁρθοδοξία καί ἡ Ἀνάσταση*, ἐκδόσεις Τῆνος 1995.
- Στυλιανίδης Στέλιος, *Ἡ ψυχανάλυση ὡς ἰδεολογία ἢ ἡ ἰδεολογία τῆς ψυχανάλυσης (Μέ ἀφορμή ἓνα διάλογο μέ τόν Robert Castel)*, Περιοδικό ψυχανάλυσης *Οἰδίπους* (ἑξαμηνιαῖο), ἔτος Β΄, τεῦχος 3, Μάρτιος 2010.
- Τάσης Θεοφάνης, *Πολιτικές τοῦ βίου II: Ἡ ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ στήν εἰκονιστική κοινωνία*, ἐκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα 2017.
- Τρεμπέλας Παναγιώτης, *Ὑπόμνημα εἰς τὰς ἐπιστολάς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, τόμος Β΄, Ἀδελφότης Θεολόγων «ὁ Σωτήρ», Ἀθήνα, Ἰούλιος 1993.
- Χατζηανδρέου Μαρία, *Ναρκισσισμός καί Κοινωνία*, Δελτίο τῆς Ἑλληνικῆς Ψυχαναλυτικῆς Ἑταιρείας, Ἰούλιος-Αὐγουστος-Σεπτέμβριος 2008, τεῦχος 31.
- Χομπᾶς Χρῆστος, *«Δέκα κείμενα γύρω ἀπό τόν Ναρκισσισμό»*, Περιοδικό ψυχανάλυσης *Οἰδίπους* (ἑξαμηνιαῖο), ἔτος Β΄, τεῦχος 3, Μάρτιος 2010.

- Bloom Anthony, *Ὁ Θάνατος ὡς κέρδος, ἐκδόσεις Ἐν πλῶ, Β΄ ἐκδοση, Ἀθήνα 2006.*
- Freud Sigmund, *On narcissism: an introduction* (Standard Edition, Λονδίνο: Hogarth Press, 1959), τόμος XIV.
- Fromm Erich, *Καί ὡς Θεοί ἔσεσθε. Μία ριζοσπαστική Ἑρμηνεία τῆς Παλαιάς Διαθήκης καί τῆς παράδοσής της*, ἐκδόσεις Μπουκουμάνη, Ἀθήνα 1977.
- Fromm Erich, *Ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου: Ἡ δύναμή του γιά τό καλό καί τό κακό*, ἐκδόσεις Διόπτρα, Ἀθήνα 2017.
- Larchet Jean Claude, «Ἡ θεραπευτική τῶν πνευματικῶν νοσημάτων», Εἰσαγωγή στήν ἀσκητική παράδοση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τόμος Α΄, Ἀποστολική Διακονία 2008.
- McWilliams Nancy, *Ψυχαναλυτική διάγνωση*, ἐκδόσεις Ἰνστιτούτου Ψυχολογίας καί Ὑγείας, Θεσσαλονίκη 2012.
- Shacter, D. L., Gilbert, D. T., & Wenger, D. M., *Ψυχολογία*. Κεφ. 13: «Διαταραχές προσωπικότητας: Φτάνοντας στά ἅκρα», ἐκδόσεις Gutenberg, Ἀθήνα 2012.
- Ware Κάλλιστος, *Καθ' Ὁδόν, μέ τή νηστεία στήν Ἀνάσταση*, ἐκδόσεις Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2010.
- Wright N. T., *Ἀπόστολος Παῦλος-Ἡ ζωή καί τό ἔργο του*, μετάφρ. Σωτήριος Δεσπότης καί Ἰωάννα Γρηγοράκη, ἐκδόσεις Ψυχογιός, Ἀθήνα 2019.

Διαδικτυακές παραπομπές

- Βιτετζάκη Σταυρούλα, *Στόν πλαστικό ὁδηγεῖ ἡ «ύστερία» γιά τήν τέλεια selfie*. Ἀνακτήθηκε ἀπό <https://www.thetoc.gr/koinwnia/article/ston-plastiko-odigei-i-usteria-gia-tin-teleia-selfie>
- Δεσπότης Σωτήριος, «Παῦλος καί Ἠθική στόν παγκοσμιοποιημένο κόσμο τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. καί τό μετανεωτερικό 21ο αἰ. μ.Χ.». Ἀνακτήθηκε ἀπό <https://eclass.uoa.gr/modules/document/index.php?course=SOCTHEOL104&openDir=/5888bd3bhgm4> ΚΥΒΕΡΝΟΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΠΑΥΛΟΣ
- Δημᾶ Δέσποινα, *Ὅσα θέλει νά πεῖ μία χοντρή στους “κανονικούς” ἀνθρώπους*. Ἀνακτήθηκε ἀπό <https://www.ladylike.gr/articles/opinions/dima/osa-thelei-na-pei-mia-xontrh-stoys-kanonikous-anthrwpouys.3476896.html>
- Ζουμπουλάκης Σταῦρος, *Ἐαυτὸν ἐκένωσε...* Ἄρθρο στό Βῆμα τῆς Κυριακῆς, Σάββατο 24 Δεκεμβρίου 2005 - Ἀρ. Φύλλου 14649. Ἀνακτήθηκε ἀπό http://users.uoa.gr/~nektar/orthodoxy/explanatory/stayros_zoympoulakis_eayton_ekenwse.htm

- Ἡ Χιονάτη καί οἱ Ἑπτά Νάνοι, Βικιπαίδεια. Ἀνακτήθηκε ἀπό <https://el.wikipedia.org/wiki/>
- Ἰταλία: Ὀργή προκάλεσε selfie μέ «φόντο» μιά τραυματισμένη γυναίκα. Ἀνακτήθηκε ἀπό <http://www.ert.gr/eidiseis/diethni/evropi/italia-orgi-prokalese-selfie-me-fonto-mia-traymatismeni-gynaika/> πηγή: <https://www.bbc.com/news/world-europe-44356361>
- Καλομοιράκης Παναγιώτης, *Οἱ κυριότερες μετα-φροϋδικές θεωρίες*. Ἀνακτήθηκε ἀπό <https://psychotherapia.blogspot.com/2015/07/blog-post.html>
- Κολλέγιο Ἀνθρωπιστικῶν Ἐπιστημῶν ICPS, *Προσωποκεντρική Προσέγγιση*. Ἀνακτήθηκε ἀπό <http://www.icps.edu.gr/css/default/templates/autonomous/page.php?lng=1&cat=1024&doc=16>
- Λαμνίδης Νίκος, *Σχέτικά μέ τήν Ψυχανάλυση*, Διεθνῆς Ψυχαναλυτική Ἑνωση, μετάφραση ἀπό τά ἀγγλικά: Βιβή Βρασμάτα. Ἀνακτήθηκε ἀπό https://www.ipa.world/IPA/IPA_Docs/Greek_ps psychoanalysis.pdf
- Λάσπας Στράτος, *Τό ἐσωτερικό παιδί*. Ἀνακτήθηκε ἀπό <https://mindbodynutrition.gr/to-eswteriko-paidi/>
- Λιάπης Χρῖστος, ψυχίατρος-διδάκτωρ Παν/μίου Ἀθηνῶν, *Εἶναι οἱ selfies ἐνδειξη Нарκиссистικῆς Διαταραχῆς τῆς προσωπικότητας*; Ἀνακτήθηκε ἀπό <https://www.iatronet.gr/askisi/asfalis-askisi-stin-egkymosyni/article/34961/einai-oi-selfies-endeixi-narkissistikis-diataraxis-tis-proswpikotitas.html>
- Μορφές καί Θέματα τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Μυθολογίας, «Νάρκισσος». Ἀνακτήθηκε ἀπό http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/mythology/lexicon/metamorfoseis/page_186.html
- Μπακιρτζόγλου Σάββας, *Ἀντικειμενοτρόπες σχέσεις: Ἀπό τήν ἀγάπη τοῦ ἑαυτοῦ (ναρκισσισμός) στήν ἀγάπη τῶν ἄλλων. Ἡ περιπέτεια μιᾶς ἐξελικτικῆς διαδρομῆς, ἐκδόσεις Ἐπέκεινα*. Ἀνακτήθηκε ἀπό http://www.epekeina.gr/a_files/2013/AntikeimeSxeseis.pdf
- Μπακιρτζόγλου Σάββας, *Ναρκισσισμός: Ὅταν ἡ ἀγάπη στρέφεται ἐπί ἑαυτοῦ, ἐκδόσεις Ἐπέκεινα*. Ἀνακτήθηκε ἀπό http://www.epekeina.gr/a_files/2015/MeaningNarcissisme.pdf
- Ναρκισσιστές, ἐξαρτημένοι καί μέ ψυχικές διαταραχές ὅσοι βγάζουν πολλές selfie καθημερινά. Ἀνακτήθηκε ἀπό <https://www.diaforetiko.gr/narkissistes-exartimeni-ke-me-psichikes-diataraches-osi-vgazoun-polles-selfi-kathimerina/>
- Νάστος Γιώργος, *Ἐθισμένοι στό Instagram*. Ἀνακτήθηκε ἀπό <https://www.tovima.gr/2018/03/19/vimagazino/ethismenoi-sto-instagram/19> Μαρτίου 2018

- Ντελιδάκη Εύα, «Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνον ζήσεται ἄνθρωπος». Ὅχι μόνο μέ τό ψωμί μεγαλώνει ὁ ἄνθρωπος! Ἡ συναισθηματική θρέψη τῆς τροφῆς. Ἀνακτῆθηκε ἀπό <https://iatro.gr/ouk-ep-arto-monon-zisete-anthropos-ochi-mono-psomi-megalon-i-o-anthropos-synesthimatiki-threpsi-tis-trofis/>
- Ευδᾶ Ρομίνα, Καραγιάννης Νικήτας, *Εἰκονικές σχέσεις, Ὁ ἔρωτας στά χρόνια τοῦ Internet*, Τό Βῆμα, 24 Νοεμβρίου 2008. Ἀνακτῆθηκε ἀπό <https://www.tovima.gr/2008/11/24/archive/o-erwtas-sta-xronia-toy-internet/>
- Παπαδοπούλου Λίντα, *Ἡ κατάθλιψη τῆς ἐποχῆς τῶν selfie*. Ἀνακτῆθηκε ἀπό <http://riknews.com.cy/index.php/news/ygeia/item/34614-dr-paradoporoylou-i-katathlipsi-tis-epoxis-ton-selfie>
- Περισσάκη Κλεοπάτρα, *Τό ψυχικό ὄργανο (μιά ἀπλουστευμένη προσέγγιση)*. Ἀνακτῆθηκε ἀπό http://life-is-trying.blogspot.com/2011/05/blog-post_6289.html
- Πρωτοπαπαδάκης Ἰωάννης, *Τί εἶναι τό Influencer Marketing*. Ἀνακτῆθηκε ἀπό <http://www.epixeiro.gr/article/78210>
- Στυλιανοῦ Κλεόπας, «Σέλιφι» μέ φόντο τόν... ναρκισσισμό. Ἀνακτῆθηκε ἀπό <http://www.sigmalive.com/simerini/news/261757/selfi-me-fonto-ton-narkissismo>
- Σφήνας Βασίλης, Χρήστος Καράμπελας, *Ἡ μόδα τῶν selfies μετρά 259 νεκρούς: Ὅταν ἡ αὐτοπροβολή ὀδηγεῖ σέ θλίψη καί θάνατο*. Ἀνακτῆθηκε ἀπό <https://www.news247.gr/kosmos/i-moda-ton-selfies-metra-259-nekroys-otan-i-aytoprovoli-odigei-se-thlipsi-kai-thanato.6654708.html>
- Τά Μυρσίτζια τῆς Ψίνθου ἢ ἀλλιῶς τό φυτό Νάρκισσος. Ἀξιοπερίεργα σχετικά μέ τό φυτό. Ἀνακτῆθηκε ἀπό <https://www.psinthos.net/arthra.php?id=621>
- Τάσης Θεοφάνης, *Τό διαρκές φαίνεσθαι στά social media γεννᾷ ἕνα διαρκές ἄγχος*. Πηγή: https://www.lifo.gr/articles/digital-media_articles/190217/theofanis-tasis-to-diarkes-fainesthai-genna-ena-diarkes-agxos
- Χαδιαράκου Ἑλένη, *Γιατί ἄλλαξα γνώμη γιά τίς Selfies*. Ἀνακτῆθηκε ἀπό <https://www.marieclaire.gr/art-lifestyle/throw-down-the-roses/giati-allaxa-gnomi-gia-tis-selfies/09/11/2018>
- Χατζηδημητρίου Μαρίνα, Συνέντευξη μέ τήν ψυχολόγο-παιδοψυχολόγο καί συγγραφέα Ἀλεξάνδρα Καππάτου *Ἡ ζωή μου μιά selfie: Μόδα ἢ κίνδυνος γιά τήν ψυχική μας υγεία;* Ἀνακτῆθηκε ἀπό <https://www.news247.gr/weekend-edition/i-zoi-moy-mia-selfie-moda-i-kindynos-gia-tin-psychiki-mas-ygeia.6294903.html>
- Χατζησταυράκης Γιώργος, *Ὁ κακοήθης Ναρκισσισμός στήν ἀναλυτική*

- κατάσταση, κλινική παρουσίαση. Ανακτήθηκε από <http://www.inpsy.gr/el/digital-library/arthra/arthra-ellinika/290-2013-04-24-19-40-48>.
- Χλωπτσιούδης Δήμος, *Ο ναρκισσισμός στο διαδίκτυο*. Ανακτήθηκε από <https://antifono.gr/o-ναρκισσισμός-στο-διαδίκτυο>
- Benson Rajan, *Fitness Selfie and Anorexia: A study of 'fitness' selfies of women on Instagram and its contribution to anorexia nervosa* Christ University, Bangalore, India, Media Studies.
- DSM-IV and DSM-5 Criteria for the Personality Disorders, Narcissistic Personality Disorder* © 2012 American Psychiatric Association. Ανακτήθηκε από <https://www.nyu.edu/gsas/dept/philo/courses/materials/Narc.Pers.DSM.pdf>
- Hatch Linda, PhD, *Narcissists are Hypnotists: How You Can Break the Spell*. Ανακτήθηκε από 18 Mar 2013 <https://blogs.psychcentral.com/sex-addiction/2013/03/narcissists-are-hypnotists-how-you-can-break-the-spell/>
- Kapidzic Sanja, *Narcissism as a Predictor of Motivations Behind Facebook Profile Picture Selection* στο συλλογικό έργο «Cyber psychology, Behavior, and Social Networking», σελ. 14-19. Ανακτήθηκε από <https://www.liebertpub.com/toc/cyber/16/1> Published Online, 18 December 2012.
- Konrath Sarah H., *Egos inflating over time: Rising Narcissism and its implications for self-construal, cognitive style, and behavior*, The University of Michigan 2007, σελ. 2. Ανακτήθηκε από https://www.researchgate.net/publication/30858321_Egos_Inflating_over_Time_Rising_Narcissism_and_its_Implications_for_Self-Construal_Cognitive_Style_and_Behavior
- Lacan Jacques, French psychologist, Written By: The Editors of Encyclopedia Britannica. See Article History. Ανακτήθηκε από <https://www.britannica.com/biography/Jacques-Lacan>
- Lemma Alexandra, *Η Ψυχάνάλυση στην εποχή της τεχνοκουλτούρας: Μερικές σκέψεις πάνω στη μοίρα του σώματος στον εικονικό χώρο*, σελ. 2. Ανακτήθηκε από http://www.pschoanalysis.gr/documents/Psychoanalysis/CLINIC/TECHNIQUE/Enas_Kosmos_se_Metexelixi_Lemma_pres_Hatzi.pdf
- Mills S. Jennifer, Sarah Musto, Lindsay Williams, Marika Tiggemann, *"Selfie" harm: Effects on mood and body image in young women*, School of Psychology, Flinders University, Adelaide, South Australia.

- Άνακτήθηκε από <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1740144517305326?via%3Dihub>
- Narcissists Love Liking Other Narcissists' Selfies on Instagram.* Άνακτήθηκε από https://broadly.vice.com/en_us/article/mbp9db/narcissists-love-liking-other-narcissists-selfies-on-instagram
- Palmatier Tara J., *The Ego Epidemic: Narcissism Is On the Rise.* Άνακτήθηκε από <https://shrink4men.wordpress.com/2010/09/14/the-ego-epidemic-narcissism-is-on-the-rise>
- Quia Lin, Lua Jiahui, Yanga Shanshan, Qub Weina, Zhub Tingshao, *What does your selfie say about you?* Division of Psychology, Nanyang Technological University, Singapore Institute of Psychology, Chinese Academy of Sciences, China. Άνακτήθηκε από <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0747563215004720?via%3Dihub>
- Reece Andrew G. and Danforth Christopher M., *Instagram photos reveal predictive markers of depression.* Άνακτήθηκε από <https://epjdatascience.springeropen.com/articles/10.1140/epjds/s13688-017-0110-z>
- «Selfie», ή λέξη της χρονιάς, Έφημερίδα Καθημερινή ΚΟΣΜΟΣ 20.11.2013. Άνακτήθηκε από <http://www.kathimerini.gr/60188/article/epikairothta/kosmos/selfie-h-le3h-ths-xronias>
- Seunga Venus, Jina Aziz Muqaddamb, *Would narcissists follow fellow narcissists on Instagram?" the mediating effects of narcissists personality similarity and envy, and the moderating effects of popularity.* Άνακτήθηκε από <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0747563217306805>
- The Dark Triad and trait self-objectification as predictors of men's use and self-presentation behaviors on social networking sites,* Jesse Fox, Margaret C. Rooney. Volume 76, April 2015, Pages 161-165, The Ohio State University, Columbus, OH, United State. Άνακτήθηκε από <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0191886914007259>

ΛΕΟΝΤΙΟΣ ΤΣΙΚΡΙΤΣΑΚΗΣ

Αρχιμανδρίτης

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ ΚΥΡΟΥΣ ΚΑΙ
ΓΟΗΤΡΟΥ: Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΚΕΡΑΜΙΚΗΣ
ΣΤΗΝ ΜΙΝΩΙΚΗ ΚΡΗΤΗ ΜΕ ΑΠΟΚΟΡΥΦΩΜΑ
ΤΗΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΚΑΜΑΡΑΪΚΗΣ ΚΕΡΑΜΙΚΗΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στήν παρούσα μελέτη γίνεται προσπάθεια νά ἀνιχνευτεί ἡ ἐξέλιξη τῆς Μινωικῆς κεραμικῆς ἀπὸ τὴν Πρωτομινωικὴ ἕως τὴν Ὑστερομινωικὴ ΙΙΙ περίοδο. Ἡ ἐξέλιξη ἀφορᾷ τὴν τεχνικὴ κατασκευῆς ἀλλὰ καὶ τὴν διακόσμηση τῆς κεραμικῆς.

Ἀρχικὰ ἡ κεραμικὴ ἦταν χειροποίητη, μέ χονδρά τοιχώματα καὶ ἀτελῶς ψημένη. Στὴν Πρωτομινωικὴ ΙΙ ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορά ἕνας τύπος ἀργοῦ τροχοῦ στὸν οἰκισμό τοῦ Μύρτου (στὸν λόφο Φούρνου Κορυφῆς, ἀμέσως δυτικὰ τῆς Ἱεράπετρας) στὴν νοτιοανατολικὴ Κρήτη γιὰ νά ἐξελιχθεῖ κατὰ τὴν Μεσομινωικὴ περίοδο στὸν γρήγορο τροχό.

Τὰ ἀγγεῖα κατὰ τὴν Πρωτομινωικὴ καὶ ἴσως μέρος τῆς Μεσομινωικῆς περιόδου ψήνονταν σὲ χαμηλές θερμοκρασίες, ἴσως μέσα σὲ λάκκους καὶ γι' αὐτὸ ἦταν ἀτελῶς ψημένα, ὅπως προαναφέρθηκε.

* Ἡ παρούσα μεταπτυχιακὴ ἐργασία εἰδίκευσης ὑποβλήθηκε στό Τμῆμα Μεσογειακῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Αἰγαίου, στά πλαίσια τοῦ Προγράμματος Μεταπτυχιακῶν Σπουδῶν: «Ἀρχαιολογία τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου: Ἑλλάδα, Αἴγυπτος, Ἑγγύς Ἀνατολή».

Από την Μεσομινωική ΙΙ περίοδο και μετά τά αγγεία είναι καλά ψημένα και αυτό οφείλεται στις ύψηλές θερμοκρασίες που μπορούσαν να επιτύχουν με την κατασκευή έξελιγμένων κλιβάνων.

Η κεραμική που διακρίνεται για την ποιότητα και την καλλιτεχνική της αξία είναι ή γνωστή ως Καμαραϊκή, της Μεσομινωικής ΙΙ κυρίως περιόδου και ή κεραμική της Ύστερομινωικής Ιβ, γνωστή ως του Φυτικού και του Θαλάσσιου ρυθμού.

Η Καμαραϊκή είναι ή κεραμική με τά εξάισια σχήματα, συχνά υπερβολικά, και την πολύχρωμη διακόσμηση με ώραϊα, γεμάτα ζωντάνια θέματα. Παράγεται σέ ανακτορικά έργαστήρια της Κνωσού και της Φαιστού ή ίσως μόνο της Φαιστού, σύμφωνα με αναλυτικές εργασίες. Η Καμαραϊκή κεραμική φαίνεται να έκτιμήθηκε όχι μόνο σέ όλη την Κρήτη αλλά και στά νησιά του Αιγαίου και την ήπειρωτική Ελλάδα και πέρα από τά σύνορα του Αιγαίου στήν Αίγυπτο, την Συροπαλαιστίνη και την Μικρά Άσία. Είναι ή κεραμική που ίσως αποτέλεσε έκλεκτά ανταλλακτικά δώρα ανάμεσα στους έλίτ των πολιτισμών της Έποχής του Χαλκού.

Η κεραμική του Φυτικού και Θαλάσσιου ρυθμού επίσης ταξίδεψε έκτός Κρήτης έπειδή είχε πολύ ώραϊα σχήματα και διακόσμηση με φυτά, φυλλωσιές και άνθη αλλά και θαλάσσιους οργανισμούς ανάγλυφους και γραπτούς. Τά αγγεία αυτά θυμίζουν έντονα τίς Μινωικές τοιχογραφίες των ανακτόρων και των μεγαλόπρεπων οίκων και διαπνέονται από την κίνηση και την ζωντάνια που χαρακτηρίζει και τίς σύγχρονες τοιχογραφίες και γενικά την Μινωική τέχνη.

ABSTRACT

An attempt is made in this study to trace the technological and artistic development of the Minoan pottery from the Early Minoan period to the Late Minoan III.

In the early periods, ceramics were coarse with thick walls and badly baked. In the Early Minoan II, clay discs with one flat and one curved surface found at Myrtos (Fournou Koryfi hill, immediately west of modern Ierapetra) were interpreted as a form of potter's wheel; however, the proper potter's wheel came into being in the Middle Minoan period.

During the Early Minoan period and perhaps during part of the Middle Minoan, ceramics were baked in low temperatures, perhaps in pits and as mentioned above they were badly baked. From the Middle Minoan II period onwards, they were well baked, as a result of advanced kilns.

The pottery distinguished for its technological and artistic excellence is Kamares ware that flourished during the Middle Minoan II period as well as the Reed and Marine ware of the Late Minoan Ib period.

Kamares ware is known for its shapes, often extravagant and its colourful, lively motifs and designs. It is produced in palace workshops at Knossos and Phaistos or only at Phaistos, according to analytical work.

Kamares ware were appreciated not only in the whole of Crete but also in the Aegean islands, mainland Greece, Asia Minor, Syropalaistine and Egypt. It may have been involved in the royal gift exchange procedure among royal courts as a precious gift.

Reed and Marine style pottery was also appreciated abroad because of its elegant forms and its decoration that included plants, foliage, flowers and marine creatures painted or in relief. The decoration of these vases recalls the Minoan frescoes and they, like the frescoes, are imbued with a distinct movement and liveness, characteristic of Minoan art in general.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στήν ἀρχαιολογία πολύτιμα θεωροῦνται ἐκεῖνα τὰ ἀντικείμενα πού ἔχουν κατασκευαστεῖ ἀπό πολύτιμες ὕλες. Σύμφωνα μέ τὰ λεξικά:¹

(α) Πολύτιμος = 1. ἔχει μεγάλη ἀξία, 2. (μεταφορικά) πολύ χρήσιμος, πολύ ωφέλιμος, 3. γενικά κάθε τι πού μᾶς εἶναι ἀκριβό.

Τίθεται τό ἐρώτημα ποιές ἦταν οἱ πολύτιμες ὕλες τήν Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ πού μᾶς ἀφορᾷ στήν συγκεκριμένη ἐργασία. Μπορεῖ νά ἦταν οἱ ἴδιες πού καί ἐμεῖς σήμερα θεωροῦμε πολύτιμες; Κάποιες ὕλες ὅπως ὁ χρυσός καί ὁ ἄργυρος ἦταν πολύτιμες τήν Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ καί παραμένουν πολύτιμες καί σήμερα. Ἄλλες ὅπως οἱ πέτρες λάπις λάζουλι, τουρκουάζ, ἀμέθυστος πού ἦταν πολύτιμες τήν Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ, εἶναι ἡμιπολύτιμες σήμερα. Τό ἐλεφαντόδοντο ἐπίσης ἦταν μία πολύτιμη ὕλη στήν Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ καί παραμένει πολύτιμο καί σήμερα.

Πολύτιμο ἀπό ποιά ἄποψη; Τήν ἐμπορική του ἀξία; Τήν θρησκευτική του ἀξία; Τά πολύτιμα μέταλλα ἀσφαλῶς ἀγαπήθηκαν γιά τήν ἐμπορική τους ἀξία ἀλλά ἓνα χρυσό δακτυλίδι μέ θρησκευτική παράσταση, θά ἐκτιμήθηκε καί γιά τήν θρησκευτική του ἀξία.

(β) Ἀντικείμενα κύρους = Ἀντικείμενα πού δέν ἔχουν μόνο χρηστική καί ἀνταλλακτική ἀξία, ἀλλά λειτουργοῦν ὡς σημεῖα διάκρισης². Ὅσοι κατέχουν ἀντικείμενα κύρους διαχωρίζονται κοινωνικά καί ταξικά. Ἐνα ἐγχειρίδιο διακοσμημένο μέ πολύτιμες ὕλες ἀσφαλῶς λειτουργοῦσε ὡς ἓνα ἀντικείμενο κύρους τήν Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ.

Θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν πολύτιμα καί ἀντικείμενα κύρους ἀγγεῖα κατασκευασμένα ἀπό πηλό, ἓνα φυσικό ὑλικό πού βρίσκεται σέ πολλές περιοχές τῆς Κρήτης καί ἐπομένως εἶναι ‘κοινό’; Κάποια πῆλινα ἀγγεῖα ἀσφαλῶς θά εἶχαν ἐκτιμηθεῖ ὡς πολύτιμα καί ἀντικείμενα κύρους λόγω τῆς ἐξαιρετικῆς ποιότητάς τους, τοῦ περίτεχνου σχήματος καί τῆς διακόσμησής τους.

1. Μπαμπινιώτης 2002.

2. Baudrillard 1968. Γιά ἀντικείμενα κύρους βλ. ἐπίσης Panagiotaki 2008, 55.

Στήν παρούσα μελέτη θά γίνει μιά προσπάθεια εύρειας ανάλυσης τής εξελικτικής πορείας τής αγγειοπλαστικής στήν Μινωική Κρήτη καί ανάδειξης τής ιδιαίτερης θέσης τής Καμαραϊκής κεραμικής κατά τήν Μεσομινωική περίοδο.

Τά αντικείμενα κύρους καί γοήτρου κατασκευασμένα από πηλό αλλά ζωγραφισμένα μέ εξάισια θέματα καί χρώματα, ἔφτασαν στήν πιό λαμπρή τους στιγμή κατά τήν Μεσομινωική II καί τήν Ὑστερομινωική Ιβ περίοδο. Κατά τήν MM II περίοδο κυριάρχησε ὁ Καμαραϊκός ρυθμός, ὁ ὁποῖος ἔγινε γνωστός λόγω τής ιδιαίτερης τεχνοτροπίας του. Μέ τήν ἐφεύρεση τοῦ τροχοῦ περί τά 1900 π.Χ., ἔγινε ἡ ἐπανάσταση στήν κεραμική καί τό ἀποτέλεσμα αὐτῆς τής ἐπανάστασης εἶναι ἡ Καμαραϊκή κεραμική. Οἱ τεχνίτες ἄρχισαν νά δημιουργοῦν ἀγγεῖα καλοφτιαγμένα καί σέ περίτεχνα σχήματα. Τά τοιχώματά τους ἔγιναν πιό λεπτά καί γιά αὐτό τόν λόγο ὀρισμένα ἀπό αὐτά μέ ἰδιαίτερα λεπτά τοιχώματα ὀνομάστηκαν ὠκέλυφα καί φαίνεται νά εἶχαν μεταλλικά (χρυσά καί ἀργυρᾶ) πρότυπα. Οἱ γραμμές ἔγιναν ὀξύτερες καί οἱ καμπύλες εὐρύτερες. Ἐκτός ἀπό τά σχήματα τῶν ἀγγείων πού δείχνουν τήν ὑψηλή ἐξειδίκευση τῶν αγγειοπλαστῶν, τά διακοσμητικά θέματα φτάνουν σέ πρωτόγνωρα καλλιτεχνικά ὕψη. Τό χαρακτηριστικό στοιχεῖο τοῦ Καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ εἶναι τό διακοσμητικό θέμα ἀλλά καί τά χρώματα πού ἐμφανίζονται γιά πρώτη φορά στήν Μινωική κεραμική. Ἡ ἀγάπη τῶν Μινωιτῶν γιά τήν φύση ἀποδίδεται στήν τέχνη τους καί εἰδικά στά Καμαραϊκά ἀγγεῖα, τήν συγκεκριμένη περίοδο. Πολύχρωμα σχέδια ἀπό τήν φύση ἐπάνω σε σκοτεινό ἢ μαῦρο βάθος δημιουργοῦν ἕνα νέο καλλιτεχνικό κλίμα. Τά θέματα πού κυριαρχοῦν εἶναι σπεῖρες, μαίανδροι, διάφορα φυλλόσχημα θέματα, ἄνθη, θαλάσσιοι ὀργανισμοί ἀλλά καί γεωμετρικά μοτίβα· συχνά κάποια θέματα ἀποδίδονται ἀνάγλυφα ἢ συνδυάζονται τά ἀνάγλυφα μέ τά γραπτά θέματα. Ἡ μινωική κεραμική περιλαμβάνει ἐπιτραπέζια σκεύη, μαγειρικά, ἀλλά καί μεγαλύτερα ἀγγεῖα μεταφορᾶς καί ἀποθήκευσης. Κατά τήν MM περίοδο οἱ μεγαλύτερες ποσότητες Καμαραϊκῶν ἀγγείων δημιουργήθηκαν κυρίως στά ἐργαστήρια τῶν ἀνακτόρων τῆς Κνωσοῦ καί τῆς Φαιστοῦ, ἢ ἴσως μόνο τῆς Φαιστοῦ³. Ἡ κορύφωση τοῦ ρυθμοῦ ἦταν κατά τό 1800-1700 π.Χ.⁴ Ὁ Καμαραϊκός ρυθμός εἶναι ἀπό

3. Walberg 1976.

4. Walberg 1976.

τούς πίο διακοσμητικούς ρυθμούς στην ιστορία της αγγειογραφίας. Ἡ ἀξία τῶν ἀγγείων αὐτῶν ἀποδεικνύεται ἀπό τό γεγονός ὅτι πολλά ἔχουν βρεθεῖ ἐκτός Κρήτης, σέ ὅλο τόν Αἰγαιακό χῶρο, στήν Αἴγυπτο, τήν Ἑγγύς Ἀνατολή καί τά παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου οἱ Μινωῖτες εἶχαν ἐμπορικούς σταθμούς⁵.

Ἡ δεύτερη περίοδος στήν ιστορία τῆς Μινωικῆς κεραμικῆς πού ξεχωρίζει πάλι γιά τήν ποιότητα τῶν ἀγγείων, τό πλούσιο σχηματολόγιο καί τήν διακόσμηση, εἶναι ἡ Ὑστερομινωική Ιβ. Δύο ρυθμοί ἀναγνωρίζονται αὐτή τήν περίοδο, ὁ Θαλάσσιος καί ὁ Φυτικός⁶. Στίς ἐπιφάνειες τῶν ἀγγείων ἐμφανίζονται θαλάσσιοι ὀργανισμοί ὅπως χταπόδια, τρίτωνες, κοράλλια, δημιουργώντας θαλάσσια τοπία πού θυμίζουν τίς ἀντίστοιχες τοιχογραφίες γνωστές κυρίως ἀπό τό ἀνάκτορο τῆς Κνωσοῦ. Παράλληλα ἀναπτύσσεται ὁ Φυτικός ρυθμός ὅπου φυτικά θέματα ἀποδίδονται μέ φυσιοκρατικό τρόπο στήν ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου. Τά ὠραῖα φυτικά θέματα φαίνονται νά ἀγκαλιάζουν τό ἀγγεῖο καί διακρίνεται μία περιστροφική κίνηση. Συχνά τά διάφορα θέματα καί μοτίβα τοποθετοῦνταν εἴτε σέ ζῶνες ἢ μεμονωμένα. Μαζί μέ τά γραπτά θέματα ὑπάρχουν ἀνάγλυφες μορφές κυρίως φυτῶν ἢ θαλάσσιων ὀργανισμῶν, ὅλα ἀποδομένα φυσιοκρατικά. Χαρακτηριστικό τῶν θεμάτων εἶναι ἡ κίνηση – τά κρίνα γιά παράδειγμα πάνω στήν ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου φαίνονται νά κινοῦνται ἐλαφρά σάν ἀπό ἕνα ἀνάλαφρο ἀεράκι. Οἱ θαλάσσιοι ὀργανισμοί εἶναι σάν νά κινοῦνται ἀπαλά μέσα στήν θάλασσα. Εἶναι σχεδόν ἡ ἴδια κίνηση πού διαποτίζει τήν Μινωική τέχνη κατά τήν ΥΜ Ι περίοδο καί εἶναι περισσότερο ὁρατή στίς τοιχογραφίες.

Τά ἀγγεῖα αὐτά διαδόθηκαν καί στά νησιά τοῦ Αἰγαίου, στήν ἡπειρωτική Ἑλλάδα⁷, ἀλλά ταξίδεψαν καί στήν Αἴγυπτο, τήν Ἑγγύς Ἀνατολή, τήν Μικρά Ἀσία ὡς πολύτιμα ἀντικείμενα.

5. Wiener et al. 2006.

6. Vasilakis, *Κεραμική καί Ἀγγειογραφία*, Cretan Thematic Park, διαθέσιμο <http://www.cretanthematicpark.com/gr/minoan-civilization/the-new-palace-period/pottery-and-vase-painting.aspx>

7. Betancourt 1985, 59-66.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΜΙΝΩΙΚΗ ΚΡΗΤΗ

1.1 Τό φυσικό περιβάλλον

Τό κλίμα, τό φυσικό περιβάλλον καί οί πλουτοπαραγωγικές πηγές κάθε τόπου έπηρεάζουν τήν ανάπτυξη του καί πρέπει νά εξετάζονται στό πλαίσιο κάθε ιστορικής μελέτης. Τό έλληνικό περιβάλλον κυριαρχείται από βουνά καί θάλασσα. Τά βουνά ειδικά καλύπτουν μεγάλες έκτάσεις ώστε λιγότερο από τό ένα τρίτο τής χερσαίας επιφάνειας χαρακτηρίζεται καλλιεργήσιμο. Έντούτοις στό βόρειο κομμάτι τής ήπειρωτικής χώρας υπάρχουν μεγάλες πεδιάδες. Τό Αίγαίο βρίσκεται ανάμεσα σέ δύο μεγάλες πλάκες του φλοιού τής γής, τήν ευρασιατική καί τήν αφρικανική. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ή τεκτονική δραστηριότητα νά παίρνει τήν μορφή σεισμών καί ήφαιστειακών έκρήξεων στό τόξο που διασχίζει κυρίως τήν περιοχή τής Θήρας. Επίσης, σημαντικό είναι νά αναφερθεῖ ότι κανένα σημείο τής νότιας ήπειρωτικής χώρας δέν απέχει περισσότερο από 60 χιλιόμετρα από τήν θάλασσα. Τό κλίμα είναι πίο ήπιο καί τά ταξίδια στήν θάλασσα διεξάγονται μέ μεγαλύτερη εύκολία από ότι στήν ξηρά. Είναι αξιοσημείωτο ότι σέ όσα ταξίδια διεξάγονται στό Αίγαίο ή στεριά δέν χάνεται από τά μάτια εκτός από τήν Μήλο καί τήν Σαντορίνη πρὸς τήν Κρήτη⁸. Λόγω τῶν ρευμάτων μέ φυσική κατεύθυνση πρὸς τά δυτικά είναι πίο εύκολο τά πλοῖα νά έρχονται από τά ανατολικά πρὸς τό Αίγαίο, παρά τά πλοῖα νά πηγαίνουν πρὸς τά εκεί. Στήν Ελλάδα τό κλίμα που επικρατεῖ είναι τό ήμίξηρο, μεσογειακό, μέ θερμά καί ξηρά καλοκαίρια καί ήπιους χωρίς παγετό χειμῶνες. Στά δυτικά βέβαια κυριαρχοῦν οί βροχόπτωσης. Αυτές όμως οί διαφοροποιήσεις στό κλίμα συντηροῦν διαφορετικούς τύπους βλάστησης καί ενίσχυσαν τήν ανάπτυξη ενός εὐνοϊκοῦ περιβάλλοντος κατά τήν Έποχή του Χαλκού⁹. Πολλά μά-

8. Friedrich 2007.

9. Vermeule 1983.

λιστα άγγεΐα καΐ σκεΐη άλλα καΐ τοιχογραφΐες τΐς έποχΐς άπεικονΐζουν διάφορα είδη φυτΐν καΐ ζΐων, δΐνοντάς μας έτσι μΐα ζωντανή εΐκόνα τοΐ φυσικοΐ περιβάλλοντος τΐς κάθε περιοχΐς. Μάλιστα, ένα άπό τά έδώδιμα μαλάκια, τό μαλάκιο *muřex* συναντάται συχνά εκείνη τΐν έποχή καΐ εΐναι δημοφΐλές γΐά τΐν παραγωγή τΐς πορφυρΐς βαφΐς καΐ τΐν ύπαρξη βιοτεχνΐας πορφύρας¹⁰.

Άναφορικά μέ τΐς πρΐτες ύλες, ή Έλλάδα έχει άποθέματα άπό κατεργάσιμα είδη άργΐλου καΐ λίθου, ένΐ σέ διάφορες περιοχές ύπάρχουν ύλικά ιδιáτερης άξΐας. Στΐν Μΐλο ύπάρχει ό όψιανός, ή όρεία κρύσταλλος στΐν Κρήτη καΐ τό δημοφΐλές λευκό μάρμαρο στΐν Πάρο, τΐν Νάξο καΐ τΐν Άττική. Τό Λαΐριο καΐ ή Κΐθνος ύπΐρξαν πηγές χαλκοΐ καΐ ή Σΐφνος άργΐρου καΐ μολύβδου. Βέβαια μοιάζει άδύνατο κατά τΐν ΄Υστερη Έποχή τοΐ Χαλκοΐ νά ύπΐρχε αΐτάρκεια σέ χαλκό καΐ χρυσό¹¹.

1.2 Σχετική χρονολόγηση

Ή σχετική χρονολόγηση τΐς Έποχΐς τοΐ Χαλκοΐ στόν Αΐγαιακό κόσμο βασΐζεται κυρίως στΐν άκολουθΐα τΐν κεραμικΐν φάσεων¹². Ό Arthur Evans¹³ διατύπωσε ένα σύστημα χρονολογΐκΐς συσχέτισης τΐν φάσεων τΐς γραπτΐς κεραμΐκΐς τΐς Έποχΐς τοΐ Χαλκοΐ. Ή σχετική αΐτή χρονολόγηση στηρίχτηκε σέ καλά χρονολογΐμένα αΐγυπτιακά εύρήματα στΐν Κνωσό, όπως τό λίθινο πΐμα αΐγυπτιακΐς πυξΐδας μέ τΐν δέλτο τοΐ πρΐτου Φαραΐ τΐν ΄Υκΐς στΐν Αΐγυπτο, Khyan¹⁴. Έτσι ό Evans άναγνώρισε στΐν κεραμΐκή τΐς Κνωσοΐ τΐς βασΐκές φάσεις: Πρωτομινωΐκή (ΠΜ), Μεσομινωΐκή (ΜΜ) καΐ ΄Υστερομινωΐκή (ΥΕ) καΐ τΐς ύποδιαιρέσεις της α, β καΐ γ.

Στΐν συνέχεια ό Πλάτων εΐσήγαγε ένα άλλο σύστημα χρονολόγησης μέ βάση τΐν έξέλιξη (κυρίως τΐς καταστροφές) τΐν άνακτόρων στΐν Κρήτη¹⁵. Έτσι άναγνώρισε 4 περιόδους, Προανακτορΐκή, Πρωτοανακτορΐκή, Νεοανακτορΐκή καΐ Μετανακτορΐκή. Στΐν συ-

10. Dickinson 2003.

11. Dickinson 2003.

12. Betancourt 1985.

13. Evans 1906.

14. Evans 1935.

15. Πλάτων 1968.

νέχεια ο όρος Παλαιοανακτορική αντικατέστησε το Πρωτοανακτορική και επίσης προστέθηκε η Τελική Ανακτορική.

1.3 Τό ιστορικό πλαίσιο

Κατά την μυθολογία ο βασιλιάς Μίνωας, ο 'ίδρυτής' του 'μινωικού' πολιτισμού, συνέβαλε σημαντικά στην ανάπτυξη του. Ήταν γιός του Δία και της Ευρώπης. Τόν μύθο του Μίνωα ακολουθούν πολλές ενδιαφέρουσες ιστορίες όπως εκείνη με τον Μινώταυρο, την κόρη του την Αριάδνη και τον Θησέα αλλά και την δράση και τελικά φυλάκιση του Δαίδαλου και του γιου του Ίκαρου. Τό ανάκτορο της Κνωσού όπου ήταν η βασιλική του κατοικία αποτελεί ακόμα και σήμερα ένα αρχιτεκτονικό θαύμα. Άλλωστε οι μύθοι και οι θρύλοι που ακολουθούν τό παλάτι της Κνωσού είναι τόσο συναρπαστικοί που θά τό διατηρήσουν ζωντανό για πάντα¹⁶.

Ο Μινωικός πολιτισμός έγινε γνωστός κυρίως για την τέχνη, την διοικητική οργάνωση, την μόδα, τό σύστημα γραφής της Γραμμικής Α, αλλά και για την επιρροή που είχε στον τότε γνωστό κόσμο.

Ο άγγλικής καταγωγής αρχαιολόγος Sir Arthur Evans ήταν ο άνθρωπος, ο οποίος γοητευμένος από τά μυστικά του κρητικού πολιτισμού, μέσα από τίς ανασκαφές του έφερε στό φώς τό ανάκτορο της Κνωσού στίς αρχές του 20ού αιώνα¹⁷. Μέ βάσει τίς έρευνες που έκανε και την σύγκριση των εύρημάτων με αϊγυπτιακά εύρηματα, πραγματοποίησε την πρώτη χρονολόγηση των προϊστορικών περιόδων. Ο Evans εισήγαγε ένα τριμερές σύστημα μέσα από τό οποίο φαίνεται ή πρώιμη φάση του πολιτισμού της Κρήτης, ή λαμπρή αναγέννηση και ή παρακμή του. Βέβαια τό τριμερές σύστημα ως μέσο ταξινόμησης της συγκεκριμένης εποχής έχει πολλά μειονεκτήματα, καθώς δέν μπορεί νά περιλάβει όλες τίς ομάδες της κεραμικής ανά την Ελλάδα και επίσης, δέν λαμβάνει υπόψη τυχόν προσθήκες ή διορθώσεις. Ωστόσο, τό έν λόγω σύστημα είναι τόσο οικείο που δύσκολα μπορεί νά αντικατασταθεί και νά γίνει αποδεκτό κάποιο άλλο. Στην παρούσα μελέτη θά χρησιμοποιήσουμε τό τριμερές σύστημα του Evans επειδή είναι λειτουργικό όσον αφορά την εξέταση της εξέλιξης της κεραμικής.

16. Tessmer 2015.

17. Evans 1921-1935.

Σύστημα Evans	Χρονολογία π.Χ.
Νεολιθική Έποχή	7η χιλιετία – 2800
Πρωτομινωική I	2800 – 2600
Πρωτομινωική II	2600 – 2260
Πρωτομινωική III	2260 – 2100
Μεσομινωική I	2100 – 1900
Μεσομινωική II	1900 – 1700
Μεσομινωική III	1700 – 1560
Ύστερομινωική I	1560 – 1460
Ύστερομινωική II	1460 – 1440
Ύστερομινωική III	1450 – 1050

1.4 Πρωτομινωική περίοδος

Η πρωτομινωική περίοδος ξεκινά από τό 2800 π.Χ. και φτάνει μέχρι τό 2200 π.Χ.¹⁸ Κατά τήν διάρκεια τών χρόνων αὐτῶν ἀρχίζει σταδιακά ἡ χρήση μετάλλων καί κυρίως τοῦ ἀρσενικούχου χαλκοῦ γιά τήν κατασκευή ἐργαλείων, ἐνῶ περιορίζεται ἡ χρήση τών λίθινων ἐργαλείων. Παράλληλα μέ τήν Κρήτη, παρατηρήθηκαν τεχνολογικές μεταβολές στίς Κυκλάδες, τά νησιά τοῦ ΒΑ Αἰγαίου καί σέ ἄλλα μέρη τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας. Ἡ Κνωσός ἀλλά καί ἄλλα τμήματα τῆς Κρήτης κατοικεῖται ἀπό τήν 7η χιλιετία¹⁹. Δέν γνωρίζουμε τήν προέλευση τών Μινωιτῶν, ὅπως ὀνόμασε ὁ Evans τοὺς Κρήτες αὐτῆς τῆς Ἐποχῆς ἀπό τόν μυθικό βασιλιά τους Μίνωα.

18. Ἱστορικές περίοδοι τῆς Ἑλλάδας, διαθέσιμο ἐδῶ <https://www.semantics.gr/authorities/vocabularies/historical-periods/vocabulary-entries/tree>

19. Evans 1964.

Σύμφωνα με τόν Evans οί πρώτοι κάτοικοι ίσως είχαν έλθει από την Μικρά Άσία μέσω Ρόδου, Καρπάθου, Κάσου ή καί από την Αίγυπτο²⁰. Κατά την ΠΜ περίοδο ίσως έχουμε νεοφερμένους πού έφεραν μαζί τους την τεχνολογία του χαλκού²¹. Τότε ιδρύθηκαν καί οί πρώτοι αρκετά μεγάλοι οικισμοί, όπως ο Μύρτος (Φούρνου Κορυφή) καί η Βασιλική στην περιοχή της Ίεράπετρας. Στο Λιβυκό πέλαγος ο Μύρτος καί πάνω στον Ίσθμό, τό βασικό φυσικό πέρασμα η Βασιλική, ίσως γιά νά διευκολύνουν την μεταφορά προϊόντων/έμπορευμάτων από τό Λιβυκό πρós τό Αίγαίο πέλαγος καί αντίστροφως.

Μέσα από την ανάπτυξη των έμπορικων σχέσεων μέ τίς πόλεις πού βρίσκονταν στά μεσογειακά παράλια γίνεται αντιληπτή η εξέλιξη της τέχνης καί οί έπιρροές από τίς άλλες περιοχές. Στόν Μύρτο της Ίεράπετρας οί κεραμικοί τροχοί πού ήρθαν στο φώς αποτυπώνουν την ύπαρξη εργαστηρίων παραγωγής αγγείων αλλά καί εξειδικευμένων τεχνιτών²².

1.5 Μεσομινωική περίοδος

Μέ διάρκεια έξι αιώνες η Μεσομινωική περίοδος έχει ως κύριο χαρακτηριστικό την εμφάνιση του ανακτορικού συστήματος καί την ανάπτυξη των πόλεων. Την περίοδο αυτή η κοινωνία εμφανίζεται πío ιεραρχημένη γεγονός τό όποιο πιστοποιούν τά δηλωτικά αντικείμενα κύρους στά ανάκτορα καθώς καί οί εξειδικευμένοι τεχνίτες πού είχαν σχέση εξάρτησης μέ την κεντρική έξουσία. Την κοινωνική διαφοροποίηση όμως αποδεικνύει καί η ύπαρξη ατομικών τάφων εν αντιθέσει μέ τό παλιό έθιμο των κτιστών θολωτών, ομαδικών τάφων.

Την περίοδο της Μέσης Χαλκοκρατίας η Κρήτη γνώρισε μεγάλη εξέλιξη καί ανάπτυξη σέ όλους τούς τομείς. Ίσχυροποιήθηκε τό ναυτικό, δημιουργήθηκαν λιμάνια σέ στρατηγικές περιοχές, εντάθηκαν οί σχέσεις μέ την Κύπρο, την Αίγυπτο, την Μικρά Άσία καί την Συροπαλαιστίνη. Την περίοδο αυτή ίσως δημιουργούνται οί πρώτοι 'ναυτικοί σταθμοί'/έγκαταστάσεις στην Μικρά Άσία, στην

20. Evans 1925.

21. Vermeule 1983.

22. Warren 1972.

Μίλητο γιά παράδειγμα. Ἡ πολιτική καί θρησκευτική ἐξουσία συγκεντρώνονται στά χέρια τοῦ βασιλιᾶ ἐνῶ τά ἀνάκτορα προσδίδουν κῦρος καί μεγαλοπρέπεια στούς ἡγεμόνες. Μετά τήν κατά πᾶσα πιθανότητα σεισμική καταστροφή τοῦ 1700 π.Χ. ἡ πολιτισμική ἐξέλιξη δέν ἀναστάλθηκε καί ἔτσι τά ἀνάκτορα πού ὑπέστησαν καταστροφές ξαναχτίστηκαν τελειότερα καί λαμπρότερα. Ἐκτός ἀπό ἐκεῖνο τῆς Κνωσοῦ πού ἦταν καί τό μεγαλύτερο, μικρότερα ἀνάκτορα συναντῶνται στήν Φαιστό, τήν Ζάκρο, τά Μάλια, τήν Ἀγία Τριάδα, τόν Πετρά Σητείας καί τόν Γαλατᾶ Πεδιάδος. Ὅλα ἀκολουθοῦν τό ἴδιο βασικό ἀρχιτεκτονικό σχέδιο: εἶναι κτισμένα γύρω ἀπό μεγάλη ὀρθογώνια αὐλή καί περιλαμβάνουν μεγάλους πολυτελῶς κατασκευασμένους χώρους ἀλλά καί μικρότερους, καθώς καί ἐργαστήρια.

Τήν περίοδο αὐτή χρησιμοποιεῖται ἕνα σύστημα ἐπικοινωνίας καί ἄμυνας πού λειτουργεῖ μέ φωτιές πού ἀνάβονται πάνω σέ εἰδικές κατασκευές/παρατηρητήρια πού βρίσκονται σέ ζωτικά –στρατηγικά– σημεία τοῦ νησιοῦ, ὥστε νά ἐξασφαλίζεται ἀσφάλεια στούς κατοίκους του²³. Ὅσον ἀφορᾷ τόν τομέα τῆς τέχνης, οἱ Μινωῖτες κατασκευάζουν ἐξάισια ἀντικείμενα ἀπό πολύτιμες ὕλες. Τήν ἴδια περίοδο ἔκαναν τήν ἐμφάνισή τους τά ἀγγεῖα Καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ μέ τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά τους (βλ. κεφ. 3).

1.6 Ὑστερομινωική περίοδος

Κατά τήν περίοδο αὐτή (1580-1200 π.Χ.) ὁ μινωικός πολιτισμός βρίσκεται στήν μεγαλύτερή του ἀκμή, ὁ βασιλιάς ἀσφαλῶς συγκεντρώνει ὅλες τίς ἐξουσίες. Στόν ἐλλαδικό πολιτισμό εἶναι ἐκδηλες οἱ μινωικές ἐπιρροές²⁴. Ἡ Μῆλος υἱοθέτησε τήν Γραμμική Α, στίς Μυκῆνες καί σέ νησιά τοῦ Αἰγαίου μιμοῦνταν τά κρητικά προϊόντα, ἐνῶ στήν Θήρα οἱ στενές σχέσεις της μέ τήν Κρήτη ἐπηρέασαν τήν θρησκεία, τήν τέχνη καί τήν κοινωνική ζωή. Τό ἐμπόριο μέ τίς μεσογειακές περιοχές ὅπως ἡ Κύπρος, ἡ Μικρά Ἀσία καί ἡ Συροπαλαιστίνη συνεχίστηκε ἀπρόσκοπτα, ἐνῶ μέ τήν Αἴγυπτο οἱ σχέσεις ἀγγίξαν κορυφή. Τό τέλος τῆς κυριαρχίας τῶν Μινωιτῶν ἦρθε ἴσως

23. Panagiotakis et al. 2013, 14-27. Panagiotaki et al. 2020, 1-7.

24. Ὑστερομινωική περίοδος (1560-1050 π.Χ.), διαθέσιμο ἐδῶ https://projects.ics.forth.gr/isl/yppo_site/fokas/istorika_stoixeia/ysterominwikh.html

μετά την έκρηξη του ήφαιστείου της Θήρας, ή οποία είναι ή δεύτερη μεγαλύτερη στην ιστορία της ανθρωπότητας²⁵. Τό τέλος δέν ήλθε συγχρόνως μέ την έκρηξη αλλά ίσως σάν αποτέλεσμα τών συνεπειών της έκρηξης²⁶.

Όταν στην Μεσσηνία ανακαλύφθηκε ό ανακτορικός χώρος του Έπάνω Έγκλιανού (ή αρχαία Πύλος), αποκαλύφτηκε τό ανάκτορο του Νέστωρα καί περίπου 1500 πήλινες πινακίδες γραμμένες στην Γραμμική Β²⁷. Αύτές οι πινακίδες βοήθησαν στην αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής Β καί έτσι έγιναν γνωστά όλα τά κείμενα από τό ανάκτορο της Κνωσού όπου είχαν βρεθεί για πρώτη φορά πινακίδες της Γραμμικής Β καί μάλιστα περισσότερες από 3000, ό μεγαλύτερος αριθμός πινακίδων πού έχει βρεθεί στον Αιγαιακό κόσμο. Έτσι θεωρήθηκε ότι ό Μυκηναϊκός πολιτισμός συνδεόταν άμεσα μέ τόν Μινωικό, όπως έλεγε ό Evans. Μέ την αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής Β τό 1952²⁸ κατέστη δυνατή ή έρμηνεία κειμένων σχετικά μέ την κοινωνία τών ύστερων ανακτόρων. Σχετικά μέ την χρονολόγηση της καταστροφής του τελευταίου Μινωικού ανακτόρου, παραμένει ζήτημα άλυτο άν καί σχετίζεται άμεσα μέ την εξέλιξη της Έστερης Έποχής του Χαλκού. Υπάρχουν μαρτυρίες για την συνέχιση της σπουδαιότητας καί του πλούτου της Κνωσού κατά την ΥΜ ΙΙ καί ΙΙΙα. Οι τάφοι πού έχουν βρεθεί ήταν έπιμελημένοι καί πλούσιοι, ανακαινίστηκαν τοιχογραφίες καί έγινε φανερό ή Κνωσιακή έπιρροή στην εξέλιξη της κεραμικής στην Κρήτη αλλά καί ή άμεση σχέση μέ την Έγγύς Ανατολή. Στην συνέχεια κατά την ΥΜ ΙΙΙβ, ή έπιρροή της Κνωσού στην κεραμική έξαφανίστηκε καί ή τεχνοτροπία άλλαξε. Η Κρήτη διασπάστηκε σε πολλές περιοχές παραγωγής κεραμικών προϊόντων μέ κυριότερη τά Χανιά. Η Κνωσός περιήλθε σε παρακμή καί έχασε την αίγλη καί τό κύρος τών προηγούμενων έτών²⁹.

25. Κλάγκου Φωτεινή, *Μινωικά πήλινα άγγεία μέ πλαστικές έπικοσμήσεις*, Έθνικό καί Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2014-2015.

26. Driessen and Macdonald 1997.

27. Hooker 1994.

28. Ventris and Chatwick 1973. Robinson 2004, 58.

29. Dickinson 2003.

1.7 Τό Τέλος του Μινωικού πολιτισμού

Η καταστροφή του Μινωικού πολιτισμού αποτελεί αντικείμενο διαμάχης ανάμεσα στους έρευνητές από την στιγμή της ανακάλυψης του ανακτόρου της Κνωσού. Ο Μινωικός πολιτισμός ήταν ο πρώτος και ο πιο σημαντικός πολιτισμός της Ευρώπης, ενώ οι Μινωίτες ήταν άνθρωποι ιδιαίτερα καλλιεργημένοι, καλλιτέχνες και έμπειροι θαλασσοπόροι³⁰. Μάλιστα ήταν οι πρώτοι στην Ευρώπη που χρησιμοποίησαν γραφή (γραπτή γλώσσα). Όλα αυτά τα επιτεύγματά τους, καθώς και το γεγονός ότι την στιγμή της καταστροφής τους βρίσκονταν σε άκμή, είναι φυσιολογικό να δημιουργήσει πολλά σενάρια που να αφορούν το ανεξήγητο τέλος τους. Συχνά ως αίτια αναφέρεται η έκρηξη του ήφαιστείου της Σαντορίνης³¹. Όμως η Κρήτη βρίσκεται 70 μίλια νότια της Θήρας και η έκρηξη του ήφαιστείου δεν φαίνεται να έπληξε άμεσα την Κρήτη. Οι συνέπειες της έκρηξης μάλλον έπηρέασαν την Κρήτη και έφεραν την καταστροφή βαθμιαία.

Σύμφωνα με τους Driessen and Macdonald η έκρηξη πυροδότησε την καταστροφή, η οποία ακολούθησε κάποια χρόνια μετά, την ΥΜ Ιβ περίοδο³². Η έκρηξη είχε ως αποτέλεσμα να πέσει τέφρα στην Κρήτη και να καταστρέψει τα φυτά και να δηλητηριάσει τα ύδατα. Αρρώστιες ανθρώπων και ζώων θα ακολούθησαν και στην συνέχεια ίσως εξέγερση εναντίον των αρχών λόγω της άσχημης οικονομικής κατάστασης. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή των Μινωικών ανακτόρων και μεγαλοπρεπών οικιών. Η άποψη αυτή των Driessen and Macdonald δεν έχει γίνει απόλυτα αποδεκτή αλλά είναι αρκετά πειστική. Παρά το αίφνιδιο φινάλε, η επίρροή του Μινωικού πολιτισμού επιβίωσε. Η μινωική παράδοση παρέμεινε ζωντανή και μετά τις καταστροφές του 1500 π.Χ. Η κατάκτηση της Κνωσού από τους Μυκηναίους γύρω στο 1450 π.Χ. άνοιξε τον δρόμο για την μετάδοση των λαμπρότερων κρητικών επιτευγμάτων στην ηπειρωτική Ελλάδα και έγραψε μία νέα σελίδα στην Ιστορία.

Επιπλέον επικρατεί ο μύθος της χαμένης Ατλαντίδας όπου κάποιιοι την ταυτίζουν με την Μινωική Κρήτη βασιζόμενοι στις περι-

30. Πάπυρος-Larousse-Britannica (Εγκυκλοπαιδεία συνεργασίας), 1997.

31. Ντούμας 1998.

32. Driessen and Macdonald 1997.

γραφές του Πλάτωνα στους *Διαλόγους* του, *Κριτία* και *Τιμαῖο*. Πολλοί πιστεύουν ότι η Ἀτλαντίδα βρίσκεται στην Ἑλλάδα μέ επικρατέστερα σημεία τήν Κρήτη ἢ τήν Σαντορίνη.

Ὅσον ἀφορᾷ τό αἷτιο πού παρουσιάζεται γιά τήν καταστροφή τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ, ἀρχικά συνδέεται μέ τήν χρονολογία τῆς ἔκρηξης περί τό 1450 π.Χ. πού ὁμως ἐν τέλει μέ βάση ἀρχαιομετρικές ἀναλύσεις ὑπολογίζεται ἀνάμεσα στό 1617-1600 π.Χ., δηλαδή νωρίτερα. Λόγω τῆς ἐγγύτητας τῶν δύο νησιῶν ἡ τέφρα τοῦ ἡφαιστείου τῆς Σαντορίνης³³ εἶναι σχεδόν ἀδύνατον νά μήν ἐπηρέασε τήν Κρήτη³⁴. Σύμφωνα μέ τόν ἀρχαιολόγο Dunn³⁵ ἡ τέφρα ἀπό τήν Σαντορίνη πιθανῶς νά σκίασε τό νησί τῆς Κρήτης γιά κάποιες μέρες ἀλλά σέ καμία περίπτωση δέν ἦταν ἡ αἰτία καταστροφῆς τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ³⁶. Ἐχουν βρεθεῖ ἡφαιστειακή στάχτη, σπασμένα ἀγγεῖα καί δείγματα ὀργανισμῶν πού ζοῦν στόν πυθμένα τῆς θάλασσας σέ τέτοιο βάθος πού εἶναι ἀπίθανο νά βρεθοῦν στήν στεριά. Τά ἴδια γεωλογικά δείγματα ἀποκαλύπτουν καί κοραλλιογενῆ ἄλγη. Οἱ ἐρευνητές ἐξετάζουν εὐρήματα πού περιέχουν δείγματα ἀπό θαλάσσιους ὀργανισμούς, θηραϊκή ἐλαφρόπετρα, ὅστᾳ ζῶων καί ἡφαιστειακή ἄμμο τά ὁποῖα ἔφτασαν μέ τό παλιρροϊκό κύμα πού δημιουργήθηκε μετά τήν ἔκρηξη τοῦ ἡφαιστείου. Ὅμως κατόπιν ἀκολούθησαν πολλά διαδοχικά τσουνάμι πού ξεπερνοῦσαν τά εἴκοσι μέτρα καί ὑπολογίζεται ὅτι ἔφταναν στήν Κρήτη μέ συχνότητα 1 κάθε 30 λεπτά. Καθώς δέν ὑπῆρχε τότε γρήγορος τρόπος πληροφόρησης οἱ κάτοικοι δέν ἦταν σέ θέση νά μάθουν γιά τόν ἐρχομό τοῦ τσουνάμι.

Μετά τήν ἔκρηξη ὁ Μινωικός πολιτισμός συνεχίζει νά ὑφίσταται καί μάλιστα συνεχίζει νά παράγει ἐκπληκτικά δείγματα τέχνης, ὅπως ἡ Ὑστερομινωική Ιβ κεραμική (τοῦ Φυτικοῦ καί τοῦ Θαλάσσιου ρυθμοῦ). Ἐνῶ ἡ Ὑστερομινωική Ιβ κεραμική φτάνει στό ἀπόγειό της, παρατηροῦνται ἐκτεταμένες καταστροφές στά ἀνάκτορα καί τίς ἐπαύλεις. Τό μόνο ἀνάκτορο πού διασώθηκε ἦταν ἐκεῖνο τῆς Κνωσοῦ, τό ὁποῖο ἐπισκευάστηκε καί συνέχισε νά χρησιμοποιεῖται. Ἡ ἐξουσία ἔκτοτε συγκεντρώνεται στό ἀνάκτορο καί ἐμφανίζει στοι-

33. Friedrich, 2007.

34. Πάπυρος-Larousse-Britannica (Ἐγκυκλοπαιδεία συνεργασίας), 1997.

35. Dunn 2002.

36. Dunn 2002.

χεῖα προερχόμενα από τήν ἡπειρωτική Ἑλλάδα χάνοντας κατά κάποιο τρόπο τόν καθαρά Μινωικό του χαρακτήρα.

Μετά τήν κατάλυση τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, τό τελικό πλήγμα φαίνεται ὁ Μινωικός πολιτισμός νά τό δέχτηκε ἀπό τούς Μυκηναίους³⁷. Μετά τήν ὀλοκληρωτική καταστροφή τοῦ στόλου τους ἀπό τό τσουνάμι, οἱ Κρῆτες δέν ἦταν πιά ἀσφαλεῖς καί ἀσφαλῶς δέν μποροῦσαν πιά νά κρατήσουν τό ἐμπόριο. Σέ διάφορες περιοχές ὅπως τό Παλαίκαστρο, τά μνημεῖα πού βρέθηκαν ἦταν λεηλατημένα καί ὁ χρυσελεφάντινος 'Κοῦρος τοῦ Παλαικάστρου' βίαια κατεστραμμένος³⁸, ἐνῶ στά Χανιά οἱ τάφοι πού ἐρευνήθηκαν εἶχαν σκελετούς μέ ὄπλισμό πού δέν ἀνῆκε στούς Μινωῖτες. Νά σημειωθεῖ ὅτι τά ἀνάκτορα τῆς Κρήτης καταστράφηκαν περίπου 150 χρόνια ἀφότου ἐγινε ἡ ἔκρηξη τοῦ ἡφαιστείου καί ὁ Μινωικός πολιτισμός παράκμασε σταδιακά.

Στήν κεραμική ἀλλά καί στήν διακόσμηση ἀρχίζουν νά εἶναι ἐκδηλα τά Μυκηναϊκά στοιχεῖα καί κυριαρχεῖ ὁ ἀνακτορικός ρυθμός στήν Κνωσό καί τίς γύρω περιοχές. Τά ἀγγεῖα πού συναντῶνται πιά εἶναι οἱ τρίωτοι ἀμφορεῖς καί τά πεπλατυσμένα ἀλάβαστρα.

Τό κεντρικό σύστημα εἶναι φεουδαρχικό καί ἡ ἐξουσία συγκεντρώνεται στά χέρια τοῦ Ἀχαιοῦ ἀξιωματοῦχου πού ὀνομάζεται 'ἄναξ'³⁹. Μεγάλη ἀλλαγὴ εἶναι καί ἐκείνη πού σχετίζεται μέ τό φιλειρηνικό πνεῦμα τῶν Μινωιτῶν πού ὅπως προαναφέρθηκε ἀποτελοῦσε κύριο χαρακτηριστικό τους. Οἱ Ἀχαιοί κατακτητές φαίνεται νά ἀγαποῦν τόν πόλεμο, κάτι πού ἐπιβεβαιώνεται τόσο στήν ταφή τῶν στρατιωτῶν μαζί μέ τόν ὄπλισμό τους, ὅσο καί στήν μεταβολή τῆς θεματολογίας τῶν τοιχογραφιῶν πού πιά ἀπεικονίζουν σκηνές πολεμικές καί κυνηγίου. Παράλληλα ἐπέρχεται καί ἡ παρακμὴ τοῦ Μινωικοῦ ἐμπορίου καί τήν θέση του παίρνουν οἱ Μυκηναῖοι οἱ ὁποῖοι συνεχίζουν τό ἐμπόριο στούς ἐμπορικούς σταθμούς πού εἶχαν ἰδρύσει καί ἐπικρατήσῃ οἱ Μινωῖτες. Μάλιστα οἱ Μυκηναῖοι ἰδρύουν καί νέους σταθμούς κυρίως στήν Μικρά Ἀσία (βόρεια τοῦ Μεάνδρου ποταμοῦ, ἐνῶ οἱ Μινωῖτες εἶχαν ἐπικρατήσῃ νότια).

37. Ἡ ἄνοδος καί ἡ πτώση τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ, 4 Φεβρ. 2020, διαθέσιμο ἐδῶ <https://tvxs.gr/news/ellada/i-anodos-kai-i-ptosi-toy-minoikoy-politismoy>

38. MacGillivray et al. 2000. Sackett 2006.

39. Κεφάλαιο Β', Σελίδα 31, http://edume.myds.me/00_0070_e_library/10003/1021/02.pdf

Σκηνή από τά Ταυροκαθάψια.

Ρυτό σέ μορφή κεφαλής ταύρου
γιά θρησκευτικές τελετές.
(Μουσείο Ήρακλείου)

Τοιχογραφία από την Παριζιάνα
στά ανάκτορα της Κνωσού.

Αίγιακός χάρτης κατά την Έποχή του Χαλκού

Η Ελλάς κατά την Έποχή του Χαλκού.

Τρεις ξεχωριστοί πολιτισμοί – Κυκλαδικός, Μινωικός και Μυκηναϊκός – αναπτύχθηκαν γύρω από τό Αιγαίον Πέλαγος κατά την δεύτερη και τρίτη χιλιετία μετά Χριστόν.

Greece in the Bronze Age.

Three distinctive civilizations – Cycladic, Minoan and Mycenaean – developed around the Aegean Sea in the third and second millennia B.C.E.

Ἡ αἴθουσα τοῦ θρόνου. Ἀνάκτορο Κνωσοῦ.

Τό σπήλαιο τῶν Καμαρῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΜΙΝΩΙΚΗΣ ΚΕΡΑΜΙΚΗΣ

2.1 Πρωτομινωική περίοδος

Στήν Κρήτη η εμφάνιση της κεραμικής διαπιστώνεται κατά την Αρχαιότερη Νεολιθική⁴⁰. Ανάλυση κεραμικής από τό Αρχαιότερο Νεολιθικό Ι στρώμα στην Κνωσό χρονολογήθηκε με άνθρακα 14 στο 6000 ± 180 π.Χ.⁴¹, έπομένως είναι σαφές ότι τό νησί κατοικήθηκε καί παρήγαγε κεραμική ήδη από την 7η χιλιετία. Τά χρόνια αυτά ή κεραμική αναπτύσσεται μέ ραγδαίους ρυθμούς καί ή παραγωγή γίνεται όλο καί μεγαλύτερη. Τά κεραμικά άγγεία θά ήταν πολύ σημαντικά οικιακά σκεύη ως ίσως τά μόνα στεγανά δοχεΐα. Άν καί χειροποίητα, καί έπομένως μέ παχειά τοιχώματα, είναι αρκετά καλοφτιαγμένα. Παρόμοια άγγεία κατασκεύαζαν την ίδια περίοδο καί στην Έγγύς Άνατολή καί στην Μικρά Άσία⁴².

Τά κεραμικά άγγεία κατασκευάζονται από άργιλο, άναμεμιγμένη μέ διάφορα άλλα όρυκτά, ακόμα καί όργανικά στοιχεία. Η άργιλος άπαντ'α στίς περισσότερες περιοχές της Μεσογείου, αλλά ή σύνθεση καί οί ιδιότητές της διαφέρουν από περιοχή σέ περιοχή⁴³. Για την κατασκευή τών άγγείων ή άργιλος πρέπει νά άναμιχθεί μέ νερό καί τότε μπορεί νά πλαστεί καί νά δημιουργηθεί ένα άγγείο ή καί άλλα αντικείμενα. Στην συνέχεια πρέπει νά στεγνώσει καί αν θέλουμε νά αύξήσουμε την άντοχή του άγγείου, θά πρέπει νά ψηθεί σέ κλίβανο, για καλύτερα άποτελέσματα, ή ακόμα καί σέ άνοιχτή φωτιά. Τά άγγεία της Αρχαιότερης Νεολιθικής είναι ψημένα σέ χαμηλές θερμοκρασίες⁴⁴.

Κύρια χαρακτηριστικά τών Νεολιθικών άγγείων είναι ή σκουρόχρωμη, γυαλισμένη έπιφάνεια μέ έγχάρakta ή έμπίεστα κοσμήματα· συχνά τά κοσμήματα γεμίζονται μέ λευκή ύλη για την δημιουργία

40. Betancourt 1985, 32.

41. Evans 1964, 140.

42. Betancourt 1985, 33.

43. Betancourt 1985, 33.

44. Betancourt 1985, 34.

άντιθεσης με τό έρυθρωπό ή καστανό βάθος. Τά σχήματα τών άγγείων ποικίλουν: κυριαρχούν οί σκύφοι σέ διάφορα μεγέθη, αλλά καί τά κύπελλα, οί λεκάνες, τά πινάκια καί τά πιθοειδή. Στίς λαβές διαφόρων τύπων συμπεριλαμβάνεται καί μία διχαλωτή. Τά άγγεία αὐτή τήν περίοδο ήταν σχεδιασμένα γιά νά έξυπηρετήσουν πολλές ανάγκες.

Κατά τήν Πρωτομινωική περίοδο παρότι οί κάτοικοι άσχολούνταν μέ τήν γεωργία καί τήν κτηνοτροφία, εἶναι σαφής ή στροφή πρὸς τήν θαλάσσια ζωή καί τά ναυτικά έπαγγέλματα, πρᾶγμα πού φαίνεται άπό τήν ίδρυση οίκισμῶν σέ παραθαλάσσιες περιοχές. Οί σχέσεις μέ γειτονικούς οίκισμούς καί νησιά έφερε νέες ιδέες. Ἡ κεραμική εξέλιχθηκε γρήγορα καί ἄν καί τά σχήματα τών άγγείων τής Νεολιθικής (σκυφοειδή, λεκανοειδή, πιθοειδή) συνεχίζουν νά υπάρχουν, νέα σχήματα εμφανίζονται ὅπως οί ύψίποδες σκύφοι, πρόχοι μέ ποικίλες προχοές, αλλά καί ὁμοιώματα ζῶων καί πτηνῶν.

Ὁ άγγειοπλάστης συνεχίζει νά αναμινύει τόν πηλό μέ λεπτή άμμο ή κονιοποιημένους λίθους γιά νά εξασφαλίσει εύκολία στό πλάσιμο αλλά καί άντοχή στό άγγείο. Ἀπό τήν ΠΜ ΙΙ περίοδο χρησιμοποιούνται οί πρῶτοι 'κεραμικοί τροχοί' πού περιστρέφονται άργά αλλά άσφαλῶς εἶναι μία καινοτομία πού βοήθησε στήν καλύτερη καί γρηγορότερη λείανση τοῦ άγγείου. Οί πρῶτοι αὐτοί τροχοί εμφανίστηκαν στόν ΠΜ ΙΙ οίκισμό στόν Μύρτο (Φούρνου Κορυφής) Ἱεράπετρας πού άπό τήν θέση του πάνω σέ λόφο δεσπόζει τοῦ Κρητικοῦ πελάγους⁴⁵. Φαίνεται ὅτι σέ ὁλόκληρη τήν Κρήτη χρησιμοποιούν τά ἴδια σχήματα καί τήν ἴδια τεχνολογία, αλλά παράλληλα υπάρχουν καί οί τοπικές παραλλαγές, πού ὅμως δέν άργούν νά μεταδοθοῦν καί σέ ἄλλες περιοχές⁴⁶.

Ὁ άγγειοπλάστης φαίνεται νά εἶναι τώρα εξειδικευμένος. Ὅπως τονίζει ὁ Betancourt⁴⁷ ή Πρωτομινωική κεραμική 'εἶναι ὑψηλός σταθμός τής καλλιτεχνικῆς μας κληρονομιάς'. Αὐτή τήν περίοδο εμφανίζεται γιά πρώτη φορά γραπτή κεραμική.

Ἡ κεραμική μπορεί νά διακριθεῖ σέ χρηστική ή ταφική. Ἡ κεραμική πού προορίζεται γιά τήν έναπόθεση προσφορῶν σέ τάφους διαφέρει ὡς πρὸς τό σχῆμα άπό εκείνη πού προορίζεται γιά χρήση στίς οἰκίες. Ἐκτός άπό τά άποθηκευτικά καί μαγειρικά άγγεία πού

45. Warren 1972, 18.

46. Betancourt 1985, 48.

47. Betancourt 1985, 48.

είναι κατά κανόνα χονδροειδή, εμφανίζονται για πρώτη φορά την ΠΜ περίοδο όλο και πιο λεπτότεχνα αγγεία που προορίζονται για τό τραπέζι (αγγεία πόσης για παράδειγμα). Τά λεπτότεχνα αγγεία είναι αυτά που αντικαθίστανται πιο συχνά επειδή δεν είναι πολύ ανθεκτικά και έτσι υπάρχει μία συνεχής παραγωγή και είναι αυτά τά αγγεία που μάς βοηθούν στην χρονολόγηση και όχι τά μεγάλα αποθηκευτικά που διατηρούνται πολλά χρόνια.

2.2 Πρωτομινωική Ι

Η κεραμική αποτελεί τό κύριο πολιτισμικό στοιχείο της ΠΜ Ι, καθώς παρατηρείται ή ανεύρεση πολλών κεραμικών προϊόντων σε νέους ή ήδη υπάρχοντες οικισμούς. Τά κεραμικά αγγεία μέ έντριπτη επιφάνεια συνεχίζονται αλλά δεν είναι πιά τόσο κοινά. Στους περισσότερους χώρους χρησιμοποιούν τά αγγεία ρυθμού Πύργου. Η επιφάνεια είναι διακοσμημένη μέ γραμμική έντριψη ή φέρει επίχρυσμα ή γραπτή διακόσμηση μέ λευκή, έρυθρά ή καστανωπή βαφή.

Τά βασικά σχήματα είναι ή πρόχους μέ μακρά προχολή και κυρτή βάση, τό κύπελλο μέ πόδι, ή σφαιρική πυξίδα μέ αποφύσεις, τό δίωτο άμφοροειδές αγγείο, ό ασκός, ό σκύφος και τό κύπελλο.

Γιά τά σχήματα που εισάγονται ή έμπνευση άντλείται από την φύση και σε πρότυπα προηγούμενων περιόδων. Οί κρητικές κολοκύθες, οί όποιες χρησιμοποιούνταν ως δοχεία, αποτέλεσαν τό πρότυπο στο όποιο στηρίχθηκαν οί τεχνίτες προκειμένου νά δημιουργήσουν νέας μορφής αντικείμενα. Επίσης οί σάκκοι από δέρμα ζώου ή και τά καλάθια θά ήταν πηγές έμπνευσης για τους αγγειοπλάστες. Η πρόοδος και ή ανάπτυξη που σημειώθηκε στον έλλαδικό χώρο έφερε στο φως νέους κεραμικούς ρυθμούς πιο εξελιγμένης τεχνολογίας και τεχνολογίας. Η κεραμική ρυθμού Πύργου για παράδειγμα ψήνεται σε αναγωγική άτμόσφαιρα μέσα στον κλίβανο, ενώ ή κεραμική ρυθμού Αγίου Όνουφρίου σε όξειδωτική άτμόσφαιρα, πράγμα που δείχνει ότι ό αγγειοπλάστης έχει την γνώση νά έλέγχει τίς συνθήκες όπτησης.

Οί πιο χαρακτηριστικοί ρυθμοί κεραμικής της ΠΜ Ι περιόδου είναι ό ρυθμός Πύργου, του Αγίου Όνουφρίου, της Λεβήνας και ό 'Χτενιστός'⁴⁸.

48. Betancourt 1985, 59.

1) Ρυθμός Πύργου: η ονοματολογία προέρχεται από τό ταφικό σπήλαιο όπου έντοπίστηκαν πολυάριθμα προϊόντα αυτού του ρυθμού, στην βόρεια κεντρική Κρήτη (άμέσως ανατολικά του Ήρακλείου, δέν υπάρχει πιά). Τό σχήμα τών έργων εΐναι ή κύλικά, έχουν σκουρόχρωμη έπιφάνεια καί ξύλινα πρότυπα. Τά διακοσμητικά θέματα εΐναι γραμμικά καί έντριπτα. Έκτός από τό βόρειο τμήμα τής Κρήτης όμως, στό πλαίσιο τής ανάπτυξης όλόκληρου του νησιού, υπάρχουν δείγματα σέ πολλές περιοχές⁴⁹.

Οί φόρμες πού πρωταγωνιστούν εΐναι τό άμφικωνικό κύπελλο, ή φιάλη καί ή χαμηλή πυξίδα. Ή έπιφάνεια διακοσμείται μέ έντριπτα γραμμικά θέματα καί εΐναι σκοτεινόχρωμη (τεφρή ως μελανή) λόγω τής πλήρους αναγωγής κατά τήν όπτηση⁵⁰. Τά άγγεία αυτά δηλώνουν έπιρροές από τήν κυκλαδίτικη κεραμική. Έχουν βρεθεί στην βόρεια καί βορειοανατολική Κρήτη, τήν κεντρική καί τήν Άνατολική.

2) Ρυθμός του Άγίου Όνουφρίου: κατά τόν Evans εΐναι ό κεραμικός ρυθμός μέ γραπτή έρυθρή διακόσμηση σέ ύποκίτρινο βάθος καί πήρε τό όνομά του από τήν όμώνυμη ταφική θέση κοντά στην Φαιστό. Οί φόρμες πού κυριαρχούν εΐναι οί πρόχοι μέ μακρά ύψωμένη προχοή, ό σκύφος, τό κύπελλο, ή ‘τσαγιέρα’, ό άσκός. Διακρίνονται γιά τίς στρογγυλεμένες, κυρτές βάσεις. Ή διακόσμηση έπιτυγχάνεται μέ έρυθρές κυρίως γραμμές ή ομάδες καθέτων καί διαγώνιων γραμμών (σέ λίγες περιπτώσεις όριζόντιες γραμμές) πού χωρίζουν τήν έπιφάνεια σέ συγκεκριμένα τμήματα. Ή διακόσμηση τονίζει καί συμπληρώνει τό σχήμα του άγγείου ή καλύτερα έξαίρει τό σχήμα του άγγείου. Θεωρείται ό πιό έκλεπτυσμένος από όλους τούς ρυθμούς⁵¹.

3) Ρυθμός τής Λεβήνας: πήρε τό όνομά του από τήν όμώνυμη θέση στην νότια Κρήτη (Λεβήν, Λέντα), όπου άποκαλύφθηκαν θολωτοί τάφοι⁵². Ή διακόσμηση μέ άνοιχτόχρωμα μοτίβα παραπέμπει στην κεραμική του Άγίου Όνουφρίου. Ό άγγειοπλάστης όμως τής κεραμικής ρυθμού Λεβήνας εΐναι πιό δημιουργικός καί τό σχηματολόγιό του ποικίλει όσο κανενός άλλου. Οί στρογγυλεμένες βά-

49. Betancourt 1985, 59-62.

50. Betancourt 1985, 59.

51. Betancourt 1985, 62-64.

52. Alexiou and Warren 2004.

σεις, συχνά οί υπερβολικά ύψηλές, τολμηρές λαβές, τά τολμηρά σχήματα δίνουν στά άγγεία αύτοϋ τοϋ ρυθμοϋ έναν χαρακτήρα έκλεπτυσμένο πού παραπέμπει σέ άγγειοπλάστη ύψηλής έξειδίκευσης – πραγματικό καλλιτέχνη. Τά χρώματα όμοιάζουν μέ αύτά τών άγγείων τοϋ ρυθμοϋ τοϋ Άγίου Όνουφρίου άν και τώρα κυριαρχεί έκτός άπό τό έρυθρωπό και ένα πορτοκαλόχρουν. Συναντάται κυρίως στην νότια Κρήτη, ένώ άξιοπρόσεκτο είναι τό στοιχείο της δημιουργικής διάθεσης και της άπόλαυσης πού πρέπει νά έβρισκαν οί άγγειοπλάστες κατά την παραγωγή άγγείων τέτοιου τύπου⁵³.

4) Χτενιστός Ρυθμός: όχι τόσο έλκυστικός αλλά μέ μιά δική του μονόχρωμη τεχνοτροπία της ‘χτενιστής’ έπιφάνειας, ό χτενιστός ρυθμός άπαντάται στην δυτική Κρήτη. Η διακόσμηση έγκειται σέ άδρές γραμμές/λεπτές έγχαράξεις κάθετες, όριζόντιες ή διαγώνιες πού σχεδιάζονται πάνω στον νωπό πηλό άπό άντικείμενα σέ σχήμα χτένας ή άλλα τραχιά και δύσκαμπτα έργα⁵⁴. Τά σχήματα είναι κυρίως αύτά τών πρόχων και σκύφων.

ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΓΓΕΙΩΝ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΜΙΝΩΙΚΗΣ Ι ΠΕΡΙΟΔΟΥ

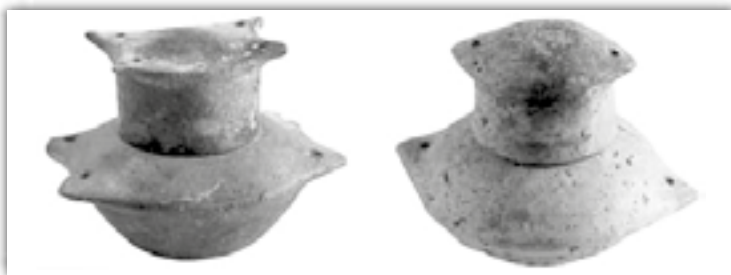
Άμφικωνικό κύπελλο ρυθμοϋ Πύργου μέ όριζόντιες, κάθετες και διαγώνιες έντριπτες γραμμώσεις. Σπήλαιο Πύργου.

Ραμφόστομη πρόχους μέ έρυθρή γραπτή διακόσμηση ρυθμοϋ Άγίου Όνουφρίου.

53. Betancourt 1985, 66.

54. Betancourt 1985, 59-66.

*Πήλινα αγγεία με πώματα του ρυθμού Πύργου που τά κρεμούσαν
μέ σπάγκους που στερέωναν τό πώμα στό σώμα του αγγείου.
Από τό Προανακτορικό νεκροταφείο του Παλαικάστρου Σητείας.*

Αγγείο με δύο λαβές του ρυθμού Λεβήνας. Από την Λεβήνα (Λέντα).

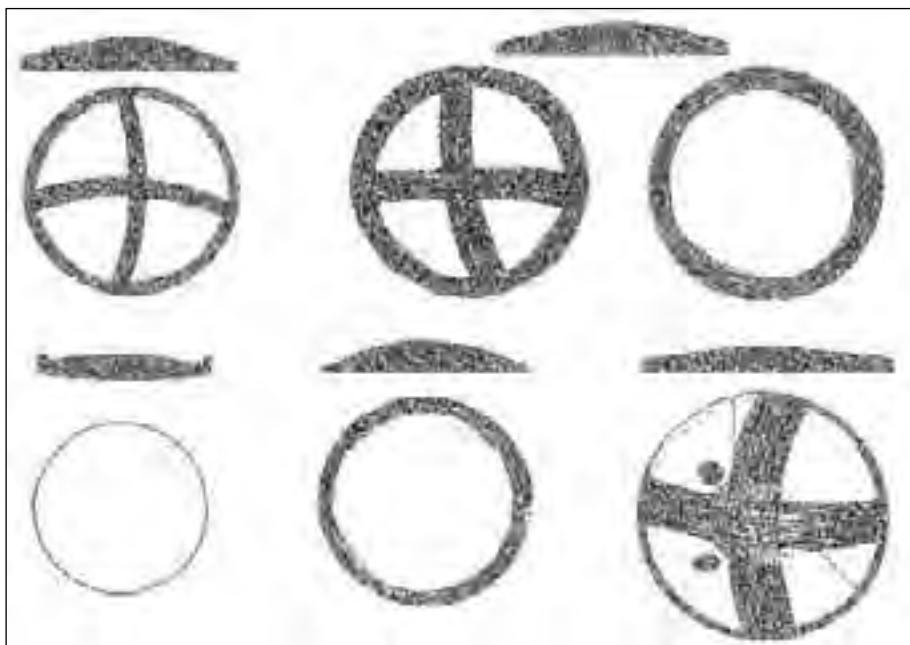
2.3 Πρωτομινωική II

Κατά την Πρωτομινωική περίοδο II (2700/2650-2150) σταδιακά εξαφανίζεται ο ρυθμός Πύργου, ενώ ο ρυθμός Άγιου Όνουφρίου συναντάται με παραλλαγές και ο 'Χτενιστός' αντικαθίσταται. Έμφανίζονται τρεις νέοι, πολύ σημαντικοί ρυθμοί, ο γκρίζος ρυθμός, ο ρυθμός Κουμάσας και ο ρυθμός Βασιλικής. Κεραμικά που ανήκουν στον γκρίζο ρυθμό έχουν βρεθεί σε όλη την Κρήτη και χαρακτηρίζονται από την λεπτή και γκρίζα ύφή, καθώς και τις φόρμες που μοιάζουν με σφαιρικές και κυλινδρικές πυξίδες. Τά κεραμικά αυτού του ρυθμού είναι διάστικτα και όφείλουν τό μοναδικό τους σχέδιο στό διαφορετικό ψήσιμο των αγγείων. Είναι έκπληκτική ή πρόοδος και ή ανάπτυξη σε όλους τούς τομείς, που ένίσχυσαν και έδωσαν ώθηση στην τέχνη της κεραμικής.

Η άνθηση του έμπορίου και ή έπαφή των Μινωιτών με άλλους λαούς της Μεσογείου αλλά και τίς υπόλοιπες περιοχές του έλλαδι-

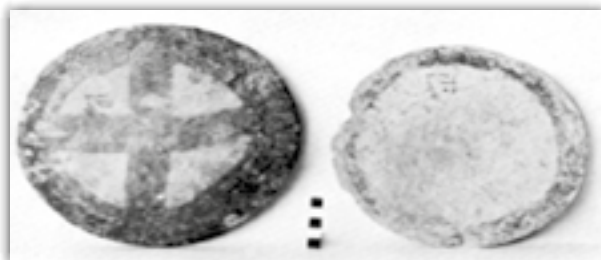
κοῦ χώρου, ἔδωσε χώρο σέ νέες ιδέες καί δημιούργησε τίς ἀπαραίτητες προϋποθέσεις γιά τήν μετάβαση σέ μιά περίοδο ὅπου ἀναδείχθηκαν ὀρισμένα ἀπό τά πιό καλοφτιαγμένα ἀριστουργήματα στήν κεραμική.

Ἡ ἀγγειοπλαστική πρέπει νά ἦταν ἤδη ἐξειδικευμένη βιοτεχνία ἂν καί δέν μπορούμε νά ποῦμε μέ ἀκρίβεια γιά τό πότε ιδρύθηκαν τά πρῶτα πραγματικά ἐργαστήρια. Τό πιθανό ἐργαστήριο στόν Μύρτο (Φούρνου Κορυφῆς) Ἱεράπετρας, ὅπου βρέθηκαν οἱ πρῶτοι 'κεραμικοί τροχοί', φαίνεται νά λειτούργησε αὐτή τήν περίοδο. Οἱ τροχοί βρέθηκαν σέ ὀρθογώνιο χώρο πού θά μπορούσε νά εἶναι ἐργαστήριο⁵⁵. Οἱ τροχοί ἀπό τόν Μύρτο εἶναι κεραμικοί δίσκοι μέ τήν μία ἐπιφάνεια ἐπίπεδη καί τήν ἄλλη, πού εἶναι καί φθαρμένη, κυρτή. Ἴσως ἦταν οἱ βάσεις πάνω στίς ὁποῖες τοποθετοῦσαν τό ἀγγεῖο καί ἐνῶ ἡ βάση, χωρίς ἄξονα, περιστρεφόταν ἀπό κάποιον βοηθό, ὁ ἀγγειοπλάστης δούλευε τό ἀγγεῖο. Ὁ γραπτός σταυρός στήν ἐπίπεδη ἐπιφάνεια τῶν δίσκων ἴσως βοηθοῦσε στήν εὐθυγράμ-

Πήλινοι δίσκοι λεπτότεχνης κατασκευῆς ἀπό τόν Μύρτο, ΠΜ II. Κλίμακα 1:6.

55. Warren 1972, 18. Betancourt 1985, 70-73, figs. 18-19.

Κεραμικοί τροχοί από τόν Μύρτο (Φούρνου Κορυφής) Τεράπετρας.

μιση τών λαβών καί προχοών τών αγγείων. Φαίνεται ότι οι δίσκοι βοηθοῦσαν σημαντικά στήν κατασκευή τών αγγείων ὥστε νά καταστοῦν περισσότερο λεπτά καί ἐκλεπτυσμένα, χαρακτηριστικά τῆς περιόδου.

Τήν ΠΜ ΙΙ συνεχίζουν νά κατασκευάζονται σκύφοι, κύπελλα, ‘τσαγιέρες’, πιθοειδῆ ἀλλά καί ζωόμορφα αγγεῖα. Ἐμφανίζονται γιά πρώτη φορά αγγεῖα μέ ἐπίπεδη βάση. Οἱ πρόχοι σέ σχῆμα ‘τσαγιέρας’ δημιουργοῦνται μέ μακριές προχοές.

Κατά τήν ΠΜ Ια περίοδο οἱ ρυθμοί πού συναντῶνται πιό συχνά εἶναι ὁ Τεφρός ρυθμός μέ τήν χαρακτηριστική λεπτότητα καί ὁ Κουμάσας μέ τήν ‘σκοῦρο ἐπί ἀνοικτοῦ’ δικτυωτή διακόσμηση. Ὁ λεπτότεχος Τεφρός ρυθμός, ὁ ὁποῖος εἶναι διαδεδομένος σέ ὅλο τό νησί, παρουσιάζει διαφορές σέ σχέση μέ τά ἔργα τῆς προηγούμενης περιόδου. Ὁ πηλός εἶναι ἀνώτερης ποιότητας, ὁμοιογενοῦς τεφρῆς ἀπόχρωσης. Ἡ διακόσμηση εἶναι ἐγχάρακτη καί πραγματοποιεῖται πρίν τήν ὀπτηση. Οἱ μελετητές βρίσκουν διαφοροποιήσεις μέ τούς ρυθμούς τοῦ Ἁγίου Ὀνουφρίου καί τοῦ ρυθμοῦ τῆς Λεβήνας ὅσον ἀφορᾷ τήν διαδικασία τῆς ὀπτησης, καθώς ὁ πηλός εἶναι τεφρός σέ ὅλη τήν ἐπιφάνεια τοῦ ἔργου. Ἡ καύσιμη ὕλη κάλυπτε τά αγγεῖα μέ τά ὁποῖα συσσωρεύονταν μαζί καί προκειμένου νά μήν εἰσέλθει ἐπιπλέον ὀξυγόνο, ἢ πυρά καλυπτόταν. Σέ συνδυασμό μέ τήν χαμηλή θερμοκρασία μπορούσε νά ἐπιτευχθεῖ τό ἐπιθυμητό ἀποτέλεσμα. Κατά κύριο λόγο τόν προτιμοῦσαν στήν κατασκευή μικρῶν δοχείων καί πυξίδων πού ἔχουν βρεθεῖ σέ τάφους⁵⁶.

Καθότι τέτοια δείγματα ἔχουν ἀνευρεθεῖ σέ ὅλη τήν Κρήτη καί σέ μεγάλες ποσότητες ἀντιλαμβάνεται κανεῖς τήν σημασία τών συγκε-

56. Betancourt 1985, 75.

κριμένων σκευῶν στήν καθημερινή ζωή τῶν κατοίκων. Τό πολύτιμο προϊόν πού λογικά θά μπορούσε νά φυλάσσεται στά μικρῆς χωρητικότητας ἀγγεῖα εἶναι ἀρωματικά ἔλαια ἢ ἀλοιφές. Τά δοχεῖα συνήθιζαν νά ἔχουν μεγάλα στόμια ἔτσι ὥστε νά χωρᾶνε ἓνα ἢ δύο δάκτυλα γιά νά πάρουν κάποια ποσότητα ἀλοιφῆς. Μέσα λοιπόν ἀπό τήν ἀνεύρεση τῶν μικρῶν αὐτῶν ἀγγείων καί τήν ἀναζήτηση τῆς ἐνδεχόμενης χρήσης τους γίνονται γνωστές καί συνήθειες τῆς καθημερινότητας τῶν Κρητῶν, πού σέ αὐτή τήν περίπτωση εἶναι ἡ ἐπάλειψη καί ἡ φροντίδα τοῦ ἀνθρώπινου σώματος μέ ἔλαια καί ἀλοιφές⁵⁷.

Ὁ ρυθμός Κουμάσας μέ πλούσια γεωμετρική διακόσμηση, πῆρε τό ὄνομά του ἀπό τήν περιοχή στήν Μεσαρά μέ τούς θολωτούς τάφους, ἐπεὶδὴ ἐκεῖ βρέθηκε ἡ συγκεκριμένη κεραμική. Ἀποτελεῖ μᾶλλον τήν ἐξέλιξη τοῦ ρυθμοῦ τοῦ Ἁγίου Ὀνουφρίου, ὅπου ὅμως τά σχέδια εἶναι πιό συστηματοποιημένα καί ἀκριβῆ. Τά θέματα πού ἀναπαρίστανται ἐπάνω στά ἀγγεῖα, εἶναι ἓνα ἢ δύο γραμμικά κοσμήματα ἀπόλυτα συμμετρικά τοποθετημένα. Πρόκειται γιά ἀγγεῖα μετάγγισης ὑγρῶν (ἀλλά καί πόσης) ὅπως τά κύπελλα, οἱ ‘τσαγιέρες’, οἱ σκύφοι καί οἱ πρόχοι. Τά μοτίβα εἶναι συνήθως τρίγωνα ἐνῶ προστίθενται διακοσμητικά στοιχεῖα⁵⁸.

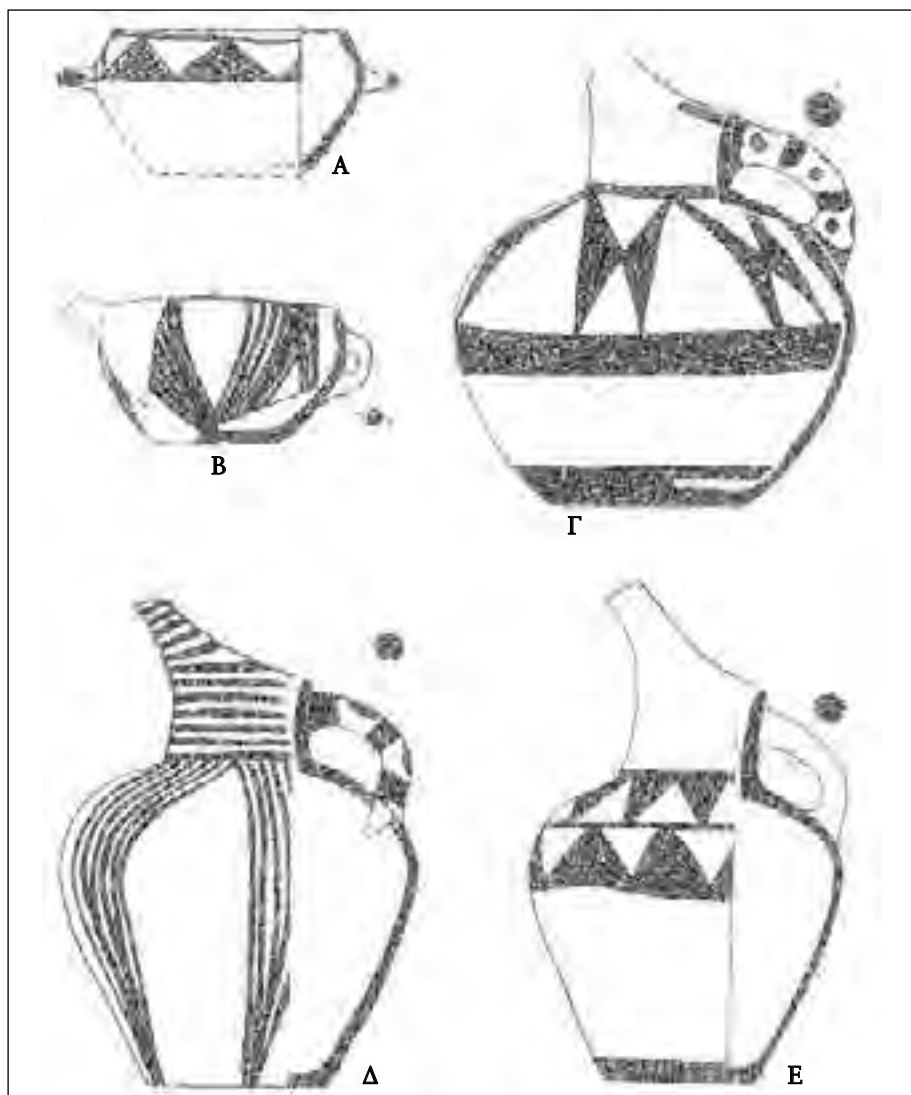
Κατά τήν ΠΜ Ιβ περίοδο ἡ Βασιλική τῆς ἀνατολικῆς Κρήτης ἔδωσε τό ὄνομά της στόν πιό κυρίαρχο καί σημαντικό ρυθμό τῆς Πρωτομινωικῆς Ιβ κεραμικῆς. Τά στοιχεῖα πού τόν χαρακτηρίζουν εἶναι ἀρχικά ἡ κηλιδωτή διακόσμηση σέ χρωματισμούς ἐρυθρούς, μελανούς καί καστανούς. Εἶναι ἐπίσης δοχεῖα ἀνθεκτικά μέ χονδρά τοιχώματα καί σχηματισμούς πιό συντηρητικούς ἢ ἀπόλυτα ἐξωτερικούς. Κοινά σχήματα εἶναι ἡ ‘τσαγιέρα’ μέ μακριά προχολή, ἡ πρόχους μέ ὑψηλό λαιμό, τό κύπελλο μέ δισκοειδῆ-κωνική βάση, ὁ σκύφος μέ προχολή, τό γεφυρόστομο ἀγγεῖο καί ἄλλα σχήματα.

Ἡ διακόσμηση εἶναι κηλιδωτή καί ἡ ἐπιφάνεια πάντα ἐπιχρισμένη. Οἱ μελετητές τήν θεωροῦν ιδιαίτερα καθοριστική γιά τήν ἐξέλιξη τῆς κεραμικῆς λόγω τοῦ ἐνδιαφέροντος πού παρουσίαζε ἡ τεχνική τῆς κηλιδωτῆς ἐμφάνισης τῶν ἀγγείων⁵⁹. Ἡ κηλιδωτή διακόσμηση (σέ χρῶμα ἐρυθρό, καστανό καί μελανό στό ἴδιο ἀγγεῖο) ἐπι-

57. Betancourt 1985, 76-77.

58. Betancourt 1985, 77-79.

59. Betancourt 1985, 72-81.

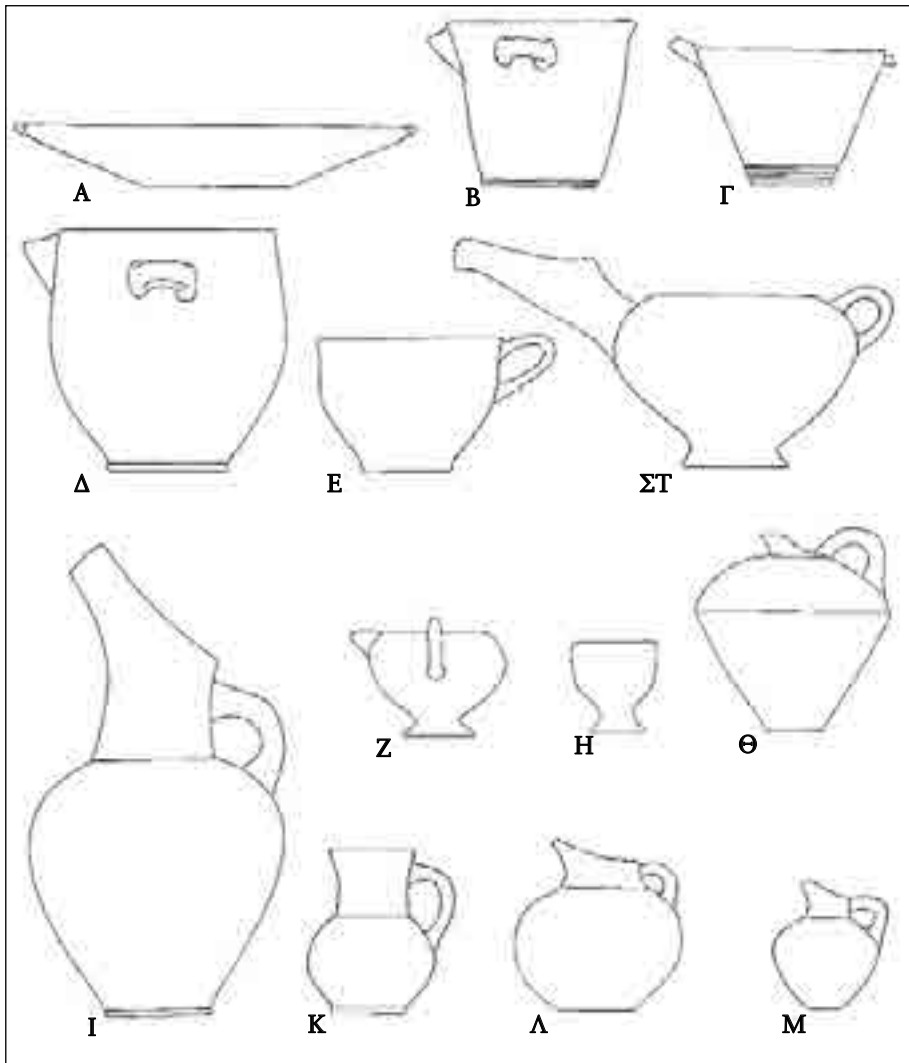

Σκύφος καί τέσσερις πρόχοι από τόν Μύρτο.
Κλίμακα 1:3 (Α-Γ) ΠΜ Ια' (Δ-Ε) ΠΜ Ιβ'.

τυγχάνεται μέ τήν έναλλαγή ἐλεγχόμενης (καί ἐπιλέξιμης) ὀξείδωσης καί ἀναγωγῆς⁶⁰.

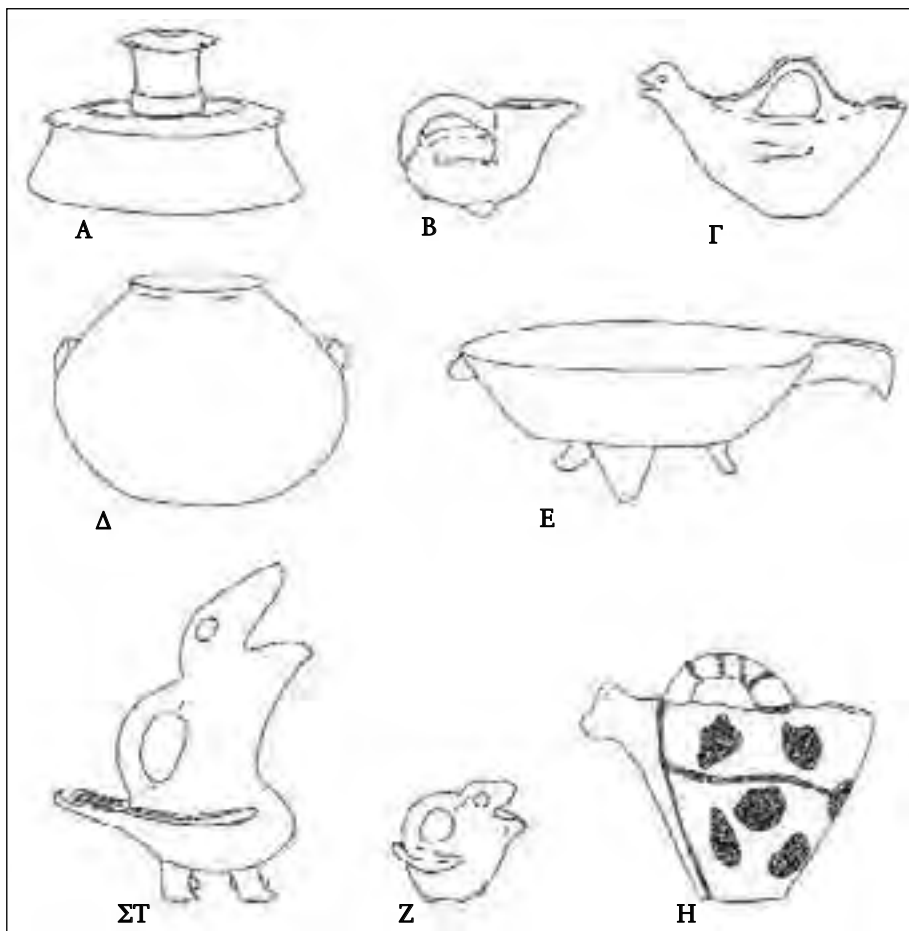
Ὅλη ἡ διαδικασία ἐπιτυγχάνετο χάρις στόν πολύ καλό λεπτόκοκ-

60. Betancourt 1985, 85.

Άγγεῖα ρυθμοῦ Βασιλικῆς. ΠΜ Πβ. Κλίμακα 1:4.

(Α) Λεκάνη ἀπὸ τὸν Σφουγγαῤ᾽ (Β) Γεφυρόστομο ἀγγεῖο ἀπὸ τὸν Μύρτο·
 (Γ) Κωνικὸ σκύφος μετὰ προχοῇ ἀπὸ τὴν Βασιλική· (Δ) Γεφυρόστομο ἀγγεῖο ἀπὸ
 τὴν Βασιλική· (Ε) Κύπελλο ἀπὸ τὸν Μύρτο· (ΣΤ) Τσαγιέρα ἀπὸ τὰ Μάλια·
 (Ζ) Γεφυρόστομος σκύφος (ἢ κύπελλο) μετὰ δισκοειδῆ βάση ἀπὸ τὸν Σφουγγαῤ᾽
 (Η) Κύπελλο μετὰ δισκοειδῆ βάση (egg up) ἀπὸ τὴν Βασιλική· (Θ) Τροπιδωτὴ
 πρόχους ἀπὸ τὸν Σφουγγαῤ᾽ (Ι) Πρόχους ἀπὸ τὴν Βασιλική· (Κ) Πρόχους
 ἀπὸ τὰ Γουρνιά· (Λ) Πρόχους ἀπὸ τὸ σπήλαιο Τράπεζας·
 (Μ) Πρόχους ἀπὸ τὴν Βασιλική.

Άσυνήθιστα αγγεία από την Κουμάσα, ΠΜ ΙΙ. Κλίμακα 2:7.

(Α) Πῶμα ἢ βάση· (Β) Δακτυλιοειδές αγγείο· (Γ) Πτηνόσχημος ἀσκός·
(Δ) Ἀπλό αγγείο ἢ πυξίδα· (Ε) Λεκανίδα μέ προχολή· (ΣΤ) Πτηνόσχημη πρό-
χους· (Ζ) Πτηνόσχημη πρόχους ἢ ἀσκός· (Η) Ζωόμορφο σκεῦος.

κο πηλό τοῦ αγγείου καί πολύ καλῆς ποιότητος ἐπίχρισμα πού περιεῖχε κάλιο (πού χαμηλώνει τήν θερμοκρασία τήξεως) καί πού ὑαλοποιεῖτο μέσα στόν κλίβανο μέ τήν ὑψηλή θερμοκρασία καί ἔδινε μία λαμπερή ἐπιφάνεια. Οἱ κηλίδες σέ διάφορα ἡθελημένα καί προσεκτικά ἐπιλεγμένα σχήματα γίνονταν πάνω στό ἐπίχρισμα μέ τήν χρήση κάποιας εὐφλεκτῆς ὕλης (ἄγνωστο ποιᾶς) πού ἦταν σέ ἐπαφή μέ τό αγγείο. Κάποια διακοσμητικά στοιχεῖα πιθανόν ἐγιναν μέ τήν χρήση ὑγροῦ σπόγγου πάνω στήν πολύ ζεστή ἐπιφάνεια τοῦ αγγείου.

ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΓΓΕΙΩΝ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΜΙΝΩΙΚΗΣ ΙΙ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

Πήλινη πρόχους του τραχωτού ρυθμού με τρείς λαβές και πολύχρωμη διακόσμηση. Από την Κουμάσα.

Πήλινη πρόχους ρυθμού Βασιλικής. Από τον Προανακτορικό οικισμό στο Κεφάλι της Βασιλικής Τεράπετρας.

Σαλτσιέρα ΠΜ ΙΙ περιόδου, ρυθμού Βασιλικής.

2.4 Πρωτομινωική ΙΙΙ

Ἡ ΠΜ ΙΙΙ καθορίστηκε ἀπὸ τὸν Evans βάσει κεραμικῆς ἀπὸ τὴν ἀνατολική Κρήτη ἐπειδὴ ἡ Κνωσὸς δὲν εἶχε ἀρχικὰ δώσει ἀρκετὴ ΠΜ ΙΙΙ κεραμική⁶¹. Ἔτσι, ὅπως γράφει ὁ Betancourt ἡ περίοδος χαρακτηρίζεται μὲ διαφορετικὸ κάπως τρόπο, συγκεκριμένα ὡς ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία καθίσταται δημοφιλὴς ἡ κεραμικὴ μὲ λευκὰ σχέδια σέ σκοτεινὸ βάθος, δὲν ἔχει ὅμως ἐμφανιστεῖ ἀκόμη ἡ ἐρυθρὰ βαφή⁶². Σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιο, ὁ ὁρισμὸς αὐτὸς ἀνταποκρίνεται καὶ μὲ τὴν στρω-

61. Betancourt 1985, 92.

62. Betancourt 1985, 92.

ματογραφία της Κνωσοῦ ἀλλά καί μέ τήν ὑπόλοιπη Κρήτη, μέ τήν προϋπόθεση νά συμπέσει τό τελευταῖο τμήμα τῆς ΠΜ ΙΙΙ στήν ἀνατολική Κρήτη μέ τό πρῶτο μέρος τῆς ΜΜ Ια τῆς Κνωσοῦ.

Ἀγγεῖα τοῦ ρυθμοῦ τῆς Βασιλικῆς καθὼς καί ἀγγεῖα τῶν προαναφερθέντων ρυθμῶν δέν κατασκευάζονταν τήν ΠΜ ΙΙΙ περίοδο. Τά ἀγγεῖα τῆς ΠΜ ΙΙΙ περιόδου διαφέρουν ἐλαφρῶς ὡς πρὸς τό σχῆμα ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς Πρωτομινωικῆς περιόδου ΙΙ. Συναντῶνται συχνά κύπελλα μέ λαβές ἢ κωνικά ἀλλά τόσο ὑψηλά πού μποροῦν νά χαρακτηριστοῦν ὡς ποτήρια. Οἱ πρόχοι ἔχουν μικρότερες προχοές μέ ἀπολήξεις ἀποτετμημένες. Ἐπιπλέον, ἔχουν ἀνευρεθεῖ 'τσαγιέρες', γεφυρόστομα δοχεῖα, πιθοειδῆ, πώματα, μαγειρικά σκεύη καί πυξίδες.

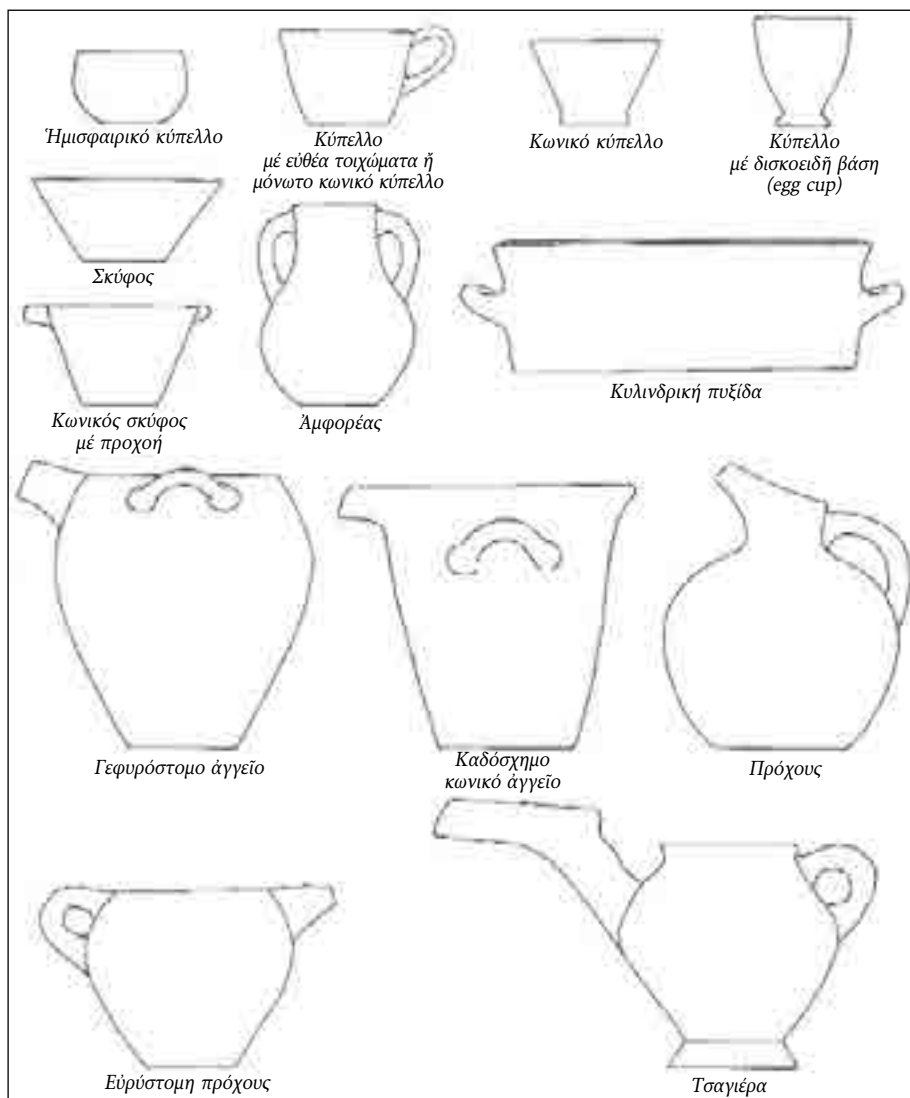
Ὁ ρυθμός πού καθορίζει τήν ΠΜ ΙΙΙ εἶναι ἐκεῖνος μέ λευκά σχέδια σέ σκοτεινὸ βάθος. Ἀπαντᾷ κυρίως στήν ἀνατολική Κρήτη καί συνεχίζεται μέχρι τήν ΜΜ Ι⁶³.

Ὁ πηλός πού προτιμᾶται ἀποκτᾷ χρῶμα ὠχρὸ καστανὸ ἕως ἐρυθρὸ μετά τήν ὀπτηση. Τά ἀγγεῖα εἶναι ἐπιχρισμένα ὁμοιόμορφα σέ ὅλη τους τήν ἐπιφάνεια. Ἡ στίλβωση δέν χρησιμοποιεῖται πιά, καθὼς ἀντικαθίσταται ἀπὸ τό σκοτεινὸ χρῶμα τό ὁποῖο καλύπτει ὁμοιόμορφα τήν ἐπιφάνεια τῶν ἀγγείων. Πάνω στήν σκοτεινὴ ἐπιφάνεια τοποθετοῦνται λευκά κοσμήματα, ἀρχικά πολὺ ἀπλά, ὅπως εὐθεῖες γραμμές σέ ἀπλούς συνδυασμούς. Κατὰ τήν περίοδο ὠριμότητας τοῦ ρυθμοῦ τά κοσμήματα αὐτὰ συμπεριλαμβάνουν σπεῖρες, σιγμοειδῆ καί σειρές στιγμῶν, ἐνῶ τά δείγματα γίνονται εὐκολα ἀναγνωρίσιμα σέ σχέση μέ τά ἀπλά σχέδια τῶν προηγούμενων περιόδων. Στήν ἀνατολική Κρήτη οἱ σχηματισμοὶ ποικίλουν ἀπὸ ἡμικύκλια, σπεῖρες καί κυκλικά θέματα ἐνῶ σέ ἄλλα τμήματα τοῦ νησιοῦ οἱ γραμμές εἶναι ἀπλές ἢ καί μόνο ὀριζόντιες ταινίες. Συχνά οἱ σπεῖρες ἀπλώνονται σέ σχεδόν ὁλόκληρο τό ἀγγεῖο. Τά κυκλικά θέματα εἶναι μεμονωμένα ἢ ζωγραφισμένα συνδεόμενα μέ γραμμές. Τά καμπυλόγραμμα μοτίβα ἀποτελοῦνται ἀπὸ σιγμοειδῆ, ἡμικύκλια ἢ κυματοειδεῖς γραμμές. Τά εὐθύγραμμα θέματα εἶναι κατακόρυφες καί τεθλασμένες γραμμές ἢ καί τρίγωνα. Ἰδιαίτερα δημοφιλεῖς εἶναι οἱ ἀναπαραστάσεις τοῦ ἀγριμοῦ πού ἐμφανίζονται πρῶτη φορά⁶⁴. Ὁ ρυθμός λευκοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ χρησιμοποιεῖται γιὰ τήν κατασκευή, λεπτότεχων, ἐπιτραπέζιων

63. Ζώης 1968β. Betancourt 1982b, 1984ba, 1985, 94.

64. Betancourt 1985, 99.

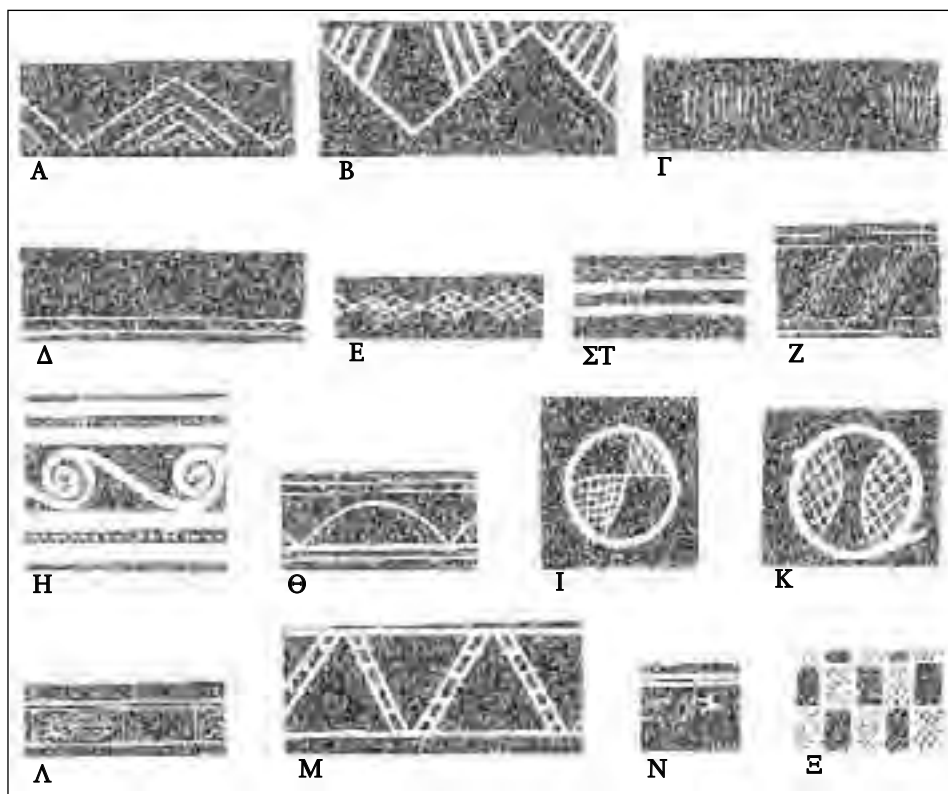
ἀγγείων⁶⁵. Πρὸς τὸ τέλος τῆς περιόδου ἐμφανίζονται νέα σχήματα ὅπως τὸ κυλινδρικό κύπελλο, τὸ ἡμισφαιρικό μέ λεπτή ταινιωτή λαβή καὶ τὸ τροπιδωτὸ κύπελλο. Οἱ διακοσμήσεις περιέχουν νέα ἢ καὶ παλαιά θεματολογία συνδυαστικά. Ὁ λευκὸς ρυθμὸς ἀντιπροσωπεύει τὸ 90% τῆς ἑλπτότεχνης διακοσμημένης κεραμικῆς⁶⁶.

Ὀνοματολόγιο ΠΜ ΙΙΙ λεπτότεχνων ἀγγείων.

65. Betancourt 1985, 100.

66. Betancourt 1985, 95.

Διακοσμητικά θέματα του ρυθμού Λευκού επί Σκοτεινού της ανατολικής Κρήτης («Λευκός ρυθμός»).

Συνδεόμενοι κύκλοι. Από αγγείο των Γουρνιών, ΠΜ ΙΙΙ.

Άγγεϊα από την ανατολική Κρήτη, ΠΜ ΙΙΙ. Κλίμακα 1:3.
 (Α) Κωνικός σκύφος με προχολή από την Βασιλική· (Β) Κύπελλο
 από την Βασιλική· (Γ) Τσαγιέρα από την Βασιλική· (Δ) Ήμισφαιρικό κύπελλο
 από τον Μόχλο· (Ε) Ήμισφαιρικό κύπελλο από την Βασιλική·
 (ΣΤ) Πρόχους από τον Μόχλο· (Ζ) Πρόχους από τον Μόχλο.

2.5 Μεσομινωική περίοδος

Κατά την Μεσομινωική εποχή γίνεται απόπειρα ανάλυσης της κεραμικής κατά χρονολογικές περιόδους. Τά ανάκτορα της Κνωσού, της Φαιστοῦ καί τῶν Μαλίων, κέντρα διοικητικά, ἀλλά καί ἐργαστηριακοί πυρῆνες, ἀποτελοῦν πιά ἀναπόσπαστο κομμάτι γιά τήν βιοτεχνία τοῦ νησιοῦ. Σέ κάθε κέντρο τῆς Κρήτης τό ὁποῖο περιστρέφεται γύρω ἀπό κάποιο ἀνάκτορο οἱ ρυθμοί ἔχουν τίς δικές τους νόρμες καί ἰδιαιτερότητες. Ὑπάρχει σαφῶς μιά κοινή γραμμή πού ἀκολουθεῖται σέ ὅλο τό νησί καί ἐπιτάσσει τήν ἐξέλιξη πού ἔχει συντελεστεῖ ἀλλά κάθε ἐπαρχιακή περιοχὴ διατηρεῖ τά δικά της χαρακτηριστικά στοιχεῖα.

Κατά τήν Μεσομινωική Ια, ὁ συντηρητισμός τῆς χειροποίητης κεραμικῆς συναντᾶται γιά τελευταία φορά. Τά σχήματα τῶν περιστρεφόμενων δίσκων εἶναι παραδοσιακά καί ἡ διακόσμηση ἀπλή γραμμική. Τά πιό συνηθισμένα ἀγγεῖα πού συναντῶνται εἶναι τά μικρά, ἐπιτραπέζια ἀγγεῖα, τά ὁποῖα βρίσκονταν σέ πληθώρα στίς οἰκίες τῶν κατοίκων λόγω τῆς συχνῆς χρήσης τους, ὅπως γιά παράδειγμα σέ προπόσεις. Τά μαγειρικά σκεύη δέν παρουσιάζουν ἰδιαίτερες διαφοροποιήσεις, καθὼς οἱ ἀνάγκες στό μαγεῖρεμα δέν ἄλλαξαν. Ὑπῆρχαν βαθιές χύτρες, ἀβαθεῖς δίσκοι, πιθοειδῆ κ.ἄ.⁶⁷ Γιά τήν διακόσμηση περιλαμβάνονται: ἡ τραχωτή, ἡ πλαστική τρισδιάστατη, ἡ μελανή βαφή, οἱ λευκές γραμμές καί σπανιότερα ἡ ἐγγάραξη⁶⁸. Ἡ νέα πρόταση τῆς περιόδου εἶναι τό ἐρυθρό χρῶμα, τό ὁποῖο ξεκινᾷ νά χρησιμοποιεῖται ἐνῶ συνεχίζεται ἡ πλαστική τρισδιάστατη διακόσμηση⁶⁹.

Κατά τήν Μεσομινωική Ιβ, μέ τήν εἰσαγωγή καί διάδοση τοῦ ἀγγειοπλαστικοῦ τροχοῦ ὑπάρχουν νέες δυνατότητες στήν κατασκευή τῶν ἀγγείων. Στήν πραγματικότητα ὁ κεραμικός τροχός σηματοδοτεῖ ἴσως τήν πρώτη βιομηχανική ἐπανάσταση. Ὁ ἀγγειοπλάστης τώρα ἔχει τήν δυνατότητα νά παράγει κομψότερα ἀγγεῖα σέ ποικίλα σχήματα καί μέ πολύ λεπτά τοιχώματα.

Ὁ ἐγγάρακτος ρυθμός, ὁ ὁποῖος ἦταν ἰδιαίτερα δημοφιλὴς τά χρόνια τῆς Πρωτομινωικῆς περιόδου ἐπανέρχεται ὡς ἀντίδραση

67. Betancourt 1985, 94.

68. Betancourt 1985, 113.

69. Hood 1971.

στούς ρυθμούς πού επιτάσσουν έντονα τήν διακόσμηση. Ἡ τεχνοτροπία τῆς ἐγγάραξης προτιμᾶται σέ ζῶνες ἀπό εὐθεῖες καί τεθλασμένες γραμμές, στίξεις καί διαγραμμίσεις. Ἡ ἐπανάσταση, ὅμως, πού ἔφερε ἡ πολυχρωμία δέν ἄφησε πολλά στόν ἐγγάρακτο ρυθμό ἔτσι ὥστε νά ξαναβρεθεῖ στό προσκήνιο.

Ἡ διακόσμηση μέ τραχωτό ρυθμό ἔγκειται στήν ὑπαρξη ἀδρῶν πλαστικῶν προεξοχῶν στήν ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου. Ἡ κεντρική καί νότια Κρήτη σύμφωνα μέ τίς ἀνασκαφές προτιμοῦσε τήν κατασκευή ἀγγείων αὐτοῦ τοῦ ρυθμοῦ. Ἐντοπίζονται πολλοί τύποι τραχωτῆς διακόσμησης. Ἡ κυματοειδής τοποθετεῖται ὀριζοντίως, καθέτως ἢ καί διαγώνια, σέ ἐπιμήκη ἐξάρματα. Ἡ διακόσμηση τῶν ‘ὄστρακό-δερμων’ ἦταν ἰδιαίτερα δημοφιλής. Ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπό τόν Evans, ἐπειδή τά συγκεκριμένα ἀγγεῖα τοῦ θύμιζαν τά ὄστρακα τῆς θάλασσας μέ τά ἀνώμαλα κελύφη⁷⁰. Συνήθως οἱ τεχνίτες τοποθετοῦσαν ἓνα παχύ κομμάτι πηλοῦ ἐπάνω στήν ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου καί στήν συνέχεια μέ τίς ἄκρες των δακτύλων τους, τραβοῦσαν τόν πηλό πρὸς τά ἔξω μέχρι νά δημιουργηθοῦν κυκλικές βαθύνσεις.

Στά πρῶτα δείγματα ὅπου ἐμφανίστηκε ἡ ὑφή δέν ἦταν λεία ἀλλά τραχεῖα καί ἀπλυνόταν σέ ἐπὶ μέρους κομμάτια τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου γιά νά ξεχωρίζει ἀπό τά ὑπόλοιπα. Παρότι εἶχε μεγάλη ἀπήχηση, ἡ ιδιόμορφη αὐτή διακόσμηση ἐγκαταλείφθηκε.

Ἀπό τήν πρώτη ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ⁷¹ καί σέ ὅλη τήν διάρκεια τῆς Μεσομινωικῆς ἐποχῆς ἡ κοκκιδωτή ἢ ἀλλιῶς ἀκιδωτή διακόσμηση ἔχει νά παρουσιάσει σπουδαῖα δείγματα. Τά χρώματα τῶν ἐπιφανειῶν καί τοῦ σκοτεινόχρωμου βάθους τῶν ἀγγείων εἶναι τό λευκό καί τό ἐρυθρό καί οἱ κοκκίδες δημιουργοῦν σχεδιασμούς στίς λαβές, τά χεῖλη ἀλλά καί τούς ὤμους⁷².

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ὑπόθεση ὅτι ἡ πηγή ἐμπνευσης ὅλων τῶν ἐκφάνσεων τοῦ Τραχωτοῦ ρυθμοῦ εἶναι οἱ θαλάσσιοι ὀργανισμοί, τά ὄστρακα, οἱ πεταλίδες, τό ἀγκαθωτό στρείδι, ὁ κάβουρας ἢ καί ὁ ἀχινός χωρίς ἀγκάθια. Ἐνῶ στήν πρώτη φάση τῆς ἐμφάνισης τοῦ Τραχωτοῦ ρυθμοῦ οἱ σχεδιασμοί ἦταν ἀκανόνιστοι καί πίο τραχεῖς στήν συνέχεια καί κατά τήν ἐξέλιξή του, ὁ ρυθμός προσαρ-

70. Evans PMII, 454-460.

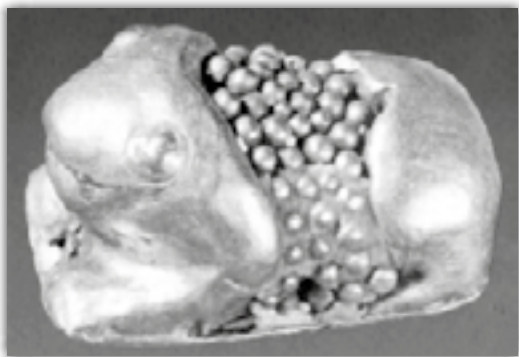
71. Vermeule 1983.

72. Πρωτοπαπᾶς Σ., ‘Φυσικές ἀρχαῖες Βαφές καί Τεχνολογία’, *Corpus* 23, 2000, 44-59.

μόστηκε στους γενικότερους κανόνες διακόσμησης που πρόσβευε ο Μινωικός πολιτισμός⁷³, δηλαδή την κανονικότητα και την ένδεδειγμένη προσοχή. Μάλιστα, άρχισαν να χρησιμοποιούνται τυπικά Μινωικά μοτίβα, γραπτά θέματα, γραπτές λευκές ή μελανές κηλίδες. Μολαταύτα, μπορεί η τεχνοτροπία του ρυθμού να δέσποζε λόγω της διαφορετικότητάς της, όμως δεν ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής ούτε στις νοικοκυρές που καλούνταν να ξεσκονίζουν τά έν λόγω δοχεία, αλλά και ούτε στους μελετητές καθώς τους φαίνονταν σκληρά και άκομψα στην διακόσμηση και δυσάρεστα στην άφή.

Άκρως διαδεδομένη στά οικιακά σκεύη ήταν η τεχνοτροπία του Σκοτεινού επί Άνοικτου, όπου διακοσμοῦνταν άπευθείας πάνω στά άγγεία άπλά θέματα σέ σκοτεινόχρωμη βαφή χωρίς στίλβωση⁷⁴. Παρότι δέν ήταν άρτια έκτελεσμένα —ή διακόσμηση είναι θαμπή και άμαυρή—, άγγεία αὐτῆς τῆς τεχνοτροπίας βρέθηκαν και στά άνάκτορα καθώς δέν παύει νά ακολουθεῖ τούς κανόνες τῆς Μινωικῆς τέχνης όπου ένα είδος διακόσμησης επιλέγεται νά κοσμήσει αντίκειμενα καθημερινῆς ζωῆς. Τό συγκεκριμένο είδος χαρακτηρίζεται από μιά στασιμότητα καθώς δέν διαφέρει πολύ από τά άκόσμητα άγγεία οικιακῆς χρήσης, όμως χρησιμοποιοῦνταν στίς έπαρχίες καθώς ίκανοποιοῦσαν τίς άνάγκες τῶν άπλῶν άνθρώπων.

Κατά τήν Μεσομινωική έποχή άναπτύχθηκε επίσης η σφραγιδογλυφία, μέ θέματα από τόν φυτικό κόσμο και τήν καθημερινότητα τῶν κατοίκων τά όποια έμφανίζονταν στην έπιφάνεια μέ τήν τεχνική του στροβιλισμοῦ. Πολλές από τίς σφραγίδες είχαν ιερογλυφικά σύμβολα ένῳ παράλληλα άναπτύχθηκε και η χρυσοχοΐα για τήν κατασκευή χρυσῶν και άσημένιων κοσμημάτων⁷⁵.

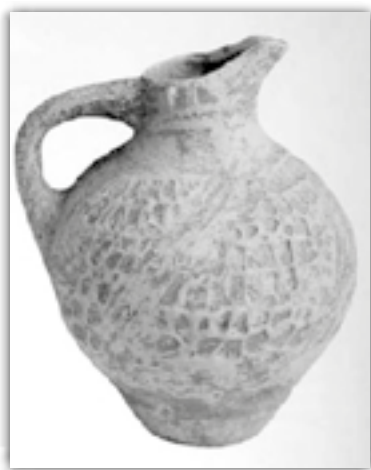

Χρυσή ψῆφος μέ λεπτή κοκκίδωση από τόν θολωτό τάφο στην Κουμάσα Μεσαράς.

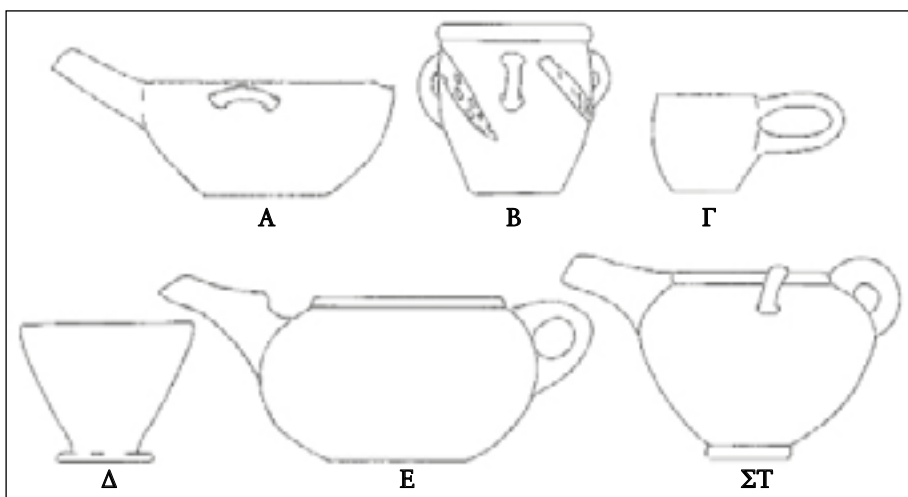
73. Άλεξίου 1964, 89.

74. Πρωτοπαπᾶς 2000.

75. Betancourt 1985, 104-130.

Πρόχους με τραχωτή διακόσμηση.

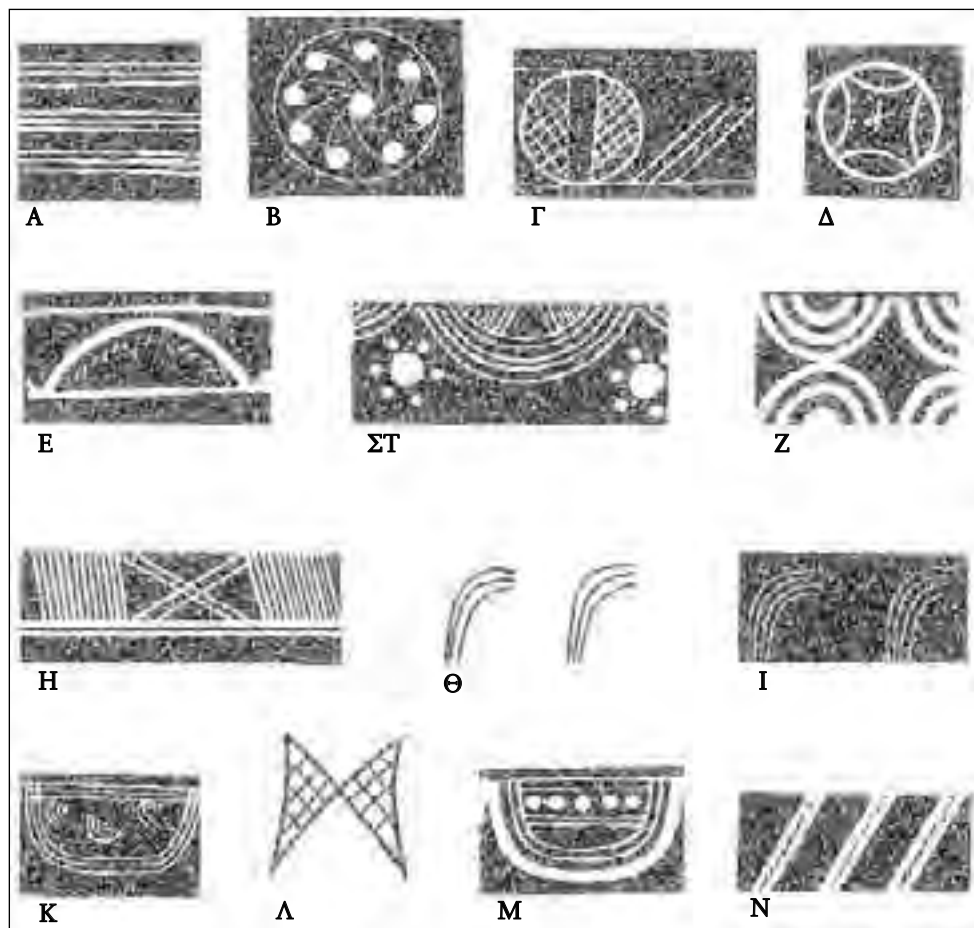

Άγγεία από τις Δρακόνες, ΜΜ Ια. Κλίμακα 1:3.

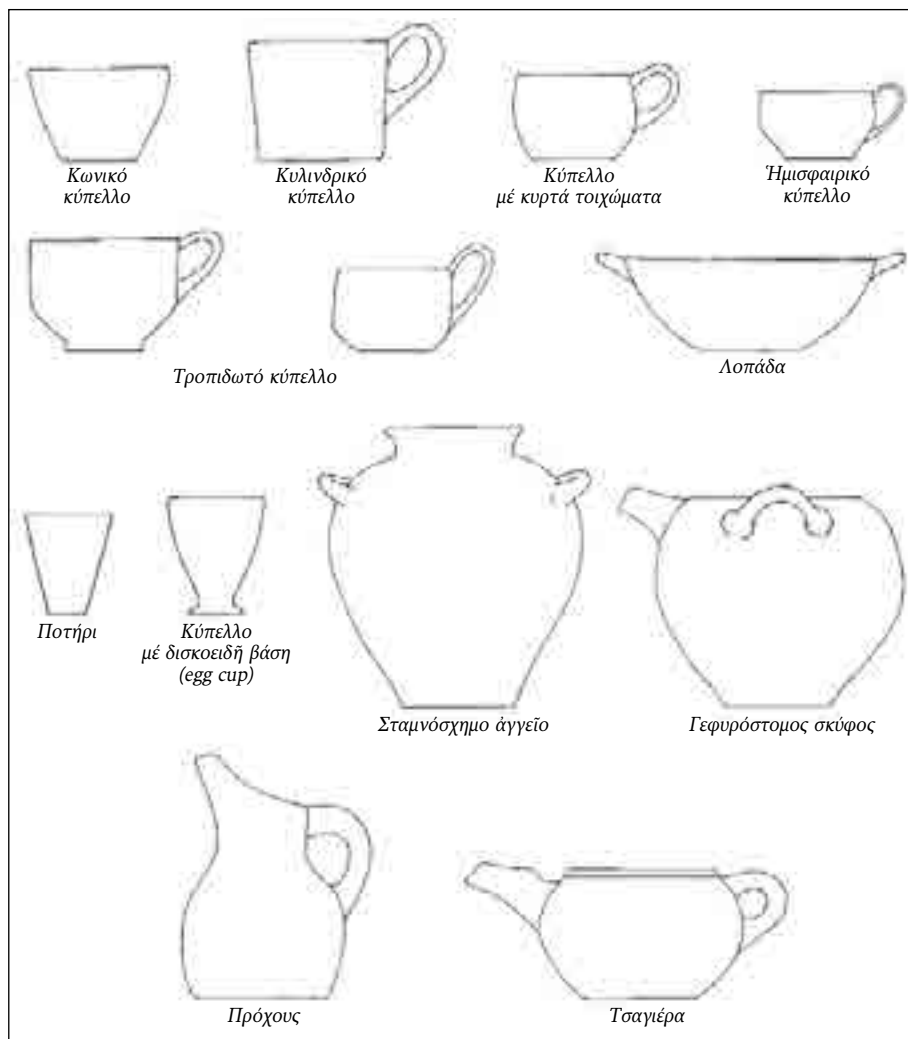
(Α) Σκύφος με προχή·

(Β) Πιθοειδές· (Γ) Κύπελλο· (Δ) Κωνικό κύπελλο· (Ε) Τσαγιέρα·

(ΣΤ) Γεφυρόστομος σκύφος.

Μεσομινωικά I διακοσμητικά θέματα.

Όνοματολόγιο ΜΜ Ι λεπτότεχνων αγγείων.

2.6 Μεσομινωική ΙΙ

Κατά την δεύτερη Μεσομινωική φάση τά ανάκτορα εξακολουθούν να παίζουν καθοριστικό ρόλο και η Κνωσός⁷⁶ με την Φαιστό βρίσκονται στην πιο ώριμη φάση τους. Ό έλκυστικός και μετέπει-

76. Ζώης 1996, 122.

τα γνωστός ως Καμαραϊκός ρυθμός εμφανίζεται και κυριαρχεί, ενώ συνεχίζει να υφίσταται ή τεχνοτροπία Σκοτεινού επί Άνοικτου κυρίως σέ σκεύη αποθηκευτικά και οικιακής χρήσης. Οί ρυθμοί πού παρακμάζουν είναι ο Έκχαρακτος και ο Τραχωτός. Χαρακτηριστικό στοιχείο αποτελεί ή διαφοροποίηση τών έργων πού συναντώνται στά ανάκτορα μέ εκείνα πού δημιουργούν οί αγγειοπλάστες στίς έπαρχίες. Στην Κνωσό, τά Μάλια και τήν Φαιστό τά έργα είναι κομψά και εξεζητημένα, ενώ στην έπαρχία ακολουθούν τήν πολυχρωμία του ρυθμού σέ συνδυασμό μέ τά διακοσμητικά σχέδια. ΜΜ II άντικείμενα ταξιδεύουν και στά νησιά του Αιγαίου, στην ήπειρωτική Έλλάδα, στην Αίγυπτο, τήν Έγγύς Άνατολή και τήν Κύπρο αλλά και στό βόρειο τμήμα του έλλαδικού χώρου. Τά δύο κυρίαρχα είδη τής έποχής παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές. Η καμαραϊκή κεραμική ως πρότυπο δισδιάστατης διάταξης υποστηρίζει τά κομψά και διακοσμητικά θέματα. Από τήν άλλη, ο ρυθμός Σκοτεινού επί Άνοικτου δέν έχει καμία σχέση μέ τήν πολυχρωμία αλλά είναι απλή και άμεση χωρίς νά έπιτελείται σχολαστικότητα και προσοχή στην λεπτομέρεια κατά τήν διαδικασία ύλοποίησης τών έργων. Άνάμεσα στους δύο έκ διαμέτρου αντίθετους ρυθμούς βρίσκεται μία πληθώρα μέτρων αγγείων τά όποια είναι δημιουργήματα του μέσου τεχνίτη τά όποια προορίζονται για τήν καθημερινή χρήση τών νοικοκυριών και τών κατοίκων τής έπαρχίας. Τά μοτίβα είναι

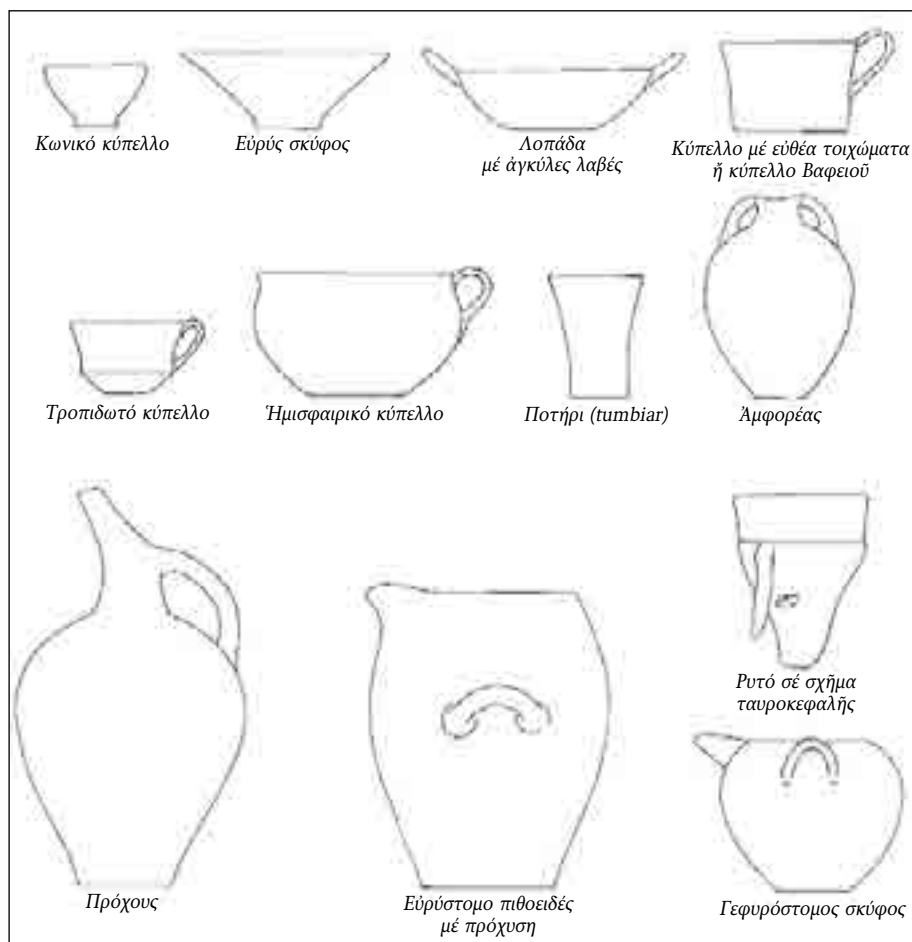

Άριστερά: Πήλινη πρόχους του ρυθμού Σκοτεινού πάνω σέ Άνοικτό τής τρίτης Προανακτορικής. Από τήν Τρυπητή.
Δεξιά: Πήλινη πρόχους του Τραχωτού ρυθμού. Από τήν Τρυπητή.

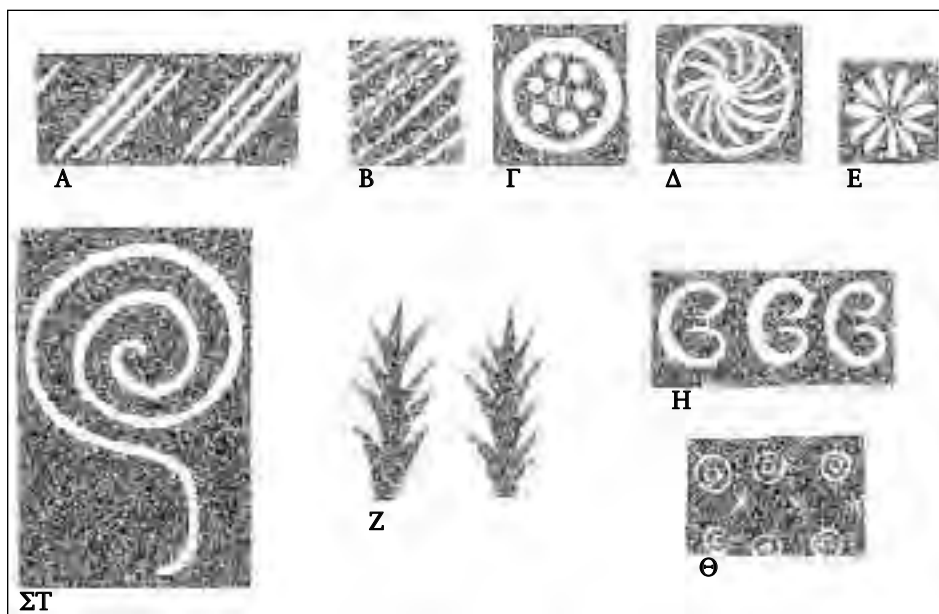

Λίθινο φωλεόσχημο κύπελλο, δημοφιλές μεταξύ τής Πρωτομινωικής II και τής Μεσομινωικής I/II.

άπλα καί λευκά σέ σκοτεινό βάθος. Ἐπίσης συναντᾶ κανεῖς ἕναν ἀξιόλογο ἀριθμό ἀπό ἀγγεῖα ἀκόσμητα γιά ἀποθηκευτικούς χώρους καί κατανάλωση τροφίμων. Μάλιστα τά χονδροειδή αὐτά ἀγγεῖα εἶναι πολύ περισσότερα ἀπό ἐκεῖνα τῆς καμαραϊκῆς κεραμικῆς μῆς καί ἦταν πιό χρήσιμα στίς ἀνάγκες τίς καθημερινῆς ζωῆς. Τά μαγειρικά σκεύη εἶναι ἐπίσης ἀναπόσπαστο κομμάτι τῆς ζωῆς τῶν Μινωιτῶν γιά αὐτό καί ὑπάρχει πληθώρα ἀπό ἀβαθῆ σκεύη καί βαθιά ἀγγεῖα τά ὁποῖα συχνά στηρίζονται σέ πόδια.

Ὄνοματολόγιο ΜΜ II λεπτότεχνων ἀγγείων.

Μεσομινωικά Ια διακοσμητικά θέματα.

2.7 Μεσομινωική ΙΙΙ

Όπως συνηθίζεται νά συμβαίνει σέ όλες τίς έκφάνσεις τής ζωής ἔτσι καί στήν τέχνη τήν ἀπόλυτη λαμπρότητα ἀκολουθεῖ ἡ πτώση καί ἡ στασιμότητα. Ἀφοῦ λοιπόν ἡ κεραμική ἄγγιξε τήν κορυφή μέ τά ἔργα καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ, τά ὁποῖα ἀντανακλοῦσαν ὅλο τό μεγαλεῖο πού ἐξέπεμπε ὁ Μινωικός πολιτισμός ἐπῆλθε ἡ στασιμότητα καί ἡ ὀπισθοδρόμηση⁷⁷. Όπως γράφει ὁ Betancourt⁷⁸ Ἄν ἐξαιρεθεῖ ἓνα εἶδος λεπτότεχνης κεραμικῆς πού ὀνομάζεται Πτυχωτός ρυθμός καθώς καί ὀρισμένες ἀκόμη κατηγορίες κεραμικῆς, τό μεγαλύτερο μέρος τῶν κεραμικῶν προϊόντων τής ΜΜ ΙΙΙ παρουσιάζει μιὰ πρωτοφανῆ καί ἀκόμη ἀνεξήγητη ὀπισθοδρόμηση, τόσο στήν τεχνοτροπία ὅσο καί στήν τεχνολογία. Ἡ κεραμική αὐτή τήν περίοδο εἶναι χαμηλῆς ποιότητας, διακοσμημένη βιαστικά καί ἀκόμα καί τό ψήσιμο εἶναι ἀτελές. Τό λευκό ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους συνεχι-

77. Faure 1976.

78. Betancourt 1985, 151.

ζεται, αλλά ή πολυχρωμία τών προηγούμενων έτών δέν υίοθετείται πιά, καθώς έκτός από τό έρυθρό χρώμα πού χρησιμοποιείται για νά καλύψει μικρές λεπτομέρειες, τό βυσσινί, τό κίτρινο καί τό πορτοκαλί πού έκαναν καί τό πιό αδιάφορο άγγείο νά μοιάζει άρτιο, έγκαταλείπονται. Η ΜΜ ΙΙΙ περίοδος διακρίνεται κυρίως γύρω από τήν Κνωσό καί τήν Φαιστό⁷⁹. Στην Φαιστό μάλιστα φαίνεται πώς ύπήρξε κάποια καταστροφή ή όποία έφερε διάφορες άρχιτεκτονικές μεταβολές έφόσον τό ανάκτορο έπρεπε νά οίκοδομηθεί ξανά. Στην κεντρική Κρήτη ή τεχνοτροπία άκολούθησε έντελώς άλλη κατεύθυνση από εκείνη του καμαραϊκού ρυθμού. Τά μοτίβα είναι άπλά, τά χρώματα έλάχιστα καί τό τελικό άποτέλεσμα δείχνει σαν νά μήν έχει περάσει από ιδιαίτερη έπεξεργασία. Τά λεπτά τοιχώματα τά όποία ήταν δημοφιλή μέ τήν έφεύρεση του τροχού δέν είναι έμφανή πιά στά άγγεία της έποχής καθώς άνευρέθηκαν κυρίως άγγεία μέ χονδρά τοιχώματα καί έντονες αύλακώσεις πού δείχνουν ότι οι τεχνίτες δέν άκολουθοΰσαν κατά γράμμα τήν διαδικασία λείανσης τών άγγείων. Επίσης ό πηλός δέν είναι πιά τόσο καθαρός.

Ό Evans⁸⁰ πίστευε ότι οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν περισσότερο μεταλλικά άγγεία καί γι' αυτό δέν κατασκεύαζαν πιά τά ώραία λεπτότεχνα καί προσεγμένα άγγεία της ΜΜ ΙΙ περιόδου. Ένδεχομένως όμως οι καταστροφές πού υπέστησαν τά ανάκτορα από κάποιο ισχυρό σεισμό, μείωσαν τά έργαστήρια τά όποία παρήγαν τά κομψοτεχνήματα της προηγούμενης περιόδου. Οι αύξημένες καθημερινές άνάγκες τών κατοίκων δέν άφηναν τό περιθώριο για χρονοβόρες διαδικασίες όσον αφορά τήν κατασκευή τών άγγείων καί ένδεχομένως για αυτό τόν λόγο νά δόθηκε έμφαση στην ποσότητα καί όχι στην ποιότητα. Ακόμα, γίνεται φανερή ή τάση της υίοθέτησης μιās πιό άπλης τεχνοτροπίας έν άντιθέσει μέ τίς πομπώδεις καί ύπερβολικές άπαιτήσεις τών καμαραϊκών άγγείων. Όπως είναι φυσικό άνάλογα μέ τίς άνάγκες κάθε έποχής ανακαλύπτονται νέα σχήματα καί είδη άγγείων καί παράλληλα έγκαταλείπονται άλλα πιό παρωχημένα τά όποία ένδεχομένως επανέρχονται σέ άλλες μετέπειτα περιόδους. Στην παρούσα φάση τά μικρά λεπτότεχνα κωνικά ή τροπιδωτά κύπελλα άντικαθίστανται από χονδροειδή μεγάλα, κωνικά κύπελλα μέ εύθέα έσω ή έξω νεύοντα

79. Betancourt 1985, 151.

80. Evans 1921, 553.

χείλη. Τά γεφυρόστομα άγγεΐα καμαραΐκοϋ ρυθμοϋ μέ σφαιρικά σώματα δέν προτιμῶνται πιά καί τά γεφυρόστομα γίνονται τώρα ψηλότερα μέ τά σώματά τους νά μειώνονται καί νά στενεύουν πρός τήν βάση. Ὡς τυπικά σχήματα τά ὁποῖα εξακολουθοϋν νά υφίστανται εἶναι τά πιθοειδῆ καί οἱ πρόχοι σέ πολλές μορφές, οἱ άμφορεῖς ἀλλά καί ρυτά σέ διάφορα σχήματα. Σέ γενικότερο πλαίσιο, μέ τίς ἐξελίξεις πού ἐπῆλθαν δέν ἦταν ἀκόμα σαφής ἡ νέα κατεύθυνση πού θά ἔπαιρνε ἡ τέχνη γιά αὐτό καί ὑπῆρχαν διάφορες ἀντικρουόμενες μεταξύ τους τάσεις ἡ κάθε μία ἀπό τίς ὁποῖες μπορούσε ἐν δυνάμει νά καταστεῖ μετέπειτα καθοριστικῆς σημασίας γιά τήν πρόοδο τῆς κεραμικῆς.

Ἡ πρώτη ἀπό αὐτές ἐπιτάσσει τήν ἀπλούστερη μορφή τῶν ἀγγείων, ἐρχόμενη σέ ἀντίθεση μέ τά σύνθετα μοτίβα, σχήματα καί διακοσμῆσεις τῆς καμαραϊκῆς τεχνοτροπίας. Ἐδῶ τά άγγεΐα παραμένουν λεπτότεχνα, ὅμως ἡ ὄψη τους εἶναι πιό ἀπλή καί ἡσυχη μακριά ἀπό τίς ἐπιδεικτικές μορφές τῶν προηγούμενων ἐτῶν.

Ἡ δεύτερη τάση βρίσκεται στόν ἀντίποδα τῆς πρώτης ἀπλῆς μορφῆς τῶν ἔργων καί εἶναι εἰκονιστική. Ὑπάρχει ἄμεση ἔμπνευση ἀπό τά φυσικά τοπία γιά αὐτό καί παρατηροῦνται ζωγραφισμένα κρίνα, φοῖνικες, ζῶα πολλές φορές λευκά σέ σκοτεινό βάθος, δίνοντας μιá ἄλλη αἴσθηση, πιό εἰδυλλιακή, ἐντελῶς καινούρια.

Ἡ τρίτη τάση ἔχει ὡς κύριο ἐκπρόσωπο τόν πτυχωτό ρυθμό Χελωνίου ἀλλά καί τήν τεχνοτροπία σκοτεινοῦ ἐπὶ ἀνοικτοῦ. Ἡ ἔντονα στίλβωμένη ἐπιφάνεια μέ τήν ἐρυθρή καί καστανή διακόσμηση εἶναι ἡ συνηθέστερη στίλπνη κεραμική. Ἡ στίλβωση προσφέρει σκληρότητα καί ἀνθεκτικότητα στήν ἐπιφάνεια, ἡ ὄπτηση εἶναι καλή καί δέν χάνει τήν λαμπερή καί ὁμορφη ἐμφάνιση. Τά θέματα πού ἐντοπίζονται εἶναι κυματοειδῆ, ὀριζόντιες ταινίες, καί ὁμάδες ἀπό παράλληλες, ἀκανόνιστες γραμμές πού λέγονται ἀλλιῶς καί πτυχώσεις ‘χελωνίου’ καθὼς θυμίζουν τό κέλυφος τῆς χελώνας⁸¹.

Παρά τήν ποιότητα πού συχνά δέν ἦταν ἐκείνη τῆς ΜΜ ΙΙ περιόδου, ἡ παραγωγή φαίνεται ὅτι αὐξήθηκε τόσο ὥστε νά ἐξάγεται σέ πολλές θέσεις τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας. Ἐχει βρεθεῖ στήν Λακωνία, στήν Ἀργολίδα, ἀλλά καί σέ πολλά νησιά τοῦ Αἰγαίου, ὅπως στά Κύθηρα, στήν Μῆλο, στήν Κέα, στήν Θήρα⁸².

81. Betancourt 1985, 151-163.

82. Betancourt 1985, 162.

ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΓΓΕΙΩΝ ΤΗΣ ΜΕΣΟΜΙΝΩΙΚΗΣ ΙΙΙ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

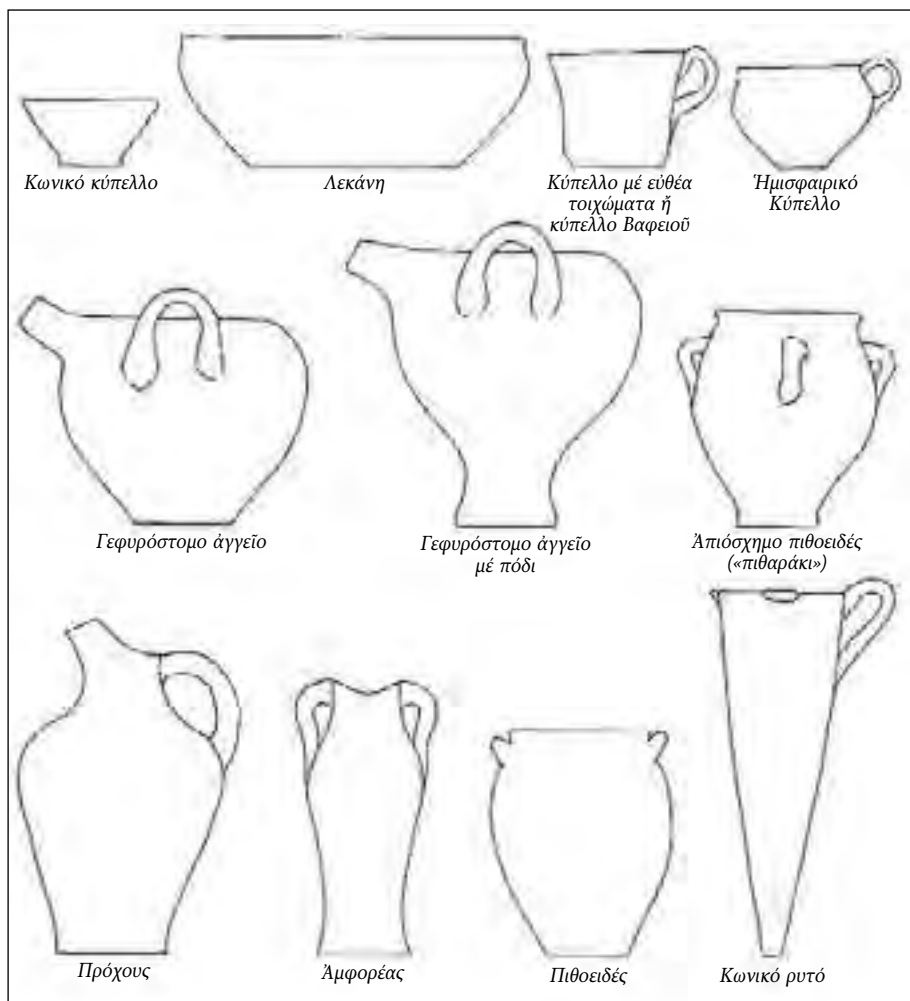
Τό «άγγεϊο τῶν κρίνων» εἶναι διακοσμημένο μέ ὠραίους λευκοὺς κρίνους, πού θυμίζουν πολύ τήν τοιχογραφία τῶν κρίνων τῆς Ἄμνισοῦ. ΜΜ ΙΙΙ – ΥΜ Ι. Ἀπό τό ἀνάκτορο τῆς Κνωσοῦ.

Κύπελλο μόνωτο μέ διακόσμηση τοῦ 'πτυχωτοῦ ρυθμοῦ τοῦ χελωνίου'. Ἀπό σπηλαιώδη τάφο τῆς λιμενικῆς πόλης τῆς Κνωσοῦ στόν Πόρο Ἡρακλείου.

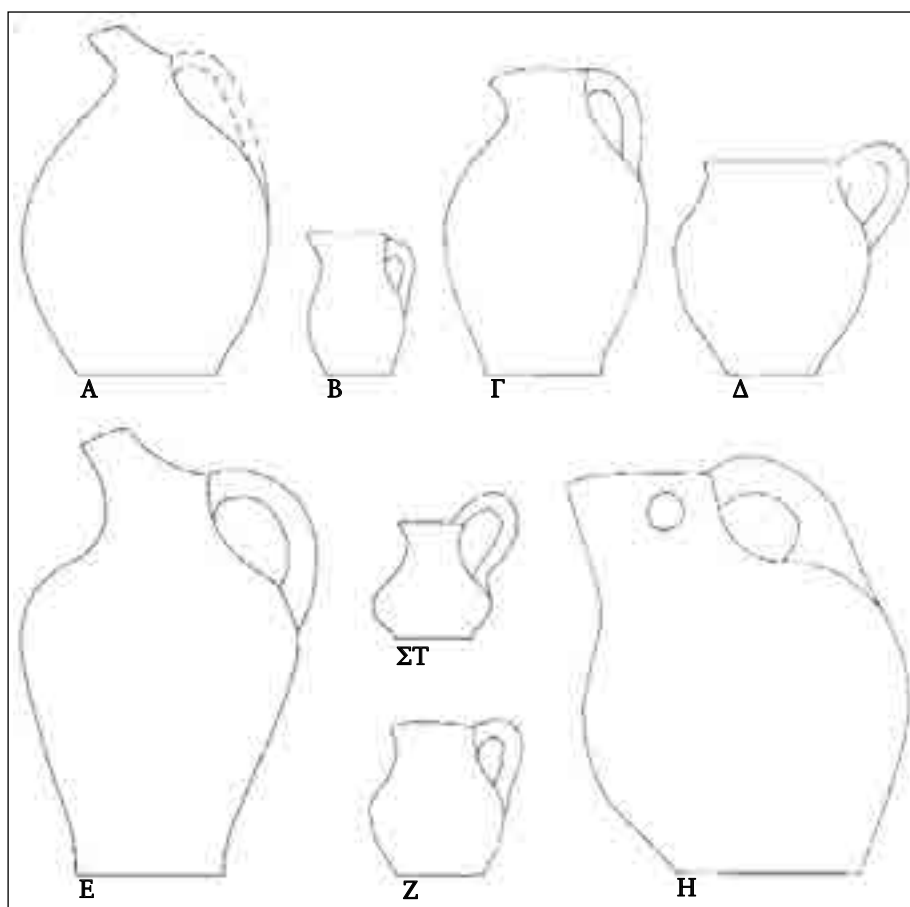
Φλασκί μέ διακόσμηση τοῦ μετακαμαραϊκοῦ ρυθμοῦ. Ἀπό τήν Ζάκρο.

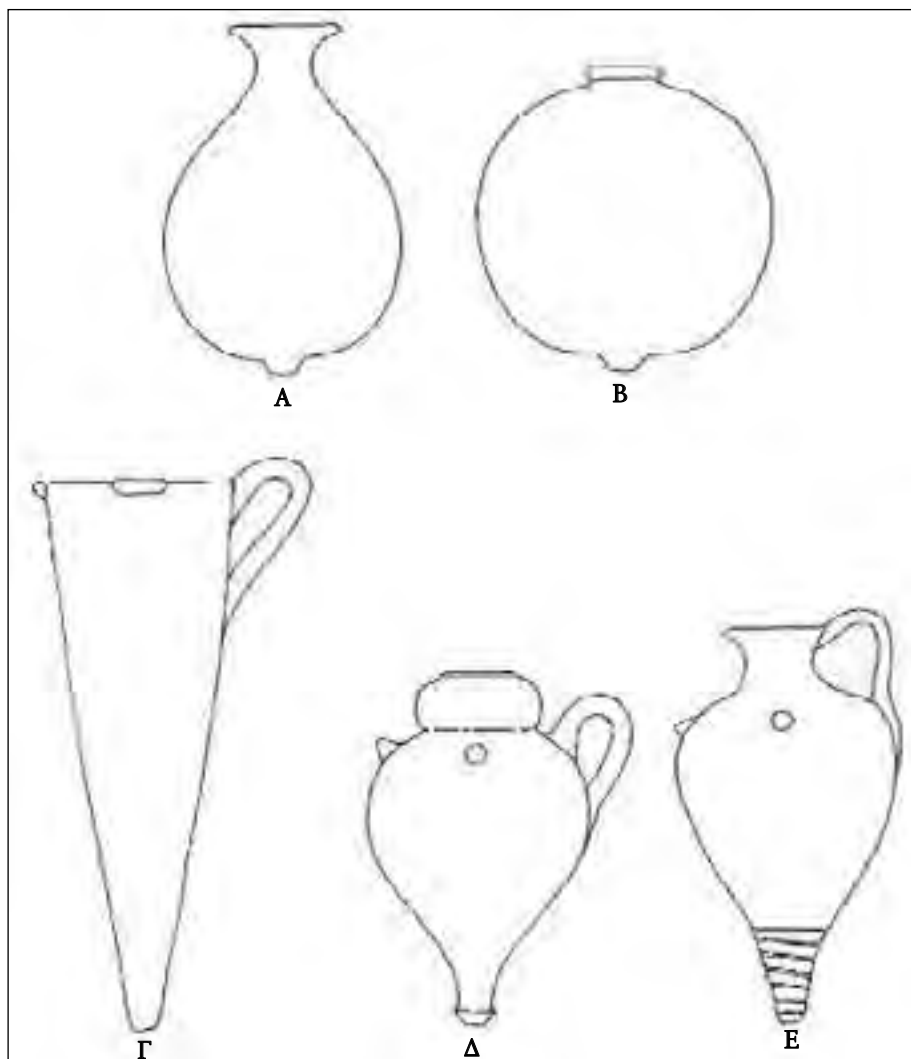
Όνοματολόγιο ΜΜ ΙΙΙ λεπτότεχνων ἀγγείων.

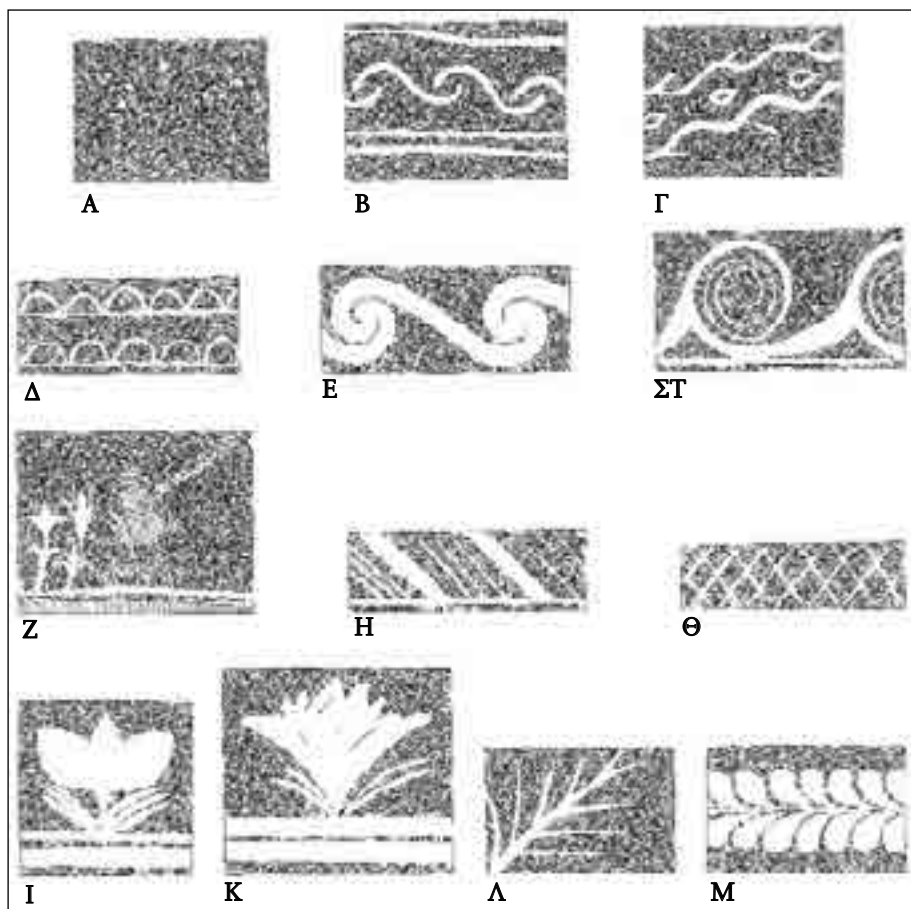
Τομές ΜΜ ΙΙΙ κωνικῶν κυπέλλων ἀπὸ τὸν Κομμό.
Εἶναι σαφές τὸ πολὺ μεγαλύτερο ἀπ' ὅτι κατὰ τὴν ΜΜ ΙΙβ
πάχος τῶν τοιχωμάτων τους. Κλίμακα 1:9.

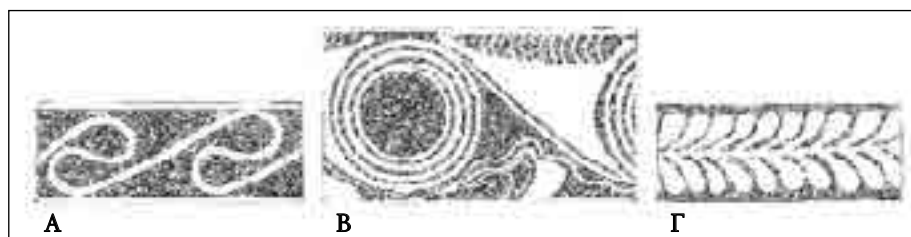
Σχηματολόγιο Μεσομινωικῶν ΙΙΙ πρόχων.

Τό εὔρος τῶν ΜΜ ΙΙΙ σχημάτων ρυτῶν τοῦ Κομποῦ. Κλίμακα 1:9.

Μεσομινωικά ΙΙΙ διακοσμητικά θέματα από την κεντρική Κρήτη.

Μεσομινωικά ΙΙΙ – Ύστερομινωικά Ια διακοσμητικά θέματα
από την Παχιάμμο της ανατολικής Κρήτης.

2.8 Ύστερομινωική Ια, Ιβ περίοδος

Τήν Ύστερη Έποχή τοῦ Χαλκοῦ ὁ Μινωικός πολιτισμός φτάνει στό ἀπόγειό του σέ ὅλους τούς τομεῖς. Ὁ ἀριθμός τῶν ἀναγνωρισμένων καί ἀνασκαμμένων οἰκισμῶν (ἀνακτορικῶν καί μὴ) ὑποδηλώνει αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ ὁ ὁποῖος εὐημεροῦσε πιθανόν κάτω ἀπό μία ἐνιαία ἐξουσία. Ἡ μνημειώδης ἀρχιτεκτονική τῶν ἀνακτόρων καί τῶν οἰκῶν γύρω ἀπὸ αὐτά ἀλλά καί οἰκῶν στήν ἐνδοχώρα καί στά παράλια δείχνουν τό τεχνικό καί καλλιτεχνικό ἐπίπεδο τῶν Μινωιτῶν καί παραπέμπουν σέ μία ἐποχή πού ἐπικρατοῦσε εἰρήνη καί ἀσφάλεια. Ἄν κρίνουμε ἀπὸ τήν κεραμική πού ἔχει ἐντοπιστεῖ σέ ὅλους τούς οἰκισμούς θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι ἡ Κνωσός ἦταν ὁ ἡγέτης καί τό κέντρο παραγωγῆς καί διακίνησης τεχνικῶν καί τεχνολογικῶν ἐπιτευγμάτων, καί καλλιτεχνικῶν τάσεων.

Σύμφωνα μέ τόν Betancourt⁸³ ἡ ΥΜ Ι περίοδος ἀρχίζει ὅταν διαδίδονται οἱ σπεῖρες καί τά φυτικά θέματα μέ σκοτεινόχρωμη, στυλ-πνή βαφή⁸⁴. Οἱ παλαιότερες τεχνοτροπίες παραμερίζονται καί υιοθετοῦνται νέες καί πιό δημιουργικές τεχνικές. Τά φυτικά στοιχεῖα πού ἀναπαρίστανται μεταδίδουν μιὰ αἴσθηση χαρᾶς, ἐνθουσιασμοῦ καί κίνησης. Οἱ εἰκόνες δέν εἶναι στατικές, ἀλλά δίνεται ἡ ἐντύπωση ὅτι τά φύλλα καί τά πέταλα τῶν ἀνθέων κινοῦνται ἀπὸ τό φύσημα τοῦ ἀνέμου. Αὕτῃ ἡ νέα τάση ἀποδίδεται ἀπὸ πολλούς μελετητές στήν τέχνη τῆς τοιχογραφίας καί τῆς ἐπιρροῆς τῶν ἀγγειογράφων ἀπὸ τίς μνημειώδεις ἀναπαραστάσεις τῶν μινωικῶν τοιχογραφιῶν. Σέ αὐτές δέν μοιάζει μόνο ἡ θεματολογία ἀλλά καί ὅλη ἡ αἴσθηση τῆς κίνησης πού μεταφέρεται ἐξίσου στίς τοιχογραφίες. Γιά παράδειγμα τά κρίνα πάνω στό ἀγγεῖο ... ἀπὸ τήν Κνωσό (ΥΜ Ια περίοδος) θυμίζουν ἔντονα τά κρίνα στίς τοιχογραφίες στήν βίλλα τῆς Ἀμνισοῦ.

Τά σχήματα τῶν ἀγγείων παραμένουν τά ἴδια μέ τά πιό κοινότυπα νά εἶναι τά κωνικά κύπελλα⁸⁵, οἱ πρόχοι σέ πολλές παραλλαγές ἀλλά καί οἱ ἡμισφαιρικοί τύποι κυπέλλων. Τά εἶδη οἰκιακῆς χρή-

83. Betancourt 1985, 176.

84. Ύστερομινωική περίοδος (1560-1050 π.Χ.), διαθέσιμο ἐδῶ https://projects.ics.forth.gr/isl/yppo_site/fokas/istorika_stoixeia/ysterominwikh.html

85. Wiener 1984. Betancourt 1985, 177.

σης είναι άκόσμητα, αλλά καλοσχηματισμένα, παραμένοντας απολύτως λειτουργικά.

Τά μεγάλα αποθηκευτικά πιθάρια συνεχίζουν να είναι χειροποίητα και τά σχήματα και ή διακόσμησή τους είναι παρόμοια με εκείνα της ΜΜ ΙΙΙ περιόδου. Γι' αυτό είναι δύσκολο να χρονολογηθούν με ακρίβεια. Συνήθως διακοσμοούνται με λεπτές ταινίες πηλού στην επιφάνεια του αγγείου που φέρουν έγχαράξεις. Τά μαγειρικά σκεύη, όπως ή τριποδική χύτρα, συνεχίζουν την ΜΜ ΙΙΙ παράδοση αλλά χρησιμοποιούνται τώρα και άβαθη πινάκια και δίσκοι⁸⁶.

Κατά την ΥΜ Ια επικρατούν και άκμάζουν οί σπείρες, οί ρόδακες και οί φυλλοφόρες ταινίες⁸⁷. Τά στοιχεία αυτά διευθετούνται σε ζώνες στην επιφάνεια του αγγείου. Η διακόσμηση σκοτεινό επί άνοικτού χρησιμοποιείται για φυτικά κοσμήματα, αλλά παράλληλα χρησιμοποιείται άκόμα και ή λευκή βαφή⁸⁸. Ο πτυχωτός ρυθμός χελωνίου γίνεται τώρα πολύ κοινός κυρίως σε κύπελλα και σκύφους⁸⁹. Τά ρυτά περιλαμβάνουν τόν κωνικό τύπο, τόν σφαιρικό, σε σχήμα αύγου στρουθοκαμήλου αλλά και σε σχήμα ζώων, όπως τό ρυτό από τά Γουρνιά (δωμάτιο C 58) σε σχήμα κεφαλής ταύρου⁹⁰. Τά σχέδια πάνω στα άγγεία είναι συχνά πολύπλοκα και καταλαμβάνουν όλόκληρο τό άγγείο. Η λευκή και ή έρυθρά βαφή χρησιμοποιούνται για να τονίζονται οί λεπτομέρειες και συχνά επιθέτουν σειρές από λευκές στιγμές ή λευκές κυματοειδείς γραμμές πάνω στις σκοτεινόχρωμες ταινίες.

Τά ΥΜ Ια άγγεία από την Κρήτη φτάνουν στην Θήρα⁹¹, την Κύπρο αλλά και στις Μυκήνες στους Λακκοειδείς τάφους⁹². Πολλά άγγεία ως προς τό σχήμα και την διακόσμηση, προϊόντα πιθανόν από τό ίδιο έργαστήριο, βρέθηκαν θαμμένα μέσα στην ήφαιστειακή τέφρα του Άκρωτηρίου της Θήρας. Για παράδειγμα άγγεία από τό δωμάτιο C 58 τών Γουρνιών⁹³ ή από τά Ίερά Θησαυροφυλάκια⁹⁴.

86. Betancourt 1985, 182.

87. Betancourt 1985, 182.

88. Betancourt 1985, 184.

89. Betancourt 1985, 184.

90. Hawes 1908. Betancourt 1985, 184.

91. Μαρινάτος 1968-1976. Μαρθάρη 1990.

92. Μυλωνάς 1972-1973.

93. Hawes 1908. Μαρινάτος 1968-1976. Ντούμας 1975. Μαρθάρη 1990 και 1993.

94. Platon 1973, 241-253. Warren and Hankey 1989, 73. Panagiotaki 1998. 1999, 136-142.

Άγγεϊα επίσης πολύ ὅμοια μέ ἐκεῖνα ἀπό τά Ἱερά Θησαυροφυλάκια βρέθηκαν στούς Λακκοειδεῖς τάφους τῶν Μυκηνῶν⁹⁵.

Τήν περίοδο αὐτή καταστρέφεται τό νησί τῆς Θήρας ἀπό τήν ἔκρηξη τοῦ ἡφαιστείου της. Οἱ ἐπιπτώσεις στήν μινωική Κρήτη (καθώς καί σέ ὅλο τό Αἰγαῖο καί τά Μικρασιατικά παράλια) θά πρέπει νά ἦταν ἀρκετά μεγάλης κλίμακας, εἰδικά μέ τήν πτώση τέφρας στό βορειοανατολικό τμήμα της καί τό πιθανό τσουνάμι πού θά πρέπει νά κατέστρεψε τό ναυτικό της. Τά εὐρήματα ἀπό τό κεντρικό ἱερό στό ἀνάκτορο τῆς Κνωσοῦ ἐνταφιασμένα τελετουργικά μέσα στά Ἱερά Θησαυροφυλάκια, ἴσως μᾶς δίνουν μία εἰκόνα τοῦ τί συνέβη στό ἀνάκτορο⁹⁶, ἀλλά καί τόν σεβασμό τῶν Μινωιτῶν στά ἱερά τους. Παρόλες τίς ζημιές πού προκάλεσε ἡ ἔκρηξη τοῦ ἡφαιστείου τῆς Σαντορίνης στήν κοντινὴ Κρήτη, ὑλικές καί ψυχολογικές, ἡ πολιτισμική καί καλλιτεχνική εξέλιξη τοῦ νησιοῦ δέν σταμάτησε.

Κατά τό δεύτερο μισό τῆς ΥΜ Ι περιόδου, τήν ΥΜ Ιβ, συνεχίζει ἡ παράδοση τῆς ΥΜ Ια ἀλλά προστίθενται νέα στοιχεῖα ὡς πρὸς τό σχῆμα τῶν ἀγγείων καί τήν διακόσμηση δίνοντας ἔτσι τήν δυνατότητα στούς εἰδικούς νά μιλήσουν γιά μία νέα τάση πού ἀποκαλοῦν Ἑιδική Ἀνακτορική παράδοση⁹⁷. Ἡ Εἰδική Ἀνακτορική παράδοση διακρίνεται βάσει τῆς εἰκονογραφίας σέ τέσσερις ρυθμούς: τόν φυτικό (ἢ ρυθμό χλωρίδας), τόν θαλάσσιο, τόν ἀφηρημένο καί γεωμετρικό καί τόν ἐναλλασσόμενο ρυθμό. Ἀγγεῖα αὐτοῦ τοῦ ρυθμοῦ ἀπαντοῦν σέ ὅλη τήν Κρήτη, παρουσιάζοντας ἔτσι μία ἐνιαία εἰκόνα⁹⁸. Ἡ τεχνοτροπία ἴσως ξεκινᾷ ἀπό τήν Κνωσό καί ὑπάρχουν διάφορες ἀπόψεις σχετικές μέ τήν ἀποστολή τους ἀπό τό κέντρο παραγωγῆς σέ ὅλη τήν Κρήτη ἢ τήν ἀποστολή περιοδεύοντων τεχνιτῶν πού ἀνῆκαν στό κεντρικό ἐργαστήριο στήν Κνωσό⁹⁹.

Ἐπειδὴ συχνά μπορεῖ νά συνυπάρχουν στό ἴδιο ἀγγεῖο στοιχεῖα δύο ἢ περισσότερων ρυθμῶν ἐδῶ θά μιλήσουμε γιά τούς δύο βασικούς ρυθμούς, δηλαδή τόν φυτικό καί τόν θαλάσσιο.

Τά σχήματα τῶν ἀγγείων βασίζονται ἀφενός στό σχηματολόγιο τῆς ΥΜ Ια καί ἀφετέρου σέ μεταλλικά πρότυπα. Οἱ γραμμές τῶν

95. Panagiotaki 1998 καί 1999.

96. Panagiotaki 1999.

97. Betancourt 1985, 196.

98. Betancourt 1985, 188-189.

99. Popham 1967, 339. Mountjoy 1974α καί 1974β. Betancourt 1985, 196-197.

ἀγγείων εἶναι ‘σφικτές, ἐκλεπτυσμένες καί ἐξεζητημένες’¹⁰⁰. Ἀναπτύσσεται ἓνα νέο σχῆμα ρυτοῦ, τό ὡοειδές ρυτό, ἐπηρεασμένο ἴσως ἀπό τό αὐγὸ στρουθοκαμήλου καί τὰ ΥΜ Ι σφαιρικά ρυτά, ἀλλὰ τώρα τό σχῆμα ἔχει ἐπιμηκυνθεῖ καί συχνά φέρει δακτύλιο στήν βάση τοῦ λαιμοῦ (στό σημεῖο ἔνωσης λαιμοῦ καί σώματος) πού παραπέμπει στήν μεταλλοτεχνία. Τό ἀγγεῖο εἶναι ἰδιαίτερα κομψό. Ἐπίσης ὁ ψευδόστομος ἀμφορέας εἶναι πιεσμένος σφαιρικός, οἱ πρόχοι μέ κυκλικό στόμιο καί πλατὺ ἐπίπεδο χεῖλος ἀπαντοῦν τώρα σέ διάφορες παραλλαγές. Εἶναι σημαντικό τό ὅτι στήν ἴδια κλίμακα σχημάτων ἀπαντοῦν Θαλάσσιος, Φυτικός καί Ἀφηρημένος ρυθμός, ὑποδεικνύοντας ἓνα στενὰ συνδεδεμένο σύνολο’¹⁰¹.

Ἡ κεραμική τῆς Εἰδικῆς Ἀνακτορικῆς παράδοσης φαίνεται νά ἐπηρεάζεται ἀπό τήν τοιχογραφία περισσότερο ἀπό ὅτι τὰ καλλιτεχνήματα σέ μικρογραφική κλίμακα, ὅπως οἱ σφραγίδες. Ὁ κεραμίστας μπορεῖ νά ἀντιγράψει θέματα ἀπό τίς τοιχογραφίες ἐπειδὴ οἱ ἐπιφάνειες τῶν ἀγγείων εἶναι ἀρκετά μεγάλες.

Τὰ ἀγγεῖα πού διακοσμοῦνται μέ φυτικά σχέδια (φυτικός ρυθμός) παρουσιάζουν ἓνα εὐχάριστο ἀποτέλεσμα, ὅμοιο μέ ἐκεῖνο πού αἰσθάνεται κάποιος ὅταν βλέπει μία τοιχογραφία μέ ὠραῖα ἄνθη καί φυτά. Οἱ Popham¹⁰² καί Betancourt ἔχουν προχωρήσει τόσο στήν μελέτη τῶν φυτικῶν κοσμημάτων συγκεκριμένων ἀγγείων πού ἔχουν ἀναγνωρίσει τό ‘χέρι’ καλλιτεχνῶν σέ διαφορετικά ἀγγεῖα. Ὁ Popham ἀποκαλεῖ τόν κεραμίστα-ζωγράφο (ἂν καί δέν εἶναι δυνατόν νά ξέρουμε ἂν ὁ κεραμίστας ὁ ἴδιος ζωγράφιζε τὰ διακοσμητικά θέματα στήν ἐπιφάνεια τῶν ἀγγείων) συγκεκριμένων συνθέσεων μέ φυτικά θέματα ‘Ζωγράφο τῶν Κλάδων Ἑλαίας’ (Olive Spray Painter) καί ὁ Betancourt¹⁰³ ἀναγνωρίζει τόν ‘Ζωγράφο τῶν Καλαμοειδῶν’. Καλαμοειδῆ, φύλλα καί ἄνθη ἐλιάς, φύλλα κισσοῦ, ἄνθη κρόκου καί κρίνου εἶναι τὰ ἀγαπημένα θέματα στά ἀγγεῖα τοῦ φυτικοῦ ρυθμοῦ.

Τὰ ἀγγεῖα τοῦ θαλάσσιου ρυθμοῦ συμπληρώνουν τήν τάση τῶν Μινωιτῶν νά διακοσμοῦν ἔργα τέχνης κατασκευασμένα ἀπό διαφορετικές ὕλες (λίθινα, ἐλεφάντινα, ἀπό φαγεντιανή καί γυαλί) μέ θαλάσσιους ὁργανισμούς. Οἱ ὁργανισμοὶ περιλαμβάνουν τρίτωνες, ἀργο-

100. Betancourt 1985, 196.

101. Betancourt 1985, 200.

102. Popham 1967, 341.

103. Betancourt 1976a.

ναῦτες, χταπόδια ἀλλά καί φύκια¹⁰⁴. Ἀσφαλῶς πάλι οἱ τοιχογραφίες τῆς ΥΜ Ια περιόδου θά ἐνέπνευσαν τοὺς κεραμίστες-ζωγράφους κεραμικῆς τοῦ θαλάσσιου ρυθμοῦ. Ὅπως μέ τόν φυτικό ρυθμό ἀναγνωρίστηκαν συγκεκριμένοι κεραμίστες-ζωγράφοι, τό ἴδιο καί μέ τόν θαλάσσιο. Ἔχουν ἀναγνωριστῇ τό Ἑργαστήριο τῶν Πολυπόδων¹⁰⁵ καί ἐπίσης ὁ Ἐδάσκαλος τοῦ Θαλάσσιου ρυθμοῦ’.

Πολλά ἀγγεῖα τοῦ θαλάσσιου ρυθμοῦ ἔχουν ἐντοπιστῇ στήν κυρίως Ἑλλάδα καί στά νησιά τοῦ Αἰγαίου καί ἀναλύσεις μέ τήν χρήση φασματοσκοπίας ἔδειξαν διαφορές ἀνάμεσα στά Κρητικά ἀγγεῖα καί σέ ἐκεῖνα ἀπό τήν ἡπειρωτική Ἑλλάδα, τήν Μῆλο καί τήν Αἴγινα¹⁰⁶.

Κατά τήν ΥΜ Ιβ ἑμφειώνεται ἡ μέγιστη Μινωική ἐξάπλωση στό ἐξωτερικό¹⁰⁷. Ἡ Μινωική Κρήτη φαίνεται νά ἔξάγει ἀντικείμενα διαφόρων ὕλῶν ἀλλά καί κεραμική τῶν ἐντυπωσιακῶν ρυθμῶν τῆς περιόδου. Παράλληλα μέ τά εἰσηγμένα Κρητικά κεραμικά ἐντοπίζονται καί ἀπομιμήσεις τῶν Κρητικῶν ἀγγείων. Περιοχές ὅπου συμβαίνει αὐτό συμπεριλαμβάνουν τά νησιά τοῦ Αἰγαίου, τήν Λακωνία, τήν Μεσσηνία ἀλλά καί τίς ἀκτές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, κυρίως τήν Μίλητο, τήν Ἰασσό καί τήν Κνίδο¹⁰⁸. Μινωικά ἀγγεῖα αὐτῆς τῆς περιόδου βρέθηκαν ἐπίσης στήν Κύπρο¹⁰⁹ καί στήν Αἴγυπτο¹¹⁰.

Ἐνῶ ἡ ἐξαιρετική κεραμική τῆς ΥΜ Ιβ περιόδου ἀπλώνεται στήν ἡπειρωτική Ἑλλάδα, στά νησιά τοῦ Αἰγαίου, στά παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί στήν Αἴγυπτο, ἀπόδειξη ἔντονων ἐμπορικῶν σχέσεων μέ αὐτές τίς περιοχές, στά περισσότερα κέντρα στήν Κρήτη παρατηροῦνται ἐκτεταμένες καταστροφές καί ὅλη αὐτή ἡ δραστηριότητα ἀνακόπτεται. Δέν εἶναι γνωστά τά αἷτια αὐτῶν τῶν καταστροφῶν ἀλλά σίγουρα σηματοδοτοῦν τό τέλος τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ μιά καί ἀκολουθεῖ ἡ ἐπίδραση τῆς Μυκηναϊκῆς Ἑλλάδας. Οἱ Μυκηναῖοι, κατακτητές ἡ ἑσνεργάτες’ φέρουν ἀλλαγές στήν ΥΜ ΙΙ κεραμική στήν Κρήτη.

104. Mountjoy, P.-A. 1972, 1974a, 1974β καί 1977.

105. Betancourt 1972, 1977a, 1977b καί 1977c.

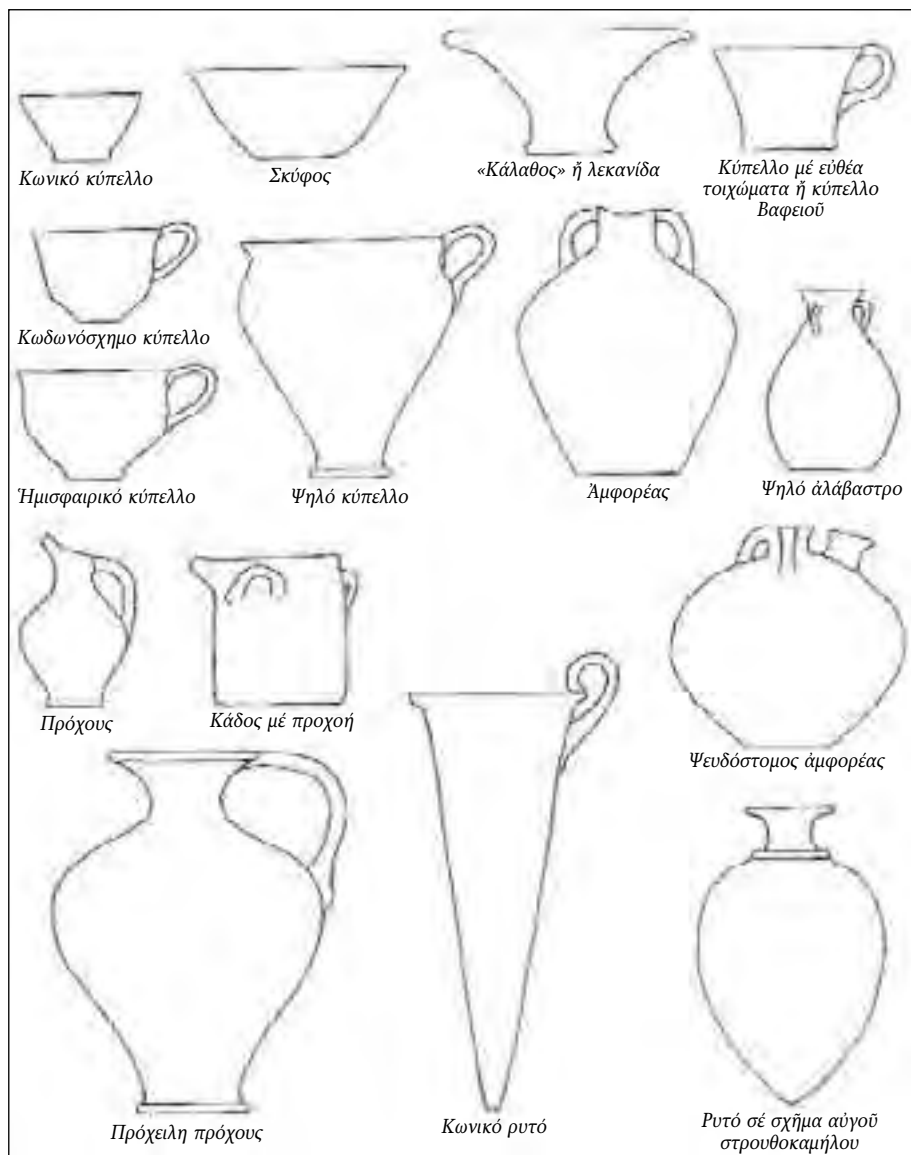
106. Mountjoy, P.-A. et al. 1978.

107. Betancourt 1985, 189.

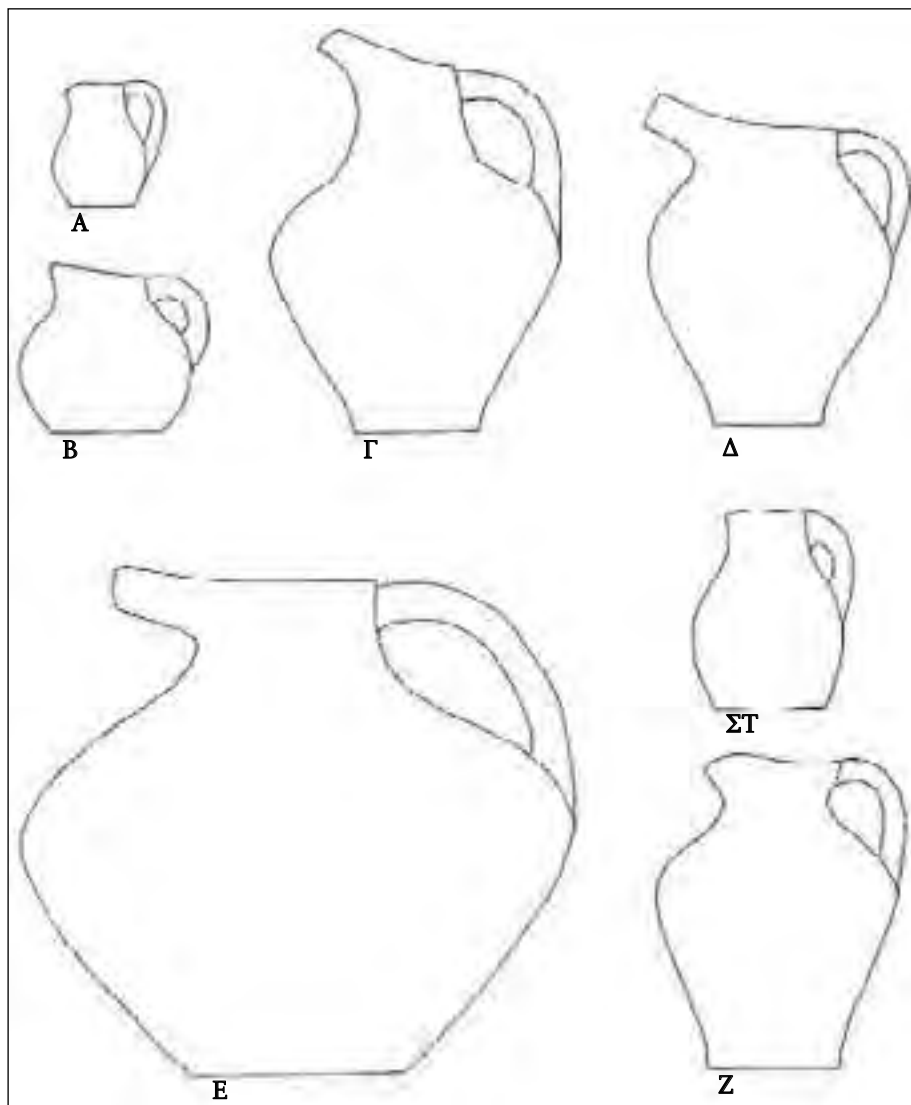
108. Γιά τά Μινωικά ἀγγεῖα πού ἔχουν βρεθεῖ στήν Ἀνατολή βλ. Hankey 1967. Hankey 1970-1971. Cadogan 1979. Betancourt 1985, 189.

109. Karageorghis 1968 καί 1979.

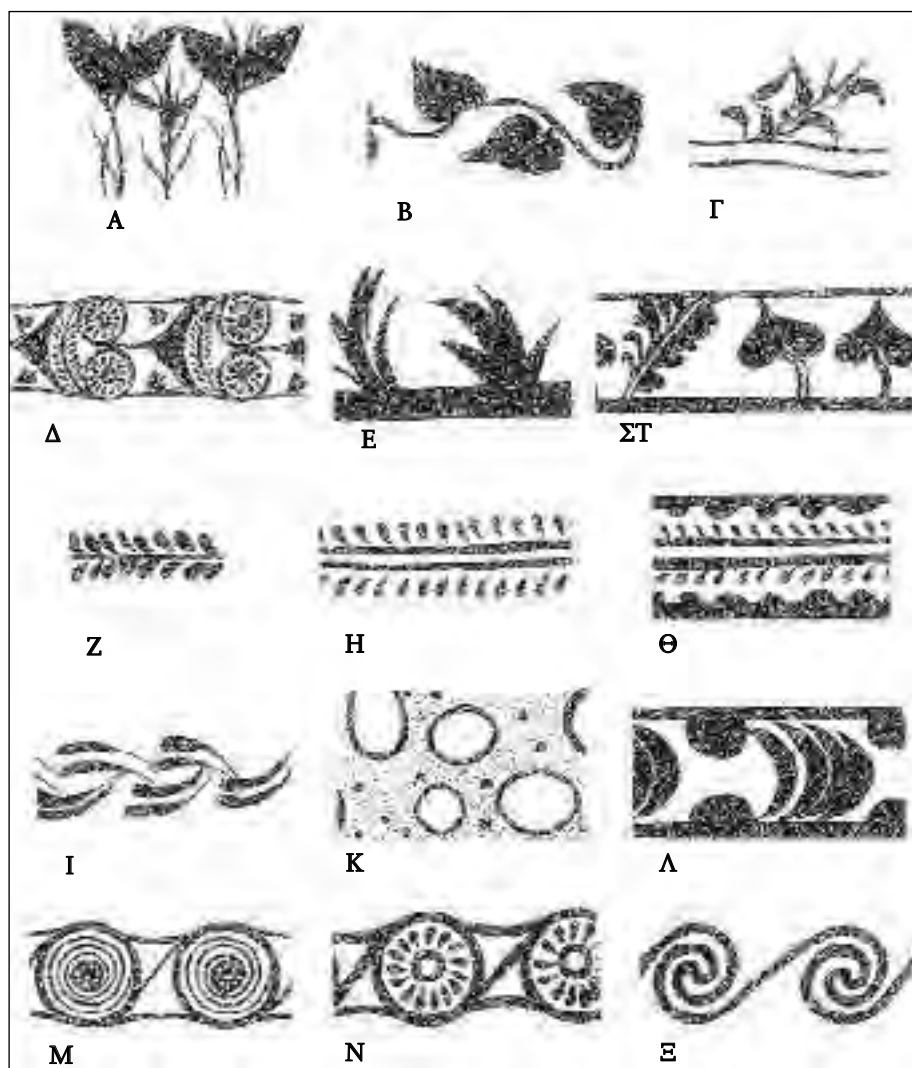
110. Helck 1979. Merrillees and Evans 1980.

Ὄνοματολόγιο ΥΜ Ι λεπτότεχνων ἀγγείων.

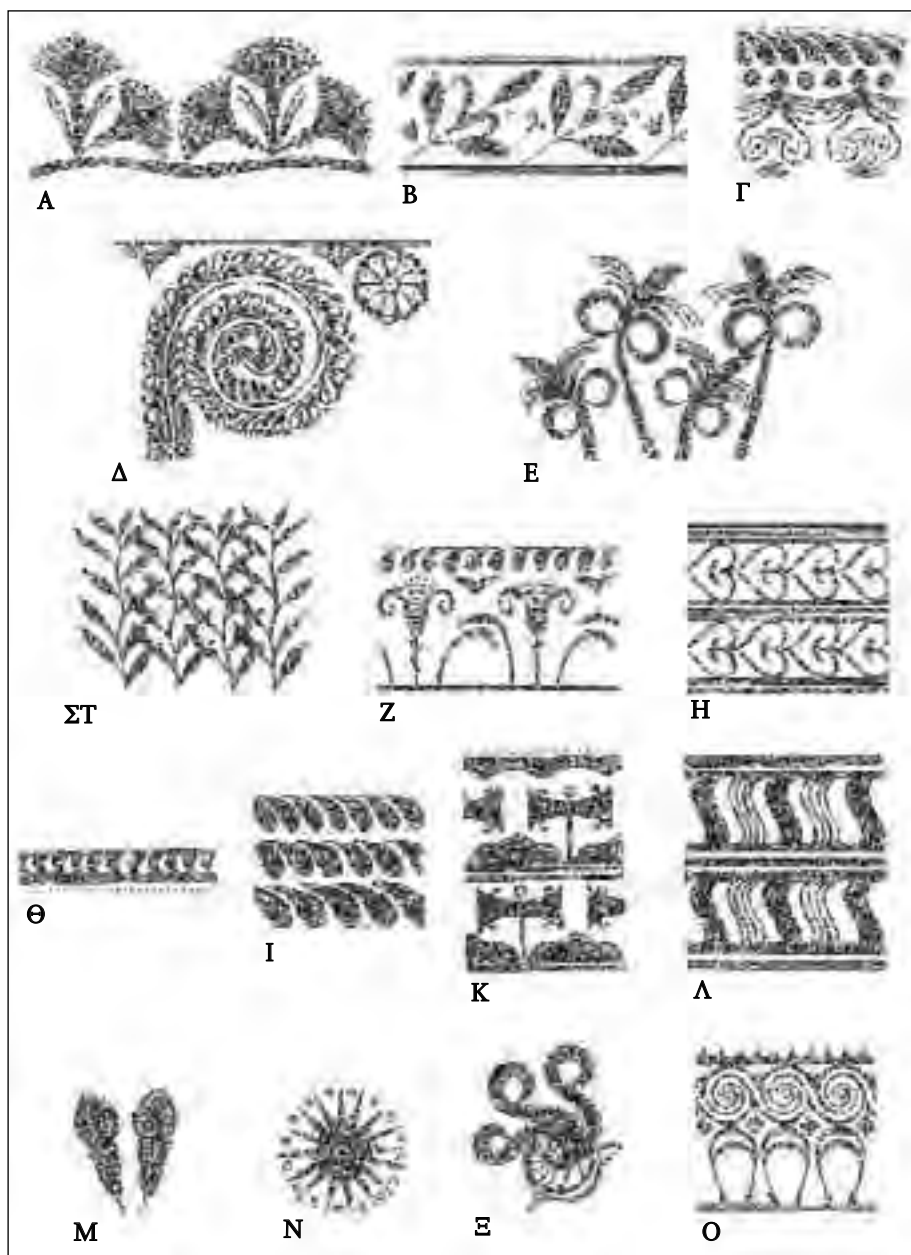
Σχηματολόγιο Ύστερομινωικών Ι πρόχων. Κλίμακα 1:9.

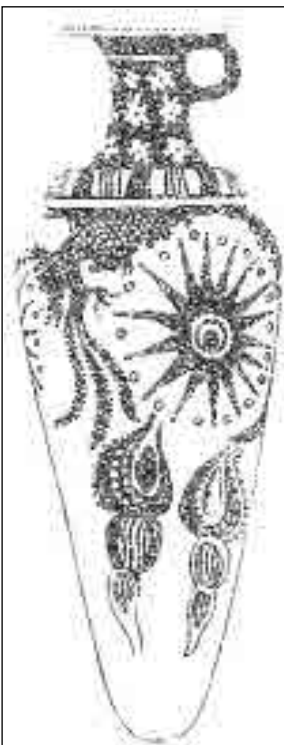
Ύστερομινωικά Ια διακοσμητικά θέματα.

Ύστερομινωικά Ια άγγεία από τό δωμάτιο C 58 τών Γουρνιών. (Α) Κωνικό ρυτό. Ύψ. 0,365μ.· (Β) Κωνικό ρυτό. Ύψ. 0,27μ.· (Γ) Κωνικό ρυτό. Ύψ. 0,31μ.· (Δ) Κωνικό ρυτό. Ύψ. 0,325μ.· (Ε) Ρυτό σέ σχήμα αύγοϋ στρουθοκαμήλου. Ύψ. 0,184μ.· (ΣΤ) Ρυτό σέ σχήμα αύγοϋ στρουθοκαμήλου. Ύψ. 0,224μ.· (Ζ) Ρυτό σέ σχήμα αύγοϋ στρουθοκαμήλου. Ύψ. 0,218μ.· (Η) Σφαιρικό ρυτό. Ύψ. 0,168μ.· (Θ) Κωνικό ρυτό μέ κυρτές πλευρές. Ύψ. 0,25μ.· (Ι) Πρόχους. Ύψ. 0,196μ.· (Κ) «Μαγικό» άγγείο. Ύψ. τοιχωμάτων 0,092μ.· (Λ) Φλάσκη. Ύψ. 0,19μ.

Διακοσμητικά θέματα της ΥΜ Ιβ Ειδικής Ανακτορικής Παράδοσης.

Ώοειδές ρυτό από τό
Παλαίκαστρο. Θαλάσσιος
ρυθμός τῆς ΥΜ Ιβ. Σωζ.
ύψ. περ. 0,24μ.

Κωνικό ρυτό από τό
Παλαίκαστρο διακοσμημέ-
νο μέ κρόκους (κρεμάμενα
πέταλα) καί συνεχόμενα
ἡμικύκλια. Φυτικός ρυθμός
τῆς ΥΜ Ιβ. Ὑψ. (συμπλη-
ρωμένο) περ. 0,37μ.

Πρόχους φυτικού ρυθμού.

Πρόχους θαλάσσιου ρυθμού.

2.9 Ύστερομινωική II – III περίοδος

Ἡ ΥΜ II φαίνεται νά εἶναι ἡ ἀρχή σύμφωνα μέ τόν Furumark ἑνός νέου καλλιτεχνικοῦ πνεύματος πού ἀποσκοπεῖ στό περίκομψο καί τό μεγαλοπρεπές¹¹¹. Αὐτή ἡ τεχνοτροπία εἶναι ἡ ἐξέλιξη τεχνοτροπιῶν τῆς ΥΜ Ιβ περιόδου ἀλλά τά διακοσμητικά στοιχεῖα πού ἀξιοποιοῦνται τώρα εἶναι σχηματοποιημένα. Σκεύη ιδιαίτερης σημασίας εἶναι οἱ πίθοι Ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ, μεγάλα ζωγραφισμένα σκεύη μνημειακοῦ χαρακτήρα. Ὁ συγκεκριμένος ρυθμός ἀπαντᾷ σέ λίγες θέσεις, κυρίως στήν περιοχή τῆς Κνωσοῦ, ἀλλά καί σέ ἄλλες θέσεις ὅπως στόν Κομμό καί τά Μάλια¹¹².

Ἡ Κνωσός¹¹³ καί ὁ Κομμός¹¹⁴ παρέχουν καλὰ στρωματογραφημένες ἐπιχώσεις μέ ΥΜ II ἀγγεῖα πού βρίσκονται ἀκριβῶς κάτω ἀπό ΥΜ ΙΙΙα1 ἐπιχώσεις. Νέα σχήματα κάνουν τήν ἐμφάνισή τους, ὅπως ἡ ἐφυραϊκή κύλικα, ὁ κωνικός σκύφος μέ ὀριζόντιες λαβές, τό πεπιεσμένο ἀλάβαστρο καί ὁ κρατήρας. Ἡ ἐφυραϊκή κύλικα καί τό πεπιεσμένο ἀλάβαστρο θεωροῦνται Μυκηναϊκά σχήματα καί ἐπομένως ἀποτελεσμα Μυκηναϊκῆς ἐπίδρασης. Νά τονιστεῖ ὅτι ἡ ἐφυραϊκή κύλικα χρησιμοποιεῖται στήν κυρίως Ἑλλάδα ἀπό τήν Μεσοελλαδική περίοδο¹¹⁵. Ἡ διακόσμηση εἶναι τώρα μᾶλλον ἀφαιρετική. Ὑπάρχει τυποποίηση τῶν διακοσμητικῶν θεμάτων καί τῶν συνθέσεων πού συχνά ἐπικεντρώνονται καί τονίζουν συγκεκριμένα τμήματα τοῦ ἀγγείου ὅπως τούς ὤμους. Τά διακοσμητικά θέματα χωρίζονται σέ δύο κατηγορίες: στοιχεῖα μονήρους διακόσμησης καί στοιχεῖα ἐπαναλαμβανόμενης διακόσμησης¹¹⁶. Τά στοιχεῖα μονήρους διακόσμησης συνιστοῦν μεμονωμένα διακοσμητικά θέματα, ὅπως γιά παράδειγμα ἕνα ρόδακα ἢ ἕνα σταυρό μέ ἱριδες πού στήν ΥΜ Ιβ ἀποτελοῦσαν τμήματα μεγαλύτερων συνθέσεων¹¹⁷. Τά στοιχεῖα τῆς ἐπαναλαμβανόμενης διακόσμησης συνθέτουν διακοσμητικές ζώνες καί συχνά εἶναι ἀφηρημένα. Ὅπως προαναφέρθηκε ἡ διακόσμηση τώρα περιορίζεται σέ συγκεκριμένα τμήματα τοῦ ἀγγείου, γιά

111. Furumark 1941. Betancourt 1985, 207.

112. Betancourt 1985, 207.

113. Popham 1973, 55-59, 1974 καί 1984.

114. Shaw 1977, 231-232, 1978, 120-125. Betancourt 1985, 208.

115. Betancourt 1985, 214.

116. Betancourt 1985, 209.

117. Betancourt 1985, 212.

παράδειγμα τά τόσο δημοφιλή κύπελλα φέρουν μία διακοσμητική ζώνη στο ανώτερο τμήμα του σώματος, ενώ τό κατώτερο τμήμα μένει άκόσμητο ή στην καλύτερη περίπτωση φέρει μία ή περισσότερες ταινίες.

Πολλά μικρά άγγεία, όπως οί πρόχοι φέρουν διακόσμηση μόνο στους ώμους. Τά μόνα άγγεία πού φέρουν διακόσμηση σέ όλο τό σωμα είναι οί πιθαμφορείς Άνακτορικού ρυθμού, πού άπαντοῦν κυρίως στην περιοχή της Κνωσοῦ καί θεωροῦνται προϊόντα Κνωσιακού εργαστηρίου. Εκτός άπό τούς πιθαμφορείς πού είναι μεγάλα, έντυπωσιακά, μνημειώδη άγγεία, υπάρχουν καί μικρότερα διακοσμημένα μέ τόν ίδιο τρόπο, προφανώς άπό τά ίδια εργαστήρια. Οί πιθαμφορείς διαθέτουν τρεις κάθετες, ταινιωτές λαβές άντί για δύο πού διαθέτουν οί άμφορείς καί έννέα πού διαθέτουν οί πίθοι της ΥΜ Ι περιόδου. Όλα τά δείγματα πιθαμφορέων είναι πολύ καλά σχεδιασμένα καί ζωγραφισμένα. Τά σχέδια έχουν αρκετά απομακρυνθεί άπό τόν φυσικό κόσμο καί όδεύουν πρós την τυποποίηση πού θά δοῦμε στην ΥΜ ΙΙΙ περίοδο. Πολλά διακοσμητικά θέματα τών πιθαμφορέων προέρχονται άπό την ΥΜ Ιβ περίοδο. Ό κρινό-πάπυρος, ό κισσός, ό ρόδακας, τό χταπόδι, τό δελφίνι παρουσιάζονται συχνά άφηρημένα. Χρησιμοποιοῦνται επίσης άφηρημένα σχέδια όπως ένάλληλες γωνίες, κυματοειδείς ταινίες, σπείρες, τρίγλυφα καί ρόδακες.

Όπως τονίζει ό Betancourt¹¹⁸ *‘οί κεραμεῖς της ΥΜ ΙΙ προσέθεσαν νέα σχήματα στο σχηματολόγιο, έντονότερα στοιχεῖα άφαίρεσης καί τυποποίησης καθώς καί μία αῖσθηση μεγαλοπρέπειας, οί ρίζες όμως της εργασίας τους βρισκόταν στην Μινωική κεραμική παράδοση’.*

Η εξέλιξη της Μινωικής κεραμικής άπό την ΥΜ Ι έως την ΥΜ ΙΙ μπορεί νά άνιχνευτεί σέ ένα συγκεκριμένο άγγείο πού έχει ένα πολύ χαρακτηριστικό σχήμα, εκείνο του ρυτού σέ σχήμα κεφαλής ταύρου. Τά ΥΜ Ι δείγματα άποδίδουν τό κεφάλι του ζώου μέ άπόλυτα φυσιοκρατικό τρόπο (όλες οί λεπτομέρειες, ακόμα καί τά αίμοφόρα άγγεία άποδίδονται πολύ πιστά) ένω στά ΥΜ ΙΙ δείγματα φαίνεται ή προοδευτική τυποποίηση καί σχηματοποίηση.

118. Betancourt 1985, 216.

2.10 Ύστερομινωική ΙΙΙ περίοδος

Ἡ ΥΜ ΙΙΙ περίοδος υποδιαιρείται σέ τρεῖς φάσεις: ΥΜ ΙΙΙα, ΥΜ ΙΙΙβ καί ΥΜ ΙΙΙγ.

Ἡ ΥΜ ΙΙΙ περίοδος χαρακτηρίζεται ἀπό τόν Μυκηναϊκό ἐπεκτατισμό, ὄχι μόνο στήν ἴδια τήν Κρήτη ἀλλά καί στά νησιά τοῦ Αἰγαίου καί στά παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὄχι μόνο στούς οἰκισμούς ὅπου ἡ Μινωική παρουσία ἦταν ἔντονη ἤδη ἀπό τήν Παλαιοανακτορική περίοδο, ἀλλά καί σέ νέους οἰκισμούς. Ἡ Κρήτη κάτω ἀπό τήν Μυκηναϊκή διοίκηση συνεχίζει νά παράγει κεραμική πού ἐξάγεται παντοῦ.

Ἡ ΥΜ ΙΙΙα περίοδος κατὰ κάποιο τρόπο συνεχίζει τήν καλλιτεχνική παράδοση τῆς ΥΜ ΙΙ ἀλλά φαίνεται ὅτι κερδίζει διαρκῶς ἔδαφος ἡ τυποποίηση πού θά γίνει περισσότερο ἐμφανής στίς ἐπόμενες φάσεις¹¹⁹. Ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Betancourt¹²⁰ *‘ἡ ἐποχή ἕως τό τέλος τῆς ΥΜ ΙΙΙβ εἶναι μακρά καί σταθερή, ἐπιτρέποντας ἔτσι σημαντική ἀνάπτυξη’*. Ἀντίθετα στήν ΥΜ ΙΙΙγ ὑπάρχουν προβλήματα πολιτικά καί οἰκονομικά σέ ὅλο τό Αἰγαῖο.

Κατά τήν ΥΜ ΙΙΙ περίοδο ἡ παραγωγή ἀγγείων ἔφτασε σέ πολύ μεγάλη ἀκμή καί αὐτό ἀποτυπώνεται σέ ἀποσπασματική πινακίδα τῆς Γραμμικῆς Β ἀπό τήν Κνωσό ἡ ὁποία ἀπαριθμεῖ (στό σωζόμενο τμήμα της) 1800 ψευδόστομους ἀμφορεῖς¹²¹. Αὐτό σήμαινε μεγιστοποίηση τῆς παραγωγῆς, πράγμα πού λειτουργοῦσε εἰς βάρος τῆς ποιότητος καί ἔτσι κυριάρχησε ἡ τυποποίηση καί στά σχήματα καί στήν διακόσμηση. Ἡ μαζική παραγωγή εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τήν παρουσία Μινωικῆς κεραμικῆς σέ πολλές ὑπερπόντιες θέσεις. Ἴσως ἡ κεραμική αὐτή νά ἐκτιμήθηκε ὄχι τόσο γιά τήν ποιότητά της, ἀλλά γιά τό περιεχόμενό της.

Μιά καί τό συνηθέστερο ἀγγεῖο πού βρίσκεται στά νησιά τοῦ Αἰγαίου, στήν Ἑγγύς Ἀνατολή, τήν Κύπρο ἀλλά καί στήν Δύση, εἶναι ὁ ψευδόστομος ἀμφορέας, ἀγγεῖο κατάλληλο γιά τήν μεταφορά ὑγρῶν, τό ὑγρό αὐτό πρέπει νά ἦταν ἐλαιόλαδο πού ἔφτανε στίς ἀγορές Ἀνατολῆς καί Δύσης. Ἐτσι ἡ κεραμική αὐτῆς τῆς περιόδου

119. Betancourt 1985, 220.

120. Betancourt 1985, 220.

121. Ventris and Chadwick 1973, 328.

μᾶς δίνει τὴν δυνατότητα νά ἀνιχνεύσουμε τίς ἐμπορικές σχέσεις τῶν Μινωιτῶν/Μυκηναίων¹²².

Ἡ ΥΜ IIIα περίοδος χωρίζεται σέ ΥΜ IIIα1 καί IIIα2. Τά περισσότερα σημαντικά σύνολα κεραμικῆς τῆς ΥΜ IIIα1 καί 2 προέρχονται ἀπὸ τὴν Κνωσό. Τό ἀνάκτορο καταστράφηκε στὴν ἀρχὴ τῆς ΥΜ IIIα2 περιόδου καί πολλά σύνολα σφραγίστηκαν ἀπὸ τὰ συντρίμια. Ἡ περίοδος φαίνεται νά ἀρχίζει μέ τὴν ἐμφάνιση ἑνὸς κυπέλλου μέ λεπτὸ ἔξω νεῦον, ἐπίπεδο χεῖλος πού διαφέρει ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα τῆς ΥΜ Ιβ καί ΙΙ περιόδου¹²³. Ἀγαπητὸ ἐπίσης εἶναι τὸ κύπελλο μέ δακτυλιόσχημη βάση.

Ἐπίσης ἐμφανίζεται μία νέα κύλικά μέ ψηλότερο πόδι ἀπὸ ὅτι τὴν ΥΜ ΙΙ. Ἡ διακόσμηση ἐπικεντρώνεται στὸν ὦμο τῶν ἀγγείων, τὸν λαιμὸ καί τίς λαβές, ἐνῶ τὸ κάτω τμήμα διακοσμεῖται μέ ἀραιές ταινίες. Τά διακοσμητικὰ θέματα περιλαμβάνουν *‘συνεχόμενα ἡμικύκλια, ὁ φυλλόσχημος πλοχμός, οἱ τεθλασμένες ἱριδες ...’*¹²⁴

Κατὰ τὴν ΥΜ IIIα2 περίοδο ἐμφανίζονται πολλές ἀλλαγές στὴν κεραμικὴ τῆς Κνωσοῦ, γιὰ παράδειγμα τὸ κύπελλο μέ τὸ λεπτὸ ἐπίπεδο χεῖλος δέν ὑφίσταται πλέον. Ἡ κύλικά ἔχει γίνει λιγότερο δημοφιλὴς καί τὸ πόδι της εἶναι τώρα ἀκόμη πιὸ ψηλὸ. Ἐμφανίζεται τὸ μόνωτο κύπελλο μέ πόδι, τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται γιὰ νά ὀριοθετήσῃ τὴν ἀρχὴ τῆς ΥΜ IIIα2 περιόδου¹²⁵. Τά διακοσμητικὰ θέματα συνιστοῦν ζῶνες στὶς ὁποῖες ἓνα στοιχεῖο ἐπαναλαμβάνεται. Τά πουλιά, τὰ φυτὰ, ὅπως οἱ πάπυροι καί οἱ θαλάσσιοι ὀργανισμοὶ εἶναι ἀγαπητὰ θέματα αὐτῆς τῆς περιόδου. Ἐνα νέο σκεῦος μέ ἐξειδικευμένο σχῆμα εἶναι τὸ *‘θυμιατήρι’* τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ δοχεῖο μέ κάθετα τοιχώματα καί ἐπίπεδη βάση καί ἓνα κάλυμμα πού ἀποτελεῖται ἀπὸ κυλινδρικό κατώτερο τμήμα καί διάτρητο ἀνώτερο. Ἡ χρῆση του πιθανόν σχετίζεται μέ τὴν παραγωγή ἀρωματικῶν/φαρμακευτικῶν ἐλαίων¹²⁶.

122. Kanta 1980. Betancourt 1985, 221.

123. Popham 1970.

124. Betancourt 1985, 227.

125. Betancourt 1985, 227.

126. Georgiou 1973 καί 1979. Betancourt 1985, 235.

2.11 Ύστερομινωική ΙΙβ

Η ΥΜ ΙΙβ περίοδος θεωρείται ή περίοδος όταν ή τεχνολογία πού σχετίζεται μέ τήν ὀπτηση τῶν ἀγγείων φτάνει στό ἀπόγειό της. Τά ἀγγεῖα αὐτή τήν περίοδο εἶναι ἄρτια ψημένα καί ἐπιδέξια κατασκευασμένα. Ὁ πηλός τους εἶναι ἀνθεκτικός. Ἀγγεῖα πού φαίνεται νά ἐκτιμῶνται εἶναι ή διακοσμημένη κύλικα μέ ψηλό κυλινδρικό πόδι καί δισκοειδή βάση, τό κύπελλο σέ διάφορες παραλλαγές, ὁ ψευδόστομος ἀμφορέας, ὁ κρατήρας καί ὁ δίωτος σκύφος¹²⁷. Τά διακοσμητικά θέματα γίνονται περισσότερο ἀφαιρετικά καί οἱ διακοσμητικές ζώνες ἀποτελοῦνται ἀπό μεμονωμένα στοιχεῖα. Ὁ σκύφος, γιά παράδειγμα πού εἶναι τώρα πιό στρογγυλεμένος, φέρει μία ζώνη στό ἀνώτερο τμήμα τοῦ σώματος. Μερικές φορές βάφεται τό ἐσωτερικό του, ἐνῶ ἄλλες ζωγραφίζονται ταινίες κοντά στό χεῖλος. Τά διακοσμητικά σχέδια μέ θέματα ἀφηρημένου χαρακτήρα διευθετοῦνται μέ προσοχή πάνω στό ἀγγεῖο, συχνά ή ‘τεκτονική σύνταξη’ ὑπογραμμίζει τόν ὦμο τοῦ ἀγγείου, προάγγελος τῆς Πρωτογεωμετρικῆς-Γεωμετρικῆς ἐποχῆς¹²⁸. Σύμφωνα μέ τόν Betancourt¹²⁹ “Ὅλα τά «μυκηναϊκά» χαρακτηριστικά –ἀφαίρεση, τεκτονική σύνταξη, χρήση διακοσμητικῶν ζωνῶν, ἔμφαση στόν ὦμο τοῦ ἀγγείου καί τά περισσότερα ἀκόμη στοιχεῖα τῆς ΥΜ ΙΙβ– ὑπάρχουν ἐν σπέρματι στήν προγενέστερη μινωική τέχνη. ...μετά τήν ἔναρξη τῆς ΜΜ ΙΙΙ ή αἰγαιακή κεραμική γίνεται κοινή ὑπόθεση”. Ὅπως τονίζει ὁ ἴδιος μελετητής, “Ἡ Ύστερομινωική ΙΙβ κεραμική δέν εἶναι οὔτε μυκηναϊκή οὔτε μινωική: εἶναι αἰγαιακή”¹³⁰. Τά διακοσμητικά θέματα ὅπως σιγμοειδή, τεθλασμένες, ἄνθη, σπεῖρες, ἐνάλληλες γωνίες περιβάλλονται ἀπό ἐλεύθερο χῶρο καί εἶναι ἀπλούστερα ἀπό ἐκεῖνα τῆς ΥΜ ΙΙα.

Στό τέλος τῆς ΥΜ ΙΙβ χάνεται ὁ αὐστηρός καί συγχρόνως σαφῆς χαρακτήρας τῆς διακόσμησης, τά στοιχεῖα φαίνεται νά ἐκφυλίζονται. Ὅπως ὑποστήριξε ὁ Dawkins¹³¹, παρατηρεῖται μία τάση νά τοποθετοῦνται διάφορα διακοσμητικά θέματα χωρίς προσοχή ή

127. Betancourt 1985, 235.

128. Betancourt 1985, 241.

129. Betancourt 1985, 241.

130. Betancourt 1985, 242.

131. Dawkins 1902-1903, 318.

καί σύνδεση μεταξύ τους. Ἡ τάση αὐτή, ἂν καί δέν εἶναι καθολική, προετοιμάζει κατά κάποιον τρόπο γιά τήν ἐπόμενη φάση.

4.5 Ὑστερομινωική IIIγ

Τήν περίοδο αὕτη συντελοῦνται καταστροφές στήν ἡπειρωτική Ἑλλάδα πού τελικά φέρνουν τό τέλος τῆς Μυκηναϊκῆς κυριαρχίας καί τήν ἀρχή τῆς Ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου. Φαίνεται ὅτι ἡ κεντρική ἐξουσία ἔχει καταρρεῦσει σέ ὁλόκληρο τό Αἰγαῖο¹³². Στήν Κρήτη πολλές θέσεις ἐγκαταλείπονται, ἐνῶ νέες θέσεις ἰδρύονται σέ ἀπομακρυσμένες ἀπό τήν θάλασσα περιοχές. Παρόλες αὐτές τίς ἀναταραχές φαίνεται ὅτι οἱ πρώιμες φάσεις τῆς περιόδου ἔχουν δείξει ἀνθηση στήν ζωγραφική τῆς κεραμικῆς. Τά ἀγγεῖα στίς πρώιμες φάσεις εἶναι ἀκόμα καλά ψημένα καί τά σχήματα πού προτιμῶνται εἶναι: τό κύπελλο, ἡ κύλικα, ὁ ρηχός σκύφος, ὁ ψευδόστομος ἀμφορέας, τό μόνωτο κυλινδρικό κύπελλο μέ προχολή καί ὁ κρατήρας. Μάλιστα ὁ κωνικός σκύφος γίνεται πολύ ἀγαπητό ἀγγεῖο. Σιγά σιγά ἡ ποιότητα τῶν ἀγγείων δέν εἶναι τόσο καλή καί ἡ ὀπτηση εἶναι ἐλλιπής. Ἡ διακόσμηση ἐπίσης γίνεται περισσότερο συμμετρική καί σχηματοποιημένη. Συνθέσεις πού προτιμῶνται τώρα εἶναι οἱ μετωπικές. Ἡ ἀντιθετική σπεῖρα, ὁ ρόμβος, τά σιγμοειδῆ γίνονται ὅλο καί περισσότερο σχηματοποιημένα. Παράλληλα ὅμως ὑπάρχουν δείγματα κεραμικῆς καλῆς ποιότητας διακοσμημένη μέ μεγάλη προσοχή καί ἀκρίβεια. Κάποια τέτοια ἀγγεῖα εἶναι διακοσμημένα μέ εἰκονιστικά θέματα. Κάποια ἀπό τά εἰκονιστικά θέματα περιλαμβάνουν ἀνθρώπινες μορφές καί ζῶα σέ δράση, συχνά ζωηρή ὥστε νά γίνεται ἡ παράσταση 'σχεδόν διηγηματική'¹³³.

Δύο ρυθμοί δημιουργοῦνται τήν ΥΜ IIIγ περίοδο: ὁ Λιτός καί ὁ Πυκνός. Ὁ Λιτός χαρακτηρίζεται ἀπό λιτή διακόσμηση, ὅπως ὁμόκεντροι κύκλοι στό σῶμα τοῦ ἀγγείου ἢ ἀπό ἀπλά ὀφιοειδῆ πλοκάμια χταποδιοῦ. Ὁ Πυκνός ρυθμός ἀποτελεῖ τήν πιό χαρακτηριστική ζωγραφική τεχνотροπία τοῦ τέλους τῆς Ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ. Τήν ἐπιφάνεια τῶν ἀγγείων καλύπτουν γραμμικά ἢ καμπυλόγραμμα μοτίβα, ὅπως ρόδακες καί ἡμικύκλια. Ἐπίσης θέματα ἀπό τήν θάλασσα καί τό ζωικό βασίλειο. Τά μοτίβα βρίσκονται σέ συμμετρία,

132. Betancourt 1976b.

133. Betancourt 1985, 247.

ένῳ παράλληλα ἡ διακόσμηση εἶναι ιδιαίτερα πυκνή πού ἀφήνει ἐλάχιστο κενό. Ὁ ψευδόστομος ἀμφορέας πού παρουσιάζεται παρακάτω ἦταν τό ἀγαπημένο καί πιό σύνηθες ἀγγεῖο τοῦ Πυκνοῦ ρυθμοῦ λόγω τῆς καμπυλότητάς του πού τό ἔκανε ἰδανικό γιά καμπυλόγραμμα μοτίβα¹³⁴. Οἱ συνθέσεις πάνω στό σῶμα τοῦ ἀγγείου συχνά χαρακτηρίζονται ἀπό τόν 'φόβο τοῦ καινοῦ', ἔτσι τά διάφορα θέματα ζωγραφίζονται πολύ πυκνά μεταξύ τους, τόσο πού συχνά συνωθοῦνται. Αὐτοῦ τοῦ ρυθμοῦ ἀγγεῖα ἔχουν βρεθεῖ στό Αἰγαῖο ἀλλά καί στήν Κύπρο καί τήν Ἑγγύς Ἀνατολή¹³⁵.

Ψευδόστομος ἀμφορέας τοῦ Πυκνοῦ ρυθμοῦ.

Μυκηναϊκό ἀγγεῖο μέ πολεμική θεματολογία.

134. Betancourt 1985, 176-178.

135. Betancourt 1985, 249.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΚΑΜΑΡΑΪΚΗ ΚΕΡΑΜΙΚΗ

3.1 Τό ιστορικό υπόβαθρο

Στά τέλη του 19ου αιώνα τό νησί τῆς Κρήτης, ἄν καί κάτω ἀπό τόν Ὀθωμανικό ζυγό, εἶχε προσελκύσει Εὐρωπαίους ἐπιστήμονες πού ἐνδιαφέρονταν γιά τίς ἀρχαιότητες πού συχνά ἐρχόταν στό φῶς μέσα ἀπό τίς καλλιέργειες. Ὁ Ἰωσήφ Χατζηδάκης, ἱατρός στοῦ ἐπάγγελμα, ὑποδεχόταν ὅλους τοὺς Εὐρωπαίους καί Ἀμερικανούς μελετητές πού ἐπιθυμοῦσαν νά ἐργαστοῦν στήν Κρήτη, ὑπό τήν ιδιότητα τοῦ προέδρου τοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Ἡρακλείου¹³⁶. Ὁ Σύλλογος δημιουργήθηκε γιά νά προστατεύσει καί νά διατηρήσει στήν Κρήτη τίς κινητές ἀρχαιότητες, διακόπτοντας ἔτσι τήν ἐξαγωγή τους στήν Κωνσταντινούπολη, ἀπό τοὺς Ὀθωμανούς. Οἱ ἀρχαιότητες αὐτές φυλάσσονταν σέ κτήριο στόν καθεδρικό Ναό τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ τοῦ Ἡρακλείου καί ἀργότερα ἀποτελέσαν τό ἔμβρυο τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἡρακλείου. Ἡ βοήθεια πού παρεῖχε ὁ Χατζηδάκης στοὺς μελετητές εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά δραστηριοποιοῦνται στήν Κρήτη πολλοί ξένοι ἐπιστήμονες, κυρίως Ἴταλοί, ὅπως ὁ Frederico Halbherr καί στήν συνέχεια ὁ Myres, ὁ Mariani καί βέβαια ὁ Evans μέ τόν ὁποῖο ἀρχίζει νά ἀποκαλύπτεται ἡ Προϊστορία τῆς Κρήτης καί νά παίρνουν σάρκα καί ὅσῃ οἱ μῦθοι.

Στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1890 στόν Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο παραδόθηκε μία ομάδα κεραμικῆς (24 ὁλόκληρα καί σχεδόν ὁλόκληρα ἀγγεῖα) καί κάποια εἰδώλια πού εἶχε ἐντοπίσει ἓνας ποιμένας στό σπήλαιο τῶν Καμαρῶν, στίς νότιες πλαγιές τοῦ ὄρους Ἰδα (Ψηλορείτης) καί ἀπέναντι βορειοδυτικά τοῦ ἀνακτορικοῦ χώρου τῆς Φαιστοῦ¹³⁷. Ἦταν μία κεραμική διαφορετική ἀπό αὐτήν πού γνῶριζαν στήν Κρήτη ἕως τότε. Δύο μελετητές πού εἶδαν τήν συγκεκριμένη κεραμική τήν δημοσίευσαν ἀμέσως, ὁ Myres¹³⁸ καί ὁ

136. Brown 1986, 38. Hood 1987, 85.

137. Mariani 1896, 333-346.

138. Myres 1895, 351-356.

Mariani¹³⁹. Λίγο αργότερα τό 1903 δημοσιεύεται ή πραγματεία τοῦ Duncan MacKenzie, στενοῦ συνεργάτη τοῦ Evans στίς ἀνασκαφές τῆς Κνωσοῦ, γιά τήν Μινωική κεραμική καί τήν ἐξέλιξή της¹⁴⁰. Ὁ MacKenzie, ἔχοντας μελετήσει ἀναλυτικά τήν Μινωική καί κυρίως τήν Κνωσιακή κεραμική, τονίζει τήν ἀλλαγὴ πού πραγματοποιεῖται τήν MM I περίοδο, ὅταν ἐνῶ τά σχέδια παραμένουν τά ἴδια ἀπό τήν Πρωτομινωική περίοδο, ὑπάρχει μία μεγάλη ἀλλαγὴ στό χρῶμα – δημιουργεῖται γιά πρώτη φορά στήν Κρήτη, πολύχρωμη κεραμική. Ἡ κεραμική αὐτὴ εἶναι ἴδια μέ ἐκείνη πού εἶχε βρεθεῖ λίγα χρόνια πρὶν στό σπήλαιο τῶν Καμαρῶν. Ὁ Evans¹⁴¹, στήν συνέχεια, δημοσίευσε τήν σχετικὴ χρονολόγησή της καί τήν ἐνέταξε στό χρονολογικὸ του σχῆμα.

Τό 1912-13 ὁ Dawkins πραγματοποίησε ἀνασκαφικὴ ἔρευνα στό σπήλαιο τῶν Καμαρῶν, εἰδικά στὸν πρῶτο θάλαμο, ἡ ὁποία ἔδωσε περισσότερα ἀγγεῖα¹⁴². Τό σπήλαιο βρίσκεται σέ ὑψόμετρο 1780 μ. καί ὅπως τό περιγράφει ὁ Dawkins, πολὺ συχνά ἔχει χιόνι ἀκόμα καί τὸν Ἰούλιο, ἀλλὰ ἦταν τυχερός καί τό 1912-13 δέν εἶχε χιόνι καί ἔτσι μπόρεσε νά πραγματοποιήσει τήν προγραμματισμένη ἔρευνα.

Καμαραϊκὴ κεραμικὴ συνέχισε νά ἐμφανίζεται στίς ἀνασκαφές καί εἰδικά στήν Φαιστό καί ὁ Ἰταλὸς ἀνασκαφέας Doro Levi¹⁴³ ἀναγνώρισε τρεῖς διαφορετικὲς φάσεις βασισμένες στήν στρωματογραφικὴ ἀλληλουχία τοῦ Παλαιοῦ Ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ.

3.2 Καμαραϊκὴ κεραμικὴ – Τὰ χαρακτηριστικά της

Ἡ Καμαραϊκὴ κεραμικὴ εἶναι τροχήλατη μέ διακοσμητικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τήν φύση ἀλλὰ καί γεωμετρικὰ σχέδια τά ὁποῖα ζωγραφίζονται ἐπάνω σέ σκοτεινόχρωμη ἐπιφάνεια. Τὰ χρώματα εἶναι τό λευκὸ, τό ἐρυθρὸ, τό βυσσινί καί τό πορτοκαλί. Κορυφαῖα δείγματα αὐτοῦ τοῦ ρυθμοῦ ἀνευρέθησαν στά ἀνάκτορα τῆς Κνωσοῦ καί τῆς Φαιστοῦ. Τὰ πρῶτα δείγματα τοῦ Καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ ἀνήκουν

139. Mariani 1896, 333-346.

140. Mackenzie 1903.

141. Evans 1906.

142. Dawkins et al. 1912-1913.

143. Levi 1951, 335-336, 1964 καί 1976.

στήν Μεσομινωική Ι περίοδο αλλά φτάνει σέ άκμή τήν Μεσομινωική ΙΙ. Ή παρακμή έπέρχεται κατά τήν Μεσομινωική ΙΙΙ¹⁴⁴.

Τό 1976 ή Gisela Walberg¹⁴⁵ διέκρινε τέσσερεις φάσεις στήν Καμαραϊκή κεραμική βασισμένες όχι μόνο στήν στρωματογραφία καί τά συνευρήματα (τό find-context) αλλά καί στίς στιλιστικές αλλαγές τής ίδιας τής κεραμικής. Οί φάσεις αυτές εΐναι: Πρό-Καμάρες, Πρώιμη-Καμάρες, Κλασσική-Καμάρες καί Μετά-Καμάρες.

Οί Πρό-Καμάρες (MM Ια) εΐναι πολύ σημαντική καθώς σέ αυτή τήν περίοδο έμφανίζονται τροχήλατα άγγεία. Έπίσης ή έμφάνιση έρυθρου χρώματος στήν μορφή μίας άπλης ταινίας άρχικά στήν κεραμική εΐναι, σύμφωνα μέ τήν Walberg¹⁴⁶, τό βασικότερο κριτήριο διάκρισης αυτής τής MM Ια κεραμικής άπό τήν κεραμική τής Πρωτομινωικής περιόδου.

Κατά τήν έπόμενη περίοδο, τήν Πρώιμη-Καμάρες (MM Ιβ-MM Ια), έμφανίζεται ή γνωστή ως *barbotine* ή άκιδωτή, όπου άνάγλυφα κομβία, κουκίδες, πέταλα, ταινίες καί άλλα διακοσμητικά στοιχεία δημιουργοΰν μία τραχιά έπιφάνεια πού συχνά έναλλάσσεται μέ λεία έπιφάνεια. Αυτή ή έναλλαγή συχνά τονίζεται άπό χρωματικές αλλαγές, μέ τό λευκό χρώμα νά κυριαρχεί σέ αυτό τό είδος κεραμικής. Στα άγγεία μέ λεία έπιφάνεια αντίθετα, τά βασικά χρώματα εΐναι τό έρυθρό καί τό κίτρινο¹⁴⁷. Ή κεραμική της Πρώιμης-Καμαραϊκής φάσης άπαντάται συνήθως στό άνάκτορο τής Φαιστοΰ¹⁴⁸, αλλά καί στόν Κομμό, στήν νότια Κρήτη (κοντά στήν Φαιστό)¹⁴⁹.

Άγγεία τής Κλασσικής Καμαραϊκής (MM Ια-Ιβ-ΙΙα) έχουν βρεθεί κυρίως στά άνάκτορα τής Φαιστοΰ καί τής Κνωσοΰ, αλλά καί στόν κυκλικό τάφο του Καμιλάρη (στήν Μεσαρά, πάλι κοντά στήν Φαιστό), στους παραθαλάσσιους οικισμούς των Γουρνιών καί του Παλαικάστρου στήν άνατολική Κρήτη, αλλά καί του Κομμού καί βέβαια στό σπήλαιο των Καμαρών, άμέσως βόρεια άπό τό άνάκτορο τής Φαιστοΰ¹⁵⁰. Τώρα χρησιμοποιοΰνται περισσότερο καί πίο έντονα χρώματα, όπως έρυθρό, λευκό, κίτρινο καί πορτοκαλί σέ

144. Πάπυρος-Larousse-Britannica (Έγκυκλοπαιδεία συνεργασίας), 1997.

145. Walberg 1976.

146. Walberg 1976, 76-77.

147. Walberg 1976, 77-78.

148. Walberg 1983, 92-151.

149. Betancourt 1990, 30-33.

150. Walberg 1983, 93-96 καί 123-134.

υπέροχους συνδυασμούς. Τό λευκό είναι τό κυρίαρχο χρώμα σύμφωνα μέ τήν Walberg¹⁵¹. Ὑπάρχει ἀκόμα πλαστική καί ἀνάγλυφη διακόσμηση ἀλλά καί τά σχήματα τώρα εἶναι πιό στρογγυλεμένα ἀπό πρίν καί τά τοιχώματα τῶν ἀγγείων τόσο λεπτά ὥστε νά ὀνομαστοῦν τά συγκεκριμένα ἀγγεῖα ὠκέλυφα¹⁵². Δέν εἶναι μόνο λεπτά τά τοιχώματα τῶν ἀγγείων ἀλλά καί καλὰ ψημένα, τόσο, ὥστε νά παράγουν ἕνα χαρακτηριστικό μεταλλικό ἦχο, ὅταν ἀκουμποῦν τό ἕνα τό ἄλλο. Τά μοτίβα εἶναι πιό δυναμικά καί πολύπλοκα καί περιστρέφονται ἢ ἀπλώνονται ἀκτινωτά δημιουργώντας περισσότερο ἰσορροπημένες καί ἐντυπωσιακές συνθέσεις¹⁵³. Δέν φαίνεται νά ὑπάρχει μαζική παραγωγή, ἀντίθετα αὐτή τήν περίοδο δημιουργοῦνται μοναδικά ἀγγεῖα, πραγματικά ἔργα τέχνης¹⁵⁴.

Ἡ φάση Μετά-Καμάρες (ΜΜ ΙΙα-ΙΙβ) ἐμφανίζει ἀγγεῖα πού χαρακτηρίζονται καί ὡς πρὸς τό σχῆμα καί ὡς πρὸς τήν διακόσμηση ἀπό τήν ὑπερβολή¹⁵⁵. Ἡ διακόσμηση τώρα ἀπλώνεται στό ἐπάνω τμήμα τοῦ ἀγγείου ἐνῶ εἰσάγονται νέα διακοσμητικά στοιχεῖα καί μοτίβα. Τά φυτικά μοτίβα παρουσιάζονται μέ ἕνα περισσότερο ἱμπρεσιονιστικό τρόπο¹⁵⁶. Διακρίνονται ἐπίσης φυτικά στοιχεῖα ὅπως κρόκοι, κρίνα, φοινικοειδῆ κ.ἄ. τά ὁποῖα στήν συνέχεια χρησιμοποιοῦνται στήν κεραμική τῆς Ὑστερης Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ¹⁵⁷. Ἡ πολυχρωμία δέν παίζει πιά τόσο σημαντικό ρόλο καί τό χρώμα πού φαίνεται νά κυριαρχεῖ εἶναι τό λευκό σέ μαῦρο βάθος.

Ἡ Μετά-Καμάρες κεραμική δέν περιορίζεται κυρίως στοὺς ἀνακτορικούς χώρους τῆς Φαιστοῦ καί τῆς Κνωσοῦ ἀλλά ἀπαντᾷ σέ ὁλόκληρο τό νησί¹⁵⁸. Ἡ Μετά-Καμάρες κεραμική πού ἦλθε στό φῶς στόν Κομμό σέ κλειστά ἀπό σεισμό στρώματα εἶναι πολύ σημαντική ἐπειδὴ μᾶς δίνει ὄχι ἀπλὰ τήν στυλιστική διαδοχή ἀλλά τήν στρωματογραφική ἀλληλουχία ἀπὸ τήν Πρό-Καμάρες ἕως τήν Ὑστερη Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ¹⁵⁹. Ἡ Μετά-Καμάρες βρίσκεται ἀκριβῶς κάτω

151. Walberg 1976, 78-79.

152. Betancourt 1985, 66-96.

153. Walberg 1976, 93 καί 1978, 10-12.

154. Walberg 1986, 29-35 καί 139-140.

155. Walberg, 1976, 93.

156. Walberg 1976, 124 καί 1986, 76-81.

157. Walberg 1986, 36.

158. Walberg 1983, 152.

159. Walberg 2001, 13.

από μία φάση ενδιάμεση (transitional – MM III/LM Ia)¹⁶⁰, ή οποία χαρακτηρίζεται από αλλαγές σε παλαιότερα σχήματα και την εισαγωγή νέων σχημάτων και νέων φυτικών μοτίβων σε επίσης νέο μαύρο βάθος¹⁶¹.

Η Καμαραϊκή κεραμική και ειδικά της φάσης Κλασσικής Καμαραϊκής από την Κνωσό και την Φαιστό παρουσιάζει τόση ομοιότητα πού η Walberg¹⁶² τόνισε ότι θά πρέπει νά έχει κατασκευαστεί σε ανακτορικό εργαστήριο πού παρείχε αυτή την κεραμική και στην Κνωσό και στην Φαιστό. Δέν ήταν όμως δυνατόν νά διακρίνει αν αυτό εντοπιζόταν στην Κνωσό ή την Φαιστό.

Τό 1998 πετρογραφικές αναλύσεις έδειξαν ότι η Καμαραϊκή κεραμική από την Κνωσό και την Φαιστό έχει κατασκευαστεί στο ίδιο εργαστήριο πού μάλλον εντοπίζεται στην περιοχή της Μεσαράς (δηλαδή στην περιοχή της Φαιστοῦ)¹⁶³. Ὁ Levy¹⁶⁴ εἶχε ὑποστηρίξει ότι ὑπάρχουν ἐνδείξεις παραγωγῆς κεραμικῆς στόν ἀνακτορικό χώρο τῆς Φαιστοῦ. Κλίβανοι MM II περιόδου ἀναγνωρίστηκαν στό ἀνάκτορο τῆς Φαιστοῦ καί στην Ἁγία Τριάδα¹⁶⁵. Οἱ Day and Wilson¹⁶⁶ πιστεύουν ότι ἡ Καμαραϊκή κεραμική παράγονταν στό ἀνάκτορο τῆς Φαιστοῦ καί στην συνέχεια ἡ Φαιστός ἔστειλε συγκεκριμένους τύπους ἀγγείων, ὅπως ἐπιτραπέζια καί τελετουργικά, στην Κνωσό.

Ἡ ἐργασία τῶν Noll, Holm καί Born¹⁶⁷ ὑποστήριξε ότι ἡ Καμαραϊκή κεραμική από την Κνωσό καί την Φαιστό εἶναι διακοσμημένη μέ λευκό χρῶμα πού προέρχεται ἀπό στεατίτη (magnesium silicate), ἐνῶ τό λευκό χρῶμα πού χρησιμοποιήθηκε στην Μεσομινωική κεραμική γενικά, προέρχεται ἀπό ἀσβέστιο (calcium silicate). Τό λευκό ἀπό στεατίτη ἦταν σίγουρα περισσότερο ἔντονο καί εἶναι αὐτό πού ἔδινε στην Καμαραϊκή κεραμική αὐτό τό μοναδικό ἔντονο λευκό. Πρός ὑποστήριξη αὐτῆς τῆς ἐργασίας ἔρχεται τό γεγο-

160. Betancourt 1990, 37-48.

161. Betancourt 1990, 41-48.

162. Walberg 1976, 122-125 καί 1983, 92-152.

163. Day and Wilson 1998, 355-356.

164. Levi 1976, 510.

165. Tomasello 1996, 27-37. Carinci 1997, 318-319.

166. Day and Wilson 1998.

167. Noll, Holm καί Born 1971, 615-618.

νός ότι στην Μεσαρά υπάρχουν τρεις από τις έξι πηγές στεατίτη¹⁶⁸ αλλά και ή πιό πρόσφατη αρχαιομετρική έργασία πού απέδειξε ότι υπάρχει διαφορά στην περιεκτικότητα λευκού χρώματος της Καμαραϊκής κεραμικής από τόν Κομμό (κοντά στην Φαιστό) και τό λευκό χρώμα της κεραμικής από τό Παλαίικαστρο (στην περιοχή της Σητείας στην ανατολική Κρήτη)¹⁶⁹.

Ή Walberg¹⁷⁰ αναρωτιέται αν οι έλίτ μονοπώλησαν την κατασκευή της Καμαραϊκής κεραμικής για τό μοναδικό λευκό χρώμα πού προέρχεται από στεατίτη.

Θά πρέπει νά σημειωθεί ότι οι Day and Wilson¹⁷¹ υποστήριξαν την θεωρία ότι ή Καμαραϊκή κεραμική συμβόλιζε ιεραρχία και δύναμη, ενώ ή Walberg¹⁷² θεωρεί την κεραμική αυτή 'τελετουργική'. Ή διακόσμηση στην Καμαραϊκή κεραμική είναι συχνά μοναδική, όμως τά μοτίβα δέν φαίνεται νά σημαίνουν κάτι ιδιαίτερο. Επίσης τά διάφορα θαλάσσια και της ξηράς ζώα πού συχνά απεικονίζονται στην Καμαραϊκή κεραμική έχουν θεωρηθεί ως όντα μέ θρησκευτικούς συμβολισμούς. Όμως, όπως υποστηρίζει ή Walberg¹⁷³ δέν είναι τόσο συχνή ή παρουσία αυτών των όντων στην Καμαραϊκή κεραμική, ώστε νά θεωρήσουμε ότι σχετίζονται μέ την θρησκεία. Επί πλέον ή Καμαραϊκή κεραμική δέν άπαντά αποκλειστικά σε χώρους πού θεωρούνται χώροι λατρείας ώστε νά θεωρηθεί ή ίδια αποκλειστικά τελετουργική. Αντίθετα, άπαντά σε χώρους μέ διαφορετικές λειτουργίες. Θά μπορούσε βέβαια νά θεωρηθεί ή Καμαραϊκή κεραμική, συνεχίζει ή Walberg¹⁷⁴, ένα σύμβολο στάτους, εξαιτίας της ανακτορικής της μορφής – ανακτορικό προϊόν! Για νά αντιληφθούμε αν συνέβαινε αυτό θά πρέπει νά δούμε πού άπαντά εκτός από την Φαιστό και την Κνωσό. Άπαντά:

1. Σε χώρους κοντά στά δύο άνάκτορα, της Φαιστού και της Κνωσού, πού θεωρούνται δορυφόροι τους. Επίσης σε παραλιακές

168. Noll 1991, 161-169.

169. Ferrence, Melessanaki, Stratoudaki, Stambouli, Anglos, Betancourt 2000, 186-193.

170. Walberg 2001, 14.

171. Day and Wilson 1998.

172. Walberg 2001, 14.

173. Walberg 2001, 14.

174. Walberg 2001, 14.

πόλεις όπως τον Κομμό (πολύ κοντά στην Φαιστό) και το Παλαί-καστρο (στην Ανατολική Κρήτη) που ανήκαν στην αλυσίδα λιμανιών για διεθνές εμπόριο και επομένως η Καμαραϊκή κεραμική θα εξαγόταν από αυτά. Ο Κομμός ειδικά, ίσως ήταν το κυριότερο λιμάνι εξαγωγής της Καμαραϊκής κεραμικής, αν κρίνουμε από την ποσότητα που βρέθηκε αλλά και από την άποψη ότι παραγόταν στην Φαιστό που είναι τόσο κοντά.

2. Σέ χώρους εκτός Κρήτης: στην κυρίως Ελλάδα αλλά και στην Αίγυπτο και την Συροπαλαιστίνη¹⁷⁵.

3.3 Καμαραϊκή κεραμική - Η διακόσμησή της

Όπως έχει πολλές φορές αναφερθεί στην παρούσα μελέτη ο Καμαραϊκός ρυθμός της Μεσομινωικής περιόδου είναι ίσως η πιο γνωστή έκφανση της τέχνης της αγγειοπλαστικής της Μινωικής Κρήτης, και έχει εκτιμηθεί τά μέγιστα από τους ειδήμονες ολόκληρου του κόσμου. Ο ρυθμός αυτός εξελίχθηκε χάρη στην ανακάλυψη του γρήγορου τροχού και έδωσε έργα κομψά και καινοτόμα για την εποχή. Η έφευρετικότητα και οι νέες ιδέες στο σχηματολόγιο και στην διακόσμηση δημιούργησαν μία νέα τάση στα αγγεία τά όποια κατασκευάζονταν όπως προαναφέρθηκε στα ανάκτορα. Τά θέματα και οι συνδυασμοί είναι χιλιάδες και το διακοσμητικό λεξιλόγιο τεράστιο. Η διαφοροποίησή του σε σχέση με τους ρυθμούς της προηγούμενης εποχής είναι η αστείρευτη δημιουργικότητα, ή πολυχρωμία, ή νέα τεχνοτροπία στα μοτίβα και τά σχήματα αλλά και η φυτική θεματολογία που εισήχθη πρώτη φορά¹⁷⁶. Τό νέο καλλιτεχνικό κλίμα της Καμαραϊκής κεραμικής περιλαμβάνει κάποια στοιχεία τά όποια τό κάνουν νά ξεχωρίζει από όλα τά υπόλοιπα.

Τό άλφα και τό ώμέγα της Καμαραϊκής τέχνης είναι ή πολυχρωμία. Οί κύριοι χρωματικοί συνδυασμοί συντελούνται μέ τό βυσσινί, τό έρυθρό, τό πορτοκαλί, τό κίτρινο και τό λευκό επάνω σε κυρίως σκοτεινόχρωμο έπίχρυσμα. Άκόμα προστίθεται θεματολογία από τον κόσμο των φυτών και των ζώων ένω χαρακτηριστική είναι ή διακόσμηση που εμπνέεται από την θαλάσσια ζωή. Όσον άφορᾷ τά

175. Walberg 2001, 17.

176. Μεσομινωική περίοδος (2100-1560 π.Χ.) διαθέσιμο έδω https://projects.ics.forth.gr/isl/yppo_site/fokas/istorika_stoixeia/mesominwikh.html

διακοσμητικά θέματα, παύουν νά είναι αύστηρά γραμμικά καί εισέρχονται πολύπλοκα μοτίβα, ζωγραφισμένα σέ ὅλη τήν ἐπιφάνεια τῶν ἀγγείων ἀφήνοντας ἓνα ἀποτέλεσμα ἀπό σύνθετες εἰκόνες κυματοειδῶν γραμμῶν καί καμπυλόγραμμων περιγραμμάτων. Σημαντικό στοιχεῖο τῆς ἀναγνώρισης τῶν ἀγγείων καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ εἶναι ἡ σύνταξη τῶν θεμάτων ἐπάνω στήν ἐπιφάνεια τῶν ἔργων¹⁷⁷.

Παρότι ἡ διάταξη τῶν μοτίβων τῆς διακόσμησης γίνεται μέ τρόπο παρεμφερή ὅλων τῶν προηγούμενων ἐτῶν, ἐντούτοις οἱ κανόνες σύνθεσης ἐπιτάσσουν τήν ροή, τόν στροβιλισμό καί τήν συστροφή τῶν εἰδικῶν σχεδίων ἐπάνω στά ἀγγεῖα δημιουργώντας εἰκόνες κινητικές οἱ ὁποῖες συναντῶνται γιά πρώτη φορά. Νέος ἀριθμός σχημάτων ἔρχεται νά προστεθεῖ στά ἤδη ὑπάρχοντα καί κάποιες φορές γιά κάθε νέο σχηματισμό ἔχουν βρεθεῖ μονάχα ἓνα ἢ δύο δείγματα γεγονός πού αὐξάνει τήν ἀξία τῶν ἀνευρισκομένων ἀγγείων. Ἐκτός ἀπό τά βασικά στοιχεῖα πού ξεχωρίζουν τά ἀγγεῖα αὐτά ἀπό ἐκεῖνα τῶν προηγούμενων ἐτῶν ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καί ἡ ἐπινοητικότητα πού διακατεῖχε τούς ἀγγειοπλάστες κατά τήν φάση τῆς δημιουργίας τους. Μάλιστα προκαλεῖ ἐντύπωση τό γεγονός ὅτι ἀκόμα καί σήμερα κατά τίς ἀνασκαφές ἔρχονται στό φῶς ἔργα τῶν ὁποίων ἡ θεματολογία δέν εἶναι καταγεγραμμένη καί ἀπαντῶνται πρώτη φορά. Ἔτσι ὁ πλοῦτος καί ἡ ἀξία τοῦ Καμαραϊκοῦ ρυθμοῦ ἀναβαθμίζονται περαιτέρω αὐξάνοντας ἀφενός τόν ζήλο τῶν ἀρχαιολόγων καί τῶν μελετητῶν ὡς πρός τήν ἀνεύρεση νέων πρωτότυπων καλλιτεχνημάτων καί ἀφετέρου στρέφουν τήν προσοχή τῶν φίλων τῆς τέχνης ἀπό ὅλο τόν κόσμο στήν ἀπύθμενη ἱστορία τοῦ Μινωικοῦ κόσμου¹⁷⁸.

3.4 Ἡ Καμαραϊκή κεραμική πέρα ἀπό τήν Κρήτη

Ὅστρακα ἀπό Καμαραϊκά ἀγγεῖα ἔχουν ἐντοπιστεῖ σέ δύο χώρους στήν Κύπρο. Στήν Λάπιθο (στήν θέση Βρύση τοῦ Μπάρμπα) μία γεφυρόστομη πρόχους καί στήν θέση Καρμί Παλαιάλωνα ἓνα κύπελλο. Καί τά δύο ἀγγεῖα βρέθηκαν σέ τάφους¹⁷⁹.

177. Ibid.

178. Κλάγκου Φωτεινή, *Μινωϊκά πῆλινα ἀγγεῖα μέ πλαστικές ἐπικοσμήσεις*, Διατριβή Ἐθνικό καί Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, 2014-2015.

179. Merrillees 2003, 127. Betancourt 1998. Dothan et al. 2000. Warren 1985.

Ώστρακα Καμαραϊκῶν ἀγγείων ἔχουν βρεθεῖ στήν Συροπαλαιστίνη στίς πόλεις: Ugarit, Qatna, Byblos, Sidon, Hazor, Ashkelon. Ἐχουν βρεθεῖ κυρίως σέ τάφους. Παρά τήν σύγχυση πού ἐπικρατεῖ γιά τόν ἀριθμό τῶν ἀγγείων κυρίως ἀπό τήν Byblos¹⁸⁰, φαίνεται ὅτι οἱ δύο τύποι ἀγγείων πού ὑπερτεροῦν εἶναι ἡ γεφυρόστομη πρόχους καί τό τροπιδωτό κύπελλο μέ ταινιωτή λαβή. Καί τά δύο εἶναι ἐπιτραπέζια ἀγγεῖα, ἐπομένως ἦταν καθαρά χρηστικά ἀγγεῖα. Ἀσφαλῶς δέν θά ἐκτιμήθηκαν γιά τό περιεχόμενό τους, μιά καί μποροῦν νά χωρέσουν πολύ μικρές ποσότητες ὑγρῶν. Ἐκτιμήθηκαν γιά τήν ποιότητα, τό σχῆμα καί τά χρώματα ἢ μᾶλλον τόν συνδυασμό ὅλων αὐτῶν.

Ώστρακα Καμαραϊκῶν ἀγγείων ἔχουν βρεθεῖ ἐπίσης στήν Αἴγυπτο στίς θέσεις: Kahun, el-Haraga, el-Lisht, Qubbet el-Hawa, Tell el-Dab'a¹⁸¹. Τά σχήματα τῶν ἀγγείων στήν Αἴγυπτο εἶναι πολύ περισσότερα ἀπό ὅτι στήν Συροπαλαιστίνη καί ἀφοροῦν πάλι ἐπιτραπέζια ἀγγεῖα. Περιλαμβάνουν ἀρκετά ἀγγεῖα μέ προχοή, καθώς καί σουρωτήρια.

Ἡ πρώτη σκέψη ὀδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι ἴσως ἡ κεραμική αὐτή νά εἶχε σταλεῖ σέ βασιλεῖς ἢ ἄλλους σημαντικούς ἀνθρώπους, ὡς μέρος τῆς γνωστῆς διαδικασίας τῆς ἀνταλλαγῆς εἰδῶν πολυτελείας ἀνάμεσα στίς βασιλικές οἰκογένειες. Ἄν ὅμως ἐξετάσουμε τοὺς χώρους ὅπου ἔχουν βρεθεῖ Καμαραϊκά ἀγγεῖα θά διαπιστώσουμε ὅτι δέν ἀνήκουν ὅλοι στοὺς ἐλίτ. Δηλαδή δέν ἔχουν βρεθεῖ σέ ἀνακτορικούς χώρους ἀλλά σέ τάφους (πιθανόν καί τῶν ἐλίτ) καί σέ οἰκισμούς ὅπως γιά παράδειγμα στήν Αἴγυπτο. Οἱ τάφοι παραπέμπουν σέ ἀνθρώπους πού ἀνήκουν στήν μεσαία τάξη σύμφωνα μέ τόν Merrillees¹⁸². Τά δέ ἀγγεῖα πού προέρχονται ἀπό τοὺς οἰκισμούς el-Haraga, Kahun καί el-Lisht στήν Αἴγυπτο, μᾶλλον παραπέμπουν σέ ἐργάτες πού ἐργάζονταν γιά τήν κατασκευή τάφων καί πυραμίδων τοῦ Μέσου Βασιλείου¹⁸³.

Ἄν πράγματι ὁ μέσος Αἰγύπτιος ἢ ἀκόμα καί ὁ ἐργάτης μπορούσε νά ἔχει κεραμική τόσο καλοφτιαγμένη, κομψή καί πολύχρωμη –ἐξωτική κεραμική πού ἔχει ἔλθει ἀπό ἓνα ἐξωτικό νησί– τότε μᾶλλον θά

180. Merrillees 2003, 127-128.

181. Merrillees 2003. Walberg 1998.

182. Merrillees 2003, 138-139.

183. Merrillees 2003, 138-139.

πρέπει νά αναθεωρήσουμε τήν εικόνα πού ἔχουμε ἀπό τήν ζωή τῶν ἐργατῶν στήν Αἴγυπτο!

Οἱ Αἰγύπτιοι ἐπηρέασαν περισσότερο ἀπό ὁποιαδήποτε ἄλλη ἐξωαίγαιακή περιοχή τήν Μινωική Κρήτη ὅσον ἀφορᾷ τίς ιδέες καί τήν τεχνολογία. Ἔχουν βρεθεῖ καί στίς δύο περιοχές ἀντικείμενα τά ὁποῖα ἀποδεικνύουν τίς στενές τους σχέσεις καί τήν ἀνταλλαγή προϊόντων¹⁸⁴. Οἱ ἐπαφές ξεκίνησαν ἀπό τήν προανακτορική περίοδο, φτάνοντας στό σημεῖο τῆς ἀκμῆς τους στά χρόνια τῶν ἀνακτόρων.

Κατά τήν διάρκεια τῆς Μεσομινωικῆς περιόδου παρατηρεῖται μία αὐξηση τῶν εἰσαγωγῶν στήν Κρήτη ἀπό τήν Αἴγυπτο¹⁸⁵ μέ ἀποκορύφωμα τήν εἰσαγωγή καί προσαρμογή μίας Αἰγύπτιας θεᾶς, τῆς Ταούρτ. Στήν Αἴγυπτο εἶναι ὁ συνδυασμός ἵπποπόταμου καί κροκόδειλου ἀλλά στήν Ἑλλάδα σταδιακά μετατράπηκε σέ μία ἐξαίσια μορφή δαίμονα μέ καθαρτήριες ιδιότητες ἤ σέ θεό τῆς γονιμότητος¹⁸⁶.

3.5 Σημασία τῆς Καμαραϊκῆς κεραμικῆς - Συμπεράσματα

Τά ἔργα τῆς Μινωικῆς κεραμικῆς στό σύνολό τους ἀντανakλοῦσαν τό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς καί τῆς λαμπρότητας πού πρέσβευε ὁ πολιτισμός τῆς Κρήτης. Κάθε περίοδος τῆς ἐξελικτικῆς πορείας τῆς κεραμικῆς ἐνέχει τά κύρια χαρακτηριστικά πού ἔπαιξαν καθοριστικό ρόλο σέ κάθε ἐποχή, ἀπό τήν καθημερινή ζωή τῶν ἀνθρώπων μέχρι κάποιο σπουδαῖο γεγονός. Ἄλλωστε ἡ τέχνη εἶναι ὁ καθρέφτης τῆς ἐποχῆς, καθώς ἀντικατοπτρίζει τίς ἀλήθειες τοῦ ἀνθρώπου τήν δεδομένη χρονική στιγμή. Σέ ὅλη τήν διάρκεια τῆς Μινωικῆς ἐποχῆς τά ἔργα τῆς κεραμικῆς δέν εἶχαν στήν θεματολογία τους σκηνές πολέμου καί βιαιοπραγίες. Μάλιστα μποροῦμε νά διακρίνουμε σκηνές ἀπό τήν καθημερινή ζωή, τίς λατρευτικές γιορτές (ταυροκαθάψια), τήν φύση καί τά ζῶα. Ἔτσι κατανοοῦμε τόν εἰρηνικό χαρακτήρα τῶν Μινωιτῶν καί τήν προτεραιότητά τους στήν ἐξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ τους μέσα ἀπό τό ἐμπόριο καί τήν ἀνταλλαγή ιδεῶν καί ὑλικῶν ἀγαθῶν χωρίς ἐχθροπραξίες. Ἡ τουλάχιστον στήν

184. Μαρινάτου 1999, 23.

185. Μαρινάτου 1999, 31-37. Karetsoy 2000. Karetsoy et al. 2001.

186. Μαρινάτου 1999, 31-37.

τέχνη τους δέν υπάρχουν σκηνές βίας. Ἐπιπλέον κατά τήν περίοδο ἀνάπτυξης τῆς καμαραϊκῆς κεραμικῆς, τά μοτίβα τῆς φύσης τά ὅποια ἦταν κυρίαρχα παραπέμπουν στήν ἀγάπη τῶν κατοίκων γιά τήν φύση καί τήν Μητέρα γῆ τήν ὁποία λάτρευαν σάν θεότητα. Ἴσως τό σπήλαιο τῶν Καμαρῶν, ὅπου βρέθηκε γιά πρώτη φορά ἡ Καμαραϊκή κεραμική νά εἶχε χρησιμοποιηθεῖ ὡς λατρευτικό σπήλαιο. Τό ὅτι τό συγκεκριμένο σπήλαιο βρίσκεται σέ μεγάλο ὑψόμετρο, ἀποτελεῖται ἀπό δύο θαλάμους οἱ ὁποῖοι εἶναι γεμάτοι μέ μέγала βράχια καί τό γεγονός ὅτι τά εὐρήματα προέρχονται γύρω καί κατά κάποιο τρόπο κάτω ἀπό τά βράχια δείχνει ὅτι ἡ εἰκόνα του δέν ἔχει ἀλλάξει ἀπό τήν Μινωική περίοδο.

Οἱ Μινωῖτες φαίνεται ὅτι ἀνέβαιναν ὡς ἐκεῖ γιά νά προσφέρουν στούς θεούς τους τά προϊόντα τους μέσα σέ ἐξάισια Καμαραϊκά ἀγγεῖα πού τά τοποθετοῦσαν γύρω ἀπό τά βράχια, ἴσως ἐπειδή κάτι συμβόλιζαν. Οἱ τελετές αὐτές θά γίνονταν μόνο τοῦς καλοκαιρινούς μῆνες ὅταν δέν ὑπῆρχε χιόνι. Ἡ ποιότητα τῆς κεραμικῆς πού προσφερόταν εἶναι ἐνδεικτική τοῦ ποιοῦ ἐπισκέπτονταν τό συγκεκριμένο σπήλαιο. Ὅπως προαναφέραμε ἡ Καμαραϊκή κεραμική κατασκευαζόταν μᾶλλον ἀποκλειστικά σέ ἐργαστήρια τοῦ ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ. Ἄν ὁ βασιλιάς τῆς Φαιστοῦ ἀνέβαινε στό σπήλαιο γιά νά τελέσει τίς ἱεροπραξίες πού ἔπρεπε, ἀντιλαμβανόμαστε τήν σημαντικότητα αὐτοῦ τοῦ σπηλαίου. Ἀσφαλῶς δικαίως ἡ μοναδική τεχνολογικά καί αἰσθητικά Καμαραϊκή κεραμική, ὀνομάστηκε Καμαραϊκή.

Ἡ Καμαραϊκή κεραμική γιά πολλούς μελετητές ἀποτελεῖ σύμβολο ἀρμονίας τήν ὁποία προσδίδει ἡ καμπυλότητα τῶν ἔργων ἀλλά καί κομψότητας ἀπό τά λεπτότεχνα ἀγγεῖα μέ τήν προσεγμένη διακόσμηση¹⁸⁷. Γιά αὐτό καί τά συγκεκριμένα ἔργα ἀναπτύχθηκαν καί χρησιμοποιήθηκαν κυρίως ἀπό τά ἀνάκτορα τῆς κάθε περιοχῆς καθώς ταίριαζαν ἀπόλυτα μέ τό μεγαλεῖο πού τά ἀκολουθοῦσε.

Ἡ Καμαραϊκή κεραμική ἂν καί κατασκευασμένη ἀπό πηλό, ἓνα ὄχι πολύτιμο ὕλικό, θεωρεῖται ὅτι ἀνήκει στήν κατηγορία τῶν πολυτιμῶν ἀντικειμένων. Αὐτό τεκμαίρεται ἀπό: **α.** τό γεγονός ὅτι ἀπαντᾷ κυρίως στά δύο μεγαλύτερα καί σημαντικότερα ἀνάκτορα τῆς Κρήτης, δηλαδή τῆς Κνωσοῦ καί τῆς Φαιστοῦ καί φαίνεται ὅτι ἦταν προϊόν ἀνακτορικοῦ ἐργαστηρίου καί **β.** τό γεγονός ὅτι ἔχει

187. Betancourt 1985.

άνευρεθεῖ σέ χώρους ἐκτός Κρήτης (σέ ἄλλα νησιά τοῦ Αἰγαίου, στήν κυρίως Ἑλλάδα, τήν Ἑγγύς Ἀνατολή καί τήν Αἴγυπτο), ἐπομένως ἦταν εἶδος μέ ἀνταλλακτική ἀξία. Παρόμοια ἀξία εἶχαν τά ἀγγεῖα τῆς Ὑστερομινωικῆς Ιβ περιόδου, δηλαδή τά Φυτικού καί Θαλάσσιου ρυθμοῦ. Καί ἐκεῖνα ἐκτιμήθηκαν ἀπό τούς γύρω ἀπό τό Αἰγαῖο πολιτισμούς.

Δέν ἐκτιμήθηκαν ὅμως μόνο τά κεραμικά ἀλλά γενικά ἡ Μινωική τέχνη, ὅλα τά εἶδη πολυτελείας ἀπό χρυσό, ἄργυρο, πολύτιμες πέτρες πού παράγονταν στήν Μινωική Κρήτη ἀπό τήν Παλαιοανακτορική περίοδο μέχρι τό τέλος τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐκτιμήθηκαν μάλιστα τόσο πολύ τά Μινωικά τέχνηρα ἀπό τούς μεγάλους πολιτισμούς τῆς Αἰγύπτου καί τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς πού πίστευαν ὅτι ὁ σημιτικῆς καταγωγῆς θεός τῆς τέχνης Kothar-wakhasis κατοικοῦσε στήν Κρήτη¹⁸⁸.

ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΓΓΕΙΩΝ ΚΑΜΑΡΑΪΚΟΥ ΡΥΘΜΟΥ

Καμαραϊκά ἀγγεῖα στό ἀρχαιολογικό μουσεῖο Ἡρακλείου.

188. Morris 1995.

Καμαραϊκό κύπελλο με όλόγλυφα ἄνθη καί πολύχρωμους σχεδιασμούς.

Καμαραϊκό κύπελλο.

Καμαραϊκό πιάτο.

Καμαραϊκό φλασκή.

Καμαραϊκή ραμφόστομη πρόχους.

Καμαραϊκό πυθοειδές ἄγγείο.

Καμαραϊκό ρύτο, Άμφορέας.

Προχυτικό κύπελλο καμαραϊκού ρυθμού, Μεσομινωική I-II.

Καμαραϊκός τετράχειρος πύθος.

Καμαραϊκά αγγεία από τό αρχαιότερο ανάκτορο της Φαιστοῦ.

Καμαραϊκά κύπελλα διαφόρων τύπων.

*Καμαραϊκό ἀγγεῖο μέ ἐπιρρο-
ές ἀπό τόν θαλάσσιο κόσμο.*

Δίσκος τῆς Φαιστοῦ.

*Ἀναθηματικό εἶδῶλιο τοῦ Αἰγύπτιου χρυσο-
χόου User πού βρέθηκε στήν Κνωσό.
Πιθανόν νά εἶναι ἀφιερωμένο σέ κάποιο ἱερό
τῆς Κνωσοῦ ἢ ἐνθύμιο σέ κάποιο μέλος τῆς
βασιλικῆς αὐλῆς.*

Κρήτες σέ τοιχογραφία στην Αίγυπτο.

*Τμήμα θηβαϊκής τοιχογραφίας όπου κάτοικοι του Αιγαίου
αποδίδουν φόρο τιμής στην αιγυπτιακή αύλη.
Τά αγγεία έχουν θέματα μέ αιγιακά χαρακτηριστικά.*

Nº 1. CRETAN HIEROGLYPHS OR CONVENTIONALIZED PICTOGRAPHS.									
A. ENGRAVED ON SIGNETS.		B. INSCRIBED ON CLAY, TABLETS & SEALINGS.		A. ENGRAVED ON SIGNETS.		B. INSCRIBED ON CLAY, TABLETS & SEALINGS.		A. ENGRAVED ON SIGNETS.	
A.	B.	A.	B.	A.	B.	A.	B.	A.	B.
1	X	15		29		43 X		57	
2		16		30		44		58	X
3 X		17 X		31	X	45 X		59	X
4	X	18		32		46		60	
5		19		33 X		47		61	X
6	X	20 X		34 X		48 X		62	X
7		21	X	35 X		49 X		63	
8		22 X		36		50 X		64	X
9	X	23	X	37	X	51 X		65	
10	X	24		38	X	52 X		66	X
11		25	X	39 X		53 X		67	X
12		26	X	40		54		68	X
13		27		41		55	X	69	X
14	X	28		42 X		56	X	70	X

Πίνακας πού ἀπεικονίζει τήν ὁμοιότητα τῶν Αἰγυπτιακῶν
μέ τά Μινωικά Γερογλυφικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Άλεξίου, Σ. 1964. *Μινωικός Πολιτισμός*, Αθήνα.
- Alexiou, S. and Warren, P. 2004. *The Early Minoan Tombs of Lebena, Southern Crete*. P. Åströms Förlag, Sävedalen.
- Betancourt, P.P. 1973. 'The polyp Workshop; A Stylistic Group from LM IB'. *AJA* 77, 333-334.
- Betancourt, P.P. 1976a. 'Economic implications of the Reed Painter's vases' *Temple University Aegean Symposium* 1:15-17.
- Betancourt, P.P. 1976b. 'The end of the Greek Bronze Age' *Antiquity* 50, 40-47.
- Betancourt, P.P. 1977a. 'Some Chronological Problems in the Middle Minoan Dark-on-light Pottery of Eastern Crete', *AJA* 81, 341-353.
- Betancourt, P.P. 1977b. 'Marine-Life Pottery from the Aegean', *Archaeology* 30, 38-43.
- Betancourt, P.P. 1977c. 'Further Observations on the Marine Style', *AJA* 81, 561.
- Betancourt, P.P. 1985. *Η Ιστορία της Μινωικής Κεραμικής*, Έκδόσεις Καρδαμίτσα. Αθήνα.
- Betancourt, P.P. 1990. *Kommos II. The Final Neolithic through Middle Minoan III Pottery*. Princeton.
- Betancourt, P.P. 1998. 'Middle Minoan Objects in the Middle East' in Cline, E.H. and Harris-Cline, D. (eds) *The Aegean and the Orient in the Second Millennium*, 5-11. Liège.
- Baudrillard, J. *The System of Objects*. France.
- Brown, A. 1886. 'I propose to begin at Knossos', John Myres's visit to Crete in 1893, *BSA* 81, 37-44.
- Michel de Grece, *Κρήτη: Η χαμένη Ατλαντίδα*, Έκδόσεις Φερενίκη, 2001.
- Cadogan, G. 1979. 'Cyprus and Crete c. 2000-1400 B.C.' Acts of the International Archaeological Symposium: "The Relations between Cyprus and Crete, ca. 2000-500 B.C.", 63-68. Nicosia.
- Carinci, F.M. 1997. 'Pottery Workshops at Phaestos and Haghia Triada' *TE-XXNH. Craftsmen, Craftswomen and Craftsmanship in the Aegean Bronze Age*. Liège.
- Dothan, T., Uckerman, S., Goren, Y. 2000. 'Kamares Ware at Hazor'. *IEJ* 50, 1-15.
- Dawkins, R.M. 1902-1903. 'Excavations at Palaikastro II', *BSA* 9, 274-341.

- Dawkins, R.M. and Laistner, M.I.W. 1912-1913. 'The Excavations of the Kamares Cave in Crete', *BSA* 19, 1-14.
- Day, P.M. and Wilson, D.E. 1998. 'Consuming Power: Kamares Ware in Protopalatial Knossos', *Antiquity* 72, 350-358.
- Dickinson, O. 2003. *Αἰγαῖο Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ*, Ἰνστιτούτο τοῦ Βιβλίου, μτφρ. Θ. Ξένος. Α. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα.
- Driessen, J. and Macdonald, C.F. 1997. *The Troubled Island: Minoan Crete Before and After the Santorini Eruption*. *Aegaeum*, vol 17. Liège.
- Dunn, S.E. 2002. The Chronology of the Aegean Late Bronze Age with special reference to the «Minoan» eruption of Thera. Doctoral thesis. University of Durham.
- Evans, A.J. 1906. *Essai de classification des epoques de la civilization Minnoenn*. B. Quaritch. London.
- Evans, A.J. 1925. The Early Nilotic, Libyan and Egyptian Relations with Minoan Crete. The Huxley memorial lecture. Great Britain.
- Evans, A.J. 1921-1935. *The Palace of Minos*. A Comparative Account of the Early Cretan Civilization as Illustrated by the Discoveries I-IV. Macmillan. London.
- Evans, J.D. 1964. 'Excavations in the Neolithic settlement at Knossos, 1957-60', *BSA* 59, 132-240.
- Ferrence, S., Melessanaki, K., Stratoudaki, T., Stambouli, D., Anglos, D. and Betancourt, P.P. 2000. 'Analysis of Archaeological Materials using Laser-Induced Breakdown Spectroscopy', *Physics in Culture*, 186-193.
- Faure, P. 1976. *Ἡ καθημερινή ζωή στήν Μινωική ἐποχή*, μτφρ. Ε. Ἀγγέλου, ἔκδ. Ὠκεανός, Ἀθήνα.
- Furumark, A. 1941. *The Mycenaean Pottery*. Stockholm.
- Georgiou, H.S. 1973. 'Aromatics in Antiquity and in Minoan Crete. A Review and Reassessment', *Kritika Chronika* 25, 441-456.
- Hankey, V. 1967. 'Mycenaean Pottery in Middle East: Notes on Finds since 1951', *BSA* 62, 107-147.
- Hankey, V. 1970-1971. 'Mycenaean trade with the south-eastern Mediterranean'. *Mélanges Univ. Saint-Joseph* 46, 11-30.
- Hawes, H.B., Williams, B.E., Seager, R.B., Hall, E.H. 1908. *Gournia, Vasiliki and other Prehistoric Sites on the Isthmus of Hierapetra, Crete*. Philadelphia.
- Helck, W. 1979. *Die Beziehungen Ägyptens und Vorderasiens zur Ägäis bis ins 7. Jahrhundert v. Chr.* Darmstadt.
- Hood, S. 1987. 'An Early British Interest at Knossos', *BSA* 82, 85-94.
- Hooker, J. 1994. *Εἰσαγωγή στήν Γραμμική Β*, μτφρ. Χ. Μαραβέλιας, ἔκδ. Μορφωτικό Ἴδρυμα Ἐθνικῆς Τράπεζας, Ἀθήνα.

- Kanta, A. 1980. *The Late Minoan III Period in Crete. A Survey of Sites and their Distribution*. Götteborg.
- Καραγιώργης, Β. 1968. 'Αι σχέσεις μεταξύ Κύπρου καί Κρήτης κατά τόν 11ο αιώνα π.Χ..' Πεπραγμένα τοῦ Β' Διεθνούς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου. Ἀθῆναι.
- Karageorghis, V. 1979. 'Some reflections on the relations between Cyprus and Crete during the Late Minoan III B Period.' *Actes of the International Archaeological Symposium: The Relations between Cyprus and Crete, ca. 2000-500 B.C.*, 199-203. Nicosia.
- Karetsou, A. (ed) 2000. *Kriti – Egyptos. Politismikoi Desmoi Trion Khilietion. Meletes*. Ministry of Culture, Athens.
- Karetsou, A., M. Andreadaki-Vlazaki, N. Papadakis (eds). *Crete – Egypt. Three thousand years of cultural links (Catalogue)*, Heraklion-Cairo.
- Kemp, B.J. and Merrillees, R.S. 1980. *Minoan Pottery in Second Millennium Egypt*. Mainz am Rhein.
- Κουκουράκη Ἀνθή. 2005. *Τά Ἀγγεῖα ὡς Χρηστικά Ἀντικείμενα: Σχεδιασμός Συστήματος Τεκμηρίωσης τῶν Χρήσεων τῆς Ἀρχαίας Κεραμικῆς*, Ἡράκλειο.
- Levi, D. 1951. 'Attività della Scuola Archeologica italiana di Atene nell'anno 1950', *BdA* 36, 335-358.
- Levi, D. 1960. 'Per una nuova classificazione della civiltà minoica', *PP* 15, 81-121.
- Levi, D. 1964. *The Recent Excavations at Phaistos*, *SIMA* 11. Lund.
- Levi, D. 1976. *Festòs e la civiltà minoica I*. Rome.
- Mackenzie, D. 1903. 'The Pottery of Knossos', *JHS* 23, 157-205.
- MacGillivray, J.A. 1987. Pottery Workshops and the Old Palaces in Crete, in R. Hägg and N. Marinatos (eds), *The Function of the Minoan Palaces*, 273-279.
- MacGillivray, J.A. 1998. *Knossos: Pottery Groups of the Old Palace Period*, *BSA Studies* 5. London.
- MacGillivray, J.A., Driessen, J.M. and Sackett, L.H. 2000. *The Palaikastro Kouros. A Minoan Chryselephantine Statuette and its Aegean Bronze Age Context*. *BSA Studies* 6. Athens.
- Mariani, I. 1895. 'Antichità Cretesi. Note sulla ceramic cretese, I Vasi di Kamares', *MontAnt* 6, 333-346.
- Marinatos, S. 1968-1976. *Ανασκαφαί Θήρας*, τόμ. I-VIII. Ἀθῆναι.
- Μαρινάτου, Ν. 1999. "Ο ἄνδρας καί ἡ γυναίκα στήν Μινωική καί τήν Αἰγυπτιακή εἰκονογραφία", *Corpus* 1, 31-37.
- Marthari, M. 1990. 'The Chronology of the last phases of occupation at Akrotiri' in Hardy D.A. and Renfrew A.C. (eds), *Thera and the Aegean*

- World III vol. 3. Chronology. Proceedings of the Third International Congress*, Santorini, Greece. London, 57-70.
- Marthari, M. 1993. Άκρωτήρι Θήρας. ‘Η κεραμική του στρώματος της ήφαιστειακής καταστροφής’. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Άθηνών.
- Merrillees, R.S., Evans, J. 1980. ‘An essay in provenance: the Late Minoan IB pottery from Egypt.’ *Berytus* 28, 1-45.
- Merrillees, R.S. 2003. ‘The first appearances of Kamares Ware in the Levant’, *Egypt and the Levant* vol. 13, 127-142.
- Mountjoy, P.-A. 1972. ‘A Late Minoan IB Marine Style Stirrup-jar’, *BSA* 67, 125-128.
- Mountjoy, P.-A. 1974a. ‘A Note on the LM IB Style at Knossos’, *BSA* 69, 173-175.
- Mountjoy, P.-A. 1974b. ‘A Later Development of the Late Minoan IB Marine Style’, *BSA* 69, 177-180.
- Mountjoy, P.-A. 1977. ‘Attributions in the LM IB Marine Style’, *AJA* 81, 557-560.
- Mountjoy, P.-A., Jones, R.E., Cherry, J.F. 1978. ‘Provenance Studies of the LM IB/LH IIA Marine Style’, *BSA* 73, 143-171.
- Morris, S. 1995. *Daidalos and the Origins of Greek Art*. Princeton University Press.
- Μπαμπινιώτης, Γ.Δ. 2002. *Λεξικό Νέας Έλληνικής Γλώσσας*, 2η έκδ. Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε. Άθήνα.
- Μυλωνάς, Γ. 1972-1973. ‘Ο Ταφικός κύκλος Β των Μυκηνών’. Άθήνα.
- Myres, J.L. 1893-1895. Prehistoric Polychrome Pottery from Kamárais in Crete. *Proceedings of the Society of Antiquaries of London* 15, 2nd series xv, 351-356.
- Noll, W., Holm, R. and Born, I. 1971. ‘Chemie und Technik altkretischer Vasenmalerei von Kamares-Typ’, *Naturwissenschaften* 58, 615-618.
- Noll, W. 1991. *Alte Keramiken und Pigmente*. Stuttgart.
- Ντούμας, Χ. 1975. ‘Άνασκαφή Θήρας’, *ΠΑΕ*, 212-229.
- Ντούμας, Χ. 1998. *Άκρωτήρι Θήρας, 20 χρόνια έρευνας (1967-1987)*, Άθήνα.
- Platon, N. 1968. ‘Τά προβλήματα χρονολογήσεως των Μινωικών ανακτόρων’, *ΑΕ*, 1-58.
- Platon, N. 1973. ‘La chronologie des réceptacles de tresors du sanctuaire – the “Temple Repositories” – et des autres dé pôts contemporains du palais de Cnossos’, *Πεπραγμένα του Γ’ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου (Ρέθυμνο, 18-23 Σεπτεμβρίου 1971)*, 241-253. Άθήνα.
- Panagiotaki, M. 1998. ‘Dating the Temple Repositories vases’, *BSA* 93, 185-198.
- Panagiotaki, M. 1999. ‘The Central Palace sanctuary at Knossos’, *BSA suppl.* Vol. 31.

- Panagiotaki, M. 2008. 'Exchange of prestige technologies as evidence of cultural interactions and integration between the Aegean and the Near East in the Bronze Age' in Papageorgiadou-Banis C. and Giannikouri A. (eds), *Sailing in the Aegean. Readings on the economy and trade routes. ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ* 53. Κέντρο Έλληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας, Έθνικόν Ίδρυμα Έρευνών: 55-76. Αθήνα.
- Panagiotaki, M., Panagiotakis, N., Sarris, A. 2020. 'Lighting-Fire-Kiln-Beacon' in Panagiotaki, M., Tomazos, I., Papadimitrakopoulos, F. (eds), *Cutting-edge Technologies in Ancient Greece*, 1-7. Oxbow Books. Oxford.
- Panagiotakis, N., Panagiotaki, M., Sarris, A. 2013. 'The Earliest Communication System in the Aegean', *Electryone* 1:2, 14-27.
- Παπαδερού Ε. 1995. Ίδεολογικά φαινόμενα κατά την περίοδο του Χαλκοκρατικού Αιγαίου, τό παράδειγμα της μινωικής Κρήτης, Άδην. Διδ. Διατριβή, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη.
- Πάπυρος-Larousse-Britannica (Έγκυκλοπαιδεία συνεργασίας), 1997.
- Popham, M.R. 1967. 'Late Minoan Pottery', A Summary BSA 62, 337-351.
- Popham, M.R. 1970. *The Destruction of the Palace at Knossos. Pottery of the Late Minoan IIIA Period*. Göteborg.
- Popham, M.R. 1973. 'The Unexplored Mansion at Knossos: a preliminary report on the excavation from 1967 to 1972. Part I. The Minoan building and its occupation', *Archaeological Reports* for 1972-73, 50-61.
- Popham, M.R. 1974. 'Knossos: The Unexplored Mansion', *Archaeological Reports* for 1973-74, 35.
- Popham, M.R. 1979. 'Connections between Crete and Cyprus between 1300-1100 B.C.' Acts of the International Archaeological Symposium: "The Relations between Cyprus and Crete, ca. 2000-500 B.C.", 178-191. Nicosia.
- Popham, M.R. 1984. 'The Minoan Unexplored Mansion at Knossos', BSA Suppl. No 17. London.
- Πρωτοπαπᾶς Σ, 2000. 'Φυσικές ἀρχαῖες Βαφές καί Τεχνολογία', *Corpus* 23.
- Robinson Andrew, 2004. 'Ο ἄνθρωπος πού ἀποκρυπτογράφησε τήν Γραμμική Β', μτφρ. Ίωάννης Ν. Ἀρβανίτης, έκδ. Πατάκη. Αθήνα.
- Sackett, H.L. 2006. *The Palaikastro Kouros*. Ύπουργεῖο Πολιτισμοῦ. Ταμεῖο Ἀρχαιολογικῶν Πόρων καί Ἀπαλλοτριώσεων. Αθήνα.
- Shaw, J.W. 1977. 'Excavations at Kommos (Crete) During 1976', *Hesperia* 46, 199-240.
- Ventris, M., Chadwick, J. 1973. *Documents in Mycenaean Greek*. Cambridge.
- Vermeule, Emily, 1983. Ἑλλάς. Ἐποχή τοῦ χαλκοῦ, μτφρ. Θ. Ξένος, έκδ. Καρδαμίτσα. Αθήνα.
- Walberg, G. 1976. *Kamares. A Study of the Character of Palatial Middle Minoan Pottery*. Uppsala.

- Walberg, G. 1978. *The Kamares Style. Overall Effects, L'antiquite Classique*. Upsala.
- Walberg, G. 1983. *Provincial Middle Minoan Pottery*. Mainz am Rhein.
- Walberg, G. 1986. *Tradition and Innovation. Essays in Minoan Art*. Mainz am Rhein.
- Walberg, G. 1988. 'Kamares Imitations in Egypt and their Social and Economic Implications' *Ancient Greek and Related Pottery*, 634-639. Amsterdam.
- Walberg, G. 1991. 'The Friends at Tell el-Dab'a and the Minoan Chronology' *Ägypten und Levante* II, 115-120.
- Walberg, G. 1998. 'The Date and Origin of the Kamares cup from Tell el-Dab'a', *Ä&L* 3, 107-108.
- Walberg, G. 2001. 'The Role and Individuality of Kamares Ware', *Aegean Archaeology* Volume 5, *Studies and Monographs in Mediterranean Archaeology and Civilization* ser II volume 6, 9-18. Art and Archaeology, Warsaw.
- Friedrich, 2007. *Φωτιά στην θάλασσα: Ήφαιστειότητα και φυσική ιστορία της Σαντορίνης*. 'Ο μύθος της Άτλαντίδας, μτφρ. Ε. Γιαννοπούλου-Άκύλα, έκδ. Πασχαλίδης. Αθήνα.
- Warren, P. 1972. *Myrtos. An Early Bronze Age Settlement in Crete*. British School at Athens.
- Warren, P. 1985. 'Minoan Pottery from Egyptian Sites', *The Classical Review* 35, 147-151.
- Warren, P.M. and Hankey, V. 1989. *Aegean Bronze Age Chronology*. Bristol.
- Wiener, M.H. 1984. 'Crete and the Cyclades in LM I: The Tale of the Conical Cups' in Hagg and Marinatos (eds), *The Minoan Thalassocracy. Myth and Reality*. Stockholm.
- Wiener, M.H., Warner, J.L., Polonsky, J., Hayes, E.E. 2006, *The Impact of Recent Studies in Minoan Pottery; Gold Medal Colloquium in Honor of Philip P. Betancourt*, Archaeological Institute of America, Eds. Pottery and Society.
- Zois, A. 1965 'Φαιστικά', *ΑΕ*, 27-109.
- Ζώης, Άντ. 1969. *Προβλήματα χρονολογίας της μινωικής κεραμικής*. Γοϋρνες, Τύλισος, Μάλλια. Αθήνα.
- Ζώης Άντ. 1996. *Κνωσός: τό έκστατικό Όραμα. Σημειωτική και ψυχολογία μιās αρχαιολογικής περιπέτειας*. Πανεπιστημιακές Έκδόσεις Κρήτης. Ρέθυμνο.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ

Πρωτοπρεσβύτερος

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΚΑΙ ΣΤΩΪΚΗ ΣΚΕΨΗ

Εἶναι κοινά ἀποδεκτό πώς τό κυρίαρχο φιλοσοφικό ρεῦμα τήν ἐποχή τοῦ ἑλληνιστικοῦ κόσμου εἶναι ὁ στωϊκισμός. Ἐξετάζοντας τό ἱστορικό πλαίσιο καί τά δόγματα αὐτοῦ τοῦ συστήματος, θά μπορούσαμε νά συμπεράνουμε πώς ὁ βασικότερος ἴσως λόγος τῆς ἐπικράτησής του, ἔχει νά κάνει μέ τό ὅτι πρόκειται γιά ἕνα σύστημα μέ «θαυμαστή συνοχή» καί «ἐξαιρετική διάταξη» τῆς θεματολογίας του, ὅπως διατείνεται ὁ «Κάτων» στά λόγια του πρός τόν Κικέρωνα¹.

Ὁ πρακτικός χαρακτήρας καί ἡ διδασκαλία του, πού ἔρχεται νά καλύψει μεταφυσικές ἀνάγκες καί ἀναζητήσεις, ἀπό πολλούς θεωρεῖται, σάν μιά ἀκόμα αἰτία τῆς ἐπιτυχίας του, ἀποτέλεσμα τοῦ ὅτι οἱ φιλοσοφοῦντες, ἐκείνη τήν ἐποχή, δέν καινοτομοῦν σέ θεωρητικά ζητήματα. Οἱ θεωρίες περνοῦν σέ δεύτερο στάδιο χάριν πρακτικῶν σκοπῶν καί ἀναγκῶν, πού ἔχουν ὡς στόχο τήν ἀναγέννηση καί τήν ἀνόρθωση τοῦ κλασσικοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος ἀργά ἀλλά σταθερά μέσα στό πλαίσιο τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ καταρρέει².

Συνεπῶς, ἀδιαμφισβήτητο γεγονός εἶναι, ὅτι ἡ κίνηση τῶν Στωϊκῶν ἄσκησε μεγάλη ἐπίδραση σέ ἑτερόκλητα στοιχεῖα πληθυσμῶν, πνευματικῆς στάθμης, κοινωνικῆς τάξεως καί θρησκευτικῶν ἀντι-

1. Anthony A. Long, *Ἡ Ἑλληνιστική Φιλοσοφία, Στωϊκοί, Ἐπικουρείοι, Σκεπτικοί*, μτφρ. Στυλιανός Δημόπουλος, Μυρτώ Δραγώνα-Μονάχου, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2012⁴, σελ. 177.

2. Βασιλείου Χ. Ἰωαννίδου, *Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καί οἱ Στωϊκοί Φιλόσοφοι*, ἐκδ. «μάτι», Κατερίνη 2001, σελ. 5.

λήψεων³. Είναι επίσης άδιαμφισβήτητο τό γεγονός, πώς μετέπειτα στοχαστές αλλά και θρησκευτικά και πνευματικά κινήματα άντλησαν από τή διδασκαλία τους, όχι μόνο ιδέες ή όρολογία, αλλά και ρητορικά σχήματα, ώστε, είτε νά προάγουν τή σκέψη τους, είτε νά δογματίσουν. Προφανώς αὐτή ή γοητεία τής σκέψης τών Στωϊκών εἶχε νά κάνει, όχι μόνο μέ τήν πρακτικότητα τής διδασκαλίας τους, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, αλλά και μέ τή συνέπεια λόγων και έργων τών έκφραστών αὐτῆς τής σχολῆς⁴ καθ' όλη τήν περίοδο τής Ἑλληνιστικῆς και Ὑστερης Ἀρχαιότητας, όποτε και ἔδρασαν.

Στήν παρούσα εργασία θά ασχοληθοῦμε έν συντομία, μέ τό ζήτημα τοῦ χαρακτήρα τοῦ φιλοσόφου ως «προφήτη»-«διδασκάλου», τή θεολογία τών Στωϊκών και ἔχοντας ως όδηγό τό κείμενο τοῦ «Ὑμνου στόν Δία» τοῦ Κλεάνθη νά κατανοήσουμε τόν χαρακτήρα τής στωϊκῆς θεολογίας και εὐσέβειας, καθώς και νά καθορίσουμε ἐπιγραμματικά, τίς όποιες ἐπιρροές ἄσκησε στή χριστιανική σκέψη τών πρώτων αἰώνων όπως λόγου χάριν σέ κείμενα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου και τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνού, όπου αναφέρονται ἐπανειλημμένα οἱ Στωϊκοί φιλόσοφοι και ιδιαίτερα ό Κλεάνθης.

Ἀρχικά και γιά νά κατανοήσουμε τόν χαρακτήρα τής στωϊκῆς θεολογίας, θά πρέπει νά γνωρίσουμε τό ποιόν και νά σκιαγραφήσουμε τόν χαρακτήρα τοῦ σοφοῦ όπως τόν διαμορφώνει ή στωϊκή διδασκαλία. Κύρια ἐπιδίωξη τοῦ σοφοῦ και σκοπός τής ζωῆς του, εἶναι ή κατάκτηση τής καθολικῆς ἀρετῆς⁵, ή όποία εἶναι ταυτόσημη μέ τό ἀγαθό. Αὐτή όρίζεται ως μία μόνιμη διάθεση τής ψυχῆς, όπως ἐκδηλώνεται μέ πράξεις πού ἔχουν λογική, συνέπεια και σταθερότητα μέσα στά πλαίσια τοῦ Λόγου και τής Φύσης⁶. Αὐτό τό δίπολο, Λόγου και Φύσης, εἶναι αὐτό πού καθορίζει τή σχέση τοῦ σοφοῦ μέ τόν ἑαυτό του και τό κοινωνικό σύνολο έν γενεί.

Ἡ διδασκαλία τών στωϊκών ἀποζητᾷ νά ἐνοποιήσει όλες τίς πλευρές τής φιλοσοφίας, μέ ἀπώτερο σκοπό τήν κατάκτηση τής ἀρετῆς⁷. Αὐτή ή καθολική ἀρετή, εἶναι δυνατόν νά ἀναλυθεῖ σέ τέσσερεις ἐπιμέρους ἀρετές, πού ἀποτελοῦν πυλώνες τής στωϊκῆς ήθι-

3. Anthony A. Long, *ό.π.*, σελ. 177-180.

4. Βασιλείου Χ. Ἰωαννίδου, *ό.π.*, σελ. 19-20.

5. Βασιλείου Χ. Ἰωαννίδου, *ό.π.*, σελ. 48.

6. *Ὁ.π.*

7. Anthony A. Long, *ό.π.*, σελ. 197.

κῆς καὶ αὐτές εἶναι ἡ φρόνηση, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἐγκράτεια καὶ τό θάρρος. Ἡ κάθε ἐπιμέρους ἀρετὴ εἶναι «γνώση» καὶ «τέχνη»⁸ καὶ γιὰ νὰ κατέχει κάποιος ὅλη τὴν ἀπαιτούμενη γνώση⁹ πού συγκροτεῖ τὴν καθολικὴ ἀρετὴ εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ἔχει ἐπίγνωση τῆς κάθε ἐπιμέρους ἀρετῆς.

Τί ὅμως σημαίνει Φύση γιὰ τόν στωϊκὸ σοφὸ; Ὁ ὁρισμὸς τῆς Φύσης εἶναι πολυσήμαντος. Φύση εἶναι ἡ δημιουργὸς καὶ μορφοποιὸς δύναμη ὅλων τῶν πραγμάτων. Εἶναι ἡ ἀρχὴ πού συνέχει καὶ ἐνοποιεῖ τὰ πάντα. Εἶναι πνεῦμα, τεχνικὸ πῦρ, ἀνεξάρτητο, κινούμενο καὶ δημιουργικὸ. Εἶναι ἀνάγκη καὶ εἰμαρμένη. Εἶναι πρόνοια, ὀρθὸς λόγος, δημιουργός, Θεός¹⁰.

Ἐδῶ, κάνοντας μιὰ παρέκβαση, θά μπορούσαμε νὰ παρατηρήσουμε μιὰ ἐνδιαφέρουσα ὁμοιότητα στὴν ὁρολογία πού παρουσιάζεται σέ αὐτό τό σημεῖο μεταξύ φυσικῆς θεολογίας τῶν στωϊκῶν καὶ χριστιανικοῦ τριαδολογικοῦ δόγματος, χωρὶς βέβαια νὰ ὑπονοεῖται καμμία εἶδους σχέση ἢ ταυτοσημία στὴν ἐρμηνεία τοῦ θείου μεταξύ Στοᾶς καὶ χριστιανικῆς διδασκαλίας¹¹. Θεός (Φύσις)-Πατέρας, Λόγος-Υἱός, Ἅγιο Πνεῦμα-Τεχνικόν πῦρ. Ὅπως καὶ στή χριστιανικὴ δογματικὴ διδασκαλία, ἃν καὶ ἔχουν τὴν ἴδια ἀναφορά, στό θεῖο, δέν εἶναι ὅροι ταυτόσημοι ἀλλὰ κατὰ τό μᾶλλον ἢ ἥττον θά μπορούσαν νὰ χαρακτηριστοῦν ὡς τρόποι ἀποκάλυψης τῶν θείων ἐνεργειῶν. Ἴσως εἶναι δόκιμο νὰ συμπεράνουμε, ὅτι τό στωϊκὸ κίνημα ἐρχόμενο σέ ἐπαφή μέ τόν ἰουδαϊκὸ τρόπο σκέψης τῆς ἐβραϊκῆς διασπορᾶς¹² καὶ τοὺς Ἑλλήνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἔδωσε στὸν χριστιανισμό τὰ μέσα τῆς θεολογίας του¹³. Στὴν εἰκονογραφία καὶ σέ βιβλικές παραστάσεις ἐπίσης, τό πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἰδιαίτερος στὸν Ἀνατολικὸ Χριστιανισμό, ἱστορεῖται ὡς πῦρ. Ἡ φλεγόμενη βάτος στό ὄρος Σινᾶ¹⁴ καθὼς καὶ ἡ κάθοδος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος

8. Ὁ.π., σελ. 314.

9. Ὁ.π., σελ. 315.

10. Ὁ.π., σελ. 238.

11. Ζάν Ζοέλ Ντυό, *Ὁ Ἐπίκτητος καὶ ἡ Στωϊκὴ Σοφία*, ἐκδ. Ἐνάλιος, Ἀθήνα, 2009, σελ. 255-260.

12. Κυρίως ἀναφερόμαστε στὸν Φίλωνα τὸν Ἀλεξανδρέα καὶ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο.

13. Ζάν Ζοέλ Ντυό, *Ὁ.π.*, σελ. 259.

14. Ἀπὸ τὴν ὑμνολογία τῆς Ἐκκλησίας: «Ἄφλεκτος πυρὶ ἐν Σινᾶ προσομιλοῦσα, βάτος Θεὸν ἐγνώρισε, τῷ βραδυγλώσσῳ καὶ δυσήχῳ Μωσεῖ καὶ Παῖδας

τήν ημέρα τῆς Πεντηκοστῆς στό ὑπερῷο ἀποτελοῦν χαρακτηριστικά παραδείγματα¹⁵.

Ὁ στωϊκός σοφός διάγει τόν βίο του «ἐν προκοπῇ»¹⁶ καί κύριο χαρακτηριστικό του εἶναι ἡ ἀπάθεια¹⁷. Αὐτό δέν σημαίνει πώς δέν αἰσθάνεται ἢ εἶναι ἄμοιρος ἀναγκῶν, ἀλλά ἡ ἡδονή, καί ἡ λύπη δέν κυριαρχοῦν ἐπάνω του, ἔτσι ὥστε, νά μήν ἐξαρτᾶται καί ἐπηρεάζεται ἡ πορεία του πρὸς τήν κατάκτηση τῆς ἀρετῆς ἀπό συναισθήματα¹⁸, ὑλικά ἀγαθά, βιοτικές μέριμνες καί καταστάσεις¹⁹. Ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς ἀπάθειας ἀποστρέφεται ὡς πραγματικά ἐλαττώματα τόν οἶκτο γιά τὰ παθήματα τῶν ἄλλων καί τήν ὀργή γιά τίς φαῦλες πράξεις τους. Θεωρεῖ ἀπαράδεκτο καί μικρότητα νά ἐξαρτᾶται ἡ ψυχική του διάθεση ἀπό ἐξωγενεῖς παράγοντες. Ἡ ἀπάθειά του ὅμως δέν τόν ὀδηγεῖ στήν ἀπομόνωση. Ὁ σοφός δέν εἶναι ἀδιάφορος γιά τό κοινωνικό γίγνεσθαι καί προσπαθεῖ μέ ὅλες του τίς δυνάμεις νά ἐργάζεται πρὸς τό συμφέρον τῆς κοινωνίας στά πλαίσια τῆς ὁποίας δρᾷ καί κινεῖται. Θεμελιῶδες πιστεύω του, ὅτι ἡ Φύση ἔχει ἐνσταλάξει στίς ψυχές μας τήν ἀγάπη, ὥστε νά μπορούμε νά διάγουμε κοινωνικό βίο καί ὄχι μονήρη. Ὁ Σενέκας γράφει σχετικά πώς ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νά ζεῖ γιά τόν ἄλλο, ἐάν θέλει νά ζήσει καί αὐτός²⁰. Ἐδῶ φαίνεται ἡ ἐπίδραση τῆς στωικτικῆς φιλοσοφίας, καθώς, ὅπως παραδίδει ὁ Διογένης Λαέρτιος, ὅταν ρώτησαν τόν Σωκράτη: ποιός εἶναι ὁ φίλος, αὐτός ἀπάντησε: «ἓνας ἄλλος ἐγώ», τό ὁποῖο ἀποδίδεται καί στόν Διογένη καί στόν Ζήνωνα.

ζῆλος Θεοῦ, τρεῖς ἀναλώτους τῷ πυρὶ ὑμνωδοὺς ἔδειξε...». (Σάββατον μετὰ τῆς Πεντηκοστῆς).

15. Ἀπό τήν ὕμνολογία τῆς Ἐκκλησίας: «Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, φῶς, καὶ ζωὴ, καὶ ζωσα πηγὴ νοερά, Πνεῦμα σοφίας, Πνεῦμα συνέσεως, ἀγαθόν, εὐθές, νοερόν, ἡγεμονεῦον καθαῖρον τὰ παιίσματα, Θεὸς καὶ θεοποιεῖ, πῦρ, ἐκ πυρὸς προϊόν, λαλοῦν, ἐνεργοῦν, διαίρουν τὰ χαρίσματα, δι' οὗ Προφῆται ἅπαντες, καὶ Θεοῦ Ἀπόστολοι, μετὰ Μαρτύρων ἐστέφθησαν, Ξένον ἄκουσμα, ξένον θέαμα, πῦρ διαιρούμενον εἰς νομὰς χαρισμάτων». (Ἐσπερινός τῆς Πεντηκοστῆς).

16. Παρόμοια ὁρολογία χρησιμοποιεῖται καί στή χριστιανικὴ διδασκαλία: «ἐν μετανοίᾳ».

17. Διογένους Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων*, VII, 117: «φασὶ δὲ ἀπαθὴ εἶναι τὸν σοφὸν διὰ τὸ ἀνέμπτωτον εἶναι».

18. Στοβαίου, *Ἀνθολογία* VII, 21: «ἀλγεῖν μὲν τὸν σοφόν, μὴ βασανίζεσθαι δέ· μὴ γὰρ ἐνδιδόναι τὴν ψυχὴν».

19. Βασιλείου Χ. Ἰωαννίδου, ὁ.π., σελ. 49.

20. Βασιλείου Χ. Ἰωαννίδου, ὁ.π., σελ. 49.

Ὁ σοφός κυριαρχεῖ πάνω στον κόσμο, γιατί πρώτα ἀπό ὅλα κυριαρχεῖ πάνω στό ἑαυτό του. Βαδίζει τό μονοπάτι τῆς ζωῆς του ἔχοντας ὡς ὁδηγό σ' αὐτή τόν κοινό Νόμο, τήν ἀπόλυτη ὑποταγή στήν Εἰμαρμένη καί ἔχοντας ἐπίγνωση τῆς ἀδυναμίας του ἀπέναντι σ' αὐτήν. Αὐτή ἡ Εἰμαρμένη ἢ κατά Φύσιν βιωτή, εἶναι ἡ πρέπουσα γιά ὅλα τά ὄντα καί τά ὁδηγεῖ στήν τελειότητα²¹. Ὑποτασσόμενος, λοιπόν, στή Φύση, πράττοντας τά «καθήκοντά» του καί ζώντας σύμφωνα μ' αὐτή, ὁ σοφός, ἀνέρχεται σέ τέτοια πνευματικά ὕψη, ὅποτε καλεῖται νά παίξει τόν ρόλο τοῦ «προφήτη»-«ἀγγέλου» τοῦ Θεοῦ στον κόσμο²².

Ἡ προφητεία τοῦ σοφοῦ δέν εἶναι πρόβλεψη, οὔτε μαντεία, ἄν καί παραδέχεται τή μαντική καί τήν ἀστρολογία ὡς ἐπιστήμη, στό πλαίσιο τῆς κοσμικῆς συμπάθειας, στήν ὁποία θά ἀναφερθοῦμε παρακάτω. Στήν περίπτωση τοῦ στωϊκοῦ σοφοῦ θά μπορούσαμε νά ἐννοήσουμε τήν προφητεία ὡς διδασκαλία καί παράδειγμα. Ὁ σοφός καλεῖται ὡς ἐξηγητής τῆς Φύσεως, καί κατ' ἐπέκταση ὡς αὐθεντικός ἐκφραστής τῆς θείας θέλησης²³, νά δείξει τήν ὀρθή ὁδό στό ὑπόλοιπο κοινωνικό σύνολο, ἐφ' ὅσον κατέχει τήν ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειας, χαρακτηριστικό τό ὁποῖο ἐνυπάρχει σέ ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τήν ικανότητα νά διακρίνουν τό καλό ἀπό τό φαῦλο.

Ἀπό τά παραπάνω γίνεται κατανοητό πῶς ἡ στωϊκή θεολογική διδασκαλία ἀποτελεῖ κομμάτι τῆς στωϊκῆς φυσικῆς, ἐφ' ὅσον οἱ μεγάλοι δάσκαλοι τοῦ ρεύματος ἀσπάζονται καί ἀκολουθοῦν τήν ἀκαδημαϊκή διαίρεση τῆς φιλοσοφίας σέ λογική, φυσική καί ἠθική. Σ' αὐτό τό σημεῖο θά ἦταν ἐπιβεβλημένο νά παρουσιαστοῦν βασικά σημεία τῆς θεολογίας τους.

Πιστεύουν, λοιπόν, πῶς ὁ κόσμος καί τά πράγματα προκύπτουν ἀπό δύο ἀρχές, μία ἐνεργητική, «φύσις» (Θεός) καί μία παθητική, «ὕλη»²⁴, χωρίς ποιοτικό διαχωρισμό. Ἡ ἐνεργητική μορφοποιεῖ καί συνέχει τήν ἄμορφη ὕλη προσδίδοντας σ' αὐτή τά ἰδιαίτερα χαρα-

21. Ὁ.π., σελ. 50.

22. Katerina Ierodiakonou, «The Philosopher as God's Messenger», στό: Theodore Scaltsas and Andrew Mason, *The Philosophy of Epictetus*, Oxford University Press, New York, 2007, σελ. 57.

23. Ὁ.π., σελ. 59.

24. Διογένης Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων*, VII, 134: «δοκεῖ αὐτοῖς ἀρχὰς εἶναι τῶν ὄλων δύο, τὸ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον, τὸ μὲν οὖν πάσχον εἶναι τὴν ἄποιον οὐσίαν τὴν ὕλην, τὸ δὲ ποιοῦν τὸν ἐν αὐτῇ λόγον τὸν θεόν».

κτηριστικά του κάθε πράγματος. Αυτή ή σύνθεση μπορεί να προσδιοριστεί μόνο έννοιολογικά γιατί σε κάθε πράγμα οι δύο αρχές ένυπάρχουν αδιάσπαστες και ενωμένες. Τόν ρόλο αυτό, της συνεκτικής δύναμης των οργανικών και ανόργανων οργανισμών, τόν επιτελεί τό πνεῦμα ἢ ὅπως παραπάνω αναφέρθηκε τό τεχνικόν πῦρ²⁵.

Ἡ ἀλληλεπίδραση πνεύματος καί ὕλης πάνω στόν κόσμο καθώς καί ἡ ποιοτική ἀναλογία καί διάταξη πνεύματος πού ένυπάρχει στά ὄντα, πού συγκροτοῦν αὐτόν τόν κόσμο, ἀποτελεῖ τήν εἰδοποιό διαφορά τους. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο διακρίνονται τέσσερα ἐπίπεδα ὄντων²⁶. Αὐτά πού συνέχονται «ὑπό ψιλῆς ἔξεως», ὅπως τά ξύλα καί οἱ πέτρες, αὐτά πού συνέχονται «ὑπό φύσεως», τά φυτά, αὐτά πού συνέχονται «ὑπό ψυχῆς», τά ζῶα καί τέλος τόν ἄνθρωπο στόν ὁποῖο παρουσιάζεται ἡ μεγαλύτερη συγκέντρωση πνεύματος καί ἔχει ὡς κύριο γνώρισμά του τή λογική²⁷. Ὅλα τά παραπάνω, ὁδηγοῦν στό συμπέρασμα πώς ὁλος ὁ κόσμος, ἔμψυχος καί ἄψυχος, ἔχει πνευματικά χαρακτηριστικά καθώς πορεύεται στήν ἱστορία ὡς ζωντανός ὁργανισμός²⁸.

Μέ ποιό τρόπο ὁμως τό πνεῦμα διεισδύει στά ὄντα; Ὑπάρχει ἡ δυνατότητα αὐτή ἀπό ἓνα σῶμα, ἔστω καί λεπτό, ὅπως εἶναι τό πνεῦμα, τό ὁποῖο ἀποτελεῖται ἀπό πῦρ καί ἀέρα νά διαπερνᾷ ἓνα ἄλλο σῶμα, ἔστω καί «παχύτερο»; Κατά τούς στωϊκοὺς ναί. Ἡ μίξη αὐτή μπορεί νά γίνει μέ τρεῖς τρόπους. Τήν παράθεση, ὅπου δύο σώματα ἀναμιγνύονται ἀλλά οἱ ἀρχικές τους ιδιότητες διατηροῦνται. Τή σύγχυση, ὅπου οἱ ἀρχικές ιδιότητες τῶν σωμάτων δέν μποροῦν νά διακριθοῦν καί οἱ ιδιότητες τοῦ νέου αὐτοῦ σώματος πού δημιουργεῖται, προκύπτουν ἀπό τήν ἀλληλεπίδραση τῶν συστατικῶν πού τό ἀποτελοῦν. Καί τέλος τήν κράση, ὅπου τά σώματα διατηροῦν τίς ἀρχικές τους ιδιότητες παρόλο πού κάθε μόριό τους μετέχει σέ ὅλα τά συστατικά τοῦ νέου μίγματος, ἀλλά ὑπάρχει ἡ δυνατότητα διαχωρισμοῦ αὐτῶν²⁹. Μέ τόν τρίτο τρόπο κατά τούς στωϊκοὺς εἶναι δυνατόν τό πνεῦμα νά διαπεράσει τήν ὕλη.

25. Κατερίνα Ἱεροδιακόνου, «Ἡ θεολογία τῶν στωϊκῶν», στό: Σταῦρος Ζουμπουλάκης, «Ὁ Θεός τῆς Βίβλου καί ὁ Θεός τῶν φιλοσόφων», Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα, 2012, σελ. 50-51.

26. Ὁ.π., 51.

27. Σέξτος Ἐμπειρικός, «Πρὸς μαθηματικούς», 9.81-4.

28. Κατερίνα Ἱεροδιακόνου, ὁ.π., σελ. 51-52.

29. Κατερίνα Ἱεροδιακόνου, ὁ.π., σελ. 52-53.

Σ' αυτή την πραγματικότητα, ή οποία θεωρείται από τούς Στωϊκούς ως ένοποιημένο σύνολο πού συνέχεται από τόν Θεό ως πνεῦμα, δέν υφίσταται κενό καί υπάρχει μιά καθορισμένη φυσική τάξη. Κάθε διασάλευση αὐτῆς τῆς τάξης, ἔχει συνέπειες καί σέ ἄλλα κομμάτια τῆς πραγματικότητας, ἔστω καί ἂν αὐτά δέν ἔχουν καμμία προφανή σχέση³⁰. Αὐτό τό φαινόμενο, περιγράφεται ως *κοσμική συμπάθεια* καί ὑπονοεῖται σ' αὐτό, μιά ἀναλογία τοῦ ζωντανοῦ ὀργανισμοῦ μέ τόν κόσμο. Ἡ μελέτη καί ἡ ἐξήγηση τῶν γεγονότων πού λαμβάνουν χώρα σέ ὁποιοδήποτε μέρος τοῦ κόσμου εἶναι χρήσιμη, ὄχι μόνο γιά τήν κατανόηση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος καί μόνο, ἀλλά γιά νά προβλέψουμε, ἐπίσης, μελλοντικά γεγονότα καί ἐπιπλοκές³¹.

Ἄν καί ἡ φιλοσοφία τους εἶναι φυσική φιλοσοφία, δέν ἀρκοῦνται φιλοσοφοῦντες σχετικά μέ τή φύση τοῦ θείου μόνο, ἀλλά ἐπιχειρηματολογοῦν γιά τήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ μέ βάση τό σύστημα λογικῆς πού παρουσίασαν. Τά ἐπιχειρήματά τους λοιπόν σχετικά μέ τήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ, θά μπορούσαν πρόχειρα νά κωδικοποιηθοῦν ως ἐξῆς: Ἡ τάξη καί ἡ εὐρυθμὴ λειτουργία τοῦ σύμπαντος προϋποθέτει κάποιου εἶδους ὑπέρτατη δύναμη ἡ ὁποία θά μπορούσε νά ὀρίσθῃ ως Θεός³². Ἄν αὐτή ἡ δύναμη δέν υπάρχει, καταλύεται τό κύρος τῆς διδασκαλίας, τῆς προφητείας καί τῆς μαντικῆς. Ἡ θρησκεία υφίσταται ως παγκόσμιο καί καθολικό ἀνθρώπινο φαινόμενο. Τέλος, ἂν δέν υπάρχει Θεός δέν υφίσταται λόγος τιμῆς τοῦ Θεοῦ. Γιά νά τιμῶνται θεοί, ἄρα υπάρχουν³³.

Στήν ὕστερη ἀρχαιότητα, ἀρκετοί στωϊκοί καί ἰδιαίτερα ὁ Ἐπίκτητος μιλοῦν γιά προσωπικό Θεό, πού σκέπτεται, ἔχει αἰσθήσεις, κρίνει καί ἀνάλογα πράττει. Αὐτό ὀρίζεται στή σύγχρονη ἔρευνα ως «θεϊσμός». Ἀπό φιλολογικῆς ἀπόψεως, διακρίνουμε ὁμοιότητες στήν ὀρολογία πού χρησιμοποιοῦν οἱ φιλόσοφοι τῆς ἐποχῆς μέ τά Ἀγιογραφικά κείμενα, τῆς Καινῆς Διαθήκης κυρίως. Χωρίς νά ἀποκλείονται ἀλλά οὔτε καί νά μαρτυροῦνται ἀλληλεπιδράσεις θά μπορούσαμε νά ἐξηγήσουμε αὐτό τό φαινόμενο ως ζήτημα χρήσης ἐνός κοινοῦ θεωρητικοῦ πλαισίου τῶν διανοουμένων τῆς ἐποχῆς. Ἄλλωστε ἡ ἀποστολή καί ὁ ἀπώτερος σκοπός τοῦ στωϊκοῦ κινήματος

30. Ὁ.π., σελ. 54-57.

31. Ὁ.π., σελ. 57.

32. Κικέρων, «*De natura deorum*» (Περί τῆς φύσεως τῶν θεῶν), 2.16.

33. Κατερίνα Ἱεροδιακόνου, ὁ.π., σελ. 59-62.

είναι διαφορετικός από αυτή του χριστιανικού. Ἡ μέν στωϊκή φιλοσοφία ἔχει νά κάνει μέ τήν προτροπή γιά ἀναζήτηση τῆς ἀληθινῆς γνώσης. Ἡ δέ χριστιανική διδασκαλία μέ τή χριστιανική ἐπιταγή γιά ἠθική ἀναμόρφωση τῶν ψυχῶν³⁴.

Ὁ «Ὑμνος στόν Δία» τοῦ Κλεάνθη εἶναι χαρακτηριστικό παράδειγμα θεολογικῆς διδασκαλίας καί εὐσέβειας τῶν Στωϊκῶν. Σ' αὐτό τό κείμενο, εἶναι δυνατόν νά διακρίνουμε πολλές ἐνδιαφέρουσες ὁμοιότητες στήν ἔκφραση ἀλλά καί τή διδασκαλία τοῦ στωϊκισμοῦ μέ τόν χριστιανισμό, χωρίς ποτέ νά μιλάμε γιά ταυτοσημία. Ἀπό φιλολογικῆς ἀπόψεως περιέχει ὅλα τά μέρη πού συγκροτοῦν ἕναν ὕμνο (προοίμιο, δοξολογία, δέηση, κατακλείδα) καί ἀποτελεῖ τό μόνο πλήρες σωζόμενο ποιητικό του ἔργο.

Ξεκινᾷ ὁ ποιητής στό προοίμιο μέ προσφωνήσεις πρὸς τό πρόσωπο τοῦ πρώτου τῶν θεῶν, προσδίδοντάς του ιδιότητες μέ καταφατικό τρόπο³⁵. «Ἐνδοξότερε ἀπό τοὺς θεοὺς», «πολυώνυμε παντοκράτορα», «ἀρχηγέ φύσεως», «δίκαιε καί κυβερνήτη», ὑποδεικνύοντάς τον ὡς φύλακα τῆς φυσικῆς ἀρμονίας καί τῆς παγκόσμιας τάξης. Στό πρῶτο ἄρθρο τοῦ Συμβόλου τῆς Νικαίας (325 μ.Χ.) ὅπου καθορίζονται οἱ ὑποστατικές ιδιότητες τοῦ Θεοῦ-Πατέρα ὑπάρχει χαρακτηριστική ὁμοιότητα καθὼς καθορίζονται αὐτές μέ τόν ἴδιο –καταφατικό– τρόπο³⁶, γεγονός σπάνιο στή χριστιανική θεολογική σκέψη. Ἐνδιαφέρουσα καί μέ πολλές ὁμοιότητες ἐπίσης, εἶναι καί ἡ προσέγγιση τοῦ Θεοῦ-Πατέρα ὡς κινητήρια καί διακρατοῦσα δύναμη τοῦ σύμπαντος στά πλαίσια τῆς πρόνοιας-εἰμαρμένης, μέ ἀποφατικό ὅμως τρόπο ὅπως παρουσιάζεται αὐτή ἀπό τόν Ἀθηναῖο χριστιανό φιλόσοφο Ἀριστείδη στήν Ἀπολογία του «πρὸς Ἀντωνῖνον»³⁷.

Στή συνέχεια ὁ Κλεάνθης ἀναφέρεται στήν κοινή³⁸ θεϊκή κατα-

34. Κατερίνα Ἱεροδιακόνου, ὁ.π., σελ. 64-65.

35. Κλεάνθους, «Ὑμνος στόν Δία»: «κύδιστ' ἀθανάτων, πολυώνυμε παγκρατὲς αἰεῖ, Ζεῦ, φύσεως ἀρχηγέ, νόμου μετὰ πάντα κυβερνῶν, χαῖρε».

36. «Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν, Πατέρα, Παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καί γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καί ἀοράτων».

37. Ἀναφέρεται ὡς «αἰδίας», «ἀνώνυμος», «ἀπερίγραπτος», «ἀθάνατος».

38. Ἐδῶ, ἐπίσης φαίνεται πὼς ὁ Παῦλος συμφωνεῖ στόν λόγο πρὸς τοὺς Ἀθηναίους στήν Πνύκα, Πράξ. ιζ', 24-29: «ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καί γῆς ὑπάρχων κύριος οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρωπίνων θεραπεύεται προσδεόμενός τινας, αὐτὸς διδοὺς πᾶσιν ζωὴν καὶ πνοὴν καὶ τὰ πάντα· ἐποίησέν τε ἐξ ἑνὸς αἵματος

γωγή του ἀνθρωπίνου γένους³⁹. Ὁ Δίας-Θεός εἶναι τό ἀρχέτυπό μας, ὁ δημιουργός μας. Ἄν ὁ Δίας-Θεός εἶναι ὁ πατέρας τῶν πάντων καί ἐμεῖς «μῖμήματά» του, κατὰ συνέπεια μετέχουμε μέ κάποιο τρόπο στή φύση του⁴⁰ καί μέ βάση τήν ἀρχή τῆς κληρονομικότητας, στά χαρακτηριστικά του καί τά ιδιώματά του. Ἡ ἰδέα αὕτη ἐνυπάρχει καί στήν Ἰουδαιοχριστιανική παράδοση. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πλασμένος κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωση τοῦ Θεοῦ⁴¹.

Τό κύριο χαρακτηριστικό τοῦ Δία ὡς ὀργανωτική ἀρχή τοῦ σύμπαντος κόσμου εἶναι ὁ Λόγος⁴². Στήν ἐμπρόσωπη μορφή τοῦ Δία, διακρίνουμε χαρακτηριστικά ἐνός καθαροῦ μονοθεϊσμοῦ, δίνοντας σέ αὕτη νέες, βαθύτερες πνευματικές διαστάσεις⁴³. Ἡ μορφή τοῦ Δία-Θεοῦ, ἔτσι ὅπως μᾶς ἔχει παραδοθεῖ ἀπό τή μυθολογία βλέπουμε ὅτι δέν ἔχει καμμία σχέση μ' αὕτη πού παρουσιάζεται ἀπό τόν Κλεάνθη. Ὁ Δίας-Θεός, στήν οὐσία του εἶναι πηγὴ τῶν πάντων, κυρίαρχος τοῦ σύμπαντος, τοῦ ὁποῖου ἡ θεϊκὴ ἐξουσία ἐκφράζεται μέσα ἀπό φυσικούς νόμους, ἔλλογα καί ἐπιβάλλεται χωρίς ἀμφισβήτηση⁴⁴. Εἶναι πατέρας, χορηγός κάθε εὐεργεσίας καί πηγὴ τῆς καθολικῆς γνώσεως⁴⁵.

Ἡ ὁμοιότητα μέ τή χριστιανικὴ διδασκαλία γιὰ μία ἀκόμα φορά εἶναι προφανής. Στά πρόσωπα τοῦ Ἰησοῦ-Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ, δευτέρου προσώπου τῆς Ἀγ. Τριάδος καί τρίτου προσώπου τοῦ Ἀγ. Πνεύματος, τά ὁποῖα προαιώνια ἐνυπάρχουν καί συνυπάρ-

πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ παντὸς προσώπου τῆς γῆς, ὀρίσας προστεταγμένους καιροὺς καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν, ζητεῖν τὸν θεόν εἰ ἄρα γε ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὗροιεν, καὶ γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνὸς ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα. ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασιν, τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ θεοῦ οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον».

39. Κλεάνθους «Ὑμνος στὸν Δία»: «θεοῦ μῖμημα λαχόντες μοῦνοι».

40. Ἐπίκτητος, *Διατριβαί*, I,3, 1-6., Ἄρατος, *Φαινόμενα*, 1.1.

41. Γέν. α', 26: «... ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν...»

42. Κλεάνθους «Ὑμνος στὸν Δία»: «ὦ σὺ κατευθύνεις κοινὸν λόγον, ὃς διὰ πάντων φοιτᾷ».

43. Ζάν Ζοέλ Ντυό, Ὁ Ἐπίκτητος καὶ ἡ Στωϊκὴ Σοφία, ἐκδ. Ἐνάλιος, Ἀθήνα, 2009, σελ. 109.

44. Κλεάνθους «Ὑμνος στὸν Δία»: «μινύμενος μεγάλοις, μικροῖς τε φάεσι».

45. Ζάν Ζοέλ Ντυό, ὁ.π., σελ. 109.

χουν μέ τόν Πατέρα-Θεό⁴⁶, διακρίνουμε τά χαρακτηριστικά τοῦ Δία-Θεοῦ, ὡς θεματοφύλακα τῆς ὑπέρτατης γνώσης καί προτύπου τελειότητας⁴⁷. Ἐδῶ ἴσως, θά μπορούσαμε νά διακρίνουμε πολύ πió ἔντονα τήν ἐπιρροή τοῦ στωϊκοῦ μοντέλου. Ἄν καί τήν ἀποστολική ἐποχή καί στά πρῶτα χριστιανικά κείμενα δέν ἀποδίδεται αὐτή ἡ διάσταση στά πρόσωπα τοῦ Ἰησοῦ καί τοῦ Ἀγ. Πνεύματος, σταδιακά ὁμως ξεκινώντας ἀπό τοὺς χριστιανούς Ἀπολογητές⁴⁸ (Ἰουστίνo, Ἀθηναγόρα, Ἀριστείδη Ἀθηναῖo, Τερτυλλιανό), οἱ ὁποῖοι προέρχονται ἀπό τόν κύκλο τῶν φιλοσόφων, καί προϊόντος τοῦ χρόνου τοὺς Πατέρες καί Ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς τῆς Σχολῆς τῆς Ἀλεξάνδρειας⁴⁹, αὐτή ἡ ἄποψη ὠριμάζει καί ἐκφράζεται ὡς δόγμα πλέον στό Σύμβολο τῆς Νικαίας⁵⁰ ἐνῶ διατυπώνεται ἀκόμα πió καθαρά στή χριστιανική ὑμνολογία⁵¹.

Συνεχίζοντας, καί ἀφοῦ περιγράφει, μία ζοφερή εἰκόνα τῶν μῆ ἔχόντων τή γνώση τῆς ἀρετῆς, φτάνει στό συμπέρασμα πῶς ἡ ἄγνοια εἶναι ὁ κακός ὁδηγός πού ὠθεῖ τοὺς ἀνθρώπους στά φαῦλα. Θεωρεῖ ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατακτώντας ὑλικά ἀγαθὰ μέ κάθε τρόπο παραβλέποντας καί ἀγνοώντας «τόν παγκόσμιο νόμο τοῦ Θεοῦ», χωρίς μέτρο, δέν φθάνει στήν εὐτυχία ἀλλά στή δυστυχία καί τήν ἐξυμενί. Βέβαια, σέ μία αἰσιόδοξη προοπτική πιστεύει πῶς ὁ Δίας-Θεός θά ἀπεργαστεῖ καί τά κακά ἔργα πρὸς τό συμφέρον τῆς ἀνθρωπότητος στά πλαίσια τῆς Εἰμαρμένης καί τῆς κοσμικῆς συμπαθείας, τῆς θεϊκῆς πρόνοιας καί ἰσορροπίας⁵². Θέλει προφανῶς ὁ

46. «Ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ...».

47. Κατά Ἰωάννην, α', 1-5: «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν· ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν».

48. Ἀθηναγόρα, *Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν*, XXIV, 2.

49. Τό χριστιανικό θεολογικό περιεχόμενο τῆς Ἀλεξανδρινῆς παράδοσης προσδιορίζονταν ἀπὸ τήν προσήλωση στήν θεότητα τοῦ Λόγου ἡ ὁποία διατηρεῖ τήν ἀπάθειά της καί τό ἀμετάβλητο στό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ.

50. «Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τὸν μονογενή, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων. Φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ...»

51. «Βασιλεῦ οὐράνιε Παράκλητε, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁ πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν, ὁ θησαυρὸς τῶν ἀγαθῶν καὶ ζωῆς χορηγός...»

52. Κλεάνθους, «Υμνος στὸν Δία», στίχ. 14-24.

ποιητής νά μᾶς διδάξει, ὅτι ἂν καί ὁ Θεός ἀποτελεῖ τή νοημοσύνη τοῦ σύμπαντος⁵³ καί εἶναι παντοδύναμος, δέν καταλύεται ἡ θεϊκότητα καί τό ἀμετάβλητο τῶν φυσικῶν νόμων, ἔστω καί ἂν ὁ Θεός-Δίας εἶναι πάνω ἀπό αὐτούς⁵⁴. Στήν οὐσία, ὁ Δίας-Θεός καλεῖται νά διαδραματίσει τόν ρόλο τοῦ διαχειριστή αὐτοῦ τοῦ θεϊκοῦ νόμου καί αὐτῆς τῆς παγκόσμιας τάξης, γιά νά μήν ὀδηγηθοῦμε στήν καταστροφή. Ἐντοπίζει δέ τή ρίζα τοῦ κακοῦ στήν ἄγνοια καί τήν ἀπουσία μέτρου στή ζωή τῶν φαύλων.

Ἐμμέσως εἶναι δυνατόν νά διακρίνουμε ψήγματα κυνικῆς διδασκαλίας καθῶς καί ἀργότερα χριστιανικῆς, μοναχικῆς παράδοσης, ὅταν προτρέπει ὁ ποιητής σέ ἐγκράτεια καί τήρηση τοῦ μέτρου σ' ὅλες τίς ἐκφράσεις τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, θεωρῶντας τό ἀντίθετο ὡς ἀμέλεια καί ἀνοησία, πού ἔχει σάν ἀποτέλεσμα τή δυστυχία. Σ' αὐτήν ἀκριβῶς τή γραμμή κινεῖται καί ὁ Παῦλος ὅταν γράφει στούς Κορινθίους ὅτι «πάντα μοι ἔξεστιν ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει»⁵⁵. Δηλ. «Μπορῶ νά κάνω τά πάντα, ἀλλά δέν εἶναι πρὸς τό συμφέρον μου νά κάνω τά πάντα».

Κλείνοντας τό κείμενό του ὁ ποιητής παρακαλεῖ νά στείλει ὁ Δίας-Θεός στούς ἀνθρώπους τό φῶς τῆς σοφίας, μέ τήν ὁποία ὡς ὄπλο, θά ἐκδιώξουν αὐτοί τό σκοτάδι τῆς ἀγνοίας πού τούς περιβάλλει⁵⁶, διαλύοντας κάθε σκιά στήν ψυχή τους, κατανοώντας τόν τρόπο πού κυβερνᾷ μέ δικαιοσύνη τό σύμπαν καί ἀνταποκρινόμενοι στήν τιμή, τοῦ νά εἴμαστε μιμήματά του. Μ' αὐτό τόν τρόπο καί καθαρή διάνοια θά μπορέσουν οἱ ἄνθρωποι νά ἐξυμνοῦν τά ἔργα του, γιατί δέν ὑπάρχει μεγαλύτερη τιμή καί προνόμιο νά ἐξυμνεῖτε ὁ παγκόσμιος νόμος, μέ τόν τρόπο πού τοῦ ἀρμόζει⁵⁷. Καί αὐτός εἶναι ἡ ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειάς του.

Μ' αὐτή ἀκριβῶς τήν προτροπή ξεκινᾷ νά προσεύχεται καί ὁ χριστιανός. Ἡ εἰσαγωγική προσευχή σέ κάθε προκαθορισμένη κοινή λατρεία ἀναφέρει αὐτό, ἂν καί ὅπως ἀναφέρθηκε πιό πάνω ὁ ἀπώτερος σκοπός τοῦ χριστιανοῦ πιστοῦ δέν ἔχει νά κάνει σέ τίπο-

53. Σενέκας, *Naturales Quaestiones*, I, 13.

54. Ζάν Ζοέλ Ντυό, *Ὁ Ἐπίκτητος καί ἡ Στωϊκή Σοφία*, ἐκδ. Ἐνάλιος, Ἀθήνα, 2009, σελ. 109.

55. Α' Κορινθίους, στ', 12.

56. Κλεάνθους «Ὑμνος στόν Δία»: «ἀνθρώπους ρύου ἀπειροσύνης ἀπό λυγρῆς, ἦν σύ, πάτερ, σκέδασον ψυχῆς ἀπό...»

57. Ὁ.π., στίχ. 30-35.

τε μ' αὐτόν τοῦ στωϊκοῦ σοφοῦ. Ἡ ἀναφορά στό φῶς τῆς ἀληθινῆς γνώσης, τοῦ ὁποίου χορηγός εἶναι ὁ Θεός, ὅμως, εἶναι κοινή. Γράφει ὁ ὕμνογράφος «...τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ... ἐλθὲ καὶ σκηνώσον ἐν ἡμῖν καὶ καθάρισον ἡμᾶς ἀπὸ πάσης κηλίδος καὶ σώσον ἀγαθὲ τὰς ψυχὰς ἡμῶν⁵⁸». Μόνο λοιπόν μέ τό φῶς τῆς γνώσης θά εἶναι δυνατή μιὰ ἀναμόρφωση τοῦ κάθε ἀνθρώπου ξεχωριστά καί τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου κατ' ἐπέκταση.

Συμπερασματικά, θά μπορούσαμε νά ὑποθέσουμε πῶς μέσα στά πλαίσια τοῦ Ἑλληνιστικοῦ κόσμου ἀλλά κυρίως τῆς *Pax Romana*, ἡ ἀνεκτικότητα καί ἡ ἐλευθερία στή διακίνηση ιδεῶν ἔφερε σέ ἐπαφή ἑτερόκλητα πληθυσμιακά, ἐθνικά, πολιτισμικά καί θρησκευτικά στοιχεῖα.

Μέσα ἀπό αὐτή τή χοάνη ἀναδείχθηκε ἕνας καινούργιος κόσμος στόν ὁποῖο κυριάρχησε, στόν εὐρωπαϊκό τουλάχιστον χῶρο, τό χριστιανικό ιδεῶδες. Γιά νά συμβεῖ αὐτό ὅμως συνέτειναν πολλοί παράγοντες σέ πολλά ἐπίπεδα. Σέ ἐπίπεδο πνευματικό, φιλοσοφικό καί φιλολογικό θά ἦταν λάθος νά μὴν ἀναγνωρίσουμε τή συμβολή τοῦ στωϊκοῦ κινήματος καί τῶν ἐκπροσώπων του στή διαμόρφωση τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Ἄλλωστε ὁ μεγαλύτερος δάσκαλος τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ ἀπόστολος Παῦλος καταγόταν ἀπό τήν Ταρσό τῆς Κιλικίας, φημισμένο κέντρο στωϊκῆς φιλοσοφίας τῆς ἐποχῆς του καθὼς καί μαθήτευσε «*παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ*»⁵⁹, ὁ ὁποῖος διατηροῦσε σχολή, ὃχι μόνο ἰουδαϊκῆς νομικῆς διδασκαλίας, ἀλλά καί ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Συνεπῶς θά ἦταν ἀδύνατο νά μὴν ἔχει ἐπηρεαστεῖ ἀπό αὐτό τό περιβάλλον. Οἱ σκοποὶ τῶν δύο κινήματων ἐκ πρώτης ὄψεως, ὅπως ἀναφέρθηκε πιό πάνω, ἀντίθετοι. Ἀλλά τελικά, μήπως ἡ κατάκτηση τῆς ἀρετῆς μέσῳ τῆς ἀληθινῆς γνώσης δέν ὀδηγεῖ μαθηματικά στήν ὄντολογική καί ἠθική ἀναμόρφωση καί ἀνύψωση τοῦ ἀνθρώπου;

58. Αὐτή ἡ προσευχή ὕμνολογικά ἀναφέρεται στό Ἅγ. Πνεῦμα, τρίτο πρόσωπο τῆς Ἅγ. Τριάδος καί ἀπαντᾶται σέ κάθε ἀκολουθία ὡς εἰσαγωγικός ὕμνος.

59. Πράξεις Ἀποστόλων, κβ', 3.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές

Novum Testamentum, Nestle-Alland, ed. 27.

Patrologia Graeca, J.P. Migne, τόμ. 5-7.

Πεντηκοστάριον, έκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1999.

Stoicorum Veterum Fragmenta, Ioanes Ab Arnim, vol. I-IV.

Βοηθήματα

Ἱεροδιακόνου, Κατερίνα, «Ἡ θεολογία τῶν στωϊκῶν», στό: Σταῦρος Ζουμπουλάκης, «Ὁ Θεός τῆς Βίβλου καί ὁ Θεός τῶν φιλοσόφων», Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα, 2012.

Ierodiakonou, Katerina, «The Philosopher as God's Messenger», στό: Theodore Scaltsas and Andrew Mason, *The Philosophy of Epictetus*, Oxford University Press, New York, 2007.

Ἰωαννίδου, Βασιλείου Χ., Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καί οἱ Στωϊκοί Φιλόσοφοι, έκδ. «μάτι», Κατερίνη 2001.

Long, Anthony A., Ἡ Ἑλληνιστική Φιλοσοφία, Στωϊκοί, Ἐπικούρειοι, Σκεπτικοί, μτφρ. Στυλιανός Δημόπουλος, Μυρτώ Δραγώνα-Μονάχου, Μ.Ι.Ε.Τ., Ἀθήνα 2012.

Ντυό, Ζάν Ζοέλ, Ὁ Ἐπίκτητος καί ἡ Στωϊκή Σοφία, έκδ. Ἐνάλιος, Ἀθήνα, 2009.

ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ

Ἀρχιμανδρίτης

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ,
Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ ΚΑΙ
Η ΜΙΣΘΟΔΟΣΙΑ ΤΟΥ ΚΛΗΡΟΥ

Σ τὴν Καινὴ Διαθήκη βρίσκουμε τὸ Ταμεῖο¹ («γλωσσόκομον») τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν, τὴν κοινοχρησία τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς Ἐκκλησίας², τίς «λογίες» τοῦ Παύλου κ.ἄ.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ὕστερα, ὄχι μόνο κατοχυρώνεται μὲ πολιτειακοὺς νόμους ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία, ἀλλὰ ἐκδίδονται ὑπὲρ αὐτῆς εὐνοϊκὲς διατάξεις καὶ ἀναγνωρίζεται ἡ ἐκκλησιαστικὴ γαιοκτησία.

Ἔτσι, πλῆθος ἱερῶν κανόνων ἀναφέρονται στὴν κτήση καὶ κυρίως στὴν χρῆση καὶ τὴ διαφανὴ διαχείριση αὐτῆς τῆς περιουσίας, ἐπομένως δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἐκκλησία δύναται νὰ ἔχει περιουσία καὶ νὰ ὑφίσταται ἓνα ὁλόκληρο δικαιοῦκό σύστημα γιὰ τὴν διαχείρισή της.

Οἱ πάντες προσδοκοῦν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία κοινωνικὸ καὶ φιlanθρωπικὸ ἔργο πού εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐπιτευχθεῖ χωρὶς ὑλικούς πόρους, ἀλλὰ μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο, ἔστω καὶ ἔμμεσα ἀναγνωρίζουν τὴν δυνατότητα ὑπαρξῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας, ἡ ὁποία μετὰ τοὺς πνευματικούς θησαυρούς ἀποτελεῖ ὑπόβαθρο τῆς κοινωνικῆς καὶ φιlanθρωπικῆς δραστηριότητος τῆς Ἐκκλησίας μας, γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν εὐεργετικῶν της δράσεων.

1. Ἰω. ιβ' 6

2. Πράξ. β' 44, δ' 32.

Ὁ νῦν Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Ἱερώνυμος Β΄ σημειώνει: «Δέν μπορούμε νά εἴμεθα στοιχειωδῶς λογικοὶ ἄνθρωποι ζητῶντας ἐκκλησιαστική διακονία καί ἀφαιρῶντας ἐκκλησιαστική περιουσία! Εἴτε τό ἓνα ἰσχύει εἴτε τό ἄλλο»³.

Ἄν ὑπάρχει ἓνα θέμα πού ταλαιπώρησε καί ἐξακολουθεῖ νά ταλαιπωρεῖ ἀκόμα καί σήμερα τίς σχέσεις ἐκκλησίας καί κράτους δυναμιτίζοντας πολλές φορές ἐκρηκτικά καί τό πολιτικό σκηνικό εἶναι αὐτό τοῦ ζητήματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας.

Τό Κράτος μέχρι σήμερα ἔχει ἀφαιρέσει, εἴτε μέ τήν συγκατάθεση τῆς Ἐκκλησίας, εἴτε χωρίς, τό 96% τῆς περιουσίας της. Ἀπ' αὐτά τά κτήματα, ἐλάχιστα ἐξυπηρέτησαν τούς σκοπούς, γιά τούς ὁποίους ὑποτίθεται ὅτι θά ἐξυπηρετοῦσαν. Πολλές ἀπό τίς γαῖες πού προστέθηκαν στίς ἐγκαταλελειμμένες ἐκτάσεις τοῦ Δημοσίου, ἀντί νά καταλήξουν σέ ἀκτήμονες, ἀστέγους, πρόσφυγες καί ἀνημπούρους κατέληξαν σέ ἄλλα χέρια.

Ὁ μακαριστός πρ. Ἰωαννίνων Θεόκλητος γράφει πώς δέν ὑπάρχει κοινωνικός φορέας πού δέν ἔχει εὐεργετηθεῖ ἀπό τήν Ἐκκλησία: Νοσοκομεῖα, Πανεπιστήμια, Σχολεῖα, πλατεῖες, Κοινωνικά ἰδρύματα, χῶροι ἄθλησης, πνεύμονες πρασίνου, δρόμοι καί κοινόχρηστοι χῶροι ἔχουν ἀφειδῶς παραχωρηθεῖ ἀπό τήν Ἐκκλησία. Χῶροι ἐγκατάστασης προσφύγων καί ἀγροτικές ἐκτάσεις ἔχουν παραχωρηθεῖ ἐπίσης ἀπό τήν ἐκκλησία σέ πρόσφυγες μετά τούς βίαιους ἐκπατρισμούς τους. Καί καταλήγει ὁ ἴδιος Ἱεράρχης σέ ἓνα συγκλονιστικό ἐρώτημα «ποιός ἤλεγξε ἐάν ὅσα παραχωρήθηκαν πράγματι ἐδόθησαν σέ ὅσους ἀρχικῶς προορίζονταν;»⁴.

Ὁ Καθηγητής Διεθνούς Δημοσίου Δικαίου κ. Κτιστάκης, Νομικός Σύμβουλος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὑπογραμμίζει: «Θά ἐλέγγομεν ὅτι τό Πατριαρχεῖον ἀντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα πρακτικῆς φύσεως, ἐξ αἰτίας τῆς στερήσεως νομικῆς προσωπικότητας... αὕτη ἡ στέρησις συνιστᾷ σαφῆ καί εὐδιάκριτον παραβίασιν τῆς

3. Ἱερώνυμος Λιάπης (Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν), «Εἰσήγηση», στό: Ἐκκλησία, τχ. 7, Ἰούλιος 2009, σελ. 460.

4. Θεόκλητος Σεττάκης (Μητρ. πρ. Ἰωαννίνων), «Ἡ Ἐκκλησιαστική Περιουσία», στό: Ἐκκλησία, τχ. 7, Ἰουλ. 2009 σελ. 462. (Στό ἐξῆς Θεόκλητος, Μητροπολίτης πρ. Ἰωαννίνων «Ἡ Ἐκκλησιαστική»).

Θρησκευτικῆς Ἐλευθερίας τοῦ Πατριαρχείου⁵, θρησκευτική ὁμάς ἀνθρώπων ἡ ὁποία δέν ἔχει νομική προσωπικότητα δέν ἡμπορεῖ νά ἀποκτήσῃ οὔτε νά ἀσκῆσῃ δικαιώματα τά ὁποῖα τελοῦν εἰς συνάρτησιν πρός τό καθεστώς νομικῆς προσωπικότητος, ὅπως εἶναι τό δικαίωμα τῆς ἀποκτήσεως ἢ ἐνοικιάσεως ἀκινήτου περιουσίας της, διατηρήσεως τραπεζικοῦ λογαριασμοῦ, τῆς ἀπασχολήσεως ἐργαζομένων καί τῆς ἐξασφαλίσεως δικαστικῆς προστασίας εἰς τήν κοινότητα, τά μέλη της, τά περιουσιακά της στοιχεῖα. Τά δικαιώματα αὐτά εἶναι οὐσιώδη διά τήν ἄσκησιν τοῦ δικαιώματος τῆς ἐκφράσεως τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων...».

Ἐνα ἀκόμη ζήτημα εἶναι τό ὅτι πολλές φορές ἀτυχῶς συνδέεται ἡ ἐκκλησιαστική περιουσία, ἡ ὁποία ἀνήκει σέ νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, μέ τήν προσωπική περιουσία τοῦ ἱεροῦ κλήρου. Ὅρισμένοι θεωροῦν ὅτι ἡ ἐκκλησιαστική περιουσία εἶναι πολύ μεγάλη, ὅτι τήν διαχειρίζονται ἀνεξέλεγκτα κάποιοι ὀλίγοι καί ἔτσι δημιουργεῖται μία πολύ δυσάρεστη εἰκόνα σέ βάρος τῆς Ἐκκλησίας πού σκοπό ἔχει νά τήν φέρεῖ σέ ἀντίθεση μέ τό εὐσεβές πλήρωμά της, δηλαδή μέ τά πιστά τέκνα της. Καλό θά ἦταν νά καθοριστεῖ ἀκριβῶς ποιά καί πόση εἶναι αὐτή ἡ ἐκκλησιαστική περιουσία, γιά τήν ὁποία γίνεται τόσος λόγος, σέ ποιῶν τά χέρια εἶναι καί ποιοί προσπορίζονται ἀπό αὐτή τήν περιουσία. Εἶναι σύνηθες νά βάλλονται συγκεκριμένα πρόσωπα ἐκ τοῦ ἱεροῦ κλήρου πού συνδέονται μέ ἐκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου τά ὁποῖα ἔχουν μία ἱκανή περιουσία.

Γι' αὐτό ὁ σοφός μακαριστός Μητροπολίτης Κοζάνης κυρός Διονύσιος ἔγραφε: «Εἶναι στιγμές πού οἱ ποιμένες τῆς ἐκκλησίας, βλέποντας τή ζημιά πού γίνεται στίς συνειδήσεις τῶν πιστῶν, φτάνουν στό σημεῖο νά ποῦν καθαρά· «πάρτε τα λοιπόν νά ἡσυχάσουμε!». Ἄν εἶναι νά δώσῃ ὁμολογία καί νά κάμῃ ἀγῶνα, ἡ Ἐκκλησία δέν θά τό κάμῃ γιά τά χωράφια, ἀλλά γιά τούς ἀνθρώπους, γιά τόν Χριστό καί γιά τό Εὐαγγέλιο. Ἄλλωστε ἡ Ἐκκλησία καλεῖται νά θρέψῃ τόν κόσμον, ὄχι ἀπλῶς μέ ψωμί, ἀλλά κυρίως μέ νόημα, ὄχι μόνο μέ δικαιοσύνη, ἀλλά προπαντός μέ ἀγάπη». Καί καταλήγει: «ὅσοι φωνάζουν γιά δικαιοσύνη καί γιά ἰσότητα, δέν γνοιάζονται γιά τέτοια πράγματα... Ἐκεῖνο πού θέλουν καί δέν τό λένε καθαρά

5. Ε.Δ.Α.Δ., ἀπόφαση τῆς 01.10.2009.

είναι νά λείψη ἡ Ἐκκλησία καί σιγά-σιγά νά ἔλθῃ φυσικά ἡ δήμευση τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας»⁶.

Αὐτό καθαρά διακηρύττεται ἀπό τὰ κόμματα τῆς ἀριστερᾶς καί συνεσκιασμένα ἀπό τὰ ἀστικά κόμματα. Ἦδη, ὁργανώσεις καί ἐνώσεις πολιτῶν ζητοῦν τήν κατάργηση τῶν Ἱερῶν Συμβόλων ἀπό τὰ Δημόσια κτίρια, τήν ἀπομάκρυνση τῶν κληρικῶν ἀπό κάθε ἐπίσημη κρατική ἐκδήλωση καί τήν διακοπή τῆς μισθοδοσίας τοῦ Κλήρου. Τό τελευταῖο κυρίως, ἀποτελεῖ μόνιμη ἐπώδὸ στίς ἐκδηλώσεις τους.

Ὁ μακαριστός Μητροπολίτης Ἰωαννίνων Θεόκλητος σημειώνει: «Γιά τήν περιουσία καί μόνον τῆς Ἐκκλησίας ἐφευρέθηκαν νομικοὶ ὅροι γιά νά ἀπαιτήσουν μέ ἀμφισβητήσεις τήν ἀπόκτησιν καί ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν γαιῶν· μιλῶ γιά τόν ἀπαράδεκτο ὅρο “διακατεχόμενες γαῖες” ἐπ’ οὐδενός ἄλλου δέν ἐφευρέθηκε, οὔτε ποτέ ἐφαρμόστηκε, αὐτός ὁ νομικός εὐρηματικός ὅρος»⁷.

Τό θέμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας καί γενικότερα τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων Κράτους καί Ἐκκλησίας, ὅπως καταδείχθηκε ἀπό τὰ παραπάνω εἶναι περίπλοκο, σύνθετο καί ἀποτελεῖ διαχρονική ἐστία ἐντάσεων. Πολύ περισσότερο διότι συνδέεται καί μέ τή μισθοδοσία τοῦ κλήρου ἀπό τό ἑλληνικό Δημόσιο.

Ἡ Ἐκκλησία ὑποστηρίζει πῶς ἡ μισθοδοσία τῶν κληρικῶν ἀπό τόν Κρατικό Προϋπολογισμό ἀποτελεῖ ἀνταποδοτική ὑποχρέωση τοῦ Κράτους εἰς τό διηνεκές, ἔναντι τῆς ἀναγκαστικῆς ἀπαλλοτριώσεως μεγάλων τμημάτων τῆς περιουσίας της, χωρίς νά καταβληθεῖ ἀπό τό Κράτος ἡ ἀντίστοιχη ἀποζημίωση. Ἡ πραγματικότητα εἶναι ὅτι ὄντως τό νέο Ἑλληνικό Κράτος, μέ διάφορα νομοθετήματα, ἀρχῆς γενομένης ἀπό τήν περίοδο τοῦ βασιλέα Ὁθωνα, ἀπαλλοτρίωσε σημαντικό μέρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς καί μοναστηριακῆς περιουσίας.

Ἡ ἐκκοσμίκευση τοῦ Κράτους, ὁ χωρισμός δηλαδή τοῦ θρησκευτικοῦ ἀπό τό πολιτικό στοιχεῖο, δέν εἶναι μιά ἀπλή ρήξη σέ θεσμικό ἐπίπεδο, ἀλλά μιά εὐρύτερη, μακρόχρονη καί οὐσιαστική κοινωνική καί ιδεολογική διαδικασία πού ἀφορᾷ τή συνολική ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας. Προηγουμένως εἶχε βεβαίως φροντίσει νά ἀναγνωρίσει

6. Διονύσιος Ψαριανός (Μητρ. πρ. Κοζάνης), *Μνήσθητι Κύριε τῆς Ἐκκλησίας σου*, ἐκδ. Ἀνδρονάκη, Κοζάνη 1987, σελ. 68.

7. Θεόκλητος Σεττάκης (Μητροπολίτης πρ. Ἰωαννίνων) «Ἡ Ἐκκλησιαστική», σελ. 452-453.

τά ιδιοκτησιακά δικαιώματα τῶν μοναστηριῶν ἐπὶ τῆς περιουσίας πού εἶχαν ἀποκτήσει –μέ ὅποιο τρόπο τήν εἶχαν ἀποκτήσει– τήν περίοδο τοῦ Βυζαντίου καί τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Τό Δημόσιο ἀνέλαβε τή μισθοδοσία τοῦ Ἐφημεριακοῦ Κλήρου ἀπό τό 1945, μέ τόν Α.Ν.536/1945, καί ὄχι ἀπό τό 1952. Ἀπό τό 1980 τό Δημόσιο ἀνέλαβε τή μισθοδοσία καί τῶν Ἀρχιερέων. Τό μέγεθος τῆς ἐπιβάρυνσης τοῦ Κρατικοῦ Προϋπολογισμοῦ ἀπό τή μισθοδοσία τοῦ κλήρου τά 76 αὐτά χρόνια (ἀπό τό 1945 μέχρι σήμερα), ἀλλά καί ἀπό τίς διάφορες κατά καιρούς εὐεργετικές διατάξεις ὑπέρ τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, εἶναι δύσκολο νά ὑπολογιστεῖ. Ἀκόμη πῶς δύσκολο εἶναι νά ὑπολογιστεῖ ἡ ἀξία τῆς ἀπαλλοτριωθείσης καί μὴ ἀποζημιωθείσης ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας.

Φυσικά, ἕνας ἐπαναπροσδιορισμός τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων Κράτους καί Ἐκκλησίας δέν μπορεῖ νά μὴν συνυπολογίσει καί τήν ἀπώλεια τῶν προσόδων πού θά ἀπέφερε στήν Ἐκκλησία ἡ ἀπαλλοτριωθείσα περιουσία καί, κυρίως, τό μεγάλο κοινωνικό ἔργο πού ἐπιτελεῖ ἡ Ἐκκλησία, ἰδιαίτερα σέ αὐτούς τοὺς χαλεπούς καιρούς. Αὐτό πού προέχει εἶναι νά ὀλοκληρωθεῖ, ἐπιτέλους, τό Κτηματολόγιο καί νά λήξει τό θέμα τῶν διακατεχόμενων γαιῶν, ὥστε οἱ οἰκονομικές σχέσεις Κράτους καί Ἐκκλησίας νά ἐπαναπροσδιοριστοῦν μέ βάση ἀδιαμφισβήτητα στοιχεῖα.

Τήν 14η Σεπτεμβρίου 1949 ὁ Βασιλιάς Παῦλος ζήτησε ἀπό βήματος στό χῶρο τῆς Ἀκαδημίας τήν συνδρομή ὅλων γιά τήν θεραπεία τῶν πληγῶν πού ἄφησε πίσω του ὁ Ἐμφύλιος σπαραγμός. Ἡ ἀνταπόκριση σέ αὐτή τήν προσπάθεια ἀπό μέρους τῆς Ἐκκλησίας ἦταν ἄμεση. Διά στόματος δέ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σπυρίδωνος διατυπώθηκε ἡ ὑπόσχεση παροχῆς βοήθειας «ἐκ τῶν ἀπομεινάντων ψυχίων ἐκ τῆς περιουσίας Αὐτῆς»⁸.

Τίς ἐπόμενες ἀμέσως ἡμέρες ὁ τότε πρωθυπουργός Ἀλέξανδρος Διομήδης καί ὁ Στρατάρχης Παπάγος ἀπέστειλαν ἐμπιστευτικές ἐπιστολές μέ τίς ὁποῖες ζητοῦσαν τήν παραχώρηση, ἀπό μέρους τῆς Ἐκκλησίας, ἐκτάσεων στή Βόρεια Ἑλλάδα μέ σκοπό τήν ἐγκατά-

8. Δωρόθεος Κοτταρᾶς (Μητρ. Λαρίσης), *Ἡ ἐξέλιξις τοῦ Ἀναπαλλοτρίωτου τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Περιουσίας*, Αὐτοέκδοση, Ἀθήνα, 1951, σελ. 47. (Στό ἐξῆς: Δωρόθεος Μητρ. Λαρίσης, *Ἡ ἐξέλιξις*).

σταση οικογενειῶν πού εἶχαν πληγεῖ ἀπό τόν ἐμφύλιο πόλεμο, γιά λόγους πρωτίστως ἐθνικούς⁹.

Τό παραπάνω γεγονός ἔδωσε ἀφορμή στόν Ἀρχιεπίσκοπο Σπυρίδωνα, συνεπικουρούμενο ἀπό τόν οἰκονομικό ἐπίτροπο τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνη τήν ἐποχή Μητροπολίτη Λαρίσης Δωρόθεο νά θέσει σέ σύσκεψη τοῦ Κυβερνητικοῦ Συντονιστικοῦ Συμβουλίου, ὑπό τήν προεδρία τοῦ Ἀλ. Διομήδη τό ζήτημα τῆς μισθοδοσίας τοῦ Κλήρου σέ συνδυασμό μέ τό ζήτημα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας. Πράγματι σέ αὐτή τή σύσκεψη ἐλήφθησαν ἀποφάσεις ἀφορῶσες τό ἐφημεριακό ζήτημα¹⁰.

Ὁ ἐξ Ὑδρας Μητροπολίτης Λαρίσης Δωρόθεος γράφει σχετικά: «Κατὰ τὴν σύσκεψιν τὴν λαβοῦσαν καθ' ἣν παρέστησαν ὁ κ. Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως καὶ οἱ κ.κ. Ὑπουργοὶ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν, τῶν Οἰκονομικῶν, τῶν Θρησκευμάτων, τοῦ Συντονισμοῦ, τῆς Γεωργίας καὶ τῆς Δημόσιας Ἀσφάλειας ἀφ' ἑνός καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν μετὰ τοῦ Οἰκονομικοῦ Ἐπιτρόπου τῆς Ἐκκλησίας Σεβασμ. Μητροπολίτου Λαρίσης κ. Δωροθέου, ὁ κ. ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Θρησκευμάτων ἐχώρισε ἐν πρώτοις τὰ ὑπὸ συζήτησιν θέματα καὶ κατ' ἐπιθυμίαν τοῦ Μακαριωτάτου συνεζητήθη πρῶτον τὸ ἐφημερικὸν τοιοῦτον, καθ' ἣν συζήτησιν κληθέντες προσῆλθον καὶ οἱ κ.κ. Πιπέρως, Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν καὶ Ζαφειρόπουλος, Γενικὸς Διευθυντὸς τοῦ Γενικοῦ Λογιστηρίου. Ὁ Μακαριώτατος ἐσημείωσε διὰ μακρῶν ὅτι κατὰ τὰς μέχρι τοῦδε γενομένας συζητήσεις ἐπεδείχθη ἐνδιαφέρον διὰ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς Μισθοδοσίας τῶν Ἐφημερίων, τοὺς ὁποίους ἐτόνισεν δὲν ἐπιθυμεῖ δημοσίους ὑπαλλήλους, πλὴν ἐσταμάτησεν, ὡς εἶπε, ἀπὸ τινος πᾶσα περαιτέρω ἐνέργεια, ὑπογραμμίσας ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο θεωρεῖ ὡς εἶναι ἐκ τῶν σπουδαίων ζητημάτων, διότι πολὺ θὰ τὸν βοηθήσῃ εἰς τὴν ἀνάδειξιν τοῦ Κλήρου καὶ συνεπῶς τῆς Ἐκκλησίας»¹¹.

Στὶς παραπάνω ἀπαιτήσεις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ὁ Ὑπουργὸς Οἰκονομικῶν ἔφερε δυσκολίες, προφασιζόμενος καὶ προκαταβάλλοντας

9. Ἱερώνυμος Β' Λιάπης (Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν), *Ἡ ἀπάντηση τῆς Ἐκκλησίας στὰ μυθεύματα τοῦ ἀντικληρικαλιστικοῦ λαϊκισμοῦ*, ἐκδ. Κρήνη, Ἀθήνα, 2016, σελ. 74. [Στὸ ἐξῆς: Ἱερώνυμος Β' (Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν), *Ἡ ἀπάντηση*].

10. Ἱερώνυμος Β' (Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν), *Ἡ ἀπάντηση*, σελ.75

11. Δωρόθεος (Μητρ. Λαρίσης), *Ἡ ἐξέλιξις*, σελ. 48-49.

τήν ἄρνηση τῶν Ἀμερικανῶν, ὅσον ἀφορᾷ τό ζήτημα. Ἡ λύση τελικά δόθηκε ἀπό τόν Γενικό Γραμματέα τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν, ὁ ὁποῖος πρότεινε τήν μικρή αὐξηση τῶν τιμῶν τῶν εἰδῶν τοῦ μονοπωλείου, ὥστε νά ἐξοικονομηθοῦν οἱ ἀπαιτούμενοι πόροι¹².

Τήν σκηνή τοῦ διαλόγου ὅταν ἀρθῆκε ἡ ἀπόφαση αὐτή μᾶς περιγράφει γλαφυρά ὁ Μητροπολίτης Λαρίσης Δωρόθεος: «Ὁ κ. Ὑπουργός τῶν Θρησκευτικῶν ἐπανελάβε ὅσα ἐν ἀρχῇ εἶπε προσθέσας ὅτι εἰς ἐπανειλημμένας συναντήσεις αὐτοῦ μετὰ τοῦ κ. Ὑπουργοῦ Οἰκονομικῶν εἶχε συζητήσει ἐπ' αὐτοῦ καί εἶχον καταλήξει εἰς ἐπιβολήν φορολογίας ἐπὶ τοῦ φόρου ἐκ καθαρᾶς προσόδου διὰ τῆς αὐξήσεως τοῦ συντελεστοῦ. Ὁ κ. Ὑπουργός τῶν Οἰκονομικῶν, ἐπιβεβαιώσας τήν πληροφορίαν αὐτήν, προσέθεσε ὅτι καίτοι καί αὐτὸς ἐπιθυμεῖ τοῦτο πλὴν δὲν νομίζει ὅτι τοῦτο εἶναι δυνατόν νά πραγματοποιηθῇ, διότι προσκρούει εἰς τοὺς Ἀμερικάνους, οἵτινες ζητοῦν νά ὑπάρχη καὶ ἀντίστοιχον ἔσοδον διὰ κάθε φορολογίαν. Ὁ κ. Πιπέρως τότε παρεμβαίνων ὑπέδειξεν ὅτι κατὰ τὴν γνώμην του εὐκολωτέρα θὰ ἦτο ἡ λύσις διὰ μικρᾶς αὐξήσεως τῶν τιμῶν τῶν εἰδῶν τῶν μονοπωλείων, ἥτοι τοῦ ἄλατος, τῶν πυρείων καὶ τοῦ φωτιστικοῦ πετρελαίου ὡς καὶ τῶν παιγνιοχάρτων. Ὡς πρὸς τὰ τελευταῖα ταῦτα ἐδήλωσεν ὅτι θὰ ἀπαιτηθῇ συγκατάθεσις τοῦ κ. Ὑπουργοῦ ἐπὶ τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας διὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ εἰδικοῦ χάρτου ἀλλὰ καὶ τῶν Ἀμερικάνων διὰ τὴν πρὸς τοῦτο ἐξαγωγὴν συναλλάγματος. Ἀνέφερε τὰς τιμὰς καὶ ἐσημείωσεν ὅτι πιστεύει ὅτι ἐξ αὐτῶν θὰ ἔχη τὰ 25 δισεκατομμύρια διὰ τὴν μισθοδοσίαν τοῦ Κλήρου.

Ὁ κ. Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως μετὰ τὴν ἀνάλυσιν ἦν ἔκαμε τοῦ ζητήματος, ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς προτάσεως τοῦ κ. Πιπέρως, συνεφώνησαν δὲ ὁ κ. Ὑπουργός ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν καὶ ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος. Ἀνετέθη εἶτα εἰς τὸν κ. Πιπέρων νά καταρτίσῃ λεπτομερῆ πίνακα τῶν εἰσπράξεων, νά τὸν μεταφράσῃ εἰς τὴν Ἀγγλικὴν καὶ παραδώσῃ εἰς τὸν κ. Πρόεδρον, ὅστις ἀνέλαβε νά συνεννοηθῇ μετὰ τῶν Ἀμερικανῶν πρὸς τοῦτο. Ἐπίσης προτάσει τοῦ κ. Ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν Θρησκευμάτων ἀπεφασίσθη, ὅπως ὁ κ. Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως ἀναγγεῖλῃ τὴν ἡμέραν τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀποφάσεως»¹³.

12. Δωρόθεος (Μητρ. Λαρίσης), *Ἡ ἐξέλιξις*, σελ. 50.

13. Δωρόθεος (Μητρ. Λαρίσης), *Ἡ ἐξέλιξις*, σελ. 50-52.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σπυρίδων γνώριζε πολύ καλά ὅτι ἔπρεπε ἡ Ἐκκλησία νά ἀναλάβει τό ἔργο τῆς μισθοδοσίας τοῦ ἱεροῦ κλήρου, ὅμως στήν ἐποχή του κάτι τέτοιο ἦταν ἀδύνατον, διότι ἡ Ἐκκλησία δέν εἶχε τίς κατάλληλες προϋποθέσεις, ὅπως π.χ. ἐξειδικευμένους ἐπιστήμονες καί βεβαίως τήν ἀπαραίτητη τεχνογνωσία¹⁴.

Τό κυριότερο ὅμως, πού ἀνέφερε προφητικῶς ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος πρὸς τήν Ἱεραρχία εἶναι ὅτι στό ἐγγύς ἢ στό ἀπώτερο μέλλον ἡ πολιτεία, εἴτε γιατί εἶναι ἀφερέγγυα, εἴτε γιατί δέν τό θέλει, θά σταματήσει νά μισθοδοτεῖ τοὺς ἐφημερίους.

Τὴν 1η Νοεμβρίου 1949 ἐξεδόθη ἀπόφαση τῶν Ὑπουργῶν Οἰκονομικῶν καί Ἐθνικῆς Παιδείας καί Θρησκευμάτων «Περὶ καθορισμοῦ τῶν ἀποδοχῶν τῶν Ἐφημερίων», ἡ ὁποία περιεῖχε διάταξη πού ἀνέφερε: «ὅποιαδήποτε μεταβολή εἰς τό μισθολογικὸ τῶν δημοσίων υπαλλήλων θέλει ἀνάλογον ἐφαρμογὴν καί ἐπὶ τοῦ μισθοῦ τῶν ἐφημερίων». Αὐτό πού πρέπει νά τονιστεῖ εἶναι ὅτι τότε ὑπῆρξε διάταξη, δηλαδή ἔστω καί μιά μικρὴ κρατικὴ κατοχύρωση¹⁵.

Κατὰ τὴν 1η συνεδρία τῆς ΚΒ' Ἱεραρχίας στίς 11 Φεβρουαρίου 1952, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σπυρίδων εἶπε μεταξύ ἄλλων γιὰ τό θέμα τῆς μισθοδοσίας τοῦ Κλήρου: «βεβαίως εὐχῆς ἔργον θά ἦτο, ἐάν ἡδύνατο ἡ Ἐκκλησία νά ἀναλάβῃ τό βάρος τοῦτο, διότι παρά τήν κανονικὴν ἐξάρτησιν, ἡ ἔννοια τῆς πειθαρχίας εἶναι στενῶς συνδεδεμένη μέ τήν χρηματοδότησιν καί δέν σᾶς ἀποκρύπτω τοὺς φόβους μου περὶ διασπάσεως τῶν δεσμῶν Ἱεραρχίας καί ἐφημεριακοῦ κλήρου εἰς ἐγγύς ἢ ἀπώτερο μέλλον ἐν περιπτώσει κακῆς πίστεως ἢ κακῆς θελήσεως τῆς μισθοδοτοῦσης πολιτείας, ἀλλὰ ἀτυχῶς οὐκ ἔστιν ἄλλως γενέσθαι»¹⁶.

Τό 1952 ἀπειλήθηκε νέα κρίση στίς σχέσεις Κράτους καί Ἐκκλησίας μέ ἀφορμὴ τό θέμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας. Ἡ κυβέρνηση Πλαστήρα, μέ ἀντιπρόεδρο τόν Σοφ. Βενιζέλο, ὑπουργό ἄνευ χαρτοφυλακίου, υπεύθυνο τῶν διαπραγματεύσεων μέ τήν Ἱεραρχία τόν Γ. Βαρβούτη καί ὑπουργό Γεωργίας τόν Χρ. Ἀλλαμανή, ἀπειλεῖ νά προχωρήσει σέ ἀναγκαστικὴ ἀπαλλοτρίωση ἐκκλησιαστικῶν γαιῶν καί διακοπὴ τῆς μισθοδοσίας τῶν κληρικῶν, γιὰ νά πετύχει

14. Ἰ. Μπουγᾶς, Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν.

15. Ἰ. Μπουγᾶς, Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν.

16. Θεόκλητος Στράγκας (Ἀρχιμ.), *Ἐκκλησίας Ἑλλάδος ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν 1917-1967*, Τόμος Δ', Αὐτοέκδοση, Ἀθήνα 1970, σελ. 2557.

τή συγκατάθεση τῆς Ἐκκλησίας στήν παραχώρηση τῆς ἀκίνητης περιουσίας της. Τίς ἐκτάσεις αὐτές ἡ κυβέρνηση τίς προόριζε γιά ἀποκατάσταση 200.000 ἀκτημόνων.

Ἡ Ἱεραρχία δέχεται νά παραχωρήσει μέρος τῶν ἐκτάσεών της, ὄχι ὅμως αὐτές πού ζητᾶ ἡ κυβέρνηση. Οἱ διαπραγματεύσεις, στίς ὁποῖες παίρνει μέρος καί ὁ μετέπειτα Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας Κωνσταντῖνος Τσάτσος, ὡς νομικός σύμβουλος τῆς Ἐκκλησίας, γίνονται σέ κλίμα ὀξύτητας καί κινδυνεύουν νά ναυαγήσουν.

Ὅπως ἀναφέρει ὁ ἀρχιμανδρίτης Θεόκλητος Στράγκας στό βιβλίο του «Ἐκκλησίας Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ Πηγῶν Ἀψευδῶν, 1817-1967», σέ κάποια φάση τῶν διαπραγματεύσεων ὁ Σπυρίδων φώνηξε πρὸς τόν τότε ὑπουργό Γεωργίας Χρ. Ἀλλαμανή: «Ἡ Ἐκκλησία παραχωρεῖ αὐτό καί αὐτό, ἂν δέχεται ἡ κυβέρνησις, τακτοποιεῖται τό θέμα, ἂν ὄχι, τότε ἡ ἐγὼ θά μείνω ἀρχιεπίσκοπος ἢ ἐσεῖς ὑπουργός».

Στίς πολύμηνες συζητήσεις οἱ δύο πλευρές κωδικοποίησαν τίς προτάσεις τους. Τό κείμενο πού μοιράστηκε στά μέλη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Ἡ Πολιτεία ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας, τῆς ὑποκειμένης εἰς ἀναγκαστικὴν μίσθωσιν ἢ ἀπαλλοτριώσιν, ζητεῖ:

1. Τὰ 4/5 τοῦ συνόλου τῶν καλλιεργουμένων ἢ καλλιεργησίων ἀγρῶν.

2. Τό λεκανοπέδιον τῆς Ἀττικῆς, ἐκτός τῶν ἐκτάσεων τῶν ἔχουσιν οἰκοπεδικὴν ἀξίαν.

3. Ἀπάσας τὰς ἐκτάσεις τῶν βοσκοτόπων καί λειβαδίων, ἐξαιρουμένων, ἔστω καί εἰς τό διπλάσιον τῶν σημερινῶν ἀναγκῶν, τῶν ἐκτάσεων αἵτινες ἀναγκαιοῦσι πρὸς συντήρησιν τοῦ ποιμνίου μιᾶς ἐκάστης Μονῆς.

4. Τὰς δασώδεις ἐκτάσεις, τὰς κεκαλυμμένας ὑπὸ δεκτικῶν ἐξημερώσεως ἀγρίων δένδρων, τὰς θαμνώδεις τοιαύτας, τὰς ἐπιδεκτικὰς ἐκχερσώσεως καί καλλιεργείας καί τὰς συστάδας δένδρων, τὰς ἐντὸς ἐξαγοραζομένων κτημάτων, ἐξαιρουμένων τῶν κυρίως δασῶν, ὑπὸ τόν ὅρον ἐξασφαλίσεως κατὰ τινά τρόπον ξυλεύσεως καί βοσκῆς τῶν περιοίκων.

5. Τό τίμημα ὀρίζεται εἰς τό 1/3 τῆς σημερινῆς ἀξίας, ὡς τοιαύτης

ύπολογιζομένης, κατά τό ανώτατον ὄριον, τῆς ἀποτιμήσεως τοῦ 1931, πολλαπλασιαζομένης ἐπὶ 400.

6. Ὡς τρόπος ἐξοφλήσεως ὀρίζεται ἡ προκαταβολή 20-25% τῆς ἀξίας, τό δέ ὑπόλοιπον εἰς 8-10 ἐτησίαις δόσεις.

Αἱ ἀπόψεις τῆς Ἐκκλησίας εἶναι αἱ ἑξῆς :

1. Ἐπιτόπιος διαδικασία διὰ τὴν ἀκριβή καταμέτρησιν καὶ τὸν καθορισμόν τῆς ἀποτιμήσεως κατὰ Μονάς καὶ δι' ἐκάστην Μητρόπολιν ὑπὸ μεικτῆς Ἐπιτροπῆς ἐξ ἀντιπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας, ἀποτύπωσις δέ τῶν προσδιορισθησομένων ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς ἐκτάσεων εἰς κτηματολογικά διαγράμματα, συντασσόμενα μερίμνη τῆς Τοπογραφικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας.

2. Τὰ 3/4 τῆς ἀγροτικῆς ἐκτάσεως θά παραχωρηθῶσιν εἰς τό Κράτος.

3. Τό 1/2 τῶν βοσκοτόπων καὶ λειβαδίων θά παραχωρηθῇ ὁμοίως εἰς τό Κράτος.

4. Συστάδες δένδρων μικράς ἐκτάσεως, σαφῶς καθοριζομένης κατὰ τεμάχιον, περιεχόμενοι ἐντός τῶν παραχωρουμένων ἀγρῶν, μεταβιβάζονται μετ' αὐτῶν εἰς τό Κράτος. Ὡσαύτως μεταβιβάζονται σποραδικά ἐλαιόδενδρα ἐντός τῶν ἀγρῶν, ἀποτιμώμενα ὁμῶς ἰδιαιτέρως.

5. Ἐκτάσεις καλυπτόμενοι ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ ἀγρελαιῶν, ἢ σποραδικῶς μὲν, ἀλλ' εὐρίσκόμεναι ἐντός περιοχῆς ἐλαιῶνων, παραμένουσιν εἰς τὰς Μονάς.

6. Τὰ κυρίως δάση παραμένουσιν εἰς τὰς Μονάς, εἰς δέ τό Κράτος παραχωροῦνται αἱ δεκτικαὶ ἐκχερσώσεως θαμνώδεις ἐκτάσεις.

7. Διὰ τὴν ξύλευσιν τῶν περιοίκων καὶ τὴν νομὴν τῶν ζώων αὐτῶν ἐντός τῶν ἐκκλησιαστικῶν δασῶν θά ἔχουσιν ἐφαρμογὴν αἱ διατάξεις τοῦ δασικοῦ Νόμου αἱ ἰσχύουσαι ἐπὶ τῶν ἰδιωτικῶν δασῶν.

8. Τό λεκανοπέδιον τοῦ Νομοῦ Ἀττικῆς ἐξαιρεῖται γενικῶς πάσης παραχωρήσεως.

9. Ὡς πρὸς τό τίμημα καὶ τὸν τρόπον ἐξοφλήσεως, ἡ Ἐκκλησία ζητεῖ τὴν καταβολὴν τοῖς μετρητοῖς ὠρισμένου ποσοστοῦ, τό δέ

ὑπόλοιπον νά καλυφθῇ διά παραχωρήσεως εἰς αὐτήν δημοσίων κτημάτων, ὀρισθησομένων ὡς ἀναπαλλοτριώτων.

Καί 10. Ἡ Ἐκκλησία ζητεῖ ὅπως ρυθμισθῶσιν ἅπασαι αἱ μεταξύ αὐτῆς καί τῆς Πολιτείας ἐκκρεμότητες ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας, καθὼς καί αἱ προκύψασαι τοιαῦται ἐκ τῶν κατὰ τό Ν.Δ 327/47 γενομένων ἀναγκαστικῶν μισθώσεων».

Τελικά, οἱ διαπραγματεύσεις κατέληξαν σέ συμφωνία καί μέ νομοσχέδιο πού ψήφισε ἡ Βουλὴ, παραχωρήθηκαν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίᾳ 600.000 στρέμματα βοσκοτόπων καί 150.000 στρέμματα ἀγροτικῶν καλλιεργειῶν¹⁷.

17. Θεόκλητος Στράγκας (Ἀρχιμ.), *Ἐκκλησίας*, σελ. 1685.

